Digitized by Google

Digitized by Google

A. 7. 2. 61

MUSEUM
ITALICUM
SEU
COLLECTIO VETERUM SCRIPTORUM
EX BIBLIOTHECIS ITALICIS,

Eruta a D. JOHANNE MABILLON, *&* D. MICHAELE GERMAIN *presbyteris & monachis Benedictinæ Cong. S. Mauri.*

TOMUS I.
IN DUAS PARTES DISTINCTUS.

PRIMA PARS COMPLECTITUR EORUMDEM ITER ITALICUM LITTERARIUM: altera vero varia Patrum Opuscula & vetera monumenta, cum Sacramentario & Pænitentiali Gallicano.



LUTETIÆ PARISIORUM,

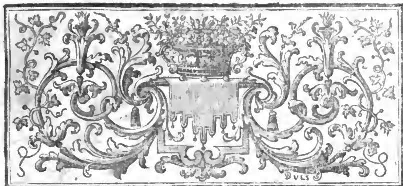
Apud MONTALANT, ad Ripam PP. Augustinianorum, prope Pontem S. Michaëlis.

Anno M DCCXXIV.

CUM PRIVILEGIO ET SUPERIORUM PERMISSU.



Digitized by Google



ILLUSTRISSIMO ECCLESIÆ PRINCIPI

CAROLO MAURICIO TELLERIO

REMORUM ARCHIEPISCOPO DUCI,

PRIMO FRANCIÆ PARI,

S. SEDIS APOSTOLICÆ LEGATO NATO,

GALLIÆ BELGICÆ PRIMATI &c.

REVERSIS *ex Italico itinere, cujus tu ipse auctor*, PRIMAS ILLUSTRISSIME, *ac patronus esse dignatus es, longe alius modo animus, quam cum iter illud iniremus aut persequeremur, nobis inest, longe alia mentis agitatio. Ita enim totius nostræ profectionis seriem ac modum, qua tua providentia est, disposueras, ut ipsos itineris & studiorum,*

qui passim devorandi erant, labores promto atque hilari animo subiremus, dum nobis arridere ac patere omnia, nihil nisi blandum ac jucundum occurrere cerneremus. Nunc autem perfecto demum itinere, ventum est ad partem destinati operis longe gravissimam; nosque altior tenet sollicitudo & anxietas, ne scilicet rei exitus tuæ de nobis ac publicæ exspectationi non respondeat.

Cum enim in hanc peregrinationem nos induxeris, simul ut aliquid utilitatis Ecclesiæ, reique litterariæ inde accederet; simul ut conquisitis regia Bibliotheca libris fieret locupletior: nulli quidem diligentiæ, quo minus injuncto nobis officio fieret satis, nos defuisse existimamus: an vero aliquid tanto molimine dignum retulerimus, tuum erit aliorumque judicium, quod merito reformidamus. Atque utinam tibi uni hujusce negotii rationem reddituri essemus. Sane adduceremur in certam spem, opellam nostram tibi, pro tua in nos benignitate, non ingratam fore. At quoniam in gratiam rei publicæ litterariæ id aggressus es, profecto verendum est, ne, qui hoc beneficio tibi obstricti esse debent, litterati homines nobis succenseant, quasi nostras partes non satis gloriose simus exsecuti. Nam etsi non deerunt, ut sperare licet, æqui rerum æstimatores, qui nostros conatus, nostramque industriam æqui bonique consulant: erunt fortasse etiam morosiores nonnulli, quibus hæc, quæ modo in lucem edimus,

non satis illustria & exquisita videbuntur; nosque parum idoneos, qui tantum opus tractaremus, censere, vel etiam dicere non dubitabunt. Quasi in nostra fuerit potestate, ut res omnium præclarissimæ, vel ad cujusque gustum accommodatæ nobis occurrerint: ac perinde sit res ipsas nobis, atque nos ipsis rebus defuisse.

At illud in primis nos sollicitat, quod LUDOVICI MAGNI *jussu, te suggerente, in hanc provinciam inducti sumus: quod regiis sumtibus totum illud iter confecimus: quod denique nihil nisi magnum ac præclarum sub talibus auspiciis edendum est. Et sane non satis tanti Nominis dignitatem intelligeremus, nisi ex hoc maxime oneris nostri magnitudinem metiremur: ac pæne desperaremus officiis nostris bene consultum iri, nisi te, quo itineris auctore gloriamur, eumdem quoque assertorem ac vindicem haberemus.*

Nunc itaque res postulat, ILLUSTRISSIME PONTIFEX, *ut tuum de nobis tueare judicium, ne quod ad Ecclesiæ, litterarumque profectum te inspirante susceptum est, præcipiti quorumdam censura obscuretur, aut concepto fructu careat. Non soles imperfecta deserere opera tua: quin immo ea constanti ac firmo proposito ad absolutam perfectionem urges ac perducis. Hoc quippe præclara illa Cleri tui forma, quem tuis legibus in pristinum splendorem restituisti: hoc Pastorum, sacrorumque*

Digitized by Google

ministrorum pia institutio, accuratissimus delectus, ac probati mores: hoc Seminarii in urbe tua primaria per te novis substructionibus instaurati atque dotati; & alterius apud Sedanum erecti exacta disciplina: hoc tua in proselytos pervigil cura & pastoralis sollicitudo: hoc denique asserta judiciis tuis in provincia Remensi ecclesiastica regula, satis superque omnibus testatum ac manifestum reddunt. Nulli obices, nulla difficultates infractum animum tuum a suscepto semel opere avocant, aut retardant. Pressis constanter insistis vestigiis: atque ita rerum agendarum consecutiones cernis, ut promtum facilemque exitum res omnes, quantumlibet ardua, te duce inveniant.

Quod si ea est in rebus difficillimis virtus & auctoritas tua, longe tibi facilius erit his laboribus nostris gratiam conciliare apud omnes. Jam nostram in libris comparandis, quibus ad tria fere millia Bibliotheca regia aucta est, operam approbasti. Perge selectis a nobis veterum monumentis suffragari. Tu nobis unus instar multorum millium eris; nec alii minime morosi ac tetrici suffragium audebunt suum denegare, ubi tuum præcessisse intellexerint. Ceterum id optamus, non tam ut plausum, a quo prorsus alieni debemus esse, nobis conciliemus, quam ut ne te suscepti pro Ecclesia, pro litteris negotii aliquando pœniteat.

Quamquam non ita abjecte forsan ac timide

Digitized by Google

de rebus nostris sentire debemus, ut æqua & propitia de his cordatorum hominum judicia nobis sperare non liceat. Difficile enim est, ut in tanta rerum varietate unusquisque aliquid pro suo captu gustuque vel in his, vel in illis, quæ postmodum edituri sumus, non inveniat: & cum in utrisque nonnulla sint, quæ Ecclesiæ, tum universæ, tum maxime Gallicanæ, opportuna & fructuosa fore non dubitamus; fieri vix potest, ut litterati etiam homines aliquem ex his fructum non capiant. Verum ea nostra est de tua beneficentia opinio, PRÆSUL ILLUSTRISSIME, *ut cum etiam perfecerimus quod valemus; minus nobis fecisse videamur quam debemus. Tuum erit de tua benignitate quod nobis, de tua auctoritate supplere quod operi deest,*

Digitized by Google

AD STUDIOSOS

Digitized by Google



AD STUDIOSOS LECTORES.

I.  ABES in hoc libro, STUDIOSE LECTOR, Italici noſtri Itineris primitias in ſpecimen aliorum librorum, qui ſubinde, favente Deo, ſubſequentur. Quid in hoc primo volumine contineatur, ſubjectus index aſſignabit. In aliis collectio ſacrorum rituum eccleſ. Romanæ, variæ Patrum, veterumque auctorum ſcriptiones, clarorum virorum epiſtolæ, atque id genus alia, quatuor aut quinque voluminum materiam ſuppeditabunt. Titulum operi imponimus, MUSEUM ITALICUM, aliis fere omnibus jam occupatis. Hujuſce inſcriptionis cauſas, quando ſatis per ſe ipſæ patent, exponere otioſum fuerit.

II. Primum hunc librum tribuimus in partes duas. Priorem obtinet Itineris noſtri deſcriptio, quam aliquanto fuſiorem, ſuadentibus amicis, fecimus: poſteriorem minutiora opuſcula, cum prolixiora in tam brevi ſpatio congerere non liceret. In Itinere deſcribendo ea quæ ad litteras, cum ſacras,

Digitized by Google

tum profanas pertinent, præcipue consectamur: aliis mores populorum, res civiles ac politicas, descriptiones regionum atque urbium permittimus. Nobis vero bibliothecæ, vetera monumenta & cimelia, inscriptiones, viri doctrina & eruditione præstantes, narrationis argumentum subministrabunt. Aliquando etiam signis, statuisque contemplandis tantisper immorabimur: quorum illa inanibus gentilium diis; hæ præclaris illustribusque viris proprie conveniunt. Picturis etiam & tabellis nonnumquam locus erit. Habent enim res hujusmodi non parum momenti ad rem litterariam. Bibliothecas diligentius perscrutamur, quarum vel rudem notitiam exhibere, vel quamdam memoriam conservare juvat. Sunt enim sua fata etiam bibliothecis. Jam ex iis quas aliquando perlustravimus, duas non sine magno rei litterariæ detrimento igni corruptas accepimus, nempe Gemblacensem in Belgio ante aliquot annos; & apud Venetias sancti Antonii in Castello Canonicorum regularium sancti Salvatoris, post nostrum ex illa urbe discessum. Harum bibliothecarum ne unum quidem folium superesse, cum utraque vetustis atque optime notæ codicibus abundaret, magnopere dolemus.

III. De viris litteratis, quos in Italia novimus, audire non ingratum erit iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum: nec iisdem displicebunt epitaphia mortuorum illustrium, nondum vulgata, quæ identidem referimus. Unum est Stephani Platynæ, (ita enim scribere nomen suum amat cum y græco, quemadmodum Johannes exarchus, cognomento *Platyn* in vita Sergii papæ

primi appellatur.) Prædictum epitaphium Platyna ejus frater, celebris scriptor, composuit, ac sibi etiam commune esse voluit, Baptista passim, Bartholomæus Trithemio aliisque appellatus. Quod idcirco hoc loco retractamus, ne qua errandi occasio ex iis, quæ in Itinere nostro diximus, incautis pateat. Porro ut veteres inscriptiones non raro adduceremus, auctores nobis fuerunt magni viri, qui vel ex illis integra volumina condiderunt, vel de earum usu atque utilitate scripserunt. Hos inter Antonius Augustinus, Hispanorum decus, nonum dialogum hoc de argumento constituit ex illis undecim, quos de Nummis veterum composuit.

Pag. 64.

IV. Quod attinet ad tabellas & picturas, observatione dignæ sunt picturæ illæ de Baptismo, quas ex tumulo quodam Neapolitano exhibemus. Ex his probatur Baptismi ritus per immersionem simul ac superfusionem: ita ut merso in aquam ad collum usque corpore, aqua ex urceo in caput effunderetur. Huic tamen ritui obstat quod Luciferianus apud Hieronymum *per traditionem in ecclesiis* observatum ait, *in lavacro ter caput mergitare.* Verum fortasse non ubique, aut non semper receptum: sed aliquando indultum majoris facilitatis causa, ut super capita baptizandorum aqua superfunderetur. Sed hæc peculiarem tractationem exigunt, quam in aliud tempus magis opportunum reservamus. De sacra Christi effigie, quæ Veronicæ vulgo tribuitur, nonnulla item in nostro Itinere observantur: ubi testimoniis veterum ostendimus, ipsam effigiem *Veronicam* ab antiquis solitam appellari: quibus adde Matthæum Parisium initio vitæ Henrici tertii. De

Pag. 71.

Pag. 86.

hac effigie egit Gretſerus in Syntagmate de Imaginibus non manu-factis cap. XVII. ubi ſcite advertit, hanc effigiem ab Anaſtaſio Bibliothecario *acheropitam* ſeu *ἀχειροποίητον* dici in vita Stephani tertii, id eſt non manu-factam. Hanc imaginem cum aliis ex ſuæ ſectæ præjudicio recens impugnavit Johannes Reiskius in Exercitationibus hiſtoricis, quæ Jenæ ante biennium in lucem prodierunt.

V. In altera hujuſce voluminis parte primas tenent Homiliæ duodecim ineditæ ſancti Maximi epiſcopi Taurinatis. Has homilias ipſi vindicat Præfatio, quam iiſdem homiliis ſuo loco præmiſimus. In homilia octava, quæ eſt de Natali Domini, reperitur totidem verbis fragmentum illud, quod Auguſtini ſermoni undecimo de eodem feſto inſertum fuiſſe in nova editione obſervatum eſt. Exſtat Ambroſii conſimilis locus apud Caſſianum relatus in libro VII. de Incarnatione Domini capite XXV. ſed cum hoc tamen diſcrimine, quod Ezechielis verſus de *porta ſemper clauſa*, neque in noſtra editione, neque in fragmento Auguſtiniano reperitur.

VI. Non eſt quod multum ceteris recenſendis immoremur, quando ſingula opuſcula vel monumenta præfixæ Admonitiones, aut ſubjunctæ Obſervationes ſatis illuſtrant. Nonnulla tamen, quæ nobis exciderunt ſuis locis, hic paucis indicare juvat.
Pag. 38. In vita Hadriani papæ primi nihil deeſt ad hæc verba, ubi is Romanus dicitur, *ex regione via Lata.* Nam viam Latam etiam regioni ſuæ, (quæ nunc alio nomine *Trevii* appellatur) vocabulum dediſſe conſtat, cum ex ipſius Hadriani actis apud Anaſtaſium, tum ex actis Valentini & Stephani ſexti, qui

ex regione via Lata oriundi perhibentur. De Hadriani loco ſepulturæ non conſentit auctor noſter cum Anaſtaſio, qui Pontificem *in baſilica beati Petri apoſtoli* ſepultum fuiſſe ſcribit: cum noſter eumdem in Nonantulano monaſterio tumulum habuiſſe commemoret.

VII. Narratio contentionis de cella ſanctæ Mariæ in Minione, quæ inter Farſenſes monachos & cœnobitas ſanctorum Coſmæ & Damiani in Mica-aurea interceſſit, multa continet de moribus illius ætatis, ſcitu non indigna. Cœnobium ſancti Coſmæ Romæ ſitum erat in vico-aureo trans Tiberim, ſancto Franciſco Aſſiſinati traditum a monachis noſtris ſancti Pauli in Urbe, in quorum manus devenerat; nunc domus Clariſſarum, vulgo dicta *S. Coſmate in Traſtevere*: quam notitiam ab illuſtriſſimo Ciampino nuper accepimus. Pag. 57.

VIII. In epiſtola Gauderici Veliterni epiſcopi legitur, eccleſiam beati Clementis titulo apud Veliternum tunc exſtitiſſe; & Johanni Diacono, qui vitam Gregorii M. quatuor libris abſolvit, cognomentum fuiſſe HYMONIDEM: quod utrumque Anaſtaſii Bibliothecarii teſtimonio comprobari poſſe poſtea deprehendimus. Is enim de Leonis tertii rebus geſtis agens ait, eum dono dediſſe ſacram veſtem *in eccleſia beati Clementis, quæ ponitur in Velitris*. Idem in Hadriano ſecundo teſtatur, *Epiſcopum Veltrienſem*, nempe prædictum Gaudentium, *& Stephanum Nepeſinum, ſed &* JOHANNEM *cognomento* HYMMONIDEM quos Ludovicus Auguſtus, eo nomine ſecundus, ex falſa criminatione proſcripſerat, ejuſdem Hadriani rogatu ab exſilio fuiſſe revocatos. Pag. 78.

IX. Postremo loco, ut cetera omittamus, habetur SACRAMENTARIUM GALLICANUM, seu vetus Liturgia Gallicana, quam nobis suppeditavit codex Bobiensis, ante annos mille exaratus. Desunt in eo Missarum Canones illi quotidiani, quales in Missali Gothico exhibuimus, nempe in libro de Liturgia Gallicana. Unus hic pro omnibus est Canon Romanus, qui ante admissum Romanum Missæ Ordinem a Gallis receptus fuit. Atque adeo in hoc Sacramentario desiderantur illa testimonia, quæ pro vera ac reali Christi corporis & sanguinis in Sacramento præsentia retulimus in Præfatione ad Liturgiam Gallicanam. Non desunt tamen hic alia ad eamdem veritatem confirmandam, ut in Contestatione secundæ Missæ quadragesimalis. *Hunc Panem, Domine, nobis ministrare non desinas, quem ut sitiamus indesinenter hortaris: cujus* CARNE *a te ipso sanctificata dum pascimur, roboramur; & SAN*GUINE *dum potamur, abluimur.* Item in Contestatione Missæ in Symboli traditione: *Per istum immolatum Panem & sanguinem nos repara:* ubi *Panis* nomine caro Christi intelligitur, ut patet ex subjuncta *Sanguinis* mentione. Sed illud in primis probat veterum Gallorum de Eucharistia persuasionem, quod, si quando hæc casu in terram vel in quemlibet extra altare & vasa sacra locum cecidisset; id tanta cautione & religione (ut in Pænitentiali, quod Sacramentario nostro adjunctum est, advertere licet) expiabant, ut fungos fuisse necesse sit homines illos, qui id agebant, nisi aliquid aliud in Eucharistia præter vacuam inanemque figuram crediderint. Porro ex eodem Sacramentario, aliisque Gallicanis Liturgiis alias a no-

Pag. 394. & 395.

Digitized by Google

bis editis, probatur etiam Missæ Sacrificium, invocatio Sanctorum, sacrarum reliquiarum veneratio, preces & suffragia pro defunctis. Insignis est locus de suffragiis Sanctorum in contestatione Missæ de uno Confessore. *Cui* INSPIRA, *misericors Deus, intercedere tibi pro nobis: ut quem fecisti de sua felicitate securum, facias pro nostra liberatione sollicitum.* Atque adeo inspirantis est gratiæ divinæ, ut Sancti in cælo pro nobis solliciti sint: qui locus catholicam sententiam mire illustrat, Postremo ex eodem Sacramentario perantiquo, aliisque similibus probatur linguæ Latinæ usus in rebus sacris, in quibus nulla usquam alia primis illis temporibus recepta fuit apud Latinos. Unde mirum est, heterodoxos, qui nos ad veterem Ecclesiam provocare solent, linguæ vulgaris usum in sacra nostra velle inducere. *Sed quid dicam, Fratres? Non eis irascamur: sed pro eis oremus, ut det eis Dominus intellectum, quia forte hoc nati sunt. Quid est, hoc nati sunt? Hoc acceperunt a parentibus suis quod tenent. Præponunt genus veritati. Fiant quod non sunt, ut possint servare quod sunt, hoc est,* FIANT CATHOLICI, *ut possint servare quod homines sunt. Ut non in illis pereat Dei creatura, accedat Dei gratia.* Quod quidem totis votis & animis optamus.

Pag. 348.

Augustin. serm. 139. ad popul. num. 5.

X. Quod si forte minus hæc alienæ communionis hominibus profecerint; saltem, Deo juvante, speramus, opus nostrum cessurum in usus catholicæ Ecclesiæ, cui nos laboresque nostros jam dudum consecravimus.



Digitized by Google

INDEX CONTENTORUM
IN DUPLICI HUJUS TOMI PARTE.

IN PARTE I.

IN PARTE II.

Digitized by Google

INDEX CONTENTORUM.

SACRAMENTARIUM GALLICANUM.

Digitized by Google

INDEX CONTENTORUM.

Digitized by Google

CESSION DU PRIVILEGE DU ROY.

JE foussigné CHARLES ROBUSTEL Libraire à Paris, reconnois qu'en vertu du Privilege du Roy, que j'ay obtenu le 18 Juillet 1720, pour les Ouvrages du P. DOM JEAN MABILLON, j'ai cedé à M. FRANÇOIS MONTALANT mon droit audit Privilege, pour les deux Ouvrages feulement de cet Auteur intitulés, l'un *Vetera Analecta*, & l'autre *Mufeum Italicum*, pour en joüir comme à lui appartenans, fans préjudice du droit que je me fuis refervé pour les autres Ouvrages de cet Auteur. A Paris, le quatre Juillet mil fept cent vingt-trois.

Signé CHARLES ROBUSTEL.

Regiftré fur le Regiftre V. de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, page 348, *conformément aux Reglemens, & notamment à l'Arreft du Confeil du* 13 *Aouft* 1703. *A Paris le* 11 *Septembre* 1723.

Signé BALLARD, *Syndic.*

MONITUM.

ITineris Italici pag. 229 de duabus illis figuris, quæ extremæ funt in mufivo fancti Theodori fufpendendum eft judicium, dum ampliorem de his notitiam habuerimus. Incertum quippe eft, num potius Regem ac Reginam exhibeant, quam Pontificem ac Regem: nec lilia in vefte apparent fecundæ imaginis, nec corona radiata, ut ex amicis accepimus, qui rogatu noftro hanc picturam examinarunt.

Digitized by Google

ITER

Digitized by Google

XI

ITER
ITALICUM
LITTERARIUM

Annis M. DC. LXXXV. & M. DC. LXXXVI.

Digitized by Google

Digitized by Google

ITER ITALICUM LITTERARIUM.



E rebus Italiæ nec ſilere officii ratio; nec ferè nova ſcribere, nobile quidem, ſed tritum ac vulgare argumentum nos ſinit. Quid enim de Italia dicturi ſumus, quod ſexcenti ante nos auctores, tam antiqui, quam recentiores, non retulerint; aut quod itinerum ſcriptores, ipſique adeo peregrini non decantent? Nulla Italiæ, non dico regio vel civitas, ſed nec ulla villa tantiſper inſignis ſine ſuo ſcriptore aut præcone; immo nullus fere lapis ſine interprete reperiri poteſt. Quod ſi de Bibliothecis agitur, Italicas omnes, aut prope omnes, inſpexerunt, excuſſerunt, & tantum non expilarunt viri omnium gentium eruditiſſimi & curioſiſſimi: ita ut nihil ab eis relictum videri poſſit, niſi quod aut conſulto prætermiſſum, aut reſervatum in aliud tempus, aut denique a poſſeſſoribus impetratum non fuit. Dabunt itaque veniam, ſi nota quandoque ac vulgata ſcribimus, qui nos ad ſcribendum impellunt, litterarum amatores: quibus prorſus indignum videtur, præſentes ac poſteros fraudare commemoratione beneficii, quod publica res litteraria, ſi non per nos, certe in nobis ab itineris noſtri auctore accepit.

Prima hujuſce itineris cogitatio incidit in mentem illuſtriſſimi Remorum Antiſtitis CAROLI MAURICII TELLERII, cui jucundiſſimum fuit publicum hoc dare teſtimonium ſui in litteras amoris, quem multis jam argumentis teſtatus erat. Is aliquando REGI cum ſuggeſſiſſet, ſe ſiquidem ſuæ Majeſtati placeret, induxiſſe animum, ut quemadmodum in Germaniam ante biennium ab illuſtriſſimo Colberto litterarum cauſa regiis impenſis directi fueramus; ita etiam in Italiam ad luſtrandas illarum partium bibliothecas nos ipſe iiſdem impenſis mitteret; laudato ejus conſi-

Digitized by Google

lio, Rex libenter id præstare se velle dixit, non modo ut Italiæ lustrarentur bibliothecæ, sed etiam ut in regiæ supplemenrum libri novi ex illis regionibus compararentur. Sic nihil LUDOVICI MAGNI providentiæ subducirur: qui ita summa & maxima curat, ut nec minora dedignetur.

Tanti Principis jussis pro modulo incunctanter ac sedulo paruimus. Italiæ Bibliothecas, veteres ac novas, perlustravimus, ipsasque adeo librariorum officinas; ex quibus Bibliotheca regia non mediocrem accessionem cepit. Nunc vero de toto nostro itinere a nobis reddenda ratio est, & proferenda in lucem, quæcumque tum ex publicis monumentis, tum ex privatis scriniis exprimere potuimus. In hac autem narratione si quædam ab aliis jam dicta repetere ipsa cogit itineris series; in ceteris tamen conabimur aliam inire viam: dabimusque operam, ut rebus edendis delectus & utilitas pretium, aut novitas gratiam addat & varietas. Porro is præcipuus hujusce narrationis scopus ac fructus erit, ut Italicarum notitiam bibliothecarum exteris hominibus, qui litteras amant, præbeamus: quæ res ab eis, qui Italica itinera scripserunt, leviter delibata, & quasi integra relicta est. Faciemus etiam, quoad in nobis erit, ut viri litterati, quos quidem in Italia novimus, in nostrorum cognitionem veniant: quo non solum ex mortuorum scriptis & recordatione, sed etiam ex vivorum notitia narratio nostra evadat, uti certe optamus, jucundior ac fructuosior.

ANN. 1685. APRILI.

I. IGitur in Italiam profecturi, ego scilicet ac noster Michael Germanus, prima die Aprilis, anni M. DC. LXXXV. quæ dies Quadragesimæ Dominica quarta erat, Lugdunum versus iter instituimus, perfecimusque intra quinque dies, partim celeri rheda, partim Araris secundo flumine. In exscensu e navicula excepti, atque in ædes Anissonianas adducti ab humanissimo viro Johanne Anissonio, cive ac bibliopola Lugdunensi, qui nobis fratrem suum Jacobum itineris comitem, ut in conquirendis comparandisque libris adjutor esset, ex illustrissimi Remorum Archiepiscopi voluntate adjunxit. Post triduum, quod parandis rebus itineri necessariis insumtum est, conductis in sex dies equis Augustam Taurinorum contendimus.

* *Sessieux.*
* *La Tour du Pin.*

II. Et primo quidem * Saxiacum prætergressi, sub vesperum in opido, quod * Turris-pinus appellatur, ægre hospitium impetrare potuimus, propter adventum Ducis Genuensis, qui, obsequium imperatum Reipublicæ suæ nomine Regi persoluturus,

Digitized by Google

tum in Galliam accedens, ipso die cum suo comitatu ibidem pernoctavit. ANN. 1685: APRILI.

X. A Ponte * Belli-vicini, sito ad fluviolum Guiam, qui Delphinaies a Sabaudis dirimit, per quatriduum nos immersimus in altissimas, & perpetuis nivibus opertas Alpes: & pertransito vico, quem Scalarum vocant, penetravimus in sectam rupem, vulgo *la Grotte*, quam permeabilem fecit serenissimus quondam Princeps Carolus Emmânuel Sabaudiæ Dux, eo nomine secundus. Is *publica felicitate parta, singulorum commodis intentus*, ut præfert inscriptio ibidem lapidi incisa, auctore Emmanuele Thesauro, *breviorem, securioremque viam regiam, a natura occlusam, Romanis intentatam, dejectis scopulorum repagulis, æquata montium iniquitate, qui cervicibus imminebant, præcipitia pedibus substernens, æternis populorum commerciis patefecit anno M. DC. LXX.* Hæc via ducit * Cameriacum, Allobrogum caput. Ibi arx Principis visitur cum sacra æde, quam Amedeus Dux piissimus una cum sua conjuge Yolanda, stirpis Francicæ construxit, & duodecim Canonicis, præter Decanum & Archidiaconum, regendam concessit. Illic sancti Josephi baculum ostendunt; ibidemque sudarium, quod Christi Domini esse credunt, olim asservatum, inde postmodum Taurinum translatum est: quod antea in collegiata beatæ Mariæ de Lira, Trecensis diœcesis, ecclesia repositum fuisse Johannes Jacobus Chiffletius probat.

* *Pont de Beauvoisin.*

* *Chambery.*

Chifflet de sacris linteis. cap. 17.

XI. * Montis Meliani arcem munitissimam postridie mane adequitantibus nobis, facta est frequens bellicarum machinarum displosio ob diem natalem serenissimæ Principis Mariæ Johannæ Baptistæ a Sabaudia, regnantis Ducis almæ parentis. Ab * Aquis-Bellis * Cameram ipso die pervenimus, vicum ad amnem Arcam, qui postea in * Iseram devolvitur. Ubique videas inter concava rupium querulos rivos, summisque de montibus magno cum sonitu cadentes aquas, maxime per æstatem, qua nives ex solis ardore colliquescunt. Indigenæ passim gutturosi fiunt ex ejusmodi aquarum potu, quem valde insalubrem esse Muretus scite observat ex antiquis.

* *Mont-Melian.*
* *Aigues-belles.*
* *la Chambre.*
* *l'Isere.*

Muret. var. lect. lib. 9. cap. 9.

XII. Apud urbem sancti Johannis Mauriennam solemnes & frequentissimæ pro loco nundinæ erant feria quinta ante Dominicam Palmarum, cum eo accessimus. In ecclesia cathedrali sancti Johannis Baptistæ duodecim exstant Canonici, veste violacea, ut in plerisque Italiæ majoribus ecclesiis, utentes. Illinc ad vicum sancti Michaelis, deinde * Bramentum profecti; sequenti die per-

* *Bramant.*

Digitized by Google

ANN. 1685. APRILI. venimus Laneburgum, qui vicus situs est ad radices * Cinisii Montis majoris. Hujus montis ascensum difficilem reddunt ejus altitudo, nives fere perpetuæ, quibus is, uti & omnes alii circumstantes, tegitur; denique venti, qui ibidem plerumque vehementissimi & frigidissimi grassantur. Cinisio monti conscendendo adhibentur a Laneburgo in ascensu, & in summa montis planitie Marones vel muli, in descensu ad Novaliciam Marones, quos *camelos humanos* lepide vocat in suis epistolis Bentivolius Cardinalis. Incolæ sunt illarum partium, qui incredibili velocitate & pernicitate viatores humeris sublatos in sella ex vimine gestatoria portant. Mirum sane spectaculum! homines impediti & onusti arduum ascensum tanta celeritate superant, ut potius volare, quam progredi videantur: in descensu vero per abrupta præcipitia, per lubrica & declivia saxa immania tam firmis passibus desiliunt, ut eorum pedes atque gressus non magis titubent aut vacillent, quam si in æquabili planitie procederent. Traharum usus est in descensu montis, cum ejus terga nivibus operta sunt. In summo lacus est satis amplus, tum casæ aliquot cum xenodochio ac cœmeterio in gratiam peregrinorum, qui quandoque frigore & inedia illic enecti deficiunt ac pereunt. In medio versus Taurinum descensu occurrit Ferraria vicus; ad radicem montis * Novalicia opidum: a quo non longe distat celebre quondam ejusdem nominis monasterium, in declivi montis situm, quod in reditu ex Italia obiter vidimus.

* *Le Mont Cenis.*

* *La Novaleze.*

XIII. Quinque millibus passuum a Novalicia occurrit * Segusium, urbs nobilis, quondam Taurinatium colonia, uti Jonas monachus, ejusdem urbis alumnus, scribit in actis Attalæ Bobiensis abbatis. Illius urbis ecclesia major, sancto Justo dicata, Canonicorum est regularium, in qua corpus ejusdem sancti Martyris, itemque sancti Mauri abbatis asservari dicitur. Quid de illis Justi reliquiis Glaber Rodulfus, quid Baronius sentiant, non est hujus loci enarrare. Ibi arcum in Augusti Cæsaris honorem erexit S. P. Q. R. *quod ejus ductu auspiciisque gentes Alpinæ omnes, quæ a mari supero ad inferum pertinebant*, sub imperium populi Romani sunt redactæ. Exarata est inscriptio in lamina ærea: sed vix dimidia nunc legi potest. Hanc integram Plinius refert, & ex eo Albertus; dimidiatam Emmanuel Thesaurus in Theatro Sabaudiæ.

* *Suse.*

Baron. ad ann. 1027.

Digitized by Google

TAURINUM, VERCELLÆ, NOVARIA. ANN. 1685. APRILI.

XIV. Opidum Bossolenum ad Doriam, itemque vici sancti Ambrosii & sancti Georgii, quem *Joarium* corrupte appellant, tum Saltus-Odæ, Velianum, & Rivoltum Principis ædibus insigne, viam nobis * Augustam Taurinorum præbuerunt, ubi Jacobum Anissonium, ex Italia in occursum nostri reversum, offendimus.

* Turin.

XV. Dominica Palmarum Princeps in frequenti aulicorum consessu supplicationi & sacris interfuit in metropolitana sancti Johannis Baptistæ ecclesia, ubi sanctum Christi Domini sudarium (ut præmisimus) asservant, nempe in testudineo sacello, quod Emmanuel II. elegantissime ex marmore concinnari curavit, operi præsidente in primis Patre Guarino Theatino: qui etiam suppeditavit ideam ecclesiæ sui Ordinis, sub titulo sancti Laurentii in octanguli formam exstructæ, quæ palatio adhæret, sicut ecclesia metropolitana. Hæc nec multum ampla, nec valde magnifica, excepto præclaro illo sacello, sub quo Principum conditorium est. Novum palatium inter præcipua Europæ censeri posset, si suprema operi manus esset imposita. Victoris Amedei equestris ex ære statua in scala, qua in magnum excelsumque ascenditur, spectabilis est, cum subjecto Ducis brevi elogio, auctore Emmanuele Thesauro.

DIVI VICTORIS AMEDEI BELLICAM FORTITUDINEM
ET INFLEXUM JUSTITIÆ RIGOREM
METALLO EXPRESSUM VIDES.
TOTUM ANIMUM VIDERES,
SI EJUS VELOX INGENIUM FLEXIBILEMQUE CLEMENTIAM
EXPRIMERE METALLUM POSSET.

In porticu, ædi sancti Johannis proxima, exquisitæ picturæ. Urbis novæ ambitus, ad Padum usque protensus, amplissima & insignia palatia habet. Ingressus in urbem magnificus, cum aperto & jucundissimo prospectu a porta nova usque ad palatium Principis, cujus curia elegantiam & majestatem Gallicanam æmulatur. Montes intermedio Pado proximi, ecclesia Capucinorum, quæ cathedralis loco esse potest, vineis & præclaris ædibus innumeris ornati, gratissimum urbi spectaculum præbent.

Bibliotheca palatii multis referta est codicibus variarum linguarum, sed qui in acervum cum editis congesti sunt ob nuperum incendium, quod multos libros corrupit. Inter eos quos sub auspi-

Digitized by Google

ANN. 1685. APRILI. ciis illustrissimi Abbatis Gualterii nobis videre licuit, unum est opus insigne *Pyrrhi Ligorii* Romani, Patricii Neapalitoni, viginti sex voluminibus constans: quorum in primis exprimuntur, atque italice explicantur numismata latina & græca; tum variæ inscriptiones, statuæ, aliaque id genus repræsentantur, una cum Dictionario in sex volumina distributo, in quo vocabula geographica, exotica, ac cetera explicantur. Vivebat auctor initio hujus sæculi, tempore Caroli Emmanuelis I. Sabaudiæ Ducis, qui hoc opus autographum octodecim millibus ducatorum comparavit. Ejusdem operis pleraque volumina Romæ habentur in bibliotheca Christinæ Reginæ. Inter alios Taurinensis, de qua loquimur, bibliothecæ codices, vidimus etiam e latinis *Hegesippi libros V.* de excidio Jerosolymitano, scriptos ante annos septingentos; *Tertulliani Apologeticum* annorum sexcentorum: e Græcis *Menologium* duobus tomis, qui annos sexcentos superare videntur. Tabula Isiaca, in qua Isidis profana sacra exhibentur, in Principis museo asservatur.

Altera quam Taurinum accessimus die invisimus excellentissimum Regis Oratorem Abbatem de Strada, a quo humanissime non semel accepti sumus.

XVIII. Savilianense Ordinis nostri monasterium, quod Taurino distat decem leucarum intervallo, adivimus. Conditores Abellonius, & Ameltruda ejus conjux exstitere sub Conrado I. Rege, cujus anno secundo cœnobii fundamenta jacta sunt sub titulo sancti Petri. Nullæ ibi veterum codicum reliquiæ.

XIX. Reversi Taurinum, ibidem sacros exegimus dies. Sub noctem feriæ sextæ, in qua Christi Domini Passio celebrari solet, variæ Pœnitentium sodalitates in ecclesiam cathedralem convenerunt ad percurrendas urbis stationes. Flagellationibus tota res peracta. Incœptum a majore ecclesia, ubi dum Princeps exspectatur, lentis ictibus humeros flagellabant pœnitentes. Mora vix fuit minor, quam dimidiæ horæ. Adveniente Principe, ictuum grandine in humeros jam laceros denuo sævitum. Ita ex ecclesia processum est. Pia institutio, si publicæ pœnitentiæ animo ex sincero dolore, & non ad spectaculum fieret.

XXIII. Postridie Paschæ Taurino discessimus in cimbam usque Casalium, firmissimum Montisferrati præsidium. Montes ad dexteram Padi fluminis ripam, florescentibus arboribus onusti, gratum præbebant, ut in Vere aspectum. Sed remisit hæc voluptas accedendo Casalium: cujus urbis portas sub noctem occlusas

Digitized by Google

clusas cum offendissemus, in navicula militari cum excubiis exterioribus noctem egimus incœnati. Sic nobis nauticum hospitium cubile fuit; fumos & tabaci fœtor pro cœna, pro somno musica militaris. Proximo die mane in cathedrali sancti Evasii episcopi & martyris ecclesia Missam celebravimus, ubi antiquissima Christi Domini crucifixi imago ex argento cum quatuor clavis & oblongo semicinctio visitur. Sed cum nihil aliud ibidem nos remoraretur, ipsa die Vercellas adivimus. An. 1685. Aprili.

XXV. Vercellis, quæ urbs ad Seriam fluvium sita est, insigniores sunt ecclesiæ, episcopalis sancti Eusebii, primitus Theonesti; sancti Andreæ canonicorum regularium congregationis Lateranensis; & beatæ Mariæ Majoris, cujus pavimentum ex opere musivo historiam Judithæ & Holophernis repræsentat. Apsis ecclesiæ cathedralis nova est, sed antiquissima navis cum duobus hinc inde marmorearum columnarum ordinibus, quæ in summa omnes sunt quadraginta. Ingressis ad lævam se se offert vetus baptisterium ex marmore, duo habens altrinsecus sedilia, an pro episcopo & patrino. In sacrario ejusdem ecclesiæ asservatur veterrimus codex membranaceus, Evangelia sancti Matthæi & sancti Marci continens: qui a sancto Eusebio episcopo & martyre illo generosissimo, quem tantopere vexarunt Arriani, scriptus, atque huic ecclesiæ concessus creditur. Certe membrana situ fere corrupta est, characteres pæne fugientes ac semideleti, tantisper a Romana scriptura degenerant. Littera A ad modum græcæ Α, M littera superne clausa a semicirculo incipit: aliæ litteræ Romanis fere similes. Codicis operculum ex argento, a Berengario Imperatore ab annis fere octingenris instauratum, ex una parte Salvatoris effigiem; ex alia sanctum Eusebium exhibet: ad cujus caput hi versus adscripti leguntur.

Præsul hic Eusebius scripsit, solvitque vetustas:
Rex Berengarius sed reparavit idem.

In infima verò parte ad pedes Eusebii:

Argentum postquam fulvo decompsit & auro,
Ecclesiæ Præsul obtulit ipse suæ.

Carolus Bartholomæus Theobaldus Canonicus una cum ejusdem ecclesiæ Capellano sacrarium nobis commonstrari curavit; atque aliquot libellos dedit. Archivum ecclesiæ cathedralis lustrare magnopere avebamus, tum propter Attonis episcopi opera, quæ a nostro Acherio ex imperfecto codice vulgata sunt; tum propter alia, si qua restarent, vetera monumenta: sed ni-

Digitized by Google

AN. 1685. APRILI. hil impetrare potuimus. Ceterum in illa ecclesia (neque enim id nobis prӕterire licet) *primus in Occidentis partibus diversa inter se Eusebius sanctӕ memoriӕ* (uti Ambrosius loquitur) *conjunxit: ut in civitate positus instituta monachorum teneret*, & *ecclesiam regeret jejunii sobrietate.* Unde idem Ambrosius infert. *Quod si in aliis ecclesiis tanta suppetit ordinandi sacerdotis consideratio: quanta cura expetitur in Vercellensi ecclesia? ubi duo pariter exigi videntur ab episcopo, monasterii continentia, & disciplina ecclesiӕ.* Sed iter persequamur.

Ambros. ep. 25. ad Vercell.

Eodem die, post meridiem Novariam tendimus, cujus loci episcopus fuit Benedictus Odescalcus, qui nunc Ecclesiӕ universӕ sanctissime prӕest: successoremque habuit germanum suum Julium Mariam Odescalcum ex nostro Ordine, virum pientissimum, cujus vita & mors cӕlitum albo dignӕ sunt. Ecclesia Novariensis primaria in honorem beatissimӕ Virginis dedicata, separatum habet insigne baptisterium sancti Johannis Baptistӕ, uti Romӕ, Florentiӕ, Pisis, Parmӕ, Patavii, aliisque in locis nonnullis: ubi, prӕterquam Romӕ, in solis ecclesiӕ cathedralis baptisteriis infantes sacris aquis intingui solent. Sane olim Baptisma nonnisi ex mandato episcopi celebratum, teste Ignatio in epistola ad Smyrnenses. Unde in ecclesia solum, qua episcopus sedebat, erat baptisterium. Attamen Romӕ primitus in omnibus fere basilicis baptisterium erat, ut ad sanctum Petrum, ad sanctum Paulum, ad sanctum Laurentium in Damaso, ad sanctam Agnetem, ad sanctum Pancratium, & in aliis passim celebrioribus urbis ecclesiis. Novariӕ in exteriori parte vasis rotundi, quod sacras aquas continet, exstat profana Umbrenӕ Pollӕ memoria, quam refert Carolus ejus loci episcopus, historiӕ Novariensis diligens sciptor. Alia est insignis sancti Gaudentii collegiata ecclesia, ejus tumulo illustris, eodem sita in loco, ubi is sanctus Episcopus eam inchoavit, perfecitque Agapius ejus successor.

MEDIOLANUM.

XXVI. Mediolanum non ita cursim prӕtereundum fuit, non tam propter urbis frequentiam & magnitudinem, quam propter templa & res sacras ex ritus Ambrosiani prӕscripto, & propter veterum librorum copiam, quos urbs illa abunde suppeditat. Quindecim dies vix nobis ad hӕc suffecerunt. Incoepimus a bibliotheca Ambrosiana, quӕ omnes Italicas longe superat, si

Digitized by Google

Vaticanam excipias, sive ædificii elegantiam, sive librorum multitudinem, aliaque ornamenta spectes; sive facilem accessum. Nam singulis diebus mane & vespere quibusvis patet. Hanc probante Clemente VIII. a fundamentis erexit Federicus Borromæus, sancti Caroli ex fratre nepos, eamque elegantissimis ædificiis, libris omnigenis, picturis, tabellis, signis seu statuis instruxit, legibus communivit: eidemque nobile collegium sexdecim Doctorum, qui litteras & pietatem colerent, adjunxit. Nec eum spes fefellit. Nam ex illo collegio jam prodierunt multi viri doctissimi, Josephus Ripamontius, Franciscus Bernardinus Ferrarius, Franciscus Collius, Josephus Vicecomes, Petrus Puricellus, omnes libris editis clari, & Petrus Paulus Boscha, qui de hac bibliotheca libros V. scripsit. Alios recentiores mittimus. Hoc monumentum in gentis Borromææ perenne decus erigere videbatur Federicus: sed alio mentem vertit innata illi genti Humilitas, in antiquis ædificiis ubique impressa: quæ id effecit, ut totum istius institutionis honorem ad Ambrosium Mediolanensis civitatis patronum referret, atque ab ejus nomine Ambrosianam Bibliothecam, Ambrosianumque Collegium appellaret: quem titulum fronti bibliothecæ imprimendum curavit. Sita est in urbis fere meditullio, prope ecclesiam sancti Sepulcri. Post vestibulum se se offert vas amplissimum, in latum cubitos sexdecim, in longum quadraginta, in altum quinos vicenos habens: quod in laquear pictura variegatum desinit, ad duodequadraginta millia voluminibus refertum, simul computatis codicibus manu scriptis, qui in adjuncto museo reconditi sunt, interjecto peristylio. In hoc museo cernuntur clarorum virorum selectæ imagines. Succedit hortulus, & post hortulum aula statuariæ artis a dextris, & exquisitarum picturarum altera a sinistris: quæ exercitationis materiam utriusque artis professoribus, singulis septimanis præbent. Ad hanc bibliothecam locupletandam nullis pepercit sumtibus Federicus: sed missis quaquaversum viris litteratis, libros & veteres codices undequaque conquisivit, nempe ex Italia per diversos, ex Græcia & toto Oriente per Gratium Civem Senensem; ex Gallia, Germania & Belgio per Olgiatum. Omnes certatim Federici generosis consiliis obsecundabant. Bobienses nostri vetustiores codices latinos suppeditarunt; Ambrosiani Cistercienses pretiosissimum inter alia volumen ex charta Ægyptiaca seu phyllira, sed mutilum, continens aliquot libros Flavii Josephi de antiquitatibus Judaicis, Rufino inter-

An. 1685. Aprili.

An.1685. Aprili. prete. Scriptus est codex, si Boschæ credimus, ab annis mille trecentis; si quid in his sapimus, ante annos mille & centum, haud multo post Rufini ætatem. Scriptura codicis non quadrata, sed minutior est, qualis ævo Justiniani obtinebat, formæ fere similis ei, quam ex charta Ravennensi retulimus in lib. V. de re Diplomatica, sed lectu facilior. Codex in parvo folio nullas habet membranas insertas: in principio & in fine mutilus, ab imperito novo compactore male habitus est, confuso ordine librorum. Primo enim occurrit fragmentum ex libro VII. Josephi de antiquitatibus Judaïcis; deinde quædam ex libro VIII. tum ex libro VI. rursus ex VII. denique ex IX. & X. Liber septimus, ut titulus præfert, *continet tempus annorum quadraginta*: octavus *tempus annorum centum sexaginta trium*: decimus *tempus annorum centum octoginta duorum, mensium sex, dierum decem.* Quod quam ob rem observemus, norunt eruditi, quibus compertum est hos numeros in antiquis codicibus & in editis variare. Hæc de codice venerandæ antiquitatis notare visum est: quem utique cum edita Rufini versione libenter contulissemus, si eam Mediolani recuperare nobis licuisset.

Exstat in eadem bibliotheca aliud opus ingentis molis & pretii, sed recentioris ætatis, italico idiomate, continens in voluminibus duodecim autographum Leonardi Vincii patria Florentini, civis Mediolanensis ac pictoris excellentissimi: quem tanti fecit Franciscus primus rex Galliarum, ut brachiis morientem amplexus sit. Operis pretium illud arguit, quod Jacobus I. Angliæ rex unum ex his voluminibus, quod bellicas machinas veterum complectitur, ingenti pretio a Galeatio Archonato operis possessore redimere voluit: sed hic generose id detrectavit, maluitque illum codicem cum aliis ejusdem auctoris voluminibus bibliothecæ Ambrosianæ consignare, præferentem aureis litteris titulum operis, ac nomen Pompeii Leonii, qui dispersas ac dissipatas Vincianæ manus paginas eo volumine concluserat, uti sequens inscriptio docet, majoribus litteris in pariete expressa.

LEONARDI. VINCI
MANU. ET. INGENIO. CELEBERRIMI
LUCUBRATIONUM. VOLUMINA XII.
HABES. O. CIVIS
GALEAZ. ARCHONATUS
INTER. OPTIMATES. TUOS

Digitized by Google

BONARUM. ARTIUM. CULTOR OPTIMUS An. 1685. Aprili.
REPUDIATIS. REGIO. ANIMO.
QUOS. ANGLIÆ REX. PRO UNO OFFEREBAT
AUREIS. TER. MILLE. HISPANICIS
NE. TIBI. TANTI. VIRI. DEESSET. ORNAMENTUM
BIBLIOTHECÆ. AMBROSIANÆ. CONSECRAVIT
NE. TANTI. LARGITORIS. DEESSET, MEMORIA
QUEM. SANGUIS. QUEM. MORES
MAGNO. FEDERICO. FUNDATORI
ADSTRINGUNT
BIBLIOTHECÆ. CONSERVATORES
POSUERE
ANNO, M. DC. XXXVII

Multi sunt alii codices reverendæ antiquitatis. Ex græcis *Gregorii Nazianzeni*, seu, ut veteres scribunt, Nazanzeni opera cum figuris, ante annos mille exarata: *Chrysostomi homiliæ in Genesim*: *Acta Martyrum* bonæ notæ; *Menologium* antiquum ex Chio advectum. Ex latinis *Concilium Chalcedonense* mutilum, a mille annis scriptum in cœnobio Bobiensi: *Homiliaria duo* ex eodem loco, antiquissima: quorum unum, alicubi lacerum, homilias octoginta octo continebat, nomine sancti Severiani inscriptas. Has inter una est de natali seu ordinatione Grati episcopi, in qua hæc verba leguntur: *Grata vobis & votiva sollemnitas ad vestrum me conventum invitat... Læta dies & serena temperies, ornatior ecclesiæ facies, simulque beatissimi Papæ gratus aspectus. Quis enim tam ferus est, aut religioni ingratus, ut Gratum pontificem non requirat? in quem gratia nomen contulit, & meritum signanter expressit.* Notissimus est Gratus episcopus Carthaginiensis, qui Concilio Serdicensi interfuit: sed an de eo interpretanda sit hæc homilia, alii judicent. In alio codice exstat *Bonizonis* Sutrini episcopi *liber de Sacramentis* ad Galterium Leonensis monasterii abbatem: quo in libro auctor meminit alterius opusculi sui contra Ugonem schismaticum. Leve est, sed tamen haud reticendum, quod liber de ritibus ecclesiasticis, qui *Gemma animæ* inscribitur, auctore Honorio Augustodunensi, nomen *Honorii solitarii* præfert in Ambrosiano codice annorum quingentorum.

Unum addere juvat de vulgatis quinque Hegesippi libris ex veterrimo codice, qui in eadem bibliotheca asservatur. Primus liber, initio mutilus, in fine hanc clausulam habet: EGESIPPI LIBER PRIMUS EXPLICIT. tum, INCIPIT SECUNDUS. *Ambrosius*

Digitized by Google

AN. 1685. APRILI. *episcopus de Græco transtulit in Latinum.* Tres sequentes sine titulo: sed in multis foliis libri quinti is apponitur in capite paginarum, JOSEPPI LIBER QUINTUS. Fuerit ergo hic Hegesippus (si non fallit codex antiquissimus, litteris partim Langobardicis, partim Romanis majusculis scriptus) alter ab Hegesippo, qui temporibus Apostolorum floruit, qui ex Josepho forsan opus suum, maxime librum quintum compilarit, & quidem græce, si Ambrosius secundum e græco latine reddidit. Quidquid sit, auctorem aut compilatorem vixisse, non post Nicephorum Phocam Imperatorem, id est post seculum decimum, ut Miræus & Vossius putant; sed ante sæculum septimum; ex Ambrosiani, itemque ex Taurinensis codicis antiquitate facile demonstrari potest. Recentiora sunt, sed tamen ob auctoris gravitatem non omittenda scripta quædam *Johannis Petri Puricelli, Historia Berengarii* hæretici: *Sententia Ruperti* abbatis de Eucharistia exposita & vindicata: *de Ambrosianæ basilicæ Decumanis*, & alia ejusdem auctoris, quæ inferius pro nata occasione commemoranda erunt.

Hæc de bibliotheca Ambrosiana, cujus primus præfectus fuit Antonius Olgiatus; secundus Franciscus Bernardinus Ferrarius; tertius Petrus Paulus Boscha, nunc archipresbyter apud * Modoëtiam; quartus Nicolaus Rubinus; quintus modo Andreas Pusterla, vir humanissimus & doctus, uti & duo ejus collegæ nobis amicissimi.

* *Monza.*

XXVIII. Convenimus in museum illustrissimi Francisci Septalæ, ecclesiæ sancti Nazarii canonici, plurimis rebus curiosis refertum, atque a Manfredo Septala ejus patruo instructum. Inter alia visitur speculum quod ignem concipit ex sola radiorum solis, non refractione, sed reflexione. Ibi indicem reliquiarum, quæ Romæ tempore Gregorii M. exstabant, in charta Ægyptiaca exaratum legimus, & descripsimus. De hoc museo liber singularis Dertonæ vulgatus est.

XXIX. Dominica in Albis, sollemni Missæ Ambrosiano more cum musica & organis celebratæ interfuimus in ecclesia majori (Domum vocant) in honorem Virginis Deiparæ & sanctæ Teclæ dedicata, quæ tota ex marmore, gothico opere, a Johanne Galeatio Duce constructa est, nulli post Vaticanam & forte Florentinam magnitudine inferior. Ex innumeris intus atque extus statuis, quas ad quatuor millia numerant, alias omnes antecellit statua sancti Bartholomæi, cutem detractam gestantis. In

Digitized by Google

Missa post hymnum angelicum dictum est *Kyrie eleison* ter, lectio duplex pro epistola; concio post Evangelium per unum Olivetanum, Oblatio panis & vini facta per duos seniores seu Vetulones, totidemque Vetulonissas, qui ex canone ecclesiæ pie & caste vivunt; Symbolum post oblationem; lotio manuum proxime ante consecrationem; cetera fere more nostro. Altera concio, quæ *Lectio* dicitur, ad Vesperas singulis diebus Dominicis & festis itidem fieri solet, in qua aliquis Scripturæ locus exponitur secundum triplicem sensum. AN. 1685. APRILI.

A meridie illustrissimus Comes Mezabarba, cujus honesta in nos officia, quamdiu Mediolani versati sumus, assidua fuere, ambos in sua rheda deduxit in basilicam Ambrosianam ad portam Vercellensem, quæ basilica sancti Ambrosii Majoris appellatur. Ambrosianam vocant, non solum Augustinus & Paulinus, sed etiam ex recepto jam usu Ambrosius ipse, qui eam in honorem sancti Laurentii condidit, eodemque corpora sanctorum Gervasii & Prorasii transtulit ex basilica Faustæ, quæ postea vocabulo sanctorum Vitalis & Agricolæ insignita est. Ambrosianam olim monachi nostri possidebant: nunc vero canonici, & monachi Cistercienses divina vicissim in ea officia peragunt. Conventus pridie ab illustrissimo Comite archivista Cisterciensium, penes quos veterum ejus loci instrumentorum potestas est, operam suam pollicitus erat; sed re ad suos delata, cum id eis non placere intellexisset, domo se subduxerat. Comes factum indigne tulit: sed hoc in reditu resarcivimus. Interim ecclesiam lustramus, vota nostra Deo facturi ad tumulum sancti Ambrosii, cujus corpus in crypta subterranea sub altari majori latere creditur. Ibidem sepulta est ejus soror Marcellina virgo in tumulo prominente, cujus vetus epitaphium a Grutero est relatum. Nam id quod nunc gypseo sepulcro appositum legitur, recentius est. Grut. pag. MLV. n. 6. Altare majus auro decoratum ab Angilberto Archiepiscopo; ciborium (tribunam vocant) a Gaudentio abbate ab annis fere nongentis ornatum est, a Puricello æri incisum in Historia basilicæ Ambrosianæ. In parte anteriori Christus Dominus Petro ad sinistram claves, Paulo ad dextram librum tradit: posterior sanctum Benedictum in diaconi (ut videtur) habitu cum Gaudentio in dextra tribunam offerente; & altero monacho in sinistra, utroque cucullato: ad lævam sanctus Ambrosius cum tiara in capite, medius inter duos homines coronatos: ad dextram sancta Scholastica, super cujus caput columba insidet,

AN. 1685. APRILI. cum duabus hinc inde sanctimonialibus. Scio hæc aliter a Puricello explicari: sed hæ sunt nostræ conjecturæ, quas aliorum judicio permittimus. In basilicæ navi super columnam erectus est serpens ex ære, quem Mosis esse ferunt. Petrus Paulus Bosca hoc de serpente Micrologum edidit Mediolani anno M. DC. XXV. quod alii rident. Sed illud magis ridendum ac improbandum, quod ad hunc serpentem Mediolanenses matronæ, teste Ughello, feria secunda Paschæ solent infantes suos sistere morbo laborantes. In horto monasterii Ambrosiani exstat sacellum sub titulo sancti Remigii, eo (ut credunt) in loco, ubi Augustinus hoc oraculum audivit, *Tolle & lege*. Ad australem basilicæ partem haud longe ab eadem ecclesia aliud exstat sacellum, in quo Augustinum a sancto Ambrosio baptismum accepisse tradunt.

In Capitolio (ut vocant) id est in veteri Capitulo monachorum, cujus exigua tantum pars superest, tumulatus est Bernardus Italiæ Rex, Pippini filius, cum epitaphio, quod alii retulerunt. Ibidem etiam legitur metricum Petri abbatis epitaphium, qui obiit anno Inc. DCCCC. prid. Id. Octob. Ind. III. post regiminis annos XLI. Ad dextram portæ aquilonaris, qua sæculares basilicam adeunt, visitur M. Antonii Majoragii sepulcrum & epitaphium, hominis suo tempore latinis græcisque litteris perpoliti, quas etiam publice docuit. Jacet in vestibulo ejusdem basilicæ bonus ille senex Petrarchæ amicus, quem cum triduo ante mortem solito tristior convenisset; causamque rogatus: Ho- *Petrarc. lib. 11. ep. 12.*
„ die, inquit, quintum atque octogesimum annum expleo. Quantulum putas vitæ superest? Quinque forsan & viginti annos ad vivendum habeo. Breve tempus! Ad hæc subridens Petrarcha: Ne dubita, infit, triginta complebis. His lætior senex, Bene habet, inquit, satis est.

Prope hanc sancti Ambrosii basilicam insigne & amplissimum est Olivetanorum cœnobium sub titulo sancti Victoris, tria peristylia, totidemque monachorum ædificia habens, elegantiæ non vulgaris, sicut Ambrosianum. Sancti Victoris basilica, ævo Ambrosii extramurana, a conditore *Portiana* vocabatur: quam sibi Arriani, Auxentio incentore, & Justina duce, vindicare tanto molimine conati sunt.

Duæ sunt in eadem urbe nostri Ordinis abbatiæ, sancti Simpliciani, & sancti Petri de Glaciate: cujus historiam composuit Placidus Puccinellus decanus Casinensis, antiquitatis studiosus indagator. Mirum quantum eo in loco vigeat devotio in sanctum

ctum Maurum abbatem, uti Parmæ & Florentiæ. De hac pietate in sanctum Maurum, quæ in ecclesia Glaciatensis monasterii celebratur, libellum edidit idem Puccinellus, quem mox laudato Julio Mariæ Odescalco, tunc Priori Parmensi, nuncupavit: ubi eum non tantum ob generis claritatem, sed maxime ob morum probitatem laudat. In ipso monasterio Glaciatensi Ambrosius Cruceus abbas humanissimus nobis ostendit præclarissimum volumen, Virgilii opera omnia continens, scriptum elegantissime ante annos ducentos jussu & impensis cujusdam e gente Rospilioforum, cujus gentilitium symbolum in achate nativis coloribus feliciter insculptum est. In ecclesia jus sepulturæ habet gens Borromæorum. ANN. 1686. APRILI.

I. Ad sanctum Ambrosium sacra fecimus: & post meridiem ostensum est nobis archivum ecclesiæ metropolitanæ, quod est penes illustrissimum ac reverendissimum Antonium Reynam Cancellarium, ejusque collegam Andream Raudium ejusdem ecclesiæ canonicos. In eo multi codices reperiuntur ritus Ambrosiani, Missales, libri Psalmorum, & alii ejusdem generis: quales etiam in bibliotheca Ambrosiana nonnulli asservantur. MAIO.

II. Feria IV. sancto Athanasio sacra, Missam ad corpus sancti Caroli celebravimus, in crypta subterranea, quæ jacet sub gradibus, quibus ad presbyterum majoris altaris ascenditur. Ex superiore navis parte prospectus in subjectum sancti Caroli sacellum per cratem ferream patet. Theca altari imposita, in qua sacrum ejus corpus reconditum est, constat ex auro & argento, atque perlucidissima crystallo: sacelli parietes argenteis laminis vestiti. Corporis facies aperta media crystallo videtur, cutis desiccata ossibus inhærens, nasi acumen exesum, dentes integri.

III. Festo die Inventionis sanctæ Crucis, clavus (ut creditur) unus ex iis, quibus Christus cruci suffixus fuit, sollemni pompa de more ex ecclesia metropolitana per urbem delatus est ab eminentissimo Cardinale & archiepiscopo Vicecomite præcedentibus pænitentium sodalitiis supra triginta diversis, religiosis, monachis & canonicis, id est universo clero civitatis, promiscua vulgi multitudine infinita comitante.

Ipsa die adivimus collegium Patrum Soc. Jesu, eo in loco institutum, ubi olim versabantur Humiliati: cujus Ordinis historia (ut id in transcursu moneamus) exstat manu descripta in bibliotheca Ambrosiana, auctore Puricello. Collegio magnifico nec dum manus suprema imposita est. R. P. Monelia, qui ante

Digitized by Google

ANN. 1685. MAIO. biduum nos inviserat cum P. Cardano, litteras nobis dedit ad Patres Aronenses: ut nobis copiam facerent exemplaris librorum de Imitatione Christi, qui sub nomine Johannis Gersenis abbatis antiqua manu scripti sunt.

VI. Dominica frequentes per urbem supplicationes factæ, tam virorum, quam mulierum, discreto sexu ad septem urbis stationes, qui omnes alta voce rosarium, psalmos atque hymnos recitabant. Hæ supplicationes ex instituto sancti Caroli singulis Dominicis fiunt, sed frequentiores prima cujusque mensis Dominica. Septem illæ stationes sunt in ecclesiis metropolitana, sancti Ambrosii, sancti Simpliciani, sancti Victoris, sancti Nazarii, sancti Laurentii, & sancti Stephani. Eodem die vidimus pretiosa cimelia musei illustrissimi Comitis Mezabarbæ, qui nobis librum suum de Numismatibus liberaliter dedit. Inter infimi æris numismata unum est Zachariæ Papæ quadratum, ex una parte nomen ZACHARIÆ, ex altera PAPÆ titulum exhibens. Alterum item Caroli VIII. de Pisanorum liberatione: cujus ex una parte symbolum gallicum trium liliorum cum hac inscriptione, CAROLUS REX PISANORUM LIBERTAS: ex alia imago beatissimæ Virginis, cum his verbis in circuitu: PROTEGE VIRGO PISANOS.

VIII. Hieronymum Josephum Semenzium, virum doctum & probum ex Ordine Somascorum, qui nos pridie convenerat, salutavimus, virum inquam litteris cum latinis, tum græcis expolitum, in mathesi versatum, Theologiæ in Universitate Ticinensi lectorem.

Post meridiem Mezabarba (sic virum illustrissimum appellare liceat compendii causa) nos deduxit ad Cisterciensium monasterium quod, *Caravallis* dicitur, quarto milliari ab urbe disparatum extra portam Romanam. Mendose passim vocatur *Claravallis*, quod mendum irrepsit in Bernardi epistolas ad Brunonem abbatem de Claravalla, quarum una est *ad Novitios Claravallenses de Mediolano*, at legendum esse *Caravallenses*, argumento sunt primaria quæque loci instrumenta, itemque inscriptio vetus claustri parieti insculpta in hunc modum: *Anno gratiæ M. C. XXXV. XI. Kal. Febr. constructum est hoc monasterium a beato Bernardo Claravallensi. M. CC. XXI. consecrata est ecclesia ista, a domino Henrico Mediolanensi archiepiscopo VI. Non. Maii in honore sanctæ Mariæ* CARÆVALLIS. Ecclesiæ subsellia, miro artificio sculpta, totam sancti Bernarndi vitam

repræſentant. In cœmeterio monachorum quidam ſunt nobilium tumuli ſuper quatuor lapides erecti, atque in his unus erat Guillelmæ ſeu Guillelminæ Boëmæ, impudentiſſimæ præſtigiatricis: quæ cum ante annos quadringentos ſpeciæ ſanctitatis toto vitæ ſuæ tempore multos ludificaſſet, atque poſt obitum, qui anno M. CC. LXXXI. contigit, ut ſancta per aliquot annos apud vulgus habita fuiſſet; tandem compertis ipſius præſtigiis, cadaver exhumatum, atque in favillas redactum eſt anno M. CCC. Tumulus disjectus, ſed vacuus adhuc arcus in pariete cœmeterii, quem in locum poſt ſex a morte menſes hæc tranſlata fuerat ex primo loco ſuæ ſepulturæ, nempe ex cœmeterio ſancti Petri ad Hortum intra civitatem. De hac Guillelmina ejuſque ſecta & aſſeclis Johannes Petrus Puricellus, vir doctus & accuratus, longam diſſertationem ſcripſit: contenditque contra Donatum Boſſium atque ejus ſequaces, Guillelminæ ſectam non fuiſſe ſpurcitiis, uti Donatus ante omnes vulgavit, infamem, ſed impiis deliramentis, quæ mentem tantum, non etiam corpus afficerent, ac inficerent: idque probat Puricellus ex publico inſtrumento, quod Inquiſitores anno M. CCC. confecerunt, rei geſtæ ſummam continente. Ex hoc inſtrumento patet, Guillelminam, aut certe ejus aſſeclas primarios, (nam id ipſa ex ficta modeſtia pernegare viſa eſt) Andream Saramitam & Mayfredam Pirovanam, deprædicaſſe, Quod ipſa Guillelma eſſet Spiritus ſanctus in ſexu femineo incarnatus e Conſtantia Boëmiæ Regis uxore: Quod ipſa eſſet mortua tantum ſecundum carnem, ſed reſurrectura ante univerſalem reſurrectionem, & diſcipulis videntibus aſſcenſura in cælum: Quod ſibi reliquiſſet in terris vicariam Mayfredam Ordinis Humiliatorum monacham, quæ Miſſam celebratura eſſet ad tumulum Guillelminæ, & demum Romæ occupatura Sedem apoſtolicam, indeque ejectura Cardinales; habitura etiam quatuor ſapientes, qui Evangelia nova ſcriberent. Hæc nefanda & auditu exſecranda ſcelera prolixo commentario exponit Puricellus: cujus cum liber non ſit editus, nec fortaſſe edendus, viſum eſt hac digreſſione rudem ejus notitiam prælibare. Porro Guillelminæ tria feſta ad ipſius tumulum celebrabant quotannis ejuſdem ſectarii: unum in feſto ſancti Bartholomæi, quo die ipſa obierat: alterum in menſe Octobri, cum ejus corpus Caramvallem tranſlatum eſt: tertium in die Pentecoſtes. Sed tandem nefandæ huic ſuperſtitioni poſt annos a Guillelmæ obitu novemdecim finis impoſitus eſt. Non

Digitized by Google

ANN. 1685. MAIO. multum dissimilia de Spiritu-sancto quidam Dulcinius Vercellensis jactitasse memoratur, in continuatione Chronici Nangiani ad annum M. CCC. VI.

IX. Ex Caravalle Mediolanum reversi, ad Lazaretum, portæ urbis orientali suburbanum, cum humanissimo Abbate Serta nos contulimus. Locus est amplissimus quadrati operis pro peste affectis, aquis irriguus, habens domunculas numero CCLXVIII. cum suo quamque camino; atque more Cartusiensi claustrum, quo cingitur pratum ingens cum sacello medio, in quod prospectus est ex omnibus cellis, ut facile sacerdos ad altare ab omnibus videri possit. Aliud in urbe xenodochium, in quadri formam itidem constructum, cum duplici porticu, superiori & inferiori, quam sustinent elegantissimæ columnæ: ut potius amplissimi palatii, quam xenodochii speciem præferat. Non longe ab hoc xenodochio abest collegiata sancti Nazarii, quæ & Apostolorum vocatur, perantiqua basilica, cujus pavimentum Serena, Stiliconis Comitis uxor, libycis marmoribus stravit, ut vetus inscriptio docet. In atrio ecclesiæ sublimes visuntur loculi Trivultiorum, quorum corpora in subjectam humum sanctus Carolus religionis causa infodi jussit: ratus hunc modum, nempe ut in sublimi consistant, solis beatorum reliquiis competere. Quamquam in Italia sublimibus viris id non raro tribui solet. De Johanne Jacobo Trivultio, Franciæ quondam Marescallo, in illo atrio legitur: *Qui nunquam quievit, quiescit: tace.*

X. Aronam partim navigio, scilicet per canalem Navilium a Francis productum: partim pedestri itinere contendimus: quam urbem a Sexto opido dirimit Verbanus locus, quem recentiores Majorem appellant. E regione Aronæ, quæ in declivi montis sita est, intermedio lacu visuntur Borromæorum ædes, quas describit Bartholomæus Scala in libello de Vitaliano Borromæo. Is Aronam ex parvo quondam vico ad eam, quæ nunc est, ædificiorum magnitudinem perduxit. Aronæ olim conditum est monasterium nostri Ordinis sub titulo sanctorum Gratiniani & Felini, quod sanctus Carolus, tum loci abbas, Patribus Soc. Jesu attribuit. Ex eo tempore istic asservatur celebris ille codex Aronensis, eo delatus a Patre Rossignolio, cum societati nomen daturus esset, id est anno M. D. LXXIX. Cum Aronam venissemus, Patres recreationis causa domo aberant, excepto Rectore, qui tum Mediolanum abiturus erat, nihilque se de illo codice rescire significavit. Reversis Patribus, idem

Digitized by Google

asseruit alius Pater, ad quem litteras ex Monelia habebamus, qui nobis hospitium in proximam noctem humaniter obtulit. Verum dum re infecta egressi ad portum cimbam opperimur, accurrunt duo Patres, Gibellinus & Leoninus, qui repertum codicem afferunt, obtestanturque ut apud se nocte proxima subsisteremus: majorem fore commoditatem propius inspiciendi codicis. Non poterat honestior offerri conditio, nec honestiori modo. Eam tamen in aliud tempus differre consultius nobis visum est, contentis in ipso articulo codicem inspicere, de cujus titulo & antiquitate tantummodo controversia esse potest. In eo vero omnia deprehendimus, quæ de ejus antiquitate & inscriptione, quinquies sub nomine *Johannis Gersen abbatis* repetita, nostri observaverant. In reditu Mediolanum ejus copia nobis ex mandato R. P. Provincialis facta est, ejus Secretario & R. Patre Monelia faventibus. ANN. 1685. MAIO.

XIII. Mediolano discessimus, muniti litteris commendatitiis, quas non solum Comes Mezabarba, sed etiam eminentissimus Cardinalis Casanata, atque illustrissimus Magliabecus, audito nostro in Italiam itinere, ad suos amicos scripserant. Canonica opidum, ad fluvium Adam, in prandium occurrit; ad vesperum Bergomum civitas, in edito colle sita ad Alpes, quæ Rætiam ab Italia disterminant. Ibi R. P. Benvenutum, Augustinianorum vices gerentem, convenimus, Magliabeci amicum, qui nos multa comitate ad hospitandum apud se invitavit. Vidimus Ambrosii Calepini, qui ibi religiosus fuit, autographum, & alia nonnulla, quantum temporis angustia tulit. Quippe nox imminens, & hospitii situs extra urbem, nos pridie summo mane discessuros diutius illic morari non sinebant.

BRIXIA, VERONA, VICENTIA.

XIV. Brixia itidem ad Alpes, sed in solo æquabili sita, nobis hospitium præbuit. Conventus a nobis illustrissimus Julius Antonius Averoldus cum litteris Mezabarbæ, vir in litteris humanioribus & in numismatum scientia maxime versatus: is, qua humanitate est, nos ad eos omnes deduxit, penes quos aliquid litterarum esse noverat. Per hunc vidimus bibliothecam illustrissimi episcopi Brixiensis, Hermetem Lontanam, nobilem Brixiensem ac litteratum; & Fortunatum Vinacesium, mercatorem quidem, sed qui multas linguas & libros callet. Ecclesia cathedralis beatissimæ Deiparæ antiquissima est, in terram de-

Digitized by Google

ANN. 1685. MAIO. pressa, cujus loco nova modo ædificatur. Duo in urbe Ordinis nostri cœnobia, alterum sanctæ Euphemiæ, alterum sanctorum Faustini & Jovitæ. Huc profecti sub vesperum, cum matutinos eo tempore (nam is fere in Italia recentior mos est) Patres recitarent; vocatus e choro Prior adesse non potuit, quod e divinis officiis quemquam exire Abbas non pateretur. Id longe magis probabile est quam præpostera illa nocturni officii sub ipsius solis oculis recitatio. Nihil in monasterio repertum pro studiis nostris. Ad portam majorem ecclesiæ duæ sunt Romanæ inscriptiones, sed inversæ, litteris supine conversis ab architecto recentiore. Una est VALERIAE VARIANAE. Altera M. AURELII PISONIS & VITALIAE SILVIAE. In urbis compitis fontes amœnissimi e canalibus fluunt.

XV. Gardam lacum amplissimum, & Pischeriam opidum valde munitum, quod a Scaligeris Veronæ tunc Principibus conditum tradunt, prætergressi, Veronam accessimus. Suburbanum sancti Zenonis monasterium nostri Ordinis antiquum est, antiqua item ecclesia a Pippino Italiæ Rege, ut creditur, exstructa: qui Pippinus in adhærente sancti Proculi cœmeterio sepultus est in crypta, in quam tredecim gradibus fit descensus. Sub tuguriolo quatuor colomnis innixo exstat tumulus cum operculo ex rudi lapide: aqua ex superioribus stillans in locum, infirmis non raro propinatur. Adjunctum est aliud cujusdam magnatis sepulcrum ad soli æqualitatem, sed marmoreum. Portæ ecclesiæ sancti Zenonis ex ære cum figuris: fornix in apside ecclesiæ, alibi tabulatum. Sub majori altari est crypta subterranea, in qua corpus sancti Zenonis pone altare in lapide marmoreo conditum est. Ad portam ecclesiæ ingens conspicitur labrum porphyreticum, habens in orbem pedes viginti sex, quod ad sancti Zenonis tempora referunt. In archivo monasterii vidimus authenticum diploma Henrici I. Imperatoris cum plumbea bulla, *datum anno M. XIV, imperii ejus primo.* Nihil librorum superest in bibliotheca, quam sacrorum voluminum copia refertam Ambrosius Camaldulensis aliquando viderat. Monasterium olim Teutonicis concessum est ab Imperatoribus Germaniæ: nunc loca monachorum Venetis plerumque a sæculari abbate non sine præmio conceduntur. Monasterium aliud sancti Nazarii Casinensium est. Ecclesia cathedralis Deiparæ Virginis titulo insignita: cujus Canonici quatuor & viginti a ditione episcopi soluti, Patriarchæ Aquileiensi proxime subjecti sunt. Duplex in illa ecclesia est ordo subselliorum:

Digitized by Google

unus apsidem coronat: alter continuus est usque ad cancellos ferreos, qui navim a choro dirimunt. Sacerdos sacra faciens conversam habet faciem ad populum, renes apsidi obversos. Olim in illa ecclesia celeberrima bibliotheca erat, id est *plurima volumina miræ vetustatis*, testante Ambrosio Camaldulensi: qui tamen nihil singulare in illis invenit. Et quidem antiquissimum Cypriani exemplar quondam ibidem asservabatur, cujus contenta Romæ apud Patres Oratorii vidimus: sed nullos in illa ecclesia libros modo superesse nobis assertum est. Postmodum istum codicem, majusculis litteris ante annos mille perscriptum, a canonicis Veronensibus Carolo Borromæo dono datum fuisse, ex Aldi Ortographia didicimus, verbo *culcita*. ANN. 1685. MAIO.

In quodam codice Christinæ reginæ Suecorum statutum legitur Veronæ editum, quod hoc loco referri non ab re erit ad patriæ nostræ historiæ illustrationem. *In urbe Veronensi ab Urbano Papa tertio, de communi fratrum suorum consilio institutum fuit & sancitum, ut in hac ecclesia & universis totius regni Franciæ ecclesiis, XIII. Kal. Octob. vespere & mane pulsatis campanis,* LUDOVICI, *piæ recordationis quondam illustris Francorum regis, anniversarium annis singulis sollemniter & devote celebretur. Actum anno ab Incarnatione Domini M. C. LXXXXVI. regnante Philippo victorioso ejus filio, regni sui anno VIII.* Hactenus vetus codex.

XVI. Litteras a Mezabarba detulimus ad illustrissimum Comitem Franciscum Moscardum, qui nobis locupletissimum suum museum ostendit, multis vetustis monumentis & inscriptionibus refertum, ut liber hac de re vulgatus partim docet. Quicquid ad profana veterum sacrificia pertinet, ibidem invenitur. Inter res sacras, unum est vas ex marmore albo, quod vetus baptisterium esse putant ad usum Græcorum; alii vas aquæ lustralis. Figuræ est orbicularis in angustius collum desinens, quam ut pro baptizandis usui esse potuerit, & in summa etiam minus quam par esset. Habet altitudinis ternos pedes cum duobus pollicibus; in orbem, ubi major est capacitas, unicum pedem & pollices novem. Inscriptio græca, quæ usum ejus sacrum fuisse indicat, hujus modi est: Αντλήσατε ὕδωρ μετὰ εὐφροσύνης, ὅτι φωνὴ κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Id est, *Haurite aquam cum gaudio, quia vox Domini super aquas.*

Descripsimus ex eodem museo vetustissimum omnium, quod quidem umquam viderimus, authenticum instrumentum, *consulatu Theodosii junioris & Albini*, id est anno CCCC. XLIV.

ANN. 1685. MAIO. confectum in gratiam Sisinnii, cui res a Tranquillo extortæ fuerant, sed per Pyrrhum tribunum jussu Imperatoris restitutæ. Optandum esset, ut tria hac de re Imperatoris commonitoria, quæ in charta Ægyptiaca scripta sunt, integra essent. Ex variis ejusdem musei inscriptionibus duas tantum proferemus.

X. VALIIRIUS. SII. X. P.
SIBI. IIT. SIICUNDAII
VALERIAII. M. P.
UXORI.

Hæc inscriptio confirmat Alciati observationem, qui veteres loco vocalis E duo II scribere solitos fuisse annotavit. Altera inscriptio mentionem facit de victimis Cimbris a Gaio Mario.

D. F.
C. M. TRUCIDATIS
CIMBRIS IN. F. ITA. A. V.
R. R. OB. INSIGNEM. EJUS
MEMORIAM.
S. P. Q. R.

Idem Moscardus nos in academiam musicorum (Philarmonicos appellant) deduxit, ubi multæ item veteres inscriptiones: tum in amphitheatrum, quod tempore Augusti a Veronensibus constructum est. Quadraginta quatuor in orbem subselliorum ordines continet, in quibus sex supra viginti hominum millia in arenam commode prospicere poterant. Opus insigne, ac fere integrum a Veronensibus magna diligentia servatum. Utinam Romanum, cui nullum in orbe par est, eodem studio curatum fuisset, non tam profanum, quam sacrum opus, Martyrum & Confessorum sudore elaboratum.

XVII. Adeundo Vicentiam per amœnum ejus agrum, nobis obvium in suburbio fuit sancti Felicis Ordinis nostri monasterium, cujus ecclesiam & regulares officinas in transcursu lustravimus. Omnia non multis abhinc annis instaurata, emundata, exornata, magnum ubique nitorem præferunt. In crypta subterranea corpora sanctorum Felicis & Fortunati intra arcam marmoream asservantur. Ad singulas ecclesiæ aras (qui ritus in omnibus Italiæ basilicis passim observatur) singulæ appensæ sunt lampades. In claustro nonnullæ veteres exstant inscriptiones. Nulla illic præter hæc vetera monumenta.

In



Digitized by Google

(7)
17.344 vol I

Digitized by Google

In urbe illustrissimus Comes Carolus Æmilius Gonzata, ad quem litteras ex Mezabarba habebamus, nullum humanitatis in nos officium prætermisit, & tantum non coëgit, ut apud se hospitaremur. Ab eo per urbem deducti, primum quidem in majorem beatissimæ Virginis ecclesiam, cujus chorus elegantissimus est, navis latissima sub fornice humiliori: deinde in palatium prætorianum, ubi decem magistratus jus dicunt. Prætorii aula amplissima diversa habet tribunalia, in quibus unum est Equi (sic vocant) pro mercatorum causis. Tribunal Potestatis omnibus superius. In porticu sinistra parieti insertus est lapis antiquus cum inscriptione in honorem Gordiani Cæsaris *ex liberalitate Matidiarum*, quæ inscriptio apud Gruterum legitur. Hunc lapidem prope forum frumentarium humo defossum X viri reip. Vicentinæ eo in loco conspicuo poni curarunt anno MDLXXXVI. Dum in prætorio versaremur, nobis adjuncti multi viri nobiles, ad alia loca se se nobis comites præbuerunt, nempe ad vetus amphitheatrum, cujus unicus fornix superest ex lapidibus coctis; & ad novum, auctore Andrea Palladio Vicentino, nobili in primis architecto, qui prætoriani palatii, aliorumque duorum formam delineavit. Grut. pag. CCLXXI. 8

Non longe a Vicentia Theobaldus ex Comitibus Campaniæ aliquando solitariam vitam duxit, in loco cui *Sallaniga* nomen indidit antiquitas: sepultus postea in monasterio Vicentiæ proximo, *Vangadicia* dicto, quod olim nostri Ordinis, nunc Camaldulensium est. Hæc idcirco notamus, quod apud Vicentinos nulla Theobaldi supersit notitia, saltem apud viros doctos, quos de illo percontati sumus. quo minus mirandum est, antiquarum rerum notitias ex hominum memoria jam evanuisse. His antiquitatibus, quæ quidem ad Vicentiam pertinent, revocandis atque colligendis incumbit vir antiquitatis studiosissimus Johannes Martius Cerchiarius, a quo cum nonnulla petiissemus, hoc responsum accepimus.

Voracissima temporis injuria Vicentina monumenta adeo attrita sunt, ut nunc prisci decoris perexigua supersit notitia. Irrita sane mortalium vota, quæ præclare gesta marmoreis fastis consignant, quasi ruderum mole non tumulentur sepulcra, quasi fatorum atrocitate immunes non moriantur & lapides. Operæ itaque pretium me facturum duxi, si in unum colligerem ea, quæ sparsim agris disjecta, suisque Manibus revulsa vagabantur: ut iterum hoc novo, licet insulso, opere, venerabunda patriæ reflorescat antiquitas. Ad vos igitur, Patres re-

An. 1685. Maio. *ligiosissimi, qui litterario bono præsidetis, inscriptionem a me quæsitam transmitto. Credite etiam in marmore mei pignus obsequii perennabit, & si Deus annuerit, ut patriæ monumenta in unum opus congeram, meam erga vos observantiam facundius eloquentur.*

Inscriptionem illam, de qua loquitur vir doctus, hoc loco prætermittimus, quod sit vulgata apud Gruterum.

PATAVIUM.

* Padoue.

XVIII. * Patavium, urbs magna, sed parum culta pro situs amœnitate, academiam habet celeberrimam, cujus scholares, plerique exteri, magna licentia fruuntur. Episcopus loci eminentissimus Cardinalis Barbadicus, ad quem litteras ex Cardinale Casanata habebamus, tunc extra urbem versabatur. In reditu magnam ejus in nos dignationem, quanta major esse nequit, experti sumus. Ecclesiæ cathedralis bibliothecam interim vidimus. Hanc Jacobus Zenus episcopus Patavinus compluribus codicibus, & manu conscriptis, & a primordio typographicæ artis impressis, confertissimam sibi comparavit, apoplexia subito exstinctus nulli reliquit intestatus. Petrus Foscarus Cardinalis ejus successor, eamdem ob tumultuosum funus distractam, direptamque, vigilanti sollicitudine conquisitam & redemtam, Patavinæ ecclesiæ Canonicis dono dedit anno MCCCCLXXXI. Johannes Baptista Verus canonicus locum ornavit paucis abhinc annis. In illa bibliotheca exstant *Sexti Frontini stratagematum* libri tres: item codex unus, varia continens *acta Caroli de Malatestis* in Concilio Pisano, cum ejusdem Concilii historia: alius *Roberti VValturii* libros XII. de re militari *ad Sigismundum Pandulphum Malatestam, Ariminensem Regem ac Imperatorem*, egregie scriptos. Hi libri non semel excusi sunt: sed memoratu dignum est id quod in libro X. refertur de invento cujusdam machinæ bellicæ ad ignitarum * glandium similitudinem, quod inventum Sigismundo tribuit Walturius. Sed hæc bellica mittimus, ut aliquid breviter observemus de alio ejusdem bibliothecæ codice, nempe de historia a fratre Ptolomæo de Luca, Ordinis Prædicatorum, scripta ad Guillelmum de Baïona, tituli sanctæ Cæciliæ presbyterum cardinalem, qui auctor libri XVI. cap. VIII. hæc habet de Leone IV. cui Johannam Papissam nonnulli successisse fabulantur. *Omnes quos legi, præter Martinum, tradunt post Leonem IV. fuisse Benedictum III. Martinus autem Po-*

* bombes.

Digitized by Google

lonus ponit Johannem Anglicum VIII. Hinc patet, quod ab aliis jam probatum, Martinum Polonum, qui Nicolai III. Pœnitentiarius, dein Gnesnensis in Polonia archiepiscopus, obiit anno MCCLXXVIII. primum esse hujusce fabulæ, si non auctorem, saltem narratorem. Certe in sinceris Mariani Scoti & Sigeberti exemplaribus de illa mentio nulla est. Ejus occasione in mentem venit alia fabula, cujus meminit Herchempertus, somnium videlicet Arechisi principis Beneventani, cui noctu a dæmone revelatum fuerit, Patriarcham, qui Constantinopoli nuper electus fuerat, feminam esse, sexum Constantinopoli masculinum sub clerici veste mentitam. Quocirca expergefactum Arechisum suos nuntios Constantinopolim misisse, per quos factum scribit auctor, ut tam turpi & pernicioso errore sublato, feminaque a patriarchali sede dejecta, pestis etiam, quam tanto sceleri expiando Deus in eam urbem immiserat, sedata sit. Huc fortasse spectavit Leo Papa IX. in epistola ad Michaëlem Cerularium CP. episcopum, scribens, id fama constante ad se perlatum, multos eunuchos in eo patriarchatu sedisse, immo etiam unam feminam. quod postea Græci etiam in Romanos regesserint. De pseudopapissa Johanna plura inferius. AN. 1685. MAIO.

XIX. Sabbato sanctæ Justinæ insigne Ordinis nostri cœnobium vidimus, cui vix par alterum in tota Italia reperias. Inde instauratio religionis ante annos ferme trecentos per totam non solum Italiam, sed Europam propagata. Ecclesia amplissima, novi, sed eximii operis, octo habet testudines seu rotundas turres. Interiora sacellorum ornamenta nondum penitus absoluta. In uno jacet corpus beati Arnaldi abbatis; sanctæ Justinæ in crypta subterranea. Arnaldi epitaphium, quod in veteri codice legimus, inter alia sic canit:

Hic aderam Pastor, me perfidus ille tyrannus
Misit captivum fallax Ecelinus Asylum,
Et longus carcer vita spoliavit ibidem.

Asylum opidum est in pago Tarvisino. Aliud ejusdem Arnaldi epitaphium habet, Arnaldum ex vico *Limina*, qui septem millibus passuum ab urbe distat, ortum fuisse. Bernardinus Scardeonius ejusdem obitum ad annum MCCLIIII. refert. In illo cœnobio triplex peristylium, sive claustrum, & triplex super unumquodque ordo cellarum. Bibliothecæ codices antiqui ad sexaginta, partim græci, partim latini. Ex græcis *Basilii homiliæ in Psalmos*, itemque aliæ homiliæ *de Barlaamo martyre* & aliis,

Digitized by Google

AN. 1685. MAIO. *Commentarius in Evangelium Johannis, Philostratus, &c.* Ex latinis *Salvianus de providentia*, & codex librorum quatuor *de Imitatione*, scriptus anno MCCCCXXXVI. cujus codicis titulum veterem nonnemo vitiavit, & nomen *Gerson, alias Thomæ de Campis* apposuit. Ludovici de Venetiis abbatis sanctæ Justinæ epistolas Mediolani vidimus in bibliotheca Ambrosiana.

Aliæ sunt bibliothecæ Patavinæ, apud canonicos regulares monasterii sancti Johannis in Viridario, apud Augustinianos, & Minoritas ad sanctum Antonium, quem absolute *Sanctum* appellant. Hujus ecclesia magnifice constructa & ornata est, ubi visitur mausoleum Octavii Ferrarii ex marmore albo exquisito. In summo Famæ effigies: subtus Ferrarius dimidiato corpore; a dextris Pallas, a sinistris Mercurius: sub icone urna Ferrarii ossa comprehendens cum hoc epitaphio:

OCTAVIO FERRARIO MEDIOLANENSI.

In quo ornando & extollendo magni Reges ac Principes certarunt. Veneta Resp. præter alia decoramenta bis mille florenorum honorario auxit. LUDOVICUS MAGNUS *Francorum Rex sponte annuorum quingentorum congiarium diu indulsit: Christina Augusta equestri insigni extulit. Ille Regum opes ac munera animo æquans, facundia, fide & consilio, invidiam aut vicit, aut gloriæ incitamentum habuit. Septem & quadraginta annos cum admiratione auditus est: quinto & septuagesimo obticuit, quamdiu litteris honor constabit, scriptis apud posteros locuturus.*

JULIUS FERRARIUS P. M. M. P. ANNO

M. DC. LXXXIV.

Nullus hactenus tanti viri cathedram, quæ de politiori litteratura est, occupat, ut ejus desiderium & meritum inde augeatur. Eamdem academiam scriptis & doctrina sua illustrat eruditus e nostratibus Carolus Patinus, Equitis titulo a Rep. donatus: qui nobis pretiosa sua cimelia ostendit, librumque dono dedit ab se editum in inscriptionem græcam Smyrno allatam, cujus prototypon vidimus. Non procul ab urbe, in villa Arqua tumulus est Francisci Petrarchæ, qui politiores litteras suo tempore, uti omnes norunt, excitavit. Ea de re sibi ipse gratulatur in epistola ad Joannem Olmutiensem episcopum, qui cum inepto blanditiarum modo, ut hodie quoque nonnulli faciunt, Petrarcham plurali numero compellasset, respondet Petrarcha, se non me-

Petrarc. lib. 12. ep. 14.

diocri tempore affectum, ob insolitum ejus stilum; *modernorum blanditias & meras ineptias exsecrari*; gloriari vero, quod *stilum illum patrum hac in parte femineum & enervem*, unus ipse, seu primus per Italiam immutasse videatur. AN. 1685. MAIO.

An vero prætermittemus Titum Livium, magnum illud Patavii ornamentum? cujus scripta præclara si tanta cautione, atque ejus cineres servassent concives, hodie quoque omnes ejus decades integras haberemus. Sed antiquior est illa jactura, quam ut modo resarciri possit, quidquid nugivenduli nescio qui jactatent. Hanc quippe jacturam jam suo tempore deplorabat mox laudatus Petrarcha, qui ita Livium alloquitur: *Te in libris tuis video, non equidem totum, sed quatenus nondum sæculi nostri desidia periisti. Centum quadraginta duos rerum humanarum libros edidisse te novimus: heu quanto studio, quantis laboribus vix triginta ex omnibus supersunt.* Ita Petrarcha: qui addit se tum Patavii, *in vestibulo Justinæ Virginis, ante ipsum* Liviani *sepulcri lapidem* habitasse, VIII. Kal. Martias anno a Christi ortu MCCCL. Huic vitio vertit Mapheus Vegius in libro tertio de educatione puerorum, quod laureandorum poëtarum morem invexit primus. Ad Livium ut redeat oratio, dimidia ejus statua erecta cernitur in majori civitatis aula prætoriana, qua vix ulla magis ampla reperiri potest. Habet quippe longitudinis pedes CC LVI. latitudinis absque pilis LXXXVI. cum tabulato affabre elaborato, & tecto ex laminis plumbeis. Ad hanc aulam quatuor scalis magnificis ascenditur.

Idem. lib. ad epist. 4.

XX. Dominica die itum ad monasterium beatæ Mariæ de Pratalea Ordinis nostri, situm in collibus Euganeis ad sextum milliare extra mœnia. Ibi ad triginta monachi: ecclesia elegans in aggere sita: dormitorii cellæ solo ecclesiæ æquatæ: triplex claustrum: bibliotheca nitidissima, libris antiquo ritu dispositis referta, atque picturis ornata est.

XXI. Patavio iter est Venetias viginti quinque millium secundum Brentam fluvium ejusque canalem. Ex utraque ripa continuæ villæ & magnifica palatia nobilium Venetorum. Medio itinere apud Miram hæc inscriptio legitur in ædibus Contarenianis.

HENRICUS VALESIUS REX, CUM E POLONIÆ REGNO QUOD EJUS SUMMÆ VIRTUTI MERITO FUERAT DELATUM IN GALLIAM, CAROLO FRATRE IX. REGE VITA FUNCTO, AD PATRIUM ET AVITUM IRET, HAC ITER FACIENS,

An. 1685. Maio.

ULTRO AD HAS ÆDES DIVERTIT, TOTA FERE ITALIA COMITANTE, ANNO SALUTIS MDLXXIV. VI. KAL. SEXTILES.

TANTÆ HUMANITATIS MEMOR FEDERICUS CONTARENUS * D. M. P. FUNDI DOMINUS M. P.

* *D. Marci Procurator.*

VENETIÆ.

Fossinæ vicus est ad oram lacus, unde Venetias per quatuor aut quinque millia naviculis itur. Urbem hanc toto orbe celeberrimam & maxime singularem reddunt ejus situs, ædium forma & elegantia, frequentia civium & advenarum, copia omnium rerum, libertas modusque vivendi, qualis nusquam locorum invenitur. Sita est in mediis aquis, quæ ad marini æstus accessum & recessum crescunt ac decrescunt, nec admittendis magnis navibus satis idoneæ, nec inutiles ad convehendas merces. Illic in mediis aquis videas surgere innumeras ædes & permulta palatia, quorum elegantia & magnificentia certant ex æquo. Hæc fundamentum habent in mobili & paludoso solo, quod mille mæandris aqua ita intersecat, ut tota civitas per solidas vias adiri & circumiri; atque per liquidas seu canales itidem tota enavigari possit ope & subsidio scapharum rostratarum, *gondollas* vocant, quæ ad quatuordecim millia ea in urbe huic officio inserviunt, ea celeritate & facilitate, ut in locis, quantumvis angustis & intricatis, adversarum cymbarum occursu & concursu nequaquam impediantur. Infiniti per urbem pontes, sed insignior qui super majorem canalem conditus est, a Rivo-alto, vulgo *Realte* nuncupatus: cujus unicus ex marmore arcus ambas ripas conjungit, longus pedes CXX. cum duplici ordine officinarum. In eam urbem nocte ac die facilis ingressus & ex ea egressus, nullis portis murorumve præsidiis, nullis portoriorum exactoribus, nullis excubiis: & nihilominus plena securitas, maxima item libertas, sed ad licentiam usque, modo ne quid contra Rempubl. Nulla, excepto habitu, distantia inter nobilem & plebeïum: omnes absque famulorum satellitio publice procedunt.

Plurima templa præclara sunt in illa urbe, sed præ ceteris sancti Marci. Ejus structura est græcanici operis ab anno MLXXI. non ita excelsa, quam magnifica & ornata. Constat quinque testudinibus dispositis in formam crucis, & plumbo tectis. Parietes marmore exquisito intus & foris incrustati, portæ ex ære, quin-

que in facie primaria. His supereminent quatuor miræ venusta- An. 1685. tis equi ex ære cyprio deaurati, qui a Constantino Roma (for- Maio. te ex tumulo Hadriani Augusti) Constantinopolim, indeque Venetias per Remp. anno MCCVI. translati sunt. Supra hos equos leonis deaurati effigies pro symbolo Reipubl. Ad principem portam exstant, præter alias multas (ad quingentas numerant, tum porphyreticas, tum marmoreas) columnæ quatuor ex ophite seu lapide serpentino, quibus templum Salomonis olim ornatum fuisse ferunt. Ante eamdem portam, inter atrii ostia, lapidi magno rubeo quadrato infixa est lamina, in qua Alexander tertius, qui apud Venetias asylum invenit, Frederici Ænobarbi collo pedem imposuisse dicitur, his litteris incisis, *Super aspidem & basiliscum ambulabis.* Pavimentum variis marmoris & pretiosorum lapidum segmentis tessellatum: fornix eodem modo picturis emblematisque distinctus est. In pavimento, quod a Joachimo abbate illo fatidico delineatum aïunt, varia symbola exprimuntur: in his duo galli gallinacei vulpem excutientes. quod de Carolo VIII. & Ludovico XII. Francorum regibus interpretantur, qui Ludovicum Sfortiam ducatu Mediolanensi injuste occupato spoliarunt. Altare majus ornant tabula inferior, seu antipendium ex argento; tum * pallium (ut vocant) seu tabula superior, sacerdotis oculis objecta ex auro solido & gemmis pretiosissimis; atque ciborium, quod baldachinum appellant, innixum quatuor columnis ex vario marmore affabre sculptis. Pone majus altare ædicula est, in qua reconditum asservatur sanctissimum Sacramentum, cum umbella super aram instar ciborii, quam quatuor columnæ ex alabastrite instar vitri pellucidæ sustinent. Ecclesia in gyrum habet pedes DCCCCL. in longum CCXX. Sacratium multa continet exquisita & pretiosissima, supellectilem Constantini, ut ferunt, ex achate & crystallo; discum ex uno smaragdo, tres ex achate, unum ex topazio, coronas sex gemmis ornatas, ducalem aliam cum adamante immensi pretii; alterum item adamantem ex dono Henrici III. Francorum regis. His omnibus longe præferendum esset Evangelium sancti Marci, si (ut ipsi asserunt) propria ejus manu esset exaratum. Alterum ostendunt librum Evangeliorum, quod sancto Johanni Chrysostomo tribuunt, sed ne de rei veritate periculum fiat, hi libri sigillis obsignati sunt, nec quiquam aperiuntur. De corpore sancti Marci illuc translato testis est in Itinerario suo a nobis edito Bernardus Monachus Francus ante annos octingentos. Alia

* Pala.

AN. 1685. MAIO. est Patriarchalis ecclesia ad sanctum Petrum, beati Laurentii Justiniani tumulo & corpore insignis: hæc vero sancti Marci Ducalis & collegiata, cujus primam dignitatem obtinet Primicerius, pontificiis insignibus gaudens. Baptisterium ex ære pulcre elaboratum in sacello ad portam, qua aditus est in contiguum palatium Ducis. Ante ecclesiam magna platea cernitur, elegantissimis ædibus circumdata: ante palatium alia non minor, ubi nobiles de rebus maximis discurrendo loqui, & deliberare solent. *Brolium* seu peribolium appellant, quo in loco nullus plebeius iis se adjungere audet. Palatium Ducis dextro ecclesiæ sancti Marci lateri adhæret, perquam magnificum, æreis tegulis opertum, tabulis insigniorum pictorum decoratum. Variæ per unam porticum angustis cuniculis patent arculæ, in quas delatores quique schedulas suas conjiciunt, aliæ pro seditiosis, aliæ pro impiis, pro diversis criminum generibus diversæ, maxime in eos, qui in Rempub. peccant. Proximum est palatio minus armamentarium prò quatuor millibus armatorum: aliud maximum in angulo civitatis.

E regione ducalis palatii visitur bibliotheca sancti Marci, multis codicibus, tam græcis quam latinis referta: quos plerosque magno studio, magnisque impensis conquisitos, Bessarion Cardinalis Reipubl. dono dedit, ac basilicæ sancti Marci dicavit anno MCCCCLXIX. Hujusce doni rationes ipse commemorat in epistola ad Principem Venetorum Christophorum Morum, & ad inclitum Senatum. Primo quod nullum locum tutiorem invenisset. Deinde quod nullum commodiorem, ac suis hominibus, scilicet Græcis, aptiorem, qui Venetias appulsi, tanquam apud alterum Byzantium degere soliti sint. Denique quod nullus sibi occurrisset alius locus, ubi honestius collocari posset, quam apud eos homines, quibus esset multis obstrictus beneficiis; & in ea civitate, quam sibi, subjugata Græcia, elegisset, & in quam a Venetis accitus, atque honorificentissime receptus fuisset. Hæc epistola inter philologicas a Goldasto vulgata reperitur. In vestibulo istius bibliothecæ multa egregia signa seu statuæ & imagines: vas ipsum ædificii præclarum cum egregiis picturis; sed cui multum librorum editorum deest ad absolutam bibliothecæ perfectionem. Ejus curator est humanissimus abbas Gualterius, nobilis Scotus. Indicem a Thomasino vulgatum quivis consulere potest. Præcipui sunt græci: quos inter *Photii bibliotheca, libri Augustini de Trinitate* græce & latine, *Themistii orationes*: e latinis

tinis

Digitized by Google

tinis *commentarius in Pauli epistolas ex libris Augustini*. Petro Tripolitano adscriptus, quod non facile asseruerim: *Sophiani liber de machinis bellicis* ad ipsum Bessarionem Cardinalem. In vacuo folio cujusdam veterrimi codicis exstat inscriptio de Lappæo Cretæ opido, cum hoc titulo: *Apud Cretam insulam.* An. 1685. Maio.

ΛΑΜΠΠΑΙΩΝ. Η. ΠΟΛΙΣ. ΜΑΡΚΟΝ. ΑΥΡΗΛΙΟΝ.
ΚΑΗΣΙΠΠΟΝ. ΤΕΙΜΗΣ. ΚΑΙ. ΜΝΗΜΗΣ. ΧΑΡ.

Hujus inscriptionis duo tantum priora vocabula leguntur apud Gruterum, & apud eruditum Harduinum in ΛΑΠΠΑΙΩΝ. Grut. pag. M.XCI.

XXII. In adversa insula palatio & plateæ ducali respondet insigne monasterium sancti Georgii nostri Ordinis, Majoris appellatum: quod præ omnibus Italiæ cœnobiis apte & concinne ædificatum nobis visum est. Ecclesia ejus minor, quam sanctæ Justinæ Patavinæ, Palladium auctorem habet. Subsellia vitam sancti Benedicti eximie insculptam repræsentant. In aditu e claustro ad chorum sepultus est anno M. C X. Petrus Venetus monachus, qui corpus sancti Stephani protomartyris Bizantio illuc advexisse dicitur. Regulares monasterii ædes elegantia nullis cædunt. Claustrum duplex, bibliotheca bene instructa, maxime concinna & ornata. In refectorio pictura exquisitissima Pauli Veronensis, cænam Canæ repræsentans. Tanta apud nos elegantia magnificentiave non quærenda: sed optandum esset, ut majori studio nitor & munditles, præsertim in templis nostris curaretur: ubi sordido pulvere parietes, & fenestrarum anguli telis aranearum inquinati esse solent. Hanc sane incuriam nobis merito exprobrant non solum Itali, sed etiam Germani & Belgæ, apud quos nihil inquinatum & oculis indignum in ecclesiis toleratur. Georgiani monasterii historiam italice ac latine scripsit Fortunatus Ulmus, sed ineditam. Alia est apud Venetos sancti Georgii Græcorum ecclesia, ubi monachi Basiliani schismatici degunt, alia item sancti Georgii in Alga, de qua alias. Prope sanctum Georgium majorem alia est insula, vocabulo Judæca, ubi in ecclesia sanctæ Crucis, quæ est Ordinis nostri sanctimonialium, magni Athanasii corpus asservari creditur. Ibidem egregia visitur Capucinorum ecclesia, ex voto reip. Salvatori consecrata ob pestem exstinctam. In ea voces repercussæ gratissimum quasi concentum reddunt. Capucinorum domus nihilo minus ab instituta simplicitate degenerat.

XXIII. Ad sancti Nicolai monasterium e nostris, in Litore

E

Digitized by Google

An. 1685. Maio. dictum, sacra fecimus. Situm est extra urbem in continente. In ecclesiam loci translatum dicitur corpus sancti Nicolai episcopi Myrensis anno M. C. id est anno vigesimo sexto a monasterii conditione. Ibi visitur picta effigies Nicolai Justiniani ejusdem loci monachi, cui prænobilis Justiniana familia alteram sui debet origiginem: itemque effigies Annæ ejus conjugis, Vitalis II. Ducis filiæ. Ille post emissam vitæ monasticæ professionem, tempore Alexandri III. cum proles mascula ex sua gente defecisset, Pontificis permissu Annam duxit uxorem: ex qua postquam aliquot liberos suscepisset, in monasterium suum reversus est: Anna vero item monacharum cœnobium ingressa. In ecclesia sancti Nicolai Dux cum Patriarcha & toto suo comitatu die festo Ascensionis, post sollemnem maris desponsationem, sacris a loci abbate celebrandis interest. Apud Franciscanos conventuales magnificum est in primis mausoleum Johannis Pisauri Ducis Veneti. In ecclesia sancti Rochi, ubi ejus corpus asservatur, & in adjuncta consodalium aula, quam *Scholam* vocant, multæ sunt tabellæ egregie depictæ a Tintoreto: multæ item insignes ex ligno sculptæ per Franciscum Plantam figuræ.

XXV. In mensam suam nos admisit excellentissimus Orator dominus *de la Haye*, & post aliquot dies in armamentarium Venetæ reip. secum duxit. Illustrissimum abbatem Bellonium nobilem Venetum convenimus, & clarissimum Jacobum Brachium Doctorem medicum, viros doctos: ex quibus hic nobis libellum physicomedicum largitus est, italico sermone ab se editum de animantibus morientibus ex defectu aëris naturalis aut factitii.

XXVII. Die Dominica apud sanctum Zachariam facta est a Patriarcha sex nobilium Benedictinarum consecratio, quæ aliquot a professione annis fieri solet cum magna pompa & multo apparatu. Post lectam Missæ epistolam Patriarcha ad chorum virginum accedit; & peracto consecrationis ritu, omnes qui in consecratarum virginitatem aliquid tentare ausi fuerint, diris vovet. Factum bene, si mores & habitus ab illa consecratione non discordent.

Post meridiem excellentissimus Procurator Johannes Baptista Cornelius nos in suas ædes invitavit. Is pater est illius clarissimæ nostri sæculi heroinæ, Helenæ Corneliæ Piscopiæ, quæ mense Julio anni superioris e vivis excesserat, annos nata XXXVIII. apud Patavium, ubi & Doctoris in Philosophia titulum meruerat: sepulta in monasterio sanctæ Justinæ inter monachos, uti ipsa moriens optaverat. Omnia ejus scripta multigenæ eruditionis (nam

ipsa linguas minimum quinque præter maternam callebat) & alia An. 1685.
id genus permulta nobis ostendit amantissimus pater: sed (quod Maio.
nobis in primis jucundum fuit) testimonium authenticum, quo in numerum Oblatarum a Patribus nostris, sancti Georgii scilicet abbate & monachis, inscio patre suscepta est anno M. DC. LXV. Cum enim simplex castitatis votum ab ea factum litteris pontificiis pater, qui eam nuptum dare volebat, rescindi curasset: hæc ad sanctum Georgium profecta, & sub Oblatæ nomine professa castitatem, numquam ab ea retinenda deterreri potuit, quantumvis splendidis conditionibus ad matrimonium alliceretur. Ejus epitaphium, plumbeæ laminæ intra cupressinam arcam inscriptum, sic habet.

HELENA LUCRETIA CORNELIA PISCOPIA, *nobilis Veneta, maximi nominis virgo, & D. Benedicto sponte dicata, Hebraici, Latini, Græcique sermonis attici & neoterici, supra Hispanicum, Gallicum & Italicum peritissima, quos cantus suavitate mire exornabat; in scientiis omnibus præcellens, Doctorali laurea Patavii anno* M. DC. LXXVIII. XXV *Junii publice donatur, & Doctrix in cathedrali ecclesia declaratur. Cujus fama & scriptis permoti Summus Pontifex* INNOCENTIUS XI. *&* JOANNES III. *Poloniæ Rex, litteris apostolicis* VI *Maii, & regiis* XIV *Junii* M. DC. LXXXIV. *eamdem visitarunt: atque Romanorum Imperator* LEOPOLDUS, *sed &* CAROLUS III. *Lotharingiæ Dux mirifice commendarunt, aliique Principes summis honoribus cumularunt. At mortalem hanc gloriam eodem anno, die* XXVI. *Julii, hora* XVIII. *in immortalem commutavit, ut duplicem Virg. & Doct. laureolam susciperet in cælis, ætatis suæ* XXXVIII. *mæstissimo parente* JOHANNE BAPT. D. MARCI PROCURATORE SUPERSTITE.

Præclarum illustri filiæ mausoleum nunc pater adornari curat ex marmore. Habet & aliam filiam nuptam, præclaris itidem dotibus ornatam, quæ multas etiam linguas recte callet.

XXIX. Et subsequentibus aliquot diebus revolvimus codices bibliothecæ sancti Antonii in castello, Canonicorum regularium sancti Salvatoris, deducente nos humanissimo Patre Calorio Somascho, cui Pater Semenzius ejusdem instituti e Mediolano nos commendaverat. In ea bibliotheca multi sunt codices græci & hebraici præter latinos: quos inter exstat *breviarium operum sancti*

Digitized by Google

AN. 1685. MAIO. *Augustini* per Henricum abbatem Pomposianum, qui opus suum Raynaldo archiepiscopo Ravennensi nuncupavit, quod opus ipso jubente suscepit apud Argentam opidum agri Ravennensis, dum Ferraria civitas bellicis motibus agitaretur. In eadem bibliotheca habetur *Passionale* antiquissimum bonæ notæ: & *versio Ptolemæi Cosmographiæ* per Jacobum Angelum, quæ versio typis excusa est. Hanc Johannes de Regio monte correxit & emendavit suis Annotationibus, cum Ptolemæi Geographia editis Argentorati anno M. D. XXV. Ecclesia beatæ Mariæ de Salute, quæ Somaschorum est, fabricæ elegantis ac singularis Reip. voto & magnificentiæ optime respondet; nec ulla apud Venetias comtior & ornatior.

XXXI. Assensionis die festo insigne & toto orbe famosum spectaculum exhibetur: quo die sollemni pompa in mare Adriaticum e palatio Dux cum Senatu procedit, ludicram maris desponsationem celebraturus. Vehitur deaurata navi, quam *Bucentaurum* appellant, adjunctis sibi Senatoribus in veste purpurea, & ipse Ducis insignibus & ornamentis instructus. Subsequitur in minori & humiliori cymba Patriarcha cum suo clero concinente, qui, ubi ad maris portum processum est, comitante navicularum omnis generis & scapharum infinita multitudine, doliolum aqua plenum ad nuptialem Ducis lectum benedicit, tum aquam in mare projicit. Mox Dux novæ sponsæ, injecto in mare anulo, sponsaliorum arrham solvit his sollemnibus verbis, *Sponsamus te, Mare nostrum, in signum veri & perpetui dominii.* Deinde in ecclesiam sancti Nicolai ad litus accedit cum Patriarcha & proceribus: ubi cum eisdem interest festivis sacris, quæ abbas cum monachis mox celebrat. Demum reversos proceres Dux in palatio suo epulis recreat, quarum apparatus magnificus spectantium oculos prius recreaverat. De bucentauro, ut id obiter dicam, a Grammatico quodam interrogatus aliquando Mapheus Vegius Laudensis, sub Pio II. quondam Martino V. Datarius, unde hanc vocem formatam crederet; respondit a magnitudine boum, qui in Italia erant, consuetudinem factam fuisse,ut præ posita syllaba *bu*, magnum quiddam semper enuntiaretur. Inde dici *bulimiam* magnam famem, & *bupædas* grandes pueros. Simili ratione *bucentaurus*, quia Principes & magni viri ea vehi solent, quasi *magna centaurus* appellata est.Centaurus namque signum erat,quod magnæ navi imponebatur. Unde Virgilio, *Centauro invehitur magna.* Hæc Mapheus in libro secundo de educatione puerorum.

Antequam Venetiis discederemus, triste ad nos perlatum est

nuntium de obitu optimi ſenis noſtri Lucæ Acherii, de litteris bene meriti, quem patris loco ſemper ego ſuſpexeram. Cum Pariſiis egreſſi ſumus, lentus illum coquebat ardor, qui ſenſim in dies ingraveſcens, eum de medio ſuſtulit, die XXIX. Aprilis, cum natus eſſet annos fere LXXVII. Hæc interim de emerito ſene, dum alia ſeſe offerat plura dicendi occaſio. An. 1685. Maio.

I. Romam verſus iter maturavimus, ut ante ſummos calores urbem attingeremus. Patavium, Mons-ſilicis, * Rodigium opidum, ubi inſignis eccleſia in honorem beatiſſimæ Virginis, multæ item inſcriptiones veteres penes Camillum Silveſtrum, nobis procedentibus primum pervia fuere. Junio. * Rovigo.

III. Dominica Ferrariam ante meridiem acceſſimus. Magna quidem & præclara civitas, at civium multitudo longe impar. Eccleſia cathedralis beatiſſimæ Virginis ampliſſima, plumbo tecta, palatii potius formam, quam eccleſiæ exterius habet. Subſellia triplicis ordinis pone altare. Monaſterium ſancti Benedicti elegans & ornatum. In ſacrario duo baculi paſtorales ex ebore, qui olim fuerunt monaſterii Pompoſiani, quod modo unitum illi Ferrarienſi. Hic ſepultus eſt Ludovicus Arioſtus poëta famoſus cum epitaphio, quod ab aliis vulgatum eſt.

RAVENNA.

IV. Refecti apud Argentam vetus opidum, ex quo duxit originem famoſus ille Guibertus antipapa; noctem duximus in opido Lugo. Die ſequenti Ravennam attigimus, cujus urbis paludoſas & ſordidas aquas Sidonius noſter multum abhorruit: quia *nuſquam vel aquæductuum liquor integer, vel ciſterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus illiminis.* Verum ab hoc incommodo nos relevavit illuſtriſſimus ac reverendiſſimus archiepiſcopus Fabius Guiniſius, ex præclara Guiniſiorum apud Lucenſes gente, ad quem litteras ex eminentiſſimo Cardinale Caſanata habebamus. Is enim cum nos apud ſe remorari non potuiſſet; in hoſpitium reverſos vino Florentino, aliiſque eduliis recreavit, vir litteris, comitate, ac rebus geſtis non minus, quam dignitate conſpicuus. Idem ipſe nobis vetera, quæ ſuperſunt, eccleſiæ ſuæ authentica inſtrumenta, nonnulla in cortice ſcripta, oſtendit, ex quibus quædam apud Rubeum edita correximus. Princeps eccleſia urbis elegans, ſed non multum ampla. Cingit chorus altare majus, in quo ſacerdos verſa facie ad populum ſacra facit. In capite eccleſiæ primi urbis epiſcopi in muſivo exhibentur. Sidon lib. 1. epiſt. 5.

AN. 1685. JUNIO. Navim sustinent quatuor ordines columnarum. Baptisterium antiqui operis extra ecclesiam. Bibliotheca nulla ibi superest. Ambrosius Camaldulensis, aliquando eo profectus, vix quicquam digni memoria, ut ipse scribit, præter unum *Cypriani volumen*, invenit, antiquis litteris scriptum, in quo plurima quam usquam antea opuscula notaverat; præterque codicem alterum, in membranis purpureis & litteris aureis exaratum, in quo *Nicæni Concilii Fides* contenta erat. Sed hos codices aut aliena manus abstulit, aut temporum injuria.

Non alia apud Ravennates majoris est dignitatis basilica, quam sancti Vitalis, monasterio Casinensium nostrorum insignis. Opus est sive Justiniani Imperatoris, ut recentioribus placet, seu Juliani argentarii ex mandato Ecclesii episcopi, quod ex vetusta inscriptione Rubeus probat, in octanguli formam constructa, & omni ornatus genere decorata. Ambitum cingunt sectæ versicoloris marmoris tabulæ: columnæque duplici ordine per gyrum altissimæ ex candido & vario marmore molem sustinent. Insigniores sunt quatuor columnæ sapphireæ, gemmeis tessellis distinctæ, quæ presbyterium hinc inde ornant. E regione majoris altaris, quod unum octogoni angulum occupat, visitur ara sancti Vitalis ex pellucido lapide alabastrite: subtus puteus, in quem præceps actus est sanctus Martyr, aquis plenus, super ipsius corpus (ut aïunt) scaturientibus. A dextris majoris altaris aliud est sacellum dictum *Sancta Sanctorum*. Istuc mulieribus ingredi non licet. In medio areæ puteus, in quem projecti Martyres non pauci, ideo *sanctorum Martyrum* appellatus. Subtus aram ex marmore jacet ECCLESIUS EPISCOPUS: a dextris VICTOR EPISCOPUS, a sinistris VRSICINUS itidem EPISCOPUS. Nihil minus ubique in illa ecclesia, quam musivum opus desideratur. In horto ejusdem monasterii stat antiqua itidem & præclara ædicula, vermiculato opere pulcherrime exornata, in honorem sanctorum Nazarii & Celsi: quam pro conditorio exstruxit Galla Placidia, Theodosii Cæsaris filia, Arcadii & Honorii soror, Constantii conjux, & Valentiniani tertii mater. Quæ in sacellum ingressis se se primo aspectu offerunt sepulcra duo, Valentiniani & Honorii nutricios sine titulo continere dicuntur: subsequentia duo hinc inde Honorii a dextris, Valentiniani a sinistris. Existimant tamen quidam non sine fundamento, Constantium Placidiæ maritum ibi jacere. In fronte conditorii pone aram, tumulus est ipsius Placidiæ, quam

quam non more jacentis (ut fit) at sedentis in sella cupressina ibidem repositam fuisse testes oculati perhibent: sed omnia quidam nebulones injecto per foramen igne feruntur dissipasse. Eadem Placidia basilicam sancti Johannis Evangelistæ construxit. Inscriptionem testudini primitus appositam Gruterus refert *sanctissimo ac beatissimo apostolo Johanni evangelistæ Galla Placidia Aug. cum suo filio Plac. Valentiniano Augusto, & filia sua Justa Grata Honoria Aug. liberationis maris votum solvit.* An. 1685. Junio. Grut. pag. M. XLVIII.

Non minoris est antiquitatis ecclesia sancti Apollinaris, a Minoribus, qui a Soccis nomen habent, modo occupata. Hæc Theodoricum Gothorum regem auctorem habet, marmoreis columnis Constantinopoli advectis suffulta. In pariete ecclesiæ hinc inde depictæ sunt ex musivo, a dextris quidem sanctorum, a sinistris sanctarum effigies; in dextro infimæ navis pariete Justiniani Imperatoris imago item ex musivo, qualis a Nicolao Alemanno in notis ad Procopii Anecdota expressa est. Parieti cœnobii exteriori insertus est lapis porphyreticus longitudine octo pedum, in quo olim Theodorici Ostrogothorum regis exuviæ repositæ fuerunt. Eo translata est anno MDIX. urna illa, cum obsessa a Gallis Ravenna, bombardæ ictu ex summo Theodorici mausoleo dejecta fuit. Exstat etiam nunc mausoleum istud extra mœnia urbis, beatæ Mariæ rotundæ modo appellatum, opus Amalasunthæ Theodorici filiæ, rude quidem, sed pro illa ætate admirandum. Octanguli in formam conditum est cum duplici fornice. Primus in imo aquis nunc fere oppletus, ut merito cum Sidonio de Ravenna dicere possimus, quod illic *sitiunt vivi, natant sepulti.* Secundus mausolei fornix, qui aram modo habet, tectus est ingentis molis marmore granito, quod in diametrum XXXI. pedes, in orbem CXIV. continet, densitatis quatuor. In summo fastigio positus erat lapis porphyreticus, de quo mox dicebamus, cum Theodorici exuviis, & in duodecim angulis statuæ duodecim Apostolorum: quorum nomina disjectis statuis restant, vetustis litteris gothicis insculpta. Ad hæc insignis est etiam, tametsi in speciem rudis ecclesia, quam Spiritus-sancti appellant, modo Theatinorum, ubi primi Ravennensium episcopi undecim indicio columbæ divinitus electi dicuntur. Ibi ostenditur lapideus eorumdem suggestus: in quem nemo hodie ascendere audet concionandi causa: cui rei alia cathedra e regione erecta est. Denique in eadem urbe, præter alios viros illustres, exstinctus sepultusque est apud Minoritas Sidon. lib. I. epist. 8.

Digitized by Google

AN. 1685. JUNIO. Dantes poëta, a patria sua, scilicet Florentia extorris. Ossa demortui post longum temporis spatium Florentini in patriam revocare multa cum dignitate studuerunt. quod tamen impetrare a Ravennatibus non potuere, qui honori sibi merito ducunt, monumenta corporis ejus sua in urbe manere, ut scribit Petrus Victorius in Rhetoricam Aristotelis libro secundo.

VI. Ravenna digressi, perantiquum Classense monasterium, tribus fere passuum millibus ab urbe dissitum, in transcursu non sine gemitu vidimus, miserati monasterii ruinas & ecclesiæ solitudinem. Nam locus ab uno converso Camaldulensi administratur, monachis in urbem translatis, qui unum e suis quotidie mittunt ad privatum sacrum in Classensi basilica faciendum. Ad ejus ingressum ordinati sunt hinc inde Ravennatum Pontificum tumuli. Ad dexteram visitur antiquum mausoleum, ex marmore albo eleganter factum; atque e proximo apposita est parieti vetustissima inscriptio, qua dicitur sancti Apollinaris corpus eo in loco jacuisse, donec per Maximianum archiepiscopum in ecclesiæ adyta translatum est VII. *Iduum Maïarum, Indict.* XII. *octies post Consulatum Basilii junioris.* Nunc subtus majus altare in crypta cernitur sepulcrum ejusdem Sancti ex marmore. Inde per piniciam silvam in Cerviam seu Phycuclam opidum episcopale; & per salinas in portum Cæsenaticum profecti ad Rubiconem amnem, Galliæ Cisalpinæ limitem ævo Ciceronis; deinde Cæsenam deflexinus. *Furnum potius quam opidum* per ludibrium vocat Sidonius in epistola ad Candidianum Cæsena oriundum. (Sidon. lib. I. epist. 8.) Ecclesia cathedralis sancti Johannis Baptistæ memoriæ sacra est. Aberat tunc loci episcopus eminentissimus Cardinalis Ursinus, quem postea Neapoli convenimus cum amicis litteris eruditi Natalis Alexandri. Insignis est apud Cæsenates Minoritas conventuales bibliotheca, ex munificentia Malatestæ Novelli, qui fratribus ecclesiam, regulares officinas construxit, & bibliothecæ amplum ædificium, omnium disciplinarum libris manuscriptis pro tempore instructum. Libri sunt tum græci, tum latini. E græcis opera Gregorii Nazianzeni, Basilii, Demosthenis, Isocratis, & aliorum: ex latinis multa Hieronymi, Augustini, & ceterorum. Bibliothecæ hujusce indicem digessit Angelus Julianus Dominicanus, eumque Lucæ Turregiano antistiti Ravennati nuncupavit: quem quidem indicem Romæ in Alteriana bibliotheca vidimus ac descripsimus. In pavimento bibliothecæ hæc inscriptio legitur non semel: MALATESTA NOVELLUS,

PAM-

PAMPHHILI FILIUS, MALATESTÆ NEPOS, DEDIT. Jacet sine mausoleo in loco humili extra ecclesiam, ad parietem viæ publicæ adhærentem. Vivebat medio sæculo xv. Exstat prope eamdem urbem in edito colle monasterium nostrorum Casinensium, cujus loci ecclesia beatæ Mariæ frequenti fidelium concursu celebratur. Ibidem lapidi marmoreo inscriptio quondam apposita fuit in honorem M. Lucretii historici & poëtæ: cui ob excellentiam ingenii statua condonata est, ac civitati Cæsenæ, Romanæ coloniæ, in hoc sacro monte dedicata, ut apud Aldum in Orthographia legitur.

An. 1685. Junio.

VII. Ariminum, urbs antiqua, veteri fama & conciliabulo Ariminensi celebratur. Ecclesia major patronam agnoscit sanctam Columbam virginem & martyrem Senonensem, cujus caput habere se gloriantur, festumque recolunt Ariminenses ultima die Decembris. Sacerdos conversus ad populum sacris operatur, uti & Narniæ, & Ocricolis. Supersunt Arimini duo præstantia antiquorum operum monumenta; nempe Ravennam versus pons super flumen Ariminum, quod urbem alluit; & porta vetustissima ex lapidibus quadratis, qua Pisaurum tenditur, in honorem Augusti constructa; ut inscriptionis reliquiæ docent. Pontis structura permagnifica est, marmore undique decorata. Arcubus quinque fluvii ripas conjungit, ad suburbium continuatus, ea latitudine, ut præter marginem ex utraque parte, duæ quadrigæ adverso cursu concitatæ se se non impediant. Hunc pontem (quod literæ ab utraque sponda incisæ testantur) Augustus & Tiberius condidere. In suburbio non longe ab hoc ponte est monasterium Ordinis, nuper sancti Georgii in Alga, sed exstincto per Clementem IX. Ordine, locus Patribus Casinensibus absque censu concessus est. Ipso die * Pisauri noctem egimus.

* Pesaro.

VIII. Fanum-fortunæ, ubi reliquiæ veteris arcus in honorem Augusti; Senogallia, cujus loci ecclesia princeps sancti Paulini titulum habet; & Ancon seu Ancona, urbes episcopales, secundum oram maris nobis occurrerunt. Ad portum Anconis legitur inscriptio in honorem Trajani, qui ex pecunia sua portum tutiorem navigantibus reddidit. Ecclesia cathedralis in edito colle, sancto Cyriaco nuncupata, multis Sanctorum reliquiis commendatur.

IX. In pervigilio Pentecostes, & ipso die festo in æde Lauretana sacrum fecimus: quo innumera, uti semper mos est, pe-

F

AN. 1685. JUNIO. regrinantium turba confluxerat. De tam celebri ac religioso templo Turselinus & alii scripserunt. Qua parte primum sacra ædes spectari ab adventantibus potest, exstat oratorium, ubi peregrini in terram procumbentes beatissimam Virginem salutant. Ædicula sacra quadrangula ex lapidibus coctis, intra ecclesiam cathedralem septo marmoreo inclusa est. Statuæ decem Prophetarum, & impressæ marmori cælaturæ, Sansovini artem commendant. Tribus portis in ædiculam aditus patet. Ejus partem superiorem ab inferiori dirimit crates ex ferro deaurato. In superiori Deiparæ effigies ex cedro habetur: in inferiori unicum altare. Ibi decem lampades aureæ, totidem argenteæ; variaque dona pretii immensi. In his excellit donum felicis memoriæ Annæ Austriacæ, Ludovici M. almæ parentis, Angeli scilicet ex argento statua, pusionem ex auro solido gerentis & offerentis. In sacrario alia dona infinita, quibus accensetur castelli * Vicenarum argentea icon ex munere Henrici Borbonii Principis Condæi, in memoriam suæ ex illius castelli custodia eductionis. Alia persequi festinantibus non vacat.

* *Vincenes.*

X. Post meridiem urbs Ricina, vulgo Recanatum, nobis hospitium præbuit, quæ sedem episcopalem Laureto detulit honoris causa. Conditorem suum agnoscit Septimium Severum, attestante inscriptione, qua *Colonia Helvia Ricina conditori suo L. Septimio Severo* se gratam exhibet. Edita est apud Gruterum ex marmore apud Maceratam Piceni opidum reperto, & a Dionysio Harduino communicata: sed a quo primum inventa sit, discimus ex membraneo codice Vaticano, in quo hæc inscriptio habetur cum epistola sequente Cyriaci Anconitani ad Johannem Ricinatem Ragusεæ pontificem.

IMP. CAESARI. L. VERI. AUG. FIL. DIVI. PII. NEP.
DIVI. HADRIANI. PRON. DIVI. TRAJANI. PARTH. ABNEP.
DIVI. NERVÆ. ADNEPOTI. L. SEPTIMIO. SEVERO. PIO.
PERTINACI. AUGUSTO. ARABICO. ADIABENICO. PARTHICO.
MAXIMO. P. M. TRIBUNIC. POTEST. XIII. IMP. XI. COSS. III. PP.
COLONIA. HELVIA. RICINA.
CONDITORI SUO.

Epigramma hoc præclarum, ex me apud Maceretum exacta tempestate compertum, eam ob rem hodie venerationi tuæ hoc loco reponendum delegi, venerandissime Præsul, ut ex eo perfacile videas, insignem il-

lum pietate Principem Severum, tuarum decus & ſpecimen legum, antiquam illam in Piceno coloniam condidiſſe, quæ olim in provincia egregiæ illi patriæ civitati tuæ, non longe ab ſe Oenotrio in colle, longo murorum ordine, noſtrum & prope Apennini montis promontorium, nomen & primævam originem dediſſe percipitur. Qua quidem in re ſane poteris intelligere, vir diligentiſſime, vos quoque præclaros novæ ejuſdem coloniæ cineres, non quemadmodum diu jam incerto nomine conſueſtis undique vocitare Racanatenſes, quin immo vos rectius Ricinates vuncupari debere. Ex quo patet aperte, digniſſime Pater, nos non modo abolita virorum inſignia quandoque ab inferis ſuſcitare, quin & civitatum utique nomina arte quippe noſtra ab orco in lucem revocari poſſe. O magnam vim artis noſtræ ac penitus divinam! Siquidem dum vivimus, quæ diu vivis viva & præclara fuere, & longi temporis labe, longaque ſemivivûm injuria obſtruſa penitus & defuncta jacebant, ex ea demum arte diva iterum vivos inter homines in lucem ab orco revocata vivent feliciſſima temporis reparatione. * *T. H. inter Liguras nondum exacto biennio, apud Vercellas antiquam ad Apenninos montes & olim nobilem civitatem, & de qua Hieronymus ſenior ille noſter ſuis epiſtolis in ea de ſepties percuſſa virgine particula mentionem habet, dum vetuſtis in ſacris ædibus, noſtro de more, aliquid verendæ æternitatis indagare cœpiſſem, Sacerdoti cuidam ignavo, quænam mea ars eſſet interroganti, ex tempore equidem reſpondi: Mortuos quandoque ab inferis ſuſcitare Pythia illa inter vaticinia didici. Et hæc ubi dicta, quum ibidem vulgarem incertum obſtupeſcentemque reliquiſſem, artem vero meam haud relinquendam putavi. Vale.*

AN. 1685. JUNIO.

* *f. Transacta hieme.*

Patri in Chriſto venerandiſſimo D. J. Ricinati, Raguſeæ Metropolitanæ eccleſiæ Pontifici B. M.

Kyriacus Anconitanus devotus ſuus fel.

Hoc epiſtolium referre viſum eſt eodem modo, quo in codice Vaticano legitur. Inſcriptio non in fronte, ſed in calce epiſtolæ, ut hic, apponitur, qualis ſcilicet ſuper involutam epiſtolam apponi debebat. Hunc autem ritum obſervavimus in pleriſque Petrarchæ epiſtolis aurographis, quæ in Medicea bibliotheca aſſervantur. Hunc Cyriacum Poggius Jacobo Foſcaro commendat, uti virum *doctum, & bonorum ſtudioſum*: ejuſdemque mentionem facit Ambroſius Generalis Camaldulenſis in Hodœporico ſuo ad annum MCCCCXXXIII. quo anno, cum Venetiis eſſet, *Adiit nos*, inquit, *inter ceteros & Cyriacus Anconitanus; multaque nobis oſtendit antiquitatis, cujus ſtudioſiſſimus indagator erat, monumenta, tum epigrammata vetuſta, tum ſignatos nummos*

Digitized by Google

An. 1685. Junio. *argenteos & aureos, tum signa.* Atqui eo tempore nullus Johannes inter Ragusienses archiepiscopos legitur apud Jacobum de Petro Luccari in annalibus Ragusiensibus, ubi Ragusiensium Antistitum catalogus habetur. Ricinæ sepultus est Gregorius XII.

* Foligny.

XI. Tolento transmisso, sequenti die apud * Fulginium sacra fecimus in episcopali sancti Feliciani episcopi & martyris ecclesia: ubi tunc ex mandato summi Pontificis Communio generalis fiebat. Isidorus Clarius Brixiensis, Fulginas episcopus e nostris, multis suæ doctrinæ & pietatis monumentis relictis, in eadem ecclesia sepultus est, mortuus die XXVIII. Maii anno MDLV. Sigismundus Fulginas historiam Italiæ sui temporis scripsit, quæ historia reperitur Mediolani in bibliotheca Ambrosiana. Apud Minoritas corpora integra beatarum Angelæ & Angelinæ; apud Augustinianos beati Tomasutii ex tertio ordine sancti Francisci. Antequam urbis mœnia subiremus, obvios habuimus infinitos ovium & pecudum greges, quos pastores in summas montium planities deducebant, ubi pro more gentis per æstivos calores pabularentur. Subsequebatur totus pastorum apparatus, tentoria, lectisternia, ollæ; in summa quicquid ad rusticanam stationem necessarium erat. Fulginio post meridiem accessimus Spoletum: quo die festivi ignes ob novum episcopum excitabantur. Ecclesia major antiqua & elegans, Deiparæ assumtæ titulo insignis, Francisci Barbarini Cardinalis impensis ob memoriam Urbani VIII. qui illic episcopus fuerat, decorata est. Ara major in ipso basilicæ centro erecta. Urbem cum vicino monte, in quo Franciscani cum eremitis degunt, pons conjungit non sine admiratione spectandus, quem super profundam interjacentem vallem sustinent pilæ altissimæ.

* Terny.

XIII. Inde saxosis viis superatis, apud * Interamnem pransi; postea obiter lustravimus ecclesiam Narniensem, cujus altare egregio badalchino quatuor columnis marmoreis innixo exornatum est. Ante faciem altaris, quæ navi respondet, duplici graduum ordine in cryptam subterraneam descenditur, vitrea fenestra illustratam: ubi sancti Juvenalis episcopi & martyris corpus asservatur. Eodem die venimus * Ocricolas, cujus primaria sanctissimæ Deiparæ ecclesia sex canonicos habet. Ad ejus ingressum sequens legitur inscriptio lapidi insculpta, quæ olim ad aram sancti Fulgentii positus erat.

* Otricoli.

Digitized by Google

An. 1685. Junio.

PRO. SALUTE. ITUS. AC. REDITUS
D. N. SANCTISSIMI. TI. AUG. AEDICULAM
CONCILII. DEORUM DEARUMQUE.
AURELIUS. FAUSTUS. PROT. DIVINI
LATERIS. AUG. N. EX VISU DEAI
VALENTINAE. S. P. F. C.

Hæc eadem inſcriptio habetur apud Smetium & apud Gruterum, ſed mendoſe: nam loco *prot. divini Lateris*, habetur *prot. Divinitate*, quaſi legendum eſſet, *protegente Divinitate:* cum lectio genuina ſit, *protector divini Lateris*, ſcilicet Imperatoris: & pro *Valentinae* legitur *Valentiae*. Dum hanc inſcriptionem expiſcaremur, idem fere nobis accidit, quod Cyriacus Anconitanus ſibi contigiſſe narrat in ſuperiori epiſtola. Quidam enim clericulus accurate nos obſervans, petiit a nobis, quid iſtuc erat quod quæreremus. Audito reſponſo noſtro, ſcilicet nos veteres tantum haſce litteras rimari, ex loquela intellexit nos eſſe Gallos; moxque ſubjunxit morem eſſe Gallorum, ut defoſſos in Italia theſauros ſagarum more inveſtigent, atque in patriam aſportent. In via publica alia exſtat inſcriptio *Juliae Luciliae, Livii Juliani filiae*, cujus pater thermas *Ocriolanis* (ſic ſcribitur) a ſolo exſtruxerat. In ſubjecta valle, ubi pons ſupra Tiberim Flaminiam conjunxit, ſtetit olim urbs Ocrea, cujus rudera etiam nunc viſuntur. Benedictus medicus ſub Antonino Imperatore & Sebaſtiano præſide martyrium paſſus eſt *in civitate Ocriculana*, VI *Kal. Julii*: cujus acta Romæ in Vallicellana bibliotheca ſervantur.

XIV. Prandio ſumto apud civitatem Caſtellanam ad Cremeram, reliquum diei & totam noctem inſequentem incænati & inſomnes traduximus; Romam tandem appulſi diluculo feriæ ſextæ, quæ Junii dies XV. erat, fruſtrato conſilio amicorum noſtrorum, qui ipſa die ſub veſperum nobis obviam venire conſtituerant.

ROMA.

Itaque Junii quinta-decima die, quæ feria ſexta erat, Urbem ingreſſi, divertimus ad hoſpitium duorum e noſtris, qui Romæ verſari ſolent, ad clivum Trinitatis, id eſt, in monte Pincio; ſuſceptique ab eis ſumus pleniſſimo caritatis & amoris officio,

Digitized by Google

AN. 1685. JUNIO. non solum communis patriæ causa & religionis, sed peculiaris necessitudinis, quæ dudum inter nos invicem ratione studiorum intercessit. Unus ex illis Claudius Stephanotius, non semel a nobis alias laudatus; alter Johannes Durandus; ambo virtuti & litteris dediti, qui non tantum Congregationis nostræ negotiis, quæ in Urbe sane exigua sunt, quantum studiis nostris juvandis & promovendis otii impendunt. Apud eos septem ferme a nobis exacti sunt menses, quantum scilicet lustrandis non solum bibliothecis impendere nobis licuit, sed etiam videndis rebus sacris, & vetustis Romanæ urbis monumentis: cujus magnitudinem & præstantiam tum ex ruinis ipsius, tum ex novis ædificiis, majorem esse, quam fama vel auctorum scripta ferebant, intelleximus. Urbem dividebant veteres in sex partes, id est templa, domos, vicos, insulas, plateas, & angiportus. Insulæ, qui inter vicos sunt horti. Domus, publica ædificia, nempe theatra, amphitheatra, circi, balneæ seu thermæ, atque nymphæ, quo nomine formas & aquæductus intelligebant. Et in his omnibus quot & quanta olim admiranda Romæ? quot & quanta etiam nunc supersunt post tot clades & ruinas? ut eam Muretus, post Athenæum, hodie quoque *Orbis epitomen* dici posse haud immerito censuerit. Hæc veluti communis omnium mortalium parens, *in qua unica totius mundi civitate*, ut Sidonii Galli verbis utar, *soli barbari & servi peregrinantur*.

Muret. Var. lect. lib. 17. cap. 12.

Sidon. lib. 1. epist. 6.

XVI. Postridie quam eo accessimus, votis nostris ad sancti Petri basilicam persolutis, obsequia nostra, ut decebat, eminentissimo Cardinali Estræo, atque excellentissimo Regis Oratori Duci ejus germano exhibuimus, a quibus benignissime accepti sumus: tum ab amico nostro Francisco Diroysio Doctore Sorbonico deducti in villam Benedicti, ubi Cardinalis nos sua mensa dignatus est. quod postea factum sæpius ea comitate ac facilitate, ut hæreas quid amplius in eo suspicias, dignitatis eminentiam cum excelsitate ingenii ac summa peritia rerum agendarum; an illam benignitatem, qua se ad aliorum modum tam humaniter inclinat. Idem in aliis rebus, quæ ad studia nostra pertinebant, sua nobis auctoritate & amicorum officiis, quamdiu in Urbe morati sumus, numquam defuit.

In reditu e villa Benedicti, ecclesiam sancti Petri in Monteaureo, & aquam Paulinam, id est, integrum lacum seu amnem, e tribus canalibus præcipiti, sed tamen ad spectantium voluptatem composito lapsu decidentem vidimus. In hac sancti Petri

Digitized by Google

An. 1685. Junio.

ecclesia insignissima est Christi transfigurati pictura, auctore Raphaele Urbinate, qua nullam aliam in toto orbe insigniorem picturam existimant. Eo in loco sanctum Petrum crucifixum tradunt; atque in rei argumentum in claustro oratorium, ubi crux defixa fuerit, ostendunt. Romanus sancti Petri Canonicus id factum scribit *juxta Terebinthum Neronis*, prope ecclesiam sanctæ Mariæ in Transpadina seu Transpontina. Maffeus Veggius ex adverso probat Gaii cujusdam antiqui scriptoris testimonio apud Eusebium relato, sancti Petri tropæa *via regali, quæ ad Vaticanum ducit*, defixa fuisse: qua in via Mons-aureus situs est, non sancta Maria Transpadina. Quidquid sit, Amedeus e Franciscanis Hispanus, cujus novam Apocalypsin ad libros octo, multis somniis scatentem vidimus, ante annos centum & sexaginta, Philippo rege suppetias ferente, conventum Franciscanorum ecclesiæ sancti Petri in Monte-aureo adjunxit, hactenus a Franciscanis observantioris disciplinæ occupatum.

Apocalypsis nova

Eodem die salutavimus eminentissimum Cardinalem Casanatam, cujus recenti apud Italos proceres commendationi, & veteri in nos benevolentiæ multum debemus; atque illustrissimum Johannem Gualterium Slusium a brevibus secretis, virum, in quo prisca fides morumque candor & integritas cum omnigena eruditione conveniunt.

XVII. Dominica Trinitatis capellæ (ut vocant) pontificiæ interfuimus, a qua Sanctissimus noster, quem dudum, pro nostra in tantum Pontificem veneratione conspicere optabamus, aberat. Nullus organorum musicorum usus in ejusmodi sacris, sed sola vocum musica, eaque gravis, cum plano cantu admittitur. Eo die concionem latine habuit juvenis quidem, sed bonis moribus dotibusque præditus abbas Blanchinus, nobilis Veronensis, quem de rebus mathematicis perite loquentem in ædibus illustrissimi Johannis Ciampini, cujus postea frequens memoria fiet, alias auscultavimus. Post meridiem eminentissimum Cardinalem Ottobonum invisimus, a quo multum benevolentiæ & subsidii in rem litterariam nobis accessit. Senex est, sed in eo viget animus annorum victor. Habitat in palatio sancti Marci, cujus adjuncta ecclesia patriarchalis insigne ciborium habet: sub quo reliquiæ sanctorum Abdon & Sennen. Thronus pontificius loco motus est. Hac die tribusque sequentibus frequentes ad nos fuerunt concursus amicorum, non modo ex nostratibus Gallis, sed etiam ex Romanis, qui postea pro nata

ut in plerisque Gallia[e] Ecclesiis, nisi quod serpen[-]te, ut vocant, utuntur.
Blanchinus, deinde ce[-]leber

Pisis etiam, ni fallor, in Ecclesia Primatiali hae reliquiae sunt

Digitized by Google

AN. 1685. JUNIO. occasione commemorandi erunt. Alios itidem tacemus, quibus obsequia nostra exhibuimus. Illustrissimos Prælatos & Abbates Gallos, Ervallum Rotæ Auditorem, & Gevreum, nobis etiam silentibus, Romani proceres prædicabunt.

XXI. Feria quinta sollemnis sanctissimi corporis Christi delatio ex Vaticana sancti Petri basilica in circuitu amplissimæ areæ, ex qua in basilicam prospectus patet, de more facta est. Procedebant post religiosos Ordines & rectores parochiarum, Urbis varia sodalitia: deinde Procuratores Ordinum generales, tum episcopi cum mitris lineis: postremo Cardinales cum suis item ex serico albo, absente Pontifice. Tota, quanta quanta est, sancti Petri basilica rubeis atque auro segmentatis longissimis aulæis ornata erat: columnata duplex, Alexandri VII. opus magnificum, quæ aream basilicæ objectam claudit, ac porticus pretiosissimis item peristromatibus instructa. Unum ex his, quæ quondam Leonis X. impensis facta fuerant, cum a prædonibus quondam furto ablatum recuperasset Annas de Monte-maurentiaco, id Julio III. restituit anno M. D. LV. ut in ipso peristromate adscriptum legitur. Mirum vero erat intueri tantam hominum frequentiam, tantamque procerum multitudinem confluentem ad sacram illam, cunctisque orbis miraculis præstantiorem basilicam: quæ, si centies consideretur, toties sui admirationem magis magisque ac venerationem auget. Quippe nec magnitudine sua enormis, nec partium inæquali proportione aut inelegantia inconcinna, nec totius fabricæ varia dispositione confusa, nec ornamentorum convenientium expers, nec in tanta vastitate quidquam indecorum aut incultum patiens: sed omnia & singula apta, magnifica, mirifice ornata, nescio quid divinum spirant & inspirant. Area ingens, quam porticus utrimque quadruplici columnarum ordine distincta in semicirculi formam cingit, spectabilem fabricam reddit. Quadraginta columnæ in unoquoque ordine, omnes CCCXX. In medio spatium ad duos currus capiendos. In intermedia area stat obeliscus ex ophite, cujus altitudo pedum C. LXX. præter basim, quæ continet XXXVII. auctoritate & impensis Sixti V. industria vero Dominici Fontanæ architecti Comensis denuo erectus. Duo hinc inde præclarissimi salientium aquarum fontes spectantium oculos recreant. Duobus graduum ordinibus ad basilicæ vestibulum, quod egregii templi loco esse potest, ascenditur. Habet hoc atrium longitudinis pedes CC. XVI. latitudinis XL. Hæc sacra

sacra limina Apostolorum: quibus affusi majores nostri tantum honoris ac reverentiæ, ob sacras apostolorum Petri & Pauli reliquias (quarum pars apud sanctum Paulum etiam asservatur, capita in ecclesia Lateranensi) impenderunt. Urbem hoc nomine significatam fuisse, ea loquendi figura, qua ex toto pars intelligitur, vetus Decretalium interpres scribit. Eodem sensu etiam appellata est Apostolorum ecclesia. At strictiori modo hæc *limina* sunt gradus ad basilicam, ved ad eam quam vocant Confessionem. Mos erat Christianis etiam Prudentii ævo, ut *Apostolorum & Martyrum exoscularentur limina*, uti ipse in sancto Romano scribit. Unde Carolus Francorum Rex, ut de aliis sileamus, cum Romam aliquando adiisset, *omnes gradus singillatim ejusdem sacratissimæ beati Petri ecclesiæ*, teste Anastasio, *deosculatus est*. Nec desunt etiam nunc qui eadem religione ducantur. Vidimus quippe haud raro mulieres reptando in genua, non solum ad Scalam sanctam, ad quam vix umquam alio modo ascenditur, verum etiam ad sanctam Mariam-majorem ex vicinis domibus progredi; quod antiquæ pietatis vestigium est. Idem in basilica, quæ Ara-cæli appellatur, usuvenit. Sed hæc extra viam. A vestibulo per quinque portas in sancti Petri basilicam fit ingressus. Sex alii numerant, forsan computata collaterali. Media a laminis argenteis, quibus eam totam cooperuit Honorius Papa I. *Argentea* olim dicta: proxima ad introeuntium sinistram *Ravenniana*: sequens *porta Judicii*, quod per eam mortui in basilicam inferrentur: ad dexteram *Romana*, quæ mulierum Romanarum quondam erat: & *Guidonea* per quam peregrini vexilla seu guidones gestantes intrabant: ac demum porta *Sancta*, quæ recentior est, nec nisi tempore Jubilei patet. Portam virorum, quæ mulieribus communis non erat, ad sinistram fuisse intelligitur, tum ex Romani Canonici Vaticani veteri libro, tum ex inscriptione, quæ olim in Vaticana ecclesia insculpta erat ad designandam sepulturam Lucilli & Januariæ ejus conjugis, qui jacebant ad *sanctum Petrum apostolum ante regiam in porticu, columna secunda, quomodo intramus sinistra parte virorum*. Nunc etiam viris & mulieribus in ecclesiis distinctæ sedes, maxime in concionibus sacris. Ad basilicæ Vaticanæ vestibulum subsistimus: neque audemus tam divinæ fabricæ majestatem rudi calamo violare. Sunt enim nonnulla, quæ nullo melius modo, quam stupore & silentio laudantur. Veterem Basilicam a Constantino ædificatam, quia ruinæ proxima erat, diruere cœpit Julius II. ad novæ fabricæ delineationem Bramante Lazzario ar-

AN. 1685. JUNIO.

num quia veluti qui dam erant?

Digitized by Google

AN. 1685. JUNIO. chitecto celeberrimo usus. Primam ideam Paulus III. per Michaëlem Bonarotium correxit. Suam quisque operam adjecerunt subsequentes Pontifices ad Paulum V. qui supremam fabricæ manum imposuit. Urbanus VIII. ornavit, atque altare sancti Petri pretiosissimo mirandæ artis baldachino (ut vocant) decoravit. Ante altare duobus hinc inde gradibus descensus est in Confessionem; quam lampades centum die noctuque illustrant. Lignea sancti Petri sedes ab Alexandro VII. in fronte basilicæ magnifico opere inter quatuor Ecclesiæ Doctorum, quorum duo latini, totidemque græci, manus erecta est. Capella, ut loquuntur, pontificia ad altare majus celebratur: cœtus Canonicorum sancti Petri in sacello, quod ob præclaram Deiparæ ex marmore effigiem auctore Michaële Bona-rota, sanctæ Mariæ de Pietate appellant, divina officia celebrat. E regione sanctissimum Sacramentum cum congruo apparatu asservatur in alio sacello, in quo Sixtus IV. sepultus est. Pauli III. & Urbani VIII. superba mausolea ab utroque latere cathedræ sancti Petri; Alexandri item VII. monumentum super collateralem portam, præ aliis contemplanda veniunt. Longa est hæc basilica pedes D. LXX. Crux transversa CCCC. XXIV. Navis latitudinis habet octoginta pedes. Testudo seu tholus, (cupolam vocant) opus immensum Sixti V. qui illud intra duorum ac viginti mensium spatium, centum millibus aureorum singulo quoque anno consumtis, per operarios homines ad octingentos perfecit; tanta inquam moles, quatuor parastatis fulcita, a pavimento ad laternam quingentis palmis Romanis constat; latitudine vero diametrali ducentis: a laterna ad cacumen usque pilæ seu globi, cui crux infixa est, palmis centum. Pila ipsa ex ære inaurato in diametrum habet duodecim palmos: denique crux superemineus, ænea item & aurata, palmos quinque ac viginti. Tota quanta quanta est fabricæ ad globum usque altitudo pedum CCC. LII. Prope scalam, quæ commodissimum ac facilem ad fastigium ascensum præbet, pœnitentes quidam publici, & qui matrimonii cum affinibus contrahendi, quam pecunia non valent, licentiam opere pœnali redimere volunt, lapidibus conterendis & ad calcem comminuendis occupantur.

Exstat hujus admirandæ basilicæ descriptio tabulis æneis triginta explicata per Johannem Baptistam Costagutum. Antiquam basilicam descripserunt Petrus Mallius, ac Romanus ejusdem basilicæ canonici; & post eos octo libris Onufrius Panvinius. Solius Romani liber editus est: alios habemus manu descriptos. Innumeri

ſancti Pontifices, Reges, & Principes in illa baſilica ſepulti. Urbanus IV. vetuit ne quis citra permiſſum Pontificis (quod antiquitus cautum fuiſſe legimus) in ea tumularetur, ut nos docet ejus diploma Capitulo baſilicæ Vaticanæ directum, in quo conqueritur, quod *erga ſanctos, quorum glorioſa corpora in eadem baſilica requieſcunt, ſic indevote ſe gererent, quod etiam contra canonicas ſanctiones mortuorum corpora quaſi paſſim in ipſa, in qua vix paſſus pedis vacat ſepultura Sanctorum, præſumptione temeraria tumularent, cæcæ cupiditatis illecebris ſeducti potius, quam miſeratione pietatis inducti. Inde fieri, ut plerumque ſepulcra reverenda ſanctorum, quæ antiquorum Patrum ſancta devotio debita diligentia conſignavit, auſu ſacrilego violantes, cum piis impios, cum juſtis injuſtos, & cum ſanctis ſontes diſpari conſortio ac ſocietate damnabili impie ſociarent.* Duriora quidem verba, ſed tempori & occaſioni forſan neceſſaria. Verum diutius hic moramur ut in ſacratiſſimo loco, cujus videndi deſiderium & ſpes animos noſtros in via recreabat. AN. 1685. JUNIO.

Non minus ardens ſtudium fuit adeundi baſilicam ſancti Pauli, quæ altero ab urbe milliario ad viam Oſtienſem ſita eſt: tum ut gentium Apoſtolum ſupplices veneraremur: tum ut reverendiſſimum patrem Abbatem, nobis amiciſſimum, & Caſinates noſtros, qui locum incolunt, ſalutaremus. De horum in nos humanitate multa erit poſtea dicendi occaſio; ſed præcipue de reverendiſſimo patre Procuratore generali Andrea a Neapoli, cujus eximia in nos gratia & benevolentia fuit. Baſilica antiquiſſima & ampliſſima eſt, ſed abſque condigno ornatu, quem a ſola ſupremi Pontificis pietate impetrare poterit. Hæc veterum eccleſiarum formam retinet, qualem ſancti Hyppoliti eccleſiam deſcribit Prudentius: qui ſancti Pauli baſilicam itidem verſibus ſuis celebrat. *Regia pompa loci eſt*, inquit, *Princeps bonus has ſacravit ædes.* Sive hoc intelligat de Conſtantino, qui primæ baſilicæ fundamenta poſuiſſe memoratur; ſive potius de Theodoſio ſeniore & Honorio ejus filio, quos novam eccleſiam condidiſſe antiquiſſimum diſtichon probat, etiam apud Gruterum

Theudoſius cœpit, perfecit Honorius aulam
Doctoris mundi ſacratam corpore Pauli.

Addit Prudentius quaternum fuiſſe ordinem columnarum, quæ hodie quoque totam molem ſuſtinent, cum ſtriatæ, tum rotundæ: ut ſint in univerſum C. XIV. Longitudo baſilicæ eſt

Digitized by Google

An. 1685. pedum cccc lxxvii. latitudo cc lviii. Altare ſummum,
Junio. in quo ſolus Pontifex celebrare ſolet, ciborium quatuor columnis porphyreticis ſubnixum ornat: apſidem inſigne muſivum ſtudio Honorii Papæ olim factum, quod Clemens VIII. inſtauravit. Pavimentum refectum ex fragmentis veterum inſcriptionum, quas Cornelius Margarinus monachus Caſinas in unum volumen collegit. Portæ æneæ tres *anno milleſimo ſeptuageſimo ab Incarnatione Domini temporibus Alexandri Papæ II. & Domini Ildebrandi venerabilis monachi & archidiaconi*, conſtructæ ſunt, *adjuvante Pantaleone Conſule, qui fieri juſſit.* Hildebrandus hic poſtea Gregorius VII. evaſit. Ad poſterulam, quæ eſt ad viam Oſtienſem, exſtat in cœmeterio columna crucem habens ſuperpoſitam, olim facta pro cereo paſchali, ut verſus inſcripti docent, quos Margarinus refert. Cœmeterium Lucinæ proximum eſt baſilicæ Paulinæ. In archivo adjuncti monaſterii aſſervatur inſignis codex Bibliorum, in quo Caroli Francorum Regis effigies præmittitur, Magni an Calvi, non levis inter Romanos controverſia eſt, ſuo loco expendenda.

XXIII. In pervigilio ſancti Johannis Baptiſtæ, Chriſtinæ Reginæ bibliothecam luſtrare cœpimus, benigniſſime annuente Regina, quæ litteris ex perpetuo uſu, ſtudiiſque noſtris ex gratia favet. Regiæ benignitati in communicandis bibliothecæ & muſei cimeliis, nemo felicius reſpondere poterat, quam Petrus Bellorius, ſcriptis ſuis clarus; ſed morum honeſtate, bonitate, & modeſtia non minus commendandus. Bibliothecam hanc locupletant codices antiqui bis mille centum quadraginta quinque ex recenſione Lucæ Holſtenii, a Regina undequaque, maxime ex Petavio comparati. Vix ulla fuit in tota Italia bibliotheca, ad quam faciliorem habuerimus acceſſum; nec ſcio an Romæ ulla alia, ex qua magis profecerimus. In illa codicum multitudine exſtat unus annorum octingentorum rariſſimus, *Paciani Barcinonenſis* epiſcopi opuſcula continens: *Concilium Chalcedonenſe* optimæ notæ, item *Nicænum ſecundum* cum epiſtola prævia Anaſtaſii tralatoris ad Johannem VIII. Ad hæc *Concilium Troſleianum* cum aliis: qui duo codices olim fuerunt Remigianæ apud Remos Bibliothecæ. Nec omittendus eſt codex *epiſtolas Goffridi abbatis Vindocinenſis* complectens, has inter epiſtolam ad Robertum de Arbriſcello, cujus nomen ſola prima littera R. deſignatur. Scriptus eſt codex ipſius Goffridi ætate. Alterum item exemplar Florentiæ vidimus in bibliotheca ſanctæ Crucis. Alius codex vulgatam *ſancti* (ut

in fine iis temporibus nomina designabantur.

Digitized by Google

præfectur) *Willelmi Pictavorum Comitis vitam* exhibens, vix duo sæcula superat. *Auctore Theobaldo* recens additamentum est. Habet etiam Regina picturas maxime insignes, & numismatum magnam cum delectu copiam. AN. 1685. JUNIO.

XXIV. Dominica die natali sancti Johannis Baptistæ, ab erudito Laurentio de Zaccagnis, altero Vaticanæ bibliothecæ custode græce docto, deducti ad villam illustrissimi Gabrielii, Romanæ Curiæ Protonotarii, olim apud Parisios nobis noti, ibidem humanissime ab eo excepti fuimus. Ipso die convenimus in basilicam Lateranensem, quæ Salvatori nuncupata, adjunctum habet præclarissimum baptisterium sub titulo S. Johannis Bapt. ex quo vocabulum etiam basilicæ inditum est. Ibi *propria sedes Apostolicorum*, ut Bernardus monacus Francus in suo Itinerario ante annos octingentos scripto testatur. Pontificii antiqui triclinii reliquiæ supersunt in proximo conventu Patrum Minorum, qui peregrinorum confessiones ad Lateranum excipiunt. Musivum ex illo triclinio in æs incidi curavit Nicolaus Alemannus in libro de parietinis Lateranensibus, ubi Salvator ex una parte cum Sylvestro Papa & Constantino hinc inde; ex altera sanctus Petrus cum Leone Papa III. & Carolo M. repræsentantur. Eo in palatio Romanos Pontifices primis temporibus degere solitos fuisse colligimus ex nova sancti Augustini epistola, quæ est in nova editione XXIX. in qua de abrogatis immodicis conviviis, quæ in Sanctorum natalitiis apud Africanos usui erant, ad Alypium scribens, sibi objicit eumdem morem in basilica beati Petri Apostoli receptum. Reponit id sæpe fuisse prohibitum: sed quod REMOTUS *sit locus ab Episcopi conversatione*, nondum compesci sedarique potuisse. Ciborium majoris altaris insigne est, in cujus summo duo apostolorum Petri & Pauli capita in duabus ex argento thoracatis statuis asservantur. Has thecas primum fabricari curavit Urbanus V. & ad earum ornamentum Carolus V. Francorum rex pretiosa donaria, gemmas & alia id genus contulit, ac lilium in pectore utriusque curavit apponi. Inde est quod in illo ciborio symbola gentilitia Urbani V. ex una parte affixa sunt; ex altera Francorum Regis, itemque hæc ad portam australem basilicæ, quæ Regem Christianissimum protectorem agnoscit. Præclara est intus, si qua alia Romæ, Lateranensis basilica, binas hinc inde porticus cum variis continuisque secundum navim sacellis. Laquear picturis & auro decoratum. Innocentius X. hanc mirifice exornavit,

An. 1685. Junio. & tantum-non instauravit. Basilica in longitudinem habet pedes amplius trecentos: pars transversa pedes ducentos viginti duos: navis latitudinis pedes amplius XLVIII. De hac basilica sermo iterum recurret inferius.

XXVI. Illustrissimum Angelum de Nuce, olim abbatem Casinensem, post Rosanensem archiepiscopum, convenimus in Cancellariæ ædibus, ubi hospitatur. Ille nobis ea latine loquendi, qua præditus est, facultate senectutis suæ infortunia exposuit, rerum omnium penuriam in decrepita ætate (est enim fere octogenarius) & cetera quæ inde consequuntur incommoda: se quasi invitum e monasterio protractum ad infulas Rosanenses, postea Cardinalis amici voluntate dignitatem resignasse cum annua pensione, quam mortui resignatarii successor ut solveret, nulla auctoritate hactenus adduci potuerat: mortuo Cardinale sibi omnia deficere. Miserati sumus optimi senis ærumnas, qui sane meliori fortuna dignus erat. Ab eo indicem veterum codicum bibliothecæ Casinensis accepimus, atque anonymi libellum de expeditione sacra sub Urbano II.

XXVII. In bibliothecam Alterianam jussu eminentissimi Cardinalis, qui & palatii & bibliothecæ auctor est, facilem ac liberum nobis aditum concessit vir eximiæ humanitatis Petrus Dominicus de Jarento, abbas de Cabanis, Massiliensis, Cardinalis auditor & conclavista. Bibliothecæ elegantia palatii dignitati non impar. Eam in ordinem redegit Carolus Cartharius Urbevetanus, Advocatorum sacri Consistorii decanus & apostolici tabularii arcis sancti Angeli præfectus. In præfatione ad triplicem bibliothecæ catalogum describit palatium & bibliothecam. Utriusque architectus Johannes Antonius de Rubeis. Longitudo palatii cannis octoginta sex cum dimidio constat: latitudo palmis quinquaginta tribus cum dimidio: altitudo palmis triginta & amplius. Bibliotheca in summo sita est, ad quam lux per fenestras decem ab oriente & septentrione se infundit, australibus ventis, qui libris obnoxii sunt, interclusis. Duo sunt pluteorum ordines, inferior ac superior. Inferior viginti quinque pluteis distinguitur, quorum unumquodque in septem loculamenta dividitur: superior, ad quem per scalam secretiorem fit ascensus, totidem plutea continet, sed receptacula librorum tantummodo sex, ad quæ pergula ductum præbet. Utriusque ordinis plutea pilastidæ distinguunt, quibus volumina manu descripta & pretiosiores codices reconduntur. Inter alia illic asservatur instrumentum Jo-

Digitized by Google

hannis archiepiscopi Ravennatis, scriptum in charta Ægyptiaca. Multa ex hac bibliotheca collegimus. An. 1685. Junio.

XXVIII. Vigilia sancti Petri, quæ in feriam v. incidebat, Princeps Columna, Comes-stabuli regni Neapolitani, nomine Regis Catholici summo Pontifici clientelare obsequium pro regno Neapolitano more solito edidit, oblato equo albo cum septem millibus ducatorum. In processu ad montem Quirinalem, ubi tum Pontifex versabatur, præcedebant Papæ excubitores, deinde nobiles Romani, extremo ordine ministri & satellites ante Principem. Sub noctem arx sancti Angeli festivis ignibus, basilica sancti Petri, palatia, & tota fere civitas lampadibus accensis illustrata est, uti & die sequenti.

XXIX. Festo sancti Petri Missa sollemnis in ara principe Vaticana a Cardinale Cibo celebrata est. Diploma concessæ facultatis per Pontificem, cui soli sacra facere in hoc altari licet, affixum erat ad unam ex quatuor columnis, quæ baldachinum fulciunt. Duo vasa argentea cum vino & aqua in mensula posita erant, ex quibus infusum est vinum, tum aqua in minores ampullas. Utrumque quidam familiaris Cardinalis celebrantis prægustavit.

Eodem die vesperis apud sanctum Bernardum ad Thermas interfuimus; ubi ad altare versus chorum sub humili lapide jacet piæ memoriæ Cardinalis Bona cum hoc, quod sibi vivens ipse condidit, epitaphio.

D. O. M.
JOANNES BONA PEDEMONTANUS,
CONG. S. BERNARDI MONACHUS,
HUJUS ECCLESIAE, TRANSLATO HUC TITULO
SALVATORIS IN LAURO, PRIMUS PRESBYTER CARD.
VIVENS SIBI POSUIT.
OBIIT AN. M. DC LXXIV. DIE XXVIII. MENSIS OCTOB.
AETATIS SUAE LXV.

Ibidem extra presbyterii cancellos sepultus est Johannes Barrerius, Congregationis Fuliensis auctor. Basilica præclara & elegans ex uno aquarum, quæ ad thermas Diocletiani usui erant, castello adornata est. Ex quo admirabilis illarum thermarum fabrica conjici potest.

Deinde lustravimus ecclesiam Patrum Cartusianorum ad thermas Diocletiani: quæ præclarissimas stupendi thermarum ædificii

Digitized by Google

AN. 1685. JUNIO. reliquias continet, maxime ingentes columnas octo ex marmore granito. In horto Patrum situs est monasterii S. Cyriaci nostri quondam Ordinis sanctimonialium, quod penitus excisum est. Hujusce monasterii Kalendarium seu Necrologium perantiquum habemus ex codice Vallicellano: in quo Assumtio sanctissimæ Virginis his verbis in Januario notatur. XV. *Kal. Febr. depositio sanctæ Mariæ virginis matris domini nostri Jesu-Christi.* In eodem Kalendario triplex S. Benedicti fit commemoratio. Prima, V. *Idus Febr. ædificatio S. Benedicti abbatis*; quod de constructione seu instaurarione monasterii Casinensis, aut alterius S. Benedicti ecclesiæ interpretamur. Secunda, XII. *Kal Aprilis, Benevento, Casino castro, beati Benedicti abbatis.* Tertia, V. *Idus Julii, depositio S. Benedicti abbatis*: quo die translatio S. Benedicti in Galliam, seu depositio ejus corporis apud Floriacum consignari solet. Ad hæc IX. Kal. Octob. *Romæ depositio S. Liberii episcopi.* Celebratur item X. Kal. Junii *Domnus Johannes Patricius*; an is, cui prima sanctæ Mariæ Majoris conditio tribuitur? cujus sepulcrum, an cenotaphium ibidem, id est ad sanctam Mariam Majorem, in inferiori navis parte ad lævam ostenditur.

Apud sanctum Petrum in Vinculis officii causa convenimus reverendissimum abbatem Cerrium, Canonicorum regularium Congregationis Salvatoris Procuratorem generalem, qui nos prius inviserat. Vir est non mediocriter versatus in doctrina Patrum, maxime S. Augustini; idemque singulari comitate præditus. De hac sancti Petri basilica plura inferius. Non longe abest S. Martini in Montibus vetus ecclesia, nunc Carmelitarum, a Philippino eorum generali præfecto eximie decorata. In profunda ejus ecclesiæ crypta reliquiæ sunt veteris Vespasiani ac Titi amphitheatri, quod Sylvester Papa I. in oratorium convertit. Observatione dignæ sunt illius cryptæ picturæ ex musivo antiquissimæ: quas inter visitur beatissimæ Virginis imago, ad quam Sylvester genibus flexis depingitur. Ibidem ejusdem Pontificis thronus superest, in quo nonnullis Conciliis ibidem (ut tradunt) celebratis præsedit.

XXX. Petrum de Sanctis, arte pingendi & cælandi insignem, adivimus cum D. Thuillerio Academiæ regiæ præfecto, ubi quicquid veterum picturarum in antiquis delubris & monumentis reperiri potuit, pictum aut cælatum vidimus: quale est Ambrosii Nazonii mausoleum, æri ab eodem Petro incisum in variis tabulis, notisque & observationibus illustratum a Petro Bellorio, qui-cum tunc eramus. Idem Petrus veterum picturarum reliquias

reliquias ex Romanis monumentis undequaque collegit, paratus ad eas æri incidendas, si quis laboranti opem ferat: quod a Regis magnificentia sperare jubetur. An. 1685. Junio.

I. Dominico die octava sancti Johannis profecti ad Lateranensem basilicam, vidimus in claustro basilicæ adjuncto tres sedes, confuse cum varia supellectile conjectas: unam ex marmore albo, olim in porticu basilicæ positam, in qua novum Pontificem collocari mos erat, *Stercorariam* appellatam: alias duas porphyreticas, & quidem perforatas, quæ ante capellam sancti Silvestri quondam exsistebant: in quibus Pontifex recens consecratus itidem sedebat. Quocirca observare juverit, Pontificem novum eo ritu in Lateranensis basilicæ possessionem induci solitum, ut primo ad thronum pontificalem, qui in apside basilicæ exstabat, *omnes Episcopos & Cardinales*, ut loquitur Cencius, *ad osculum admitteret: deinde ad sedem lapideam, quæ dicitur Stercoraria*, stantem in porticu basilicæ collocaretur, *ut vere dicatur*: SUSCITAT DE PULVERE EGENUM, ET DE STERCORE ERIGIT PAUPEREM. Postea ductus ad capellam sancti Silvestri prope Lateranense palatium, primo sederet ad dextram in una ex illis sedibus porphyreticis, ubi claves basilicæ a Priore sancti Laurentii acciperet in signum regiminis & correctionis: demum ad sinistram in altera sedens, easdem claves eidem Priori restitueret. Ex quo intelligitur, Stercorariam vocabulum traxisse, non ex forma (neque enim pertusa est, ut aliæ duæ) sed ex versu psalmi, qui Pontifice in ea sedente canebatur, *& de stercore erigit pauperem.* Hæc *fœda loco*, non forma, nedum usu, appellatur in libro secundo de coronatione Bonifacii VIII. auctore Jacobo cardinale, apud Bollandianos tomo IV. Maii, ubi totus hic ritus de tribus sedibus metrice describitur. *Fœda*, inquam, *loco*, nempe quod in porticu basilicæ exteriori constituta esset, ut ex antecedentibus intelligitur. Quando primum harum sedium usus cœperit, non constat. De his nihil invenimus ante sæculum duodecimum, quo tempore illarum fit mentio apud Cencium, uno sæculo ante natam fabulam de pseudopapissa Johanna, id est, ante Martinum Polonum, qui primus eam fabulam vulgavit, ut superius vidimus. Tandem ritus ille, qui ad altius insinuandam novo Pontifici humilitatem primum inductus fuerat, post receptam apud nimium credulos de pseudopapissa fabulam ita infamis evasit, ut ob hoc commentum penitus abrogaretur: quod sæculo superiore post Leonem X. factum

Julio.

Bolland. tom. 4. Maii, pag. 471.

AN. 1685. JULIO.

putamus. Ceterum non alia de causa sedes illas pertusas fuisse verisimile est, quam quod in antiquis Romanorum thermis repertæ, ob materiæ pretium, non ob formam, aptæ judicatæ sunt, quæ ad novi Pontificis sessionem adhiberentur.

De baptisterio Lateranensi id tantum observamus, in capella sanctæ Mariæ ad Fontes superesse antiquissimam inter alias beatissimæ Virginis picturam ex musivo, stantis brachiis expansis cum cruce in medio pectore. Hæc pictura, aliæque proximæ diversorum Sanctorum, factæ sunt pontificatu Johannis IV. Operæ pretium fuisset ut Rasponus has picturas in æs incidi curasset in historia Lateranensi: quod ab illustrissimo Ciampino exspectamus in opere suo de musivis antiquis.

Exstabat quondam apud Lateranum bibliotheca Pontificia: sed hæc in Vaticanum a Sixto IV. translata est. Præter eam erat & alia Capituli Lateranensis, in qua modo supersunt aliquot volumina, præcipue unum de Actis Sanctorum, ex quo Mombritius non pauca descripsit, & tempore Sixti IV. typis mandavit; cujus rei testem Dominicum Macrum in Lexico, ad vocem *Birrus*: quem locum nobis illustrissimus Ciampinus indicavit.

Eodem die in monasterio sanctæ Pudentianæ conventus a nobis est optimus senex Pater Julius, hebraïcarum litterarum scientissimus & scriba Vaticanæ bibliothecæ emeritus, ob idque annuo stipendio donatus a Pontifice. In ea ecclesia sane perantiqua visitur altare ligneum omnino cariosum, in quo sanctus Petrus Missam celebrasse dicitur. Aliud est in ara principe Lateranensi, cujus videndi copia non facile conceditur. In reditu e Laterano adivimus ecclesiam sancti Clementis, prisco ritu constructam, ubi chorus duplex: unus sacerdotum sub apside musivo decorata, pone majus altare, ob id Presbyterium appellatum: alter, ubi schola cantorum, ante faciem altaris, qui marmoreis ad hominis mensuram cancellis (*peribolum* veteres appellant) cinctus est. Tres sunt in inferiori choro ambones, unus ex parte Evangelii, duo ex parte Epistolæ: quorum alter lectorium habet versus altare pro lectionibus ad chorum Sacerdotum; alter pro epistola Missæ versus populum. Ad illum ambonem, qui pro Evangelio erat, stat columna ad cereum infigendum. Duo hinc inde gradus ad ambonem, unus pro ascensu, alter pro descensu. Hanc basilicam modo occupant Dominicani vitæ strictioris.

Non minus antiqua est basilica sanctorum Cosmæ & Da-

Digitized by Google

miani, modo Beguardorum, seu tertii Ordinis sancti Francisci; vetus olim fanum; uti & sancti Laurentii in Miranda, olim templum Antonino & Faustinæ (quod inscriptio etiam nunc testatur) sacrum. Recentissima vero est basilica sanctæ Martinæ, eximium certe opus Petri Cortonensis, ad primarium exemplar novæ basilicæ Vaticanæ ex idea Michaëlis Angeli a Bona-rota. AN. 1685. JULIO.

II. Publicæ de Theologia disputationes factæ sunt a Casinatibus nostris ad sanctum Callistum, ad quas per reverendissimum sancti Pauli Abbatem fuimus invitati. Theologiæ prælector Alexander a Perusio, amicus noster, vir doctus & religiosus. Eædem disputationes non sine auditorum plausu sæpius repetitæ. In ejusmodi publicis disputationibus tres argumentari solent. Tum in medium procedens juvenis, quartæ argumentationis materiam aperit; quam alius vir emeritus designatus persequitur: sic tota finitur actio. Disputationes referat de more præloquium; carmina condiunt & absolvunt.

Prope sancti Callisti basilicam antiqua exsistit basilica sanctæ Mariæ trans Tiberim, cujus loci abbas fuit ante annos octingentos Anastasius, quod ipse testatum facit in Præfatione ad miracula Basilii Magni: URSO *venerabili subdiacono S. R. E. seu medico & domestico domini nostri sacratissimi papæ Nicolai, Anastasius exiguus abbas monasterii sanctæ Dei genitricis Mariæ virginis, siti trans Tiberim, ubi olim circa Domini nativitatem fons olei fluxit, in Domino salutem.* Porticus basilicæ præclaro musivo decorata est: interiora item decenter ornata. Ad lævam ingredientium sequens epigramma pavimento inscriptum erat, modo fere obliteratum:

Roma vetus, veteres dum te rexere Quirites,
*Nec bonus * alumnus, nec malus ullus erat.*
Defunctis patribus successit prava juventus,
Quorum consilio præcipitata jaces.

III. Duplices fiunt Romæ de rebus, quæ ad historiam & doctrinam ecclesiasticam pertinent, collationes; unæ Prælatorum & clericorum sæcularium in collegio de propaganda Fide per singulas quindenas, vernaculo sermone: alteræ Religiosorum singulis mensibus in ecclesia sancti Cosmæ, latino. In hujusmodi collationibus hic ritus observatur, ut tres ex academia delecti, orationem quisque suam ex schedula recitent: quibus auditis adstantes objiciunt si quid opponendum habuerint. Ad utrasque collationes identidem fuimus invitati, immo ad

Digitized by Google

An. 1685. Julio.

dicendum provocati, maxime per Johannem Pastricium lectorem controversiarum in collegio de propaganda Fide, qui nos sæpius sua visitatione dignatus est. Is nobis aliquando narravit, Leonem Allatium, amicum suum, qui eumdem Pastricium librorum suorum heredem sub nomine Georgii Pastricii testamento instituerat, ex quibus nonnullos ineditos habet, unico calamo usum fuisse ad græce scribendum (quod expeditissime faciebat) per annos quadraginta: & eo tandem amisso tantum non lacrymasse. Eumdem ab Alexandro VII. interrogatum, cur sacerdotium non susciperet? festive respondisse, ut semper ad conjugem ducendam esset paratior: cur vero tandem conjugem non duceret? ut ad sacerdotium expeditior. Addebat ille, Patrem Macedonem Minoritam ad impugnandum cardinalem Bonam ea ratione fuisse impulsum, quod cum Bona viventes auctores in suis passim laudaret scriptis, nusquam de Macedone fecisset mentionem. Verum id alii pernegant, asseruntque Macedonem ad impugnandum Bonam impulsum fuisse a gravissimis viris, quibus Bonæ sententia non placebat.

Refert etiam Fabricius in Bibl. Graec. ubi de Allatio

Similis causa Rufinum adversus Hieronymum concitavit.

IV. Missa apud sanctum Petrum celebrata, bibliothecam Vaticanam perlustrare cœpimus, favente doctissimo ejus præfecto Emmanuële Schelestrato, nostro jamdudum amico; qui, quantum res sinebant, nobis opera sua non defuit. V. C. Laurentius de Zaccagnis, custos alter, nostris etiam studiis obsecundavit. Bibliothecæ elegantia Sixti V. ingenio & magnificentia digna, qui eam intra unius anni spatium absolvit. Grandis operis inscriptionem, quæ ad ingressum posita est, omittere hoc loco nefas.

SIXTUS. V. PONT. MAX.
BIBLIOTHECAM. AEDIFICAVIT
PORTICUS CONJUNXIT
AN. M. D. LXXXVIII. PONT. III.

Amplissima illa porticus, *Belveder* vulgo appellata, in cujus medio posita est bibliotheca, ad eamdem jucundissimum aditum præbet. In extrema quingentorum passuum porticu ædes bibliothecæ Præfecti & Magistri sacri palatii. In vicino quadrato spatio mirabilis illa visitur Laocoontis statua, item Hercules truncus cum aliis nonnullis, quæ Michaëli Angelo & Peireskio nostrati artis miracula visa sunt. Redeamus ad bibliothecam: cujus in exedrio, quod picturæ & emblemata exornant, descri-

...nus Laocoontis exemplum in Museo Mediceo

Digitized by Google

bendis codicibus præ vetustate vitiosis incumbunt scriptores annuo stipendio dotati: in his Josephus de Juliis, græce doctus, in collegio de propaganda Fide græcarum litterarum Professor, nobis amicus. Bibliotheca duobus magnis ædificiis constat, quorum primum trecentos pedes longitudinis, septuaginta latitudinis cum pilis in medio habet. Fenestræ majoris vasis ex utraque parte lumen accipiunt. Libri in armariis clausis asservantur ad prehendentis altitudinem; quod reliquum est vacui in parietibus spatii ornant elegantes hinc Conciliorum, illinc celeberrimarum bibliothecarum picturæ, emblematis & inscriptionibus interjectis. Emblemata, numero XVI. quæ Sixti V. præcipua gesta repræsentant, singula singulæ inscriptiones, id est, singula disticha, explicant, auctore Guillelmo Blanco. In hujus vasis capite duæ hinc inde ingentes porticus sese reflectunt: a dextris codices græci, a sinistris bibliothecæ duæ utrimque, Palatina & Urbinas, ambos porticus occupant parietes. Ad ingressum bibliothecæ antiqua exstat sancti Hyppoliti episcopi & martyris statua cum canone Paschali, quem Scaliger ex hoc monumento vulgavit. Codices membranei ad sexdecim millia numerantur: ex quibus antiquissimi non pauci: multi a tempore Nicolai V. & subsequentium Pontificum. Palatina plerosque veteres habet. Ex codicibus græcis majoris pretii sunt *Bibliorum codex* antiquissimus, in quo testimonium de tribus Personis in epistola I. Johannis desideratur. Ad eum codicem accurata est editio LXX. interpretum. Aliud est exemplar rarissimum, atque (ut creditur) unicum *Chronici Alexandrini*, Messanæ sæculo superiori comparatum: *Euchologion* item Græcorum optimæ notæ. Ex latinis *Virgilius* quantivis pretii cum figuris, antiqua sacrificia, & alia id genus reconditæ gentilium eruditionis tam perite & eleganter exprimentibus, ut Constantini M. tempus superare videantur. Has figuras cardinalis de Maximis in æs incidi curaverat, totum Virgilium itidem genuine expressurus, nisi mors ipsius consilia prævertisset. Littera U quadrata passim illo in codice occurrit. *Terentius* paullo minus antiquus est. Ex recentioribus, Sirleti cardinalis, itemque Onufrii Panvinii Apparatus ad historiam ecclesiasticam, quibus Baronius usus est. Alia mittimus, quæ integrum librum, immo plures exigerent. Habentur etiam in eadem bibliotheca Ravennensis ecclesiæ semilacera instrumenta ex charta Ægyptiaca. In summa, pleraque ejusmodi, quæ hactenus restant, monumenta ita exarata, ex ejusdem ecclesiæ archi-

AN. 1685. JULIO.

Digitized by Google

AN. 1685. JULIO. vo deprompta sunt. Non pauca excerpsimus ex bibliotheca Vaticana, in his *Johannis Diaconi Neapolitani historiam de Archiepiscopis Neapolitanis* ex veterrimo codice, cujus nobis copiam facile concessit humanissimus bibliothecæ præfectus. Is nobis ante alia ostendit primarium exemplar Papæ oblatum ab Henrico VIII. Anglorum rege de Sacramentis adversus Lutherum, cum autographis item ejusdem Henrici litteris ad Annam Bolenam.

Sub bibliotheca Sixtus V. armamentarium constituit cum hac ingeniosa inscriptione:

SUBJECIT ARMA LITTERIS.

Non prætermittendum hoc loco est egregium aliud ejusdem Sixti facinus, nempe typographiæ apostolicæ institutio, ad Concilia generalia sanctorumque Patrum opera imprimenda. Hujusce typographiæ Vaticanæ prima cura demandata est Dominico Basæ Veneto, qui ad instruendam officinam, aliaque in eam rem præstanda, quadraginta aureorum millia expendit. Hæc ars quo primum anno, quove Pontifice Romam invecta sit, disputant auctores. Polydorus id factum censet anno MCCCCLVIII. per Germanum quemdam, nomine Conradum: Volaterranus post annos septem per duos Germanos, qui Augustini libros de Civitate Dei, & Lactantii Institutiones primum typis Romanis ediderint. Id Paulo secundo Pontifice, qui anno MCCCCLXIV. sedere cœpit, accidisse constat ex Johanne episcopo Aleriensi; qui in epistola ad Paulum ipsum, cui primum volumen Hieronymi epistolarum anno MCCCCLXX. nuncupavit, eum hac de re laudat. *Tuis certe temporibus ad reliquas Dei gratias hoc etiam felicitatis orbi Christiano munus accessit, ut pauperrimi quique parva pecunia bibliothecas possint redimere. An parva est hæc tuæ sanctitatis gloria, ut quæ volumina vix centum aureis emi poterant aliis temporibus; viginti hodie ac minoris, bene exarata, & non mendosissime facta, redimantur? quæ vix viginti aureis lecturi mercabantur, quatuor & vilius etiam nunc emantur?* Et infra: *Hoc quoque magnum est, Pater beatissime, quod tuo tempore non minus valet pæne papyrus vacua & nuda, pergamenave, quam hodie optatissimi libri emantur. Gloriati non immerito sunt Principes nonnulli, quod saccus non multo pluris ipsis principantibus emeretur, quam triticum; aut quam vinum inanis vehes. Ego posteris in his scriptis constanter, semper admirationi futurum trado, præstantissimos characterum imprimen-*

Digitized by Google

dorum auctores SUB PAULI SECUNDI VENETI PONTIFICATU, *Romæ artem exercere cœpisse, tanto artificio & industria hominum, gratia nobis hæc cælitus per divinum Pastorem importata, ut minoris libri emi fere possint, quam alias soleret redimi ligatura.* In fine rogat, Paulus ut foveat *artis hujus utilissimæ* CONRADUM & ARNOLDUM, *Germanos homines, artis imprimendi præstantes advectores.* Hæc ex Johanne Aleriensi episcopo, Sixti IV. bibliothecario ac secretario, qui multis sanctorum Patrum editis libris clarus, obiit anno MCCCCLXXV. annos natus LVII. ut docet ejus epitaphium in basilica sancti Petri ad Vincula. Parcat lector huic digressioni, quæ ad asserendam Paulo II. gloriam advectæ Romam typographicæ artis, primosque advectores Conradum & Arnoldum ab oblivione vindicandos necessaria videbatur. Verum quod rudi minerva Romæ primum inchoarunt duo illi Germani, id deinde Nicolaus Gallus mirum in modum ibidem illustravit.

AN. 1685. JULIO.

In reditu e Vaticano, ad illustrissimi Johannis Ciampini ædes profecti, opus ejus curiosissimum de antiquis Musivis, cui manus extrema nondum imposita erat, cum magna voluptate vidimus, non minus recreati optimi viri benignitate, & cordato in litteras animo, qui nos continuis, dum Romæ fuimus, humanitatis officiis prosecutus est. Hunc in adeundis Principum villis suburbanis, antiquis signis & monumentis contemplandis, lectitandis inscriptionibus, assiduum cum doctissimo Fabretto, passim etiam cum Schelestrato, quem modo laudavimus, ducem & interpretem habuimus. Titulos honoris, quos habet, sive litterarum apostolicarum Prosummatoris, sive Magistri Brevium, aliosque, unum Ciampini nomen in posterum, cum bona ejus venia, implebit: quod de aliis etiam dictum volumus, atque æqui bonique consultum optamus.

VII. Non prætereunda est, quam sæpissime frequentavimus, basilica sanctæ Mariæ, quæ Major seu Liberiana & sanctæ Mariæ ad Præsepe appellatur: ubi Litaniis, quæ singulis sabbatis ibidem modulatis vocibus sub vesperum cantari solent, non raro interfuimus. Id fit detractis velis imagini oppansis, quam a sancto Luca depictam tradunt. Porro detectio hæc fit cum dignitate & modestia, non cum iis ritibus, quos alibi in Italia observatos vidimus, non satis fortasse ad gravitatem religionis compositos. Ejusmodi ritus Neapoli nobis superstitionis nomine objecerunt quidam Hollandici hæretici, quibus, ut par erat,

Digitized by Google

An. 1685. Julio. satisfecimus. Cum vero ea de re ad quemdam nobilem verba haberemus, respondit ille non decere, ut quod fidei domesticos ædificat, in gratiam exterorum & segregum facile abrogetur. Prædictæ litaniæ ad sanctam Mariam Majorem concinuntur in egregio sacello Pauli V. E regione visitur altera capella a Sixto V. ob præsepe Domini ædificata, in qua ipse cum Pio V. cujus sepulcrum grati animi causa mirifice ornavit, sepultus est. De hoc sacello a viro fide digno id accepimus, cum Sixtus ante pontificatum illud aggredi voluisset, restitisse Canonicos, ne scilicet in medio cœpto piæ angustia rei familiaris deficeret. Felicem (nam id nominis Cardinali erat) rem tulisse indignanter: sed a magno Hetruriæ Duce petiisse, ut se vadem Canonicis exhiberet. Conditione impetrata, Felicem manum admovisse operi, quod Pontifex absolvit. Tunc recurrisse in mentem Sixto, quod Felici acciderat, ac meditari cœpisse quo pacto Canonicos sancti Hieronymi corpore, quod in ea capella asservatur, spoliaret. Ideo sub sancti Doctoris patrocinio ecclesiam, quæ Sixto titulus Cardinalitius fuerat, ad ripam Tiberis a fundamentis instaurasse, ut in eam sacras Reliquias transferret. Sed Canonicos fraudem subodoratos, eas in locum secretum abdidisse: sicque dolum dolo fuisse delusum. In illa majori sanctæ Mariæ basilica conditus est optimus pontifex Clemens IX. Magnificum ibidem prope Francisci Toleti sepulcrum exstat mausoleum Augustini Favoriti Sarzanensis, cum specioso elogio, quod Papebrochius in libro de Pontificibus Romanis retulit. Monumentum illud amico erigi curavit liberalis litteratorum nuper fautor Ferdinandus Furstenbergius, episcopus Paderbornensis & Monasteriensis, dignus ipse æterno monumento, quod alias suis benefactis sibi exstruxit. Omissum est a Paulo de Angelis in descriptione basilicæ Liberianæ epitaphium Platinæ, quod ad minorem portam basilicæ legitur in hunc modum:

...vedam huius Basilicae ...lusiva edidit, et illustravit Blanchinus

XYSTI IV PONTIFICIS MAX. ANNO VIII. STEPHANO, QUI VIXIT ANN. XXVII. MENS. VIIII. DIES XII PLATYNA FRATRI BENE MERENTI POSUIT, SIBIQUE AC POSTERIS.

QUISQUIS ES, SI PIUS PLATYNAM ET SUOS NE VEXES. ANGUSTE JACENT, ET SOLI VOLUNT ESSE.

Θάρσει ἀδελφὲ, καλῶς θνήσκοι πάλιν φύεται.

Iste

Iste Platina, præter alia opera cuivis nota, concinnavit indicem archivi arcis sancti Angeli, cujus exemplum vidimus. An. 1685. Julio.

VIII. Burghesiana villa, una ex præcipuis Romanorum procerum, extra portam Pinciam constructa est a Scipione Burghesio Cardinale, Pauli V. nepote. In ea sunt multa signa selectissima, uti & in villa Medicea ad montem Pincium, in Ludovisiana, & aliis. Excellunt in Burghesiana duodecim Cæsarum capita; Senecæ in balneo exspirantis statua ex lapide lydio. Sed hæc non sunt nostri instituti.

IX. Feria secunda consistorium habitum est Cardinalium xxi. præsente (uti mos est) Pontifice; quo in consistorio declaratus est Palentiæ apud Hispanos episcopus Generalis Patrum Minimorum: & quidam alii episcopi propositi ad nonnullos Italiæ episcopatus. Ejusmodi nominationes & proclamationes fiunt ceteris exclusis præter Cardinales, qui prius ad Pontificis audientiam secretam singuli palam admittuntur.

XIV. Patrum Oratorii Romani Vallicellana ecclesia domusque, sæpissimæ a nobis magno cum fructu, nec minori voluptate frequentata, fabricæ dignitate, concinnitate ac decore eximia est; sed religione ac pietate inhabitantium præstantior. Illic quatuor de rebus sacris adhortatorii sermones in dies fiunt magna cum pietate, & simplicitate vere apostolica, quæ in illius instituti hominibus integra etiam nunc viget. Hac die post concionem Patris Marchesii, viri non minus pii quam docti, religiosissimus Pater Leander Colloredus, noster in primis amicus, nos deduxit in cellam sancti Philippi Nerii, quæ integra translata est in novam Oratorii domum una cum ejus supellectile, lecto scilicet, armariolo & confessionali; atque conversa in capellam: in qua cum Missam aliquando celebraremus, nobis Colloredus ipse (quamquam id referre pudor est) ministrare voluit. Erant vero cum bonis illis Patribus sermones nostri, quales amantium inter sese, & benevolentium esse solent, familiaritate dulces, & simplicitate aperti. Ab eo tempore venerabili loci Præposito, viro piissimo, cum Patre Leandro bibliothecario, benigne annuente, sæpius frequentavimus ejusdem loci bibliothecam, sane instructissimam, qua illustrissimus Cardinalis Baronius, & post eum Odolricus Raynaldus, illius domus alumni, suo tempore usi sunt. Multi in ea codices antiqui, multa item exempla veterum codicum, ex quibus non pauca in rem nostram collegimus. Hanc bibliothecam locupletarunt san-

Digitized by Google

An. 1685. ctus Philippus Nerius, Cæsar Baronius, Achilles Statius Lusi-
Julio. tanus, qui obiit anno M. D. LXXXI. die XVI. Septembris; Nicolaus Lilius, Antonius Gallonius, & Thomas Bozius, ambo Oratorii presbyteri; Silvius Antonianus cardinalis, Petrus Morina theologus Parisiensis, & (ut alios omittamus) Scipio de Rubeis, hoc onere imposito, ut bis mille Missæ post ejus mortem pro eo celebrarentur. Unus ex antiquioribus codicibus *Apostolorum Acta*, *Epistolas Canonicas*, *& Apocalypsin* continet litteris quadratis, cum hocce brevi prologo in Acta. *Nudam quidem sonare videntur historiam, & lactantis Ecclesiæ infantiam texere: sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in Evangelio; animadvertemus pariter omnia verba illius animæ languentis esse medicinam.* Acta dividuntur in capitula LXXIV. quæ præmittuntur. Epistolis canonicis præfigitur absque auctoris nomine Hieronymi prologus, conquerentis, quod in prima Johannis epistola testimonium de unitate Trinitatis *ab infidelibus translatoribus* sit prætermissum. Et tamen in ipsius epistolæ contextu (quod mirere) hoc testimonium omittitur. Post Apocalypsin sequitur commentarius in eamdem, incipiens ab his verbis: *Fundata per Apostolos Ecclesia &c.* JUVENIANUS HUMILIS SUBDIACONUS librum offert sancto Laurentio martyri, manipulum gestans in dextro pollice. Hic codex ante annos mille calamo exaratus est. Ibidem ex dono Statii habetur *codex Bibliorum*, ab Alcuino dicatus Carolo M. uti versus ad calcem adscripti testantur.

Nomine Pandecten proprio vocitare memento
Hoc corpus sacrum, lector, in ore tuo.
Quod nunc a multis constat Bibliotheca dicta
Nomine non proprio, ut lingua Pelasga docet.

Et post pauca:

Codicis istius quot sunt in corpore sancto
Depictæ formis litterulæ variis:
Mercedes habeat Christo donante per ævum
Tot Carolus rex, qui scribere jussit eum.

Tum,

Pro me, quisque legas versus, orare memento:
Alcuine dicor: tu sine fine vale

Bedæ codex de circulo lunari & de sex ætatibus mundi, cui breve *Martyrologium* præmittitur, ex bibliotheca Lugdunensi combusta ereptus, emtusque est a Johanne Boscio Cælestino. In cyclo paf-

chali hæc ad marginem leguntur, de Agobardo indubie interpretanda. AN. 1685. JULIO.

DCC LXXVIIII. *Hoc anno natus sum.*

DCC LXXXII. *Hoc anno ab Hispaniis in Galliam Narbonensem veni.*

DCC XCII. *Hoc anno Lugdunum a Gothis primum....*

DCCC IIII. *Benedictionem indignus suscepi.*

DCCC XVI. *Iste cathedra potitur anno octavo.*

DCCC XL. *Hoc anno sanctæ memoriæ Agobardus Lugdunensis episcopus obiit* VIII. *Id. Junii. Ludovichus quoque Imperator defunctus est* XII. *Kal. Julii: & memorabile atque insigne opus, quod Forum-vetus vocabatur, Lugduni corruit ipso die intrantis autumni, quod steterat a tempore Trajani per annos fere* DCC.

Forviere nunc.

DCCC XLI. *Amolo, præfati episcopi diaconus, ordinatus episcopus Lugduno* XVII. *Kal. Februarii.*

In hoc codice Bedæ liber de divisione temporum auctior est editis. Ad hæc *Ordo Romanus*, sæculo nono scriptus, itidem vulgatis amplior. Sed antiquius *Sacramentarium Romanum*, in quo hæc notanda. *Mense Junio die* XXII. *sanctorum Martyrum mille* CCCC LXXX. *quorum vigilia cum silentio & jejunio est celebranda: & concessum est eis pro illo uno die annum dimittere in pænitentia.* Hoc antiquum Indulgentiæ concessæ exemplum. *Eodem die sancti Jacobi apostoli Alphæi.* Non parvi momenti est aliud *Sacramentarium* Sublacensis monasterii, nunc Vallicellanæ bibliothecæ, in quo etiam habetur vetus Necrologium: qui codex anno M. LXXV. scriptus est, præcipiente Johanne abbate, ut docet inscriptio in hæc verba. *Anno ab Inc. Domini nostri Jesu Christi* M. LXXV. *Indict.* XIII. *præsidente Gregorio VII. papa in cathedra apostoli Petri anno* II. *ob honorem Dei & amorem beati Benedicti sanctissimi abbatis & beatissimæ virginis Scholasticæ, hunc Sacramentorum libellum, jubente Domno* JOHANNE *gloriosissimo abbate ex monasterio sancti Benedicti, qui ponitur in Sublaco, ob memoriam sui nominis, remediumque suæ animæ, a quodam scriptore, nomine Wittone, exaratum est.* Johannes iste *studiosissime eruditus fuit in venerabili monasterio sanctæ Dei genitricis Mariæ, quæ ponitur in Farfa; filius vero Johannis Comitis Ottonis*, quemadmodum legitur in Necrologio, ubi ejus decessores recensentur. His adde præclarum ingensque volumen, continens collectionem variorum Conciliorum editorum, cum insignibus emendationibus. In eo epistola secunda Siricii Papæ, non *Episcopo Mediolanensi*, ut in editis, sed *universis Episcopis* missa dicitur.

Indulgentiae antiquum exemplum.

Digitized by Google

AN. 1685. JULIO. In alio codice varii sermones LUCULENTI. Volumen XVIII. Crisconii collectionem comprehendit, in cujus medio hæc inserta sunt mendosa quidem, sed tamen observatione digna. *Concordia canonum a Cresconio Africano episcopo digesta sub capitulis trecentis. Iste nimirum Cresconius bella & victorias, quas Johannes* * *Des. Patricius apud Africam de Saracenis gessit, hexametris versibus descripsit sub libris....* Postremo *Catena græca in Johannem* optimæ notæ, & *Vita sancti Erasmi martyris* auctore Johanne subdiacono & monacho Casinensi, qui postea Pontifex fuit sub nomine Gelasii II. Hactenus de bibliotheca Vallicellana.

Sancti Andreæ de Valle, quæ Theatinorum, basilica est una ex ornatioribus Urbis. Porta major, picturæ tholi per Lanfrancum, sacella, Pii II. ac Pii III. monumenta, curiosorum oculos mirifice oblectant ac recreant.

Invisimus ipsa die eminentissimum Cardinalem Casanatam, a quo volumina quædam de ritibus Baptismi & Ordinationum, ex Calabria recens ad se allata, accepimus, cum aliquot homiliis & actis sanctorum. Idem nobis multa communicavit ad rituum Romanorum collectionem, quam brevi, Deo dante, sumus edituri: multa item ad ritum Baptismi & Ordinationum cum suis figuris ex duobus rotulis seu voluminibus Landulfi episcopi (ut putamus) Capuani, qui ante annos septingentos in vivis erat. Sic undequaque vetera monumenta colligit studiosissimus Cardinalis, qui editorum librorum præclaram bibliothecam sibi comparavit.

XIV. Illustrissimus Archiepiscopus Rossanensis nos secum duxit in monasterium sancti Callisti, ubi nostri ex sancto Paulo Casinates per æstatem degunt ob male sanam alterius loci per illos æstus temperiem. Istuc ex sancti Pauli archivo allatus est pretiosus codex Bibliorum, cui præmissa est, ut superius meminimus, Caroli Francorum regis effigies, Magni an Calvi, an alterius, apud Romanos non levis disceptatio est. Archiepiscopus Rossanensis cum Nicolao Alemanno in libro de parietinis Lateranensibus, ubi hanc effigiem retulit, uti & Cornelius Margarinus in collectione inscriptionum, quæ apud sanctum Paulum exstant, Caroli M. effigiem esse existimant: qua de re mox laudatus Archiepiscopus dissertationem edidit singularem. Præcipua ejus argumenta sunt, quod habitus depicti Regis optime conveniat cum illa vestium descriptione, quam Eginhardus affert. Deinde quod Ingobertus *referens & scriba*, de quo fit mentio in versibus post effigiem adjunctis, sit ille Ingobertus Comes, qui tempore Caroli M. & Lu-

dovici Augusti vixit, ut ex vita Ludovici Pii & ex aliis discimus. Sed cum bona venia illustrissimi viri indubie existimamus, hanc esse Caroli Calvi effigiem: tum quia facies oblonga, aliaque vultus lineamenta apprime respondent illi Caroli Calvi imagini, quæ apud eruditum Baluzium in tomo secundo Capitulorum ex codice Mettensi proponitur; tum quia scriptura codicis prorsus convenit cum illa, quæ Caroli Calvi tempore usitata erat: tum quia multos Bibliorum ejusmodi libros similes describi curavit idem Rex, quales sunt Mettensis, Ratisponensis, & alii. Hanc effigiem lectorum oculis denuo subjicimus, ut de hac cujus sit sententiam ferant. AN. 1685. JULIO. *Capitul. to. 2. col. 1276. & seq.* × habetur inferius pag

Apud Alemannum illud deficit, & quod Regis corona superne clausa non sit, & quod litteræ globo inscriptæ apud eum desiderentur. Apud Margarinum vero, Caroli uxor non ita vetula est in autographo, & armigeri duo plus virilis ætatis præferunt.

Quoniam vero ad gentis nostræ historiam plurimum interest, ejusmodi picturarum non modo specimina habere, sed etiam explicationes; non ab re erit, paucis hanc Caroli imaginem interpretari, eum ad modum, quo præstantissimus Cangius alias duas Lotharii & Caroli Calvi figuras interpretatus est in Glossario, ubi Armigerorum officia exponit. Hic igitur exhibetur Carolus in throno sedens, vultu oblongo, rasoque mento, attonsis crinibus, cum corona in capite, gemmis ornata & superne clausa; dextra protensa sceptrum pectori apprimens, sinistra globum tenens cum litteris, quæ OEdipum quærunt. In cuspide prima est littera C. Littera proxima potius K quam R nobis videtur: nam similis littera K in tomo secundo Capitularium ad effigiem Lotharii imperatoris exprimitur. Si tamen litteram R quis esse contendat; tres superiores litteræ C R S cum laterculo, & tres aliæ, quæ a latere ad dextram legentis sunt, Caroli regis monogramma constituere videntur, ut legendum sit, CAROLUS REX. De aliis nihil solidi nobis occurrit: alii fortasse melius divinabunt. Regis toga cærulei coloris, aureis floribus respersa; pallium rubeum fibula dextro humero adstrictum: utriusque limbus opere phrygio exornatus. Tibialia absque fasciolis illis, quales Monachus sancti Galli in libro primo de vita Caroli M. ipsi attribuit. Calcei *Romano more formati*, ut Eginhardi verbis utamur. Supra caput Regis quatuor virtutes cardinales. A sinistris Caroli conjux cum una puella ad famulatum. Reginæ toga purpurea texturam operis phrygii in medio & in extremis habet: pallium ex panno lineo subtilissimo a capite ad ima *Ibid. col. 1279.*

I iii

An. 1685. Julio. defluit a tergo; pars ima circum brachia convolvitur. Armigeri duo a dextris, cum sagulis, quæ ad genua non pertingunt; tibias etiam seminudas habent. Unus utraque manu oblique jacentem gestat ensem regium, cujus capulus cum triplici quadruplicive retinaculo, crucis instar, efformatur. Alter denique hastam cum clypeo gerit. Hæc fere omnia rudi minerva exprimunt adscripti versus, quos cum multis aliis Margarinus refert.

Rex cæli Dominus solita pietate redundans,
Hunc CAROLUM *Regem terræ dilexit herilem*
Tanti ergo officii ut compos valuisset haberi,
Tetrasti implevit virtutum quattuor almo.
Imminet hic capiti de vertice cuncta refundens.
Denique se primum tunc omnia rite gubernat,
Prudenter, juste, moderate, fortiter, atque
Hinc inde angelico septus tutamine sacro,
Hostibus ut cunctis exultet pace repulsis.
Ad dextram armigeri prætendunt arma ministri;
Ecclesiam Christi invictus defensor in ævum,
Armipotens magnis quis ornet sæpe triumphis.
Nobilis ad lævam conjux de more venustat,
Qua insignis proles in regnum rite paretur.

Deinde sequitur prologus totius libri, apud Margarinum integer relatus, in quo de Carolo itidem hæc leguntur.

Hæc namque invenies præsenti pagina libro,
Quem tibi quemque tuis Rex Carolus ore serenus
Offert Christe tuisque cliens & corde fidelis.
Ejus ad imperium devoti pectoris artus
INGOBERTUS *eram referens & scriba fidelis,*
Graphidas Ausonios æquans superansve tenore
Mentis, ut auricomum decus illi crescat in ævum:
Quem fecit priscos Christus transire Monarchas,
Et sibi cognovit duce Christo sceptra tenere.

Ex his versibus nihil certi elicitur pro Carolo Magno, nec sane pro Calvo. Nam quod *priscos monarchas* rex ipse anteisse dicitur, poëtica exaggeratio est. Ingobertum, non comitem aut Referendarium, sed amanuensem fuisse nullatenus dubitamus.

XIX. Michel Molinus, Hispanus presbyter, ob suspectam in rebus moralibus doctrinam, comprehensus est jussu Romanæ Inquisitionis, aliis aliter atque aliter de eo opinantibus. Liber ejus,

qui *Manuductio spiritualis* inscribitur, hispanice primum, deinde italice multoties Romæ editus est, libellis scriptis atque editis impugnatus, quos in indicem censores retulerunt. Inde inferunt conjectores, Molinum, non ob libri vulgati doctrinam (tametsi is post comprehensum auctorem ab Hispanica Inquisitione proscriptus est, Romana ægre ferente, quod occupatum esset ejus rei ab aliis judicium) sed ob scriptas ad diversos epistolas, aut certe ob pravas ipsius sententiæ interpretationes a suis asseclis factas, in carcerem fuisse conjectum, ex quo non facile se extricabit. AN. 1685. JULIO.

Ipso die cum ad hortos Montaltenses Ciampinus & Fabrettus nos deduxissent; Ciampinus nobis dono dedit delineatas cujusdam tumuli, prope Neapolim reperti, figuras duas, quibus repræsentatur baptismus per immersionem simul & superfusionem collatus ab homine laico. Langobardos aut Græcos esse quorumdam barba prolixior indicat; nam Romano ritu mentum rasum erat. Prædictas figuras hoc loco exhibere juvat. Hac de re iterum inferius ad XI. Augusti. Repertus est autem tumulus ille apud Chiaiam, Neapoli suburbanum opidum, in villa Principis Caramanici: cujus tumuli delineationem illustrissimus Andreas ab Aquino, Principis cognatus & episcopus nuper Tricaricensis, eidem Ciampino submisit. Ex una parte unius Regis ac Reginæ in uno fonte sacra tinctio exhibetur. l. 1h pag. 273.

XX. Raphaël Fabrettus, vir scriptis & eruditione clarus, novam nobis ostendit veterum inscriptionum collectionem ab se factam; quæ unum facile volumen conficient, aliæ omnino ab editis. Idem nobis librum suum de Aquæductibus, atque alterum de Columna Trajana liberaliter impertiit. Ex variis inscriptionibus apud Fabrettum asservatis, duæ nobis observatione digniores visæ sunt. Una cujusdam Martyris epitaphium est, lapidi marmoreo inscriptum, habens ex altera parte fragmentum sodalitii paganorum sub deo Silvano, cujusmodi multæ Christianorum inscriptiones in Romanis cœmeteriis visuntur, ex una parte epitaphium pagani, ex adversa Christiani præferentes. Altera inscriptio, quam apud Fabrettum vidimus, sollemnem paganorum *Diis manibus* dicationem, etsi hominis sit Christiani, exhibet hoc modo.

D. MA. SACRUM. XL.
LEOPARDUM. IN. PACEM. CUM
SPIRITA. SANCTA. ACCEPTUM
EUMTE. ABEATIS. INNOCINTEM.
POSUER. PAR. Q. AN. N. VII. MEN. VII.

Digitized by Google

AN. 1685. JULIO. Hic manifestus de Confirmationis Sacramento locus est; referendus utique ad prima illa tempora, quo cruda adhuc quorumdam in cordibus Christiana religio aliquid de paganici ritus superstitione retinebat. Numerus XL. est ad designandum tumulum, quales numeros in Roma subterranea sæpius offendes. Aliud id genus Mariniani Christiani hominis epitaphium cum inscriptione D. M. reperitur apud Smetium. Nam præterquam quod Marinianus *bonæ memoriæ* appellatur; ibidem ex adversa lapidis parte habetur A & Ω cum chrisimo in medio: quæ signa sunt hominis Christianis sacris addicti. Celsus Cittadinus in tractatu de articulis cap. II. paulo aliter alteram epitaphii partem refert. Alia exempla vide sis apud Gruterum pag. ML. apud quem invenies quemdam, nomine Adjutorem, qui POST ACCEPTAM POENITENTIAM *migravit ad Dominum, Anastasio consule.*

Roma subt. lib. 3. cap. 22. Smet. fol 143. n. 3.

Grut. MXLIX. *num.* 2.

XXII. Dominica cum Ciampino & Fabretto lustravimus thermas Antoninianas, id est Antonini Caracallæ, ad portam Capenam, opus ingens & perquam magnificum, ut ex spatio & ædificii reliquiis conspicuum est. Locus Patribus Jesuitis cessit. In reditu obviæ fuerunt basilicæ sanctorum Nerei & Achillei, tum sancti Cæsarii, in quibus ciboria & ambones ad priscum ritum: monasterium sancti Sixti cum ecclesia, quæ olim sancto Dominico primum, deinde sororibus ab ea institutis attributa, modo inculta, uti & monasterium; postremo basilica sancti Johannis ad portam Latinam, quam tunc duo Galli eremitæ incolebant, eo in loco sita, ubi quondam stabat Dianæ templum, cujus reliquiæ etiam nunc conspiciuntur: & ante aream Oratorium dictum sancti Johannis in Oleo, ubi dolium, oleum, & capilli sancti Johannis sub altari asservari dicuntur. De monasterio sancti Sixti legimus in bibliotheca Chigiana vetus instrumentum, quo *magister Centhius Gregorii Ranpazoli, in præsentia Stephani Cardinalis sanctorum Apostolorum, reverendo & per omnia referto fratri* DOMINICO *Priori venerabilis monasterii sancti Sixti, recipienti pro ipso monasterio, & pro monasterio sanctæ Mariæ in Tempulo & eorum servientibus, in perpetuum concedit* M. XC. *libras prov. Sen. quas dominæ Eugeniæ olim abbatissæ dicti monasterii sanctæ Mariæ in Tempulo mutuaverat, & de quibus ipsi pignus fecerat, scilicet in hortis ipsius monasterii de Circulo maximo. Actum anno* M. CC. XXI. *pontificatus domini Honorii papæ anno* V. *Indict.* IX.

XXIII.

Digitized by Google

72a

2)
17.344 mcI

Digitized by Google



Digitized by Google

XXIII. Ab iisdem amicis per portam Flamineam, quæ Populi modo appellatur, ducti ad aquam Acetosam, observavimus situm monasterii sancti Leucii, uno milliari extra portam, & ad veterem viam Salariam, in cryptis sub rupe cavatis, sepulcra veterum Romanorum, qui non crematis ibi, sed integris corporibus conditi fuerant. Primus, ut notum est, cremari corpus suum mandavit Lucius Sylla Dictator, multorum sibi conscius odiorum, veritus ne in se post obitum Mariana factio auderet, quod ipse ausus fuisset in Marium. Postmodum ita cremandi mos invaluit, ut probrum ingens visum sit supremis ignibus caruisse. Antonini Pii principatu ad primarium reditum est morem. AN. 1685. JULIO.

XXVIII. Cum ad villam Benedicti ab eminentissimo cardinale Estræo, qui identidem eo cum viris litteratis secedit, ad cœnam essemus invitati, proximam sancti Pancratii basilicam interim adivimus, ubi olim monachi nostri Ordinis, nunc seminarium Carmelitarum Excalceatorum: ex quibus Pater Dominicus Gallus apud Romanos magno in honore habetur. In ecclesia exstat ciborium insigne cum corpore sancti Pancratii, duoque ambones, quorum unus constructus est anno MCCXLIX. per Hugonem abbatem. Mauro abbati sancti Pancratii Gregorius M. epistolam scripsit observatione dignam, de substitutis ibidem a se loco presbyterorum monachis, *ut ad sacratissimum corpus beati Pancratii quotidie opus Dei peragatur.* Calepodii cœmeterium eidem basilicæ adjacet. Prope locum occisus est Borbonius. Alii ad hospitale sancti Spiritus in Saxia cæsum tradunt. *Greg. M. lib. 5. epist. 18.*

XXIX. Cum amicis nostris varia Romanæ urbis monumenta conspeximus, tum in hortis Farnesianis, eo in loco sitis, ubi quondam Imperatorum palatium erat, prope amphitheatrum: tum in arcu Constantini, ex Trajani arcus lapidibus facto: in quo peditum calcei ferreis clavis sub planta muniti; equorum soleæ ferro nudæ apparent: tum in ecclesia beatæ Mariæ Novæ, ubi sanctæ Franciscæ corpus in egregia Confessione religiose asservatur, sepultusque est Gregorius XI. cui Roma suorum Pontificum istuc regressum debet. denique in adjunctis Olivetanorum hortis, in quibus duplicis paganorum templi reliquiæ (Castoris & Pollucis Poggius fuisse censet) exstant, cum duobus fornicibus sibi adversis. In hortis Farnesianis ad cryptofontem insignis præ aliis nobis visa est statua feminæ sedentis complicatis manibus, vultu ad tristitiam mire composito. In inscriptione arcus Constantini illud observatione dignum, quod Sena-

K

AN. 1685. JULIO. tus ejus auctor Constantinum *instinctu Divinitatis* de Maxentio tyranno rempub. ultum fuisse dicit. Utinam inscriptio hæc, immo arcus ipse, ruinas ex stillicidio agens, religiosius haberetur, & ab effractorum injuriis vindicaretur. Vixisset Sextus V. & amphitheatrum, stupendum illud opus, integratum nunc haberemus: in cujus angulo sancti Ignatii ædicula cernitur, ad eum (ut creditur) locum ubi sanctus Martyr feris objectus est. Præter numericas notas, quæ singulis mirandi hujusce ædificii ordinibus appositæ sunt, Tiburtini ingentes lapides quadrati, quibus immensum illud opus constructum est, extima in facie variis crebrisque foraminibus interpuncti visuntur. De illorum foraminum usu atque origine variæ circumferuntur sententiæ. Sunt qui non parum verisimili conjectura existiment, id factum opera institorum & artificum, qui cum ad nundinas venumque mercimonia sub tentoriis exprimerent, adactis solo furculis, ex adverso perruptos amphitheatri lapides fodiebant ad perticas sustinendas, tectumque componendum. Vulgata est hac de re Josephi Mariæ Suaresii episcopi Vasionensis Diatriba singularis.

XXX. Dies festus sancti Ignatii confessoris sollemni ritu celebratus fuit in ecclesia nominis Jesu, quæ Professorum est. Sub sinistra transversæ crucis ara sancti Ignatii corpus; ad altare majus Bellarminus cardinalis jacet. In ipsa Patrum domo cella, quam vivens incoluit Ignatius, in oratorium conversa est. Vasa ex argento, candelabra, aliaque id genus sacra supellex infinita in illa ecclesia. Magnificum item est Patrum Collegium Romanum, cujus ecclesia, sancti Ignatii titulo insignis, vix ulli alteri post Vaticanam cedit. Hic pro testudine est pictura recens, quæ oculos mire fallit, ut si in apto visionis loco constiteris, jurares veram esse non fictam testudinem. R. Pater Fontana Assistens pro Gallis, & P. Semerius Remus nos amicitia, & sæpius præsentia sua dignati sunt. Exigua, sed quovis cimeliarchio pretiosior est sub nomine sancti Andreæ sacra Novitiatus ædes in monte Quirinali, opus Equitis Bernini, celebris sculptoris & architecti: cujus vitam illustris Academicus Parisinus Petrus *de la Chambre* gallico idiomate eleganter composuit. Jacet in hac ædicula Palavicinus cardinalis, insignis ille Tridentini Concilii historiæ scriptor, qui & vitam Alexandri VII. ineditam latine scripsit.

Eadem die in quemdam novellarum schedularum auctorem animadversum est. Presbyter ejusdem facti reus in carcerem con-

jectus, postea Romanorum procerum intercessione liberatus solemni more in festo decollationis sancti Johannis Baptistæ: quo die singulis annis reus aliquis rogatu Sodalium sancti Johannis liberari solet. An. 1685. Julio.

XXXI. Cum eminentissimum cardinalem Carolum Barbarinum adiissemus, ille post omnimodam humanitatem librum Synodi Sublacensis a se celebratæ; itemque funebrem de Francisco patruo suo orationem nobis concessit, fecitque potestatem adeundi bibliothecam suam: quod in subsequens tempus distulimus. Idem nos in curru suo ad hortos suos Vaticanos deduxit. Palatium, quod Prædestinense appellant, Barbarino Principi, atque adeo cardinali proprium in monte Quirinali, situ, elegantia, picturis, signis, hortis, aliisve rebus exquisitissimis inter præcipua censendum est. Platea infra palatium Delphini nomine pro felici Ludovici Magni nativitate a Barbarinis Francico regno addictis instructa, & salientibus ornata, nunc quoque Delphini vocabulum retinet.

I. Per Kalendas Augustales, sollemnes ex veteri more munusculorum in Urbe ad amicos missitationes fiunt, quorum etiam nec expertes fuimus. Sed parum attinet singula hæc commemorare. Illud potius observandum, quod ab homine docto accepimus: quem cum de libro Diurno Romanorum Pontificum, cujus exemplar invenire magnopere avebamus, interrogaremus, ab eo nobis responsum est, Hilarionem Rancarum Cistercienfem, hominem studiosum & eruditum, qui Ughelli præceptor fuerat, habuisse antiquum ipsius libri exemplar, quod Holstenius commodato cum accepisset, una nocte exscripserit, ac postea typis commiserit: sed editionem interceptam ac suppressam fuisse. Sed tamen post multam inquisitionem votis potiti sumus, reperto veteri codice, ex quo Garneriana editio multis in locis emendari, novisque aliquot formulis augeri potest. Augusto.

Ipso die ad sanctum Petrum in Vinculis, catenæ beati Petri de more ostensæ sunt. Locus est in Exquiliis, antiquus Cardinalis titulus sub nomine Eudoxiæ conditricis; atque adeo antiqua basilica, cum columnis marmoreis, & cum multis novis passim ornamentis ex munificentia Alberti Cardinalis Brandeburgensis. Hanc incolunt Canonici regulares sancti Salvatoris. Magnificum est in ea sepulcrum Julii II. ex genio Michaëlis Angeli Bonarotæ partim sculptum, cum statua Mosis, quæ artis egregium specimen præbet. Ibidem olim (ut cum novis antiqua con-

Digitized by Google

AN. 1685. AUGUSTO. feramus) Arator subdiaconus pontificatu Vigilii Papæ, carminum suorum libros duos cum ad confessionem beati Petri obtulisset, *postea in ecclesia beati Petri, quæ vocatur ad Vincula*, in frequenti religiosorum, clericorum & laïcorum nobilium conventu recitavit quatuor distinctis diebus, sicuti vetus codicis Reginæ inscriptio nos docet, *ut uno die medietas libri tantummodo legeretur, propter repetitiones assiduas, quas cum favore multiplici fieri postulabant. Eadem recitatio*, subdit inscriptio, *facta his diebus, prima Idib. Aprilis: secunda* XV. *Kal. Maii*; *tertia* VIII. *Id. Maii*; *quarta vero* III. *Kal. Junii, tertia post Conf. Basilii* V. C. *Indict.* VII.

Eodem die cum illustriss. Ciampino & Victorio Brevium signatore, & cum Fabretto & Schelestrato, per pagum Camœnarum, uno ab urbe lapide, primum ad cœmeterium Callisti, quod alio nomine Prætextati & Lucinæ dicitur; tum ad circum aurigationum, ubi circa duas metas, quas media spina dividebat, concurrebant quatuor ex ordine quadrigæ, ex loco duorum carcerum procedentes. Sub utraque meta est antrum, seu crypta Consi, id est (ut quibusdam videtur) Neptuni, de quo Tertullianus. Obeliscus insignis, qui modo in platea Agonali, seu Navoniana erectus cernitur, ex hoc circo effossus est. Non longe ab hoc circo ad viam Appiam cernitur mirandum Metellæ, Marci divitis conjugis, mausoleum: cujus muri tanti sunt, ut viginti pedes latitudine superent. Ad viæ Appiæ duo hinc inde latera infinitæ veterum mausoleorum reliquiæ ferme Neapolim usque: alia pyramidum instar, ut Cestii epulonis ad portam Ostiensem; alia ut ædiculæ, alia denique ut lapidum congestorum moles. Sexto ab urbe lapide Ustrinum corporum prope Statuariam (sic locus vocatur a recentioribus) cernitur: ubi spatium amplissimi circi, templum fere integrum, & basilica seu prætorium, utrumque cum amplissimis fenestris.

II. Bibliothecæ Altaempensis libri editi magna ex parte distracti; manu scripti adhuc venales ad duo millia. Codices græci bonæ notæ circiter ducenti: *Concilia*, *Ephesinum*, *Chalcedonense*, *CP.* contra Monothelitas, *Nicænum secundum*, *Gregorius Nazianzenus*, *Basilius*, cujus *Liturgia* in volumine, seu rotulo maximo perantiqua; *Chrysostomus*, *Procopius*, *Heronis Alexandrini spiritualia*, *Hermogenes*. Præter vetustos codices, alii numero centum transsumti sunt ex antiquis, quos Paulus V. in Vaticanum transportari curavit. Cum bibliothecæ Altaempensis indicem re-

Digitized by Google

volveremus, occurrit in illo indice *Ciceronis liber de Republica.* Ilico exiliit animus lecto titulo præclari operis, quod jamdudum excidisse creditur. Sed breve gaudium fuit, cum viso codice designato, advertimus hoc opus nihil aliud esse, quam Philippicam primam Ciceronis, quæ ab his verbis incipit, *Antequam de Republica, Patres conscripti, dicam, &c.* quæ prima verba occasionem dederunt indicis auctori non satis accurato, ut *de Republica* inscriberet orationem illam, quæ titulo in codice carebat. Exstabat opus illud Ciceronis ad tempus Gerberti, testante ejus epistola LXXXVII. ad Constantinum Scholasticum Floriacensem: cui suadet, ut iter ipsius comitentur Ciceronis opuscula *de Republica & in Verrem, & quæ pro defensione multorum plurima Romanæ eloquentiæ parens conscripsit.* AN. 1685. AUGUSTO.

III. Cum illustriss. Victorio invisimus museum nobilis civis Romani Landi, quod primum fuit ipsius avunculi Magnini. In eo multa curiosa instrumenta, quibus cruciati sunt Martyres, omne genus armorum; Belisarii clypeus votivus ex ære, Vitigen regem supplicem exhibens; gemmæ, conchæ, &c. quæ omnia Landus accurate depingi curavit. Varii item ibidem lapides cum inscriptionibus, quarum una est de puero quinquenni immaturius exstincto, mœrentibus parentibus, qui dolorem suum testati sunt his verbis: DIS INIQUIS, *qui rapuerunt animulam tuam, &c.* Romæ in ædibus Porcariorum non ita pridem consimilis fere, depictis duabus manibus erectis, legebatur inscriptio, legiturque etiam nunc.

PROCOPE. MANUS. LEBO. CONTRA.
DEUM. QUI. ME. INNOCENTEM. SUS-
TULIT. QUAE. VIXIT. ANNOS XX.
POS. PROCLUS.

De hoc more diis imprecandi iis consueto, qui immatura morte obiissent, legendi Tacitus lib. II. Annalium in oratione Germanici, num. LXXI. Suetonius in Tito, cap. x. & Livius lib. XXV. sic Servianus, ab Hadriano interfectus, diis imprecatur, apud Dionem in lib. LXIX. Qui religiosiores erant parentes, dicebant liberis immature exstinctis se tumulum erigere *contra votum*; cujusmodi exempla multa occurrunt in tumulis non modo ethnicorum, sed etiam Christianorum, ut via Latina in cœmeterio non ita pridem detecto, hæc inscriptio inventa est, relata in Roma subterranea, præfixo Christi monogrammate.

An. 1685.
Augusto.

VAL. NICE. QE. ANN. X.
VAL. EXSYPIUS. FILIAE
CONTRA VOTUM.

* Gruter. M LVI. I. num. 2.

Alia hujusmodi non pauca occurrunt apud Gruterum in inscriptionibus Christianorum: ubi & parentes * *breves* ob eamdem causam appellantur. Mater quædam, vocabulo Claudia Agapomene, imperante Claudio, his verbis in filiorum suorum epitaphio usa est: *Filiis suis infelicissimis, qui ætate sua non sunt fruniti, fecit mater scelerata*, &c. Hoc epitaphium integrum est relatum a Marco Velsero in epistola LXXXII. ubi quæstionem quasi difficilem movet, cur mater hoc loco se *sceleratam* dicat. Hanc autem vocem usurpat ob scelus in se, non a se perpetratum in morte liberorum. Apprime ad hunc locum Ugutio apud eruditissimum Cangium: *Sceleratus, in quo fit scelus: scelerosus, per quem fit.*

V. Dominica, eminentissimi cardinalis Pamphili ædes adivimus, eidemque obtulimus librum de Liturgia Gallicana, quem etiam quibusdam aliis dedimus. Bibliotheca Principis, quæ Innocentii X fuit, servatur in ædibus Pamphilianis ad plateam Navonianam. Bibliothecæ præfectus abbas Johannes de Aspinis liberaliter se gerit adversus homines litteratos, quos suis officiis juvare potest.

IX. Cum Reginæ Christinæ eumdem Liturgiæ librum obsequii & grati animi causa offerremus, nobis significavit sibi displicere, quod *Serenissimæ* nomine, maxime apud Gallos, afficeretur: se invitam in hanc querelam descendere, sed coactam indignitate rei, ut omnes demum intelligant, suum sibi nomen sufficere absque alio titulo aut elogio. Post aliquantam moram sermonis & colloquii, quo nos dignata est, dentescere benigne dimisit, oblato suo favore & præsidio suæ bibliothecæ in subsidium studiorum nostrorum.

In ædibus illustrissimi Severolii ostensæ sunt nobis bullæ tres authenticæ, quarum una erat Benedicti XII. asserentis præcessorem suum Johannem XXII. nihil de statu Piorum ante resurrectionem diserte statuisse. Hæ bullæ postea in archivum apostolicum translatæ sunt. Apud Guidium sculptorem vidimus novum atque insigne monumentum, ad Regis honorem fabricari cœptum. Est ingens ex uno lapide marmorea moles, Famam exhibens, Regis præclaris gestis describendis, Invidia fremente ac perperam insultante, intentam; manu sinistra circu-

larem Principis figuram oblique tenentem. Hæc figura posita est super librum de historia Regis, effigie Temporis librum sustentante. Inter insignia circum tropæa cernuntur antiquorum heroum imagines. Hoc monumentum Versalias modo advectum esse ex aliis comperimus. AN. 1685. AUGUSTO.

X. Die festo sancti Laurentii, basilicam ejus nomine extra muros in agro Verano constructam, unam ex patriarchalibus ecclesiis, adivimus, sacra ibidem celebraturi. Eodem convenerunt Ciampinus & Fabrettus, quibuscum ecclesiæ fabricam & cetera omnia observavimus. Insigne ibidem ciborium cum Confessione, in qua sancti Laurentii & sancti Justini martyrum reliquiæ asservantur. Duo item in navi ambones: unus qui stat ad latus epistolæ, pro Evangelio, tum quia ornatior est, tum quia adjunctam habet ex marmore columnam pro cereo. Ingressum ecclesiæ antiquitus ex adversa parte fuisse verisimilia indicia suadent. Ad arcum, qui fornicem apsidis claudit & cingit, apparet Pelagii papæ II effigies ex musivo, qui basilicam post Constantinum instauravit auxitque. Portam majorem Honorius III. construxit, cujus ibidem ex musivo effigies ante atrium cernitur. In ipso atrio depicta est vita sancti Laurentii, atque adeo baptismus sancti Romani per ipsum; qui dextra Romanum nudum, utpote qui aquis immersus erat, benedicit; sinistra urceum aqua plenum super ejusdem caput effundit. Urceus iste ex ære etiam nunc ibidem in sacrario ostenditur. Ergo quia caput in aquam mergi non poterat, superfusio aquæ adhibebatur, immersio ad reliquum corpus, ut nulla pars hominis expers esset sacri lavacri. In actis sancti Gratiliani mss. Felicissima, ab ipso Christianæ religionis mysteriis imbuta, *urceum cum aqua*, ut baptizaretur, ei obtulisse dicitur. Hodie quoque Græci ipsi, præter trinam immersionem, etiam aquam capitibus baptizandorum superfundunt, ex antiquo haud dubie ritu. Huc spectat Neapolitani tumuli delineatio, quam superius exhibuimus. Præter ea in eodem sancti Laurentii atrio pingitur Honorius III. Eucharistiam sinistra, dextra benedictionem impertiens Petro Comiti Autisiodorensi, quem in ea basilica Imperatorem Constantinopoleos ex Latinis tertium coronavit, teste Onuphrio Panvinio. Damasus II. ex una; ex altera ingressus parte Guillelmus Fliscus cardinalis, Innocentii IV. ex fratre nepos sepultura donati sunt. Et Guillelmus quidem in egregio mausoleo nobilis cujusdam pagani, in quo repræsentatur duorum con-

/ pag. 73

An. 1685. Augusto. jugum hymenæus, sibi dextras jungentium cum duobus pronubis, qui utrumque complectuntur. Sic profanis tumulis Christiani non raro quasi propriis usi sunt. Sic Innocentius II. teste Romano sancti Petri Canonico, apud Lateranum sepultus est in porphyretico Hadriani Imperatoris sepulcro, *cujus coopertorium est*, inquit, *in paradiso beati Petri super sepulcrum Præfecti.*

In atrio Laurentianæ ecclesiæ australi, quod claustro pervium est, exstant veteres tumuli non pauci, in his Bonizonis abbatis e nostris. Quippe locum monachi ante Canonicos regulares insederunt, & quidem non semel: nam sæculo decimo Cluniacensibus ab Agapito II. concessa est hæc basilica, curante Alberico nobili Romano, ex Panvinio; & deinde illis, incertum quo casu, amotis, Honorius denuo locum monachis nostris, quos ex monasterio sancti Silvestri in Campo Martio submoverat, restituit, ut ex notis ad Romanum sancti Petri Canonicum discimus. Sixti IV. pontificatu illic perseverabant nostri, ut ex indice taxationum tunc facto intelligimus. Panvinius auctor est, Gregorium VII. & Paschalem II. & eodem loco prodiisse: sed affirmare nolim. Ad basilicæ septemtrionalem partem descensus est in proximum Cyriacæ cœmeterium.

Alia est (ne quid dicamus de aliis) in colle Viminali basilica sancti Laurentii in Panisperna, antiquis sancti Laurentii in *Formonso* (ita enim scribebant) ubi sanctus Martyr ustulatus fuit. Ibidem sepultus est magnus ille Guillelmus Sirletus cardinalis, cum honorifico, ut par erat, epitaphio. *Vixit annos* LXXI. *Obiit anno* MDLXXXV.

Ipso die cum amicis lustravimus veteres extra urbem aquæductus, qui aquas Claudiam, Martiam, Tepulam, Virginis, aliasque in urbem ducebant: ex quibus quidam a Sixto V. sunt refecti. Id unum est urbis miraculum, nempe aquarum variis ex locis magno cum labore derivatarum abundantia tanta, quanta sufficit non modo ad publicum usum, sed etiam ad voluptatem: adeo ut platearum fontes hortorum nostrorum sumtuosos salius copia, perennitate, varietate & arte superent. Sed tamen quantum præsens copia deficit ab antiqua magnificentia Romanorum quibus thermæ publicæ & naumachiæ abunde suppetebant, quæ recentioribus penitus desunt. Vidit hos fontes seu has formas, atque etiam naumachias Sidonius Apollinaris, profectus Romam: *cujus mihi*, inquit, *non solum formas*, *verum etiam naumachias videbar epotaturus.* Gregorii M. pontificatu Romanos nonnullos scrupulus invasit,

invasit, asserentes, *nullum Dominico die debere lavari*, haud dubie in publicis illis thermis. Sed ejusmodi scrupulis nunc omnino soluti sunt Romani. AN. 1685. AUGUSTO.

Non ita procul ab his aquæductibus cernitur moles seu mausoleum Severi Alexandri & Mammeæ matris. Sixtus V. ruinæ proximum evertit, columnis aliisque materiis ad alia opera translatis, solo aggere superstite, in cujus inferiori parte crypta ingens cernitur ad cineres mortuorum olim reponendos. E vicino itidem stabat mausoleum Helenæ Imperatricis.

XII. Dominica, sollemni apud Maronitas Missæ interfuimus. In ecclesiæ majori ara est beatissimæ Virginis assumtæ effigies. Sacerdos sacra celebraturus duplici manipulo utitur, uno in dextera, altero in sinistra. Amictum super albam gerit, stolam ante pectus pendulam, non decussatam. Diaconus stolam gerit ex utraque sinistri humeri parte, nempe ante & retro pendentem. Post consecrationem non fit elevatio, sed ante Communionem.

Audita Missa, conventus a nobis illustrissimus abbas Scarlattus, serenissimi Bavariæ Electoris in Urbe Orator, multa nobis retulit de nova Benedictinorum Congregatione Bavarica sub titulo Angeli custodis, erecta procurante Principe.

Sub vesperum cum solitis amicis basilicam sanctæ Agnetis extra muros ad viam Nomentanam adivimus, ubi Canonici regulares sancti Salvatoris loco sanctimonialium Ordinis nostri pridem collocati sunt. Dormitorium vetus adhuc superest absque divisione cellarum, cum pictura seu imagine sancti Benedicti & aliorum. Descensus in basilicam fit per gradus triginta duos. Hinc magna loco frigiditas, quæ Paulo V. ibidem sacrum virginis corpus transferenti ac sacra celebranti letalem morbum creavit. Ad descensum inscriptio est de indulgentiis loco concessis anno M. CC. LVI. tempore Luciæ abbatissæ. Columnæ marmoreæ, quibus fulcita est concameratio, sex & viginti. Quantivis pretii sunt ex porphyrite quatuor illæ, quæ ciborium sustinent. Honorius I. apsidem ex musivo decoravit. Super altare majus præclara statua virginis, cujus caput & brachia ex ære deaurato, cetera ex alabastro, Franciosino sculptore. Sub altari, sacræ virginis exuviæ servantur. In eadem basilica corpus beatæ Agnetis abbatissæ ab anno M. CC. XLI. requiescit. Die festo sanctæ Agnetis lanam ad Pallia archiepiscoporum conficienda, id est geminos agnos vivos, ibidem benedici mos est.

Proximum adjacet templum aliud rotundum, viginti quadra-

AN. 1685. AUGUSTO. ginta octo columnis marmoreis duplici ordine sustentatum; ornatumque opere tessellato. In medio est altare, quod Alexander IV. anno M. CC. LVI. consecravit sub invocatione sanctæ Constantiæ virginis, filiæ Constantini imperatoris. Atticæ, Arthemiæ, & Emerentianæ virginum ibidem reliquiæ cum corpore ejusdem Constantiæ reconditæ sunt. Vas ingens porphyreticum, quod pone altare in angulo modo cernitur; olim in medio erat, continebatque corpus sanctæ Constantiæ. Octo pedes longitudinis, plures altitudinis habet. In ipso vase, atque in fornice ex musivo, passim exhibentur genii uvas demetentes, ferentes, & calcantes; unde Bacchi sepulturam & fanum esse plerisque persuasum est. At in actis ipsius Constantiæ, quæ in bibliotheca Vallicellana legimus, hoc mausoleum in Constantiæ honorem a Constantino patre ædificatum fuisse dicitur. In vulgata sancti Ambrosii epistola XXXIV. quam Ambrosii nequaquam esse constat, Constantia patrem & fratres rogasse fertur, *ut basilica beatæ Agnetis construeretur: & sibi illic mausoleum collocari præcepisse.* In veteri tamen codice illustrissimi abbatis de Noaliis non *mausoleum* legitur, sed *mansionem.* Cui lectioni favet liber de vitis Pontificum in Liberio, qui *rediens de exsilio habitavit in cœmeterio sanctæ Agnetis apud germanam Constantii Augusti, ut per ejus rogatum rediret in civitatem.* Id vero intelligi nequit de Constantina, Hannibaliano primum, deinde post ejus mortem Gallo Cæsari, Juliani fratri, nupta: quæ vivente altero marito, *Bithyniæ vi febrium absumta est,* teste Ammiano Marcellino, *sepulta in suburbano viæ Nomentanæ.* Præter hanc Constantini M. filiam Ammianus nullam aliam agnoscit, quam Helenam, Juliani Cæsaris uxorem, quæ juxta Constantinam sororem, prope sanctæ Agnetis tumulum humata est. Asserunt porro nonnulli, hanc ipsam, nec aliam esse Constantinam, quæ prope basilicam sanctæ Agnetis secessit adhuc puella, ibidemque sepulta est. Certe sancta hæc *Constantina* vocatur in vetustis codicibus; in actis pervetustis, quæ penes nos sunt, Johannis & Pauli, & apud Aldhelmum in carmine de Virginitate. Et ne quis mendum suspicetur in aliis præter Aldhelmum, quem fortasse metri necessitas ad formandum Constantinæ vocabulum coëgisset; in acrosticho Damasi papæ *Constantina* itidem effertur. Hanc virginem ac sanctam commendat Aldhelmus; cujus testimonium firmat Damasi, qui proximus illorum temporum erat, auctoritas.

Ammian. lib. 14. cap. 11. & lib. 21. cap. 1.

Constantina Deum venerans, Christoque que dicata,

ea nimirum quæ sanctæ Agnetis basilicam construxit: quod elogium Constantinæ, Galli uxori, mulieri sævæ & parum piæ, nequaquam convenit, sed virgini, aut saltem Deo devotæ, sive hæc fuerit tertia Constantini filia, sive quævis alia. Itaque Constantiæ seu Constantinæ mausoleum illud ipsum est, quod hodie conspicitur ad basilicam sanctæ Agnetis: quod cum a paganis forte architectis constructum fuerit, aut vero a Christianis neophytis; non mirum, si quid paganici ritus in fabricæ ornamentum admiserint.

Vide Bolland. ad 18. Febr.

Prope adest cœmeterium sanctæ Agnetis nuncupatum, & hippodromi (ut quibusdam videtur) vestigia cernuntur: cujus delineationem apud illustrissimum Commendatorem Carolum a Puteo vidimus. Non dubium quin e vicino fuerit aliquod palatium. Certe Prudentius locat *Agnæ sepulcrum Romulea in domo.*

Alia est sanctæ Agnetis præclara basilica in platea Agolani, seu Navoniana, eo videlicet in loco, ubi ejus pudicitia tentata est a pagnanis. Novum opus, figuræ ovalis, cujus partes interiores ex marmore & ex ære constant. Picturæ industriam artificis mire exornant. Insigne sane virginalis pudicitiæ monumentum.

Agonali

XV. In festo assumtæ Virginis Missa sollemnis in Collegio Græcorum ab Archiepiscopo ejusdem nationis celebrata est. Is pro alba linea vestem ex panno pretioso habebat, planetam antiquo ritu. Nullus Sacerdoti manipulus, neque etiam diacono aut subdiacono: qui ambo stolam ex humero sinistro utrimque pendentem gestant, sed ita ut anteriorem partem manu dextra excipiant. Communicat uterque cum calice, ut sacerdos: laici Eucharistiam ex calice de manu sacerdotis cum cochleari stantes accipiunt ad portam mediam, qua in Sancta aditus est. Sunt & aliæ duæ utrimque portæ. Panis benedictus adstantibus ab Episcopo post Missam sedente ad eamdem portam distribuitur. Lituus pastoralis ex argento, non recurvus, sed instar fulcri subalaris: mitra rotunda deaurata est. Græci omnes signum crucis a dextra in sinistram in corpore exprimunt.

Cochleares ad hujusmodi usum destinatum vidi inter cimelias Ecclesiae Arelatensis ligneum erat.

XVI. Cum Ciampino, Fabretto, & Schelestrato, Fidenarum urbis antiquæ, quinto ab urbe milliario, rudera lustravimus, transito ponte Narsis supra * Anionem, ubi inscriptio antiqua Justiniani annos XXXVIIII. præfert, non XXXVIII. ut apud Gruterum. Fidenarum civitas, modo penitus eversa,

* Teverone. Anienem

Digitized by Google

AN. 1685. AUGUSTO. Tiberi ad finistram incumbens, medio Tiberi sejuncta erat a Rubris, quæ itidem deleta est. Ad Rubras Cremera in Tiberim influit. Sesquimilliari a Fidenis stabat olim Crustumium, ubi reliquiæ templi etiam nunc conspiciuntur. Inter Fidenas & Crustumium in quadam spelunca Neronem delituisse quidam falso existimant: quod Gebbetius poëta nescio quis epigrammate apposito affirmavit. Hic recordari subit Maximi martyris, qui, ut acta mss. testantur, prope Fidenas arenis effodiendis adhibitus, demum consummato martyrio sepultus in arenario est, ubi arenam effodere solebat.

XIX. Dominica apud Oblatas sanctæ Franciscæ ad Turrem de Speculis, prope Capitolium, sacra fecimus. Ibi monachæ ad centum, omnes nobiles, pie vivunt ex præscripto Regulæ sancti Benedicti. Laneis interulis utuntur: eis foras exire ob graves causas licet. Nullus sæcularium in earum ecclesiam admittitur, tametsi non difficilis accessus in interiora monasterii. Sanctæ Franciscæ vestes, librum, cilicium, & alia id genus ostendunt. Corpus ejus ad sanctam Mariam Novam: ubi Oblatæ illæ professionem faciunt, & post mortem sepeliuntur a Patribus Olivetanis.

XXIV. In ecclesia sancti Ludovici, nationis Gallicanæ, habita est capella (ut vocant(Cardinalitia, cui excellentissimus Regis Orator cum Cardinale fratre interfuit. Hanc ecclesiam regunt sacerdotes Galli cum aliquot Oratorii Patribus, quorum magna in nos benevolentia fuit; atque adhærentis xenodochii curam habent, in quo Galli peregrini recreantur. Pendebat a monasterio Farfensi hæc ecclesia sub titulo sanctæ Mariæ ante annum M. CCCC. LXXVIII. quo anno commutata est cum Oratorio sancti Ludovici, sito prope Turrim argenteam.

XXV. Sabbato die festo sancti Bartholomæi, ejus ecclesiam invisimus, in Insula Lycaonia (quæ modo sancti Bartholomæi dicitur) sitam; ubi corpus Apostoli sub majori altari, & cacabus, in quo recepta ejus cutis, asservantur. Ipso die nomina eorum, qui Paschali communioni non fecerunt satis, quotannis in tabella describi solent, atque in ejusdem ecclesiæ atrio exponi, ut pro nominatim excommunicatis habeantur. Novem (si bene memini) hoc anno ex nomine designati erant. Ibidem ad ingressum cœnobii Franciscanorum habetur lapis cum inscriptione, *Semoni Sanco Deo Fidio sacrum &c.* Consimilis habetur apud Fulvium Ursinum. Sangi sacellum erat versus ædem Quirini, teste Livio.

Digitized by Google

XXX. Caput sancti Johannis Baptistæ in ecclesia sancti Silvestri in Campo Mattio, atque Christi Domini imaginem telæ impressam, quam Abagaro missam ferunt, favente eminentissimo Cardinale Carpineo conspeximus. Hæc ecclesia primum fuit monachorum Græcorum, qui has reliquias ex Græcia Romam detulerunt: deinde Benedictinorum, qui postea ad sanctum Laurentium extra muros translati, Clarissis demum locum fecerunt. Ibi sancti Johannis caput sacrum a fronte ad labrum superius absque mento. Reclamat præ aliis Ambianensis ecclesia: qua de re eximius Cangius eruditam dissertationem edidit. An. 1685. Augusto.

hanc eamdem habere iactant Genuenses, et eam, quam habent, ipse vidi.

II. Dominica, sollemnibus sacris gratiarum actiones Deo actæ sunt præsente Pontifice, ob expugnatas urbes Neuhauselium in Hungaria, & Coronem in * Peloponneso; eamdemque ob causam festivi hac ipsa die & sequenti ignes per Urbem excitati sunt. Septemb.

* *La Morée.*

VIII. Natali beatissimæ Virginis illustrissimus Ciampinus nos cum multis amicis suis & patre Cupleto Societatis Jesu, qui nuper e Sina Romam advenerat, in villam suam prope * Tusculum deduxit, & honorifice excepit. Idem dies in proximo Cryptæ-ferratæ monasterio festivus erat, frequensque hominum eo concursus. Vetus est monasterium duodecimo ab Urbe milliari, ubi monachi, Itali aut Calabri, regulam sancti Basilii sectantur. Missam græce celebrant, sed Romano ritui prorsus accommodatam. Festi occasio in causa fuit, ut reliquias librorum videre non potuerimus. Verum Ambrosius Camaldulensis, qui ejusem rei causa olim eo se contulerat, nihil reperit præter ruinas *ingentes parietum & morum, librosque ferme putres atque conscissos, nihilque fere præter notissima offendit.* Superest hactenus ibidem unum volumen Menologii Græcorum, tempore ac jussu Basilii imperatoris scriptum, quod eruditus Papebrochius nuper edidit. Ceterum quod attinet ad monasterium, Pius V. illud restituit, murisque vallavit.

* *Frescati.*

Papebroch. to. 1. April. sub finem.

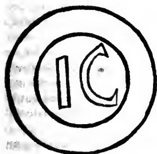
IX. Dominica sub vesperum ad Vaticanam basilicam profecti, spectavimus processionem novorum ad Fidem catholicam conversorum, præeuntibus Crucifixi sodalibus nobilibus Romanis cum baculo argenteo in crucem desinente, subsequentibus duobus Cardinalibus, Chigio & Howarto. Conversi omnium extremi, ex cœnobio sanctæ Mariæ ad portam Angelicam, ubi prius habitabant, ducebantur ad illas, quas Cardinalis Gastaldus recens

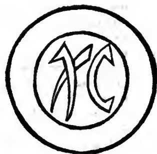
Digitized by Google

AN. 1685. SEPTEMB. testamento reliquit, id est ad ipsummet Cardinalis palatium. In basilica sancti Petri frequenti populo novisque conversis e sublimi loco spectandæ exhibitæ sunt lancea, crux, & imago Christi Domini, & caput sancti Andreæ: quæ in quatuor parastatis basilicæ Vaticanæ tholum fulcientibus custodiuntur. Hæc Christi imago a recentioribus VERONICÆ dicitur: imaginem ipsam VERONICAM veteres appellabant. Petrus Mallius in libro inedito de basilica sancti Petri ad Alexandrum III. & post eum Romanus sancti Petri ante annos quingentos canonicus, *Sudarium Christi quod vocatur* VERONICA. Et in cap. XXV. *Oratorium sanctæ Dei genitricis Virginis Mariæ, quod vocatur* VERONICA, *ubi sine dubio est Sudarium Christi, in quo ante passionem suam sanctissimam faciem, ut a nostris majoribus accepimus, extersit, quando sudor ejus factus est sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.* Id factum in horto, ubi Christus extremum illum agonem passus est, semotis omnibus arbitris, ipsisque tribus quos secum duxerat discipulis. Petrus diaconus monachus Casinensis in libro manuscripto de Locis sanctis, de prædicto Christi sudario ad eumdem fere modum ita scribit. *Sudarium vero cum quo Christus faciem suam extersit, quod ab aliis* VERONICA *dicitur, tempore Tiberii Cæsaris Romam delatum est.* Ecce iterum sudarium *Veronica* dictum ante annos quingentos. Sed longe post eos Augustinus Patricius in descriptione adventus Friderici III. in Urbem, tempore Pauli II. ait Pontificem cum Imperatore accessisse *ad Salvatoris nostri faciem adorandam, in Sudario expressam, quam* VERONICAM *appellant.* Alio feruntur Onuphrius & alii recentiores, opinantes esse sudarium quod vocatur *Veronicæ*, id est cujusdam pientissimæ, ut putant, feminæ, quæ ante passionem Christi faciem ejus extergens, in sudariolo faciem impressam susceperit. Memoratu dignum est id, quod de hac imagine scribit Jacobus de Trecis, tunc archidiaconus Laudunensis, atque Innocentii IV. capellanus, postmodum Urbanus IV. in epistola, quam ad Abbatissam & sanctimoniales Cisterciensis conventus Monasterioli seu Monstrolii, 'ad radices montis Laududensis scribit. Hæ quippe ab eo studiose petierant, ut sibi depingi curaret *faciem & figuram nostri Salvatoris* secundum illam, *quam in nostra*, inquit, *habemus custodia.* Piis earum votis obsecutus Jacobus, optatam mittit imaginem, rogans obnixe, ut propter reverentiam illius quem repræsentat, recipiant eam

Romanus pag. 97.

ut sanctam Veronicam, seu veram ipsius imaginem & similitudinem. An. 1685.
Actum Romæ anno millesimo ducentesimo quadragesimo nono. Ex his Septemb.
intelligitur, Veronicæ vocabulum esse imaginis, non mulieris, tracto inde etymo, quasi diceretur *vera icon* seu *iconia*, & contractis in unum vocabulum litteris, *Veronica.* Si tamen Veronicæ nomen primum mulieri, & ab hac imagini tributum præfracte velint alii, per nos licet: nam hic narrantis officium, non disceptantis suscepimus. Servatur ad hunc usque diem apud Monstrolienses virgines eadem imago, magnoque Fidelium concursu frequentatur. Caput est radiatum cum barba oblonga & bifurca; oculi graves, nec sine majestate. In infima tabellæ parte apposita est inscriptio cum characteribus nobis incognitis: quorum sex primi nonnihil suspicionis primo conspectu injiciunt, ne *Abrasax* designetur: quo nomine significantur amuleta, quibus Basilidiani hæretici utebantur. Verum præterquam quod tabella collo appendi non potest; certe quo minus hæc imago sacra sit, dubitare non sinit venerandum Jesu-Christi nomen, hinc inde in superiori imaginis parte expressum compendiosis litteris græcis, ut patet ex typo sequenti, cujus reliquam inscriptionem aliis divinandam relinquimus.





Digitized by Google

An. 1685. Septemb. XIII. Eminentissimus Cardinalis Casanata nostro nunc sacræ Indicis Congregationis ad me transmisit Isaaci Vossii libros duos de ætate mundi & de diluvio universali, ut ad purpuratos Patres referrem quid de his libris sentirem. Hic venit in mentem Ciceronis ad Trebatium, *se malle a Cæsare consuli, quam inaurari.* Quamquam hæc sacræ Congregationis potius dignatio, quam consultatio censenda est.

Hujus rei mentio quoque in Operibus posthumis Mabillonii.

XIV. Post prandium apud excellentissimum Regis Oratorem, illustrissimus abbas Gevreus, pro insigni, qua præditus est, modestia, ingenio & doctrina Romanis proceribus acceptissimus, nos ad hortos Matthæianos secum duxit, multaque alia subinde humanitatis officia nobis exhibuit. In istis hortis multæ inscriptiones, lacrymatoria, plurima item signa: in his statua mulieris sacrificæ cum stola & aqua lustrica. Inscriptiones duæ, præter annos & menses, etiam horas vitæ notant: cujus rei quædam alibi exempla occurrunt, ut in epitaphio Sixti IV. Basilica sancti Thomæ in Lauro ex profano templo, & ecclesia beatæ Mariæ de Navicella seu in Dominica his hortis adjunctæ sunt.

XXI. Cœmeterium Cyriacæ, adjunctum basilicæ sancti Laurentii extra muros, cum Schelestrato perlustravimus. Difficiles illuc aditus: cryptæ humiles, arenisque delapsis fere oppletæ; loculi vacui: sed locus veneratione plenus, maxime ob sepulcrum sancti Hyppoliti, qui in eo cœmeterio sepultus est cum aliis multis. Loculi in hoc aliisque cœmeteriis; alii majores, alii minores. Majores plerique corpora mediocria fuisse arguunt, non qualia sanctorum Gervasii & Protasii describit sanctus Ambrosius, id est, *miræ magnitudinis.* Inde per ecclesiam Lateranensem reversi ad sanctos Petrum & Marcellinum, ac demum ad sanctum Matthæum in Merulana, quæ ecclesia est Augustinianorum in Exquiliis, ipso die ejus festo.

Ambros. epist. 56. ad Marcellin.

XXVI. Septem ecclesiarum iter devotionis causa confecimus, addita octava sancti Anastasii ad tres fontes, de qua alias. Una ex his, quam nondum videramus, ecclesia est sancti Sebastiani, ubi Petri & Pauli Apostolorum corpora aliquamdiu sepulta jacuerunt, videlicet ad *Catacumbas*, mendose *Catatumbas.* Si nominis notationem spectes, quosvis subterraneos recessus seu quasvis cryptas significat: si veterem usum, certum est hoc vocabulo peculiarem illum locum, ubi aliquamdiu jacuerunt Petrus & Paulus apostoli, designari, quasi diceretur

ad

Digitized by Google

ad cryptas: nam *cumbæ* vocabulum valles & depressa loca signifi- An. 1685.
cat. Hunc locum omnes statuunt secundo aut tertio ab urbe Septemb.
milliario ad viam Ardeatinam. Petrus Mallius, qui tempore Alexandri III. scribebat, cœmeteria urbis recensens, non vocat ea *catacumbas*; immo cœmeterium Callisti, sancti Sebastiani basilicæ adjunctum, locat juxta *Catacumbas*: at Catacumbas inter cœmeteria non numerat. Apud antiquos auctores *cœmeteria*, *cryptæ* dicebantur: *Catacumbæ* solus ille locus, ubi Apostolorum sepultura fuerat. Est formæ pæne circularis, in cujus ambitu tredecim exstant sepulcra, & sedes marmoreæ: quarum una, tantisper elaboratior, Pontificis fuisse dicitur, cum illic Christianorum conventus tempore persecutionum fiebant. In medio exstat altare, sub quo quadratus est scrobs instar putei, ubi corpora Apostolorum aliquanto tempore jacuerunt, *in loco qui dicitur ad Catacumbas*, inquit Gregorius M. *Greg. l. 3. ep. 30.*
in epistola ad Constantinam Augustam, & quidem *secundo ab Urbe milliario.* Damasus Papa locum ornavit marmore, (quod opus *platoniam* Anastasius appellat) & versibus. Catacumbis proximum est ad viam Appiam Callisti cœmeterium, ubi sancta Cæcilia cum multis aliis primitus sepulta fuit. Visitur etiam nunc ibidem inscriptio, quam Guillelmus archiepiscopus Bituricensis anno MCCCCIX. incidi curavit eo in loco, ubi sanctæ Cæciliæ corpus jacuit. Hæc loca sanctus Hieronymus, dum juvenis Romæ litteris operam daret, religionis causa diebus Dominicis frequentare solebat, uti testatur ejus commentarius in Ezechielem. In ecclesia sancti Sebastiani sepultus est loci abbas Johannes *Bodier*, Cenomanus, philosophus & medicus: cujus opera Julius II. utebatur. Ibidem nunc degunt Patres Fulienses perpauci.

Altera ecclesia, nobis ad id tempus non visa, est basilica sanctæ Crucis, a Constantino constructa in palatio Sessoriano. Duæ alæ, navim hinc inde fulcientes, cum duodenis utrimque columnis, alias duas primitus adjunctas habebant, ut reliquiæ in horto exstantes probant: eo modo quo basilica Lateranensis & sancti Pauli. Basilicæ dicebantur apud Romanos ejusmodi ecclesiæ cum oblongis porticibus; templa vero quæ Gentilium more rotundo opere, quadrato, octogonali, aliave simili figura constructa erant. Testudo basilicæ sanctæ Crucis variis ornata est picturis, & sub ea elegans ciborium. Pone altare ad parietem, absque ara supposita, servatur sanctissima Eucharistia in patente Basilicae quae

M

An. 1685. vase, adjectis loco ornamentis: quod opus Franciscus Quigno-
Septemb. nius, tit. sanctæ Crucis cardinalis, *sanctissimo Christi Corpori* dicavit anno MDXXXVII. Subtus apsidem est crypta, ubi celebris est capella dicta Jerusalem, in quam feminis nonnisi semel in anno ingressus conceditur, viris eo die exclusis. In eadem crypta extra hanc capellam lapidi insculpta legitur antiqua inscriptio Helenæ piissimæ Augustæ, ab aliis relata: quam *Julius Maximilianus Comes* Helenæ dicavit. Ibidem sepultus est cum insigni elogio Hilarion Rancatus Mediolanensis, monachus Cisterciensis, pietate, doctrina, & linguarum peritia celebris; sui Ordinis, dum viveret, Procurator ac Præses in Italia generalis; in recognitione librorum Syriacorum, versione arabica bibliorum, explicatione controversiarum fidei, quinque summis Pontificibus Paulo V. & subsequentibus eximie probatus: qui vixit annos LXIX. obiitque die XII. Aprilis, anno MDCLXIII. Sed id præcipue ad ejus laudem vertit, quod varios codices, ex Italiæ monasteriis conquisitos, studiose collegit: ex quibus nos ipsi non parum profecimus. Ex hac bibliotheca, eruta est præclara illa sancti Augustini epistola ad Alypium, quæ est in nova editione XXIX. & aliquot novi sermones. Cistercienses hodie quoque incolunt hunc locum, quem Leo Papa IX. Casinatibus quondam monachis, (ut in primatiis apud Casinum litteris legimus) Alexander II. Canonicis regularibus sancti Fridiani concessit, monachis ad sanctum Sebastianum in Pallara translatis. Urbanus V. Cartusianis attribuit: ac demum Sixtus V. Cartusianis ad Thermas Diocletiani antea sub Pio IV. positis, Cistercienses eo loci collocavit, accitos ex monasterio sancti Sabæ, quod sancti Apollinaris seminarii alumnis traditum fuit. Sic omnium rerum vicissitudo est. In hortis monasterii superstant reliquiæ duorum fanorum, Veneris scilicet atque Cupidinis: nec longe inde aberat Tauri Statilii amphitheatrum.

XXVII. Josephus Thomasius, clericus regularis ex Ordine Theatinorum, amicus noster in primis, modestia & pietate non minus, quam doctrina & scriptis commendandus, collectanea de ritibus sacris quam plurima habet, quorum ultro nobis copiam fecit, solo animo promovendi studium rerum sacrarum, quibus totus incensus est. Præter vulgatos ab se libros Liturgiarum veterum, & Psalterium; tunc edendis vetustis Responsorialibus & Antiphonariis dabat operam. Moratur in ædi-

bus sancti Silvestri in monte Quirinali, ubi olim thermæ Constantini erant. Illic sepultura concessa est *Joanni Jacobo Pancirolo Cardinali, viro suo nomine celebri, cui si aliquid addas, demis*, uti epitaphium habet. An. 1685. Septemb.

XXVIII. Bibliotheca Angelica Patrum Augustinianorum, quæ in usum publicum omnibus patet, nobis etiam nullo negotio reserata est, favente humanissimo patre Josepho Sabbatino, Bibliothecario & Generalis Assistente. Hanc Angelus Rocca Camers, episcopus olim Tagastensis, ejusdem Ordinis alumnus, & apostolici Sacrarii præfectus, omni artium & scientiarum genere refertissimam, virorum item illustrium iconibus ad vivum expressis ornatam, longo temporum spatio, magnoque labore ac sumtu comparatam, cœnobio sancti Augustini Urbis, studiosorumque omnium commoditati dedit, dicavit, donavitque, ut animi grati pietatem (verba inscriptionis referimus) erga familiam Augustinianam, parentem & altricem suam, & erga litteratos litteratorumque amatores propensionem vivis posterisque patefaceret anno salutis MDCV. Laurentius Pignorius in epistola XL. ad ipsum, hanc bibliothecam mirifice laudat, aitque refertam esse libris *ad miraculum optimis*. Lucas Holstenius libros suos editos complures huic bibliothecæ assignavit: qui tamen in ecclesia beatæ Mariæ de Anima, nationis Germanicæ, sepulturæ sibi locum elegit. Inter manu exaratos codices unus sancti Leonis opera continens; alter Antiphonale Gregorianum, melioris sunt notæ inter veteres: inter recentiores omnia acta autographa congregationis *de Auxiliis* sub Clemente VIII. & Paulo V. In antiphonali Gregoriano ante annos sexcentos scripto notatur, *Dominica* I. *de Adventu Domini, statio ad sanctum Andream apostolum post Præsepe*, Ad hunc locum Angelus Rocca sequentem observationem adhibuit, *re diligenter inspecta*, anno MDCI. *Hæc ædicula, sancto Andreæ apostolo olim dicata, hodie intra ecclesiæ sancti Antonii atrium, prope sanctæ Mariæ Majoris basilicam profanata cernitur, & in hominum usum conversa.* Idem subdit, *Exstat etiam dicto in loco profanata apsis illa vel tribuna ædiculæ antiquæ, in qua imagines, opere musivo olim factæ, nunc semidirutæ vel collapsæ cernuntur. Nunc vero statio Dominica* I. *Adventus est in ecclesia sanctæ Mariæ-majoris.* Ita ille. Jam vero nihil penitus superest ex illo musivo, parietibus interclusis, etiam gypso & calce oblitis.

Quod attinet ad acta *de Auxiliis*, omnibus adfuit præter A-

Digitized by Google

AN. 1685. SEPTEMB. nastasium abbatem Farfensem Congregationis secretarium, Jacobus *le Bossu*, sancti Dionysii in agro Parisiensi monachus; distinguendus ab alio cognomine ejusdem loci tertio Priore, qui obiit anno MDLXX. testante epitaphio, sepultus in claustro Dionysiano ex parte ecclesiæ. Alter vero, de quo hic agimus, posterior, Romæ diem supremum absolvit, ibidemque in ecclesia Patrum Minimorum Gallorum, scilicet sanctæ Trinitatis in monte Pincio, extra cancellos majoris altaris sepulturam habet cum epitaphio sequenti.

D. O. M.

HIC JACET FRATER JACOBUS LE BOSSU, *origine Parisinus, Religiosus sancti Benedicti ex cœnobio sancti Dionysii in Francia, dignitate Sacerdos, gradu Doctor Sorbonæ, omnibus Pontificibus, sub quibus Romæ degit, carus, sed præsertim Clementi* VIII. *&* *Paulo* V. *propter munus Consultoris ab eis illi impositum in illa venerabili congregatione, quæ de Auxiliis dicta est. Vixit an.* LXXX. *mens.* IV. *dies* XII. *Obiit* VII. *Id. Junii anno Domini* MDCXXVI.

Prope eum sepulti sunt Antonius Muretus Lemovix, mortuus anno MDLXXXV. ætatis anno LIX. Item Ludovicus *de Creil* Parisiensis, Presbyter & Theologus, a schola Sorbonæ ad Sedem apostolicam pro eadem congregatione delegatus: qui anno MDCXVII. prid. Id. Septembris e vivis excessit.

Eodem die bibliothecam Chigianam permissu & favore eminentissimi Cardinalis perlustrare cœpimus. Huic præfectus est optimus Thomas de Juliis, Lucæ Holstenii quondam familiaris. In ea sunt codices mss. haud pauci; plerique Alexandri VII. manu & observationibus illustrati: varia item authentica instrumenta, in unum corpus ab eodem collecta (quod insignem Pontificis diligentiam atque in litteras amorem arguit:) Diarium autographum Sixti V. de rebus ante pontificatum a se gestis. multa item ad recentiorem historiam, præsertim Jansenianam. Omnibus præstat codex græcus insignis, ab annis minimum octingentis scriptus, continens quatuor Prophetas majores, item breve commentarium in somnium Nabuchodonosoris a sancto Hyppolito martyre & episcopo compositum, cujus meminit Eusebius, & post eum Hieronymus, aliique. Hic

Digitized by Google

codex videtur ex ipsismet Origenis hexaplis excerptus, uti di- ferte legitur fol. 130. recto, item fol. 135. 167. & fol. 315. verso, ut Holstenius, qui codicem viderat & fere integrum descripserat, observavit. Appositi sunt passim asterisci & obeli. Huic similis est alter codex in bibliotheca Vaticana. Denique in fine Isaïæ apponuntur quidam numeri, quibus tempus seu annum scripti codicis designari quidam ab Alexandro VII. consulti existimarunt. At numerum versuum his notis significari non dubitamus. HCA IAC STI. T. ΩK, id est, Isaïæ στίχοι seu versus tria millia octingenti ac viginti. Codex latinus unus e multis, continet *acta Concilii Chalcedonensis*, quæ Rusticus ex latinis & græcis exemplaribus Acœmetarum præsertim monasterii emendavit. Post sessiones *Allocutio Concilii* incipiens ab his verbis: *Habita apud Marcianum Imperatorem &c.* In alio codice Concilium Romanum sub Martino; item Concilium sextum universale. AN. 1685. SEPTEMB.

Ex libris editis præclara sunt *Biblia polyglotta*, Parisiensibus typis ante annos quadraginta expensis Jaïanis impressa, & pretioso operta corio: quibus Alexandro VII. fucum facere tentarunt Hollandici typographi tres, Joannes Janssonius a *Waesberge*, Johannes Jacobi *Chipper*, & Elizeus *Weirstraet*. Hi cum anno MDCLXVI. Romam librorum venalium causa adventassent, primum horum librorum folium, quod titulum operis continet, cum anno & loco impressionis, novis typis recudi curarunt, adjecta epistola nuncupatoria ad Alexandrum VII. in cujus gratiam hanc editionem primo factam fuisse videri voluerunt. Specimen ita habet: BIBLIA ALEXANDRINA HEPTAGLOTTA *auspiciis* S. D. *Alexandri VII. anno sessionis ejus* XII. *feliciter inchoato. Lutetiæ Parisiorum. Prostant apud Johannem Janssonium a Waesberge, Johannem Jacobi Chipper, Elizeum Weirstraet* MDC. LXVI. Sic titulus: præfatio seu epistola hoc modo exordium habet.

ALEXANDRO VII. *divina providentia Pontifici maximo felicitatem & longævitatem.*

Ab ultimis Belgarum, Urbem dominam, sedem vestram, Romam divinarum litterarum sarcina instructi magis quam onusti, multiplice Sanctitatis vestræ illicio, ceu potentiore quodam magnete, fortiter suaviterque protracti, anhelis, non tam fatigatione quam exultatione animis passibusque subintramus, desideratissime terris & nobis Pontifex maxime: quo ut votorum nostrorum vehiculo subvecti feli-

An. 1685. Septemb. *citer devenimus, non in primis urbis sanctæ portis moramur, aut palatiorum promiscue statim obviorum magnopere miramur augusta: alius ardor, alia quam curiositatis cura nos angit. Alexandrum, Alexandrum inclamamus: rectaque ad Vaticanum, viæ nostræ finem, gressu intento, dona quæ septemplex sacræ scripturæ facies facit, deferimus* &c. Sic fumos, immo libros suos venditabant boni illi palpatores: sed non diu doli sui usura penes eos stetit.

Quæ ex illa Chigiana bibliotheca excerpsimus, non est necessarium singulatim exponere. Tantum de Alfonsi Ciaconii epistolis, quas inde habuimus, quædam observare juvat. Ex his epistolis intelligitur, Alfonsum Dominicanum, qui Petri doctissimi germanus erat, opera duo molitum fuisse: unum de Antiquitatibus Romanis, cum variis figuris: alterum de bibliotheca Scriptorum ecclesiasticorum. Ideam hujusce operis habebamus sub titulo sequenti. BIBLIOTHECA A PLURIMIS ANTEA AUCTORIBUS DISPERSIM INSTITUTA ET COLLECTA, *deinde ab aliquot in epitomen redacta: jam vero postremo recognita, novorum librorum accessione locupletata, & ab hæreticorum monumentis purgata, & in duplum post priores editiones aucta per F. Alfonsum Ciaconum Hispanum Biacensem, Doctorem theologum Ord. Prædic. & Romani Pontificis pœnitentiarium.* Scribit hac de re ad Guillelmum Sirletum Cardinalem, qui aliquos obices seu scrupulos prædictæ Bibliothecæ objectos, qui illius revisionem & probationem retardarent, per Petrum Ciaconium Alfonso significaverat. Unus erat, quod ex Conradi Gesneri Bibliotheca multa ad verbum in suam transtulisset. Alterum, quod Rabbinorum libros inter ceterorum auctorum opera recensuisset. Ad hæc respondet Alfonsus: sed quod sperabat, a censoribus non impetravit, ut scilicet sua Bibliotheca imprimeretur.

XXIX. Cum illustriss. Archiepiscopo Rossanensi & Ciampino ad ecclesiam sancti Michalis, cujus ipso die festum erat, Vaticano proximam, profecti legimus inscriptionem lapidi incisam de illius ecclesiæ conditione, quæ Leoni IV. (immo tertio) & Carolo Magno tribuitur, nempe occasione quorumdam Gallorum, qui in bello pro ecclesia Romana suscepto mortui, *in crypta juxta Neronis palatium sepulti sunt*: ob idque ad honorem sancti Michaëlis super illos facta est ecclesia, quæ postea sancti Magni reliquias, ex urbe Fundis allatas, suscepit.

Digitized by Google

Cum varia inter nos, ut fit, colloquia miſceremus, Archiepiſcopus narravit modum, quo oſſa Mathildis Comitiſſæ, quæ tempore Gregorii VII. vixit, ex mantuano ſancti Benedicti monaſterio in Vaticanam baſilicam, poſtulante Urbano VIII. tranſlata ſunt anno MDCXXXV. rem clam exſequente Hyppolito abbate, efflagitatu Dominici Pinelli procuratoris generalis e Congregatione Caſinenſi. An. 1685. Septemb.

XXX. Dominica, die feſto ſancti Hieronymi, ad baſilicam ſanctæ Anaſtaſiæ cum Fabretto ejus loci canonico profecti, vidimus calicem, quo ſanctus Hieronymus in re ſacra uſus fuiſſe dicitur. Conſtat ex terra figulina alba, ſed fractus; in morem calicis uſualis ad potandum. Hieronymus an rem ſacram fecerit unquam, non leve dubium eſt.

I. Primi hujuſce menſis dies luſtrandis variis Urbis bibliothecis impenſi, dum interim iter Neapolim paramus. In codice Reginæ epigrammata Silvii Picolominei revolventi, unum occurrit ad Bartholomæum Roverellam, in quo de Romanis conqueritur, quod ex vetuſtis monumentis & marmoribus calcem tunc conflarent. Octobr.

Oblectat me, Roma, tuas ſpectare ruinas,
Ex cujus lapſu gloria priſca patet.
Sed tuus hic populus muris defoſſa vetuſtis,
Calcis in obſequium marmora dura coquit.
Impia ter centum ſi ſic gens egeris annos,
Nullum hinc indicium nobilitatis erit.

Eadem eſt querela Poggii, qui inſigne illud amphitheatrum, Veſpaſiani opus, *Coliſæum* vulgo appellatum, majori ex parte ad calcem deletum fuiſſe aſſerit. Idem refert de porticu ædis Concordiæ, *quam cum primum*, inquit, *ad Urbem acceſſi, vidi ferme integram, opere marmoreo admodum ſpecioſo. Romani poſtmodum ad calcem ædem totam & porticus partem, disjectis columnis, ſunt demoliti.* Sed nullam majorem ruinam paſſa eſt Roma, quam in receſſu Pontificum Avenione: quo tempore cuique in vetera quæque ædificia impune graſſari licebat. Urbis ſtatum, qualis in reditu Pontificum erat, Ambroſius Camaldulenſis in epiſtolis ſuis deſcribit. Et tamen quam maxime attinet ad Romanos, ſi modo Urbem ſuam amant, ejus decora ſervare: quam tantam fuiſſe etiam relicta poſt tot clades monumenta probant, quantam nec quis cogitatione aſſequi.

Digitized by Google

AN. 1685. OCTOBRI. ipsa urbe non visa, potest. Sane Manuel Chrysoloras, priusquam Romam vidisset, multa ab historicis dicta supra quam verum aut cuiquam credibile esset, existimabat, uti ipse in Comparatione Romæ & Constantinopolis asserit. Sed Roma conspecta & inspecta, quamquam nihil tunc integrum ac salvum remanebat, nihil eorum quæ de ea scripta sunt, a vero abhorrere intellexit: ita ut hæc non solum composita atque integra, sed disjecta quoque ac diruta priscæ majestatis speciem præ se ferat ac retineat. Hujus Chrysoloræ, ne id alias excidat, prædictum libellum a Francisco Aleardo Veronensi latine versum, & Johanni Galeazo, Marchioni Sforciæ, anno MCCCCLXIV. nuncupatum, ex bibliotheca Christinæ reginæ descriptum habemus. Denique urbis Romæ, quam urbem *æternam* appellabant veteres, verum arcanumque nomen (quis credat?) hactenus ignoratum fuisse Philippus Camerarius demonstrat. Sed longius nos ducit hæc digressio, quamquam non omnino extra viam.

Camerar. Meditat. hist. vol. 2. c. 10.

Dum a bibliothecis investigandis ac lustrandis tantisper vacaremus, identidem nos in suas ædes admittebat illustrissimus Slusius, nosque doctis & eruditis colloquiis suis una cum Diroysio nostrate jucundissime recreabat. Tanto quippe viro unica voluptas est ex litteris & ex libris: quorum magnam copiam sibi comparavit, non ad pompam, sed ad usum suum & amicorum, quos cordate diligit.

X. Cardinalis Ottobonus veteres codices non paucos, quos in bibliotheca sua habet, in domum nostram, pro sua in nos benevolentia, transmittere non est gravatus, ut domi facilius eis uti possemus. Unus ex illis continet acta omnia, totamque seriem inquisitionis, tempore & jussu Urbani IV. factæ in Robertum electum Trevirensem, qui, pallio non accepto, Archiepiscopum nihilominus se ferebat, & sacris se immiscebat. Acta hæc desiderantur apud Browerum in Annalibus Trevirensibus, qui tamen eorum mentionem facit. Deinde in alio codice habetur index privilegiorum ecclesiæ Romanæ, *quorum aliqua, ad perpetuam rei memoriam conservandam, per felicis recordationis Innocentium papam IIII. in Concilio Lugdunensi sub bulla sua & sigillis quadraginta Prælatorum, qui præsentes fuerunt, sunt annotata & transsumpta; & eisdem transsumptis sic annotatis dictus dominus Innocentius, prædicto approbante Concilio, fidem decrevit perpetuo, sicut originalibus, adhibendam.* Horum transsumtorum

ſumtorum authentica exempla in archivo Cluniacenſi vidimus. Primum locum inter imperatoria occupant privilegia duorum Ottonum, primi ac ſecundi, tum Henrici Auguſti, *litteris aureis per totum ſcripta: quorum primum non eſt ſigillatum, licet ex tenore ipſius appareat, quod debuit ſigillari: ſed ſecundum eſt ſigillatum aurea bulla imperiali; non tamen eſt data appoſita in eodem, & in utroque ſunt poſitæ ſubſcriptiones ipſorum Imperatorum, ac Prælatorum & Principum ſuorum.* Quæ omnia mire confirmant ea, quæ in opere noſtro de re Diplomatica obſervavimus. Ad hæc deſcripſimus ex alio codice recenſionem *theſauri eccleſiæ Romanæ*, factam pontificatu Bonifacii VIII. AN. 1685. OCTOBRI.

Libros venales, quos Moronus, Barbarinæ bibliothecæ curator, reliquerat moriens, per hos dies revolvimus, atque ex eis nonnullos pro regia bibliotheca comparavimus.

ITER NEAPOLIM.

XV. Cum aër tantiſper ex imbrium madefactione temperatus, atque ex ventorum aquilonarium ſtatu repurgatus eſſet, viſum eſt adire Neapolim, quæ civitas Roma diſtat quinque dierum itinere, viatoribus haud magnopere jucundo, niſi Neapolis conſpiciendæ cupido invitaret. Velitris prima ſtatio, ubi Ginettorum palatium viſitur. Inde perpetui montes obambulandi per Sermonetam Ducatus caput, Privernum, Tarracinam, Fundos, aliaque uſque Garilianum loca. * Privernum, antiquum opidum, olim in valle ſitum, nunc in colle: ex quo in adverſo monte cernitur caſtellum Rupis ſciſſæ, nunc pertinens ad gentem de Maximis. Reginaldus ſancti Thomæ Aquinatis ſocius, Privernas erat. Altero inde milliari occurrit Foſſæ-novæ monaſterium Ciſtercienſium, Forum Appii quondam, ubi Thomas ipſe mortem obiit. Viſitur ibidem ejus cella in Oratorium converſa; & in eccleſia loculus lapideus ſub altari, ubi ſepultus fuit; poſtea tranſlatus Fundos in conventum Dominicanorum, atque inde Toloſam. Ante Ciſtercienſes Foſſanova cœnobium Caſinenſium erat ſub titulo ſanctæ Potentianæ. Tarracinam, Anxur apud veteres, adeundo ſecundum Alpes, conſpiciuntur, a dextris viæ Appiæ veſtigia in paludoſis locis, atque Trium-tabernarum, ubi ſanctus Paulus hoſpitatus eſt, urbs quondam epiſcopalis, quam Gregorius M. Velitrenſi (quæ & ipſa Oſtienſi modo unita eſt) conjunxit. Hæc via a Tarracina Neapolim uſque protenditur, quadratis ſaxis etiam nunc

* *Piperno*

Greg. M. lib. 2. epiſt. 3. Ind. 10.

N

An. 1685. munita. Tarracina in colle ſita eſt, diverſorium extra urbem:
Octobri. ubi dum prandii horam exſpectamus, a Germanis duodecim armatis propemodum concitata ſeditio eſt. Iverant illi Neapolim, & in tranſcurſu ad idem diverſorium ſe receperant. Cum egreſſum parant, camerarius, qui adventantium curam habet, petit mercedulam, quæ *mancia* vulgari nomine vocatur: recuſantes durius appellavit. Hi in regreſſu dicterii memores, cum ille, injuriæ factæ immemor, mercedulam denuo flagitaret; tum vero unus ex illis Germanis, arreptis loris, ſeminudos camerarii artus atrociter cecidit. Plagis multoties repetitis, vociferabatur ille ejulans: hoſpes in Germanum frendebat, parumque abſuit, quin opidanos ad ulciſcendum inſultum acciret. Dum Germani diſcedunt, affirmavit camerarius, ſe noſtri dumtaxat reſpectu teneri, quominus tortorem ſuum pilæ ictu trucidaret. Sic in minas evanuit illa ſeditio. Poſt prandium conſcendimus opidum, ſi quid in eo dignum eſſet, contemplaturi. Promontorium eſt, unde in ſubjectum mare deſpectus. Templi Jovis, Pollione architecto, reliquiæ inſignes ad majorem eccleſiam quæ ſancto Cæſario ſubdiacono & martyri nuncupata eſt. Altare majus more ſolito ad Orientem converſum: duæ aræ collaterales Occidentem ſpectant. In area eccleſiæ exſtant inſcriptiones duæ: una de Trajano Auguſto, quod viam *ſilice ſua pecunia ſtravit*: altera de Theodorico rege, quod viam Appiam refecit, recte edita apud Gruterum, niſi quod ubi hic legit, *ad perpetuandam tanti Domini gloriam*, in lapide, ſi non memoria fallit, ſcriptum eſt, *ad perpetuandam tanti Domini memoriam.*

Miſerabile ſpectaculum eſt videre illius loci opidanos, cadaveroſa omnes facie etiam juvenes adoleſcentes & teneras puellas, haud dubie ex aëris contagio. Hos percontati ſumus de monaſterio, quod Benedictus Pater eo in loco conſtruxerat, teſte Gregorio M. Nemo ex eo quidquam reſcivit. Neapoli ad montem Caſinum profecti, legimus varia de illo monaſterio inſtrumenta. Primum eſt Agapiti Papæ II. inſcriptum Balduino abbati Caſinenſi, cujus rogatu Pontifex Caſinatibus concedit *monaſterium ſancti Chriſti protomartyris Stephani, ſitum in territorio Terracinenſi, quod per longam vetuſtatem in ruinis & in deſertis poſitum erat. Data* XVII. *Kal. Novemb. per manum Andreæ, divini reſpectus gratia Vicarii ſanctæ Sedis apoſtolicæ, anno pontificatus domini Agapiti ſummi Pontificis & univerſalis junioris Papæ anno* X. *Indict.* XIV. Et ne de alio hic monaſterio

fermo esse videatur, Leo IX. Richerio abbati confirmat *monasterium sancti Stephani juxta civitatem Terracinensem positum, quod Deo dignissimus vir Benedictus vivens corpore construxerat*, ut legitur in authentico, dato *per manus Frederici diaconi S. R. E. cancellarii & bibliothecarii, vice domini Herimanni archicancellarii atque Coloniæ archiepiscopi*, XII. *Kal. Junii, domini Leonis VIIII. Capuæ anno* IIII. *Indict.* V. Ex illo monasterio, nunc penitus diruto, census persolutus est ad superius sæculum monasterio Casinensi. Dum Tarracinæ rudera vestigamus, audimus vectorem nostrum non audere ulterius progredi, propter homicidium, quod recens in regno Neapolitano, cui Tarracina finitima est, perpetraverat. Urgemus pactum: calecam (quidni enim in re nova nobis novare non liceat?) obtulit ille, sed operam denegabat suam, nec alium aurigam inveniebat quem sufficeret. Bona fortuna Stephanotii nostri, qui se se nobis ad paucos dies socium in itinere Neapolim usque adjunxerat, domesticus aderat. Is aurigæ officium subiit, & sic ex lepidi illius mortalis manibus educti sumus.

AN. 1685. OCTOBRI.

XVII. Fundis ecclesia cathedralis beato Petro apostolo nuncupata est. In hac urbe Gallicani olim Cardinales, electo post Gregorium XI. Urbano VI. vim causati, Clementem VII. novis comitiis crearunt; quod funesti in ecclesia discidii exordium fuit. Fundis dum cænamus, importune se ingerunt duo satellites, qui se gubernatoris præsidiarios ferebant. Talium hominum aspectus tristem aliunde mensam non ita belle condiebat. Dissimulamus. Illi cum se nihili à nobis fieri intelligerent, exeunt, & continuo reversi, mala aurea & alia id genus fructuum afferunt. Quid hæc dona vellent, facile erat divinare. Aliquot Julios Danais illis largimur. Exeunt illi dictis gratiis. Postridie cum ante lucem urbe egressi procederemus, illi armati truci voce aurigas sistere jubent. Dum vero vocem nostram audiunt, tum boni custodes faustum iter nobis comprecantur. Absque Juliis periculum marsupiis fuisset.

XVIII. Die festo sancti Lucæ, impluvio cælo per Alpes infestas via Appia nobis obvia fuere Itræ, olim Mamurræ, Castellonum prope Caïetam, postea Mola, quondam *Formiæ* appellata, ubi Ciceronis horti hactenus ostenduntur, in prospectu Caïetæ. Paullo post Molam paullatim se aperit amœnissima camporum & pratorum planities ad Lyrim seu Garilia-

Digitized by Google

AN. 1685. OCTOBRI. Greg. M. lib. x. epist. 8.

num fluvium; ubi olim Minturna civitas episcopalis, Formiensi a Gregorio M. unita; nunc aquæductus, amphitheatri, & thermarum reliquiæ supersunt. Loco, ubi fluvius navicula transmittitur, Trajecto vocabulum est. Ad sanctam Agathiam prope Suessam hospitium fuit, haud longe a Sinuessa. Sed bone Deus! qualia ubique hospitia, quippe ad subigendam viatorum patientiam, non ad recreandos itineris labores. Jam ævo Ciceronis diversoria Tarracinæ male audiebant, ut ex ejus epistola ad Fabium Gallum intelligimus.

XIX. Capua duplex, nova & vetus: hæc olim ad viam publicam, nunc tantisper ab ea deflectit. Ejus delineatio, prout olim stabat, in ædibus Archiepiscopi visitur. Nova sita est ad Vulturnum, eo in loco, ubi quondam Casilinum opidum stabat. Neutra vix quidquam habet elegans, præter jucundissimam fertilissimamque situs planitiem, quæ tot delicias antiquis, ipsi Capuæ superbiam & arrogantiam suggerebat. Novæ Capuæ metropolitana ecclesia, sancto Stephano nuncupata. Ab ingressu ad apsidem columnæ marmoreæ utrimque duodecim. In apsidis musivo antiquo beatissima Virgo cum Jesu infante in gremio sedente media residet: a dextris ejus sanctus Petrus & sanctus Stephanus; a sinistris sanctus Paulus & sancta Agatha, subjecto hoc distichο:

Condidit hanc aulam LANDULFUS, *&* OTO *beavit.*
Mœnia, res, morem, vitreum dedit HUGO *decorem.*

In infima parte ecclesiæ, supra portam, in ligneis tabulis depictæ sunt primorum Episcoporum Capuanorum effigies. In atrio eminet sub divo sepulcrum Atenolfi principis. Apud Annuntiatam legitur epitaphium Paganini grammatici & rhetoris. Michaël, cognomento Monachus, & Camillus Peregrinius Capuæ nostro sæculo præclara fuerunt ornamenta.

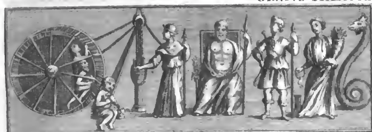
Ad portam prætorii quædam vetera cernuntur monumenta, & inscriptiones nonnullæ. Præcipuus ex illis est marmoreus lapis, anno M. DC LXV. erutus e cryptoporticu veteris amphitheatri, longitudine palmorum quatuor cum dimidio, latitudine unius & dimidii, exhibens sequentes figuras,

Digitized by Google

An. 1685. Octobri.

Rota [illegible] Pisis ex Arno fluvio in canalem navigia trahit.

GENIVS THEATRI



LVCCEIVS·PECVLIARIS·REDEMPTOR·PROSCENI EX BISO FECIT·

Johannes Petrus Paſchalis e Soc. Jeſu; exiguo libello has figuras explicavit, ita ut prima figura machinam verſatilem ad ſuſtollendos lapides grandes; ſecunda ſculptorem vel architectum, tertia Palladem; quarta Jovem ſedentem; quinta Cupidinem; ſexta Senatorem, qui impenſas operi ſuppeditabat; ſeptima denique Vulturnum fluvium ſignificari exiſtimet. De quatuor primis explicationibus vix ulla difficultas: alias non facile admiſſuri ſunt viri eruditi. Nam & quinta Apollinem melius refert, quam Cupidinem, qui nudus pingi ſolet: ſexta ſacrificum, qui Genio theatri ſacrificat, dextra craterem effundens in aram, ſiniſtra flores in cornucopiæ geſtans. Nam Genio res ſacra fiebat mero & floribus, ex Varrone & Cenſorino. Apud Oiſelium tab. XLII. *Genio Auguſti* eodem modo ſacrificatur. Porro Genium ſerpentis imagine aliquando ſignificatum fuiſſe, præter Roſinum, Virgilius auctor eſt Æneidos lib. V. Unde ſeptima figura ſine dubio exhibet Genium Theatri, ut titulus ſuperpoſitus indicat. Sic apud Gruterum pag. CXI. *Genius theatri Pompeiani*: apud Reineſium pag. CLXXXIII. *Genius theatri Auguſti* legitur: ſed hæc viderint alii. Capuæ veteri, quæ altero milliari a nova diſſita eſt, adjacet amphitheatrum, quod quadraginta millia ſpectatorum capiebat. Cryptoporticus centum octoginta columnarum triquadrato ordine conſtructa erat. Nunc etiam priſcam ædificii magnificentiam parietes reliqui oſtentant. Eccleſia major aliquid itidem retinet venerandæ antiquitatis: cujus picturas Michaël Monachus in Sanctuario ſuo Capuano exprimi curavit. A Capua Neapolim uſque quaſi jugis paradiſus, media civitate Averſa, arboribus, vinetis, pratis, cultiſque terris conſitus. Ibi naſcuntur vina, quæ

Digitized by Google

AN. 1685. OCTOBRI. a lacryma Christi nomen habent, parum seria & accommoda appellatione.

Neapolim dum appropinquamus, nobis obviam venit illustrissimus Josephus Valletta, in senatu Neapolitano Advocatus, de nostro adventu Roma certior factus litteris amici Patricii superius laudati, nosque in currum assumtos in nostrum hospitium deduxit. Perseveravit hæc Josephi humanitas per totum tempus, quo Neapoli versati sumus, id est per quinque fere hebdomadas, quo toto tempore nihil prætermisit officiorum, quæ amici maxime necessarii sibi invicem præstare solent.

XX. Neapolim lustrare cœpimus, quæ civitas argute dicta est *Fragmentum cæli delapsum in terram*: eo modo quo Livius scriptor Græcus, cum ad amicum suum scriberet Romæ videndæ cupidum, non urbem, sed *quamdam quasi cæli partem* appellavit. Neapolis situs præstantior est: ubi omnia ad voluptatem composita. Si cælum spectes, quid illud? cum terra ipsa sit quædam cæli portio. Si solum; illic Campania Felix, omnium non modo in Italia, sed in toto terrarum orbe pulcherrima plaga: quam eleganti libello descripsit vir limati ingenii Cælestinus Guicciardinus, Cælestinorum generalis præfectus, in suo Mercurio Campano, quem nobis dono dedit. Ver ibi perpetuum, quod nec frigoris inclementia, nec caloris vehementia interrumpit. Diceres unam ibi esse anni tempestatem, scilicet ver autumnale, aut vernum autumnum, cum flores, fructusque illic fere numquam deficiant. O tranquilla Parthenope, ait quidam, & magnis ingeniis laudata! vestrum est quod ait Maro:

Ver ibi perpetuum, atque alienis mensibus æstas.

Illic naturæ & artis miracula sine numero congesta, illic omnium rerum terra marique commercium. Paucis, Neapolis longe superasset Romam, si Roma Neapolis loco stetisset. A meridie secundum litus maris inferi, in cornua circumflectitur: tum extenditur in continentem, molliter ab imo usque ad verticem assurgente clivo. Celsiorem locum occupat arx sancti Erasmi, sub qua Cartusianorum cœnobium, a Carolo Illustri ædificatum, tanta magnificentia, tanta situs jucunditate, ut spectantes in admirationem rapiat. Ecclesiæ parietes marmoreis incrustationibus, pavimentum marmoreis itidem segmentis constant. Sedilia opere tessellato, ex ligno Canarico, quodvis

Digitized by Google

metalli & lapidis pretium ſuperant. Sacrarii armaria, eadem arte elaborata, infinitam ex argento ſupellectilem continent. Prioris cella palatii loco eſſe poteſt. Omnia denique exquiſitiſſimis picturis fulgent. Inde, proſpectus in urbem & in mare admirabilis. Camaldulenſes in edito colle e regione conſiſtunt. Eccleſiæ in illa urbe innumeræ, opes in eis infinitæ. Nempe uno hoc modo gazas ſuas in tuto poſitas Neapolitani exiſtimant. Una novi Jeſu eccleſia, quæ olim Salernitanorum Principum erat palatium, plus argenteæ ſupellectilis habet, quam centum e noſtris ornatioribus. Conventus Dominicanorum ad octodecim in urbe, præter aliquot ſuburbanos: Franciſcanorum plures quam decem. In pleriſque templis ac monaſteriis plurima Franciçæ pietatis monumenta exſtant. Apud Clariſſas Roberti regis conditoris, ejuſque liberorum ac nepotum præclara mauſolea.

An. 1685. Octobri.

Urbis decora primo triduo cum Valletta vidimus: cujus inſtructiſſima bibliotheca nobis maxime placuit. Hunc *Antigenis* nomine in ſuis eclogis celebravit elegans noſtri temporis poëta Nicolaus Giannettaſius e Soc. Jeſu, eumque dicit *regio animo ac ſumptu*, domi ſuæ bibliothecam ex probatiſſimis auctoribus omnium admiratione & plauſu comparaſſe. Idem etiam de ſuo ſtipendium Gregorio Meſſerio, preſbytero Brunduſino, in litteris græcis verſatiſſimo, ſuppeditavit ad græcas litteras publice docendas. Dum in hac ejus bibliotheca verſaremur, eo acceſſerunt noſtri cauſa, viri cum primis litterati & nobiles, Franciſcus Marcianus Judex, Franciſcus Andreas, patronus cauſarum emeritus, quem in cauſa Principis Satriani magno cum eloquentiæ flumine & fulmine perorantem non ſemel auſcultavimus; Andreas Andreinus, nobilis Florentinus; Pacichellus abbas, Nicodemus nobis amiciſſimus, Alciatus latine & græce doctus, Carolus Cornelius, & alii: quorum pleroſque poſtea ſemper conjunctiſſimos habuimus.

Redius in Dithyrambo hac eadem laudes cum exornat.

Andreas Andreinus antiquariae peritissimus amicus meus.

XXI. Dominica metropolitanam ſanctæ Mariæ ſeu ſancti Januarii eccleſiam, Quæ a Carolo I. Andegavenſi condita eſt, adivimus, olim Salvatori & ſanctæ Reſtitutæ nuncupatam. Veteris ſanctæ Reſtitutæ eccleſiæ ad ſiniſtram navis partem quædam oratoria ſuperſunt: ubi in capella, quæ dicitur Conſtantini, imago beatæ Mariæ prima totius Italiæ eſſe dicitur; ſed non videtur tantæ antiquitatis. Nobis antiquiores viſæ ſunt picturæ ex muſivo, quæ in adjuncta ſancti Johannis ad Fontes ædicula conſpiciuntur. E regione exſtat magnifica ſancti Januarii capel-

Digitized by Google

An. 1685. Octobri. la, *Thesauri* appellata, eximiis ex ære statuis quatuordecim, aliisque multis donariis magnificis exornata: ubi caput sancti Januarii cum duabus ampullis, in quibus aliqua sacri ejus sanguinis concreti portio, asservatur. Hic sanguis ad præsentiam capitis colliquesieri videtur, ampulla ea parte, qua sanguis naturaliter in subjectam ampullæ partem cadere debet, suspensa. Missa interim una, duæve, dum sanguis decidat, celebrantur: si non liquescat, prodigii infausti loco habetur. Innocentius IV. in illa basilica sepultus prope sacrarium, quod sacellum erat a Carolo I. Neapolis rege constructum, primitus sub titulo fratris sui sancti Ludovici Francorum regis dedicatum, ut ex picturis manifestum est. In illis picturis cernitur primigenius habitus Minorum cum capicio oblongo; mentum sine barba. In illo sacrario ostensus est nobis baculus, quem sancti Petri vocant, habens fulcrum ex ebore ad manum sustentandam: quem baculum episcopis orantibus ex prisco ritu usui fuisse credimus. Cathedralis *Stephania* etiam * a conditore appellata, suas habuit, ut Roma, catacumbas: quod nomen loco impositum est ex imitatione Romanorum: quemadmodum etiam appellatæ sunt apud Neapolim ecclesiæ sanctæ Mariæ *in Cosmedin*, sancta Maria *Major*: idque in aliis Italiæ urbibus etiam usu venit, ut vocabula præcipuarum Romæ ecclesiarum aliis quoque aliarum urbium ecclesiis tribuantur.

consule Bollandianos in Vita S. Antonii Paduani Picturas vetustas sancti Francisci in monasterio ... minorum habitum ... et ipse vidi

* Johan Diac. in Stephano 41. Arch. Neapol.

Sancti Severini monasterium e nostris magnificum: ecclesia augustissima; intercolumnium a Gangaro depictum, nulli elegantia cedit. Johannis olim abbatis sancti Severini hortatu Johannes alter, ecclesiæ Neapolitanæ diaconus, passionem sancti Sozii Misenatis levitæ & martyris litteris consignavit. Absens erat reverendissimus loci Abbas Hyppolitus a Vigiliis, cum primum eo profecti sumus. Reversus fecit quod in se erat, ut nos apud se retineret. Nec defuit etiam voluntas reverendissimi Patris Andreæ a Neapoli Procuratoris in Romana curia generalis, qui nos litteris suis ubique commendaverat. Illustriss. Franciscus Nicodemus, Advocatus monasterii Casinensis in senatu Neapolitano, litteris a Magliabeco acceptis, in dies currum suum cum Valetta nobis subministravit, nosque continuis officiis suis afficere non desiit. Is appendicem eruditam adjecit ad librum de Scriptoribus Neapolitanis, atque utrumque nobis dedit cum aliis libris.

XXII. Puteolos & Baïas profecturis occurrit post suburbium

Digitized by Google

bium Caiarense mons Pausilypus, multis decoratus palatiis, sepulcro Virgilii, & Sannazarii secessu ac rumulo illustris: tum crypta ingens seu via intra montis tractabilem rupem excavata, stupendum opus: cujus longitudo ad ulnas 2700. latitudo ad 32. altitudo vero, qua major, ad 98. porrigitur. Cryptam seu carcerem longum appellat Seneca, aliique veteres. Hæc lumen accipit a duobus extremis orificiis & e medio: cujus supercilium Alfonsus Arragoneus senior aperiri curavit. Dolebat vero Peireschius, quod ignoraretur is, qui tam præclarum facinus tanto viatorum compendio, commodoque attentasset, digniorem arbitratus quam Xerxen, cum Græciæ bellum inferens, Athos montem medium perforavit.

An. 1685. Octobri.

* Puteoli antiqua civitas, quo sanctus Paulus Romam profecturus appulit. Locum adeuntibus sese adjungunt Cicerones, id est locorum monstratores & interpretes. Memini legere apud Gregorium M. Ciceronem monachum Misenatem. Puteolorum ecclesia major, sancti Proculi titulo insignis, olim vetus delubrum erat. Amphitheatri reliquiæ, pons Caligulæ, sulfurata, & alia id genus permulta, Puteolos nunc magis commendant, quam ædificia recentia. Apud Puteolanos, ut nobis relatum est, non ferendus regnat abusus, ut qui conjugium appetunt mares & feminæ, ante sollemnem in ecclesia benedictionem ad unum duosve, aut tres etiam annos simul conveniant, nequicquam repugnante Episcopo: adeo ut nec ulla pecuniaria huc usque mulcta ab ejusmodi errore potuerint revocari. Longe dispar erat Petrarchæ tempore Maria illa Puteolana, singulare servatæ virginitatis decus & admirandæ fortitudinis prodigium, quæ spectante ipso Petrarcha, grave saxum ac ferream trabem, quod onus nemo præsentium virorum attollere potuerat, nullo negotio e terra movit, stupentibus omnibus, qui aderant.

* *Pouzzoles*

Greg. M. lib. 4. epist. 27.

Petrarc lib. 4. epist. 4.

Ad urbis prospectum brevi freto dirimuntur Misenum, Baiæ, Ciceroni *Bauli*, Cumæ, Campi Elysii cum suis tumulis, Avernus, antrum Sibyllæ, thermæ, sudatoria: quæ omnia libris integris descripta sunt. Misenum, Cumæ, urbes quondam episcopales, a Gregorio M. simul unitæ; Baiæ, deliciæ quondam Romanorum; villa Ciceronis, nuda modo nomina absque ædificiis: nisi quod in editiori parte collis, ubi urbs olim exstabat Baïarum, Carolus V. arcem superimposuit, quæ modo in ergastulum conversa est. Hic Agrippinæ, Neronis matris,

Greg. M lib. 2. epist. 31. Ind. 10.

O

An. 1685. Octobri. tumulus in crypta, etiam nunc picturam servans: hic Caligulæ superbum olim, nunc obrutum undis iter, cujus aliquot pilæ supersunt: hic Julii Cæsaris injectum pelago frenum seu portus.

Sub Miseni promontorio est crypta, quam *Traconariam* vocant, in quam ostiis quatuor aqua pluvia excipiebatur, (*Tracones* enim dicuntur meatus aquarum subterranei) duodecim pilis suffulta, quatuor transitus habens rectos, & totidem transversos; longitudine pedum CLXX. altitudine XX. Haud longe ab eo loco abest piscina *Mirabilis* dicta, Neronis opus, an Luculli, in rupe itidem excavata, longa passus CCL. lata CLX. quam sustentant pilæ latericiæ XLVIII. in quatuor ordines distinctæ. Castellum aquæ cæmento obductum. Descensus in piscinam per gradus quadraginta. Vicinæ Centum-camerellæ, Neronis opificium, incertum ad quem usum, nunc obrutæ, exceptis duodecim. Multa dici possent de balneis ac de cuniculis subterraneis, sudatoriis scilicet, e quibus calidi emanant vapores, quorum vis ad pellendos morbos mirabilis est. Erant olim ad quadraginta ejusmodi balneæ aut sudatoria apud Baïas: ad quas alludit Sidonius in epistola ad Aprum, qui tunc temporis in gallicanis quibusdam thermis versabatur. *Calenses (an calentes) nunc te Baïæ, & scabris cavernatim ructata pumicibus aqua sulfuris, atque jecorosis ac phtisiscentibus languidis medicabilis piscina delectat.* Ex illis cuniculis calidus vapor erumpit adeo densus, ut qui recto corpore procedunt, tantum non suffocentur: at qui demisso capite, facile respirant. Ex puteo potissimum assurgunt ejusmodi vapores.

Ad lacum Avernum visitur antrum, quod Sibyllæ appellant, Virgilio, Justino martyri, aliisque antiquis memoratum. Observatione dignum est id, quod ex Sibyllæ Cumææ oraculo cecinit Virgilius Ecloga quarta. *Non omnino est*, inquit Augustinus, *cui alteri, præter Dominum Christum, dicat genus humanum:* (*Augustin. epist. 258. num. 5.*)

Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.

quod ex Cumæo, id est ex Sibyllino carmine, se fassus est transtulisse Virgilius: quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Antrum illud latitudinis fere quinque passus, altitudinis pedes circiter quindecim habet; ad trecentos tantum passus modo extensum, obducto muro ad ulterius spatium, ne ultra progredientes aut

Digitized by Google

inter fœtorem, aut vaporum ſpiſſitudinem (uti contigiſſe aiunt) exanimarentur. Poſt ſeptuaginta paſſus deſcenſus eſt in cubiculum quoddam muſivo decoratum, ubi fons limpidiſſimus ad balneum, & duo lectuli ex lapide compoſiti: quo in loco Sibyllam ſe laviſſe ferunt. Adjacet & aliud eodem modo ornatum cubiculum cum alio itidem fonte: ex quo Cumas uſque, id eſt ad tria millia, ſubterraneus meatus, nunc occluſus, porrigebatur. Hoc antrum eo conſilio factum dicunt nonnulli, ut expeditior a Baiis ad Cumas eſſet tranſitus. Cumarum porro nihil supereſt præter arcum Felicem, ut vocant, quem portæ urbis partem fuiſſe nonnulli opinantur. Hæc civitas anno MCCVII. a Teutonibus exciſa eſt. Everſionis hiſtoriam habes apud Bollandum ad XVI. Februarii, poſt vitam ſanctæ martyris Julianæ, quæ colebatur in Cumana ſancti Maximi martyris eccleſia cathedrali. Sic enim in fine vitæ ſanctæ Julianæ auctore Petro Neapolitano diacono legitur in codice Caſinenſi, qui locus mendoſus eſt in editis: *Tranſlatum eſt corpus ejus in civitatem Cumanam*, IN IPSUM EPISCOPIUM, *& in beati martyris Maximi baſilica collocatum.* In eadem urbe erat quondam Apollinis ſtatua cum pede cygneo, ad ſapientiam ſcilicet deſignandam. Forſan ob ſimilem cauſam Chrothildis, Chlodovei M. conjux, in antiquis ſtatuis cum pede anſerino etiam nunc conſpicitur nonnullis in locis apud Gallos noſtrates. AN. 1685. OCTOBRI.

Inde revertendo Puteolos, vidimus montem novum, qui ex eruptione ſubterranei ignis die XXIX. Septembris anni MDXXXVIII. excrevit poſt ingentes terræ motus, quibus Tripergula opidum totum obrutum eſt, mari ad centum paſſus retrocedente. Simile quid de Taureduno caſtro ad Rhodanum ſito, apud Gregorium Turonenſem epiſcopum leges. Uno milliari a Puteolis viſitur fanum Vulcani, vulgo Sulphurata, alias *Sulforetaria* dicta in actis ſancti Januarii Beneventani epiſcopi, qui non longe ab illo monte martyrium paſſus eſt. Apex montis continua ignis depaſtione ſubſidit in vallem formæ ovalis, cujus longitudo eſt pedum 1246. latitudo amplius quam mille. Terra ex ſulphure, bitumine, chalcantho, aliiſque ſimilibus rebus conſtat. Terram hanc non ſecus atque hortum excolunt ruſticani, & ex materia per vapores cocta & diſpoſita, figulina vaſa aliquanti pretii conficiunt. Prope etiam ſunt officinæ, ex quibus alumen conficitur. Haud procul ab eo loco ſunt ſpiracula, mortiferum ſpiritum exhalantia: qualia in Sinueſſa-

Greg. Turon. lib. 4. c. 31.

AN. 1685. OCTOBRI. no, Puteolanoque agro extitisse Plinius tradit. Unum est in monte Anagnio, lacum media publica via contiguum habens, *Antrum canis* vulgo appellatum. Est autem specus ad altitudinem hominis, longa quatuor pedes, vaporem adeo pestilentem emittens; ut quidquid animatum & spirans in eam injicias, continuo spiritum amittat; & nisi statim inde removeas, continuo exanimetur intereatque. Id hominibus nonnullis accidisse testes fide digni asseverant; nosque id experimentum in cane & in rana factum vidimus. Nam mox ut canis in terram tantisper demissus tenebatur, spiritu intercepto emori videbatur: at statim projectus in proximum lacum, animam resumebat. Sed, quod nobis observatione dignum visum est, rusticus a nobis conductus, qui hoc experimentum faciebat, ipse recto corpore intra specum nihil timens consistebat, facem accensam gerens, quæ ad altitudinem quatuor pedum flammam retinebat, depressa continuo amittebat. Atque adeo vapor ille, terræ visceribus conceptus, in exitu letalis est; ubi tantisper cum aëre mistus fuerit, nocendi vim amittit.

XXIII. Sed jam tempus est ut ad solitas nostras amœnitates revertamur, id est ad veterum librorum bibliothecas, e quibus præcipua Neapoli, si veteres libros spectes, est Patrum Augustinianorum in cœnobio sancti Johannis de Carbonaria. In ea multi sunt codices antiqui, tum græci, tum latini; veteres item librorum editiones ex dono Hieronymi Seripandi Cardinalis. Is germanum habuit fratrem Antonium, cui cum amicus Janus Parrhasius libros suos testamento legasset, Antonius vicissim eosdem cum suis Hieronymo fratri reliquit, ab Hieronymo sodalibus suis postea datos. Franciscus Puccius Florentinus utriusque, id est Jani & Antonii, præceptor fuerat. Ex libris græcis præter vulgares hi sunt: *Georgii Gemisthi* opera, *Procli* commentarii in Platonem, *Eunapii* vitæ sapientum, *Gregorii Nysseni de iis qui eunt Jerosolyma*, *Maximi epistola* ad Heliodum, &c. *Theodoriti epistolarum* codex bonæ notæ, sed mutilus initio & in fine; *Cathecheses Theodori Studitæ*, *Evangelia* quatuor cum glossis græcis, quibus præmittuntur canones Eusebii cum epistola ejusdem ad Carpianum: *Augustini soliloquia* græce. Ex latinis codex antiquissimus litteris Saxonicis, in quo *Hieronymus de Scriptoribus ecclesiasticis* cum Gennadio, eodem modo dispositus atque in nostro Corbeiensi, ubi de Augustino eodem modo sermo est, uti ex Corbeiensi retulimus in tomo

ſecundo Analectorum; *Gelaſii decretale* de libris Canonicis, *Priſcianus de laude Anaſtaſii Imperatoris*, quod notatu dignum: *Tertulliani Carmen de Jona*, libri duo *Claudii Sacerdotis de grammatica.* In alio veterrimo codice Evangeliorum, litteris quadratis exarato, Evangelium *ſecundum Lucanum* adſcribitur. quod in alio item Bobienſi legere meminimus. Item in aliis *Vibii Sequeſtris de fluminibus, fontibus, lacubus*, &c. ad filium ſuum Sebaſtianum. Ad hæc varia collectanea Sirleti pro Concilio Tridentino: multiplex item propoſitio quæſtionis de Juſtificatione in eodem Concilio facta, cum Seripandi cenſura. Præterea *Ægidii Viterbienſis hiſtoria* autographa viginti ſæculorum, per totidem Pſalmos digeſta, cum quibuſdam item Seripandi obſervationibus & emendationibus. Ejuſdem *Ægidii variæ epiſtolæ*, per Seraphinum Eremitam Auguſtinianum collectæ in unum: ex quibus præcipuas deſcripſimus. Dum vero poſt multos dies ceteris exſcribendis daremus operam, bibliothecarius, juvenis bonæ indolis, & qui nobis eatenus impenſe, & quidem, ut videbatur, ex animo faverat, neſcio quo impellente fingit, ſe cujuſdam conſanguinei ægrotantis cauſa extra urbem debere proficiſci in dies octo: quo tempore ſciebat nos conſtituiſſe Neapoli diſcedere; nec bibliothecæ claves ſibi creditas cuiquam conſignare poſſe. Aſtum ſubodorati, ejus reditum exſpectamus. Finguntur alia atque alia in dies, ne ulterius in bibliothecam admitteremur. quod facile tulimus, cum pauca ſupereſſent quæ noſtram operam deſiderarent. Sub bibliotheca exſtat lararium Seripandorum: ubi Antonius monumentum *Franciſco Puccio, quod bonarum artium ſibi magiſter fuiſſet*: tum aliud *Jano Parrhaſio, quod ſibi ſocius in re litteraria fuiſſet*, teſtamento fieri juſſit. Ipſius Antonii epitaphium ſic habet.

consule Calmetium in Praefat. in Lucae Evangelium.

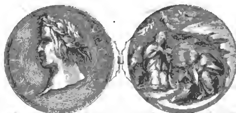
ANTONIO SERIPANDO.

Sacerdotiis commodioribus honeſte functo, cujus fide atque doctrina ſcribendis epiſtolis Eliſius Cardinalis Aragonius uſus fuerat, uni mortalium maxime amicorum cauſa nato, qui vixit annos XLV. *menſ.* XI. *dies* XV. *fratri optimo* F. JACOBUS *anno* MDXXXVIIII.

Hieronymus Seripandus, ſepultus Tridenti in eccleſia Auguſtinianorum ſancti Marci, ſuper avitum familiæ ſacellum curavit conſtrui bibliothecam, de qua mox diximus. In eccleſia ſancti

AN. 1685. OCTOBRI. Johannis de Carbonaria exstat mausoleum Ladislai regis; egregia item monumenta Caracciolorum.

XXVI. Elegantior est Olivetanorum bibliotheca, sed non tot vetustis referta libris. Inter codices fere viginti, unus continet historiam translationis sancti Benedicti & sanctæ Scholasticæ ex Italia in Galliam: tametsi *eorum cadavera partim, non ex toto* translata dicuntur. In perantiquo Kalendario Capuano apud Michaëlem Monachum eadem translatio notatur die XI. Julii, itidemque in multis aliis etiam Italiæ Kalendariis. In sacello familiæ Aurelianæ apud Olivetanos exstant præclaræ ex terra cocta statuæ, nempe Christi Domini crucifixi humi jacentis, atque hinc Joviani Pontani sub nomine Nicodemi; inde Jacobi Sannazarii sub nomine Josephi. Sannazarii, ut jam dictum est, tumulus, & quidem affabre elaboratus, ad Pausilypum exstat in villa ejus suburbana Mergellina, quam templo exstructo Virgini parturienti & sancto Nazario vivens nuncupavit. Pone altare magnificum ex pario marmore assurgit ejusdem Sannazarii mausoleum, in cujus summo dimidiata ejus ad vivum effigies, lauro redimita: subtus binæ hinc inde adstant marmoreæ Minervæ & Apollonis statuæ, ludentibus in medio satyris. Puduit forsan, nec immerito, posteros tantæ in ipsis etiam aris irreligionis: eamque belle occultare sibi visi sunt, apposito sub Apollinis statua DAVID; & sub Minervæ JUDITH nomine. Sed his coloribus non luditur Deus. In infima parte inscripti sunt duo versus auctore Petro Bembo cardinale, omnibus noti. Actii Sinceri (sic enim alio nomine Sannazarius vocabatur) obitus in sepulcro notatus est anno MDXXX. pro MDXXXII. ut periti censent. Valletta nobis numisma dedit in ejus honorem percussum, quod hic exhibemus.



Virgilii sepulcrum ex alia Pausilypi parte tribus fornicibus, duobus quadratis, summo rotundo constat, inventu difficile absque duce. In inferiori camera super columnas marmoreas erecta erat urna, poëtæ cineres continens, cum disticho vulgato. Virgilii breve aliud epitaphium nuper repertum est in villa Ducissæ Cagiani. An. 1685. Octobri.

SISTITE VIATORES, QUÆSO PAUCA LEGITE.

HIC MARO SITUS EST.

Nihil brevius, nihil concinnius. Nunc non belle sonat epitaphium, nisi librum efficiat: vitæ ipsæ non placent, nisi in multiplices libros dividantur. Ergo male actum est cum Attico & Agricola, quod Cornelium Nepotem ac Tacitum, compendiosiores scilicet vitæ suæ scriptores habuerint.

XXVIII. Vidimus museum Francisci Antonii Picchiati, refertum cimeliis rarissimis, varii generis numismatibus, græcis & latinis, aureis & argenteis.

Dum in Vallettæ bibliotheca versaremur, res haud illepida contigit. Is ab Inquisitione Romana obtinuerat facultatem legendi libros prohibitos, sed eos solos, qui de humanioribus litteris tractarent. Rem bono modo, ut par erat, interpretabatur. Scrupulum movit filius, an litterarum humaniorum nomine Historici comprehenderentur. Consultus ea de re Pater spiritualis censuit comprehendi: qui tamen postea suspectam habens suam definitionem, ad concilium Patrum quæstionem retulit. Hi contra censuerunt non comprehendi: jussusque est Pater spiritualis sententiam revocare. Venit ad Vallettam, dum nos in ejus bibliotheca versaremur: & Vallettam seorsum affatus, Patrum sententiam exposuit. Reversus ad nos Valletta: Qualem vero putatis, inquit, fuisse illius legationis causam? Factum mox non sine stomacho narravit, obtestatus, ut Romam reversi, ampliorem sibi facultatem impetraremus: quod lubenter præstitimus.

II. Ad prolusoriam orationem in collegio Soc. Jesu invitati sumus a R. P. Nicolao Gianettasio, qui nobis carmen suum *de re Nautica*, quatuor libris eleganter scriptum, dono dedit vir humanitatis & candoris non vulgaris. Novemb.

IV. Excellentissimo Proregi Marchioni de Carpio reddidimus litteras a R. P. Gusmanno Dominicano. Multa in nos Proregis humanitas fuit, cui debet Neapolitanum regnum, quod

Digitized by Google

An. 1685. Novemb. ab infestis prædonibus repurgatum sit, & ad meliorem gubernandi formam compositum. Vidimus inter Proregis cimelia caput tenuissimum instar ovi columbæ, quod pumilionis fuisse asserebant vetera auctorum testimonia: pumilionem autem circa Avenionem vixisse tempore (si non fallor) Benedicti XII. Discedentes excellentissimus Prorex ad festum de natali Catholici Regis, quod apud Carmelitas intra biduum celebrandum erat, nos invitavit.

Eodem die bibliothecam Patrum Theatinorum, qui ad Apostolos degunt, adivimus. Insignis auro, picturis & fabricæ majestate domus & ecclesia, in cujus aditu præclarissimæ columnæ veteris Castoris & Pollucis delubri supersunt. Codices antiqui ibidem aliquot: e græcis *Andreas in Apocalysim*, *Cyrilli Cathecheses*, *Vita Constantini*: e latinis *Vitæ Sanctorum Neapolitanorum* in duobus voluminibus; *Martyrologia* duo antiqua: ex Italicis autographum *Torquati Tassi de Jerusalem liberata*. Fromini opus de aquæductibus, quod ibi exstare clarissimus Thevenotus, bibliothecæ regiæ curator, Parisiis nobis significaverat, non invenimus post diligentem inquisitionem.

Postremo profecti sumus ad suburbanam sancti Januarii ecclesiam, quæ *Magna* dicitur in actis sancti Athanasii, aliis *ad Corpus* apud Capacium: ubi olim Ordinis nostri monasterium erat, modo Lazaretum. Incumbit ecclesiæ mons, in cujus cavitate antiquum est urbis cœmeterium, omnino insigne; quod usui erat annos supra nongentos. Eo profecti sumus cum Valletta, duce Carolo Celano, venerabili canonico ecclesiæ metropolitanæ, rerum Neapolitanarum peritissimo: nam ceteris fere tunc ignotum erat cœmeterium. In immensum producitur, & longe altiores habet, quam Romana cœmeteria, fornices, ob durietem & firmitatem rupis, secus quam Romæ, ubi arena seu tophus tantum altitudinis non patitur. Multæ sunt directæ per cœmeterium viæ; & quidem triplex ordo cryptarum, alius super alium. In unaquaque via sex sunt ordines loculorum: varia subinde lararia diversarum familiarum, cum variis inscriptionibus etiam græcis, qualis est hæc, IΣ XPΣ NIKA. item Α Ω. At pavimentum sancti Januarii totum ex veterum inscriptionum fragmentis stratum est. In aditu cryptarum adest subterranea ecclesia sancti Asprenis, ejusdem civitatis episcopi primi; & prope eam sancti Januarii episcopi & martyris altera, ubi a sancto Severo sepultus est.

Celanus

duritiem

Celanus duo nobis epistolarum a se scriptarum volumina largitus est, quibus titulum dedit, *Avanzi delle poste.* An. 1685. Novemb.

V. Vesuvium montem conscendimus, qui ab urbe octo millibus distat. Adscensus montis ad tria milliaria maxime arduus; ab uno milliari ad verticem, propter abruptum iter, cineribus ex montis conflagratione frequenter erumpentibus, maxime lubricus. Mons extra hoc milliare optimis vinetis consitus est. E summo conspicitur vorago ingens ad tria milliaria in gyrum: cujus humus ob assiduos motus, quasi sulcis arata videtur. In medio voraginis ante aliquot annos mons e cineribus eructantibus conflatus emersit, ignem & ingentes fumi globos jugiter evomens: tametsi flamma ignis interdiu rarius cernitur. Fragoribus subinde horrendum immugit, (quod accidit tempore quo Neapolim accessimus) & lapides cum cineribus inde violento impetu emissi, vastitatem agris finitimis minantur, & sæpe magnum detrimentum afferunt. Cum illuc venimus, fumi globos immensos ad aquilonem vehemens propellebat ventus. Unde relicta nobis ex adverso adeundi facultate, quam propius e summo montem fumantem prospeximus. Materia tota sulphuris & bituminis speciem habet, eadem omnino atque in Sulphurata prope Puteolos: sed in Vesuvio longe major & inflammatior. Descendi in craterem voraginis sine periculo non potest; at in Sulphuratam descensus minus periculosus propter fumi raritatem, qui nobis ibi non nocuit. Ab Oriente Vesuvius Neapolim spectat, mare a meridie, ab aliis partibus campos. Ex parte maris Stabiæ erant haud procul a monte, ultra fluvium Sarnum, vicus modo excisus, ubi Plinius secundus fumo Vesuviano præfocatus est. Proxima sunt Pompeianum, & Herculanum: ubi prœlium Latinos inter & Romanos commissum, Tito Manlio Torquato & Publio Decio Coss. Jugum, quod Neapolim spectat, ab adjacente Summa opido *Mons Summæ*: alterum ad meridiem, corrupta (ut verisimile est) Vesuvii appellatione, *Veholus* appellatur, unde Sebethus amnis decantatus excurrit.

VI. Rheda excellentissimi Proregis nobis submissa, ad Patres Dominicanos sancti Thomæ primum, ut eminentissimum Cardinalem Ursinum salutaremus; deinde ad ecclesiam Carmelitarum accessimus, ubi Catholici Regis natalis dies sollemnibus sacris celebrandus erat. Stabant in amplissima platea præsidiariorum militum dispositæ acies, omnes in habitu Gallicano. deinde Pont. Max. Benedicti XIII. nomine?

P

An. 1685. Inter eos cum in sella gestatoria procederet excellentissimus Novemb. Prorex, nos e propinquo visos ex sua sella benignissime salutavit, & per unum e suis sertum e floribus, quod in manu gerebat, nobis deferri jussit. Quod non commemoraremus, nisi ad commendandam tanti viri in omnes, maxime in exteros, humanitatem.

Post meridiem conventus a nobis Januarius Andreæ, Francisci germanus frater, unus e præcipuis regni Consiliariis, retulit nobis Camilli Peregrinii epitaphium, quod Camillus ipse sibi vivens composuit, atque amico suo Januario Andreæ dictavit; quod in memoriam hominis de re publica litteraria bene meriti referre juvat, addito vitæ & mortis anno.

CAMILLUS PEREGRINIUS
ALEXANDRI. F.
HIC JACET.
MENTE DEUM, STILO PATRIAM, OFFICIIS AMICOS,
PURE, DIGNE, SANCTE COLUIT.
VIXIT ANNOS LXV.
CONTENTUS VIXISSE.
OBIIT ANNO M DC LXIII.
HAUD MOLESTO SIBI FATO.
HOSPES HÆC SATIS E SAXO.
ABI.

Quod se Camillus Alexandri filium diceret, non ostentationis, sed discriminis causa dixit, nempe ut se distingueret a Camillo Peregrinio patruo suo majore, qui italice scripsit de controversia nata inter Tassum & Ariostum. Multa etiam in eadem collatione dicta sunt de Cartesio ejusque doctrina, quæ ab omnibus ejusdem urbis eruditis magnopere probatur.

CAVENSE MONASTERIUM.

VII. Sequenti die cum Francisco Andreæ & Valletta egimus de itinere nostro ad Cavense nostri Ordinis monasterium, quod unius diei intervallo abest a Neapoli: statuitque Franciscus cum Valletta & Alciato nos ad eum locum comitari in rheda Principis Satriani, apud quem Franciscus hospitatur.

VIII. Cavam adeuntibus occurrit primo villa, ubi Carolus V. ex Africa reversus per triduum diversatus est, unius horæ ab urbe intervallo: tum fluvius vulgo Scaphatus dictus,

cum arce, ubi Dux Guisius a Neapolitanis acceptus; deinde Pompeianum, Herculanum, & Nuceria urbs episcopalis, in cujus ecclesia majori, sanctis Prisco & Marco ejusdem sedis episcopis sacra, Jonæ prophetæ ossa servari asserunt. Inde Penninas alpes ingressi, noctem illam egimus apud sanctum Georgium in ædibus illustrissimi Baronis, Francisci Andreæ consanguinei, qui nos humanissime tractavit. Sub eo, in quo noctem agebamus, cubiculo planctus gementis, ac querulosas voces e subterraneo loco emittentis, a nobis auditi. Vallettam accersivimus, ut Manes illos (sic enim male credulis videri potuisset) interrogaret. Rusticus erat, ob violata venandi jura in foveam detrusus. Profuit illi gemitus suus: nam Valletta, nobis obsecrantibus, ejus causam probe egit, atque homini ex illa fovea egressum sequenti die impetravit. AN. 1685. NOVEMB.

X. Urbs Cava, jam dudum episcopalis, triginta sex parochiis circumpositis constans, in amœna valle sita est, quam montes hinc inde ambiunt, vinetis & arbustis jucundissime vestiti. Monasterium inde duobus milliaribus distat, ad quod ascensus est per sinuosam viam, haud ita procul a Salerno. In media via exstat Oratorium sancti Petri, ubi Romani Pontifices duo monasterium adeundo tantisper substitere: quorum unus fuit Urbanus II. qui ecclesiam dedicavit. Progressis paullo post occurrit opidum, *Corpus Cavæ* appellatum, quasi quoddam cœnobii munimentum, ab illis scilicet inhabitatum, qui *homines de corpore* in monasteriis nostris dicebantur. Ab eo loco fit descensus in cœnobium, medio in monte abrupto intra rupem excavatum, in loco quem veteres *Meletianum* vocitabant. In basilica exstat tumulus sancti Adelferii seu Alferii abbatis primi a dextris aræ, in qua sanctissimum Sacramentnm asservatur, cum sepulcris, hinc Petri abbatis eo nomine primi, inde Petri secundi, qui Alferii neptis filius fuit. Eo certis diebus magnus fit populorum concursus. Ecclesiæ sanctæ Trinitatis & regularibus ædibus horridæ tecti instar incumbunt rupes, purissimam aquam exsudantes, quæ sine incommodo per totum monasterium derivatur. Ibi cum multa humanitate excepti sumus a reverendissimo abbate Jovita a Neapoli & religiosis monachis. Dum cum illo verba faceremus, accedens quidam rusticus ad pedes abbatis se abjecit, eosque deosculatus est. Is pro calceis habebat pellem recentis corii bubuli, fasciis circum pedes involutam: quod genus calceamenti, apud rusticos pauperiores

Digitized by Google

AN. 1685. NOVEMB. in regno Neaplitano usitatum, antiqui *carbatinas* seu *carpatinas* appellabant, ut probat Angelus Politianus in Miscellaneis. *Polit. Miscell. pag. 477.* Cavensis monasterii archivum integerrimum est, atque ante annos quinquaginta optime ordinatum per Augustinum monachum, qui totum opus in quatuor volumina distribuit, varia passim erudita documenta interferendo, cum prævia præfatione, in qua nomen suum auctor modestiæ causa reticuit. Manum ad scribendum adhibuit Camillus a Capua, loci monachus. In duobus instrumentis Waimarii seu Guaimarii Salernitani principis ac monasterii conditoris, sigillo affixo apponitur adversum sigillum; quod nusquam in sigillis affixis deprehenderamus. Sigillum cereum ex una parte Waimarium dimidiato corpore, cum sceptro in dextra, & corona clausa in capite præfert, sub hac inscriptione, WAIMARIUS PRINCEPS: ex adversa manum extensam medio digito ad pollicem reflexo, cum eadem inscriptione. Bulla aurea pendet e diplomate Rogerii Siciliæ Regis cum inscriptione græca: Ρογέριος ἐν χῶ τῷ θῷ εὐσεβὴς κραταιὸς Ρηξ, καὶ τῶν χριστιανῶν βοηθός.

In bibliotheca pauci supersunt codices, *Hilarius de Trinitate & de synodis*, liber *de geographia* antiqui auctoris, *Vitæ Patrum Cavensium*, ante annos quadringentos exaratæ litteris Langobardicis. Quæ scriptura proinde perseveravit ad sæculum XIII. ut patet tum ex hoc codice, tum ex alio *Benedicti* Cavensis monachi *de septem sigillis* ad Balsamum abbbatem, quod opus ineditum est. In fine auctor veniam petit, quod abbate minime conscio illud opus composuerit. Vixit sub annum M. CC. XXVII. In alio codice sunt variæ *Regum Langobardorum leges*, eorumque gesta: tum variæ interpretationes vocum Langobardicarum. Magnopere nos pœnituit, quod in illo itinere neque Salernum adierimus, neque Nolam, cujus maxime videndæ desiderio ob sanctum Paulinum tenebamur.

XI. Neapolim reversi, sequenti die lustravimus reliquias veteris amphitheatri, templique Castoris & Pollucis: deinde bibliothecam Patrum Capucinorum, quæ fuit quondam Centurionis nobilis Genuensis. His diebus munusculorum ad amicos missitationes fiunt, quorum etiam nos participes fuimus.

XIII. Andreas Andreinus, nobilis Florentinus, nobis cimelia sua ostendit. Singulare est numisma ex ære magno Procopii tyranni, Valentis æmuli, cum inscriptione in adversa

parte, REPARATIO FELICIUM TEMPORUM. In quodam plumbo, quod e servi collo pendebat, hæc leguntur: *Tene me quia fugio, & revoca me in viam latam ad Flavium D. M.* id est *dominum meum*: quales inscriptiones alibi habentur. AN. 1685. NOVEMB.

Eodem die, cum apud Januarium Andreæ versaremur, magno cum mærore accepimus nuntium de morte illustrissimi Franciæ Cancellarii Michaëlis Tellerii, quem exteri paullo minus quam Galli luxere, uti præcipuum togæ ornamentum, atque justitiæ & æquitatis eximium exemplar. Luximus vero sortem nostram, quod optimum patronum amisissemus, eique pro modulo nostro parentavimus.

XVI. Relicto Neapoli ad tempus Anissonio, ex urbe illa discessimus cum Valletta patre, ejusque filio Didaco, modestissimo & græce docto: qui nos ultra Aversam in rheda sua cum eximiis amoris testimoniis deduxerunt. Aversæ in transcursu invisimus sancti Laurentii monasterium e nostris, quod a Guiscardo constructum est, uti etiam civitas Aversa ex reliquiis vicinæ urbis Atellarum. Prope Aversam exstat castellum Castrilucis, Johannæ primæ Neapolitanorum reginæ insanis amoribus infame, quod Boamundus de Baucio in Cælestinorum cœnobium commutavit. Ibi beatissimæ Virginis imago, quæ a sancto Luca (si Deo placet) depicta dicitur, cum duobus pretiosis vasis, altero ex alabastrite, altero ex acathe, quæ pro duabus cœnæ ad Canam celebratæ hydriis habent. Inde Vallettis non sine mutuo animorum dolore dimissis, per Capuam veterem ad novam devenimus. Hic cum de Michaëlis Monachi tumulo inquireremus, venerabilis vir Octavius Massarius, ecclesiæ metropolitanæ canonicus, nobis ostendit novam ejusdem auctoris appendicem ineditam ad Sanctuarium Capuanum, cujus appendicis copiam Massarius nobis liberaliter fecit.

Simile vas etiam Pisis monstratur.

CASINUM, ET SUBLACUS.

XVII. Sequenti die Casinum adituri, ad viam publicam, quæ * Teanum ducit, advertimus lapidem quadratum, cui insculpta erat hæc inscriptio haud vulgata.

* Teanum.

P. TAPSENNA. P. F. PROCULUS
MILITAVIT. COHOR. X. PR. SIN
PETTIAE. URBANAE. CONJUGI.

An. 1685.
Novemb.

QUI. CUM. VIXIT. ANNIS. XXXII.
CUJUS. DOLOREM. ACCEPIT. ALIUM
NULLUM. NISI. MORTIS. EJUS. ET
P. TAPSENNAE. L. F. PATRI. ET
Q. TAPSENNAE. P. F. FRATRI.

Ea nocte hospitati sumus in diversorio prope Caïanellum, quod opidum *Calenolum* Herchempertus appellat: ubi egregie tractantur adventantes, quibus pluris constat somni, quam cibi refectio.

XVIII. Dominica per loca invia, prædonibus olim maxime infesta, nempe per sanctæ Felicitatis & sancti Miniani vicos, opidumque sancti Petri de Pinubus, accessimus ad urbem sancti Germani, ad radices Casini montis sitam: ubi a reverendissimo Patre Abbate, Congregationis Casinensis Præsidente, Sebastiano a Mediolano, cum omni caritatis officio excepti fuimus.

XIX. Feria secunda, quo die sancti Odonis abbatis festum apud nos celebrari mos est, sacrum montem pedibus conscendimus cum Patre Carafa Decano. Tribus horis confectus a nobis est arduus ascensus. Ad primam cœnobii portam a quinque monachis magna cum amoris significatione accepti sumus. Ad primam aream primum, quadratis lapidibus stratam, porticibusque ornatam, (Paradisum appellant) gradibus quadraginta per subobscurum fornicem ascenditur; inde in atrium ecclesiæ, columnis & statuis insigne, per totidem fere gradus; ac demum in ecclesiam subitur. In hac quadriporticu exstant statuæ summorum Pontificum & episcoporum Casino eductorum: tum ex una parte ecclesiastici, ex alia sæculares benefactores. Ad portam ecclesiæ parens uterque sancti Benedicti, cum columna marmorea, cui impositum erat olim Apollinis idolum, quod sanctus Pater comminuit. Peractis sacris nobis occurrerunt R. P. Bernardus a Neapoli Prior, Ratchisus Scotus, aliique. Nihil eorum in nos humanitati defuit, quam per dies decem experti sumus ab universis monachis, qui eo in loco quam laudabiliter viventes divina officia, si uspiam alibi in Italia, rectissime celebrant. Matutinum non, ut fere alibi, de die, sed nocte aut summo mane persolvunt.

Mons Casinus, in quo situm est monasterium, tantum habet

Digitized by Google

in crepidine ſpatii, quantum ſatis eſt ad continendas regulares ædes. Eccleſia, ut in loco anguſto, magna & ampla; ut in illa montis altitudine & aſperitate, quo nulla poſſunt vehicula pertingere, magnifica & auguſta. Bipatentes portæ majoris valvæ ex ære, in quibus univerſas monaſterii poſſeſſiones litteris argenteis Deſiderius abbas, qui poſtea Victor III. dictus eſt, imprimi curavit. Ex utroque navis latere, præclara ſacella quinque cum ſuis convexis hemiſphæriis, quorum unum beato Berthario abbati, duo alia Victori III. & Appollinari abbati ſacra ſunt. Ad utrumque latus majoris altaris, hinc Vidi Ferramoſcæ, inde Petri Medicei mauſoleum. Chorus navi ſupereminet cum ara majore, & ſua teſtudine a Lanfranco præclare depicta: ſub qua jacet crypta cum altari ſancti Benedicti, aliiſque duobus Placido & Mauro nuncupatis. In ipſa crypta viſitur ſedes pertuſa ex porphyritide, omnino integra, ſimilis duabus Lateranenſibus, ſed altior. Conſtantinus Cajetanus inde probare conatur, Pontifices ſtatim poſt ſuam Romæ conſecrationem Caſinum proficiſci ſolitos ad repetendum totum ſuæ conſecrationis ritum: quod ex hac ſella Caſinenſi infert. Rectius Angelus de Nuce ſellam balneariam fuiſſe cenſet, quam veteres *ſolium* appellabant. Facile crederemus novos Abbates Caſinenſes in eam ſellam exemplo Pontificum impoſitos fuiſſe, ſi aliqua hac de re in vetuſtis libris teſtimonia ſuppeterent. Sed cum in illis nihil, ubi de Abbatum inſtitutione mentio eſt, legatur, id temere nolumus affirmare. In ſacrario Caſinenſi extremum caput Regulæ, quod propria manu ſancti Patris exaratum dicunt; & pondera panis & vini aſſervantur: ſed hæc non videntur tantæ antiquitatis. Fortaſſe hoc folium Regulæ eſt illud, quod Drogo abbas Glannafolienſis anno M. C. XXXIII. Caſinatibus cum aliis donis obtuliſſe perhibetur in chartario Petri Diaconi. In codice quodam mentio fit de altero Regulæ autographo, quod in Majori monaſterio ſervabatur, de quo infra.

AN. 1685. NOVEMB.

Petrus Mediceus

Ad ſiniſtram Caſinenſis eccleſiæ partem hoſpitium exſtat ad excipiendos peregrinos, qui frequentes eo confluunt; & ex eodem latere vetus capella ſancti Martini, ubi, ſi qui peregrini aliquando illo in loco morte intercipiuntur, ſepeliri ſolent. In ſacello beatæ Annæ conditorium eſt monachorum. Ad dextram eccleſiæ conſiſtunt regulares officinæ, clauſtrum, dormitoria, ædes Abbatis & hoſpitium, & aliæ pro loco non

An. 1685. Novemb. minus magnificæ, quam commodæ. Has terminat turris, in qua ſanctus Benedictus habitaſſe creditur, & in ea egregium ſacellum, picturis exquiſitiſſimis, variiſque ornamentis decoratum.

In monte aër purus, ac plerumque ſerenus, dum in ſubjecta valle denſiſſimi nimbi in multam diem ſingulis diebus æquoris inſtar ſubſidunt. Proſpectus in ipſam vallem alioqui jucundiſſimus. Tonitrua illic pæne quotidiana: terræ motus haud rari; quod ſemel nobis illic morantibus accidit. Aqua ibi nulla, niſi pluvialis.

Caſino monti non longo intervallo ſuperminet mons Caïrus, aliis Caïra, nivibus fere perpetuis rigens. In hoc monte Apollinis aram, quam ſanctus Benedictus ſubvertit, exſtitiſſe anonymus poëta, qui inſtaurationem ſacri cœnobii Caſinenſis a Deſiderio factam cecinit; immo cœnobium Caſinenſe ibidem primitus fuiſſe innuit his verſibus.

Mons ibi Caïra nomen habens,
Omnibus eminet: ipſe quidem
Pectore mœnia priſca nimis
Pertulit, in quibus ara fuit
Qua perhibetur Apollo coli.
Hic Pater ante monaſterium
Conſtituit Benedictus, habens
Pignora luminis ætherei,
Plebs quibus inſcia dæmonicis
Eriperetur ab opprobriis.

Verum hoc loco Caïræ *pectus* ſeu venter prominens Caſinum montem haud dubie ſignificat, ut ex ſequentibus verſibus intelligitur: cujus comparatione Caïra Caſini montis vertex cenſeri poteſt. Sacri montis ac monaſterii ſpecimen in adjuncta tabella expreſſum eſt, quod Lectoribus non ingratum fore ſperamus.

Prima nobis de libris cura poſt res ſacras. Bibliotheca novo opere conſtructa eſt prope Capitulum: libri omnes de novo eadem forma operti. Superſunt membranei codices ad quingentos, multis hac illac diſtractis. Quoſdam in Vaticano invenimus: in his unum, in quo Gregorii & Victoris III. de ſancto Benedicto Dialogi, & quidquid ad ſanctum Patrem pertinet, continentur, cum variis monachorum atque Abbatum figuris, in quibus cuculla atra, toga alba depingitur. Longum eſſet recenſere quæ ex illa Bibliotheca depromſimus.

Inedita

Digitized by Google

Inedita sunt quædam, nempe JOHANNIS ABBATIS liber *Scintillarum seu sententiarum*, quas ex Catholicis Patribus excerpsit DEFENSOR *Grammaticus & monachus Locociagensis* apud Pictones, vetus auctor, ut qui nullum e Patribus Isidoro posteriorem adducit: qui liber sæculo superiori pluries editus est Venetiis & Coloniæ. Ineditum est aliud ejusdem argumenti JOHANNIS ABBATIS, ejus scilicet qui libros tres de vita Odonis abbatis Cluniacensis composuit, *Opusculum ex Gregorii Moralibus defloratum*: in quo auctor alia sua scripta commemorar. Anonymi etiam *liber de sacra expeditione* tempore Urbani II. Multa ibidem *Petri Diaconi*, & aliorum opuscula itidem inedita. Ex Martyrologio veteri discimus, Thomam Aquinatem Casini monachum fuisse, antequam in Dominicanorum religionem convolaret. Ita enim de eo Nonis Martii secunda quidem manu, sed ante annos trecentos adscriptum legitur. *Nonis Martii apud Fossam-novam natale sancti Thomæ confessoris, viri eruditissimi: qui oriundus de Aquino, primo Casinensis monachus factus, postmodum in Ordine beati Dominici frater Prædicator effectus, sua multiplici & fructuosa doctrina illuminavit valde Ecclesiam sanctam Dei.*

AN. 1685. NOVEMB.

Thomas Aquinas Monachus

In eadem bibliotheca habetur codex græcus bonæ notæ, quædam *Gregorii Nazianzeni* opera complectens, quædam etiam sancti Nili *de Christiana philosophia* &c. quo codice usus est Isidorus Clarius ad hunc librum e græco transferendum in latinum, ut inferius videbimus. In alio codice græco quædam item *Johannis Damasceni*. Ex latinis potiores sunt codices, qui *Ferrandi Diaconi* epistolas; *Augustini* operis imperfecti libros tres priores *contra Julianum*; *Gregorii Turonensis* episcopi historiam, quæ in nonnullis ab editis differt; *Auxilii Presbyteri* quæstiones in Genesim; *Palladium de re rustica*, & *Frontini* librum *de Aquæductibus*, continent. Hoc postremo Casinensi codice usus est Poggius ad vulgandum prædictum Frontini librum, quem, quia deficiente edito conferre nobis non licuit, integrum descripsimus. Manus ad scribendum, & se ipsum totum in nostros usus impendit pius & cordatissimus Domnus Erasmus a Caïeta. Unum nobis defuit ex Casinensi bibliotheca volumen, quod inspicere non potuimus, illud scilicet, quo usus est Lupus Augustinianus ad vulgandas insignes illas epistolas, quæ ad Concilium Ephesinum pertinent. Inquirentibus nobis dictum est, Romam fuisse missum, postulante R. P. Procuratore generali: qui post redi-

Q

Digitized by Google

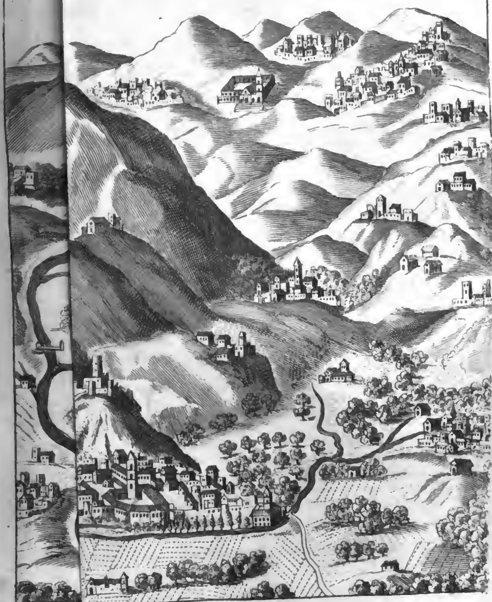
AN. 1685. NOVEMB. tum nostrum asseruit, illum codicem esse in palatio apostolico: nec quidquam aliud de eo a quoquam elicere valuimus. De aliis quibusdam codicibus aliqua observare juvat.

In variis codicibus diversi reperiuntur *sancti Severiani* Gabalitani episcopi sermones, sed non tot, quot in codice bibliothecæ Ambrosianæ, nec omnino iidem. Unus est, *cum de expulsione ejus ageretur*. Alius *de pace, cum susceptus esset ab episcopo Johanne*, scilicet Chrysostomo. Prior ita incipit. *Multi quidem fluctus, & undæ immanes: sed submergi non vereor, quia supra petram sto. Insaniat licet mare, petram non potest commovere: insurgant quantumlibet fluctus, navis Jesu obrui non potest. Sed quod putant, ne mortem verear; cur verear, cui vivere Christus est, & mori lucrum? ne exsilium pertimescam, qui Domini noverim esse terram, & plenitudinem ejus. Sed bonorum proscriptionem metuam? qui sciam, quod nihil intulerim in hunc mundum, sed neque auferre quid possum. Quicquid terrori habet mundus, contemno: quicquid delectabile habet, rideo. Divitias non cupio, paupertatem non pertimesco. Mortem non timeo. Vita enim mihi ad vestrum profectum tantummodo ducitur.* Hæc in specimen sufficiant: nam posterior ille, de quo mox diximus, sermo inter homilias Chrysostomi vulgatus est.

De regula sancti Benedicti hæc legimus in quodam codice Casinensi ad librum, qui inscribitur *Ordo monasticæ conversationis*, editus apud Haëftenum. *Hæc verba sanctissimi patris Benedicti reperta sunt in fine Regulæ, quam ipse propriis manibus scripsit, & sancto Mauro, cum ad Gallias mitteretur, tradidit: quæ domnus Petrus Abbas Cluniacensis, cum ad Majus-monasterium Turonense in eadem Regula, quæ ibi pro reliquiis servatur, invenisset, rogavit sibi transmitti.* Eadem verba, suppresso Petri nomine, refert Browerus in Historia Fuldensi: sed ita ut referantur, non ad librum de Ordine monasticæ conversationis, verum ad hæc, quæ ex codice Fuldensi ab eodem Browero, tamquam ex Turonensi exemplari desumta adducuntur. *Codex peccatoris Benedicti. Væ mihi misero habenti contrariam mihi rem: qui reus in omnibus, quæ adversantur moribus meis malis. Tu vero horum lector, si tuam videris vitam concordare præceptis, orans pro scriptore, codicem redde domino suo.* At vereor, ut hæc clausula, quæ in fine Regulæ in exemplari Turonensi legebatur, sit tantum exscriptoris, non auctoris. Quidquid sit, modo periit hoc exemplar, aut saltem in alienas manus pervenit. Parcat

Brower. p. 172.

Digitized by Google



Digitized by Google

.2)
17344 vol I

Digitized by Google

lector, si tantisper in res monasticas exspatiamur: locus excusat & occasio. An. 1685. Novemb.

De vita sancti Placidi apud Casinum diligenter inquisivimus, & de vita sancti Mauri. Triplex ibi reperta beati Placidi vita: una jam vulgata sub nomine Gordiani, antiqua: altera per Petrum Diaconum ac monachum Casinensem, ad Gregorium præsulem: tertia per Stephanum Aniciensem: utraque inedita, & ex græco (sic isti auctores asserunt) translata. Primæ vitæ folia ante annos septingentos descripta, ad compingendos alios codices detracta invenimus. In vetusto Kalendario Casinensi, quod annos sexcentos præfert, hæc adscripta sunt aureis partim litteris. III. *Non. Octob. apud Siciliam natalis sancti Placidi beatissimi martyris cum sociis suis, Eutychio, Victorino, & aliis triginta: pro quo pater ejus Tertullus Patricius decem & octo patrimonii sui curtes beatissimo patri Benedicto obtulit.* Hæc primaria manu: sed *Octavæ sancti Placidi*, minus antiqua. De sancto Mauro id invenimus in veterrimo codice, olim Nonantulensi, nunc sanctæ Crucis in Jerusalem, qui codex a Leopardo abbate Nonantulensi *acquisitus est*, eum in Litaniis appellari post sanctum Benedictum. Leopardus ordinatus est abbas anno DCCCXCIX. Codex ipso antiquior. Ad hæc in bibliotheca Casinensi exstant veteres loci ritus sub Berthario abbate, ubi jejunia ecclesiastica tempore æstatis ad nonam, alio tempore ad vesperam usque præcipiuntur. Hæc, inquam, sub Berthario abbate: cui a Petro Diacono tribuitur *liber Anticimenôn, id est, quæstionum de libris veteris & novi Testamenti*, qui liber Juliano episcopo rectius adscribitur a Felice episcopo Toletano in appendice ad librum Isidori de Scriptoribus ecclesiasticis. Exstat hoc opus Casini, tempore Berthari abbatis exaratum, uti indicant subjecti versus, quorum duo primi Petro aliisque ansam dederunt ipsum opus Berthario adscribendi. Ἀντικειμένων Contrapositorum.

Bertharius Christi fultus juvamine sanctus
Presbyter hunc librum condere jussit amans.

Post bibliothecam nobis archivum lustrare concessum est, omnium totius Italiæ præstantissimum. Præter authentica instrumenta innumera, quæ habentur a tempore Berthari abbatis, adsunt etiam varii codices, in quibus integra diplomata & privilegia referuntur. Unus est Petri Diaconi cum præfatione ad Seniorectum abbatem, cujus hortatu id operis aggressus est Petrus, accedente etiam Roberti Capuanorum Principis in-

Digitized by Google

AN. 1685. NOVEMB. terpellatione. Totum librum in sex dividit sectiones pro totidem argumentis, id est, *privilegiis, praeceptis, oblationibus, libellis, renunciis, & sacramentis.*

XXVIII. Albaneta Casini praedium est uno inde milliari, olim monasterium, in quo Lucius monachus Cavensis piissimus ante annos quingentos se recepit: & longe post eum sanctus Ignatius Loyola, ut ad fundandum Soc. Jesu institutum in illo secessu se disponeret, hic exercitia sacra frequentavit. Ob id Novitii Patrum, qui in illis partibus degunt, Albanetam religionis causa passim adeunt.

Dum a studiis vacaremus, identidem interfuimus collationibus & disputationibus publicis, quae apud Casinates nostros frequentissime fiunt de rebus theologicis & philosophicis, maxime moralibus; nec raro etiam de Scripturis sacris. Ejusmodi collationes passim conditae orationibus & poëmatiis, ut hospitibus suis gratificarentur. Sane apud Casinates praeclare instituuntur juvenes, qui per sex annos continuos sub accurata magistri disciplina in Novitiorum conclavi privato degunt: ubi in officiis pietatis atque in litteris accurate exercentur. Eadem in aliis etiam Casinensium coenobiis institutio viget, in quibus praeclara semina conservandae religionis observavimus, si modo conceptos ignes retineant in adulta aetate. Neque vero Casini desunt emeriti senes, fervore & disciplinae regularis studio ipsis etiam juvenibus superiores: quorum si revelaremus nomina, modestiam & latendi desiderium forsan offenderemus.

Prope archivum insignis est inscriptio lapidi incisa, quam nec apud Gruterum, nec apud Reinesium invenimus.

C. UMMIDIO. C. F. TER DURMIO
QUADRATO. COS. XV. VIR.* S. F.
LEG. TI. CAESARIS. AUG. PROV. LUSIT.
LEG. DIVI. CLAUDI. IN. ILLYRICO. EJUSDEM. ET
NERONIS. CAESARIS. AUG. IN. SYRIA. PROCOS.
PROVINC. CYPRI. Q. DIVI. AUG. ET. TI. CAESARIS
AUG. AED. CUR. PR. AER. XV. VIR. STLIT. JUD. CURAT.
TABULAR. PUBLICAR. PRAEF. FRUM. DANDI. EX. S. C.

* *Sacris faciundis.*

Hoc ultimum est quod Casino reportavimus monumentum. In antepaenultimo versu, STLIT. JUD. id est, *Litibus judicandis*: nam *stlitibus* pro *litibus* passim legitur in vetustis ins-

criptionibus, ut apud Gruterum CCCL. num. 9. & MXXV. 2. & alibi. Unde absque intermedio puncto consimilis legenda inscriptio apud Boissardum. An. 1685. Novemb. Boissard. 3. part. fol. 45.

XXIX. Casinatibus nostris cum multa gratiarum actione vale dicto, iterum ad inferius sancti Germani monasterium, prosequente ad primam Casini portam universo amantissimorum Patrum cœtu, nos recepimus, ut die sequenti Sublacum versus iter institueremus. Henricus a Gandavo, & Erasmus a Caïeta nos in descensu comitati sunt. Reverendissimo Patri Præsidenti, qui tum in lecto ex dolore pedum decumbebat, actis ex animo gratiis, ipse suam vicissim operam, si quando ea opus haberemus, verbis & postea litteris pollicitus est. Egressi ex opido sancti Germani, vidimus reliquias veteris amphiteatri in loco, ubi olim Casinum opidum situm erat; deinde villæ Varronis, quod testes idonei probant. Ejusdem Varronis sine scripto monumentum ibidem superesse Puccius apud Jovianum Pontanum in Dialogo Ægidii refert. Paullo post Plumbariolæ, olim monasterio, nunc prædio ad sinistram relicto, miserati sumus ruinas ingentes Aquinatis civitatis, cujus ecclesia cathedralis neglecta, conspurcata, violata; tumuli effossi, altaria diruta, parietes ex impluvio ruinæ proximi. Exstant adhuc veteris amphitheatri rudera ad majorem cumulum doloris, quod civitas olim illustris ad eum redacta sit statum. Episcopus loci in proximo sancti Germani opido plerumque versatur. Ipso die sancti Andreæ Frisenonium opidum, triginta millibus a Casino, hospitium nobis præbuit.

I. Post Guercinum opidum ingressis in lucos & in Alpes sese obtulit veteris muri semiruti, ac portæ in ipsis silvis haud inelegantis fabrica; moxque in subjecta valle fons Anionis, qui triplici capite, cum magna aquarum copia, ex rigidissima rupe erumpit, & per aquæductus demum Romam partim perducitur, Trebia nuncupatus. Eadem die per continuam vallem pervenimus ad monasterium sanctæ Scholasticæ, quod Sublacensi specui proximum est, olim sancti Benedicti & sanctæ Scholasticæ appellatum. Sanctum Silvestrum addit Anastasius in vita Leonis IV. ubi hæc leguntur. *Ipse vero præclarus antistes, superno inflammatus amore, obtulit in monasterio sancti Silvestri, sanctique Benedicti, & sanctæ Scholasticæ, quod nuncupatur Sublacus, vestes de fundato tres, & vela similiter de fundato septem.* Nunc sanctæ Scholasticæ cœnobium simpliciter appellatur, situm Decemb.

Digitized by Google

An. 1685. Decemb. in ascensu montis, qua in sacram specum ascenditur, media videlicet via inter ipsam specum & opidum Sublacense. Illic duodecim cum Abbate regulari monachi vivunt, cum tenui censu. Abbatialis mensa Cardinali Barbarino commendata est, uti & Farfensis. Triplex fuit illius monasterii sub Abbatibus status. In primo statu, qui a conditione loci ad Urbanum VI. perseveravit, Abbatis electio per monachos; confirmatio per Pontificem de more fiebat. Urbanus VI. abbatis perpetuitate sublata, manuales, id est ad nutum Pontificis mobiles, instituit: sed ita ut ex monastico ordine eligerentur. Hic secundus status ad Callistum III. qui Abbates perpetuos regularibus suffecit, quorum primus fuit Johannes a Turre-cremata Cardinalis, & post hunc Rodericus Borgia Valentinus, qui post modum Alexander VI. a quo transivit abbatiæ titulus ad Columnenses in centum & sexdecim annos; & ab his ad Barbarinos, qui hactenus ea fruuntur. Regimen monachorum est penes Abbatem regularem: quod officium modo recte administrat religiosissimus Pater Michaël Angelus Invrea, nobilis Genuensis. In claustro ecclesiæ vicino legitur barbara hæc inscriptio. * *Sculum quintanas & fenestras cum pabimento Quojutor qui pro amore Dei & beati Benedicti abbati, qui in hunc locum magnum certamen habuit.* Tum sequitur: *Edificatio ujus ecclesiæ sanctæ Scholasticæ tempore domni Benedicti VII. PP. ab ipso Papa dedicata, quod sunt ab Incarnatione Domini* CCCCCCCCC LXXXI. *mense Decembri die* IIII. *Indict.* VIII. Ad portam ecclesiæ sanctæ Scholasticæ (cui adjacebat sanctorum Cosmæ & Damiani Oratorium, quod modo in Capitulum conversum est) hæc item leguntur. *Anno* IV. *pontificatus domini Leonis Papæ, Humbertus venerabilis abbas ædificavit opus egregiæ turris ad honorem Christi Confessoris Benedicti, ejusque sororis sanctæ Scholasticæ virginis: ubi breviter annotavit ea, quæ continentur in Præceptis hujus venerabilis monasterii. In primis specum: duos lacus: fluminis decursum cum molis & piscariis suis &c.* quæ opportunius alibi referemus cum chronico ejusdem monasterii. In sacrario corpus sanctæ Chelidoniæ asservatur. Bibliotheca olim plurimis referta libris, nunc ad paucas editiones veteres redacta est. Archivum absente custode videre non potuimus. E paucis qui restant manuscriptis codicibus, unus est *Adalgeri episcopi ad Rosvvidam reclausam* de rebus moralibus; liber seu tractatus qui vocatur *Linea salutis monachorum sive eremitarum*,

* f. Scalam.

Digitized by Google

compositus a religioso viro fratre AMBROSIO *de Florentia, Generali Ord. Camald.* Dialogi more scriptus est liber, totusque constat ex sententiis Patrum. Translatio librorum Dionysii de mystica Theologia, cui præmittitur Prologus JOHANNIS SARACENI, translatoris ejusdem libri, ad Odonem abbatem sancti Dionysii: qui Johannes ejus rei gratia in Græciam se profectum fuisse tradit; mentionemque facit de Willelmo monacho, qui librorum causa itidem in Græciam missus fuerat ab Odone abbate, cui & ipse Willelmus successit. Is est qui anno MCCLII. teste Willelmo Nangio, sancto Ludovico, in transmarinis partibus commoranti, navem pannis variis, caseis & volatilibus oneratam, per duos ejusdem loci monachos misit. Ceterum Johannes ille Saracenus fuit abbas Vercellensis, ut ex apposita dorso codicis epigraphe intelligitur. AN. 1685. DECEMB. *Ambrosii Camaldulensis liber.*

II. Dominica prima Adventus sacram specum, quæ mille passibus inde abest, conscendimus non sine gestientis animi gaudio, dum tritam a beatissimo Patre atque sanctis hominibus viam incederemus. Specus ipsa in medio abrupti montis sita est, mille passus supra angustissimam vallem, in qua Anio amnis instar torrentis præceps decurrit. Directum habet ad meridiem prospectum in oppositum montem, angusta valle a specu discretum. Spatium quod eo in loco negaverat natura, ars & industria hominum dedit, tantum scilicet, quantum ad Oratorium & ad viginti monachorum cellas cum hortulo sufficit. Ibi unicus modo degit monachus cum socio ex eorum numero, quos Commissos vocant, nos Conversos, diebus festis violaceo pallio indutos. Oratorium in tres partes dividitur, superiorem, mediam, & infimam. In hac specus est sanctissimi Patris, statura hominis non longior, paullo minus alta: ubi signum piissimi adolescentis ex marmore ab Equite Bernino egregie fictum. Ara ad specus ingressum posita est, ubi sacra celebravimus. In medio ordine plura sunt altaria, unum sancto Gregorio sacrum, ad quod hæc leguntur de Gregorio IX. *Hic est Papa Gregorius, olim episcopus Ostiensis, qui hanc consecravit ecclesiam.* Tum subjiciuntur hi versus de eodem, qui illic per duos menses quondam resederat.

Pontificis summi fuit anno picta secundo
Hæc domus: hic primo quo summo fulsit honore
Manserat, & vitam cælestem duxerat idem,
Perque duos menses sanctos maceraverat artus:

AN. 1685. *Julius est unus, Augustus fervidus alter.*

DECEMB. In sacrario ostenditur tintinnabulum, quo utebatur Romanus, cum ex rupe specui eminente panem Benedicto subministrabat.

ROMA SECUNDO.

* Tivoli.

III. Sublacus unius diei itinere Roma distat. * Tibur in itinere obvium propter angustias temporis a nobis prætermissum. In diversorio proximo, cum reficiendis equis pabula quærimus, negavit hospes, nempe ut nos ea nocte apud se retineret. Memini aliquando nobis Arona Mediolanum revertentibus, cum a fabro ferrario clavos aliquot ad ferrum equi firmandum peteremus; religione se teneri, quo minus id faceret, respondit vir bonus, integrum ferrum esse necessarium. Sic illi viatoribus illudunt nonnumquam. Hoc tamen habent commodum & liberale, quod peregrinum atque advenam irridere, vel ferociore dicto aut facto quemquam, nisi provocati, lacessare nefas putant. Albula fluviolo, cujus aqua fervens, ripæ sulphureo colore infuscatæ, pertransito, inde Romam denuo appulimus.

XIII. Sanctæ Luciæ die festo sollemnes gratiarum actiones quotannis Deo fiunt in basilica Lateranensi ob memoriam conversionis Henrici IV. Francorum regis, cujus statua ex ære ad porticum ejusdem basilicæ lateralem posita est. Monumentum hujusce conversionis cernitur e regione ecclesiæ sancti Antonii, ubi religiosi Galli degunt, prope sanctam Mariam-majorem, erecto signo crucis cum inscriptione: quam quia nebulones quidam ex parte violarunt, integram huc referre non pigebit.

D. O. M.
CLEMENTE IIX. P. M.
AD MEMORIAM.
ABSOLUTIONIS HENRICI IV FRANCIÆ
ET NAVARRÆ REGIS CHRISTIANISSIMI,
Q. F. A. D. XV. KAL. OCTOB.
CIↃ IↃ XCV.

XVI. Schelestratus nobis dono dedit librum suum de Concilio Constantiensi: sequenti vero die ostendit codices Vaticanos, quibus usus est in isto libro contra Mamburgum, ut

ut probaret hæc verba Sessionis quartæ, *quoad reformationem in capite & in membris*, in antiquis Concilii codicibus desiderari. Unus codex habet (quod Schelestratus ipse bona fide non dissimulavit) hunc articulum Sessionis quartæ non integre fuisse factum, forte lectum, sed suppleri ex Sessione sequenti. AN. 1685. DECEMB.

XXV. Natali Domini sacrum Præsepe in basilica sanctæ Mariæ-majoris expositum erat super altare in quodam reliquiario, domunculæ instar fabricato, longitudine duorum circiter pedum, latitudine non integri unius pedis. Ligni partes cariosæ simul colligatæ sunt.†

† Huius sacri Praesepii imaginem exhibet Blanchinus in suo Opusculo de quibusdam Picturis Basilicae Liberianae

Inde transito Colisæo venimus ad Oratorium sancti Sebastiani, in monte Palatino situm, prope arcum Titi Augusti, quem arcum *ad septem Lucernas* apppellatum invenimus a septifido candelabro templi Jerosolymitani, illi inciso ob memoriam subactæ civitatis. Eamdem ob causam *Arcum recordationis* dictum opinamur in Descriptione urbis Romæ, quam in tomo IV. Analectorum retulimus. In prædicto oratorio sancti Sebastiani (Sebastianellum vocant) retro altare, veteres parieti appositæ sunt picturæ. Has Constantinus Caïetanus excudi curavit, ratus in eis repræsentari sanctum Benedictum inter apostolos Petrum a dextris, & Paulum a sinistris. Verum potius est imago beatissimæ Virginis, uti colligitur tum ex facie oblonga & imberbi, tum ex lineo panno circa collum, sanctimonialium instar; tum ex velo a capite dependente; tum denique ex adjunctis versibus, quos partim mox referemus. Illud tamen obstare videtur, quod manum dextram extendit benedicentis in morem, tenetque librum manu sinistra. Sed cum cetera conveniant, hæc neutiquam a sententia recedere nos cogunt. In superiori parte parietis cernitur Christi Domini cum ejus monogrammate effigies, habentis manus expansas super Episcopum, græcanico ritu indutum, adhærente Diacono: sinistram vero porrectam ad feminam quamdam, quæ pusionem in cunis ipsi offert, adstante subdiacono cum libro. Radiatas habent omnes, etiam mulier, coronas: quod indicium est probatæ ac receptæ sanctitatis. Ad pedes eorum multitudo agnorum, quales in antiquis musivis & picturis passim occurrunt. In ordine medio varii depinguntur sancti, in medio Episcopus manibus hinc inde ad pectus supine porrectis, cum duobus utrimque Seraphinis, qui Christi monogramma una manu, alia laba-

R

AN. 1685. DECEMB. rum gerunt cum trisagio. Sub eorum pedibus inscripti erant sex versus semesi, ex quibus hæc tantum expiscari potuimus.

Virgo Redemtoris genitrix & splendida mater,
. . . . XRI. . . .
. . . Sebastiano vota . . .
. . . illustris medicus . . . .
. . . . capiat vestris cælestia regna.

Primum ex his versibus referri non potest nisi ad beatissimam Virginem, quæ in infimo (ut diximus) ordine media inter apostolos Petrum & Paulum depicta est. Sub eorum pedibus hæc inscriptio legitur.

EGO BENEDICTUS PRB. ET MONACHUS PINGERE FECI.

Constantinus legit PP. I. id est, *Papa primus.* Verum consulta usque tertio scriptura, indubie ita legendum esse censuimus, PRB. id est *Presbyter.* Etsi enim aliquid de secundæ ac tertiæ litteræ characteribus detritum est, remanent tamen sufficientia vestigia ad lectionem nostram confirmandam. Nescio an Benedictus ille idem sit cum Benedicto presbytero, qui vitam Damasi papæ, rogante Petro ecclesiæ sancti Laurentii ad Damasum presbytero, in litteras retulit, qualis a Sarazanio edita est. Sed de illis picturis satis.

Inde ad antiquissimam sancti Georgii in Velo-aureo basilicam, quæ fere numquam patet, adivimus. Eodem modo constructa est, atque aliæ veteres basilicæ, nempe absque fornice & laqueari, præterquam in apside. Altare majus apsidi obversum est, ita ut sacerdos populum spectet. Sic ad sanctum Petrum in Vaticano, in Lateranensi basilica, ad sanctam Mariam-majorem, ad sanctum Clementem, ad sanctos Petrum & Marcellinum, ad sanctam Mariam trans Tiberim, ad sanctum Chrysogonum, & ad sanctam Cæciliam, (sed non ad sanctum Paulum) & in aliis non paucis, quarum portæ Orientem spectant: quæ ratio movit, ut sacerdos ad populum conversus sacra faceret, ne ab Oriente oculos ac faciem orando, ac sacris operando averteret.

Non longe ab sancto Georgio est templum sancti Theodori, quod olim Romuli fanum erat, rotundo opere, sed absque ornatu. Nicolai V. nomen in porta hinc inde primis dumtaxat litteris designatum est, cum insignibus pontificiis. In

Digitized by Google

illud templum septem octove gradibus abrupte descenditur propter soli elevationem. An. 1685. Decemb.

XXVIII. Bibliothecæ Barbarinæ forulos, annuente cum eximia benevolentia eminentissimo Carolo Cardinale, revolvere cœpimus. Nulla Romæ post Vaticanam numerosior. Ad eam nos deduxit amicus noster Guillelmus Leslæus Scotus, Theologus Cardinalis familiaris; nobisque se facilem exhibuit eruditus bibliothecæ præfectus Petrinus, canonicus Prænestinensis. Invenimus in primis collectionem Africæ Conciliorum, quam Lucas Holstenius meditabatur: sed imperfectum opus & inelaboratum, sine rerum ordine, nihil non editum continet. Inedita sunt *acta Concilii Tridentini* per Gabriëlem Palæotum Cardinalem; item *Vicecomitis epistolæ* de rebus ejusdem Concilii ad Cardinalem Borromæum, cum Pii IV. commonitorio ad eumdem Vicecomitem. Ad hæc *Nicolai Fabricii Peyreschi epistolæ* ad diversos. Ibidem *Codex Canonum* miræ antiquitatis, itemque *Ordo Romanus* vetustissimus. Rursus ex minime vulgatis epistola Prosperi Phaneli Calabri, monachi Casinatis, *an Christus Dominus in cœna Emauntina usus fuerit signo crucis ad benedicendum panem*: quod ipse negat. Multa ex variis codicibus descripsimus: Chronicon Sublacense, fragmenta Chronici sancti Vincentii ad Vulturnum a Chesnio prætermissa, cujus Chronici autographum ibidem habetur. In illo autographo variæ depinguntur figuræ, Abbatis una cum baculo non recurvo, sed in T desinente. Vincentius diaconus & martyr pingitur cum stola ex humero sinistro dependente, & manipulo digitis extra pollicem imposito. Item monachus cum tunica alba & subatro scapulari, quod tribus redimiculis ad utrumque latus adstrictum est. Denique, ne simus nimii, pro *Zmilla*, quod nomen Reginæ legitur apud Chesnium tomi tertii pag. 683. in codice habetur *Tmilla*. Ex eadem bibliotheca eruimus *Prosperi Sanctacrucii*, Nuntii apostolici in Gallia, libros tres commentariorum *de civilibus Galliarum dissensionibus* tempore Caroli IX. quibus Prosper præsens adfuit.

XXX. Dominica Missam celebravimus ad sanctum Paulum, ubi vidimus ligneam Crucifixi effigiem, quem sancta Brigida sibi loquentem audisse perhibetur. Ad sanctos Cosmam & Damianum vetus Crucifixi figura talari veste induta est; quod de quibusdam aliis observavimus. Exstabat olim supra portam veteris sancti Petri basilicæ Vaticanæ imago Crucifixi, a collo ad pedes operta, opere musivo depicta per Johannem papam

Ita Lucensis Crucifixus, et alter in mea patria

Digitized by Google

AN. 1685. DECEMB. VII. cujus imaginis typum exhibuit Angelus Rocca in libro suo de Particula sanctæ Crucis.

XXXI. Cum inter loquendum de ecclesiasticis rebus sermo incidisset de fermento, quod Romani Pontifices antiquitus per ecclesias mittebant, Josephus Maria Thomasius dixit se probare id, quod de ejusmodi fermento in nostro Itinere Germanico observatum erat, nempe nihil aliud esse quam Eucharistiam consecratam: alia sibi ejusdem sententiæ suppetere argumenta, quæ nobis suppeditavit. Porro hujusce ritus originem sibi videri referendam ad Zephyrinum papam de quo legitur in Propylæo ad tomum I. Aprilis Bollandini, eum fecisse hoc constitutum, *ut patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesia ministri portarent, dum episcopus Missam celebraret.* Hujus autem muneris ministros fuisse acolythos, e quorum numero fuerit ille Tharsicius, qui cum quodam die deferret Christi corporis sacramenta, nec vellet ea discutientibus prodere paganis; tamdiu est fustibus ac lapidibus maceratus ab eis, quousque exhalaret spiritum, ut in Martyrologio Usuardi legitur ad XVIII. Kal. Sept. Subjunxit Thomasius mirari se, ex Amalario neminem observasse, quod antiphonæ olim post singulos cujusque psalmi versus repetitæ fuerint: responsoria integra a cantore primum decantata ad versum; deinde a choro repetita; & post versum a cantore cantatum, iterum a clero repetita: secus in Gallia. Verum hæc ipse fusius in Præfatione ad suum Antiphonale, & nos quoque alias.

AN. 1686. JANUAR. VI. Cum solita humanitatis & obsequiorum officia amicis nostris de more persolvissemus, ad visendam sanctæ Crucis in Jerusalem bibliothecam, cujus jam superius mentio facta est, non semel nos contulimus, favente humanissimo & religiosissimo abbate Cosmo Annono Mediolanensi. Inter illa quæ descripsimus, non ultimo loco censendum est sancti Anastasii martyris miraculum, factum in ejus basilica ad Aquas-salvias tempore Constantini papæ, octavo sæculo ineunte. In pervetusto codice, qui fuit quondam monasterii Nonantulensis, *de acquisito domni Leopardi abbatis*, anno undenongentesimo ordinati, continetque excerpta ex Hieronymi commentario in Psalmos, præmissa ejusdem epistola ad Sunniam & Fretelam; primo loco habentur Litaniæ veteres, in quibus Confessores inter laudantur. *Polycarpus*, *Eleutherius*, *Grammatius*, *Constantius*, *Damasus*, *Innocentius*, *Gelasius*, *Victor*, *Possidonius*, *Oro-*

Digitized by Google

sius, *Priscus*, *Ruffus*, *Rufinus*, *Paulus*, *Paulinus*, *Felix*, *Lucius*, *Fortunatus*, *Donatus*, *Benedictus*, *Maurus*, *Antonius*, *Effrem*, *Euphrosinus*, *Sabinus*, *Probus*, &c. Supersunt in illa sanctæ Crucis bibliotheca codices numero c. LXXII. Bibliothecarius Carolus Emmanuel Scottus, itidem Mediolanensis, humanissimus adolescens, operam suam nobis contulit. AN. 1686. JANUAR.

XIII. Eminentissimus Cardinalis Capisucchius ad suam audientiam nos benigne invitavit admisitque. In sermone familiari actum est de sententia piæ memoriæ Cardinalis Bonæ de Azymo, quam sibi non probari dixit. Actum est etiam de Gothescalco & de Prædestinatianis, quos nequaquam ficticios esse Cardinalis censet. Idipsum nuperrime Seraphinus Piccinardus e Prædicatorum cœtu demonstrandum suscepit, edito Patavii libro anno superiori sub titulo *Prædestinatus*.

Per hosce dies, cum basilicam, quæ Ara-cæli vocatur, adissemus, exposito illic magna cum pompa Cardinalis Savelli recens mortui cadavere, quatuor famuli in quatuor funeris angulis amplissima flabella movebant ad abigendas muscas, quæ per id tempus non admodum infestæ erant: sed ita præcipiunt cæremoniarum leges. Eo in loco Jovis Capitolini quondam templum stabat. Gradibus centum viginti in basilicam scanditur. Ibi olim Benedictini versabantur. Ecclesiæ machinam sustinent columnæ marmoreæ: tholum ornant elegantes picturæ. Ad sinistram altaris partem sacellum & ara cum quatuor columnis, sub qua corpus sanctæ Helenæ in urna porphyretica jacere creditur: tametsi ad Altivillarense Campaniæ nostræ monasterium translatum fuisse quidam veteres Galli scriptores tradunt. Non longe inde abest ecclesia & xenodochium beatæ Mariæ de Consolatione: ubi quædam Antonia testamento mandavit, cadaver suum in osseam compagem redigi ad usum medicorum: quod ab illustri quodam Sancto recentiori itidem de suo præceptum fuisse accepimus. σκέλετον

XV. Cœmeterium recentissime detectum est ad portam Majorem prope aquæductum Sixti V. quod cœmeterium Castuli esse existimant. Integri loculi reperti, integræ etiam quibusdam in locis inscriptiones, quarum una erat cujusdam feminæ A BALINEU AUGUSTAE. In loculis Martyrum erant vitra sanguinis maculis adhuc rubentia.

Post sex dies iterum eodem reversi quædam corpora, quæ sanctorum esse creduntur, e tumulis exumimus, procurante Fa-

AN. 1686. JANUAR. bretto. Ex illis quorum corpora sustulimus, tres nominibus sui designati erant, EXSUPERIUS, MACEDONIUS *bonæ memoriæ* dictus, tametsi anno ætatis dumtaxat duodecimo decessisse dicitur in lapide adjuncto; & alius, cujus nomen litteris græcis adscriptum erat, sed verbis latinis. Ad illud quod mihi concessum est corpus ex gratia eminentissimi Cardinalis Carpinei, nullum nomen exstabat, sed tantum vitrum cum ferreo instrumento dentato, quod martyrii instrumentum esse putant.

simile est Epitaphium l. Severae martyris a Lupo illustratum

XVII. In festo sancti Antonii, ad ecclesiam Patrum Gallorum prope sanctam Mariam - majorem ritus nobis insolitus visus est, ut quidquid equorum est in urbe, ducantur cum suis phaleris ad plateam ecclesiæ, ubi aqua lustrali ab uno e Patribus omnes & singuli adsperguntur, dato annuo censu. Qui secus faxit, si quid equis adversi contigerit, id piaculo vertitur: quod etiam Florentiæ apud Antonianos Gallos fieri audio.

XVIII. Cœmeterium Pontiani ad portam nomine Portuensem, alias *ad Ursum pileatum* dictum est, diversum a cœmeterio savctæ Bibianæ itidem *ad Ursum pileatum*: ubi prope ecclesiam sanctæ Martyris re vera ursus pileatus ex marmore fictus cernitur. Ad illud Pontiani cœmeterium nos deduxerunt amici Ciampinus, Fabrettus, & Schelestratus. In eo supersunt aliquæ picturæ antiquissimæ, in his sanctorum Abdonis, Sennis, & Milis, atque aliæ, in Roma subterranea expressæ. Supersunt etiam ædiculæ aliquot, & fons ad baptizandum: quod probat adjuncta pictura de baptismo Christi Domini per Johannem. Loculi omnes vacui sunt, corporibus alio delatis. Hollandus quidam hæreticus, haud ignobilis, cui nomen Albertus, his imaginibus locisque conspectis, errorem nuper ejurasse dicitur, & ad Franciscanos strictioris observantiæ convolasse, apud quos vivit etiam nunc, Franciscus de Hollandia nuncupatus. Inter alia ibidem invenimus quædam fragmenta marmorum, in quibus ex una parte inscriptiones paganorum erant, ex alia Christianorum. Quippe Christianis mos erat, ut e sepulcris gentilium lapides revellerent in suos usus: & relicta ex ea parte, quæ interiora Christiani tumuli spectabat, profana inscriptione, aliam in exteriori apponerent ritu Christiano. Ejus facti exempla occurrunt in Roma subterranea, uti superius monuimus. Sic etiam gentilium integra mausolea sibi aptabant Christiani: quod de sepulcris Flisci Cardinalis, & Innocentii IV. jam observavimus. In

consule Mabillonii opusc. de cultu Sanctorum ignotorum.

Digitized by Google

An. 1686. Januar.

eodem cœmeterio item repertum a nobis est idoli Ægyptiaci (ut videbatur) fragmentum. Hinc suspicio nata est, aliquos gentilium ibidem sepultos fuisse. Verum Fabrettus suspicionem discussit, atque hoc idolum intersigne fuisse ad discernendam aliquam Christiani hominis sepulturam asseruit. Christianos quippe aliquando numericis notis, ut superius vidimus, aliquando inscriptione peculiari, aut sane quovis, quod in manus occurrebat, indicio unos ab alteris tumulos distinxisse; & quidem hoc idolum ab aliquo ad eumdem usum adhibitum. Nec mirum, cum profanis aliquando sepulcris & inscriptionibus Christiani ipsi uterentur, & numismata imperatorum aliquando suis sepulcris infoderent, ex Romæ subterraneæ lib. III. cap. XXII. At fortasse casu istuc delatum sit istud idolum; aut potius fragmentum fuerit Lazari mortui fasciis involuti, ut in antiquis Christianorum sepulcris repræsentari solet, specie non multum dissimili ab idoli Ægyptiaci figura. Quidquid sit, Christianorum sepulturas cum gentilium sepulcris permistas non fuisse constat. Adeo enim pagani Christianos abhorrebant, ut suos cum eorum ossibus cineres confundi passuri non fuissent. Equidem aliquando martyrum cadavera pagani cum profanis miscuere, sed cum facinorosis aut Judæis. Sic sancti Vitalis & Agricola, testante Ambrosio, *sepulti erant Judæorum solo inter ipsorum sepulcra*: sic Julianus Apostata sanctorum reliquias cum ossibus contemtissimis per ludibrium permisceri jusserat, qua de re conqueritur Gregorius Nazianzenus id oratione secunda contra Julianum: sic denique reliquias Nestabi & Zenonis cum ossibus camelorum & asinorum commistas fuisse, auctor est Sozomenus. Quid? quod Christianorum cœmeteria plerumque gentilibus ignota erant, in iisque latebant Christiani contra violentiam persecutorum. Hujus rei unicum afferimus testimonium ex primaria inscriptione, in cœmeterio Callisti reperta, quæ exstat in Romæ subterraneæ lib. III. cap. XXII.

Sozom. lib. 5. c. 8.

Ita sanctorum Martyrum reliquias cum haereticorum ossibus aliorumque commistas a Calvinianis Lugduni vidimus in D. Irenaeo



ALEXANDER MORTUUS NON EST, SED VIVIT

Super astra, & corpus in hoc tumulo quiescit. Vitam exple-

Digitized by Google

AN. 1686. JANUAR. *vit cum Antonino Imp. qui ubi multum beneficii antevenire prævideret, pro gratia odium reddit. Genua enim flectens vero Deo sacrificaturus ad supplicia ducitur. O tempora infausta! quibus inter sacra & vota ne in cavernis quidem salvari possimus. Quid miserius vita? sed quid miserius morte? cum ab amicis & parentibus sepeliri nequeant! Tandem in cælo coruscat. Parum vixit, qui vixit IV. X. Temp.*

Cavernæ illæ erant sine dubio cœmeteria, in quibus Christiani sacra faciebant, & sese occultabant. Si de Antonino Pio (ut videtur) in hac indubitatæ antiquitatis inscriptione mentio est; idoneum inde elicietur argumentum contra Henrici Dodwelli (qui suis alias armis facile revinci potest) opinationem de paucitate Martyrum, cum in dissertatione XI. inter Cyprianicas contendit, non plures, quam quos Justinus in secunda Apologia sua, quæ hodie prima est, memorat, nempe Ptolemæum, Lucium, & forte illam, cujus meminit, feminam quamdam, Antonini Pii principatu Romæ affectos martyrio fuisse. Idem Dodwellus ibidem asserit, *nullius martyris in probis monumentis exstare memoriam, qui passus sit sub Hadriano:* quod refellitur ex sequenti inscriptione, post superiorem adducta in Roma subterranea, ex cœmeterio itidem Callisti.

TEMPORE ADRIANI IMPERATORIS,
MARIUS ADOLESCENS DUX MILITUM, QUI
SATIS VIXIT, DUM VITAM PRO CHRISTO
CUM SANGUINE CONSUNSIT, IN PACE TANDEM
QUIEVIT. BENE MERENTES CUM LACRYMIS
ET METU POSUERUNT ID. VI.

Metus ille sine dubio oriebatur ex fervore persecutionis, quæ vigebat tempore Hadriani, quod de Antonini etiam tempore inscriptio prior contestatur. Hæc duo argumenta, quæ aliud nobis agentibus occurrerunt, non dubiam spem ingerunt de aliis multis contra Dodwellum inveniendis, si quis accuratam navaret operam. Certe Prudentius, quem in suam causam trahit Dodwellus, *innumeros* Romæ Martyres sepultos fuisse testatur his versibus hymni XI. περὶ στεφάνων.

Innumeros

Digitized by Google

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe
Vidimus, o Christo Valeriane sacer
Incisos tumulis titulos. Tu singula quaeris
Nomina? Difficile est ut replicare queam.
Tantos justorum populos furor impius hausit,
Cum coleret patrios Troïa Roma deos.
Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur
Martyris, aut nomen, aut epigramma aliquod.
Sunt & muta tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quae solum significant numerum.
Quanta virûm jaceant congestis corpora acervis
Nosse licet, quorum nomina nulla legis.
Sexaginta illic defossas mole sub una
Relliquias memini me didicisse hominum,
Quorum solus habet comperta vocabula Christus.

Ex his manifestum est, primis illis temporibus non tam accurata fuisse Kalendaria, ut omnium martyrum nomina non solum exteris in locis, verum etiam in iis, ubi passi fuerant, in numerato essent. Ecce Prudentius plurima Romae se vidisse ait sepulcra Martyrum, quorum nomina soli Christo nota essent. Neque vero etiam eorum, qui nomina adscripta habebant, memoria in Kalendariis conservata est, ut de Alexandro & Mario mox laudatis constat, qui in Martyrologio Romano (si non fallimur) locum non habent: neque etiam CONSTANTIUS, qui veneno sibi propinato, vitam non nisi ferro pro Christo amisit: quod testatur patena vitrea in coemeterio sanctae Agnetis reperta. His adde * PRIMITIUM fortissimum martyrem ex coemeterio Ostriano; * GAUDENTIUM ex Agnetiano, qui sub Vespasiano; & GORDIANUM, Galliae nuncium, jugulatum *pro fide cum familia tota*: cujus epitaphium integrum mox referemus. Denique in quonam Kalendario memorantur *Marcella & Christi Martyres* CCCCL. quorum inscriptiones exstant in Romae subterraneae lib. IV. cap. XXXVII. Ad haec, si extra Romam paullisper evagari licet, sanctorum Gervasii & Protasii, priusquam eorum corpora detexisset Ambrosius, nomina Mediolanenses penitus ignorabant, eorumque sepulcra. *Evasimus non meodiocrem*, ait Ambrosius, *pudoris sarcinam: patronos habebamus, & nesciebamus. Invenimus unum hoc, quo videamur praestare majoribus: sanctorum Martyrum cognitionem, quam illi amiserant, nos adepti sumus.*

* Roma subter. lib. 3. c. 22. pag. 692.
* Ibid. p. 602.

Ambros. epist. 56.

Addere possum H. Clementem, cujus nuper Epitaphium inventum est: Severianum Martyrem, cujus Epitaphium Fabrettus illustravit, aliosque, qui Romae quotidie deteguntur.

Digitized by Google

AN. 1686. JANUARIO. Sed ut ad id unde digressi sumus revertamur, etsi paganis occulta & ignota passim fuerint Christianorum cœmeteria, quandoque tamen ab eis detecta fuerunt. Id confirmat testis indubitatus Tertullianus in Apologetici cap. XXXVII. ubi ait, paganos in bacchanalium furiis, nec mortuis pepercisse Christianis, *quos illi de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, avulserint ac distraxerint*. Et certe difficile erat, ut ne hæc cœmeteria in notitiam paganorum aliquando venirent per falsos fratres, qui ad idolorum cultum relabebantur. Verum ab ejusmodi cœmeteriis potius abhorrebant pagani, quorum cineres aut in suis prædiis, aut in patentibus ad vias tumulis, aut in separatis ædiculis cavernisque sepeliri mos erat, ut visu hodie quoque conspicitur. Pauperibus & infimæ sortis hominibus extra portam Exquilinam communis sepultura tribuebatur in loco, cui teste Varrone *Puticuli* vocabulum erat, de quo Horatius in lib. I. Sat. VIII.

Hoc miseræ plebi stabat commune sepulcrum.

Atque ut sceleratis quibusdam locus in illis Christianorum sepulturis a paganis, dedecoris causa, datus fuisset; non dubium quin Christiani, qui certis signis & tesseris mortuos suos distinguebant, eosdem sceleratos inde postea remoturi fuissent, si quos pagani ad violanda Christianorum cœmeteria eo intulissent.

Certe in cœmeteria illa magna semper veterum Christianorum religio & reverentia fuit, ut ex Hieronymo constat, qui singulis Dominicis, more aliorum, cœmeteria illa frequentabat: nec umquam nata est eis suspicio, hæc loca a gentilibus hoc modo violata fuisse. *Diis Manibus* inscripta erant pleraque gentilium sepulcra. Unde Prudentius contra Symmachum lib. I.

Ipsa Patrum monumenta probant: DIIS MANIBUS *illic*
Marmora secta lego, quacumque latina vetustas
Custodit cineres.

quæ verba *Diis Manibus*, licet quidam Christiani ex reliquiis gentilitatis primitus retinuerint, ut superius observatum; tamen aliis notis religionem Christianam designabant, sive cruce aut monogrammate Christi, sive palmis, seu cordium expressionibus, columbis, agnis, sive aliis indiciis: quæ quidem non sunt Martyrum indicia, ut infinitis constat exemplis, sed Christianorum. Pro certis Martyrum indiciis sunt vitrea vasa martyrum sanguine intincta, qualia referuntur in Romæ sub-

terraneæ lib. III. cap. XXII. vel inſtrumenta martyrii: certiſſima ſigna, inſcriptiones antiquæ martyrium atteſtantes. In illis Chriſtianorum inſcriptionibus aliquando invenitur *Domus æterna*, ut Romæ ſubterraneæ lib. IV. cap. XVIII. ex ritu gentilium, qui corporum reſurrectionem ignorabant. Aliquando duo in eodem loculo corpora jacebant, qui loculi *biſomi* dicebantur; immo homines ipſi *biſomi*, apud Gruterum. Plerique, non tamen omnes, converſis ad Orientem oculis compoſiti: quod in Chriſti ſepultura obſervatum eſt, teſte Beda ex Adamnano. Ut mirum ſit, recentiori hoc ævo antiquum morem pro ſacerdotibus fuiſſe quibuſdam in locis mutatum: quod diſcrimen patres noſtri, etiam epiſcopi & pontifices, ignorarunt; ut ex antiquis mauſoleis & ſepulcris manifeſtum eſt. In loculis biſomis haud quaquam unum, alteri cadaver ſuperponere licebat, ſed ad latus locare. Teſtes hujuſce ritus inſcriptiones, ut Johannis Cartaparii apud Baronium ad annum MIV. teſtis & canon XV. Concilii Autiſiodorenſis: *Non licet mortuum ſuper mortuum mitti.* Apud Gruterum lepidum eſt epigramma hominis Chriſtiani, Feliciani Veronenſis, qui rationem hanc reddit, cur ſolus quieſcere velit: nempe *ut in die cenſorio ſine impedimento facilius reſurgeret.*

AN. 1686. JANUARIO

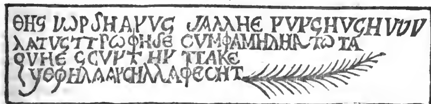
Vide Lupum de sepulcro ... veræ martyr...

Grut. pag. MLIII. 7.

Grut. pag. MLII. 8.

Antequam hinc diſcedamus, Gordiani martyris, de quo ſuperius, Galliæ nuncii ſeu legati, epitaphium ex Romæ ſubterraneæ lib. III. cap. XXII. referendum eſt: propterea quod hoc inſigne, & fortaſſe unicum ſit ſpecimen veteris Gallorum ſcripturæ, *qui in publicis privatiſque rationibus*, ut ſcribit Julius Cæſar in Commentariorum lib. VI. *græcis litteris utebantur*: quod quidem patet ex ſubjecto epitaphio, ubi litteræ græcæ Runicis inſertæ ſunt.

Rom. ſubt. p. 599.



Hoc epitaphium ſic redditum eſt in Roma ſubterranea. *Hic Gordianus, Galliæ nuncius, jugulatus pro fide cum familia tota quieſcunt in pace. Theophila ancilla fecit.* Hæreo an legendum ſit *Theophila*, an potius *Ttphila.*

Ythphila

AN. 1686. JANUARIO XXV. In festo conversionis sancti Pauli illustrissimus abbas Johannes-Baptista Palagius Romanus, e nobili Florentinorum familia; nos cum amico nostro Dioysio doctore Sorbonico & Taya abbate ad sanctum Anastasium, qui *ad Guttam jugiter manantem* antiquitus, postea ad *Tres fontes* dictus est, in sua rheda deduxit, ubi Missam celebravimus, vidimusque præclaram sancti Anastasii martyris imaginem, de qua in secundo Concilio Nicæno contra imaginum effractores actum est. Antiquissimæ istius imaginis ectypum hoc loco exhibere visum est in memoriam hujusce Concilii, in cujus actione quarta Hadriani Papæ Legati ad imaginis præsentiam fugari dæmones testati sunt: id quod probat miraculum suo loco edendum: quod ante prædictum Concilium initio sæculi octavi contigit, a teste oculato descriptum. Tres eo in loco fontes sunt, unde inditum loco nomen, ad viam Ostiensem: totidemque basilicæ, una sancti Anastasii, altera sancti Pauli: (ubi tres alii fontes, eo in loco quo sancti Pauli caput amputatum, tres saltus fecisse perhibetur, scaturiunt, lacteum saporem etiam nunc retinentes) tertia, ubi sanctus Bernardus abbas Claraevallensis scalam ad cælos pertingentem vidisse fertur, sub titulo sanctæ Mariæ de Scala-cæli, rotundo opere constructa. Bernardus alter, qui postea summus Pontifex Eugenii tertii nomine exstitit, abbas fuit illius cœnobii, quod ad paucos nunc monachos redactum est. Officinæ regulares vetustate obsoletæ. In claustro infirmorum variæ sunt picturæ, in quibus antiquus Cistercienfium habitus exhibetur. Depicti quippe illic cernuntur monachi & conversi laborantes, itemque alii funus ducentes, omnes cum capellis seu calanticis, quæ totum caput tegunt, abjecto capitio. Unus prope sacerdotem sacris vestibus indutum stat monachus cum cuculla, quæ capitium videtur non habere. In eodem claustro Kalendarium festorum, quæ per totum annum in Ordine celebrari olim mos erat, item depictum est. Fugientes litteras atque picturas illustriss. Commendator a Puteo depingi curavit. Picturæ utræque annos quadringentos excedunt. Abbas loci fuit Ferdinandus Ughellus, in primaria ecclesia sepultus ad latus epistolæ cum hoc epitaphio, quod Francisci Barbarini Cardinalis mandato illic appositum est.

Vide pag. 142

FERDINANDO. UGHELLO
Hujus. monasterii. Abbati

Digitized by Google

AN. 1686. JANUARIO

Mirare. nostri. grande. sæculi. decus
Virtutibus. laboribus. modestia
Cui. debet. Italia. sacros. Antistites
Qui. traxit. e. mortis. sepulcro. tot. viros
Perire. mortis. in. sinu. numquam. potest.
Obiit. XIIII. *Kal. Jun. an.* MDCLXX. *æt.* LXXV.
FRANC. EPISCOPUS. OSTIENSIS
De. suo. ceterisque. Italiæ. Episcopatibus
B. M. posuit

Post prandium Palagius nos deduxit in ædes consanguinei sui nobilis & illustrissimi Equitis & Commendatoris Caroli a Puteo, in quo modestia, pietas & humanitas domicilium fixisse videntur, uti & omnes fere gratiæ picturarum exquisitarum totius antiquitatis Romanæ, ne quid de libris & numismatibus dicamus. Totus Virgilius, totusque Terentius elegantissimis picturis expressi: varia apud eumdem specimina fanorum, templorum, & basilicarum. Inter illius musei tabellas magni fiunt illæ septem Ecclesiæ Sacramentorum ingeniosæ picturæ auctore Nicolao Possino Gallo, tantopere etiam apud Romanos commendato: qui in ecclesia sancti Laurentii in Lucina sepultus est. Locupletissimum illud museum magna ex parte instruxit Caroli germanus nobilis Eques & Commendator Cassianus a Puteo, vir antiquitatis curiosissimus, & Lynceæ artis studiosus indagator: cui Carolus Datus oratione parentavit; observavitque inter amplissimæ dignitatis viros, qui ex illa familia prodierunt, Ludovicum a Puteo in castris Christianissimi regis Francisci I. quondam militasse unius cohortis præfectum. Hæc lubentissime de Puteana gente commemoramus grati animi causa in Carolum, cujus humanitati multum obstricti sumus. Hujus musei curam habet Johannes Baptista Marinellus, vir officiosissimus. Carolus Datus

XXIX. Præter bibliothecam pontificiam, quæ in Vaticano splendidissima habetur, alia Vaticanæ basilicæ propria est, in qua codices ultra centum, quidam optimæ notæ asservantur. In hanc bibliothecam aditus nobis concessus est per humanissimum virum Josephum Balduinum ejus custodem. Codices rariores & pretiosiores hi sunt. *Hilarii Pictavensis* Episcopi

Digitized by Google

AN. 1686. JANUARIO opera, scripta ab annis fere mille ducentis: *Josephi antiquitates Judaicæ*: *Catena græca* ex Patribus: *Bedæ Martyrologium* auctum, sed antiquum, cum Sacramentali: *Anselmi Lucensis* episcopi Decretum: *Hildeberti* Cenomannensis & *Bernardi* epistolæ; *Ammianus Marcellinus*: *Persii Satyræ*, itemque *Terentii Comediæ* antiquissimæ. In illo Bedæ Martyrologio ad XII. Kal. Aprilis, *Assumtio sancti Benedicti*: & v. Id. Julii, *Depositio sancti Benedicti*. In Litaniis pro sabbato sancto quidam Sancti invocantur hoc modo: *sancte Gregorie, sancte Augustine, sancte Ambrosie, sancte Hieronyme, sancte Beda, sancte Antonie, sancte Paule, sancte Basilie, sancte Benedicte, sancte Maure, sancte Placide.* Quod sanctus Beda in loco tam illustri collocetur, illud in causa est, quod ex antiquis monumentis credatur sepultus in basilica Vaticana: sive fuerit alius a Beda Anglico, sive ille ipse, ut jam dudum Romanis persuasum est. Sane Romanus, sancti Petri ante annos quingentos canonicus, in descriptione basilicæ sancti Petri insignem facit de Beda mentionem. *Requiescit etiam ante portam argenteam*, inquit, *sub rota scilicet porphyretica, ut a nostris majoribus accepimus, venerabilis Beda presbyter, qui fecit homilias: & ejus ob reverentiam antiqui nostri penitus non transiebant per eam, nec nos transire permittebant.* In quibusdam etiam Kalendariis duo notantur Bedæ, unus Anglicus Maii die XXVI. alter Italus, qui junior, decimo Aprilis, monachus Gavellensis cœnobii prope * Rodigium: cujus reliquiæ Genuam translatæ sunt. Sed hæc non sunt hujus loci.

Genuenses aiunt sepultum esse in Monasterio Benedictinorum non procul Genua, sed alius Beda est.

* Rovigo.

Eadem die post meridiem habita est sacra Indicis Congregatio in Vaticano, in qua sententia dicta per illustrissimum Pallavicinum, Johannis Launoii liber de regia in matrimonium potestate in indicem relatus est, decreto Cardinalium, qui novem omnino tunc aderant cum R. P. Dominico Maria Puteobonello, Magistro sacri Palatii, & Patre Blanco Secretario Congregationis. Ex schedula ego quoque monitus sum illi Congregationi interesse ad promendum qualecumque suffragium meum super quibusdam libris Vossianis de diluvio non universali. De eodem argumento antea dixerant tres alii. Is enim in illa Congregatione mos obtinet, ut Consultores deputati duo vel tres pro rei gravitate sententiam suam de proposito libro pronuntient, scriptoque consignent. Hoc scriptum mox secretario Congregationis traditur in manus: qui rationes votorum in


Iter Ital. ad pag. 142

2)
17344 vol I

Digitized by Google

compendium redactas ad Cardinales denuo refert, ex qua relatione Cardinales statuunt quod sibi consultius videtur. Aliud tribunal est sacræ Inquisitionis in libros, qui ob notam hæreseos damnandi veniunt: qua in congregatione consultores non viva voce, sed scripto tantum suffragium suum exprimunt. AN. 1686. JANUARIO

II. Cum in bibliotheca Barbarina versaremur, duo accepimus observatione haud indigna. Unum est, Ludovicum XIII felicis memoriæ ab Urbano VIII clam rogatum, ut a fœdere Suecico, de quo maxime Austriaci conquerebantur, resiliret: propria manu citra cujusquam consilium rescripsisse, sed ad id præstandum promtissimum esse, atque etiam ad arma simul cum Austriacis convertenda contra hæreticos Germanos & Gallos, si modo Austriaci a protectione fratris sui, qui Bruxellas secesserat, abstinerent, & a ferendis fovendisque motuum ac discordiarum seminariis in Gallia per hæreticos. Quod Urbanus cum Oratori Regis Catholici significasset, Oratorem scripsisse hac de re in Hispaniam: sed responsum datum fuisse nullum. Autographa hæc epistola in archivo Barbarino asservatur. Alterum notatu dignum est, quod Urbanus ab Hispanis quibusdam interpellatus de concedendis indulgentiis ob cultum cujusdam sancti, cui VIAR nomen inditum erat, negaverit Pontifex id se facturum, nisi prius resciret, quis & qualis esset ille sanctus, & quo tandem argumento ejus sanctitas probaretur. Allatus est lapis, in quo hæ litteræ reliquæ erant, S. VIAR. At periti judicarunt fragmentum esse veteris inscriptionis, in qua quidam *Præfectus viarum* laudabatur. FEBRUAR.

VIII. Celebrata Missa in basilica Vaticana, lustravimus subterraneam loci ecclesiam, in qua permulta supersunt vetera monumenta. Illic sepulti sunt, præter alios, Otto secundus imperator, & Amalricus de Monteforti. De his cryptis exstant libri singulares. Verum in illis libris nulla, si bene memini, mentio est de inventione illic facta mausolei Honorii imperatoris & duarum ejus conjugum, Mariæ & Thermantiæ, Stiliconis filiarum. Hæc inventio facta est anno MDXLIII. quo anno Bullingerus Vadiano scribens eam refert his verbis. *Erant hæc cadavera palliis aureis involuta, ipsæque calvariæ aureis cinctæ diadematibus.. Ossa adhuc cohærentia simul cum vestibus statim ad attactum sensumque aëris abierunt in pulve-*

Digitized by Google

AN. 1686. FEBRUAR. *rem. Aurum ex vestibus collectum & purgatum ponderabat libras circiter* LXXX. *In pectore alterius massa racemi specie dependebat; composita ex auro, adamante, smaragdo, atque aliis gemmis. Apposita erant & vasa aliquot perforata forma clepsydrarum odoris gratia concinnata.* Cetera lege sis in eadem epistola, quæ exstat inter philologicas editas a Goldasto.

IX. Interfuimus sollemnibus sacris de sancto Marone in ecclesia Maronitarum: eodemque die Neapoli ab illustriss. Petro Andrea Andreino accepimus antiquam inscriptionem de quodam milite veterano, qui unus erat ex militibus classis, ibidem inter rudera nuperrime repertam.

D. M.
M. PETRONI. VALEN
TIS. VETER. EX. CLAS. PR. MIS.
PETRONIA. PRIMA. PATRONO. BENEMERENTI.

Idem nobis copiam fecit epistolæ ab se scriptæ ad Franciscum Antonium Picchiattum de duabus glyphicis gemmis: quarum una anularis ex lapide lazzoli, Romæ in quadam vinea extra portam Lateranensem reperta, stantem figuram exhibet, militari habitu insignitam, hastæ sinistra innixam, pedibus scuto hærente: ad dexteram vero, quæ mutila est, columna cernitur cum imagùncula Victoriæ, militem coronare gestientis: quod vir doctus interpretatur de M. Sergio Silo, qui secundo stipendio dexteram manum perdidit, teste Plinio apud Fulvium Ursinum, & stipendiis duobus ter & vicies vulneratus est. Altera gemma Capuæ inventa ex eo genere amethystorum est, quod Græci *Pæderotes* appellabant. In hac gemma cælatæ sunt geminæ figuræ, a capite usque ad umbiculum referentes pulcherrimum adolescentem, & paris formæ puellam; cetera desinentes in delphinos: ita ut adolescens sinistra manu inter humerum & brachium temonem regat; dextra vero uxori suæ opem ferat, catulum in pectore gestanti, dum eadem altero brachio alterum catulum ab undis retrahit, delphini capiti innixum. Nereum & Doridem, Oceani & Thethyos natos, his figuris designari idem Andreinus existimat.

X. Ecclesia beatæ Mariæ de Capella trans Tiberim, olim sanctæ *Mariæ ad Pineam* vocabatur, ut legimus in veteri inscriptione, quæ sic habet. *Anno Domini* MXC. *Indict.* XIII. *men-*

se

ſt Mart. die XXV. *dedicata eſt hæc eccleſia ſanctæ Mariæ, quæ appellatur ad Pineam, per Epiſcopos urbis, id eſt V. Savinenſem & Johannem Tuſcolanenſ. tempore domni Urbani II. Papæ, in qua ſunt reliquiæ ex veſtimentis ſanctæ Mariæ Virginis, rel. Petri apoſtoli, Cornelii PP. Caliſti PP. Felicis PP. Yppoliti mart. Anaſtaſii mart. Melix, Marmeniæ mart.* AN. 1686. FEBRUAR.

Da Damaſo vitam poſt mortem, Chriſte Redemptor.

In hac inſcriptione advertere juvat, Sabinenſem & Tuſculanenſem *Urbis Epiſcopos* (quod proinde vocabulum Romani Pontificis ſuffraganeis commune erat) appellari. Hinc explicari poteſt quod legimus in chartario Farfenſi, nempe quod DODO EPISCOPUS SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ *dedit libras quinque pro rebus poſt mortem, id eſt eccleſiam ſanctæ Mariæ cum caſamento ipſo Caſſiano. Actum menſe Octobri, temporibus Benedicti* VIII. In alio diplomate illi ſuffraganei vocantur Romani epiſcopi. Dodo mox laudatus videtur fuiſſe epiſcopus Sabinenſis, omiſſus apud Ughellum.

In eadem tranſtiberina regione exſtat antiquiſſima eccleſia ſancti Benedicti in Piſcinula, hodie parochialis, in cujus majori altari eſt effigies paullo minus antiqua ſancti Benedicti, cuculla induti cum ſtrictiſſimis manicis, capitio tantiſper ſub mentum defluente, barba neglecta, qui Regulam manu tenet: qualem hic in appoſita pictura cernere eſt. Ad latus Evangelii ara eſt ſancti Laurentii, & paullo infra ſepultura Conſtantini Caïetani abſque epitaphio. Obiit die VII. menſis Septembris anni MDCL. ætatis anno LXXXV. Hinc corrigendus Ughellus, qui ejus obitum ad menſem Julium refert. Mortis cauſa non tam ex decrepita ætate, quam ex dolore concepta, quod quidam Siculus, ejus familiaris, multos codices antiquos, aliaque monumenta ſibi clam abſtuliſſet. Ex eodem prædictæ eccleſiæ latere prope veſtibulum ædicula eſt beatæ Mariæ, tota muſivo quondam ornata, in cujus pariete ad aram depicta eſt imago ſanctiſſimæ Virginis, brachio dextro filium tenentis crucem præferentem. Illic oraſſe, & prope habitaſſe ferunt Benedictum puerum, cujus palatii rudera & macerias in proximo oſtendunt. In deſcenſu ex inferiori tribuna (ut vocant) alia imago eſt ſancti Benedicti valde antiqua. Navis ædificium fulciunt marmoreæ columnæ. In horto baſis eſt aræ profanæ cum hac inſcriptione. *Si quis hanc aram læſerit, habeat genium iratum Pop. Rom. & numina divorum.* Ejuſmodi impre-

Ughell. to. 5. Ital. col. 207.

An. 1686. Februar. cationes ethnicis familiares erant. Nonnulla huc exempla referre juvat. Inscriptio extra portam Aureliam, hodie sancti Pancratii, reperta sic habet.

C. TULIUS. C. L.
BARNAEUS
OLLA. EJUS. SI. QUI
OUVIOLARIT. AD
INFEROS. NON RECIPIATUR.

Ollæ figulinæ erant ad cineres mortuorum continendos. Alia in cippo marmoreo consimilis ibidem reperta anno MDCIII.

L. CAECILIUS. L.
ET. Ↄ. L. FLORUS
VIXIT. ANNOS. XVI
ET. MENSIBUS. VII. QUI
HIC. MIXERIT. AUT
CACARIT. HABEAT
DEOS. SUPEROS. ET
INFEROS. IRATOS.

Littera C inversa *Caïam* significat ex Quintiliano in lib. I. cap. VII. Brevior alia apud Reinesium pag. M.

QUISQUIS. HOC, SUSTULERIT. AUT LAESERIT. ULTIMUS. SUORUM. MORIATUR.

Ejusmodi formulas Christiani itidem, ethnicorum exemplo, in suis sepulcris adhibuerunt. Unam habes apud Gruterum pag. MLXII. Alterius fragmentum ex basilica sanctæ Mariæ in *Cosmedin* Fabrettus nobis communicavit.

...S. HUNC. TITULUM
...A. PLASHANTRA. SEPUL
...MORA QUE CLAUDUNT
...SSE POTES XRI ANCIL
...TA MOMI.... ANNA
...ENS VELAMINE SACRO
...GRAVIT AD XPM
...SEPULCRUM VIOLARE
...ET SIT ALIENUS A REGNO DEI.

17.344

Digitized by Google


ad pag. 147
CEPTA
MAGIS
TRI ET I
CLINA A
VREM C
ORDIS
TVI·

Alia itidem Romæ reperta ad viam Nomentanam prope sphæricum templum sanctæ Constantiæ. An. 1686. Februar.

MALE. PEREAT. INSEPULTUS
JACEAT. NON. RESURGAT
CUM. JUDA. PARTEM. HABEAT
SI. QUIS. SEPULCRUM
HUNC. VIOLARIT.

XIII. Priusquam Romæ valediceremus, visum est adire Farfam, insigne nostri Ordinis monasterium, quod Roma distat XXV passuum millibus, impositum dorso montis Acutiani, in territorio Sabinensi. Noster Johannes Durandus se nobis socium adjunxit ad levandum scriptionis laborem. Nulla apud Farfam hominum frequentia, præterquam in duobus festis Annuntiationis & Nativitatis beatæ Mariæ loci patronæ, cujus imaginem a sancto Luca depictam ostentant cum clave ædiculæ Lauretanæ. Insalubris eo in loco per æstatem aër cogit monachos solum mutare, & in cœnobium Salvatoris, octo inde millibus dissitum, demigrare: Abbas vero in opidum Faram, quod Farfæ proximum est, interim secedit. Abbas loci regularis (nam Cardinalis Barbarinus titulum habet) reverendissimus Pater Severinus ab Asculo, vir humanitatis & doctrinæ non vulgaris, archivum loci, codices mss. omnia denique nobis magno cum affectu exhibuit. In bibliotheca non admodum copiosa, vetus exstat *Lectionarium*, ex quo quædam acta Martyrum collegimus. Editiones item quædam antiquiores ibidem inveniuntur: *Origenis contra Celsum*, Sixto IV. dicata: *Chrysostomi homiliæ in Matthæum* ex recensione Thomæ Januensis de Valerano, qui in Præfatione ad Severinum de Pedepennis Bitontinum, Ordinis nostri monachum, ipsum laudat, quod multum in recognoscendis illis homiliis insudarit; itemque domni Lucæ studium ingens, *qui hos Chrysostomi sermones elegantissime transtulit*. Nec omittendum opus *Bonifacii Simonetæ*, doctoris ac monasterii Cornu abbatis, *de historia persecutionum Christianarum*, in sex libros per epistolas redactum: in quarum prima Carolum VIII Francorum regem mirifice laudat, in secunda Guillelmum de Rupeforti equitem. In epistola VII ad Alvisum monachum Cisterciensem, ait se ejus consilio hoc opus suscepisse. Editum est Mediolani anno MCCCCLXXXVIII. Prolixius esset dicere,

AN. 1685. FEBRUAR. quot & quanta ex archivo, & ex præclaris chartaceis monasterii libris excerpserimus. His peractis Romam reversi sumus.

XVI. Duæ sunt in Urbe, præter jam laudatas, bibliothecæ celebres, una in collegio Sapientiæ, altera in Capranico. Sapientiæ gymnasium originem suam acceptam refert Leoni X. qui dispersa per Urbem studia in hoc unum redegit, inchoatis ædificiis, quæ sub Gregorio XIII. Sixto V. Clemente VIII. subsequentibusque Pontificibus incrementum paullatim accepere: donec Alexander VII. totam fabricam, Borromino architecto, absolvit anno MDCLX. Instructa etiam ab eodem bibliotheca insignis, cujus ædificium magnificæ totius collegii structuræ apprime respondet. Magna ibi librorum copia, sed veteres codices pauci. Eo translata est Alexandri jussu bibliotheca Constantini Caïetani. Ibidem sex cathedras, præter alias jam dotatas, instituit idem Pontifex: quarum una est de controversiis Fidei, altera de historia ecclesiastica, ceteræ de jure tam canonico quam civili. Præclara sane institutio: sed si fundatorum votis & ædificiorum splendori frequentia studentium responderet. Ibidem Syriacas litteras docuit Abrahamus Echellensis: cujus affinis Faustus Naironus Maronita bibliothecam nobis humanissime ostendit, & dissertationem suam de origine ac religione Maronitarum dono dedit.

Collegium & bibliotheca Capranica Dominicum de Capranica Cardinalem habent auctorem. Ejus vitam scripsit Baptista Poggius, eamdemque eruditus vir Stephanus Baluzius typis vulgavit in tomo tertio Miscellaneorum. Ædificaverat sibi Dominicus ædes in regione Columnæ, in quibus *decrevit bibliothecam ad communem doctorum hominum utilitatem, congestis ibidem libris, quos magna impensa, in omni doctrinarum genere ad duo millia voluminum coëgerat.* Angelus ejus frater *domum suo usui reservavit: sed ne laudabilis voluntas fratris irrita esset, contiguum illi gymnasium magnificentius excitavit.* Dominicus obiit anno MCCCCLVIII. Hæc bibliotheca duce Palagio facile nobis patuit per humanissimum gymnasii rectorem. Codices plerique ad Jus pertinent: ex aliis præcipui sunt *Josephus de antiquitatibus Judaïcis*, idemque *de bello Judaïco.* Item *Martyrologium sive Datarium secundum ritum S. R. E.* Præmittuntur prologi vulgati Hieronymi, Bedæ, & Usuardi in Martyrologium. Usuardum aliis præfert auctor; propterea quod *ejus opus magis habetur in usu apud multas ecclesias.* Et re quidem vera

Digitized by Google

ante annos centum Usuardi Martyrologium receptum erat in ecclesia Romana, ut ex antiquis editionibus constat. Reperitur etiam ibidem Concilium Constantiense absque vulgata clausula quartæ Sessionis. Item *Professio quam fecit Benedictus Caietanus*, postea dictus Bonifacius VIII. post suam assumtionem anno MCCXCIV. cum glossa super eamdem: cujus glossæ auctor ait, se prædictam professionem reperisse multis in locis, nempe *in Diurno libro, & in fine Mallonis sancti Petri, in domo Cælestinorum Parisius, atque in pluribus locis in Francia*, asserentibus qui eam exhibebant, *quod Bonifacius Papa VIII. miserat Regi Franciæ, scire volenti, an habuisset ipse introitum canonicum in Papatu. Et inter alia quæ Rex allegabat, quod ad hoc Romanus Pontifex teneretur, inducebat epistolam papæ Pelagii Gilberto* (legendum *Childeberto*) *regi Franciæ pro causa simili destinatam. Hanc etiam eamdem vel similem Professionem faciebant alii novi quatuor Patriarchæ synodaliter, eamque subscriptam sibi mittebant invicem & Principi in sua novitate, ut patet per Gregorium: & hoc idem clare ostendunt historiæ Romanorum pontificum Eugenii & Zachariæ.* Ita glossator. Alia est hæc formula ab illis, quæ sunt in Diurno vulgato. Epistola ad Childebertum, cujus glossator meminit, est Pelagii I. edita primum a Sirmundo in tomo I. Galliæ Conciliorum.

An. 1686. Februar.

XVIII. De basilica sanctæ Mariæ in *Cosmedin* seu *ad Os veritatis*, observandum est id, quod in ecclesiis Casinensi & Sublacensi advertimus, nempe recensionem censuum ad portam basilicæ lapidibus insculptam esse. Ibi enim ad sinistram ingredientium hæc leguntur. *Hæc tibi præclara Virgo cælestis, Regina sancta, superexaltata & gloriosa Domina Dei genitrix Maria, de tua tibi offero dona ego humillimus servulus tuus Ustathius immeritus dux, quem tibi deservire, & huic sanctæ Diaconiæ dispensatorem effici jussisti, tradens de propriis meis facultatibus in usus istius sanctæ diaconiæ, pro sustentatione Christi pauperum & omnium hic deservientium Diaconistarum, ob meorum veniam delictorum, hæc inferius adscripta loca, id est fundum Pompeïanum cum casis & vineis fundorum* &c. *Item ego Georgius glorisissimus offero unc. tres, fundum Atticum* &c. *ubaricas, quod sunt in fundo Arrani, quæ data sunt ab heredibus germanæ meæ Emclæ, cui data sunt ab heredibus Pauli..... Et quidem hac conditione, ut Presbyter qui pro tempore fuerit, facturus quotidianas Missas, accipiat a Patre solidos tres* &c.

Digitized by Google

AN. 1686. FEBRUAR. Ex his intelligitur, in antiquissima illa basilica, quæ titulus est etiam nunc Diaconi Cardinalis, exstitisse olim domicilium Diaconistarum & pauperum, quibus non tantum Diaconus, sed etiam quidam *Pater* seu Sacerdos præfectus erat. In Diurno libro habetur privilegium ad instituendum Diaconum in ejusmodi diaconiis: ubi præscribitur, ut *quando lucina perficitur*, id est ad Lucernarium, *omnes diaconites & pauperes Christi* KYRIE ELEISON *exclamare studeant*. Porro unita erat hæc ecclesia monasterio sancti Pauli extra Urbem ante Leonem X. qui unionem illam solvit anno MDXIII. ut in ejusdem ecclesiæ porticu legitur. Juxta altare majus, dedicatio ejus per Callistum II. facta memoratur mensis Maii die sexta, anno MCXXIII. Indict. I. & inter varias reliquias a Gelasio II. concessas, & a Callisto in altari repositas, recensentur reliquiæ *Petri Abbacyri, & Johannis; Marmeniæ martyris, sanctæ Sumenæ*, & aliorum. Proximum est templum beatæ Mariæ de Sole, seu solis fanum. Idiotismum putat esse Fabrettus, qui Herculis templum illic fuisse existimat. Et e vicino aliud sanctæ Mariæ Ægyptiacæ quadratum, quondam vetus delubrum. Hæc in via ad portam Ostiensem, ubi pyramidalis tumulus C. Cestii VII. viri epulonum, quod Petrarcha sepulcrum Remi esse opinatus est, tametsi integra etiam nunc cum bipedalibus litteris inscriptione.

Diurn. p. 132.

XXI. Feria V ante carnisprivium, ecclesiarum in Urbe stationes percurri solent decantandis psalmis, hymnis & rosario: quod præstant Romani, bini, terni, aut plures simul procedentes. Ad portam Ostiensem singuli ad sanctum Paulum egredientes tesseram in prandium accipiunt, in hortis Matthæianis sumendum, ubi super herbas discumbitur. Præsunt huic pio instituto Patres Oratorii Ecclesiæ novæ, qui cibos omnibus & singulis parabiles, &, ut pœnitentes decet, frugales exhibent. Nec hoc dedignantur etiam Cardinales. Intererat hoc anno eminentissimus Cardinalis Cibo: aderamus & nos cum aliis numero non exiguo, scilicet ultra sex millia. Cardinalis nos de suo bellario honoravit. Prandentibus ministrabant ex Procerum numero plerique Prælati, & alii, præter Oratorii Patres, quos inter Marchesius, & Colloredus: cui purpura cardinalitia nuperrime, quantumvis reluctanti, pro humili, quo tunc præcinctus erat, linteo imposita est.

XIX. Basilica sancti Gregorii, olim sancti Andreæ, in monte Cælio seu clivo Scauri, quam Camaldulenses incolunt, ab eo-

ctem sancto Pontifice constructa est in ædibus paternis : ubi & ipse monachus fuit. De eo hæc legimus in veteri libello de ejus vita apud Patres Oratorii Romani. *Beatus Gregorius, qui fuit Præsul ecclesiæ, antequam fieret Patriarcha, monachus erat in monasterio sancti Andreæ apostoli, quod appellatur clibi Tauri, juxta sanctorum martyrum Johannis & Pauli. Erat autem abbas ejusdem monasterii : mater vero ejus beata Silvia manebat tunc prope portam beati Pauli apostoli, in loco, qui vulgo vocatur Cella-nova.* Gregorii reliquiæ sub ara majori jacent. Extra basilicam tria exstant sacella, quæ Cardinalis Baronius instauravit : unum beatæ Silviæ Gregorii matris : alterum sancti Andreæ : tertium ipsius Gregorii, ubi mensa marmorea, in qua egenos recreasse creditur. AN. 1686, FEBRUAR.

Vicina est antiqua sanctorum Johannis & Pauli basilica, nuper Dominicanis Anglis concessa. Illic Mapheus Veggius reperit elegans epigramma Gratiæ Alexandriæ, ethnicæ matronæ, quæ, in Christianarum quarumdam dedecus, *filios suos propriis uberibus* educasse laudatur. Hoc epigramma refert Mapheus in libro primo de educatione liberorum.

XXII. Ad urbem Portuensem profecti sumus cum Ciampino, Fabretto, Schelestrato, Laurentio de Zaccagnis, Taya, atque cum Bernovio & Auzuto nostratibus. Ibi portus quondam Trajani, & emporium celebre : uti & apud Ostia, quæ urbs duobus inde millibus distat ; nunc tristia urbium cadavera. In Portu reliquiæ supersunt veteris templi & murorum urbis. Basilica sancti Hippolyti, qnæ olim primaria erat, nunc ad tugurioli formam redacta est. Ibidem puteus cernitur, in quem projectus beatus martyr. In domo episcopali, in qua unicus degit colonus, sacellum est pro ecclesia cathedrali. Ubique in gyrum solitudo ingens in fertili & amœno loco, sed ita insalubri ob longam & diuturnam desertionem, ut raros agrorum cultores aura corrumpat. In domo episcopali hos versus descripsimus.

Squallebant Portus ædes ; urbs tota jacebat,
Vix etiam paucis stabat & ara Dei.
Cædibus assiduis, dirisque exposta rapinis
Rura, nec in tuto jam locus ullus erat.
Nec mare navigiis aptum, nec Tibridis unda :
Ipse suis humeris nauta ferebat opes.
Corneus a sævis purgavit littora monstris.
Hinc nova miraris surgere templa, domus.

AN. 1686. FEBRUAR.

Inde vides altum flumen, tuta ostia nautis,
Et didicisse fretum subdere colla jugo.

MDLXXXIII.

Ex Portu Ostia civitas a nobis visa est, cujus rudera, si temporis oportunitas affuisset, lubenter invisissemus propter antiquam urbis dignitatem & prærogativam, cui concessum est, ut Romanæ ecclesiæ Pontifices ordinet, *non aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus*, ut loquitur Augustinus in breviculo collationum cum Donatistis, collat. tertiæ diei, cap. x.

XXVII. Feria IV cinerum post sollemnem Missam in capella pontificia, facta est Cardinalium processio ad sanctam Sabinam, ubi prima Quadragesimæ statio antiquitus instituta est. Cardinales absente Pontifice admodum pauci cum suis pileis, subsequente famulitio, super mulas processerunt e Vaticano ad prædictam stationem. Pontifex, cum per otium & valetudinem licet, huic supplicationi interesse solet.

XXVIII. Eminentissimus Cardinalis Estræus, ut suæ in nos humanitati cumulum apponeret, brevi discessuros in villa Benedicti denuo excepit. Benedictus abbas, villæ conditor, libellum de villa sua, emblematis argutisque variarum linguarum sententiis refertum, nobis concessit. Pridie hujus diei illustrissimus Slusius, quem cum hæc scribimus in sacrum Cardinalium collegium magno omnium plausu cooptatum esse intelligimus, duo utrique nostrum numismata, sanctissimi Pontificis Innocentii XI nomine signata, unum aureum, aliud argenteum dedit in pignus suæ in nos benevolentiæ, cujus æternum memores erimus.

MARTIO. I. Bellorius a nobis laudatus non semel, ut nos in Galliam reversuros perpetui apud se hospitii jure donaret, exemplum nobis concessit duplicis egregiæ tesseræ hospitalitatis ex ænea tabula, quam ex Hispania, id est, ex bibliotheca Laurentii *Ramirez* de Prado, Matrito Romam allatam per Camillum Maximum patriarcham Jerosolymitanum, Bellorius ipse in suo museo nunc asservat. Prima tessera spectat universas familias Desoncorum & Tridiavorum ex opido Zoëlarum: altera privatas personas. Hanc tabulam, prout in lamina ærea jacet, huc retulimus.

M LICINIO

An. 1686. Martio.

M LICINIO CRASSO
L. CALPURNIO. PISONE COS. *
IIII. KL. MAIAS.

* anno Chr. XXVII.

GENTILITAS. DESONCORUM. EX. GENTE. ZOELARUM ET. GENTILITAS. TRIDIAVORUM. EX. GENTE. IDEM ZOELARUM. HOSPITIUM. VETUSTUM. ANTIQUUM RENOVAVERUNT. EIQUE. OMNES. ALI&ALIUM. IN FI DEM. CLIENTELAMQUE. SUAM. SUORUMQUE. LIBERO RUM. POSTERORUMQUE. RECEPERUNT. EGERUNT ARAUSABII. CAENI. ET. TURAIUS. CLOUTI. DOCIUS FLAESI MAGILO. CLOUTI. BODECIUS. BURRALLELAESUS. CLUTAMI PER. ABIENUM. PENTILI. MAGISTRATUM. ZOELARUM

ACTUM. CURUNDA

GLABRIONE. ET. HOMULIO. COS. * V. IDUS. JULIAS IDEM. GENTILITAS. DESONCORUM. ET. GENTILITAS TRIDIAVORUM. IN. EANDEM. CLIENTELAM EADEM FOEDERA. RECEPERUNT. EX. GENTE. AVOLGIGORUM SEMPRONIUM. PERPETUUM. ORNIACUM. ET. EX. GENTE VISALIGORUM. ANTONIUM. ARQIUM. ET. EX. GENTE CABRUAGENIGORUM. FLAVIUM. FRONTONEM. ZOELAS

* anno Chr. CLII.

EGERUNT
L. DOMITIUS, SILO. ET
L. FLAVIUS. SEVERUS
ASTURICAE

IV. Pridie quam Roma discederemus, visum est illustrissimo Platellæ officiali Parvarum datarum Prodatario, sanctæ Mariæ Rotundæ canonico & archivistæ, ut ejusdem loci veteres codices examinaremus. Omnes sunt ad usum ecclesiæ, Passionaria, Kalendaria, libri Missales, & Sacramentorum: reliqui codices exinde alio asportati. Unum hoc Romanæ elegantiæ & magnificentiæ monumentum integrum superstat, post tot urbis deprædationes & ruinas. Hoc est Pantheon, quod in honorem omnium, quos profana gentilitas deorum nomine censuit, M. Agrippa, Augusti gener, exstruxit. Plinius hoc templum ponit inter pulcherrima, illudque architecti adeo admirantur, teste Villalpando, ut vocent absolutissimum opus, & exemplar consummatissimæ architecturæ. Ad ejus exemplum Spitigneus, Boëmiæ dux, ecclesiam sancti Viti Pragæ construxit anno M LX. Pares sunt in longitudine, latitudine, & altitudine mensuræ, videlicet pedum

Chronic. Saxon. ms.

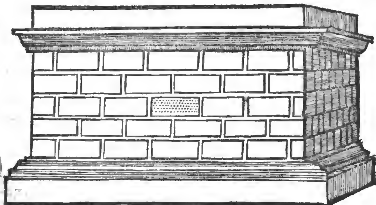
V.

An. 1686. Martio. centum quiquaginta octo, & amplius. Columnæ in porticu viginti octo ex lapide Ægyptiaco miræ magnitudinis, altitudine pedum quadraginta cum aliquot particulis. In interioribus columnæ totidem, ſed multo minores. Ad templum aſcendebatur gradibus ſeptem: tectum opertum erat tegulis æneis prægrandibus: trabes in porticu itidem ex ære: ex quibus æneæ baldachini ſancti Petri columnæ Urbani VIII. juſſu conflatæ ſunt. Apertum eſt templum in ſummo, unde lux in interiora ſubit. Illic tumulum habet præclarum illud pictorum decus Raphaël Urbinas, cum ſequenti elogio, brevi quidem, ſed perquam honorifico.

Hic ſitus eſt Raphaël, timuit quo ſoſpite vinci
Rerum magna parens, & moriente mori.

Non divellendus a Raphaële illuſtris ejus concivis & cognominis Raphaël Fabrettus, ſæpius jam a nobis laudatus, qui poſt noſtrum ex Urbe diſceſſum nobis ſignificavit, Romæ ad Tiberis ripam majorem reperta fuiſſe noviſſime diverſa ex marmore ponderum ſpecimina, ex quibus antiqua Romanorum libra illuſtrari poteſt. Unum eſt cum littera S. ſemis, id eſt ſemilibram deſignante: quod cum recentiori pondere comparatum, ſex uncias juſte appendit. Alterum magis integrum cum eadem nota eſt unciarum $6\frac{1}{4}$. Tertium cum nota I. eſt unciarum $13\frac{1}{16}$. Quartum cum duplici II. unciarum $23\frac{13}{16}$. Hæc omnia æquabilia ſunt, & ſine manubrio, quo ſequentia inſtructa erant. Primum ex his præferens numerum X. eſt librarum 9. cum unciis 10. Secundum cum nota XX. efficit lib. 18. cum unciis 8. Tertium denique cum nota XXX. æquivalet lib. 29. Ex quibus intelligitur, pondera hæc non omnino æqualia fuiſſe: quorum forſan aliqua erant ad pondus aridorum, alia ad liquidorum.

Idem vir clariſſimus die XVIII. Februarii anni currentis M. DC. LXXXVII. ſub monte Teſtaceo, de quo ſuperius mentio injecta eſt, invenit gentis Ruſticeliæ ſepulcrum: cujus baſis & corona ex lapide Albano conſtant, reliquum ex topho ſatis firmo. Ejus ſpecimen hic apponimus.



Epigraphe lapidi Tiburtino insculpta erat in hanc sententiam.

AMBEIVIA. L. F. MATER
L. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
M. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
Q. RUSTICELIUS. C. F. SCA.
LARCIA. L. F. UXOR.
LONG. PED. XXX.
LAT. PED. XXX.

Gens Rusticelia erat ex Scaptia Tribu, quæ nomen accepit, teste Festo, ab urbe Scaptia, quam Plinius in Latio locat. P. Scaptius P. F. Gabinam viam ornari, ac refici sua impensa curavit, apud Gruterum C. L. Porro prædictum sepulcrum habet longitudinis pedes XXX. totidemque latitudinis. Ad latus ejus dextrum repertus fuerat anno superiori sequens cippus pariter e Tiburtino lapide, modo pro limine proximæ cellæ vinariæ inserviens.

CIPPUS. PRIM
US. DEFIXUS
ERAT. CONTR
ANGULU
M. DEXTERI
OREM. MO
NUMENTI

Digitized by Google

An. 1686. Martio.

RUSTICELI. ET
ABERAT. AB. TR
UNCO. MON
UMENTI. P. V
ET. AB. STRUCT
URA. AQUAE
CLUSARIS P. VS.

Numquam Roma discederemus, si hoc modo singulas Romanas antiquitates, etiam quæ in libris editis desunt, recenseremus. Sed valeat tandem Roma, valeant & Romani.

ITER SENAS.

V. Feria tertia post Dominicam primam Quadragesimæ, cum nostra obsequia & gratiarum actiones amicis nostris persolvissemus, ex urbe Florentiam versus discessimus, ultra pontem Mulvium deducti ab amicis, Diroysio, Bernovio, Auzuto & aliis: eodemque die apud Roncilionem pernoctavimus.

VI. Altera post nostrum ex Urbe discessum die Viterbium prætergressis; per tempus nobis haud quaquam licuit adire bibliothecam Latini Latinii Viterbiensis, Canonicis ejusdem urbis ab eo legatam. Visitur in ædibus prætorianis Annii Viterbiensis ex Ordine Prædicatorum depicta effigies, qui fucatis & ementitis librorum & inscriptionum veterum titulis viros doctos suo tempore delusit. Huic Berosi Antiquitates Babylonicas, & Manethonis Chronicon tribuunt * periti critici; variasque inscriptiones, cum græcas, tum latinas: quas ab se subornatas humo infodi, ac post aliquantum temporis inde effodi, quo antiquitatis speciem eis affingeret, dolose curabat. Ejusmodi sunt nonnullæ ædibus prætorianis insculptæ, quarum una Desiderii Langobardorum regis, qua Astolfi decessoris sui abrogat decreta, Grutero fucum fecit: Holstenius tamen in notis ad Cluverium hanc de Desiderio inscriptionem mordicus tuetur pag. 68. Hujus rei occasione memini legere in scriptis libris quamdam ejusdem farinæ inscriptionem, *Diis pedibus* nuncupatam, de qua inferius dicemus. Gaspar Varrerius Lusitanus præter alios personatum Berosum eleganti validaque censura confodit.

* V. Gerard. Voss. de Hist. Lat. p. 600.

Pransis apud Montem-Flasconis, hospitium præbuit vicus sancti Laurentii ad Volsiniensem amplissimum lacum. Duobus proximis diebus, Aquæ-pendentis opidum, tum Radicofani, unde

An. 1686. Martio.

incipit ditio Magni Hetruriæ Ducis: poſtea Scala in noctem inde primam, Senæ in alteram nobis occurrerunt: quæ civitas lapidibus coctis tota ſtrata eſt.

IX. Sabbato apud Senas eccleſiæ metropolitanæ ſeu Domus elegantem fabricam, ſed maxime pavimentum, marmoreis ſegmentis depictum, quale nuſquam alibi invenitur, non ſine admiratione vidimus. Altare majus, ſolito more converſum ad Orientem, inſignes ex ære fuſili ſtatuas habet; & ſuper altare exſtat ſanctiſſimi Sacramenti repoſitorium ex eadem materia. Ante hoc altare octo ex candida cera funalia (quod apud Italos ſingulare, quibus oleum id præſtat) perpetuo ardent ex pia inſtitutione Avæ nobiliſſime Magdeburgenſis feminæ: quæ cum olim Senas * veniſſet, non procul a civitate cœnobium ſub Regula ſancti Benedicti conſtruxit, ac veſte monaſtica ibidem induta, mirabili exemplo vitam traduxit & abſolvit. Tempus non exprimit Ughellus, ex quo hæc retulimus. In eadem eccleſia chori ſedilia pone altare etiam ſubalares fornices occupant. Sacella ex utroque latere ad majorem uſque portam egregie ornata; ſed in primis beatiſſimæ Virginis capella cum ſphærica turre, tota interius ex marmore conſtans, impenſis Alexandri VII. cujus ſtatua ibidem cum aliis indigenarum Pontificum ſtatuis conſpicitur. Ex adverſo cernitur ejuſdem figuræ capella ſancti Johannis Baptiſtæ. Octo vulgo numerantur Pontifices ex Senis vel ex Senenſium ditione oriundi. Gregorius * VII. Alexander III. Pius II. & Pius III. Marcellus II. Paulus V. Alexander VII. quibus Bonifacium VI. adjungunt, adduntque Nicolai II. electionem Senis in Concilio factam, qui decretum tulit, ut deinceps Pontifex nonniſi a Cardinalibus eligeretur. Dum ejuſmodi ſtatuas intueremur, occurrit memoriæ id quod in Colomeſii Singularibus legitur, ſtatuam pſeudopapiſſæ Johannæ inter illas pontificias locum habuiſſe uſque ad annum MDCXXXIV. quo anno Johannes Launoius Doctor Pariſienſis Senas profectus, ipſam ſtatuam in cathedrali eccleſia etiam tunc ſtantem ſe vidiſſe aſſerit in Diſſertatione de auctoritate negantis argumenti: ac proinde Baronio illuſum fuiſſe, cum in litteris ad Florimundum Raimundum ſcribens, disjectam & comminutam ſtatuam ſibi ipſe gratulatur. Oculis omnia luſtravimus accurate, nec quicquam de illa ſtatua, aut videre, aut reſcire potuimus. Rem poſtea maturius examinavit illuſtriſſimus abbas Jacobus Mignanellus, atque ænigma ſolvit in litteris, quas per Magliabecum nobis tranſmitti curavit. Quippe ſtatuam illam

sex ardent in Ecclesia cathedrali Florentiae perpetuo

* Ital. ſac. to. 3. col. 620.

* aliis Romanus.

AN. 1686. MARTIO. fabulosæ Johannæ, quæ post resectam sub hæc novissima sæcula basilicam, obtinente fabula, fabricata fuerat; demum Clementis VIII. pontificatu, cooperante cum Magno Duce ad Baronii preces archiepiscopo loci Cardinale Tarugio, non penitus quidem fuisse comminutam: sed mutatis formæ muliebris lineamentis, ex femina factam Zachariæ Pontificis figuram, apposito ZACHARIÆ nomine, ne qua suspicio in posterum hac de re ob servatam statuæ materiam suboriri posset. En vera ac genuina facti historia. Ad latus aquilonare ecclesiæ Pius II. egregiam bibliothecam construxit, instruxitque: sed modo soli libri, qui ad cantum pertinent, ibi supersunt, numero quadraginta, cum præclaris ex minio picturis, qui pro temporum diversitate ad chori usum mutantur. In pariete utrimque elegantissimæ picturæ Pii II. gesta præcipua repræsentant. In medio super columnam consistunt tres Gratiæ ex ære: quarum una instar abeuntis, duæ specie redeuntium, morali quippe documento, facta una gratia, geminas auctori provenire.

Senis ecclesiæ Dominicanorum & Franciscanorum ingentes. In hac sanctus Bernardinus custodis officium gessit: in illa vixit sancta Catharina Senensis. Apud Patres Augustinianos, quorum ecclesia sanctum Martinum Turonensem patronum habet, Pater Oliva Generalis instructissimam bibliothecam in publicos usus nuper instituit. Mox laudatus Jacobus Mignanellus, cui a Magliabeco eramus commendati, nos per urbis loca comitari non est gravatus; reversos in suis ædibus amice excepit. Pater ejus inter majores suos numerat ejusdem generis Cardinalem Fabium Mignanellum: mater ex Ptolomæorum gente, Bernardum Ptolomæum, instituti Montis Oliveti auctorem inter suos agnoscit.

FLORENTIA ET LOCA VICINA.

Eodem die flante rigidissimo vento Senis egressi, sequenti Florentiam pervenimus: ubi, tamquam in primario renatarum artium domicilio, ultra unum mensem substitimus.

XI. De Florentia id experti sumus, quod Petrus Delphinus, Camaldulensium summus præfectus, in epistola quadam inedita scribit ad Vincentium Quirinum Venetum, qui Florentiam profectus, se illius civitatis elegantia, morumque comitate mirifice captum fuisse Petro scripserat. Respondit Petrus in hunc modum. *Placituram tibi Florentiam numquam dubitavi. Est enim ejusmodi, si ædes sacras, si profanas, si xenodochia & alias structuras miro artifi-*

cio exædificatas consideres, quæ ob sui venustatem & elegantiam omnibus placere debeat. Quæ sint istorum civium ingenia, qui mores & studia; ex illorum congressu facile potuisti advertere. Quam ob rem si a civitatis antistite & aliis tum religiosis, tum primariis civibus officiose habitus es, atque humaniter acceptus; non est quod mei gratia id factum putes. Non enim es tu is, qui latere diu apud Florentinos potueris: cum suapte natura procul odorentur hominum præstantiam, & sapientibus atque eruditis mirifice deferant. Hactenus Petrus. Etsi vero non ii sumus, quibus deferri ob eam præstantiam possit: attamen sive propter amicorum commendationem, seu propter ejus a quo missi eramus dignitatem, a Florentinis nihil nobis non concessum est. Hanc gratiam in primis acceptam referimus sereniss. Princ. Magno Hetruriæ Duci, qui, cum Pisis esset, comperto ex litteris Magliabeci nostro Florentiam adventu, jussit ut non solum Laurentiana Mediceorum bibliotheca, sed etiam omnes Florentinæ in nostros usus essent reseratæ; nobisque suppeditaretur amanuensis ad ea describenda, quibus opus haberemus. Rem exsecutus est illustrissimus Antonius Magliabecus, ex longo litterarum commercio nobis jam dudum amicissimus: quo duce ac monstratore, quicquid librorum in bibliothecis Florentinis proposito nostro magis conveniebat, didicimus. Is enim ea præditus est sagacitate, nihil ut ipsum lateat; ea memoria, ut omnes libros habeat in numerato, ipse museum inambulans, & viva quædam bibliotheca.

An. 1686. Martio.

Dum cum illo fabularemur, dum congestos librorum acervos apud eum revolveremus, eo advenit R. P. Petrus Pinotus, a sancto Ludovico cognominatus, Fuliensium Gallorum in monasterio Pacis Prior, qui pro sua humanitate nos in suum cœnobium, volentes quidem ac lubenter assentientes, traxit; ibidemque paterna caritate tractavit. Idem nos postridie deduxit in audientiam Magni Principis Ferdinandi, (is Magni Ducis primogenitus filius) qui nobis favorem suum gallicis verbis promisit, factisque præstitit. Verum cum Patrum Fuliensium monasterium extra urbem situm sit, coacti sumus, non sine amica hospitum nostrorum expostulatione, hospitium accipere in abbatia sanctæ Mariæ: cujus loci abbas reverendissimus Pater Candidus a Forolivio nihil non egit, ut ad se diverteremus. Assensimus tandem, & per aliquot quibus Florentiæ mansimus hebdomadas, humanissimi abbatis & monachorum ejus caritas in nos semper constans & eadem perseveravit. Interim eruditum

Digitized by Google

Illis Patribus, qui omnem facultatem investigandæ bibliothecæ non modo concesserunt, sed nos etiam apud se hospitari propemodum coëgerunt. Inde multa excerpsimus ex quodam libro cui titulus est, *Gubernaculum Conciliorum*, ad Julianum de Cæsarinis, tit. sancti Angeli Cardinalem, scripto tempore Concilii Basileensis a quodam Nicolao prædicatore Hispano, disciplinæ ecclesiasticæ studiosissimo, qui & ipse Concilio Constantiensi interfuerat. Ibidem etiam invenimus quoddam scriptum, sub nomine Hieronymi *de duodecim Doctoribus* sui temporis vulgatum, quem cum alio codice sanctæ Crucis contulimus. Apud illam Annuntiatæ ecclesiam frequens est Fidelium concursus ob imaginem beatissimæ Virginis, quam a quodam Bartholomæo (Johannem alii appellant) inchoatam, ab Angelo absolutam fuisse tradunt. AN. 1686. MARTIO.

Dominicus Johannes Florentinus ex Ordine Prædicatorum in carmine suo de vita beatæ Virginis, & de Florentinis ejus ecclesiis, quod quatuor libris scripsit ad Petrum Mediceum, Senioris Cosmi filium, ejusdem ecclesiæ instauratorem; multa dicit de hac ecclesia, describitque atrium ejusdem variis ornatum figuris in signum miraculorum, pictis & fictis, quæ etiam nunc ibidem videntur. Laudat insuper Philippum Benitium, ejusdem loci quondam Patrem, mira pollentem virtute:

Ossa modo cujus sita sunt veneranda Tuderti
Mortua, portentis vivificata novis.

Laudat & Marianum, qui suo tempore vivebat, itidem loci Patrem, de quo plura scripta sunt in Dialogo Pauli Florentini de origine Ordinis servorum beatæ Mariæ ad Petrum item Mediceum: quem Dialogum ex Laurentiana bibliotheca habemus. In quodam codice hujus bibliothecæ, ubi contenta initio referuntur, inter alia notatur *Willelmus Theodoricensis de officiis ecclesiasticis*: sed liber iste avulsus e codice fuerat. Ibidem R. P. Dominicus Maria Brancaccinus Serenissimi Magni Ducis theologus nobis ostendit librum suum de Doctoratu, quem prelo subjicere meditatur.

XIII. Nulla post Laurentianam bibliotheca Florentiæ libris vetustis magis referta est, quam bibliotheca sanctæ Crucis, quæ præclara domus est Minorum conventualium. Bibliotheca hæc amplissima solos mss. codices habet, ad quos inspiciendos facilem accessum habuimus. *Liber Anselmi de corpore Christi*, qui in editis desideratur, non levis esset momenti,

An. 1686. Martio. si codex foret correctior. Est & aliud ejusdem argumenti opus ex Patribus, quorum nullus affertur Paschasio Radberto posterior: quod opus Gezonis abbatis esse postea deprehendimus. Alius codex sancti Johannis Chrysostomi in Matthæum homilias XXVI Aniano interprete, subsequentes a Georgio Trapezuntio in Latinum versas complectitur. In alio codice habetur alia versio earumdem homiliarum numero XC. a Burgundione Judice, origine Pisano, facta *domino Papa Eugenio III. præcipiente, anno Dominicæ Incarnationis* MCLI. *Indict.* XV. *in Kal. Decembris*, uti Burgundio ipse in fine testatur, qui alia tum Chrysostomi, tum Johannis Damasceni latine vertit. De hoc lege Laurentii Pignorii epistolam XXXIX. Porro viginti sex homilias priores, nec plures, nec pauciores, ab Aniano vetere interprete in Latinum translatas fuisse, ex aliis item codicibus antiquis perspectum habemus. In alio codice sanctæ Crucis exstant Goffridi Vindocinensis epistolæ: ex quibus quadragesima tertia est *ad Robertum de Arbruscello, sanctimonialium de Fonte Ebraudi procuratorem*. Codex scriptus est auctoris ætate. Verum hæc epistola non officit Roberti sanctitati; neque alia item Marbodi episcopi Redonensis: utpote quæ falsos tantum rumores continent, a malevolis sparsos in Robertum, quem inculpata vita, alia auctorum æqualium testimonia, ceteraque omnia, ab his calumniis abunde purgant. Sed de his hactenus. Præclara est ibidem Jacobi Angeli ad Chrysoloram epistola de Gregorii XII. electione. Non inter infimos ejusdem bibliothecæ codices censendum est Pontificale Romanum, in quo singularia quædam leguntur, maxime in visitatione infirmorum, & in mortuorum tumulatione. Sacerdos ad infirmum procedit cum oleo sancto, aqua benedicta, & cinere sacto. Infirmus a sacerdote interrogatus, cur se accersierit, respondet: *Ut confitear Domino & tibi peccata mea, & ut vice Dei tu illa mihi condones, & des mihi pœnitentiam, & infundas sancti Spiritus unctionem.* Dehinc promittit, se, si convaluerit, *unctionem sanctam custoditurum.* Tum facta super ejus pectus cruce cum aqua benedicta & cinere, Sacerdos cilicium eidem superimponit. Postea *suscepta confessione, & indicta pœnitentia*, sequuntur Psalmi pœnitentiales; iisque decursis adoratio crucis per infirmum. Deinde *tradit ei sacerdos eucharistiam dominici corporis, intincto vino tali intinctione sanctificato.* Demum fit unctio solito more. In sepeliendo mortuo hæc præcipue observantur. Ante defuncti absolutionem, *de mandato Rectoris*

Digitized by Google

Pater spiritualis venit in medium, & reddit testimonium pro defuncto, si fuerit unctus, si confessus: & de vita sua audito testimonio, sæpe dictus Rector quærit a cuncto clero, & dicit: Placet vobis ut absolvatur frater iste defunctus? Respondent, Placet. Tunc Rector rogat de voluntate omnium eum qui major est inter eos, vel qui primus fuit in oratione, ut ipse absolvat. Ille vero cui injungitur, dicit, Orate omnes. Pater noster. In memoria. Absolve. Finita oratione, jam dictus Rector præcipit diaconis & subdiaconis, ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportant eum ad tumulum. Hæc, quia singularia sunt, lectoribus rerum ecclesiasticarum studiosis non ingrata fore existimavimus. Hactenus de bibliotheca sanctæ Crucis.

In ejusdem loci ecclesia, quæ sane amplissima est, insigniorum pictorum eximiæ sunt tabellæ: præclara item mausolea illustrium virorum, Leonardi Bruni Aretini, & ex adverso Caroli Marsuppini, qui ambo Reip. Florentinæ Cancellarii, atque litteris clari extitere. Leonardo hoc epitaphium inscriptum est.

Postquam Leonardus e vita migravit,
Historia luget, eloquentia muta est:
Ferturque Musas, tum græcas, tum latinas,
Lacrimas tenere non potuisse.

Matthæus Palmerius Florentinus, in libello de Temporibus, quem Petro Cosmi Senioris filio nuncupavit, Leonardi obitum refert ad annum MCCCCXLIII. his verbis: *Leonardus Brunus historiographus Florentiæ moritur* VII. *Idus Martii, ætatis suæ anno* LXXIIII. Neque Caroli Marsuppini elogium prætermittendum, quod hoc epigrammate concluditur.

Siste, vides magnum quæ servant marmora vatem,
Ingenio cujus non satis orbis erat.
Quæ natura, polus, quæ mos ferat, omnia novit
Karolus, ætatis gloria magna suæ.
Ausoniæ & Graiæ crines nunc solvite Musæ:
Occidit heu! vestri fama decusque chori.

Duo isti tumuli exstant in summa navi sanctæ Crucis: in infima vero monumentum Michaëlis Angeli a Bona-rota, cum dimidia ejus effigie, tribusque præclaris statuis, quæ pingendi, sculpendi, & ædificandi artes, quibus is excellebat, repræsentant, cum hocce epitaphio.

An. 1686.
Martio.

MICHAËLI ANGELO BONAROTIO,
E VETUSTA SIMONIORUM FAMILIA,
SCULPTORI, PICTORI, ET ARCHITECTO,
FAMA OMNIBUS NOTISSIMO.

LEONARDUS *patruo amantiss. & de se optime merito, Translatis Roma ejus ossibus, atque in hoc templo major. suor. sepulcro conditis, cohortante sereniss.* COSMO *Med. Magno Hetruriæ Duce P. C.*

Ann. sal. CIↃ. IↃ. LXX.

VIXIT ANN. LXXXVIII. M. XI. D. XV.

Ejus obitus Romæ contigit die XVII Februarii, anno Domini MDLXIV. Extra basilicam sanctæ Crucis, ad ædes Novitiorum sepultus est celebris ille mathematicus Galilæus Galilæi Florentinus, qui obiit anno MDCXLII. die IX Januarii, ætatis suæ anno LXXVIII.

Hæc etsi pluribus diebus a nobis observata, in unum tamen diem conjecta sunt: quo die Magni Ducis cimelia, signa, picturasque nobis commonstravit cum Magliabeco Norisius, qui numismatum & cimeliorum curam habet. Opus esset peritissimo rerum æstimatore ad definiendum pretium tot inæstimabilium rerum, quæ in veteri palatio asservantur: certe neque earum numerum, neque vocabula condigna afferre possumus. In his atque aliis quæ Romæ vidimus signis mirari licet priscorum artificum ingenium & industriam, qui rem mutuam atque inanimem, veluti spirantem ac loquentem reddere potuerunt; & quod est mirabilius, ita passiones animi repræsentare, ut rigidum marmor, quod neque lætari, neque dolere potest, simile tristanti ac ridenti conspicias. Una passim in his signis atque etiam in picturis verecundia desideratur, quam vel nullam, vel solum dimidiatam exhibebant illi veteres. At forte ignoscendum paganis, sed non Christianis, qui in ipsis etiam locis sacris, ad ipsas aras pudorem spectantium nonnumquam offendunt. Cum in perfectissimorum signorum æstimatione hæreamus, occurrit præ aliis in galeria (ut vocant) serenissimi Ducis imperfecta Bruti statua dimidia, cujus vultum cum sculptor dimidiatis tantum lineamentis exhibuisset, ad cetera supplenda hoc distichon apposuit.

Dum Bruti effigiem sculptor de marmore fingit,
In mentem sceleris venit, & abstinuit.

[Handwritten marginal note:] Anno 1737 Galilaei sepulcrum patefactum est, ut ejus ossa ex testamento Vincentii Viviani in mausoleum in Ecclesia S. Crucis conditum transferentur; sed primum cadaver sibi Viviani invenimus, nomine adscripto: Deinde aliud in alio loco cadaver, quod ejus esse, nemo [illegible]: tertio tandem cadaver detectum est, quod feminae esse videbatur.

mihi videtur scriptum esse: Ducit Virgiliana imitatione

Digitized by Google

Singularis est uno in conclavi collectio multarum tabellarum, in quibus pictores se ipsos expresserunt: quas inter non postrema est Bruni nostratis nobilissimi pictoris effigies. AN. 1686. MARTIO.

XIV. Litteris a Serenissimo Magno Duce acceptis, in Laurentianam bibliothecam introducti sumus per Magliabecum: ibique multos dies investigandis describendisque codicibus antiquis impendimus. Illustrissimus Johannes Baptista Frescobaldius, Laurentianis Canonicis præpositus, cui a Principe iterato commendati fuimus, nobis facilem illuc accessum cum scriptore præbuit: semperque ad officia paratissimus fuit Alexander de Magnis, bibliothecæ pro tempore curator. Adjacet bibliothecæ ecclesia sancti Laurentii, Ambrosiana olim dicta a sancto Ambrosio, qui eam sanctis Vitali & Agricolæ nuncupavit. Hanc vero in eam, quæ nunc cernitur, formam construxit Cosimus Senior, qui ad gradus majoris aræ cum uno, sed perquam honorifico, *Patris Patriæ* titulo, qui ipsi Senatusconsulto decretus est, sub humili lapide jacet. De tanto viro, tamque de litteris benemerito id jure dici potest quod Plinius junior scripsit de Titinio Capitone. *Vir erat optimus, & inter præcipua sæculi sui ornamenta numerandus. Colebat studia, studiosos amabat, fovebat, provehebat; multorumque qui aliqua componebant, portus, sinus, præmium, omnium exemplum: ipsarum denique litterarum jam senescentium reductor ac reformator.* Plin. lib. 8. epist. 12. Claustrum Canonicorum basilicæ adhæret, & super claustrum ex una parte bibliotheca: cujus ædificium delineavit Michaël Angelus Bona-rota. Scamna veteri more hinc inde sunt disposita, & super scamna codices numero tria millia septem. Eorum indicem brevi (ut speratur) edendum accuratiorem texit Franciscus Maria Ducci, scribendi græce & hebraïce peritus. Bibliothecæ altera pars dotis nomine Catharinæ Mediceæ cessit, in bibliothecam regiam translata. Prope scalam, quæ ad bibliothecam ascensum præbet, exstat Pauli Jovii statua ex marmore cum hac inscriptione.

PAULO JOVIO NOVOCOMEN. EPISC. NUCERINO,
HISTORIARUM SUI TEMPORIS SCRIPTORI,
SEPULCRUM QUOD SIBI TESTAMENTO DECREVERAT,
POSTERI EJUS INTEGRA FIDE POSUERUNT,
INDULGENTIA MAXIMORUM OPTIMORUMQUE COSMI
ET FRANCISCI ETRURIÆ DUCUM ANNO MDLXXIV.

An. 1686. Martio. E vicino est monumentum Antonii Ciofii Jurisconsulti celeberimi, qui obiit anno MDLXXV.

Cum nullus fere in urbe Florentina locus sit, ubi aliquod Mediceæ magnificentiæ aut pietatis monumentum non exstet; nullum tamen augustius, quam hoc in loco ubi basilica Laurentiana, & collegium Canonicorum ibidem institutum, Mediceæ gentis pietatem contestantur; magnificentiam sepulcra Ducum, Angeli Bonarotii opus insigne; & conditorium illud, quovis auro pretiosius, quod a Ferdinando M. inchoatum necdum absolutum est, tametsi ab annis octoginta a labore non cessarint artifices: amorem denique in litteras & bonas artes, quas ab interitu ante annos ducentos Medicei revocarunt, hæc ipsa, de qua loquimur, bibliotheca, quæ in publicos usus ex Magni Ducis indulgentia patet. Non est opus singillatim omnia & singula recensere, quæ ex illa bibliotheca descripsimus. In Græcis describendis Antonius Maria Salvinius vir, latine & græce, ne quid de aliis linguis dicamus, exercitatissimus; in Latinis Franciscus de Stephanis clericus, adjutores fuere. Ex Latinis inde habemus inter alia *Zenobii episcopi vitam*, quæ Simplicianum sancti Ambrosii amicum ac successorem præfert auctorem, quod tamen præstare nolim; deinde *Humberti Cardinalis libros tres* contra Simoniacos & contra investituras: ex græcis *Origenis librum contra sectas & hæreses*, sed mutilum ab ea parte, quæ refutationem continebat; & *acta* cujusdam *Jacobi neophyti* ex Judæis, qui cum contra sententiam, Heraclii principatu, baptizatus fuisset, post susceptum Sacramentum ita in fide confirmatus est, ut etiam disputationem adversus suos populares sustinuerit, ad vindicandam religionem Christianam. In illis actis illud observatione dignum est, quod Jacobus exemplo Pauli apostoli, qui se legis suæ studiosissimum ante suam conversionem fuisse prædicabat, ait se pridem adeo Christianis infensum fuisse, ut apud Ptolemaidem libros eorum ex episcopio abstulerit; & eos quidem, qui ad vetus & novum Testamentum pertinent, secum asportaverit: at codices sanctorum Patrum, Basilii, Gregorii, Epiphanii, Ambrosii, Ephræmi, & Antiochi nomina præferentes, flammis tradiderit. Alii libri in illa bibliotheca insigniores sunt *Pauli Orosii libri* VI. litteris quadratis ab annis mille scripti; mutilus codex ad caput XVIII. libri primi. Legitur hæc epigraphe initio libri VI. CONFECTUS CODEX INSTATIONE MAGISTRI WILIA-

RIC ANTIQUARII. ORA PRO ME SCRIBTORE SIC DOMINUM HABERE PROTECTOREM. An titulus operis fuerit *Ormesta*, ex mutilo codicis principio disci non potest. Præter ea *Ciceronis epistolæ ad Atticum* in veterrimo codice cum transpositione, quæ in antiquis editionibus reperitur; *Taciti historiæ lib.* V ex bibliotheca Fuldensi, quo ex codice prima horum librorum editio Romæ anno MDXV accurata est: *Plotini liber* in præexistentiam animarum græce, ineditus: & alii. Unus codex ex corio antiquissimus ibidem exstat, continens librum *Hester*, hebraïce sine punctis scriptum, absque scriptura in adversa foliorum parte. Ibidem habentur *Wiclefi opera*, id est primo *tractatus magistri Johannis Wyclyf de fundatione pseudofratrum*; *tractatus de Christo & Antichristo*; *De contrarietate duorum dominorum*: *De citationibus frivolis & aliis versutiis Antichristi*: *De nova prævaricantia mandatorum*: *Speculum Ecclesiæ militantis*: *Dialogus inter veritatem & mendacium*: *Alius dialogus quatuor libris in alathiam, pseustin, & phronesin*: *De dominis & servis*. Nec ab re erit observare, in eadem bibliotheca historiam *Daretis Phrygii*, quicumque sit impostor ille, *de exitu Trojanorum, & de eorumdem excidio*, exstare in codice ante annos octingentos exarato: in cujus fine habentur versus de sancto Patricio, & de Cellano abbate, tempore Transmari episcopi Noviomensis. Nec illud prætermittendum, quod in libro Brunetti, libellum Ottingerus, sed mendose, in lucem vulgavit in suo Bibliothecario, qui inscribitur, *Thesaurus de origine & natura omnium rerum*, gallice primum, deinde italice ab auctore compositus, Brunettus in capite primo, postquam sibi objecit quemdam interrogantem, cur, Italus cum sit, in *Romana seu Francica lingua* scripserit? respondet se id fecisse duas ob causas: unam, quod in Francia tunc versaretur: alteram, quod Francica lingua ceteris aliis gratior esset atque universalior. *Percio che la parlatura Franciescha e piu dilectevole & piu comuna che tutti li altri linguaggi*. Hujus auctoris liber italice vulgatus est. Præterimus *historiam Bernardi Oricellarii de bello Italico*, seu de adventu Caroli VIII. Francorum regis in Italiam: qua in historia moderatio, scriptori probo conveniens, & alienus a studiis partium animus desiderantur. Recens est, sed tamen non spernendus codex *de viris quibusdam illustribus apud Arabes, per Johannem Leonem Africanum ex ea lingua in maternam traductis*. Hactenus de bibliotheca Laurentiana.

An. 1686. Martio.

XIX. Cœnobium Angelorum apud Florentiam, Ambrosii

Digitized by Google

AN. 1686. MARTIO. viri eruditiſſimi & aliorum Camaldulenſium Patrum inſignio- rum ſeceſſu illuſtre, pauca retinet ex illa librorum ſupellectile, quam optimi Patres illi collegerant. Superſunt tamen nonnulli codices haud contemnendi, quos, concedente humaniſſimo abbate Romualdo, examinavimus, partimque deſcripſimus. Majoris momenti *epiſtolæ quatuor Lini Colucii Salutati* Cancellarii Florentini, in cauſa Schiſmatis ſcriptæ, I ad Cardinales Gallicos, II Petro de Corſinis Cardinali, III Marchioni Brandeburgenſi, IV Innocentio ſeptimo. Exſtat aliud opus Pauli Orlandini monachi ejuſdem cœnobii, & poſtea Ordinis præpoſiti generalis, dictum *Heptaticum*, inſcriprum Antonio Puccio, epiſcopo Piſtorienſi & Nuncio apoſtolico ad Helvetios. Argumentum eſt de virtutibus & de triplici Theologia, conjuncta, diſcreta & miſta, de interpretatione Scripturarum ſanctarum contra vanos ariolos: e quibus arguit nonnullos, qui jactirabanr, anno Domini MDXXX Antichriſtum eſſe prædicaturum, & Eccleſiam catholicam penitus exſtinguendam: quorum hominum probationes vaniſſimas eſſe demonſtrat. Agit vero præcipue contra quemdam aſtrologum Cremonenſem, & contra alium Florentinum, qui Franciſcus de Mileto vocabatur, duoſque præcipuos conſcripſit libros, quorum alteri *Convivium*, alteri *Quatrivium* titulos dedit. Porro auctor in eo refutando air ſe *Theologorum Pariſienſium more*, decem ejus argumenta proferre; ac poſtea totidem regulas, quibus Mileti argumenta refutantur. Antonius Franciſcus Caramellus, eruditus Theologiæ lector in eodem monaſterio Angelorum, multis nos officiis obſtrinxit, litteris ad amicos juvit, & quaſdam conciones ſuas editas dono dedit.

XXIV. Sed regrediamur modo ad humaniſſimos hoſpites noſtros abbatiæ Florentinæ, quæ Hugonem Tuſciæ Marchionem auctorem habuit ante annos ſeptingentos. Eum Marchionem Brandeburgenſem perperam fingunt Andreas Notarius Florentinus, & Laurentius Cyathus ex eadem urbe, qui de ipſius Hugonis vita libellos compoſuerunt. In bibliotheca multi ſunt codices græci bonæ notæ, præter latinos. E græcis *Philonis opera* philoſophica & de vita Moſis, item liber de opere ſex dierum: *Chryſoſtomi homiliæ* in Geneſim non ſemel, ejuſdemque varii ſermones: *Catena in Matthæum*, item alia *in Lucam*, utraque veterrima. *Gregorii Nazianzeni ſermones*; *Acta ſanctorum* venerandæ antiquitatis: *Thucididis hiſtoria*; item *Herodoti*,

rodoti, & Polybii, bonæ notæ; *Eusebii historia* mediæ ætatis; *Platonis* pleraque opera in multis codicibus; *Luciani sermones* LXXX. aliaque ejusdem. *Acta Concilii Florentini*, item *Scholarii sermones* ad Patres ejusdem Concilii: denique, ut multa alia prætermittamus, codex antiquus optimæ notæ, in quo *Xenophontis* varia opera, *Dionysius Halicarnassæus* de compositione navium, & *Theophrasti characteres*. Hæc de græcis. In latinis, codex annorum DCCC. *Rufini historiam* comprehendit: alius *historiam Augustam*; alius denique *Quintiliani institutiones* eleganter scriptas. Postremo *Teuzonis monachi commentarius* in Regulam S. Benedicti, cum prævia epistola ad Odelricum episcopum. Vivebat Teuzo iste ante annos sexcentos, scilicet tempore beati Johannis Gualberti. Hæc omnia argumento sunt, litterarum, maxime græcarum, studia in illa sanctæ Mariæ abbatia olim viguisse. Insigne vero est illius loci monachorum elogium ex epistola Isidori Clarii ad Ambrosium ejusdem cœnobii abbatem, qua versionem tractatus Nili monachi de Christiana philosophia ab se factam eidem mittit emendandam: quæ auctoris illustris epistola, quoniam inedita est, atque ad commendanda istius loci monachorum studia pertinet, huc referenda nobis est.

AN. 1686. MARTIO.

Isidorus monachus Ambrosio abbatiæ Florentinæ Abbati. S. P. D.

Anno præterito cum in Casinensi illo monte, vel potius paradiso consisterem, nihil mihi adeo cordi fuit, quam ut iis potissimum intenderem, quæ me ad hujus mundi contemptum maxime provocarent, ac sacri illius loci solitudinem suavissimam suaviorem redderent. Verum cum me ad id mihi non sufficere viderem, sanctorumque volumina, quæ mihi suppetias ferrent, avidius exquirerem; nonnulli ex fratribus, tunc inibi mecum commorantes, mihi retulerunt esse in loci illius bibliotheca quamplurima opera, tum græca, tum latina, a præclarissimis Ordinis monastici viris, & disertissime & sanctissime scripta, quæ voluntati meæ satis abundeque facere, ac meo proposito conducere possent. Accurro properus, moxque omnia curiosus, avidusque revolvo: & inter cetera forte mihi obvius fuit tractatus quidam Nili monachi, doctrina & vitæ sanctimonia conspicui, de Christiana philosophia. Allexit auctor, & tituli novitas ad legendum: legi & relegi diligenter. Cumque ex ejus lectione multum mihi profuisse viderer, cuperemque illum semper apud me esse, simulque ut menti tenacius inhæreret, e græco latinum feci. Sed cum me tempus defice-

Digitized by Google

AN. 1686. MARTIO. *ret, (nam propediem discedere, & Romam venire cogebar) in ipso vertendo nulla verborum elegantia usus fui: cujus rei etiam causa fuit, quod mihi soli vertere, nec aliis legendum tradere tunc animus erat. At ubi audivi filios tuos in philosophiæ studio summis viribus incumbere, mutavi sententiam: nam dandum mihi vitio duxi, si non & ipse, eo modo quo possem, illis auxilio essem. Hunc igitur de philosophia tractatum, quia emendandi otium non est, ita ut verteram, tibi ut corrigas, illis ut legant misi. Excipe itaque obsecro, reverende Pater, Nilum sanctissimum ac doctissimum monachum, pannis meis vilibus obsitum: in quo filii tui, non vestes meas tritas & laceras, sed formam illius angelicam speciosamque considerabunt. Quod si religiosa ejus candidaque conversatione delectati, cum ipso frequentius colloquentur; ex ejus profecto doctrina, multo melius ac multo felicius proficient, quam ex Aristotelicis libris hactenus profecerint. Vale Pater cum filiis. Romæ XVIII. Kal. Septembris M. D. XXXIIII.*

Hactenus Isidori epistola, quam cum sua versione descriptam habemus ex bibliotheca ejusdem Abbatiæ: ubi optimus Pater Eugenius Gamburrinus abbas modo versatur, scriptis suis genealogicis & studio in Regem & Francicam gentem non minus, quam genere notus.

Non longe inde abest metropolitana beatissimæ Virginis ecclesia amplissima, quæ a Flore nomen habet. Hæc tota exterius ex quadrato sculptove marmore eximie ac magnificentissime construi cœpit anno M. CC. XCIV. Exterior basilicæ ambitus elegantia vix ulli secundus. Testudo Michaëli Angelo Bona-rotæ visa admirabilis; turris adjuncta itidem ex marmore altissima est, ad quam per gradus amplius quadringentos ascenditur. Turris architectus fuit Jottus pictor quondam celeberrimus; Philippus testudinis, mortuus XV. Kal. Maïas anno M. CCCC. XLVI. uti ejus epitaphium docet, basilicæ parieti appositum ad australem principis portæ ingressum. Ibidem cælatum est sequens Jotti epitaphium auctore Politiano.

Ille ego sum, per quem pictura exstincta revixit:
Cui quam recta manus, tam fuit & facilis.
Naturæ deerat nostræ quod defuit arti:
Plus licuit nulli pingere, nec melius.
Miraris turrem egregiam sacro ære sonantem?
Hæc quoque de modulo crevit ad astra meo.
Denique sum Jottus, quid opus fuit illa referre?

Hoc nomen longi carminis instar erat.
Obiit annô M. CCC. XXXVI. *Cives pos. B. M.*
M. CCCC. LXXXXX.

In eadem basilica sepultus est Marcilius Ficinus.

In area Principis templi portæ objecta conspicitur præstantissima S. Johannis Baptistæ ædicula, ex templo Martis in baptisterium conversa. Ejus valvis ex ære, quæ ex ternis partibus introëuntibus patent, variæ novi ac veteris Testamenti historiæ insculptæ sunt. Unam ex his valvis effinxit anno M. CCC. XXX. Andreas Ugolini, Pisanus: Laurentius Florentinus alias duas inenarrabili sculpti æris arte anno M. CCCC. XXI. inchoavit, nec minori quam quinquaginta annorum spatio, teste Matthæo Palmerio, perfecit. Has duas dum Michaël Angelus Bona-rota olim stupens intueretur, percontanti quid de his sentiret, respondit dignas esse paradiso, quod quidam his versibus reddidit. *Palmer. in ms. lib. de Tempor.*

Dum cernit valvas aurato ex ære nitentes
In templo Michaël Angelus, obstupuit.
Attonitusque diu, sic alta silentia rupit:
O divinum opus! o janua digna polo!

Balthassar Cossa, sub nomine Johannis XXIII. Pontifex dictus, ibidem humatus est.

XXVIII. Cum Magliabeco iter instituimus in abbatiam Fesulanam Canonicorum regularium Congregationis olim sancti Fridiani Lucensis, nunc Lateranensis. Iter breve quidem nobis, cum hic locus Florentia non amplius quam duobus passuum millibus distet: sed longum Magliabeco, qui numquam extra solum urbis suæ Florentinæ pedem movit: nisi quod semel in vita ad Pratum civitatem, decimo ab urbe milliari, jussu Principis adire coactus est.

Felix qui propriis ævum transegit in arvis, *Claud. in Epigram.*
Ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem.

Iter Fesulas est per portam sancti Galli, dixeris Gallorum, quæ ab adventu Caroli VIII. Francorum regis in Italiam occlusa, non ante festivum serenissimæ Magnæ Ducis ingressum ab annis viginti denuo aperta est. Trajecto pedibus siccis Mugnione poëtis decantato, occurrit in declivi montis abbatia Fesulana, nostri quondam Ordinis, quam Cosmus senior ejus instaurator

AN. 1686. MARTIO. Canonicis regularibus attribuit, expensis in id opus & in bibliothecam octoginta quatuor millibus aureorum. In hanc abbatiam admissi sumus cum omni humanitate, tum a reverendissimo loci Abbate, tum a ceteris religiosis Canonicis, in primis a Patre Guinigio, illustrissimi archiepiscopi Ravennensis nepote, qui suos Theologiam docet. Ecclesia sancto Bartholomæo sacra. Præ aliis bibliothecæ codicibus singulare est *Sozomeni Presbyteri Pistoriensis* ac Florentiæ educati *Chronicon* ab orbe condito ad sua tempora, ut in Præfatione loquitur. Constat duobus magnis voluminibus, quorum posterius desinit in anno M. CC. XCII. Quidam tamen auctorem serius vixisse, & ad sæculum XVI. pervenisse existimant. Quamquam superiora sæcula, quibus nondum politior litteratura restitui cœpta erat, stilus auctoris sapit, ipsique litterarum characteres. In fine voluminis primi laudat auctor Vespasianum librarium iis verbis, quæ huc referre juvat. *Haud te Vespasiane librarie, urbisque Florentinæ civis, silentio præterire in hujus primi voluminis calce mihi est consilium. Namque si Ciceronis coætaneus fuisses, te peroptime dignum suis aureis litterarum monumentis decorasset, immortalemque fecisset. Tu profecto in hoc nostro deteriori sæculo Hebraicæ, Græcæ, atque Latinæ linguarum, omnium voluminum dignorum memoratu notitiam, eorumque auctores memoriæ tradidisti. Quam ob rem ad te utique omnes Romanæ atque aliarum ecclesiarum Pontifices, Reges, Principes, aliique trium linguarum eruditi, si humanitatis cognitionem cupiunt, gressus suos dirigunt. Ego autem ipse, ut pro veritate loquar, auxilio tuo in doctorum virorum documentis ab eis relictis potissimum usus sum: quorum multa mihi a te demonstrata, ac deinde diligenter perquisita, in hoc primo nostro volumine conservi. Esto ergo immortalis, ut ita dixerim, dummodo hæc mea scripta, satis inepte pro ingenioli mei facultate prolata, tu etiam permanebis.* In secundo ejusdem Sozomeni volumine ad annum DCCCLIII. fit mentio de Johanna Pseudopapissa; & ad annum M. CC. XC. de miraculo Eucharistiæ, quod apud Parisios evenit: ubi Judæus quidam pepigit cum femina Christiana, ut ad se corpus Christi deferret, quod in ferventem aquam projecit.

Floruit in eadem abbatia (ne quid dicamus de Petro Martyre apostata) Matthæus Bossus, cujus epistolæ & scripta omnia Bononiæ apud Victorium Benatum edita sunt anno M. DC. XXVII. Vixit sub finem sæculi xv. nempe tempore Pici Mi-

randulæ, & Angeli Politiani, qui identidem illuc cum Bosso secedebant. Insignis est ea de re Politiani epistola ad Laurentium Mediceum, quam, quia rarissima est, hoc loco exhibere quoddam operæ pretium videtur. AN. 1686. MARTIO.

Angelus Politianus Laurentio Medici patrono suo S.

Sapienter, ut cætera Laurenti facis, qui sanctos istos extremæ Quadragesimæ dies consumere in Agnano tuo malueris, quam Florentiæ. Quis enim tutior portus, in quem de tantis occupationum fluctibus enates, quam Tyrrheni litoris amœnissimus iste sinus atque secessus, ubi quasi quoddam naturæ certamen sit & gratiæ? Sed ego quoque tuum imitatus exemplum, ceu fugitivus urbis, assiduus in Fesulano fui, cum Pico Mirandula meo; cœnobiumque illud ambo regularium Canonicorum frequentavimus, avi tui sumptibus exstructum. Quin abbas in eo Matthæus Bossus Veronensis, homo sanctis moribus integerrimaque vita, sed & litteris politioribus mire cultus, ita nos humanitate sua quadam tenuit, & suavitate sermonis, ut ab eo digressi, mox ego & Picus soli propemodum relicti, (quod antea fere non accidebat) nec esse alter alteri jam satis videremur. Hoc ille arbitror sentiens, dialogum nobis a se compositum DE SALUTARIBUS ANIMI GAUDIIS *obtulit quasi vicarium: cujus materia stylusque nos ita cepit, ut quamdiu quidem legebamus, facile auctoris præsentia careremus. Eum igitur ego dialogum mitto ad te quoque, Laurenti, quem subter pineta ista leges ad aquæ caput. Delectaberis arbitror argumento, sensibus, indole, nitore, varietate, copia; nec in eo tamen domesticas quoque laudes desiderabis: ac si tuus etiam accesserit calculus, dabitur opera protinus, ut in multa liber exemplaria transfundatur. Vale.*

Hæc Politiani epistola præfixa est libro Matthæi Bossi *de veris ac salutaribus animi gaudiis* editionis anni M. CCCC. XCI. nec alibi (quod quidem sciamus) recusa.

Ex abbatia Fesulana divertimus ad proximum Dominicanorum vitæ strictioris & observantioris cœnobium: ubi olim sanctus Antoninus vitæ religiosæ tirocinia posuit; vixitque Santes Pagninus. Inde Marchio Guadagnus nos in vicinam suam villam deduxit. Prope fastigium montis sita erat civitas Fesulana, nunc fere in solitudinem redacta: ubi superest sancti Romuli cathedralis, & aliæ plures ecclesiæ, quam casæ. Episcopus Florentiæ degit.

AN. 1686. MARTIO. In declivi montis & in subjecta planitie infinitæ sunt villæ amœnissimæ.

XXIX. Bibliothecam serenissimi Ducis, egregie instructam, cum Magliabeco ejus curatore revolvimus in palatio, quod olim a Pittis ædificatum est, ea magnificentia & amplitudine, quæ potentissimum Principem decuisset. In porticu inferiori ad ingressum ingentis molis cernitur lapis magneticus, sed ab igne tactus: in extrema parte statua mulæ, quæ ad palatii constructionem lapides, ligna, columnas, vexit, conduxit, traxit, ut in apposito disticho legitur. Tanta apud Italos rerum præteritarum religio est, ut ne quidem animantia ab hac cura excipiant: cujus rei vetera & nova exempla suppetunt, non tantum libris, sed & marmoribus consignata. Florentiæ ad ripam Arni exstat inscriptio lapidi insculpta, quam sæculo superiori Carolus Capellus, legatus Venetus, equo suo in obsidione Florentinæ cæso poni curavit. Sic Hadrianus Augustus *epitaphium equo suo composuit*; idemque equos & canes sic amavit, ut eis *sepulcra constitueret*, testante Spartiano. Hinc apparet ejusmodi monumentorum, quæ hominibus & brutis animantibus communia esse possunt, quanta sit vanitas, nisi aliud monumentum, quovis ære ac marmore perennius, homines veris solidisque virtutibus sibi ipsi erigere curent. Non prætermittemus hoc loco id quod legitur ex Sebastiano Maccio in collectione inedita veterum inscriptionum apud Cardinalem Chigium, de quodam mulæ ficto epitaphio, quod viris eruditis nonnullis fucum fecit, opinantibus id esse antiquum, & a P. Crasso mulæ suæ inscriptum, quod sic incipit, DIS PEDIBUS SAXUM &c. ubi alludit auctor ad sollemnes inscriptiones *Diis Manibus*. Thomas Porcacchius inter alios hoc epitaphium pro genuino & antiquo habuit in libro funeralium: immo Alexander VII. in adversariis suis notat, id repertum fuisse prope S. Petrum. Verum, ut Maccius refert ex Annibale de Grassis Bononiensi Faventiæ episcopo, hoc epitaphium confictum fuit a Paride de Grassis, sculptumque ex marmore, atque ejusdem jussu sepultum in quadam ejus vinea. Post hæc fingens se velle quasdam arbores plantare, jussit foveam & scrobem eo in loco fieri, ubi marmor abditum erat. Cum vero fodiendo illud esset inventum, id de sua mula prædictum fuisse dixit. Res vero cum acta esset per jocum, multos annos marmor ut derelictum ibidem restitit, ac deinde antiquitatis specie multos decepit. Similem historiolam refert Varrerius in Berosi censura. Melioris est notæ epitaphium *Lusciniæ phi-*

Digitized by Google

lumenæ DIS AVIBUS, apud Jacobum Sponium in tomo tertio ejus itinerum. De his hactenus. An. 1686. Martio.

Post concionem, quæ ad sanctæ Felicitatis parthenona e nostris a Patre Appiano Soc. Jesu habita est, illlustriss. Benvenutus ejus loci præpositus seu Prior nobiscum varia instrumenta communicavit, suamque observationem de pede Liutprandi, cujus mentio frequens in priscis actis, homo doctus & humanissimus, magni Princ. Ferdinandi nuper institutor & præceptor. Sanctæ Felicitatis cœnobium Nicolaus Papa II. tum, cum Florentinam ecclesiam episcopus regeret, instauravit. De pede Liutprandi in pauca conferre juvat eruditi viri observationem. Apud Chesnium in tomo secundo Historiæ Francorum fit mentio de pede Liutprandi ex codice Novaliciensi in hæc verba. Pag. 223. *His quoque diebus Liutprandus rex Longobardorum apud Italiam strenue regnabat: qui tantæ longitudinis fertur pedes habuisse, ut ad cubitum humanum metirentur. Horum vero pedum mensura pro consuetudine inter Longobardos tenetur in metiendis arvis usque in præsentem diem: ita ut pedes ejus in pertica sune* XII. *fiat tabula.* Subdit vir doctus, nostra etiam hac tempestate hujus pedis mensuram ad agros dimetiendos usui esse in tota Insubria, licet in Tuscia sit abrogata; eamque corrupto vocabulo *Aliprandi pedem* apud Mediolanenses appellari, quam in uncias XII. partiuntur. Sex pedes apud ipsos Trabuccum efficiunt; duo Trabucci Jucatam: quæ in se multiplicata Tabulam constituit; & XXIV. Tabulæ Perticam componunt. Denique Pes Liutprandi ad nostrum morem compositus, Parisiensem pedem regium continet, & insuper ipsius pedis trientem.

XXX. Invitati ad sancti Spiritus cœnobium ab erudito Norisio, vidimus materias ab ipso dispositas ad historiam Donatistarum. Ut extremam operi manum apponeret hortati sumus. Ille nescio quas excusationes prætendit. Interim in tractandis numismatibus totus occupatur: seque ex eis annum ipsum Incarnationis Christi Domini brevi demonstraturum confidit in libro *de Æris & epochis Syromacedonum*, quem prelo maturum habet. Post prandium lustrata est a nobis sancti Marci bibliotheca, Cosmi Senioris opus; quam auxit Nicolaus de Nicolis, a quo veteres codices non pauci Patribus illis Dominicanis ante annos ducentos legati sunt. Ibi religiosissime vivunt boni Patres, eodem ritu atque in conventu Fesulano. Atque ut paucis dicam, in urbe Florentia, immo & in Hetruria tota, insignis præ ceteris Italiæ locis viget religio cura & studio Magni Ducis, qui exemplo suo subditis

Digitized by Google

An. 1686. Martio. præest. In ecclesia sancti Marci corpus beati Antonini Florentini antistitis magno honore colitur. Ibidem ad aquilonarem navis partem Johannes Picus a Mirandula monumentum habet cum hoc epitaphio.

D. M. S.

Joannnes jacet hic Mirandula: cetera norunt
Et Tagus, & Ganges, forsan & Antipodes.
Ob. an. sal. M. CCCC. LXXXXIIII. *vix an.* XXXII.
Hieronymus Benivenius, ne disjunctus post mortem locus ossa separet, quorum animos in vita conjunxit amor, hac humo supposita poni curavit.
Ob. an. M. D. XXXII. *vix an.* LXXXIX. *mens.* VI.

E regione sepultus est, sed sine inscriptione, Angelus Politianus, Johannis amicus, qui obiit anno M. CCCC. XCIV.

In bibliotheca ejusdem loci habentur *Gaudentii Brixiensis* episcopi conciones: *Prædestinatus* a Sirmundo editus, absque titulo in codice annorum quingentorum: *Tertulliani* opera in tribus voluminibus annorum trecentorum: item *Plinii secundi* & *Sidonii Apollinaris* epistolæ. Habetur etiam ibidem, post varias Athanasii & aliorum litteras sub nomine *Johannis Chrysostomi epistola ad Cæsarium monachum*, typis vulgata non sine mendis, ac denuo apud Anglos & Hollandos (uti audio) iterum recusa. Ejusdem epistolæ exemplum, quod a Petro Martyre (qui illam epistolam laudavit primus) ex Florentino codice descriptum fuisse veri simile est, Romæ in Altaempensi bibliotheca vidimus.

Aprili. VII. Dominica in Palmis apud senatorem Dati, Caroli Dati germanum, nobis ostensum est insigne opus Michaëlis Mercati Miniatensis, inscriptum *Metallotheca*: quo in opere de omni metallorum genere erudite tractatur, eorumque figuræ æri incisæ exhibentur. Hoc opus ineditum laudavit Baronius in tomo I. Annalium, ubi de myrrha Christo Domino in Cruce porrecta. Idem auctor librum scripsit de Obeliscis.

VIII. Florentia ad tempus relicta, Aretium versus contendimus per Feginum opidum & amœnas Arni ripas: eoque nobis sequenti die ante meridiem accedentibus obviam venit cum rheda sua reverendissimus abbas e nostris Johannes Baptista Beccius a Castilione, multorum auctor anagrammatum & elogiorum de Ludovico Magno, nosque cum multa humanitate in abbatiam suam, quæ sanctas martyres Lucillam & Floram titulares

titulares ac tutelares habet, deduxit. Archivum loci optime ordinatum, in quo nullum antiquius diploma invenimus, quam Hugonis & Lotharii regum, datum anno DCCCCXXXIX. in gratiam monasterii jam constructi: cujus tamen primordia recentiores in tempus Ottonis III. rejiciunt. Situm erat olim monasterium altero extra urbem milliari. Postea majorem seu cathedralem sancti Petri ecclesiam, in qua sepultus Gregorius X. adivimus; tum antiquissimam sanctæ Mariæ collegiatam basilicam, deinde Camaldulensium ecclesiam, quam sanctæ Mariæ *in Gradibus* appellant, a sancto Donato episcopo & martyre quondam frequentatam: ac demum monasterium sancti Bernardi Olivetanorum, quod super fundamenta veteris amphitheatri constructum est. In ecclesia majore quædam monumenta superesse dicuntur: sed ea ob sacros dies (hanc enim excusationem nobis obtendit illustrissimus Decanus) videre nobis haud licuit. Aretii olim Respublica erat, Florentinæ postmodum mancipata. Sed cum jugum excutere conarentur Aretini, iterum sub jugum redacti sunt auxiliantibus Francis: quod Carolo VIII. regnante contigit. Singulare factum, quod tunc accidit, narrat in quadam epistola Petrus Delphinus, Camaldulensium generalis præfectus, nimirum in lib. VII. epistola XXXV. ad Petrum episcopum Patavinum: quod in vulgatis litteris ab ipso resectum & cancellatum, ita ex veteri codice restituimus post ista verba versus XIII. *redigendus est potestatem*: quibus hæc subdit vetus codex. *Et audi indicium. Me apud Aretium agente, dejectus est de pinnaculo templi nostri lapideus Leo, insigne Florentinorum, atque in puteum proximum demersus. Ingresso urbem Gallorum exercitu, eductus est Leo, & in medio celebriori vico posito coacti sunt Aretini, quotquot eo die illac pertransibant, genua flectere, ac de infidelitate sua atque defectione veniam postulare. Audio tamen commendasse illos Regem Florentino Dominio, ne in rebellem populum violentius sæviant, neve pro meritis ulcisci in eum pergant. Quod utrum sint facturi, haud ita multo post re ipsa experientur, qui nimia dominandi libidine sunt decepti. Conceperant animis spem melioris status, qui mediocri bono debuerant esse contenti, ne se se in periculum capitis atque in discrimen minus prudenter injicerent. Jactura &c.* ut in editis.

X. Feria quarta majoris hebdomadæ ante Pascha, rigidissimus ventus cum nobis in faciem sæviret, ab Alverniæ sacro monte adeundo (is ab Aretio passuum octodecim millibus di-

An. 1686. Aprili. ſtat) nos prohibuit, fuitque in cauſa, ut recta in Camaldulenſem Eremum tenderemus. Laterina, Raſina, Bibiena, cui Muſolea vicina, & Soſium opidula, in litteris Ambroſii & Petri Delphini paſſim memorata, nobis in ipſo itinere obvia fuerunt. Poſt Soſium, conſcenſo arduo monte, deſcendimus ad Fontem-bonum, in anguſta valle inter abietum ſilvas ingentes & abruptos montes ad torrentem ſitum: ubi cœnobium eſt ad hoſpites excipiendos. Illic ad viginti eremitæ degunt, ſed vitam quaſi cœnobiticam ducentes, ſubminiſtrantque omnia neceſſaria ad ſacram Eremum, quæ altero inde milliari in monte invio ac prærupto poſita eſt. Eremitæ hic fere quadraginta, præter laïcos fratres, in cellis ſeparatis piiſſime vivunt, remoti ab omni hominum conſortio: adeo ut nec viris ſæcularibus niſi rarus illuc acceſſus, nec feminis propius quam paſſibus ab eremitorio ducentis concedatur. Recluſi item duo illic in ſumma ſolitudine vitam agunt, nec niſi ternis ante Paſcha diebus, quibus divinis officiis interſunt, cappa, non cuculla induti, extra cellas procedunt. Cellæ olim ſine ambitu murorum. Infirmis abſtinentia remittitur numquam in Eremo, ſed apud Fontem-bonum. Eorum præpoſitus *Major* dictus, ſub cujus diſciplina ſex ejuſdem Congregationis eremitoria vivunt. R. P. Bonaventura ex opido Laterinenſi, tunc Majoris officio fungens, nos cum omni caritatis & benevolentiæ officio excepit, multaque in noſtri gratiam per ſuos deſcribi curavit. Alia & eſt ejuſdem inſtituti Congregatio Venata, ſeu Montis-coronæ, præter Gallicanam. Per illos ſacræ hebdomadis dies in diſtinctis cellis ibidem hoſpitati, libris nihilo minus revolvendis, quantum ſacrorum dierum religio ſinebat, dedimus operam uſque ad feriam tertiam poſt Paſcha. Per totum illud tempus perſeveravit infeſtiſſimus ventus. Nec mirum, cum eo in loco cælum nebuloſum ut plurimum, procelloſum, nivoſum, perpetuæ fere hiemis ſpeciem gerat. Sed adeſt præſens opportunumque remedium, magna ſcilicet copia lignorum. In Oratorio ſepultus eſt ſine lapide & titulo magnus ille Ambroſius, Camaldulenſium quondam ſummus præpoſitus, cum cœnobitarum, tum eremitarum, qui ſub Petro Delphino diſceſſionem a cœnobitis fecerunt. Subit indignatio, ut cum Plinio juniori loquamur, tanti viri poſt tot annos reliquias, neglectumque cinerem ſine titulo, ſine nomine jacere, cujus memoria orbem terrarum gloria pervaga-

Plin. lib. 6. epiſt. 10.

Digitized by Google

ta est. Sed potior Ambrosii apud Deum gloria est ac memoria. AN. 1686.
In bibliotheca præter Ambrosii epistolas, Hodœporicon, & APRILI.
litteras diversorum ad eumdem; præterque Petri Delphini volumina quatuor epistolarum, & opuscula Hieronymi de Praga ejusdem loci eremitæ, ex quibus multa expressimus; pauci reliqui sunt codices veteres ex illis, quos Ambrosius & alii collegerant. Supersunt tantum optimæ notæ Græci tres, nempe *Johannis Chrysostomi in Johannem*, atque ejusdem *homiliæ in Genesim*; aliæque morales de patientia, eleemosyna, caritate &c. Alius codex latinus continet varia illustrium auctorum elogia *de Manuele Chrysolora*, quæ descripta habemus. In illis epistolis una est Guarini Veronensis, qui omnes in laudem præceptoris sui Chrysoloræ in unum collegit, *claro jurisconsulto Jacobo Fabio Veronensi* inscripta, cui rogatus mittit Chrysoloræ epitaphium, *quod e Constantia vir gravissimus, ac in omni litterarum genere eruditissimus vir, P. Paulus Vergerius, ad me*, ait Guarinus, *misit, ab eodem ut arbitror confectum. Est autem hujusmodi.*

Ante aram situs est D. MANUEL CHRYSOLORAS, *Eques* CP. *ex vetusto genere Romanorum, qui Constantino imperatore migrarunt: vir doctissimus, prudentissimus, optimus: qui tempore generalis Concilii Constantiæ diem obiit, ea æstimatione, ut ab omnibus summo Sacerdotio dignus haberetur.* XVI. *Kal. Maias conditus est anno incarnati Verbi* MCCCCXV.

In sacrario asservatur *sancti Romualdi Commentarius in Psalmos*: in cujus operculo, quod ex serico rubeo constat, hæc leguntur: *Istud Psalterium scripsit & glosavit manu sua propria sanctissimus ac beatissimus Romualdus, sicut præceperat sibi Deus, quando fuit raptus in paradisum, celebrans Missam in eremo Sytriæ, ut scribit beatus Petrus Damianus Presbyter Cardinalis in legenda sua.* Hic commentarius incipit a primo psalmo in hunc modum: *Beatus vir. Iste psalmus proprie de Filio dicitur* &c. Eremi & Fontis-boni specimen hic ob oculos subjicere juvat.

XV. Sub meridiem ad Fontem-bonum descendimus, archivum lustraturi, ex quo non pauca in rem nostram hausimus. In antiquioribus instrumentis *Campus-Malduli*, aliis *Campus amabilis*, situs dicitur *in mediis Alpibus, Tusciam & Romaniam dividentibus.* Theobaldus *sancti Donati Vicarius* (sic passim Areti- *Greg. M. lib.*
ni episcopi se dicunt, quemadmodum a Gregorio M. Mediola- *8. epist. 65.*

Digitized by Google

AN. 1686. APRILI. nensis antistes *Vicarius sancti Ambrosii* appellatur) *ob amorem piæ recordationis patris nostri*, inquit, *Domni* ROMALDI *clarissimi eremitæ*, communi consilio Fratrum suorum clericorum concedit *domno Petro venerabili eremitæ ad usum confratrum, eremiticam vitam sub eo degentium, quamdam ecclesiam in mediis Alpibus, juris episcopii sancti Donati, quam nos*, inquit, *rogatu domni* ROMALDI *eremitæ consecravimus sub honore & nomine Domini nostri Jesu-Christi sancti Salvatoris.* Et post multa: *Hunc scilicet locum domnus* ROMALDUS *pius eremitarum pater, delegit & prævidit aptissimum congruentissimumque fore ad cellulas fratrum eremitarum, singillatim in contemplativa vita Deo servientium: constructaque ibi basilica sancti Salvatoris, quinque cellulas cum suis tabernaculis ibidem distinxit, atque ab invicem separavit. Sed & singulis cellulis singulos deputavit fratres eremitas, qui sæcularibus curis & sollicitudine remota, soli divinæ contemplationi insistant. Quibus etiam domnum Petrum venerabilem eremitam, tanquam fidelem ministrum & præceptorem, dedit &c. Datum anno dominicæ Inc.* MXXVII. *anno vero pontificatus domni Theobaldi Episcopi* V. *mense Augusto, Ind.* X. Hoc quasi primarium Eremi instrumentum est. Extat in multis una charta barbaro sermone de donatione ecclesiæ sancti Nicolai in regno Sardiniæ, Guidoni Priori & Camaldulensibus eremitis inscripta, consentiente *domno Constantino judice* seu rege, cognomine *de Laccon*; & *donna Marcusa regina, dicta nomine de Gulane*, anno MCXIII. Sigillum ex plumbo appensum, ex una parte caput Regis inconcinne præfert, ex alia GOSTANTINE REGE. Hæc & alia dum præsente R. P. Majore describeremus, magnam inde capiebat optimus Pater voluptatem; rogabatque ut secum tamdiu maneremus, donec omnia, quæ ad componendam sacri loci historiam sufficerent, collegissemus. Idem flagitabat cordatus Pater Donatus ejus secretarius.

XVI. Verum die sequenti a bonis illis Patribus avulsi sumus necessitate rerum nostrarum, quæ nos alio vocabant: indeque discessimus super mulas, quas nobis humanissimi illi hospites, remissis Florentiam conducticiis equis, commodarunt. Egressis e Fonte-bono, per viam publicam, qua Florentiam itur, in descensu montis nobis occurrit Montio, caput unius e tribus Comitatibus, qui ad Camaldulum pertinent, cui Puppium castrum vicinum est: deinde Pratum-vetus super Arnum, ad mille passus a fluvii fonte. Demum per continuos (ut ita

Digitized by Google

2
17344 vol I

Digitized by Google


Iter Ital. ad pag. 181

dicam) saltus pervenimus in princeps Ordinis Vallumbrosani An. 1686.
monasterium, quod medio ferme itinere inter Camaldulum & Aprili.
Florentiam situm est. Absente loci reverendissimo abbate, vices ejus in nos humanissime exsecutus est R. P. Angelicus Bigazzius. abbas, Cellarum eremita, qui locus est, haud procul a cœnobio, sancti Johannis Gualberti secessu illustratus: quo ex loco vir ille Angelicus, comperto proximo nostro adventu, in abbatiam se receperat. Vallumbrosa situm habet maxime solitarium in clivo altissimi montis, qui monasterio ex parte Orientis incumbit. Prospectum habet versus septemtrionem in subjectam vallem unius fere milliaris, amne seu torrente Vicano irrigatam. In edito montis aggere sita est cella sancti Johannis Gualberti, in qua mox laudatus Angelicus abbas cum unico socio degit: & non longe inde exstat fagus, sub qua per multos annos delituit Gualbertus, quæ hactenus, novis surculis subinde succrescentibus, ante omnes alias fagos virescit, & post omnes virorem suum conservat. Sancti Johannis corpus Passiniani, unum ejus brachium apud Vallumbrosam habetur cum ejusdem *Psalterio* & *Manuali precum* quotidianarum: item acies seu acumen clavi dominici, in suum monasterium a sancto Ludovico Francorum rege (ut perhibent) dono transmissum: quod sane acumen in clavo illo, quem ad sanctum Dionysium prope Parisios asservamus, desideratur. In Psalterii litaniis post sanctos Benedictum & Maurum sanctus Placidus invocatur. Multæ sunt ibidem aliæ beatorum domesticorum reliquiæ, quorum elogia Hieronymus Radiolensis, vulgo de Raggiola, ejusdem loci monachus, scripsit ad Laurentium Medicem. Hic codex haud vulgatus superest in bibliotheca cum aliis non multis, uti & Colucii Pierii de Stignano, cancellarii Florentini, libri duo *de seculo & religione*, ad Hieronymum de Uzano, Camaldulensis Ordinis monachum Florentiæ apud sanctam Mariam de Angelis: quem Hieronymum in sæculo Nicolai nomen tulisse idem auctor tradit. Nec flocci pendendus est brevis Anonymi commentarius *de ratione punctandi*, id est commata apponendi, apud veteres usitata. Vallumbrosanorum habitus, olim ferrugineus, nunc penitus niger. Ordinis Præpositura generalis quondam in hujus primarii loci abbate perpetua residebat: nunc ad eligentium arbitrium in singula quadriennia mutatur. Magna ibidem hospitum frequentia, etiam feminarum, quæ in ecclesiam non nisi quatuor vicibus quotannis admittuntur, iis alias concessa

AN. 1686. APRILI. tantum subalari capella ad sacra audienda. Monasterii typum hic vides.

XVII. Cum Placido Poltri, religioso & honestissimo juvene, reverendissimum abbatem convenimus in villa monasterii, Paterno dicta: ubi vetera instrumenta & diplomata custodiuntur. Quædam raptim notavimus, quæ nobis postea mox laudatus Placidus & Johannes Aurelius Casari a Foro-livio, sacrarii custodes, exscripta humanissime submiserunt. Ex his unum est præcipuum Ittæ, proximi sancti Hillari parthenonis, modo excisi, abbatissæ, quæ Johannem Gualbertum ejusque socios, amore solitudinis ex monasterio sancti Miniatis egressos in eremum, *quæ Vallis-umbrosa vocatur*, suscepit in prædio suo, *Aqua-bella* dicto; eisque hoc prædium aliaque sub annuo censu concessit, adducta exemplo Chuonradi Imperatoris Augusti & Ghislæ Augustæ, eorumque filii Heinrici: qui Florentiam ingressi, cum Johannis ejusque sociorum sanctam vivendi normam didicissent, eisque relatum esset, *illos ecclesiam non habere*; *Rodulfum Pavibronensem, dignum Deo præsulem, quia Fesulani, Jacobo exstincto, nondum habebant consecratum præsulem*, ad illos direxit, ut scilicet ibidem oratorium consecraret *in honore sanctæ Mariæ & Michaëlis archangeli, & Bartholomæi & Thomæ apostolorum, & sancti Stephani pontificis, & Benedicti Abbatis, & Nicolai venerabilis Confessoris* &c. *Data anno dominicæ Inc. tricesimo nono post mille, & anno imperii domni Chuonradi Imperatoris Augusti tertio-decimo*, V. *Non. Julii*, *Indict.* VII. Mittimus in præsens alia Imperatorum diplomata, ceteraque Mathildis Marchionissæ, aliorumque instrumenta.

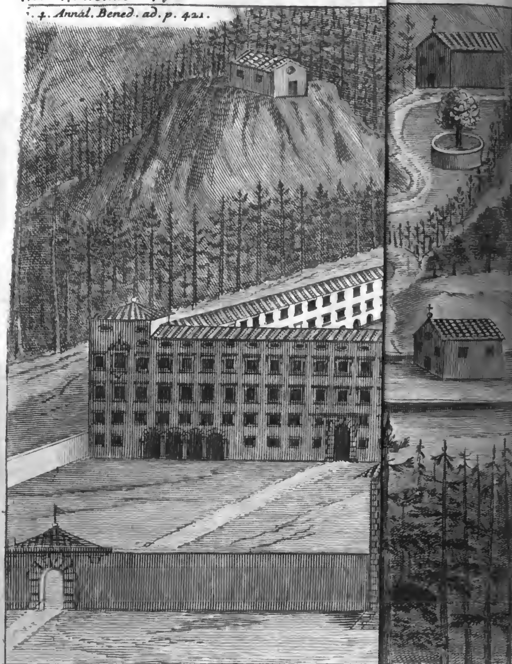
Cum ad Florentiam ipso die accederemus, obvias habuimus puellarum & mulierum turbas, quæ cum uno sacerdote voti causa (is singulis annis post Pascha in Hetruria mos est) ad Vallumbrosam, Camaldulum, & montem Alverniæ proficiscebantur: ubi in hospitiis, ejus rei causa dotatis, excipiuntur seorsim a viris, qui itidem proprium habent.

XIX. Pandectarum duo egregia volumina cum Magliabeco examinavimus in palatio Magni Ducis. Hæc volumina formæ sunt prope quadratæ, ita ut altitudo duobus tantum digitis latitudinem superet. Operculum ex ligno villosum sericum rubei coloris, atque emblemata ex argento in medio & in quatuor angulis ornant. Characteres sunt quadrati & mediocris formæ; vocabula sine abbreviatione ubique, & absque

Digitized by Google

iter italicum 182

T. 4. Annal. Bened. ad p. 421.





2.1
1.7.344 vol 1

Digitized by Google

commatis ſimul colligata. Quælibet pagella in duas dividitur columnas, quæ ſingulæ verſus quadraginta quinque continent. Prima ſingulorum verſuum vocabula paſſim minio deſcripta ſunt. Littera S plerumque in medio vocabulo ceteris major eſt. Litteræ hoc modo formatæ ſunt. AN. 1686. APRILI.

A a b c d e f g h i l m

m n o p q r s ſ r p t u x y

Primo volumini præmittitur græca epiſtola Tribuniani & aliorum, qui Pandectis componendis operam navarunt, *data* XVII. *Kal. Januarias, Juſtiniano perpetuo Auguſto* III. *Coſ.* Poſtea ſequitur index eorum, quæ in duobus voluminibus continentur, cum titulis minio ſcriptis. Primum volumen deſinit in lib. XXIX. atque adeo ſecundum incipit a lib. XXX. In fine prioris poſt ſex verſus græcos, quibus Juſtiniani opus ac Tribuniani commendatur, ab Angelo Politiano relatos, recenti manu Chriſtophorus Landinus ſecretarius ſubſcribit, & poſt eum Marſilius Ficinus die IX Aprilis anni MCCCCXCIV teſtatur ſe interfuiſſe, dum illud epigramma reperiretur. Tum ſubditur. *Petro Berardi de Berardis ſedente Vexilliſero juſtitiæ. Quapropter perſpicuum judicamus, hoc volumen proprie fuiſſe ab ipſo Juſtiniano compoſitum, neque ſolum tranſcriptum.* Porro hoc Pandectarum opus Amalphi Piſas, & Piſis Florentiam a Florentinis allatum eſt, quod olim nonniſi *ad funalia* oſtendi, & quidem viris primariis, mos erat, teſte Angelo Politiano: nunc indulgentia Principis hæc gratia facilius conceditur. Porro Pandectas maſculino, non ſequiori genere Florentinos dici debere Antonius Auguſtinus probat tum in Dialogo X de Nummis antiquis, tum in Indice nominum propriorum, ubi de Pandectis: Scaliger ſequioris poſſe eſſe generis contendit adverſus Auguſtinum, & ſi græca vox ſit maſculini. Id falsum ostendit Grandius, et Valecchius Polit. Miſcell. pag. 546.

XX. Sabbato in Albis iterum Florentia egreſſis Piſas iter fuit. Dominica ſequenti facta eſt proceſſio Equitum ſancti Stephani papæ & martyris, qui ad Capitulum generale ſingulis

An. 1686. Aprili. triennii ipsa die Pisas convenire solent. Ex palatio suo ad proximam sancti Stephani ecclesiam procedebant, praeeunte clero sancti Stephani cum Antistite seu Priore ipsius ecclesiae, insignibus pontificiis ornato; Equites bini pallio candido cum manicis rubeis induti, gladiisque accincti, numero ferme quadringenti, extremo ordine Dux serenissimus cum suo comitatu. Tum sollemne sacrum a praedicto Antistite celebratum, & sequenti triduo Capitulum generale.

Eodem die P. Capassius Servita, Theologiae in academia Pisana lector, se nobis comitem ac ducem praebuit ad videndam ecclesiam cathedralem. Fabrica veteris architecturae elegans ex marmore, cum tabulato deaurato & fornice duplici subalari, Alexandro Papa II. auctore gloriatur. Tabernaculum ad asservandam sacram Encharistiam (quae in Italicis basilicis nusquam suspensa est) totum ex argento recentis operis: tectum ex plumbo cum testitudine in medio crucis. Valvae portae majoris ex aere artificii admirandi. Prope adest baptisterium in primis insigne: in cujus medio exstat Fons sacer rotundo opere, cum multis fonticulis in petra excisis, in quos forsan baptizandi olim immergebantur. Adhaeret altare cum globo supra illud concavo, in quo Eucharistia olim ad usum (ut veri simillimum est) recens baptizatorum asservabatur. Ad aquilonarem ecclesiae partem cernitur praeclarum omnino coemeterium, (*Campum sanctum* appellant) ante annos prope quadringentos constructum cum porticibus, quarum parietes longi passibus fere CLXXX. vitas Patrum ex una parte, ex alia historias veteris Testamenti egregie depictas exhibent. Inscriptiones illae duae insignes, quas sub *Cenotaphiorum Pisanorum* titulo eruditus Norisius exposuit, uni parieti insertae sunt. Terra, quae in media est area, Jerosolymis allata, intra horas quatuor & viginti quodlibet cadaver in eam receptum in cinerem olim redigebat: ita ut intra horas octo tumefieret; tum post totidem horas detumesceret; ac demum post alias octo consumeretur, ut vetus pictura docet eo in loco, ubi Cenotaphia illa Pisana visuntur. Nunc humo tantisper refrigerata, ibi cadavera diutius perdurant.

Res nova nonnullis fortasse videbitur, quod terra ex Oriente Pisas allata sit: sed multa ejus rei alia exempla occurrunt, ut apud Augustinum in lib. XXII de Civitate Dei cap. VIII, num. 6. & apud Gregorium Turonensem in lib. I. de gloria Martyrum

Martyrum cap. VII. ubi ait, terræ hujusce particulas aqua solere conspergi, & ex iis *tortulas parvulas formari, ac per diversas mundi partes transmitti*, ex quibus *plerumque infirmi sanitates hauriunt.* Hinc Donatistæ terram, ex Oriente si eis afferretur, *adorabant*, teste Augustino in epistola LII. Denique Helena Augusta, Constantini M. parens, ex eadem terra magnam copiam attulisse Romam dicitur ex qua sacellum sanctæ Crucis, *Jerusalem* nomine, constratum & ferme repletum fuisse tradunt Onufrius Panvinius & Severanus. An. 1686. Aprili.

Apud Pisas Beatrix, Mathildis Comitissæ parens, in ecclesia majore sepulta est: cujus mausoleum deinde ad exteriorem portæ collateralis parietem translatum. Prope hanc ecclesiam exstat turris campanaria, industria architecti sic inclinata, ut prope casura videatur, cum octo columnarum ordinibus circa medium. In area meridionali erecta est columna & super eam *Talenti mensura, Pisanis a Cæsare missa ad mensurandum censum.* Hujus rei occasione redit in memoriam inscriptio modii Romani, qui in museo illustrissimi Petri Andreæ Andreini nobilis Florentini asservatur.

MENSURÆ. AD. EXEMPLUM. EARUM. QUÆ. IN
CAPITOLIO. SUNT. AUCTORE. SANCTISSIMO
AUGUSTO. N. NOBILISSIMO. CAES. PER
REGIONES. MISSÆ. CURA. D. SIMONIO. JULIANO
PRA... URB. C. V.

Illud apud Pisas singulare, quod non modo ecclesia metropolitana, sed etiam muri civitatis, ac quidam etiam pontes super Arnum constant ex marmore. Matthæus Palmerius librum scripsit *de captivitate Pisarum*, quem Florentiæ legimus in bibliotheca Laurentiana. Præfixa est epistola ejusdem *Magno & spectato viro Nerio Capponio*: in qua mirari se dicit auctor, *quod cum plerique aliarum rerum Scriptores suos libros excellentibus mittant viris, hoc idem non fecerint Historici.* Quamquam apud veteres ejus rei exempla non desunt.

Eodem die * Liburnam adiimus, insigne emporium, in cujus portu præclara est Magni Ferdinandi statua cum quatuor captivis ex ære fusili. In urbe viginti millia hominum; & quarta pars Judæorum, (Hebræos appellant:) a quibus ita pendet commercium, ut diebus sabbati, quibus cessant ab opere, etiam ferias agant Christiani. Ipsi Judæi in Hetruria nul-

* Livourne.

AN. 1686. APRILI. lum discriminis insigne gerunt: alibi pileum rubeo panno coopertum.

XXII. Pisas reversi, die sequenti Lucam accessimus, Reip. caput, ad Auzerem fluvium, quem sub *Æsaris* nomine in suis elegiis Bartholomæus Beverinus, poëta & orator cultissimus, atque amicus, si quis alius, cordatissimus, eximie describit in hunc modum.

Tu cadis illimis, purisque argenteus undis:
Suntque tibi Alpinæ pabula prima nives.
Nobilis aërio nam defluis Apennino,
Unde suas ducunt Tibris & Arnus opes.
Stant circum horrentes umbroso vertice colles,
Multaque nascentes silva coronat aquas.
Saxaque propellis, jam tanta superbia parvo:
Spumeus & latum per juga pandis iter.
Vallibus exceptus, sinuoso tramite serpis:
Atque tibi ripas, ut libet, ipse facis.
Nec vitreo exhalas nebularum gurgite fumos,
Nec tua sordenti sunt vada pigra luto.

Hæc in specimen ex Beverini carminibus referimus, qui non minus terse ac polite prosa oratione scribit. Is nobis perpetuus in urbe Luca comes, tametsi theologicis, aliisque studiis occupatus. De hospitio nobis concedendo cum eo certavit rector ecclesiæ S. Petri de Samaldis Salvator Bonamicus, qui nos altera quam accessimus die in suas ædes invitavit, excepitque amicissime. Magna etiam in nos humanitas fuit illustrissimi abbatis Burlamachi, qui apud Parisios nobis aliquando notus fuit; atque Marii Florentinii medici, cujus patri Francisco Mariæ Martyrologii Lucensis editionem referre debemus acceptam. Martyrologii exemplar, quod vidimus, octingentos annos videtur superare.

XXIV. Bibliotheca ecclesiæ cathedralis, quæ sancto Martino patrono gaudet, bonos libros, cum editos antiquos, tum manu exharatos habet non paucos, quorum plerosque Felinus Sandæus episcopus concessit. In his quidam sunt non exigui pretii: *Titi Livii fragmenta* Decadum, *Plinii junioris epistolæ*, Ad hæc *Otto Frisingensis* de gestis Friderici I. & *Pii II.* opera historica. Sed præ ceteris insignis est codex, tempore Caroli Magni scriptus, in quo continentur *Eusebii chronicon & historia*; *Isidori* item *chronicon & liber officiorum*: *Hieronymus & Gen-*

nadius de scriptoribus ecclesiasticis; *liber de gestis summorum Pontificum* desinens in Hadriano I. sub nomine Hieronymi: fragmentum *de hæresibus Græcorum*, *Judæorum*, & *Christianorum*, desinens in Triteïtis: *Regulæ ecclesiasticæ Apostolorum* per Clementem, numero XLIX. Variæ compositiones *pro cathmia* seu *cadmia*, id est de confectione aurichalci, *pro tinctione omnium musivorum*, *eorumque deauratione*, *de musivis deargentatis*, *de sminitis tabulis plumbeis*; *decoctio plumbi*, *coctio vitri*, *tinctio pellium varia*, *triplex tinctio pandii*, *quæ fit super pelles*; *de porphyrio mellino*, *tinctio veniti*; *tinctio melina*; *compositio smithina*; *de calce* & *variis metallis*, *de lazuro*, *de chrysographia*, seu de modo scribendi cum auro liquido. Præter hæc sequuntur in eodem codice *Gennadius de dogmatibus*. *Canones Nicæni* numero XXI. Varia item Concilia; decretalis *epistola Gelasii de libris recipiendis*: *Augustini capitula septem* Romam transmissa, *Si quis rectum in omnibus non credit* &c. Item ejusdem *liber de quinque hæresibus*, & *libri duo de excidio urbis*: *tum liber de natura rerum*, auctore Jacobo Dei famulo; *Plinius Secundus de divisione temporum*; ac demum *Genealogiæ totius bibliothecæ*, id est librorum sacrorum, *ex omnibus libris collectæ veteris novique Testamenti*: *in quibus prophetiæ cum nominibus*, & *tempora omnium prophetarum usque ad beatum Cyprianum designantur*, & *ad nostram ætatem quid fuerit gestum monstratur*, *ex historiis collectum legalium mandatorum*. In fine hujusce operis hæc leguntur: *A nativitate Domini usque ad ejus passionem anni sunt* XXXI. *Et a passione Domini usque ad* XXIIII. *regis* ... * *erici*, *anni sunt* D. XXXIIII. *Fiunt omnes ab Adam per Legis* ... *usque ad annum præsentem*, *anni quinque* * ... *nongenti octoginta quatuor*. Hæc de vetustissimo illo codice. In alio non minus antiquo recensetur Ordo Episcoporum, qui in urbe Luca fuerunt ordinati. Horum *primus est* OBSEQUENTIUS *episcopus*, qui tantum septimus apud Ughellum habetur, *secundus* FRIDIANUS, & alii ad Laurentium episcopum, qui ordine quintus-decimus in prædicto catalogo exhibetur, Ughello XXI. Sancti Fridiani, aliis Frigidiani, ecclesia Canonicorum regularium haud ignobilis, Richardi Anglorum regis, quem sanctum appellant, tumulo illustrata est. Hactenus de Lucensis ecclesiæ bibliotheca, quam annuente illustrissimo Canonico, cui Libertas Moriconi nomen est, facile vidimus.

AN. 1686. APRILI.

* *Theoderici.*

* *Supple millia.*

In ejusdem ecclesiæ archivum nobis accessum præbuit eminentissimus Cardinalis Spinola, Lucæ episcopus. Omnia fere diplomata & instrumenta ibidem authentica supersunt a tempore

An. 1686. Aprili. Liutprandi. Sub noctem sacrum Christi Domini Vultum, qui pium horrorem spectantibus injicit, jubente Cardinale intueri nobis concessum est. Ex cedro efficta est illa imago venerabilis cum vestibus & ornamentis pretiosissimis. In summa Lucensium magna in nos urbanitas fuit, quorum nominibus singillatim commemorandis supersedemus. Sed præterire non licet virum doctum & eruditum Jacobum Mariam Cenni Senensem, Cardinali a secretis, qui nobis indicem epistolarum Ambrosii Camaldulensis, & quasdam ejusdem auctoris epistolas submisit; immo & libellum de vita Mæcenatis, ab se italice compositum, dono dedit. Tanta Lucensium in nos benevolentiæ significatio innatæ eorum urbanitati, & Magliabeci litteris commendatitiis tribuenda est.

XXV. Beverinus historiam Lucanæ civitatis, a se eleganter scriptam, nobis ostendit, nondum editam: neque sperabat facultatem imprimendi facile concedendam a Rep. quæ sua arcana vulgari non patitur. Unde intacta hactenus Lucensis historia. Idem Beverinus Æneiden versibus italicis reddidit, recusam non semel; vitamque sanctæ Cæciliæ notis suis illustratam, cum poëmatiis suis in amoris testimonium abeuntibus concessit. Sectatur institutum Clericorum Matris Dei, qui Ordo Lucæ exordium habuit primum in ecclesia beatæ Mariæ de Rosa, tum in beatæ Mariæ de Curte Orlandini per Johannem Leonardium, cujus vitam edidit Ludovicus Marracius sanctissimi D. N. Innocentii XI. a confessionibus. Marius Florentinius nobis etiam concessit libros duos parentis sui, nempe tumultuariam Disquisitionem de Azymo & fermentato, & Notitias de Mathilde Comitissa sermone italico. Habet & alia optimi parentis sui postuma opera, propediem (uti sperare nos jubet) vulganda typis. Postquam hæc scripta erant, non sine acerbo dolore accepimus, Beverinum Lucæ obiisse die XXIV. Octobris, gravi reipublicæ litterariæ damno, maxime Italiæ, cujus magnum erat inter doctos & pios ornamentum. Epistolam, quam vir piæ memoriæ pridie sui obitus, quasi testamenti vice, ad nos scripsit, hoc loco referri, quæ suprema ejus voluntas fuit, Lectori non ingratum fore putamus.

Scribo aliena manu, meo corde, P. R. Reus promissi carminis, quo Maximi omnis memoriæ REGIS *pietati plauderem, jamdiu me exsolvissem, nisi ineluctabiles causæ volenti conantique intercessissent. Ab ipso discessu vestro, ipsis Kalend. Maii, tam dirus æstus pertinaci vapore ac siccitate totos quinque perpetuos menses adeo*

Etruriam nostram corripuit: ut afflicta valetudine, fractisque non AN. 1686.
corporis modo, sed etiam animi atque ingenii viribus, studia omnia APRILI.
intermittere coactus sim, iis tantum exceptis, quæ publicæ professionis munus exigit. Pluries tamen admovere manum ingenti operi conatus sum, sed in ipsis experimentis conatus destituebant: nec quicquam occurrebat REGE *tanto dignum, & quo nedum supra ceteros, sed infra me quoque non essem futurus. Quippe, ut optime nosti, carmina ingenii ac spiritus florem exigunt, nec quicquam in eis placere potest coactum & expressum, & quod prono & labente cursu sponte non fluat. Itaque rejeceram hanc curam in remissiores autumni dies, quibus per solitudinem & otium in amœno aliquo recessu abditus, mihi & musis vacarem. Sed talia meditantem sub ipsas Kal. Octobris febris ardens me repente corripuit, quæ maligno vapore venas totumque corpus adeo succendit, ut intra paucos dies me ad mortis portas adegerit. A quibus divina primum clementia, quæ pias aures sodalium precibus votisque porrexit; dein studio cl. viri Marii Florentinii, cujus virtutem præsens vidisti, revocatus vivo; sed ita vivo, ut vix languidum spiritum ægre traham. Itaque omnis mihi spes plane concidit moliendi aliquid, quod tanto* REGE *dignum, nostrisque jam editis opusculis non indignum futurum sit. Quod utrumque scio R. P. & regiæ gloriæ, & quantulæcumque famæ meæ consulentem remissurum. Habet* REX *Maximus geminum & voluntatis, & ingenii mei pignus: duplex inquam carmen, quo & Mediterraneum Oceano committenti, & e Batavo bello revertenti plausi: quibus tamquam duobus monumentis, omni ære perenniori-bus, n n illius, sed mei nominis famam consecravi: ut proinde te præcipue sequestre veniam facile impetraturus sim, si ægrum ingenium ejus obsequio impendere minime æquum existimaverim. Habes, R. P. contumaciæ meæ causas: quas si carminis loco Itinerario inserere non dedignaberis, summi honoris loco ponam. Vale una cum doctissimo & optimo patre* Germain, *quem utrumque complector animo, ac deosculor. Valete.... Hanc ex lectulo dictabam, non minus auctore suo languidam ægramque: sed quæ summa in* REGEM *Maximum veneratione, summo in vos amore caleat vigeatque. Scire quoque vos velim, carmina Etrusca propediem, multum aucta, Venetis typis tertio proditura. Conciones & epistolæ aliquanto silebunt. Annales Lucenses in pluteis jacent, tempusque oportunum expectant. Lucæ* x. *Kal. Novembris Anno* M. DC. LXXXVI.

Ex carmine, quo vir ille Ludovico Magno ob commissum Oceano Mediterraneum plaudit, hæc in specimen adducimus.

AN. 1686. APRILI.

——— *stupet inscia tellus,*
Miraturque novas classes: solitusque secari
Vomere, sentit ager celeres innare carinas.
Littora pulsantur, quondam non pervia nautis:
Commissumque mari invehitur mare, versaque retro
Flumina torquet amans placide; fluctusque maritos
Miscet Atax cupidæ, pelago mirante, Garumnæ.

Pistoia. * Pistorium civitas, medio Lucam inter & Florentiam intervallo, qua Florentiam spectat, viam aperit ad continuas agri amœnitates, quales a Florentia Pisas usque occurrunt. Priusquam Florentia discederemus, ex Magliabeco resciveramus Pistorii Franciscum Vice-comitem S. Stephani equitem sollicitum esse de interpretatione tabularum quarumdam, quas in cortice scriptas existimabat. Illustrissimum virum convenimus: ille nobis tabulas exhibuit, decem aut duodecim foliis ex ligno cera oblito crassissimis constantes: in quibus minutissimis litteris descriptæ sunt quotidianæ expensæ Regis Francorum in itinere facto ex urbe Parisiorum in Belgium per Asnerias Pontisaram, Ursicampum, S. Quintini opidum, Bapalmam, Insulas, Curtracum; & ex Belgio in pagum Turonensem, aliasque regni provincias. Incipiunt illæ tabulæ post annum M. CCC. quas proinde ad Philippum IV. (nam Regis nomen in tabulis non exprimitur) referendas existimamus. De cetero nihil continent observatione dignum, nisi nomina Militum seu Nobilium, qui in Regis comitatu erant.

XXVI. Tertia vice Florentiam reversis, non prius inde discedere visum est, quam sacellum, pro mausoleo serenissimorum Ducum ante annos octoginta duos inchoatum, necdum continuo licet artificum labore absolutum, contemplaremur. Laurentianæ basilicæ sacellum adhæret. Testudo est in octangulum elata, omni pretiosorum lapidum genere decorata ad convexam sacelli concamerationem, quæ picturis ornanda est. In sex octogoni angulis totidem sunt Ducum a Cosmo Magno statuæ, aliæ ex marmore, aliæ ex ære. Sub singulis statuis singulæ urnæ sepulcrales vacuæ corporibus, quæ in subjectis cryptis subterraneis reponenda sunt. Unum ex duobus qui reliqui sunt angulis occupabit altare cum choro: alterum porta sacelli, ubi duo alia cenotaphia esse debent. Symbola omnium ac singularum Hetruriæ civitatum nativis pretiosorum lapi-

dum coloribus expressa hinc inde conspiciuntur opere tessellato. An. 1686. Opus ingenuis pretii, a Ferdinando Magno incœptum, ad quod Aprili. finiendum necessarii sunt (si periiis credendum) aurei duo milliones. In basilica Laurentiana altera capella est, in qua sepulti Laurentius & Julianus Medicei cum eximiis monumentis, Michaëlis Bonarotii arte elaboratis, quæ absolutissimis antiquitatis operibus vix cedunt.

In hortis illustrissimi Marchionis Francisci Ricardi hanc inter alias probavimus inscriptionem.

Ricardius multa alia digna habebat, quae heic celebrarentur.

D. M.
FAUSTUS. AUG. LIB.
ADJUTOR. AB. EPIS
TULIS. LAT. VIXIT
ANNIS. XVIIII. M. IIII.
DIEB. XVI. FECIT
ARTEMISIUS. PAE
DAGOGUS. ET. LIB.
PUERO
RARISSIMO.

Alios duos, qui Augusto erant ab epistolis latinis, vide sis apud Gruterum. Grut. DLXXXVII. 2. & 3.

XXVIII. Illustrissimus Vivianus, Magni Ducis Mathematicus, nobis ostendit tres priores libros ab se compositos & editos sub hoc titulo; *Divinatio in quinque libros deperditos Aristæi senioris de locis solidis*. Supersunt adhuc duo edendi, quos Regi Christianissimo dedicare meditatur, a quo honorarium donum annuum antehac accepit. Idem nobis Theonis in Ptolemæum versionem, sæculo superiori a Johanne Baptista Theophilo, nobili Urbinate, factam, ut ad regiam bibliothecam transportaretur, tradidit in manus: quam clarissimo Thevenoto regiæ bibliothecæ curatori consignavimus.

I. Dux serenissimus, qui ad hoc usque tempus Florentia abfuerat, partim Pisis, partim in Monte-Lupi (ubi Ambrosianum est palatium cum conventu Minorum Hispanicorum) verno tempore versatus, nobis audientiam concessit ea facilitate ac benignitate, ut velis clausis per dimidiam horam nos privatim alloqui sit dignatus. Multa de Rege honorificentissime dixit, deque ejus studio in catholicam Fidem. Postmodum jussit, ut lectica nobis usque Bononiam suppeditaretur. Deinde ad au- Maio.

AN. 1686. MAIO. dientiam Magni Principis Ferdinandi, ac Principis Gastonis admissi sumus: in quibus præclara illa Mediceorum indoles, id est innata in litteras & litteratos viros propensio, cum aliis eximiis dotibus deprehenditur.

II. Amicis nostris vale diximus, in primis amantissimis Patribus ex abbatia sanctæ Mariæ, qui toto illo, quo Florentiæ versati sumus tempore, nos semper æquali ac constanti caritate complexi sunt exemplo humanissimi Candidi abbatis: deinde illustrissimo Magliabeco, qui nos litteris, libris, & perpetuis officiis juvit. Ab eo quippe epistolarum Ambrosii Camaldulensis volumen optimæ notæ, libros editos complures, ineditos non paucos accepimus. In his est Petri Apollonii Novariensis carmen heroïcum *de Davide & Golia* ad Laurentium Medicem: quo ex carmine discimus ætatatem hujusce auctoris, quem alii ad sæculum septimum, alii ad decimum, alii ad alia tempora referunt, ut videre licet apud Gerardum Vossium de Historicis latinis: ubi *Petrus Apollonius Collatius* appellatur. Idem auctor carmen quatuor libris scripsit *de Excidio Jerosolymitano.* In posterum itaque nemini futurum est dubium, Petrum Apollonium sub finem sæculi XV. floruisse, nempe tempore Laurentii Medicei, cui superius carmen de *Davide & Golia* inscriptum est. Hanc notitiam erudito Magliabeco præter alia multa debemus. Subjunguntur eidem carmini varia ejusdem auctoris epigrammata: quorum unum epitaphium est Pauli II. alterum Sixti IV. cujus vitam ab Onufrio Panvinio scriptam habemus.

Cum de relinquenda Florentia cogitamus, amici cujusdam monitu discimus superesse magnam veterum librorum copiam penes illustrissimum Canonicum Strozzam, qui pro Rege Christianissimo Oratoris officium Florentiæ jam dudum gerit. Eo nos conferimus, & facultate a viro humanissimo facile impetrata, libros, quoad nobis in illis temporis angustiis licuit, revolvimus. Præcipui sunt *Johannis Chrysostomi* in primam Apostoli ad Timotheum epistolam expositio, *Ambrosio monacho interprete*: ad Pium II. pro felici ex Mantuana peregrinatione reditu *Hieronymi Aretini abbatis* sanctæ Floræ *congratulatio* in dialogi modum, interlocutore Guidone Antonio, Pii consanguineo, & ipso Hieronymo, quem Poggius interlocutorem in Dialogo adversus hypocrisim non sine elogio adhibuit. Ad hæc in eadem bibliotheca habetur *Historia Concilii Tridentini* italice, auctore Marco Antonio Milledoni, Secretario Concilii. Ibidem epitaphium Jacobi Cardinalis

Digitized by Google

Cardinalis Papiensis descripsimus. AN. 1686. MAIO.

Luca ortus, sed Sena fuit mihi patria; nomen,
Dum vixi, Jacobus, Piccolomina domus.
Papa Pius sedem Papiensem detulit: idem
Cardineo ornavit munere: nudus eram.
Quem colui vivens, non linquo mortuus: hic sum,
Et prope sancta Patris filius ossa cubo.
Vivite qui legitis: cælestia quærite: nostra hæc
In cineres tandem gloria tota redit.

BONONIA.

III. Feria sexta, discessus tandem extremus Florentia fuit. Decimo ab urbe lapide in declivi montis Senarii visitur Servitarum princeps monasterium, religione in primis celebre. Prima nobis statio Florentiolæ, quod opidum post montem Jovis occurrit: altera Bononiæ in abbatia sancti Proculi, ad quam in rheda reverendissimi Abbatis, quam in nostri occursum præmiserat, deducti fuimus. Bononia urbs amplissima & elegans, cujus ædes vestibulis sive prothyræis, quæ viam peditum a pluviæ injuria protegunt, præmunitæ. Palatia item in ea urbe præclara, ex quibus unum e præcipuis est gentis Ranucciorum, cujus gentis præclarum modo est ornamentum Cardinalis hujus nominis, Nuntius apud Regem Christianissimum acceptissimus. In ea urbe substitimus per quatuor dies, recreati hospitio & officiis reverendissimi abbatis sancti Proculi Ludovici Guerræ Pedemontani, ejusque loci monachorum e nostris. Cœnobii ædes Italicam illam artis concinnitatem egregie exprimunt. Ad visendam urbem dux nobis fuit domnus Casimirus Frescotus Burgundus, idemque scribendo suam nobis impendit operam.

V. Dominica salutavimus illustrissimum Comitem Valerium Zani, virum non minus pium, quam doctum; cui Magliabeci litteras reddidimus. Die sequenti cum ipso adiimus celebrem abbatiam sancti Salvatoris, quæ caput est Congregationis Canonicorum regularium sancti Augustini. Ibi præclara est basilica recentis architecturæ; insignisque bibliotheca, ante annos centum & sexaginta, libris cum græcis, tum latinis, editis & ineditis instructa a Pellegrino Bononiensi, qui ejusdem Congregationis generalis præpositus anno M. D. XXVI,

An. 1686. renuntiatus est. Hujus bibliothecæ mentionem facit Maurolycus,
Maio. qui ad eam perlustrandam missus est anno M. D. LXXXVI. a Philippo II. Hispaniarum rege, *ad faciendum*, inquit, *delectum variorum digniorumque codicum manuscriptorum, tam græcorum, quam latinorum*, quos in bibliothecam sancti Laurentii Escurialis transportaret. Supersunt nihilo minus etiam nunc permulti non solum editi, sed & manu exarati libri utriusque linguæ in eadem bibliotheca, in quam facilis nobis accessus fuit ex litteris commendaticiis reverendissimi Patris Cerri, ejusdem Congregationis in Urbe Procuratoris generalis. De quibusdam codicibus melioris notæ nonnulla observare juvat, & primo de græcis. In uno *Athenagoræ legatio* ad Marcum Aurelium & Aurelium Commodum; ejusdemque *libellus de resurrectione corporum. Justini martyris* moralis *oratio* περὶ μὲν τῆς κατὰ προβλεμα τινῶν ἀζογίςυ &c. Ejusdem *parænesis ad Græcos*, item *de recta Fide. Origenis epistola ad Aphicanum*, ut in codice, in editis *Africanum. Cleomedis circularis commentatio* cum commentis Chartophylacis; *Heron de machinis bellicis* cum figuris. In alio codice *Theon Smyrneus in Platonem.* Denique in alio *Basilii commentarius in Psalmos: tum contra Sabellianos, Arrium, Anomæos* &c. Hæc de græcis. Præcipuus e latinis est codex venerandæ antiquitatis, *Lactantii institutiones*, item *libros de ira, & de opificio* cum epitome continens; litteris quadratis scriptus ante annos mille & centum, collatusque & emendatus minuto charactere Romano antiquissimo: sed, quod dolendum, periere duo aut tria prima folia, deestque præfatio integra; ex qua sciri potuisset, an Constantini mentio in eam intrusa sit. Post hunc codices duo epistolarum sancti Cypriani. Non tanti sunt pretii liber *Bornii de Sala contra Judæos*, & *Hieronymi* olim *Judæi* alter: *Antonii de Senis* episcopi Fulginatis ex Ordine Jesuatorum liber, *Quod unicuique a Deo constitutus est terminus mortis* &c. Ad hæc *Johannis Antonii Campani* de gestis & vita Braccii ducis libri sex: in quorum fine legitur hoc epigramma Cornazani:

Cum caderes, Bracci, belli clarissime princeps,
Virtutis cecidit sorte premente jubar.

Obiit XVI. *Kal. Novemb.* M. CCCC. LVIII.

Ex reliquis codicibus tantum tres alios notamus aliquanti momenti. Primus exhibet *generales materias sermonum & collationum* quatuor libris, auctore quodam regulari Canonico anony-

mo, qui ante exſtinctos Templarios vivebat. An. 1686. Maio.

Totum opus in quatuor libros tributum eſt. Primus liber continet argumenta collationum ſive ſermonum ad ſingulos hominum ſtatus ſub capitulis centum. Secundus continet in capitulis XXV. materias generales ſermonum ſecundum feſtorum varietates. Tertius conſtat capitulis XXXIII. in quibus aliæ materiæ generales pro ratione temporum ſuppeditantur. Quartus denique exhibet materias generales pro varietate negotiorum, in Eccleſia, in Conciliis, in Synodis &c. Redeo ad primum librum, in quo auctor ſuggerit materias ſermonum ad Canonicos regulares, Præmonſtratenſes, fratres de Valle Scholarium, fratres de Sacco, fratres Prædicatores; ad Monachos, nigros, albos, & griſeos; ad Eremitas, Cartuſienſes, Grandimontenſes, Templarios; ad fratres Minores, fratres de Trinitate; ad Religioſos in Scholis commorantes, ad Converſos & Converſas variorum Ordinum: quibus ſingulis congrua pro tempore dat monita. In monachis nigris id carpit, quod pueros in religionem admittant: quod non ſatis exerceantur in ſcientia Scripturarum, nec ſufficienter a majoribus ſuis inſtruantur; nec ſatis intelligant beneficium vocationis ſuæ ad religionem. Griſeos monachos, *ſicut ſunt illi de Tyrone, & quidam alii*, ait quædam accepiſſe de ſeveritate alborum, quædam vero de nigrorum remiſſione, ut pellicia. In capite XXIII. ad Eremitas, epiſtola *de vita ſolitaria ad fratres de Monte-Dei* laudatur non ſemel, ejuſque auctor GUILLELMUS *Claræ vallis*. In capite ſequenti ad Cartuſienſes: *Admonendi ſunt iſti, ut dum ſunt in cella, agant quæ pertinent ad vitam ſolitariam, de quo habetur abunde in epiſtola ad fratres de Monte-Dei.* Et poſt pauca: *Rurſus admonendi ſunt, ut interdum tales fiant & admittantur diſpenſationes, ut tantus rigor tolerabilis reddatur; & ſic fiat rationabile obſequium eorum.* Agit dein de terminis poſſeſſionum, aliiſque rebus; tum laudat ſanctam Cartuſienſium ſimplicitatem. *Non enim habent*, inquit, *aliquam Regulam, ſed ſolum Conſtitutiones ſeu conſuetudines, nec caput unum, nec eſt una domus ſub alia, ſed ſolum conformes ſunt.* Hæc in ſpecimen de primo illo codice ſufficiant.

Alter codex continet *P. Candidi Decembrii* epiſtolarum libros octo ineditos, quibus præfixa eſt auctoris epiſtola ad Bartholomæum Mediolanenſem antiſtitem, cujus hortatu epiſtolas ſuas in unum corpus collegit. Ultimus liber totus eſt ad fratrem Antonium Raudenſem, Ordinis Minorum, quem petulanter irri-

An. 1686. Maio. det ob Philippicam ab eo nuper editam. Ad Candidi invectivas respondet Jacobus Modoëtiensis. In tertio codice habentur *epistolæ Pauli Canonici regularis Veronensis* ex abbatia sancti Leonardi: ex quibus nonnullæ observationes haud indignæ possunt erui. In epistola tertia ad Bartholomæum & Nicolaum fratres, petit curari, *quo vasculum consletur argenteum, desuper auro elaboratum, quo servari possit religiosissime sacratissimum corpus Christi, uti mos est per omnem Ecclesiam Dei.* Tum subdit: *Urnam illam eburneam, qua usi sumus pro hujusce causa, sæpe vidisti, & judicasti indignam tanto mysterio.* In epistola v. de morte patris sui agit auctor, quæ mors accidit Venetiis anno M. CCCCXIII. sumto Viatico sacro ante extremam unctionem. Epistola XVI. inscripta est Francisco Barbaro, a quo ejus librum *de re uxoria* sibi promissum postulat. In fine ultimæ epistolæ, quæ est XIX. sequitur epistola Gregorii Conrari, apostolicæ sedis Protonotarii, ad illustrissimam virginem Cæciliam de Gonzaga: cui congratulatur, quod, spretis mundi oblectamentis, Deo se devoverit: hortaturque, ut relictis poëtis, in quorum lectione a Victorino præceptore instituta fuerat, legat potius sanctorum Patrum tractatus, quos de sancta virginitate & de servanda continentia scripserunt: *sicut Augustinus*, inquit, *& Basilius in eo libro, quem nuper frater* AMBROSIUS *in latinum sermonem vertit: cui pro suis bonis meritis rependat Deus in vita beata.* Deinde hæc de eodem Ambrosio addit: *Multa quidem utilia ex Doctoribus ecclesiasticis egregie transtulit, & plura transtulisset, ni eum a laboribus humanis immatura mors sustulisset.* Et inferius: *Revolve libros Lactantii, Cypriani, Hilarii, Hieronymi, Ambrosii, Augustini, Gregorii, Leonis, Sulpicii, Bernardi, Salviani quoque: cujus libros de Providentia Dei, e Concilio Basileensi rediens, de Germanorum ergastulis in Italiam deportavi.* Hactenus Gregorius Conrarus seu Coriarius, ad quem exstat Poggii epistola, qua objecta quædam in suum librum de Nobilitate diluit. Ceterum epigrammatibus antiquæ Urbis, quæ Jacobus Mazochius tempore Leonis X. vulgavit, præmittitur manu descripta collectio veterum inscriptionum, ab anonymo erudito facta, ex qua unam proferimus, nempe antiquam supplicationem ad transferenda mortuorum corpora Imperatori porrectam, quæ in marmoreo sepulcro inventa est hoc modo.

An. 1686. Maio.

Qom ante hos dies conjugem & filium amiserim, oppressus necessitate corpora eorum fictili sarcophago commendaverim, donec is locus, quem emeram, ædificaretur, via Flaminia, inter mil. I. *&* III. *euntibus ab urbe parte læva, rogo D. Imp. permittas mihi in eodem loco, in marmoreo sarcophago, quem mihi modo comparavi, ea corpora colligere: ut quando esse desiero, pariter cum eis ponar. Secretum: Fieri placet. Lubentius Celsus promagister subscripsi* III *Nonas Novembres, Antione Pollione Coss.* An Pudente & Pollione? anno Christi C. LXVI.

Quatuor a Bononia passuum millibus exstat ejusdem Congregationis sancti Salvatoris abbatia beatæ Mariæ de Rheno, ex qua Lucius II. ad Pontificatum assumtus fuit, antea Gerardus dictus: cujus mentio est in Necrologio loci, tum ad XI. Kal. Octobris, quo die coronatus est anno M. C. XLIV. tum ad VIII. Kal. Septemb. qui dies ejus supremus fuit anno sequenti. Ibidem X. *Kal. Novemb. anno Domini* M. CLXXXVIII. *obiit Faïta, filia olim domini Alberti ab Urso de Cazanimicis, fratris domini Lucii Papæ II.* Eodem in loco sepultus est anno M. CC. XVIII. Bandinus Legum Doctor, de quo hoc epitaphium in prædicto Necrologio:

Bandinus Tuscus, legum splendore coruscus,
In Pisa natus, jacet hoc tumulo tumulatus.

VII. Basilica sancti Petronii, cathedrali sancti Petri vicina, altare versus portam conversum habet. In ea descripsimus epitaphium Gratiani, qui olim monachus e nostris, ac Decreti compilator fuit.

D. O. M.
GRATIANI *Clusini, Cæsarei Jur.*
& Pont. enucleatoris prope divini:
Qui monachus in martyrum Felicis
& Naboris æde, absolutissimum
ibidem opus Decretorum
anno gratiæ M. C. LI. *compilavit:*

An. 1686.
Maio.

Monumentum quod illic carie
ruderibusque obsorduerat;
hic magnificentius renovatum
Johannes Franciscus Aldrovandus Bononien.
IIII Dictator, ære publico instauravit
anno salutis M. CCCC. LXXXXVIIII.
Idibus Junii, Johanne Bentivolo II.
P. P. remp. feliciter gubernante.

Prædictum sancti Felicis & sancti Naboris monasterium; olim virorum, nunc sanctimonialium est Ordinis nostri: ubi lapis quondam ad Gratiani ostium cubiculi positus, in sacrarium postea translatus, hos versus inscriptos continebat.

Hanc aulæ partem reverenter, lector, adito.
Namque loci monachus Decretum hic condidit hujus
Divinum Gratianus opus, quantumlibet arto
Contentus septo: quod jam reparando caducum,
Et vetus hoc claustrum tolli fuit inde necesse.
Id tamen abbate constructum est Bartholomæo,
Mille trecentenis decies septem atque quaternis
Annis a Christo pura de Virgine nato.

Hinc refelluntur qui asserunt cum Sigonio in libro II. de Pontificibus Bononiensibus, Gratianum in sancti Proculi cœnobio monachum exstitisse.

Antiquissimum est Ordinis nostri, nunc Cælestinorum, sancti Stephani monasterium, *Jerusalem* dictum: in cujus area claustri vas insigne ex lapide prostat, quod ad Cœnam Domini Liutprandus & Hildeprandus reges fieri curarunt, hac inscriptione in orbem apposita.

✠ *umilibus vota suscipe Domine*
Dominis dominis nostris Liutprante &
Ilprante regibus, & domino Barbatu
Episcopo sanctæ ecclesiæ. Bononiensis.
Hic in honorem loci religiosi sua præcepta
obtulerunt, unde unc vas impleatur in Cœnam
Domini Salvatoris. Et si quis munera hæc minuerit,
Deus requiret. ✠

Digitized by Google

Ughellus barbaram hanc inscriptionem, at mendose retu- An. 1686.
lit: sed quis fuerit illius vasis usus non indicavit. Nonnulli Maio.
viri docti existimant, adhibitum fuisse in Cœna Domini ad lotionem pedum. Est enim vas capacissimum, habens in orbem circirer tredecim pedes, altitudinis unum cum octo pollicibus; & in fundo foramen ad liquorem, ubi necesse fuerit, effundendum. Verum cum legimus in præmissa inscriptione, *Præcepta*, atque adeo donationes a Liutprando & Hildeprando factas fuisse, *unde vas impleretur in Cœnam Domini*; nihil aliud cogitandum succurrit, quam vino continendo destinatum fuisse, forte ad illud epulum, quod ipso die Cœnæ a Fidelibus olim fieri consuetum erat. In eodem sancti Stephani cœnobio invenimus libellum de gestis Bonodii abbatis. Ad sanctum Michaëlem in Bosco nobilissimum est monasterium Olivetanorum, cujus situ nihil amœnius, nihil jucundius. Bibliotheca, novo opere præclare constructa & instructa, nonnisi vulgares libros continet.

Archivum urbis, quod duce Valerio Zani inspeximus, habet quædam vetustissima diplomata ex ecclesia Ravennensi, in papyro Niliaca exarata: quorum unum continet donationem sex unciarum, a Johanne Spatario factam prædictæ ecclesiæ Ravennati. *Actum Imperatore, Consule, & die supra scriptis* legitur ante subscriptiones: sed notæ chronologicæ, quæ initio diplomatis appositæ erant, desunt in mutilo instrumento: cui ΜΑΡΙΝΟϹ ΧΡΥϹΟΚΑΤΑΛΑΚΤΗϹ litteris græcis, sed verbis latinis subscripsit; alii verbis & litteris latinis. Alterum, totum fere lacerum, datum est *sub die quarto Non. Janu. P. C. Flavi Fausti Junioris U. C.* id est anno cccc. xci. exhibetque concessionem cujusdam matronæ, nomine Mariæ, factam Johanni antistiti ejusdem ecclesiæ Ravennensis. In palatio, ubi prædictum archivum est, exstant omnia autographa & adversaria Ulyssis Aldrovandi Bononiensis.

VIII. Dominicanorum insigne cœnobium invisum prætereire fuit religio, tum ob reliquias sancti Dominici, qui ibidem ad superos abiit sepultusque est, tum ad videndam loci bibliothecam, maxime ornatam, librisque refertam. In ea bibliotheca Ambrosius Camaldulensis invenit *volumen, ubi gesta Conciliorum veterum pulcherrime descripta erant, & in primis Chalcedonensis Synodi per actiones distinctæ, pulcherrimis & antiquissimis litteris*, quo in volumine erant *libri Facundi de ipsius Concilii gestis*

& ex Petri Ciaconii conjecturis. Denique, ceteris omissis, post Quintiliani libros de institutione oratoria, legitur inedita Poggii epistola ad Johannem amicum suum de reperto apud sanctum Gallum integro codice eorumdem librorum. In hac epistola Poggius asserit, Quintilianum apud Italos ita laceratum, ita circumcisum antea fuisse, *ut nulla forma, nullus habitus hominis in eo recognosceretur:* se vero singularissimum illud lumen Romani nominis, quo exstincto nihil præter Ciceronem supererat, non tantum ab exsilio, sed ab ipso pæne interitu in avitam patriam revocasse. Id vero quemadmodum acciderit, ita narrat. *Fortuna quædam fuit, cum sua, tum maxime nostra, ut cum essemus Constantiæ otiosi, cupido incesseret visendi ejus loci, quo ille reclusus tenebatur. Est autem monasterium sancti Galli, prope urbem hanc millibus passuum viginti. Itaque nonnulli animi laxandi, & simul perquirendorum librorum, quorum numerus maximus ibi esse dicebatur, gratia eo perreximus. Ibi inter confertissimam librorum copiam, quos longum esset recensere, Quintilianum reperimus, adhuc salvum & incolumem, plenum tamen situ, & pulvere refertum. Erant enim in bibliotheca libri illi, non ut eorum dignitas postulabat, sed in teterrimo quodam & obscuro carcere, fundo scilicet unius turris, quo ne vita quidem damnati detruderentur...... Reperimus præterea libros tres primos & dimidiatum quarti C. Valerii Flacci Argonauticōn; & expositiones, tamquam thema quoddam, super octo Ciceronis orationibus Q. Asconii Pediani eloquentissimi viri, de quibus ipse meminit Quintilianus. Hæc mea manu transcripsi, & quidem velociter, ut ea mitterem ad Leonardum Aretinum & Nicolaum Florentinum: qui cum a me hujus thesauri adinventionem cognovissent, multis a me verbis Quintilianum per suas litteras quam primum ad eos mitti contenderunt.* Hæc Poggius.

AN. 1686. MAIO.

Non prætermittendum est vetus instrumentum, quod V. C. Johannes Pusterla, bibliothecæ Ambrosianæ præfectus, nobiscum communicavit, primarium scilicet cœnobii Caïradæ, vulgo *Cairati*, sanctimonialium ex nostro Ordine, juxta flumen Olona, diœcesis Ticinensis. Hoc instrumentum condidit *Manigunda, Dei ancilla & veste monialium induta, vivens lege Langobardorum, regnantibus Liutprando & Heldeprando, anno eorum* XXIII. *mense Julii, Indict.* v. Hæc pia femina universas res suas prædicto mónasterio tribuit, ut sint in *potestate & consecratione Anmextasii episcopi Ticinensis*, ejusque successorum,

AN. 1686. MAIO. ea tamen conditione, *ut omni anno per ferias de Domini Nativitate debeat dare* abbatissa loci *candelas duas, valentes denarios quatuor, cannadas duas de vino, oblatas duas de....* (forte *de pane*) *ad ipsum episcopum sanctæ Ticinensis ecclesiæ.* Quod si aliquid amplius in posterum exigeret episcopus, tunc monasterium in potestatem veniret Mediolanensis ecclesiæ. Si vero etiam hujus ecclesiæ antistes hoc annuo censu non esset contentus, quemcumque vellet abbatissa episcopum eligeret: quod sane singulare est.

JUNIO. I. Ambrosianæ basilicæ archivum, quod in aditu videre nobis non fuerat concessum, in reditu raptim lustravimus, litteris muniti reverendissimi abbatis sanctæ Crucis. Nulli supersunt in eo veteres codices, neque in toto (ut nobis assertum est) monasterio: sed multa copia priscorum instrumentorum, quorum antiquissima in terram rejecta, cum tineis & blattis extremum conflictum agunt. Ad omnia examinanda nobis opus fuisset longiori tempore, quam vel boni illi Patres nobis concedere voluissent, vel nos ipsi impendere huic rei potuissemus.

II. Dominica Pentecostes, Missæ sollemni in Domo, (sic metropolitanam vocant) interfuimus, in qua Cardinalis episcopus, qui sacra celebrabat, post Evangelium concionem habuit. Præclarum sancti Laurentii templum, ad Romani Panthei similitudinem, ex delubro Herculis in sacros usus conversum est. Barnabitæ, in ecclesia sancti Barnabæ primum exorti, inde instituti sui vocabulum traxerunt. Nec ab re erit, priusquam Mediolano discedamus, observare, omnes omnium Mediolanensium Ducum imagines in æs incisas, cum eorumdem pecuniariis nummis haberi penes unum ex amicis nostris, venerabilem virum Nicolaum *de la Haye*, ecclesiæ Noviomensis decanum: quæ collectio ante annos triginta ab uno e suis facta est.

III. Dum Michaël socius noster Aronam peteret ad impetrandum codicem Aronensem, ego * Modoëtiam, quod oppidum passuum millibus decem Mediolano abest, sum profectus, ut locum illum, ubi corona ferrea novo Imperatori quondam a Mediolanensi antistite pro regno Langobardorum conferebatur; & celebrem sancti Johannis Baptistæ basilicam, olim nostri Ordinis monasterium, ubi hæc coronatio fieri solebat, perlustrarem. Hæc basilica originem suam acceptam refert Theodelindæ reginæ, quæ ibidem sepulta est. Fabrica ecclesiæ

* *Monza.*

Digitized by Google

in testudinem primitus desinebat, sub qua altare & chori sedilia: duo tantum arcus & duæ crucis alæ pro navi erant. Nunc apside & navi de more aucta est ecclesia. Thesaurus sacrarii locupletissimus: in quo Theodelindæ reginæ cimelia pleraque asservantur. Præter ferream coronam, ibi coronæ duæ ex auro diadematis instar, alter Agilulfi regis, altera Theodelindæ reginæ ejus conjugis; quæ duplo minor. Ad hæc ibidem crux ex crystallo, a Gregorio M. ad Theodelindam pro Agilulfo ejus conjuge missa; Theodelindæ privata supellex, pecten ex ebore, vintilabrum, cultellus, calix. Coronam ferream, quæ interius unum ex clavis Christi Domini habere dicitur, exterius aurea, nunc solo die Ascensionis ostendunt. Ita ex rariori ejusmodi rerum spectaculo eisdem pretium student conciliare. Nec illud sane improbandum iis in rebus, quæ usu & contactu facile consumuntur, immo etiam in sacris. Sic Romæ in basilica sanctæ Crucis in Jerusalem, ubi plurimæ ac pretiosissimæ, si uspiam alibi gentium, reliquiæ asservantur, ut sanctæ Crucis titulus, unusque e nummis, quibus Christum Dominum venditum legimus, nonnisi semel aut iterum singulo quoque anno, & quidem non e propinquo exhibentur. Quamquam nummum illum non in Judæa, sed in Rhodo insula cusum fuisse litteræ græcæ arguunt, ut Antonius Augustinus initio Dialogi secundi de Numismatibus observavit. Verum his omissis, exstat in eodem Modoëtiæ sacrario codex ex membranis purpureis, Gregorii Antiphonarium continens, sed mutilum; quadratis litteris aureis exaratus, cum operculis ex ebore, quæ ex una parte præferunt effigiem Davidis regis, ex alia sancti Gregorii cum hoc disticho.

AN. 1686. JUNIO.

Gregorius præsul, meritis & nomine dignus,
Quo genus hunc duxit, summum conscendit honorem.

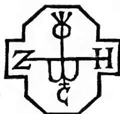
Est & duplex alterius codicis majoris operculum ex auro, cum cruce ex utraque parte, addita hinc & inde hac inscriptione: EX DONIS DEI DEDIT THEODELENDA REG. IN BASELECA, QUAM FUNDAVIT IN MODOËCIA JUXTA PALATIUM SUUM. Insigne eo loci exstat collegium Canonicorum, quibus præest modo V. C. Petrus Paulus Boscha, nuper Ambrosianæ bibliothecæ præfectus. Pæne exciderat e memoria quoddam corporale, quod a Gregorio itidem ad Theodelindam missum ferunt: cujus figuras & characteres, quorum specimen ab humanissimo Josepho Thoma-

An. 1686. Junio. sio Romæ acceperamus, hic exhibere juvat ad recreandam excercendamque curiosorum industriam.

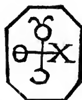
O✠NAIOTORIXMIWE-
YM.INTEIEINEAIA-
ΛIO











IXIENVYXXINHIANAICI
.WNKHMONHGHO.

Non ita procul a Modoëtia ſtat Comum civitas, quæ non modo C. Plinii Cæcilii Secundi & Joviorum, ſed etiam ſanctiſſimi Pontificis Inocentii XI. ortu illuſtrata, a Mediolano xxv. paſſuum millibus abeſt. Varias Comenſis agri atque urbis inſcriptiones in unum corpus collegit anno M. D. XXVI. Benedictus Zobius, & ipſe Comenſis, cujus collectionem Romæ in bibliotheca Chriſtinæ reginæ vidimus cum ejuſdem Zobii obſervationibus. At pleræque illæ inſcriptiones jam in lucem prodierunt. AN. 1686. JUNIO.

TICINUM, ET BOBIUM.

IV. Mediolano * Ticinum profecturis piaculum fuerit non contemplari Cartuſiam Ticino proximam, ſuperbum opus Johannis Galeatii, qui ibidem egregium mauſoleum cum uxore habet. Eccleſia, tametſi Lombardici operis, materia, arte, ſtatuis intus & extus, etiam Virgilii aliorumque ſimilium in frontiſpicio eccleſiæ, picturis, & ornamentis, ſacraque ſupellectile & ſacrario, adventantium exſpectationem ſuperat. Cellæ omnes plumbo tectæ, & magnopere ornatæ. Danda hæc magnificentia conditori, qui non tam religioſæ modeſtiæ hoc in opere, quam ſuæ dignitatis, aut potius divinæ, cui hoc opus conſtruebat, majeſtatis rationem videtur habuiſſe.

* Pavia.

Ticinum, civitas antiqua & ſatis ampla ad fluvium cognominem, non adeo elegantes ædes habet. Eccleſia epiſcopalis ſub titulo Deiparæ & ſancti Petri, itidem non valde magnifica. Ante palatium Antonini Pii ſtatua ex ære. Proxime adeſt Collegium, quod a Carolo M. primitus conditum tradunt. In uno e ſuburbiis exſtat ſancti Salvatoris monaſterium e noſtris, ubi hoſpitati ſumus, a reverendiſſimo Clemente abbate invitati.

V. Bobienſe monaſterium, antiquis Ebobienſe, ſancti Columbani receſſu ac tumulo illuſtre, adituri, tranſmiſſo Pado, (ad cujus utramque ripam Hiſpanorum præſidia tunc erant cum ponte ex naviculis confecto, ob metum noſtrorum) primo Bronium, ubi ſancti Gothardi corpus in præclaro ſacello colitur; deinde continuo montium aſſcenſu & deſcenſu Bobium poſtero die pervenimus: quod in profundiſſima valle, pro loco ſatis amœna, frumento & vino ferendis idonea, ad amnem Trebiam ſitum eſt. Illic Henricus I. imperator epiſcopatum inſtituit anno M. XIV. In monaſterio nihil fere niſi magni umbra

Digitized by Google

An. 1686. Junio. nominis: monachi ad paucos redacti. Basilica monasterii, id est sancti Petri seu sancti Columbani, pro situ non inelegans, cathedrali beatæ Mariæ præstat. In illa nihil fere superest ex prima cœnobii antiquitate, præter cryptas subterraneas, ubi altaria quatuor, olim quinque. In præcipuo corpus sancti Columbani asservatur intra lapideam arcam, quæ anno M. CCCC LXXX. rudi opere facta est. Scilicet hoc superbum illud est mausoleum magni quondam abbatis Columbani: sed quibusvis loculis aureis præferendum. Lapidi insculptus cernitur Columbanus genibus flexis coram Pontifice quodam, a quo hydriam reliquiis plenam (quæ hydria ex alabastro hodie quoque in sacrario servatur) accipit supplex. Gregorium M. esse existimant. Quamquam Gregorius tum, cum Bobium ex Gallia secessit Columbanus, amplius in vivis non erat. Exstat tamen Columbani ad eum epistola de celebratione Paschatis, quod abbas sanctus cum suis ritu Britonum, id est Orientalium more, celebrabat. Scriptor libelli de vita Salabergæ abbatissæ testatur, Gregorium rescripsisse ad Columbanum: sed hæc epistola excidit. Quinque tantum supersunt Columbani epistolæ, a Patricio Flemingo e tenebris erutæ: quarum prima & quarta est ad Bonifacium papam IV. secunda ad Gallicanos episcopos in unum sui causa congregatos anno duodecimo, quam in Vogensibus silvis degebat Columbanus, id est anno Christi DCII. cujus Concilii nulla alia restat memoria. Tertia est ad suos Luxovienses, quos invitus deseruerat: quinta denique ad Gregorium M. Omnes singulari zelo præditæ & Christiana libertate. Quale enim est illud, quod in epistola quarta ad Bonifacium IV. quam instigante Agilulfo Langobardorum rege contra susceptionem trium Capitulorum scripsit, ita Pontificem interpellat: *Quid tacebit peregrinus Christianus, quod jam diu declamat vicinus Arrianus?... Ut ergo honore apostolico non careas, conserva Fidem apostolicam, confirma testimonio, robora scripto, muni synodo, ut nullus tibi resistat. Noli despicere consiliolum alienigenæ.... Mundus jam declinat; Princeps pastorum appropinquat: cave ne te negligentem inveniat.... Vigila itaque quæso, Papa vigila, & iterum dico vigila: quia forte non bene vigilavit Vigilius, quem caput scandali isti clamant, qui vobis culpam injiciunt. Vigila primum pro Fide, deinde pro operibus Fidei jubendis, vitiisque calcandis... Te totum exspectat, qui potestatem habes omnia ordinandi, bellum instituendi, duces excitandi, arma corripi jubendi, aciem instruendi,*

tubas undique sonandi, certamen demum, te in fronte gradiente, ineundi.... Vos prope cælestis estis, & Roma orbis terrarum caput est ecclesiarum, salva loci Dominicæ resurrectionis singulari prærogativa. Et ideo sicut magnus honor vester est pro dignitate Cathedræ, ita magna cura vobis necessaria est, ut non perdatis vestram dignitatem propter aliquam perversitatem. Tamdiu enim potestas apud vos erit, quamdiu recta ratio permanserit.... Nemo qui nesciat, qualiter Salvator noster sancto Petro regni cælorum contulit claves. Et vos per hoc forte superciliosum nescio quid præ ceteris vobis majoris auctoritatis, ac in divinis rebus potestatis vindicatis. Noveritis minorem fore potestatem vestram apud Dominum, si vel cogitatis hoc in cordibus vestris: quia unitas Fidei in toto orbe unitatem fecit potestatis & prærogativæ: ita ut libertas veritati ubique ab omnibus detur, & aditus errori ab omnibus similiter abnegetur. Nihil solidius, nihil generosius. Miramur vero, miratus est & ante nos non sine stupore Columbanus ipse, quod se ad scribendum de catholica Fide compulerit Agilulfus rex Arrianus. *Quippe quia non sine miraculo*, inquit, *reor esse quod video. Reges namque Arrianam hanc labem in hac diu regione, calcando Fidem catholicam, firmarunt: nunc nostram rogant roborari Fidem.* Necdum vero Agilulfum Arrianismum ejuraverat: ut patet ex his ejusdem epistolæ verbis. *Dolor namque suus*, nempe Agilulfi, *est schisma populi, pro Regina, pro filio, forte & pro seipso. Fertur enim dixisse, si certum sciret, & ipse crederet.* Ejus rei causa Columbanus librum contra Arrianos composuit, teste Jona. Sed longius prolapsi sumus occasione Columbani epistolarum, propterea quod non satis notæ sunt, modo recusæ apud Anissonianos in nova Bibliotheca Patrum.

In eadem crypta Bobiensi ad sinistram præcipui altaris partem jacet in arca item lapidea corpus sancti Cummiani cum veteri epitaphio, apud Ughellum relato, in quo tumbam jussu Liutprandi regis fabricatam fuisse legitur. Duæ hinc inde aræ continent reliquias sanctorum Attalæ & Bertulfi abbatum: quinta Virginis Deiparæ nomine insignis. In sacrario caput sancti Columbani in peculiari scrinio servatur, ejusdem cultellus & calix seu cyathus, hydria ex alabastro, illa scilicet, quam Gregorius M. reliquiis plenam sancto abbati dono dedisse perhibetur. Ibidem habetur vetus columba ex aurichalco ad reponendum olim Viaticum; & arietis figura concava, in qua oleum sacrum quondam asservatum existimamus. In postica parte cru-

An. 1686. Junio. cis novæ ex argento quidam pretiosi lapilli affixi sunt, nempe in summum achathes, cui Isis & Serapis insculpti, cum litteris ægyptiacis in circuitu. In dextero crucis ramo sacerdos Isidis cum sistro in læva, dextera in morem benedicentis composita, capitis corona in modum crucis desinente: in sinistro item achates absque cælatura. In infima crucis parte alius achates cum Imperatoris effigie.

Bobiensem bibliothecam plurimis olim optimisque refertam fuisse codicibus facile colligitur, tum ex loci celebritate, tum ex vetustis libris, qui inde in bibliothecam Ambrosianam translati fuerunt, tum ex reliquiis antiquorum codicum, qui ad centum in eodem monasterio supersunt. Et quidem anno M. CCCC.XCIII. in Bobiensi bibliotheca reperti sunt Rutilius Numatianus poëta, Satyra Sulpiciæ, Terentianus Maurus, Cæsius Bassus, Velius Longus, Adamantius Martyrius, Probi Catholica, Cornelius Fronto, Sergius grammaticus, & alii non pauci, ut ait Volaterranus lib. IV. Geographiæ, & Pignorius ex eo in epistola XVI. Ex relictis ejusdem bibliothecæ quasi laciniis, quædam observamus in præsens, plura dicturi suo loco. In primis libellus antiquissimus, Franco-gallicis litteris scriptus, exhibet *abbreviationem Fidei catholicæ expositam a sancto Hieronymo, ut quidam in hæresim lapsi corrigerentur*: quæ expositio constat articulis seu anathematismis XII. sub Rufini nomine edita apud Garnerium inter opera Marii Mercatoris in Dissertatione x. Deinde varia exstant in illa bibliotheca Bobiensi *Cypriani opuscula* in diversis veterrimorum codicum, qui toti litteris quadratis scripti erant, fragmentis, nempe *de sacramento calicis, de opere & eleemosyna*; variæque epistolæ. Ad hæc *Stephani Tungrensis episcopi liber de divinis officiis*: quo de libro alias agemus, referendo auctoris præfationem ad Ruotbertum *Mediomatricis*, id est Mettensis urbis antistitem. Non desunt forte qui hæreant, ut mihi sæpe contigit, in explicandis litteris duplicis ordinis, quæ in vetustis Kalendariis ad marginem apponi solent. Verum hanc dubitationem quodam modo solvit ejusdem loci Missale antiquissimum, in cujus initio hæc leguntur. *Sanctus Hieronymus in Martyrologio solaris anni, primo duo alphabeta ponere destinavit: deinde nomina dierum per duodecim menses anni; postea gesta dierum. Sed quærendum est, quid significent duo alphabeta hæc. Primum alphabetum ad Lunam pertinet, id est diem incensionis cujusque lunæ per totum annum:*

annum: secundum alphabetum Solem designat, & littera superposita AN. 1686.
ostendit diem mensis, in quo luna illa renovatur per totum annum. JUNIO.
Duas litteras observabis semper ad incensionem lunæ, si annus communis fiat: si vero embolismus, tres; si saltus, quatuor. In Kalendario ejusdem Missalis notantur festa monasterii peculiaria, de quibus alias, uti & de Regula sancti Columbani. Ex eadem bibliotheca mutuati sumus codicem Liturgiæ Gallicanæ optimæ notæ, litteris majusculis exaratum; & libros de Imitatione, qui nullum auctoris nomen habent, præter quartum, in cujus initio legitur: *Incipit liber Johannis Gersem, cum quanta reverentia &c.*

Restat ut paucis agamus de archivo, in quo nulla autographa invenimus scripta ante sæculum nonum. Antiquius est Lothatii Imperatoris, qui rogatu Amalrici *Cumensis*, id est, Comensis, *urbis vocati episcopi & Bobiensis abbatis*, confirmat monasterii privilegia. *Data* XI. *Kal. Sept. anno imperii ejus in Italia* XXIV. *& in Francia* IV. *Indict.* VI. *Actum Gundulfi-villa.* Eicardus notarius ad vicem Agilmari recognovit. Idem præstant Ludovicus II. interpellante eodem Amalrico; Wido ad preces conjugis suæ Ageltrudæ & Agilulfi Ebobiensis abbatis anno DCCCXCV. Lantbertus anno sequenti sub eodem abbate; Berengarius petente abbate Theodelasio, *Data* XIV. *Kal. Novemb. anno Inc.* DCCCCIII. *regni sui* XVI. *Actum Papia civitate, palatio Ticinensi.* ubi Papia distingui videtur a Ticino, quasi Papia totam urbem, Ticinum regionem Papiæ, ubi palatium situm erat, significet. Denique Otto tertius itidem privilegium concedit, ut postulavit *vir venerabilis Gerbertus, nunc Ravennas archiepiscopus, & jam olim ex largitate reverendæ memoriæ genitoris*, inquit, *nostri Ottonis abbas monasterii Bobiensis, quod est constructum in honore sanctorum apostolorum Petri & Pauli atque Andreæ. Actum Papiæ anno ab Incarnat.* DCCCCXVIII. *Indict.* XII. *imperii* III. *Data Kal. Octob.* Hæc sunt antiqua (nam recentiora mittimus) diplomata: quæ in illo quondam percelebri monasterio reliqua invenimus, ante annum millesimum scripta.

VIII. Ticinum reversi ad monasterium sancti Salvatoris; die sequenti Dominica monasterium sancti Spiritus Ordinis nostri virorum, nunc extra urbem, olim in civitate sub nomine sancti Galli, visitavimus: sed nihil ibi observatione dignum. Deinde duos sanctimonialium in urbe parthenones adivimus, quorum vetera instrumenta nobiscum communicata sunt rogatu reverendissimi abbatis sancti Salvatoris, ejusque

AN. 1686. JUNIO. monachorum. Primum eorum est cœnobium *Senatoris*, quod sub titulo sanctæ Mariæ & sancti Aureliani condidit sæculo VII quidam vir præpotens, nomine Senator, a quo nomen loco pro more gentis inditum est, *filius honorandi Albini & Theodelindæ, regnante Liutprando, anno tertio regni ejus. v Kal. Decemb. Indict.* XIII. Alterum est monasterium *Theodotæ*, alias *Theodeschæ*, vulgo de * Posterula, cui Berengarius rex privilegium concedit, idque impetrat *quædam Dei ancilla, Richsinda nomine, monasterii sanctæ Dei genitricis semperque Virginis Mariæ abbatissa, quod est situm infra urbem Ticinensem, & nominatur Theodotæ*: conceditque ut eadem abbatissa, *degens sub Regula sancti Benedicti*, ipsum monasterium cum omnibus ejus rebus, usque ad finem vitæ suæ possideat: tum confirmat res omnes, *quascumque idem monasterium longo tempore dinoscitur possedisse* a GREGORIO ejusdem monasterii fundatore; atque id omne quod Cunipertus rex eidem monasterio concessit. *Datum* v. *Kal. Aprilis anno* DCCCXCVIII. Haud scio an idem sit *cœnobium Salvatoris constructum in honore beatissimæ Dei genitricis Mariæ*, ut loquitur in diplomate suo apud Posterulam asservato Berengarius junior anno DCCCCLI. quo anno privilegium Ermengardæ, prædicti Salvatoris monasterii abbatissæ impertit. Ex archivo Placentinæ sancti Sixti abbatiæ actum est superius de eodem Salvatoris monasterio, quod a suburbano ejusdem nominis virorum monasterio distinguendum.

* *Pusterla.*

His archivis lustratis, visum est adire antiquam nostri quondam Ordinis, nunc Canonicorum regularium & Eremitarum Augustinianorum communem basilicam sancti Petri in Cælo-aureo, ubi sanctus Augustinus, maximus Ecclesiæ Doctor, præcipua religione colitur ob reliquias suas, quæ in illum locum octavo sæculo translatæ sunt. Jacet in illa vetere ecclesia Severinus Boëtius ad gradus Sanctuarii ex parte australi, arca lapidea super quatuor columnas erecta, cum hoc epitaphio, quod *Balthasar Tachonus composuit* loco veteris scripti versibus Leoninis.

Mæonia & latia lingua clarissimus, & qui
Consul eram, hic perii, missus in exilium.
Ecquid mors rapuit? probitas me vexit ad auras:
Et nunc fama viget maxima, vivit opus.

Digitized by Google

Alia ejusdem Boëtii epitaphia leguntur apud Baronium. Prope hunc locum *requiescunt ossa regis Liutprandi*, (verba sunt ejus epitaphii) qui Liutprandus auctor fuit transferendi ex Sardinia Ticinum corporis sancti Augustini, quod modo ibidem incerto in loco latet. Attamen in crypta sub altari, ubi corpora sanctorum reponi olim solebant, mausoleum exstat ex lapidibus coctis, & lampas ardens ante mausoleum: quod indicio est, ibi superesse, aut aliquando fuisse corpus sancti Doctoris. Elegans ejus cenotaphium cernitur ex parte Eremitarum Augustinianorum, qui latus australe occupant ecclesiæ, Canonici regulares aquilonare, aut certe latus Evangelii. An. 1686. Junio.

De Boëtio ejusque libris de Consolatione Philosophiæ in veterrimo codice Laurentianæ apud Florentiam bibliothecæ hæc præmittuntur litteris Saxonicis. QUINTUS FABIUS CONSUL FECIT HUNC PROLOGUM: VEL BOETIUS IPSE, VEL QUIDAM SCOTTIGENA, ID EST DISCIPULUS BOETII. *Tempore Teotrici regis, insignis auctor Boëtius claruit, qui virtute sua Consul in Urbe fuit. Cum vero Teotricus rex voluit tyrannidem exercere in urbe, ac bonos quosque in Senatu neci dare; Boëtius ejus dolos effugere gestiens, quippe qui bonis omnibus necem parabat; videlicet clam litteris ad Græcos missis, nitebatur Urbem & Senatum ex ejus impiis manibus eruere, & eorum subdere defensioni. Sed postquam a Rege reus majestatis convictus est, jussus est retrudi in carcerem; in quo repositus hos libros per satyram edidit, imitatus videlicet Martianum Felicem Capellam, qui primus libros de nuptiis Philologiæ & Mercurii eadem specie poëmatis conscripserat. Sed iste longe nobiliore materia & facundia præcellit: quippe qui nec Tullio impar sit, nec Virgilio in metro inferior floruit.* Hæc ibi.

Post ecclesiam sancti Petri in Cælo-aureo vidimus chronicon loci, a quodam Canonico regulari compositum, in quo varia ejusdem ecclesiæ privilegia ex integro referuntur. Primum est Liutprandi regis, abbati & monachis concessum, quibus varias possessiones confirmat donatque. *Hæc omnia*, inquit, *quæ supra diximus, adjudicamus venerabili monasterio sancti Petri in Cælo-aureo, in quo sanctum ac venerabilem Augustinum adduximus. Datum* IV. *Non. Aprilis, regni Liutprandi primo, Indict.* X. quæ notæ respondent anno Inc. DCCXII. quo proinde anno, qui Liutprandi primus erat, translatio sancti Augustini facta est, non anno DCCXXII. ut ego cum aliis aliquando opinatus sum. Idem Liutprandus anno regni sui tertio donationem decessoris

AN. 1686. JUNIO. sui Ariperti regis confirmat *basilicæ beatissimi Apostolorum principis Petri, sitæ foris muros civitatis Ticinensis, & venerabili viro Lucedo Presbytero.* Is abbas erat, sed ob reverentiam Ordinis sacerdotalis tantum *Presbyter* more veteri appellatus. Quæ fuerit causa, aut potius quis color monachis substituendi Canonicos regulares, discimus ex diplomate Honorii Papæ tertii, dato Laterani Idibus Junii, pontificatus ejus anno V. qui fuit æræ Christianæ MCCXX. nempe quia monasterium *in spiritualibus & temporalibus erat collapsum, utpote pro magna parte jam dirutum, atque debito septem millium librarum monetæ Papiensis oppressum.* Denique quod Abbas ejusdem loci ea occasione, quod ad nimiam desolationem memoratum monasterium pervenisset, *noviter esset occisus.*

Post hæc omnia eodem die obiter vidimus collegia apud Ticinum duo, nempe Bortomæum, a sancto Carolo institutum pro convictoribus quatuor & viginti: alterum Papale Pii V. de *Boschen* pro quadraginta. Insignes ædes & picturæ in Borromæo, cujus quoddam quasi compendium videtur esse Pii V. collegium. Collegia in ea urbe omnino tredecim.

Sed revertendum est ad nostrum sancti Salvatoris monasterium, quod ab Adelaïde augusta in suburbio Ticinensi conditum fuit. Legimus in archivo primarias hujusce rei sub prævio Ottonis nomine Adelaïdis litteras pro ipso monasterio Salvatoris, *ubi sanctum corpus beati Felicis martyris requiescit, & ubi domnus Hildebaldus abbas a dicta domna Adaleyda imperatrice præordinatus esse videtur:* quæ litteræ scriptæ sunt *anno imperii Ottonis* Magni *tertio, decimo die mensis Aprilis, Indict.* XII. Servantur in eodem archivo libelli dotis, tum ipsius Adelaïdis, a Lothario primo ejus marito concessæ anno DCCCCXXXVIII. tum eodem anno, eisdemque verbis Bertæ reginæ, quam Hugo Italiæ rex in conjugem duxit. Sed his tandem minutiis, tametsi nonnullius forte momenti, finis imponendus est, unicum memorando authenticum Henrici primi Imperatoris diploma, eidem monasterio concessum Papiæ, *anno dominicæ Inc.* MXIIII. *Indict.* XII. *anno domni Heinrici Imperatoris Aug. regnantis* XII. *imperii vero ejus primo.* Appensum est sigillum plumbeum, in cujus antica parte exstat Henrici effigies coronata, dextra sceptrum tenentis, sinistra globum cum hac inscriptione: HEINRICUS D. G. ROMANORUM IMP. AUG. in postica vero exhibetur urbs Roma & effigies sancti Pe-

Digitized by Google

tri cum duobus baculis, in quorum uno habetur. S. P. Q. R. An. 1686. Junio.

DERTONA, GENUA, TAURINUM, &c.

X. A Ticino non integro duorum dierum intervallo Genua civitas distat. * Vicoïria, Dertona, Nova-urbs, Gavii, * Vultabium, Liguriæ urbes, eo ducunt mediis Alpibus. Ad earum deflexum sita est * Dertona, civitas episcopalis antiqua, quæ nonnullas reliquias antiquitatis retinet, in primis rudera veteris aquæductus. Ibidem episcopus fuit ante paucos annos Carolus Septala, museo suo Mediolanensi, de quo nos suo loco, non ignotus. Is ad illustrissimum Commendatorem a Puteo duos ex Dertona tumulorum typos submisit, quorum unus est P. AELII Sabini, nobilis adolescentis: alter Catervii illustris hominis Christiani. Utriusque exemplum ab illustrissimo Commendatore accepimus: qui tumuli, quoniam ex urbe Dertona transmissi Romam fuerant, ad Dertonam utique pertinere arbitrabamur. Sed postea res aliter visa est. Nam Catervii tumulum ad Tolentum civitatem spectare ex Ughello intelleximus. De altero, qui est P. AELII Sabini, hæret aqua. Typum ejus in adverso folio habes. In eo effictus est ex una parte casus Phaëtontis cum duabus hinc inde figuris juvenum duorum, qui equos singulos regunt, singulas in dextra sagittas gerentes, hac inscriptione utrimque adhibita, οὐδεὶς ἀθάνατος θάρσει εὐγένει, forte pro εὐγενείᾳ. qua significatur, immortalem esse neminem audacia seu nobilitate. Audacia Phaëtonti, nobilitas duobus illis juvenibus apprime convenit. In aversa parte duo sunt pastores, calamum & fistulam multifidam inflantes: & supra illos canis sub arbore, & prope aquilam seu aliam quamlibet avem homo nudus craterem effundens ad fluvium designandum, forsan Eridanum seu Padum, in quem Phaëtonta cecidisse fabulantur.

* Voghera.
* Volta gio.
* Tortone.

Verum nobis antiquius esse debet Catervii, hominis Christiani, monumentum, quod Severina ejus conjux ipsi erexit, prout in apposito specimine oculis subjicitur. Ex una parte, quæ ambos conjuges repræsentat, hi versus insculpti sunt, non admodum exacti ad grammaticorum leges.

Quos paribus meritis junxit matrimonio dulci
Omnipotens Dominus, tumulus custodit in ævum.
*Catervi Severina tibi * congiunta lætatur,*
*Quos Dei sacerdos Probianus lavit & * unsit.*

* Sic.

AN. 1686. JUNIO. In postica vero parte, præmissa inscriptione de Catervio, qui centenario major obiit, alii versus adscripti sunt de Basso, minorenni ejus (ut videtur) filio, qui duodevigesimo vitæ suæ anno e vivs excessit.

ELIO UL. CATERVIUS. V. C. *ex Præf. qui vixit cum* SEPTIMIA SEVERINA C. F. *dulcissima conjuge annis* XVI. *minus dieb. tredecim. Quievit in pace annor.* LVI. *dier.* XVIII. XVI. *Kal. Novembris. Depositus est* IIII. *Kal. Decem.* SEPTIMIA SEVERINA C. F. *marito dulcissimo ac sibi* * *sacrophagum & pantheum cum tricoro disposuit & perfecit.*

* sic

Hic longo intervallo disjungitur dies obitus a die depositionis seu tumulationis. Pantheum cum tricoro basilica erat tricamerata. Versus de juniore Basso sic habent.

Flende jaces in Basso iterum defuncte Catervi.
Occidit ore genus, nomine posteritas.
Tu medius gemma, & germanis clausa metallis,
Morte tua fractum est Basse monile.....
Octavus-decimus vix te susceperat annus:
Ocius eripitur quod placet esse Dei.
.... Pax ingeminat rursus præconia Pauli.

In adversa tumuli parte duorum conjugum hymenæus; in aversa sancti apostoli Petrus & Paulus cum bono Pastore exhibenrur. Mediam inscriptionem retulit Ferrarius in Catalogo sanctorum Italiæ ad decimum mensis Decembris, ubi Caterviuin uti martyrem, & Septimiam ejus uxorem, ambos ut sanctos laudat. Eamdem item adducit Ughellus in tomo secundo, agendo de Tolentinis episcopis. Catervio nuncupata est Tolenti basilica nobilis, olim Benedictinorum, modo Canonicorum regularium, eumque pro martyre & apostolo suo Tolentini habent. Martyri tamen prædictam inscriptionem haud convenire non diffitetur Ferrarius, apud quem mendose refertur. Rectius apud Ughellum, cujus editio in paucis a nostra discrepat. Post *ex Præf.* Ughellus addit *prætorio*: quod postremum vocabulum omittit Puteanus typus, in quo *ann.* CVI Catervius vixisse dicitur. Præferenda videtur Ughelli lectio, apud Ferrarium item diversa, ubi legitur XLVI. Ceterum Catervii acta expurgatione indigere Ferrarius sincere confitetur, nec Ughellus ea pro

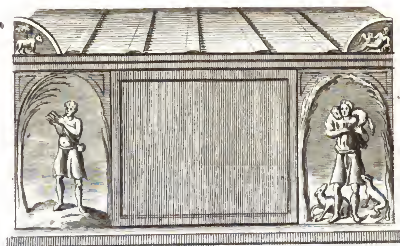
Digitized by Google

17344

Digitized by Google

Iter Ital. ad pag. 223. 1

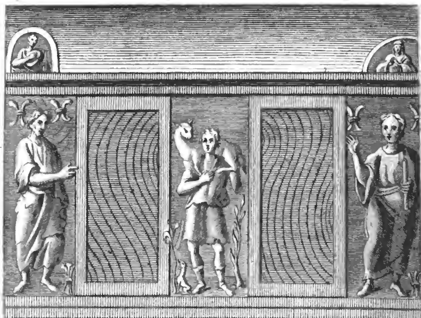




(2)
17344 vol I

Digitized by Google





Digitized by Google

indubitatis habet: Baronius ante eos erroribus scatere affirmat. Si hæc nobis cognita fuissent adeundo Tolentum, ibi tantisper substitissemus ad rei veritatem indagandam. Sed tamen hic in transcursu non visum est omittendum Catervii monumentum, ex quo Bassum, Catervii, non discipulum, sed filium fuisse non obscure colligitur. Frustra porro Ughellus ad alium Catervium martyrem recurrit, quando eidem Catervio & inscriptio præmissa, & acta Catervii, qualiacumque circumferuntur, omnino conveniunt. Qui martyrem dixere Catervium, non satis attente expenderunt hanc inscriptionem, ex qua sine dubio Catervii acta emendanda sunt. In ejusmodi rebus vitandum est judicium præceps: sed laudanda Baronii religio, qui ob hoc Catervium Martyrologio Romano adscribere noluit. Utinam hanc religionem imitarentur, qui Sanctorum recens absque certis nominibus inventorum fictas historias comminiscuntur, atque in lucem obtrudunt ad confusionem (ne quid amplius dicam) verarum historiarum: immo & qui paganorum inscriptiones aliquando pro Christianis vulgant. Piget referre quod Tolosæ nuper accidit super quodam epitaphio *Diis Manibus* nuncupato, Romæ in cœmeterio Callisti nuperrime reperto cum sancti martyris corpore, cujus martyrium vas vitreum ibidem appositum (quod infitiari nolim) attestabatur. Inscriptio eo loci reperta sic habet. D. M. *Julia Evodia filia fecit castæ matri & bene merenti, quæ vixit annis septuaginta.* Juliam Evodiam proprium esse nomen martyris continuo vulgarunt. At quovis periculo asserere non dubitem, lapidem illum, cui epitaphium inscriptum est, esse ex eorum numero, quos ex gentilium tumulis revulsos Christiani suis sepulcris adhibebant, conversa ad interiora sepulcri profana inscriptione, ut * superius observavimus. Atque etiamsi hoc epitaphium Christianæ mulieris esse concederemus, id non Juliæ Evodiæ, sed ejus matri haud nominatæ tribui potest. Verum ut ad Catervium redeat oratio, eum esse putat Baronius Comitem sacrarum largitionum, ad quem exstat Gratiani rescriptum in Codice Theodosiano.

An. 1686. Junio.

Baron. tom. 4. Annal. ad an. 370.

* pag. 134.

Baron. ubi supra.

Sed hæc viderint Tolentinates: nobis vero tandem adeunda * Genua est, cujus situm in formam cornu lunaris secundum mare circumflectitur. Montium declives & infimas partes civium ædes; summas mœnia & præsidia urbis occupant. Non potest jucundior in sterili loco haberi adspectus, ubi ars &

* Genua.

AN. 1686. JUNIO. magnificentia naturæ ſupplent vicem. Ibi nulla fere veterum librorum bibliotheca, niſi quod Philippus Saulus epiſcopus Brugnatenſis, vir doctus, qui Euthymii commentarios in Pſalmos latine vertit, libros ſuos xenodochio legavit. In eorum catalogo, quem Romæ legimus, nihil ſingulare nobis viſum eſt. Bernardus Biſſius, unus e noſtris Caſinatibus, qui Genuæ ad ſanctum Maïolum degunt, vir doctus, Dictionarium ſacrorum rituum tunc edebat binis voluminibus, quorum primum jam excuſum nobis oſtendit.

XIII. Die feſto ſanctiſſimi Sacramenti ſollemnem Euchariſtiæ geſtationem, cui Senatus cum Principe ſollemni aderat pompa, ſpectavimus. Proceſſio fiebat e Domo, id eſt metropolitana ſancti Laurentii eccleſia. Præcedebant more ſolito religioſi qui ex eleemoſynis vivunt; deinde monachi, poſtea canonici & clerici urbis numero infinito: tum faces a ſingulis artificum ordinibus geſtatæ cum uniuſcujuſque artis inſigni nota: poſtea canonici Domus violacea toga induti, omnes cum caſulis aut dalmaticis pro ſuo quiſque Ordine. Hos ſequebatur Archiepiſcopus proxime ante ſanctiſſimum Sacramentum, quod a duodecim ſacerdotibus portabatur: extremus Princeps cum Senatoribus quatuor & viginti, ſubſequente infinita promiſcui vulgi multitudine. In eccleſia ſancti Laurentii præclarum eſt ſacellum ſancti Johannis Baptiſtæ cum ſtatuis & ciborio ex ære, ubi ſacri ejus cineres in loculo argenteo aſſervantur. Eccleſia Annuntiatæ, quæ Minorum eſt obſervantium, omnes elegantia ſuperat, Lomelinæ magnificentiæ inſigne monumentum. Columnæ, quæ fabricæ molem ſuſtinent, ex marmore exquiſito, uti & teſtudo major: duæ aliæ item teſtudines ex duplici parte principis altaris. Capella ſancti Antonii item ex marmore pretioſo. Omnia nitent auro & egregiis picturis. Collegium Patrum Soc. Jeſu magnifici palatii formam præfert: Balbi ejus conditores vicinum palatium habent. Aurienſe multiplex: unum ad urbis portam, qua ex ſuburbio Arenæ in urbem aditus patet, *divino munere, ſanctæ Romanæ eccleſiæ, Imperatoris Caroli V. invictiſſimi, Franciſci primi Francorum regis, & patriæ* conſtructum fuiſſe, impoſita docet inſcriptio. Andreæ Auriæ conditoris ſtatua ibidem ex ære, cum epitaphio ejus canis, cui Carolus V. annuam penſionem aſſignaſſe dicitur. Alia palatiorum decora nec obſervare, nec deſcribere viſum eſt. Præterimus & illos cineres ex igne Gallicano. Jacobus Bracelleus Genuenſis,

894 c

Tom: I. pag. 224.



Charles le Chauve dans son Trosne.

Digitized by Google

(2) 1 F. 344 vol I.

Digitized by Google

Genuensis, suo tempore clarus eloquentia, de præcipuis urbis suæ familiis libellum scripsit ad Henricum de Merla, Christianissimi regis, id est Caroli VII. apud Genuenses tunc Legatum, ut ipsum de rebus ad suam legationem pertinentibus erudiret. Huic libello adjunxit descriptionem totius ditionis Genuensis, quam rogante Blondo Flavio in ejus historiæ scribendæ subsidium antea composuerat. Hæc descriptio typis non semel vulgata est: sed libellus alter, quia necdum prodiit in lucem, pro sua brevitate non ingratus hoc in loco futurus videtur, ad ea supplenda, quæ huic narrationi desunt. Sic autem habet codex Christinæ reginæ, qui olim Guillelmi Marlii fuit. AN. 1686. JUNIO.

Magnifico & ornatissimo viro domino magistro ENRICO DE MERLA, *regio Legato apud Genuenses*, JACOBUS BRACELLEUS *Genuensis salutem. Optare videris, magnifice & ornatissime vir, ut quandoquidem sæva hyeme, summo labore per gelu ac nives ad nos usque penetrasti, adeo rerum nostrarum edoctus a nobis abscedas, ut nihil eorum ignores, quæ diligentiam Legati commendare possint: ut si quando contingat Regem omnium clarissimum & christianissimum aliquid sciscitari, possis non solum de iis quæ generalia, quæque in aperto sunt; sed & de iis insuper, quæ paucioribus sunt nota, rationem reddere. Ego, qui utinam desiderio tuo morem tam gerere possim, quam tu dignus es, a civitate incipiendum putavi: arbitratus, si populum nobilioresque familias ejus, & in quas tribus dividi soleat, enarravero; deinde oppida & terras, quas a Varo flumine usque ad Macram Genuensis ora complectitur, ordine descriptas dedero; id implesse quod a me fieri postulasti.*

Quatuor illustratur Genua familiis, de claritate & opibus diversa ratione certantibus: quæ adeo in æquo habentur, ut quam cui præferas, si omnia circumspicias, non facile judicium sit. Duobus Romanis Pontificibus, Innocentio & Adriano, plurimisque præterea Cardinalibus gloriatur FLISCA *familia: e quibus Innocentium, acumen ingenii & summa juris peritia, an bellum contra Federicum Imperatorem tunc rebellem Ecclesiæ gestum, clariorem reddiderit, prudentiorum judicio relinquo. Nec parum huic eidem familiæ claritatis afferunt oppida castellaque, quæ in diem usque præsentem imperio ejus reguntur.*

Quatuor fortissimos mari duces nobis ostentat AURIA *familia; Obertum, Lambam, Paganum, Lucianum: quorum primus & patriæ diu præfuit, & Pisanam classem in ipsis prope oculis civitatis*

Digitized by Google

AN. 1686. JUNIO. *magna felicitate delevit, Paganus Græcos, Venetos, Catalanos, in belli societatem coëuntes, haud procul a Constantinopoli classe superavit: nec multo post Venetos ipsos nondum pacatos in Ionio mari iterum fudit ac cepit. Lamba & Lucianus quoque diverso tempore adversus Venetos dimicantes, nobilem de hostibus victoriam adepti, multum gloriæ claritudini generis addiderunt. Nec Sardinia, a Branca Aurio primo & posteritate ejus diu possessa, exigua fuit ad opes & splendorem accessio.*

SPINULAM *domum cum plerique alii, tum Guirardus & Opicinus plurimum illustravere. Guirardum memorabilem faciunt animi fortitudo, robur corporis, divitiæ supra privati modum; & urbs Luca, non modo in ditionem redacta, sed adversus etiam vim circumstrepentium hostium strenue defensa. Hic est qui indomito Leoni carcerem egresso non cessit, sed obviam venienti obvius processit, sinistramque veste involutam in os belluæ conjecit. Opicino tantæ clientelæ, tantusque fuit amicorum numerus, ut cum tota Marchionum Montisferrati soboles interisset, Opicinus filium Imperatoris Palæologi generum sibi assumptum ex Constantinopoli in Liguriam classe advexerit, eique tradito marchionatu insignem principem & insignis stirpis auctorem generum reliquerit.*

GRIMALDORUM *genus ex provincia Narbonensi ortum duxisse palam est, gentem antiquitate memorabilem, & Francorum Regibus admodum fidam: adeo ut eis bellum gerentibus perraro, aut numquam factum sit, ut regiæ copiæ vel mari, vel terra duces aliquos Grimaldos non habuerint. Memorant adhuc seniores nostri, cum Carolus Francorum Rex, Johannis filius, a Britannis hostibus intra ipsa regni viscera premeretur, accercisse Genua cum ingenti classe Carolum Grimaldum, ejusque forti opera adversus hostes usum esse. Sed hujus familiæ ditione plurima oppida, & non ignobiles adhuc ostendit populos Gallia Narbonensis. His quas nominavimus nobilissimis familiis datum est, ut earum duæ semper in senatu duos habeant senatores, quibus post quaternos menses duæ reliquæ succedunt.*

Cæterarum familiarum, prout in urbe habitant, descriptio prope hæc est. Familia Silvestris, Catanea, Venta, Columnensis, Nigra, Malocella, Carmadina, Squarciafica, Cicada, Marina, Lercaria, Serrea, Camilla, Italica, Imperialis, Nigrona, Grilla, Vivalda, Lomellina, Usamaris, de Mari, Centurionum, Gentilis, Pinella, Calva, Piccamilium, Cibonum, Guisulforum, Malabotorum; &

Digitized by Google

& quæ sunt aliæ, quæ vel prope interierunt, vel in aliena nomina transierunt. An. 1686. Junio.

Habet ipsa quoque plebs familias digne memorabiles, Buccanigram, Adurnam, Campofregosam, Guarcham, Montaltam: ex quibus magna ex parte Genuenses Duces prodierunt, æqui interdum sanctique rectores, sævi nonnunquam exitiosique tyranni. Habet & Justinianam, Francam, Malrusam, Promontoriam, Furnariam, Saulam. Estque plebs ipsa in decem tribus, vel, ut aiunt, societates divisa. Primam ab Oriente suburbium divi Stephani vocant: secundam Castelli: tertiam Plateæ longæ: quartam Macanianæ: quintam divi Laurentii: Sextam Suxiliæ: Septimam Portæ: octavam Portæ-novæ: nonam suburbii civitatis: decimam suburbii divi Thomæ. Hæc est brevissima Genuensis populi divisio. Quas vero urbes & populos orientalis occidentalisque ora Genuensis complectitur; ex descriptione Liguriæ, quæ sequitur, plane cognosces.

Hanc descriptionem prætermittimus, propterea quod alibi, ut jam monuimus, vulgata sit, tum Romæ in libris belli Hispaniensis, tum Germanicis typis apud Andream Scotthum inter Italiæ illustratæ scriptores. Hæc de Genua dicta sufficiant.

XIV. Cum maritimo cursu patriam repetere cogitaremus, terrestri potius itinere visum est redire per Alexandriam, Astam, & Augustam Taurinorum, quo die sexta-decima Junii pervenimus.

XVII. Missa apud Patres Fulienses beatæ Mariæ consolatricis celebrata, Necrologium abbatiæ sancti Solutoris, quæ eo in loco, ubi arx condita est, olim sita, Patribus Fuliensibus demum attributa fuit, nobis ostendit reverendissimus Fuliensium abbas Carolus Josephus Marotius, vir doctus, & libris editis non ignotus. Is Cartusiensis Ordinis historiam composuit, vulgavitque; item Amedei tertii Sabaudiæ Ducis vitam. Ad hæc monasticarum totius Italiæ Congregationum historiam meditatur. Eodem die nobis assertum est, insignem hæreticorum bibliothecam, quæ antiquorum Waldensium erat, prope Luzernam igne periisse.

XIX. Taurinis iter Lugdunum denuo relegimus. Primo die cum ad Novaliciense monasterium, quod in crepidine collis ad Alpium fauces situm est, sub finem diei accessissemus, rogavimus Fuliensium Italorum abbatem, ut si qua superessent in loco celebri veterum librorum aut chartarum monumenta,

An. 1686. hæc nobiſcum communicare pro ſua humanitate non gravare-
Junio. tur. Negavit ille quidquam ſupereſſe. Luſtramus ad faces (nam jam nox imminebat) baſilicam humilis & neglectæ fabricæ, horrido loco bene convenientem: cetera ædificia male item affecta. Cum e monaſterio in ſubjectum opidum Novalicienſe deſcenderemus, occurrit nobis Fulienſium Procurator, qui a nobis de archivo monaſterii & bibliotheca interrogatus, reſpondit nonnulla quidem, ſed pauca reliqua eſſe apud ſe diplomata, quorum unum eſſet Caroli M. Hæc non viſa ſunt tanti, ut inſtitutum iter retardaremus. Poſtridie ſuperato Ciniſio monte, quinto demum die Lugdunum proſpere, gratias Deo, ipſo die feſto Natalis ſancti Johannis Bapriſtæ pervenimus. Dum illic tantiſper conſiſtimus, litteræ nobis redditæ ſunt ab illuſtriſſimo Comite Mezabarba de reperto poſt noſtrum Mediolano diſceſſum tumulo perantiquo apud Vaprium vicum Ducatus Mediolanenſis. Effoſſa humo inventa eſt primo capſula in formam ſarcophagi ex gypſo, longitudine octo pollicum tranſverſorum, altitudine ſeptem, latitudine vero quinque. Intra hanc capſulam alia minor erat ex laminis argenti puriſſimi in modum capſularum, quibus ad tabacum, ait Comes, utimur. Sub his capſulis duo jacebant corpora integerrima, & ſuper ea crux aurea reperta. Inſcriptio hæc lapidi adſcripta erat.

HIC REQUIESCET
IN PACE B. M. ARIUKL. V. H.
QUI VIXIT IN SÆCUL^S. ANN^S. PLUS
MINUS V. DEPOS. SUB DIE XVIII. KL^S
HOCTUB^S. IND. VIII. KEEL^S.

Interpretationem illuſtriſſimo viro faciendam relinquimus.

XXVII. Abſolutis cum Aniſſonio, totius noſtri itineris comite fidiſſimo, negotiis, eodem itineris compendio, quo diſceſſeramus, Luteciam Pariſiorum revertimur. Autiſiodori dum moram facimus, imus in ſancti Germani monaſterium, preces & gratiarum actiones fuſuri in ſacro illo loco, in cryptis inquam, quæ adeuntibus pietatem inſpirant, ſancti Germani quondam corpore, multorumque ſanctorum conditorio nobilitatis. Triplicis ſunt ſub apſide ordinis. In primo viſitur ſancti Germani mauſoleum: ſed corpus ſacrum a Calviniſtis ſuperiori ſæculo in favillas (horreſco referens) redactum eſt. Evaſit ex

Digitized by Google

(2)
17344 vol I

Digitized by Google



Digitized by Google

illa ſtrage Sudarium, quo ſanctiſſimi Antiſtitis corpus Ravennæ a Petro Chryſologo archiepiſcopo, ſuppeditante Placidia Auguſta, involutum fuit. Pannus eſt ex ſerico, longus ſex pedes cum pollicibus novem, latus quinque pedes cum quinque pollicibus; violacei coloris flavo permiſti. Aquilis octo reſperſum eſt ſudarium, intermiſtis roſis. Aquilæ ſemiexpanſis alis, ex roſtro ſingulas palas cum gemma non mediocri, & torques ſingulos in collo gerunt. Sacrum hoc ſudarium in ſingulari apud populares veneratione habetur, & merito quidem propter tam inſignem Pontificem. AN. 1686. JUNIO.

Paullo extra viam & ordinem eſt, quod hic omittere religio, pictura ſcilicet haud vulgaris, Romæ ex templo ſancti Theodori martyris ab illuſtriſſimo Commendatore Puteano expreſſa: in qua Chriſtus Dominus globo cæleſti inſidens, Petrum a ſiniſtris cum Pontifice coronam offerente; & Paulum a dextris habet, adhærente rege, cum pallio liliis reſperſo, coronam itidem offerente. Qui ſint illi, ſive Pontifex, ſive Rex, non facile occurrit. Fortaſſe hi fuerint vel Leo tertius & Carolus M. ex quibus ille pro ditione Pentapolis, hic pro regno Langobardorum vel imperii Chriſto coronam offerant: vel Clemens IV & Carolus Andegavorum Comes, quem Pontifex utriuſque Siciliæ regem coronavit. Hinc duæ illæ coronæ. Quod Pontifex & Rex ipſe ibidem depicti ſunt capitibus radiatis, id argumento eſt, eam picturam poſt eorum obitum factam fuiſſe. Nam viventes perſonæ illuſtres, ſicubi depingebantur, ad caput *tabulæ* quadratæ *ſimilitudinem, quod viventis inſigne eſt, præferebant, non coronam*, teſte Johanne Diacono in libro quarto de vita Gregorii M. cap. LXXXIV. Multa hujus rei exempla præ manibus habemus. Sed ecce iterum Romam nos revocat amor patriæ, cujus gratia prædictam picturam hoc loco pro ultima itineris noſtri periodo exhibemus.

II. Julii altera die tandem Luteciam Pariſiorum reverſi, non ſine mutua effuſione animorum a noſtris, qui nobis obviam concurrerunt, excepti fuimus. Poſt octo dies Remos profecti, ut itineris noſtri rationem illuſtriſſimo Remorum Archiepiſcopo, qui primus ejus auctor fuit, cum multa gratiarum actione redderemus. Hic vero nos quaſi paterno affectu per dies aliquot complexus, cum officia & obſequia noſtra ſe pro acceptis habere teſtatus eſſet, ab ſe dimiſit, & Pariſios ad noſtrum ſancti Germani monaſterium redire permiſit. Nunc mihi tam- JULIO.

Digitized by Google

AN. 1686. JULIO. dem receptui canendum, nunc de alio itinere cogitandum. Nam, ut ait Augustinus, PEREGRINATIONES, QUAS QUIETAS ET FACILES HABERE NEQUEAS, PER TOTAM COGITARE VITAM, NON EST HOMINIS DE ILLA UNA ULTIMA, QUÆ MORS VOCATUR, COGITANTIS, DE QUA VEL SOLA INTELLIGIS ESSE COGITANDUM.

August. ep. 10.

ITINERIS ITALICI LITTERARII FINIS.

Digitized by Google

INDEX
ITINERIS ITALICI.

A

C

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

N

Novarienses

MUSEUM

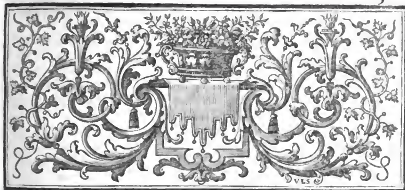
BK II

MUSEUM ITALICUM

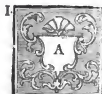
TOMI I

PARS ALTERA.

Digitized by Google



IN SEQUENTES HOMILIAS
S. MAXIMI
EPISCOPI TAURINENSIS
PRÆFATIO.

I. *Lteram hujusce voluminis partem auspicamur (quod faustum.fortunatumque sit) ab homiliis quibusdam ineditis sancti Maximi episcopi Taurinensis: cujus tanta facundia, tantum studium in rem Christianam fuit, ut vulgatæ ejus homiliæ dignæ sint meliori luce. Ita enim vero distractæ, & alienis coloribus infuscatæ sunt, ut quis sit earum legitimus parens, etiam apud viros doctos dubitetur: dum hi alias Ambrosio, illi alias Augustino tribuunt. Neque tamen adeo difficilis est de iis conjectura, ut auctori suo (si modo quis diligentem operam adhibeat) tandem restitui non possint, maxime Gennadio duce, qui earum argumenta & titulos magna ex parte retulit. De omnibus illis homiliis, sive quæ apud Ambrosium, sive quæ apud Augustinum, seu quæ apud ipsum Maximum exstant, accuratam afferre censuram, non est nostri instituti. Hæc cura partim occupata est a sodalibus nostris, tum iis qui Augustini sermones cum accurato delectu ab intrusis & suppositiciis jam repurgarunt, tum ab aliis*

Digitized by Google

item e nostris, qui novam Ambrosii operum editionem adornant: nos tantum, quod e re nostra erit, hoc loco exsequemur.

II. *Maximi homilias plerasque, si non omnes, invenimus in tribus codicibus perantiquis: quorum unus Mediolani habetur in bibliotheca Ambrosiana: alter Romæ in monasterio sanctæ Crucis, quod* in Jerusalem *appellatur: tertius in abbatia sancti Galli apud Helvetios. Postremus hic codex, litteris majusculis ab annis mille totus exaratus, continet homilias XCVII sub hoc titulo*, In Christi nomine incipiunt homilias S. Augustini episcopi & conf. *præmissa capitulatione singularum homiliarum. Pleræque ex his homiliis vulgatæ sunt inter opera Ambrosii, Augustini, & Maximi prædicti: sed neque Ambrosium, neque Augustinum; omnes vero, aut fere omnes Maximum habent auctorem. Viginti & una inter eas ineditæ sunt: quas rogatu nostro descripsit religiosus & doctus Hermannus Shenkius, sancti Galli bibliothecæ præfectus.*

III. *Ambrosianus codex, haud minus antiquus, charactere Langobardico exaratus est, sed initio mutilus. Erant in eo codice homiliæ ferme LXXX. non omnes eædem atque in codice sancti Galli; quædam cum titulo* sancti Maximi Taurinatis episcopi, *qui re vera earum est legitimus parens.*

IV. *In codice Romano sanctæ Crucis, qui fuit olim monasterii Nonantulensis, ante annum Christi octingentesimum* acquisitus ab Anselmo abbate, *continentur homiliæ LXXIII. ex quibus pleræque in sancti Galli exemplari habentur. Inscriptum erat in fronte codicis nomen auctoris: sed, eo abraso*, sancti Ambrosii *nomen substitutum. Maxima pars tamen harum homiliarum sunt Maximi: tametsi quædam aliæ Hieronymi & Augustini sub eorum nomine insertæ sunt.*

V. *Ex his tribus codicibus, quantumvis antiquis, non eruitur certa & explorata notitia omnium sancti Maximi homiliarum; siquidem sancti-Gallensis eas sub Augustini falso titulo adducit: sanctæ Crucis codex, deleto veri auctoris nomine, Ambrosium præfert: unus Ambrosianus Maximo quasdam assignat, sed paucas, ut postea videbimus. Verum ex aliis indiciis, maxime ex Gennadio intelligimus, omnes, aut propemodum omnes, præsertim quæ in codice sancti Galli exhibentur, Maximo esse tribuendas. Et quidem ita simul connexæ & colligatæ sunt, ut si unarum auctor exploratus habeatur, de aliis consequens futurum sit judicium. Auctor quippe passim homiliæ præcedentis in subsequenti mentionem facit. Atqui pleræque Maximum uti legitimum parentem agnoscunt, utpote quas Gennadius manifeste designavit. Hoc in numero eas esse, quas nunc primum in lucem proferi-*

mus, ex subjectis observationibus quivis facile animadvertere poterit.

VI. *Maximus, Taurinensis ecclesiæ episcopus, testante Gennadio, homilias scripsit* de hostibus carnalibus non timendis. *Una est hoc titulo inter vulgatas Maximi homilias. Prima ex duodecim a nobis edenda ejusdem est argumenti, referturque ad præcedentem his verbis,* Sæpe dixisse memini, quod hos tumultus bellicos minime timere debemus *&c. Ad idem argumentum revocanda est homilia, quæ inter Ambrosianas de sanctis est* XXIV. *in codice sancti Galli inscripta de* tumultis bellicosis. *Quinam fuerint illi Barbari, facile esset definire, si de Maximi ætate constaret. At incertum est mortis ejus tempus.* Moritur, *si Gennadio fides,* Honorio & Theodosio juniore regnantibus, *id est ante annum Christi* CCCCXXIII. *quo Honorius decessit. Miræus pro* moritur *reponit* floruit. *At priorem lectionem præfert vetustissimus codex noster Corbeiensis, litteris Francogallicis scriptus. Verumtamen Maximus Taurinensis antistes anno* CCCCLIII. *synodicæ Eusebii Mediolanensis ad Leonem M. epistolæ subscripsit; immo anno* CCCCLXV. *Concilio Romano sub Hilario Papa, & quidem primus ante omnes, etiam ante archiepiscopos Ebredunensem & Mediolanensem. Itaque dicendum est, aut duos fuisse ejusdem nominis eodem seculo Taurinenses episcopos; aut, si unicus fuit, Gennadium in designando Maximi obitu a vero aberrasse: qui tamen illis temporibus proximus erat. Quamquam quod Maximus primus post Papam Synodo Romanæ subscripsit, inde colligitur eum antiquitate ceteris ejusdem Synodi episcopis superiorem fuisse.*

VII. *Duæ sequentes homiliæ, quas edimus, eumdem ac prima auctorem exigunt, ut ex consecutione patet. Exstant hæ tres homiliæ in codicibus Ambrosiano & sancti Galli.*

VIII. *Gennadius Maximo nostro tribuit homilias* de pænitentia Ninivitarum. *In vulgatis una est* de Ninivitis; *ad quam nostra homilia* IV *respicit sub hoc initio,* Diximus anteriore Dominica, Ninivitas &c. *Habetur utraque in iisdem, qui modo laudati sunt, codicibus.*

IX. *Homilia quinta* de Kalendis Januariis *totidem verbis signatur a Gennadio. Una est inter editas ejusdem tituli & argumenti; una item apud Ambrosium, quæ est homilia* XI. *de tempore: cui melius nostra respondet. Nam quæ apud Maximum legitur, auditores suos jam dudum a vitiis illis Kalendarum temperasse testatur: contra vero tum nostra, tum Ambrosiana. Nostra porro superiores homilias consequitur in codice Ambrosiano, in quo item succedit sequens* de defectu lunæ, *quæ a Gennadio etiam no-*

tatur. Alius ordo est in codicibus sanctæ Crucis & sancti Galli.

X. *Homiliæ tres* de Natali Domini, *quem titulum Gennadius suggerit, an præferendæ sint iis quæ apud Maximum leguntur, an simul cum illis admittendæ, malumus aliorum judicio quam nostro definiri. Quamquam nostræ plus succi quam aliæ præferunt.*

XI. *Homilia decima e nostris, quæ est* de hæreticis peccata vendentibus, *reperitur absque auctoris nomine in uno codice sancti Galli, quem ab annis mille calamo exaratum fuisse jam diximus. Nullam hoc titulo Maximi homiliam suggerit Gennadius, nisi forte confuse his verbis*: Multas alias ejus homilias de diversis legi, quæ nec retineo. *Certe cum proxime antecedentes in codice sancti Galli, ac subsequentes Maximum auctorem habeant; idem etiam de hac homilia judicium ferendum videtur, maxime cum stilus sit uniformis. Qui autem fuerint illi hæretici, nobis haud liquet.*

XII. *Homilia nostra undecima* contra clericos negociatores, *incipit ab his verbis*: Reprehendimus ante diem negotiationem clericos exercentes. Sed si recte consideramus officium, non vere negotium est, sed functio &c. *Hæc homilia videtur respondere homiliæ* LVI *de tempore apud Ambrosium, sub cujus finem hæc leguntur.* Nam & catholicus clericus hac sententia retinetur. Si enim non contentus stipendiis fuerit, quæ de altario Domino jubente consequitur, sed exercet mercimonia, intercessiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur; hic negotiator magis potest videri quam clericus. *Quod si ita est, utraque Maximo vindicanda. Nostra enim manifeste pertinet ad illam, quæ apud Maximum extrema est, in illud Isaïæ*, Caupones tui miscent aquam vino, *quæ a Gennadio diserte signata est. Hæc enim incipit ab his verbis*: Non incommode ante dies paucos prosecuti sumus, functionem hanc sacerdotalem vicem quamdam negotii retinere, & quæstum esse non modicum hoc clericatus officium: *quæ ipsa verba sunt in homilia nostra* XI. *ad quam proinde respicit indubitata hæc Maximi homilia.*

XIII. *Homilia e nostris duodecima ejusdem est auctoris. Maximus quippe, ex Gennadio, scripsit homilias* de sepulcro Domini. *Maximi editi libri duas habent hujusce argumenti: in quarum altera, quæ est* de Cruce & sepultura Domini secunda, *referuntur ipsissima homiliæ nostræ verba ab his verbis*, Sed videamus de hoc ipso Domini corpore &c. *Hæc de homiliis sequentibus a nobis edendis: quas ex aliis pluribus selegimus.*

Digitized by Google

XIV. *In codice Ambrosiano una est* Homilia sancti Maximi Taurinatis episcopi de natale sanctorum Martyrum. *Incipit hoc modo:* Sicut scimus, fratres, vota semper Domini subsequitur festivitas servulorum &c. *quam in editis non invenimus. Item post homilias duas de sanctis Alexandro & Sisinnio, quas post* obitum sancti Ambrosii *martyrio affectos fuisse Paulinus auctor est*, Homilia sancti Maximi de sancto Eusebio martyre Vercellensi. *Incipit*, Ad sancti Eusebii laudem aliquid addere velle, decerpere est, &c. *ut apud Ambrosium, rectius quam apud Maximum. Sequitur*, Item dictum Vercellis. Dum ad obsequia venerandæ recordationis, communisque patris nostri Eusebii, confessionis ejus honore convenimus *&c.* Item de S. Eusebio & de Maccabæis, quod primo dictum est Vercellis. Licet me, fratres, debitum caritati vestræ exhibere sermonem imperitia pudorque revocet *&c.* Item de S. Confessore Eusebio & Maccabæis. Ad celebritatem præsentis diei, fratres carissimi, omni nos cum alacritate concurrere devotio geminæ festivitatis invitat *&c. Denique sequitur alia homilia sub hoc exordio:* Quamquam, dilectissimi fratres, beati patris nostri summi sacerdotis & confessoris Eusebii indignus sum filius & minimus servus &c. *ubi ad marginem appositum est antiquissimo charactere:* Nota quod Vercellinus est iste. *Hic exhibendi essent cum censura indices homiliarum, quæ in prædictis tribus codicibus continentur: sed hæc aliud tempus, aliudque otium exigunt.*

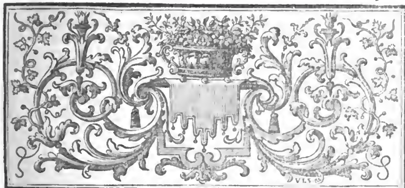
XV. *Illud tamen in transcursu observare juvat, libros sex vulgatos* de Sacramentis, *qui Ambrosio in editis tribuuntur, absque auctoris nomine inseri sermonibus prædictis in codice sancti Galli, atque in sermones septem distribui sub hoc titulo*, Incipit prima die in Pascha: *ita ut singuli sex libri singulos sermones constituant pro totidem hebdomadæ diebus; & quidem septimus ab extrema parte libri sexti incipiat, id est ab his verbis:* Aliud, Psalmorum David licet unus libellus sit, &c. *Sed forte majoris momenti erit, quod in sermone quarto, qui in editis liber quartus est, idem codex ita habet:* Vides ergo quam operatorius sit sermo Christi. Ergo si tanta vis est in sermone Domini Jesu, ut inciperent esse quæ non erant: quanto magis operatorius est ut sint, & in aliud commutentur: *cum in vulgatis postremum membrum sic legatur*, ut quæ erant, in aliud commutentur. *Ex his duabus lectionibus unam conflabat Berengarius, a Lanfranco relatus in Dialogo contra ipsum, ubi eum ita loquentem inducit.* Per consecrationem

altaris fiunt panis & vinum Sacramentum religionis: non ut desinant esse quæ erant, sed UT SINT QUÆ ERANT, ET IN ALIUD COMMUTENTUR: quod dicit beatus Ambrosius in libro de Sacramentis. *Lanfrancus exposito hoc loco ita, ut a Berengario objiciebatur, subdit,* in quibusdam codicibus præfatam sententiam verbis aliis inveniri; *nempe iisdem omnino verbis, quæ modo editi habent. Jam vero per id tempus prædictum opus de Sacramentis in sex libros distributum erat, eoque modo a Lanfranco adducitur.*

XVI. *Revertor ad Maximum, cujus sermones, prout sub ejus nomine vulgati sunt, plerique Maximum auctorem habent, atque adeo eidem vindicandi quotquot ex his Ambrosio inter ejus opera supponuntur: ubi pauci admodum Ambrosio, longe plures Maximo adscribi debent. Quamquam & alii sunt, quos nec Ambrosio, nec Maximo tribuere possumus, sed posterioribus auctoribus: quales sunt sermones secundus ac tertius de Adventu; item sermones* XXII *&* XXIII *de Septuagesima & Sexagesima: quæ vocabula Maximi, nedum Ambrosii tempore ignota erant; uti & nomen Adventus pro certo illo dierum numero, quos ante Natale Domini celebrari mos est. Non ergo dixisset Ambrosius aut Maximus, quod initio sermonis secundi de Adventu legitur,* Hoc tempus non immerito Adventus Domini vocatur; *neque his verbis sermonis* XXII *usi fuissent,* In toto anno non dicitur ulla dies Septuagesima, nisi ista; nec Sexagesima, nisi sequens Dominica; neque Quinquagesima, nisi abhinc tertia. *Et certe sermo* XXXI *de tempore apud Ambrosium Septuagesimam &* Sexagesimam *adeo non admittit, ut reprehendat eos, qui Quinquagesimam Quadragesimæ addebant. Similis oppositio exstat inter sermones* XXVI *&* XXXIV. *In hoc enim soli Dominici dies a jejunio Quadragesimali excipiuntur: in illo vero etiam sabbatum, ad ritum ecclesiæ Mediolanensis. Adde quod in illo sermone* XXVI *jejunium in Quadragesima præscribitur dumtaxat ad nonam: quod est contra ipsum Ambrosium, & contra veterum temporum disciplinam, in quibus jejunium Quadragesimale non ante vesperam solvi licebat. Hinc intelligitur, rem Ecclesiæ haud inutilem facturos sodales nostros, qui Ambrosianos sermones, adeo turbatos & confusos, cum accurato delectu propediem edituri sunt.*

Homilia

Digitized by Google



HOMILIÆ S. MAXIMI EPISCOPI TAURINENSIS.

HOMILIA I.

De Barbaris non timendis ei qui Deum timet, & de sancto Helisæo.



ÆPE dixisse memini, quod hos tumultus bellicos timere minime debemus, nec quamlibet copiosam hostium multitudinem formidare; quoniam, sicut ait Dominus, *major est qui in nobis est, quam qui in hoc mundo.* Hoc est, potentior est ad protegendos famulos suos Christus, quam diabolus ad instigandum. Quamvis enim idem diabolus colligat sibi turbas, & crudeli eas armet insania; tamen facile destruuntur, quia melioribus populum suum Salvator circumdat auxiliis. Ait enim Propheta: *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Quod si Angelus Domini timentes eum de periculis eripit, non potest timere barbarum, qui timuerit Salvatorem; nec potest metuere hostis

impetus, qui Christi præcepta servaverit. Præcepta enim Christi arma sunt Christiani: & divinus timor terrorem a nobis expellit hostilem. Arma autem hæc nostra sunt, quibus nos Salvator instruxit: Oratio, misericordia, atque jejunium. Jejunium enim melius quam murus tuetur: misericordia facilius liberat quam rapina: oratio longius vulnerat quam sagitta. Sagitta enim nonnisi proxime conspectum percutit adversarium: oratio autem etiam longe positum vulnerat inimicum. Sic namque sanctus Helisæus propheta cum vellet eum Rex Syriæ captivare, ac suæ subdere ditioni, multisque eum armatorum cinxisset agminibus; non est territus, non turbatus: sed ait nuntianti puero, *Noli timere: plures enim nobiscum sunt, quam cum illis.* O fidelis sanctus Propheta! Non timet adversarios, quos perspicit: quoniam scit Angelos secum esse, quos credit. Non metuit terrenas insidias, quia cælestia adesse sibi novit auxilia. Plures enim nobiscum sunt, quam cum illis. Mira res! plures de cælo defensores meretur sanctitas, quam in terris obpugnatores adduxit improbitas. Plures nobiscum sunt quam cum illis. Beatitudinis meritum propheta nuntiat etiam de multitudine, cum puer adhuc incertus sit de salute. Spiritales oculi carnalibus quantum plus cernunt! Hic perspicit armatorum numerum, & ille non cernit defensionis indicium. Quanta est divina misericordia! Defertur hominibus beneficium, nec videtur: auxilium periclitantes consequuntur, & nesciunt. Hæc est enim pietas Salvatoris, ut interveniat saluti, ac non se prodat adfectui: sentiatur beneficiis, & non cernatur obtutibus. Unde errat qui putat, cum prospere aliquid gesserit, propria se fortitudine superasse. Scire enim debet, quod adversarii meritis magis quam virtute vincuntur: & non tam virtute, quam sanctitate superantur: sicut sanctus Helisæus hostes suos non armis superabat, sed oratione vincebat. Nam cum idem ministro suo, ad depellendum ejus timorem, plures adesse diceret defensores, nec metus ab illo posset auferri; tunc oravit ad Dominum dicens: *Domine aperi oculos ejus, ut videat. Et aperti sunt oculi ejus, & vidit, & ecce mons totus plenus equitum,* & reliqua. Oratio ergo Prophetæ aperuit oculos pueri. Non mirum si oratio aperuit oculos ut videret exercitum, quæ aperuit cælum ut veniret exercitus. Non mirum, inquam, si novos senserit oculos, qui nova promeretur auxilia. Aut cur non aciem producat obtutuum, qui acies instruxit Angelorum? cur, inquam, non orationis suæ habitudine aciem popillarum dirigeret, qui meritis caliginem nubium penetravit?

Digitized by Google

Necessario ergo sanctus Helisæus hoc facto ministro formidoloso præstitit securitatem, cui jam refuderat claritatem: & removit ab eo formidinem cordis, a quo removerat visionis cæcitatem: geminoque eum remunerans beneficio, absolvit ejus metum, & absolvit obtutum. Minus timere cœpit, postquam plus videre promeruit, & visum. In montibus ergo cernuntur armati. Apparet eos vere descendisse de cælo, quorum adventus primum in montibus esse reperitur. Ipsa enim locorum proximitas hoc demonstrat, quod descendentes de cælo non nisi juga collium sibi vicina calcaverint. Tunc igitur oravit Helisæus, & omnem hostilem exercitum cæcitate percussit. Non mirum si adversariis cæcitatem intulit, qui famulo largitus est claritatem: & si hostibus auferret visum, qui ministro præstitit aspectum. Ubi sunt qui dicunt plusquam preces sanctorum hominum arma posse? Ecce una oratio Hælisæi totum exercitum vulneravit, & unius Prophetæ meritis omnis est hostium numerus captivatus. Quæ catervæ Regum, quæ turbæ militum talem victoriam perpetrarunt, ut ita hostes prosternerent, ut de ipsis nullus obcumberet? Hæc est hæc incruenta victoria, ubi sic adversarius vincitur, ut de vincentibus nemo lædatur. *Explicit.*

HOMILIA II.

Item sequentia.

Mirum forsitan videtur, quod ante dies sancti Helisæi gratiam describentes diximus, in defensionem ipsius de cælis auxilia descendisse, & armatos equites sive quadrigas ei divinitus adfuisse; astitisse etiam circa ipsum quadrigam igneam: Magna quidem res, sed in vero Sancto admiranda non est. Quid enim mirum, si auxilia meretur e cælo, cujus animus semper in cælo est? sicut ait Paulus Apost: *Nostra autem conversatio in cælis est.* Ergo si nostra conversatio est in cælis, & cælestium conversatio * potest nobiscum: hoc est, ut qui vita vivimus Angelorum, recte eorum consortium mereamur. Est enim sancte viventibus quædam inter se cognatio, junctio, atque societas: nec interest utrum in cælis maneant, an in terris. Angelici sint habitus an humani, dum modo in his sit eadem vita vel sanctitas, conversatio connectit, quos separat elementum; & diversis licet corporibus dividantur, iisdem tamen actibus conjunguntur. Atque

* *f.* patet.

ideo fit, ut sancti sibi quodam consortio cohærentes a se invicem non discedant, & modo Angeli ad terras veniant, modo homines ad cælestia transferantur: ac profectu meliore, quibus vita communis est, incipiunt illis vivendi etiam elementa esse communia.

Sed dicit aliquis: frequenter audivimus Angelos ad homines descendisse: audire etiam cupimus, quando homines ad cælestia transmigrarint. Manifesta res est, & in promptu posita. Helias magister Helisæi, nonne Angelis ducentibus raptus ad cælum est, & quadriga ignea impositus, quasi in quodam triumpho victor ascendit? Victor enim exstiterat non gentium barbararum, sed sæcularium voluptatum: si quidem graviores inimici sunt pravi mores, quam hostes infesti; & facilius intelligimus hoc tempore malignitatem hostium vinci posse, quam morum. Ergo Heliam Angeli ad cælum perferunt, Helisæum Angeli in terris custodiunt. Quid mirum si Angeli, qui magistrum portaverant, discipulum tuebantur, & novitia quædam obsequia, quæ patri exhibuerant, etiam filio deferant? Ipse enim Heliæ spiritalis est filius, ipse enim heres est sanctitatis. Recte autem Helisæus Heliæ spiritalis filius dicitur, quia ascendens ad cælum spiritum duplicem ei suæ gratiæ dereliquit. Cum enim data esset facultas, Helisæo, ut peteret quod vellet, antequam ab eo * reciperetur Helias; petivit ut duplex spiritus Heliæ fieret in ipso. Tunc dixit Helias: *Dura petis, sed fiet tibi.* O hereditas pretiosa, in qua plus heredi relinquitur, quam habetur; plus consequitur qui accipit, quam possederit qui largitur. Pretiosa plane hereditas, quæ dum a patre transfertur ad filium, meritorum quodam fœnore duplicatur. Igitur Helias cum symbolum sanctitatis ipse haberet, spiritum Helisæo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum Helias plus gratiæ dimisit in terris, quam secum portavit ad cælos: & licet ipse ad altiora latus transferretur corpore, apud filium tamen major remanet sanctitate.

* f. raperetur.

De Helisæi autem meritis quid dicamus? cujus hæc prima laus est, quod patrem voluit gratia superare, dum dari sibi amplius postulat, quam scit apud eum esse qui possidet. Avarus quidem est in petendo, sed idoneus in promerendo. Dum enim a patre plus exigit quam habebat, fecit eum meritis suis plus præstare quam poterat. Nam cum idem Helisæus post ascensum magistri sui venisset Hiericho, & rogatus a civibus ut in eadem consisteret civitate, dixerunt ad illum, *Commoratio opidi bona est, sed aquæ malæ & steriles sunt*; tunc præcepit sibi dari vas fictile; &

Digitized by Google

in eo reconditos sales, veniens ad exitus aquarum, projicit in aquas dicens: *Hæc dicit Dominus: Sanavi aquas istas, non erit ex his moriens, nec sterilis. Et sanatæ sunt aquæ in hunc diem.* Videte ergo Helisæi quanta sint merita, cujus prima in civitate hospitalitas filiorum est magna fecunditas. Dum enim sterilitatem avertit aquarum, successionem largitur heredum. Non enim hoc facto Helisæus unum sanavit hominem, aut unius domui præstitit medicinam, sed totius civitatis populum reparavit. Si enim tardius hoc fecisset, interveniente sterilitate, senescentibus cunctis, civitas sine habitatore remanserat.

Igitur Helisæus, dum curavit aquas, curavit & plebem; dum fontem benedixit undarum, quemdam fontem indulsit animarum. Nam sicut sanctificatione ejus de occultis terræ venis aqua sana prodivit, ita de occultis vulvæ visceribus soboles sana processit. Non enim sola tantum fluenta benedixit Helisæus. Aquæ fontium jam gremio tenebantur: sed & illa, quæ humido terræ solo adhuc indiscreta paulatim erant, in posterum defluxerunt. Unde ait Scriptura, ad exitus aquarum benedixisse Helisæum, ut stillantem aquam prius sanctificatio susciperet, quam sinus fontis includeret.

Igitur quoniam dicit S. Paulus Apostolus, *Hæc in figura contingebant illis*; videamus hæc ipsa figura quam habet veritatem: hoc est, requiramus quæ sit ista civitas, quæ sterilitate laborans; vel quid sibi velit vas fictile; quid etiam ut aspersi sales afferant suavitatem. Legimus in eodem Apostolo dictum de Ecclesia: *Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis.* Ergo ecclesia est illà sterilis civitas, quæ ante adventum Christi aquarum vitio, hoc est sacrilegio gentilium populorum, sterilitatem sustinens, Deo filios procreare non potuit. At ubi venit Christus, velut vas fictile adsumens corpus humanum, vitia sanavit aquarum, hoc est resecavit sacrilegia populorum; statim Ecclesia quæ erat sterilis, cœpit esse fecunda. Unde & Apostolus dicit, *Lætare sterilis:* ut plures etiam filios ex eo Ecclesia quam fecunda susciperet. Aspersi autem qui sunt, qui attulerunt medicinam, facile cognoscimus. Dicit Dominus ad Apostolos: *Vos estis sal terræ.* Ergo si Apostoli salibus comparati sunt, recte figura completur. Sicut tunc effusi de vasculo sales condierunt aquas, ita & nunc missi a Salvatore Apostoli condiunt universos; & ablata sterilitate vitiorum, prolem incipiunt germinare virtutum. *Explicit.*

Digitized by Google

HOMILIA III.

Item sequentia.

MEminit vestra dilectio, hoc nos superiore Dominica prædicasse, ut bonis actibus, assiduis orationibus portas nobis justitiæ resceraremus, ac frequentibus eleemosynis, velut vallo nos misericordiæ muniremus. Murus enim quidam inexpugnabilis est contra adversarium, resistere eleemosynis, dimicare jejuniis. Quamvis enim inimici arma sint valida, fortiora tamen hæc arma sunt Salvatoris: quibus qui indutus fuerit, licet inermis oculis hominum videatur, satis tamen armatus est, quia eum divinitas summa custodit. Bonum est igitur in tribulatione orare, jejunare, psallere, misereri. His enim telis, sicut David exemplum contra Goliam protulimus, solent adversarios suos vincere Christiani, his armis civitatis mœnia custodire. Dicit enim sanctus propheta: *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vano vigilant qui custodiunt eam.* In vanum ergo iste vigilat, qui putat cura se armare civitatem, cum ipse fidei arma non habeat. In vanum plane laborat, qui æstimat se tuitionem alii parare posse, cum ipse sit Dei gratia destitutus. Ait Dominus in Evangelio: *Medice cura te ipsum.* Hoc exemplo dicendum est: Prius tu homo tuæ consule saluti, ut possis saluti providere multorum. Ceterum cum te imbecillem & infirmum videam, ac divinitatis auxilio destitutum, non solum civitatis quæ per te paratur custodia non confido; sed etiam vereor, ne conturbet tua desperatio civitatem.

Tunc ergo civitas munita est, quando eam magis Deus ipse custodit: tunc autem eam custodit Deus, sicut scriptum est, quando habitantes in ea sunt omnes moderati, graves, Christiani, atque catholici. Necesse est enim, ut istam civitatem conservet Deus, in qua de præceptis suis invenit quod reservet. Ceterum ubi est luxuria, perfidia, atque blasphemia; illam civitatem non servat Dominus: ne non tam civitas, quam in ea quæ sunt peccata serventur. Ergo qui in nomine Domini munitionem præparat civitati, iste vere securitatem civibus parat. Nam qui sine Dei gratia munitionem urbi constituere conatur, is vulpium more videtur foveæ sibi latibulum præparare. Nonne enim iste tamquam vulpis in ea fovea est, qui ter-

ram jugiter fodit, cælum omnino non respicit? Ait enim Dominus, sicut lectum nuper audivimus: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos ubi requiescant: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*: quæ sententia quem intellectum habeat, diligentius intendamus. Non enim de ipso specialiter animali locutus est Dominus: sed de his hominibus, qui versuti semper & callidi, vulpes moribus semper imitari student: dum aliena fraudulenter diripiunt, foveam sibi perditionis effodiunt: atque ideo caput Christi, quod est Deus, habitaculum in his non potest invenire, quia ipsi habitant in defossis.

Quod autem specialiter hæretici vulpibus comparantur, nulla cunctatio est. Sunt enim, sicut vulpes, dolosi, importuni, & timidi: ubi quietem senserint, ibi rabiem suæ levitatis exercent: ubi vigilantiam reperiunt, exinde dolosa fraude diffugiunt. Nam sicut memoratum animal semper est fallax, semper incertum, nec aliquando morum potest mutare versutiam: ita & omnis hæreticus semper fallax, semper incertus est: & cum tecum videatur simpliciter loqui, mutat verba, sed non mutat mores; modestiam sermone promittit, rabiem corde depromit. Vulpis cauda fallit, hæreticus lingua circumvenit: vulpis mansuetudinem animalibus fingit, ut capiat; hæreticus moderationem hominibus promittit, ut noceat: illa ante proludit, ut jugulet; hic prius blanditur ut exspoliet. Familiare autem vulpi est, gallinæ semper insidiari & pullis: ut si a matre quispiam longius abierit, in ejus prædam capietur: ita & hæreticus matri Ecclesiæ semper insidiatur & filiis: ut si forte aliquem negligentiorem invenerit, sua illum rabie circumscribat.

Quod autem gallinæ recte comparetur Ecclesia, in Evangelio legimus, dicente Domino ad Hierusalem: *Hierusalem, quotiens volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas*? Recte autem comparatur gallina Ecclesiæ. Sicut enim non solum suos filios nutrit, sed etiam alienos suscipit venientes: ita & gallina non solum eos nutrit, quos ipsa excluserit; sed etiam adpositos sibi educat alienos. Igitur, fratres, armemus nos per hanc hebdomadam jejuniis, orationibus, atque vigiliis: ut interveniente misericordia Dei, & barbarorum repellamus feritatem, & hæreticorum incidias retundamus. *Explicit.*

Digitized by Google

HOMILIA IV.

De Ninivitis.

DIximus anteriore Dominica, Ninivitas in tribulatione positos Divinitatis misericordiam per abstinentiam meruisse, & civitatem suam de periculo jejuniis liberasse; tantæque eos fuisse sapientiæ, ut non alienis se præsidiis defenderent, sed propria devotione salvarent. Nam non statim desperaverunt de salute sua. Audierunt a Propheta cum civitatis se mœnibus subvertendos. Sed quanto proximum adnuntiabatur excidium, tanto magis religiosis actibus armabatur; nec reliquerunt evertendam civitatem suam, sed in ea potius permanserunt, sapientes scilicet, ut quæ civium vexabatur peccatis, civium orationibus salvaretur: & cui perditionem mala conversatio intulerat, ei salutem devotio religiosa conferret. Justum enim erat, ut quos fuerat passa peccatores, eosdem haberet proprios defensores. Civitati enim nonnisi propter civium peccatum infertur excidium.

Desine ergo peccare, & civitas non peribit. Quid fugis patriam? si vis salvus esse, tua potius peccata subterfuge. Si tu peccare desieris, victus est inimicus. Dicit ad Abraham Scriptura divina, per decem justos patriam posse salvari. Igitur si justi sunt qui salvam faciunt patriam; utique injusti sunt qui relinquunt: & si illi propter præsentiam suam consequuntur gratiam, necesse est, ut hii propter fugam desolationem mereantur. Injustus plane & impius est filius, qui periclitantem deserit matrem Mater enim quodammodo dulcis est patria, quæ te genuit, quæ te nutrivit; quæ ut fugere possis, te divitem fecit. Nam si non tibi suppeteret sumptuum copiosa substantia, fugæ præsidium non haberes: atque ideo avaritia ductus, dum metuis divitias tuas perdere, impius in matrem esse non dubitas. Unde intelligimus, plus pecuniæ tuæ consulere, quam saluti. Dic mihi, o bone civis, cur fugere disponis? cur patriam derelinquis? Captivitatem fortasse metuis. Da veniam, non intelligis. Nescis quod hæc est prima captivitas, patriam non videre, & (quod gravius est omni malo) hostile peregrinationis exsilium sustinere? Solet qui aliquid sceleris amiserit, hujusmodi pœna damnari, ut pellatur patria, regionibus

nibus incognitis relegetur. Hoc igitur malum propria tibi provides voluntate, quod solet supplicii causa damnatus excipere.

Sed ponamus te forti esse animo, & æquanimiter tolerare posse peregrinationis injuriam. Dic mihi, qua inter extraneos libertate victurus es? Nonne cum loqui cœperis, objicietur tibi, unde iste exulat? unde iste fugitivus advenit? an & nostram civitatem opprimere nititur, sicut patriam suam oppressit? Ita aporiaberis, ita conturbaberis, ut libertati tuæ metuens verearis, ne ingenuitati tuæ ibi non invenias adsertorem. Mihi crede, in aliena patria tanta auditurus es, quanta in tua patria aliis sæpe dixisti.

Illud autem nolo dicere, quod quamvis dives sis in patria tua, quamvis copiis perfruaris; statim ut exieris de domo tua, mendicus & pauper es. Dicit ergo Deus ad Abraham, per decem justos civitatem posse salvari. Male igitur de te sentis, popule Christiane, si in tanto cœtu ad salvandam civitatem decem justos esse non credis. Dum enim deseris patriam, profiteris non in ea esse dignos, quorum meritis liberetur. At ego vereor ne omnibus in ea justis relictis, tu solus qui deseris, inveniaris injustus. Sed nolo decem justorum numero te perturbes. Legimus autem quod de Sodomitarum excidio meritis suis Loth solus liberaverit civitatem: quod plus valuerit ad salvandum unius gratia, quam ad evertendum peccata multorum. Exeunti enim illi de Sodomis, hospitii causa Segor parva conceditur. Quod si justo hospiti donatur civitas, quanto magis justo patria conceditur possessori? *Explicit.*

HOMILIA V.

Incipit de Kalendis Januariis.

BEne quodammodo Deo providente dispositum est, ut inter medias gentilium festivitates Christus Dominus oriretur, & inter ipsas tenebrosas superstitiones errorum veri luminis splendor effulgeret: ut perspicientes homines in vanis superstitionibus suis puræ divinitatis emicuisse justitiam, præterita oblivifcerentur sacrilegia, futura non colerent. Quis enim sapiens, qui Dominici Natalis intelligit sacramentum, non ebrietatem condemnet Saturnaliurn, non declinet lasciviam Kalendarum; & partem cupiens habere cum Christo, particeps

nolit esse cum sæculo? Hæc enim divini cultus ratio est, ut qui societatem habuerit cum vanitate gentilium, copulam non possit habere cum veritate Sanctorum. Dicit beatus Apostolus: *Quæ portio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis cum tenebris?* hoc est pariter Christianos & iniquitatis exercere luxuriam, & Deum justitiæ habere placatum.

Nam sunt plerique, qui trahentes consuetudinem de veteri superstitione vanitatis, Kalendarum diem pro summa festivitate procurent: & sic lætitiam habere velint, ut sit magis illis tristitia. Nam ita lasciviunt, ita vino & epulis satiantur, ut qui toto anno castus & temperans fuerit, illa die sit temulentus atque pollutus: & quod nisi ita fecerit, putet perdidisse se ferias; quia non intelligit per tales se ferias perdidisse salutem.

Illud autem quale est, quod surgentes mature ad publicum, cum munusculo, hoc est cum strenis, unusquisque procedit: & salutaturus amicum, salutat illum præmio antequam osculo? Labiis labia porrigit, & manui manum inserit: non ut amoris reddat affectum, sed ut avaritiæ persolvat obsequium; & uno eodemque officio amicum complectitur, & fraudatur. Vos judicate, quale est istud osculum, quod venale est: nam quo preciosius emitur, tanto vilius æstimatur. Quanti ante aurum potiorum indigni judicabuntur osculo? Posteaquam aurum refulsit in dextera, dignos illos facit præda, non gratia. Hoc autem in ipsa iniquitate quam injustum est, quod expectatur donare inferior potiori; & diviti cogitur ille largiri, qui quod largiatur forsitan mutuatur. Adhuc & ipsam munificentiam strenas vocant, cum magis strenuum quod... Cogitur, inquam, miser donare, quod non habet; & munus offerre, pro quo filios suos obnoxios relinquat.

Sed & divites quique sunt hac munificentia liberales: verum nec ipsi a peccato habentur immunes. Largitur enim dives cuicumque soli locupleti: dumque mendico denarium donare despexerit, Kalendis ad domum amici auro onustus properat, qui Natali Dominico ad ecclesiam vacuus & inanis advenit. Vides ergo quod apud plerosque plus est præsens adulatio, quam futura remuneratio. Libentius enim habent osculum potioris, quam gloriam Salvatoris. Quod osculum, osculum non dicendum est, quia venale est. Nam & Judas Scarioth tali osculo osculabatur Dominum, sed hinc illum tradere conabatur.

Digitized by Google

Hoc autem quale eſt, quod interpoſita die, tam inani exordio velut incipientes vivere, aut auſpicia colligant, ominaque perquirant; & exinde totius anni ſibi vel proſperitatem, vel triſtitiam metiuntur? quæ cum inepta ſint & ridicula, tum illis ipſis ſunt vel inutilia, vel nociva. Nam proſperitatem non habent dum falluntur auguriis: triſtitiam ſemper habent, dum rememoratione omnium ſunt ſolliciti ne contingant. Hoc autem malis ſuis addunt, ut quaſi de auſpicatione domum redeuntes, ramuſculos geſtent in manibus, ſcilicet pro omine, ut vel onuſti ad hoſpitium redeant: non intelligentes miſeri, quod onuſti quidem redeunt, non ſarcina munerum, ſed cumulo peccatorum. *Finit.*

HOMILIA VI.

De defectu lunæ.

ANte dies proſecuti ſumus, fratres, adverſus illos qui putarent lunam de cælo magorum carminibus poſſe deduci: & eorum retudimus vanitatem, qui non minus defectum patiuntur animi, quam luminis patitur illa defectum. Quos & hortati ſumus, ut prætermiſſo errore gentili, tam cito ad ſapientiam redeant, quam cito ad plenitudinem ſuam illa revertitur: & ſicut velociter illa lumina recolligit, quod amiſerat; ita feſtinanter iſti fidem recipiant quam negarunt; & depoſita inſipientiæ nebula, incipiant lumen non jam oculo corporis æſtimare, ſed mentis; & ortum defectumque ejus intelligant ratione magis, quam infirmitate ſubſiſtere: quæ numquam tantam rebus cunctis mutationem daret, niſi eſſet illi hæc ratio a Creatore conlata. Ecce elementum maris luna deficiente ſubducitur, eadem creſcente cumulatur: ut ad motum ejus aut undæ intra ſe redeant, aut fluenta non capiant; ita ut quotiens luna mutatur in lumine, totiens maria mutentur in fluctibus. Denique dicuntur ipſa maris natantia in carne ſua pleniora eſſe, cum luna perfecta eſt; & exhauſta & deminuta, cum illa minuitur. Magna igitur lunæ ratio eſt, & magna præſtantia, quæ vigore ſuo ita elementa minuit, ut rurſus adimpleat: ita implet, ut denuo minuantur. Scilicet ut diverſis quibuſdam vicibus gratiæ ſit commutatio, dum reparatio ſit perfecta. Et quantum vero terris largiatur augmentum, omnibus notum, quanto rore ſaltus refecit, quoſ

sic diurnis horis ardor exusserat: & admiratione quadam, ardentibus æstu rebus serenitate præstat humorem. Novo enim genere, inluminante luna, madidam terram serenitas facit.

Grandis ergo ratio lunæ est, immo grande mysterium. Exinanit se lumine, ut universa recreet humore & imbre. Ita & Christus Dominus exinanivit se divinitate, ut homines repleret immortalitate. Unde ait beatus Apostolus: *Qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.* Exinanivit ergo se Christus, ut vitam præstet hominibus: evacuavit se, ut profectum tribuat elementis.

Sed legimus de Salvatore, quod sol magis sit ipse justitiæ. Quomodo ergo cum lunæ motibus comparamus? Non magna plane distantia conveniunt sibi ista luminaria. Siquidem luna quadam fraternitate consortii lumen mutuetur a sole, & radiis lucis ejus repercussa, splendorem sui fulgoris accipiat: unde si Christus Dominus Soli rectius comparatur, lunam non nisi Ecclesiæ comparavimus. Nam ipsa, sicut luna, ut inter gentes luceat, mutuatur lumen a Sole justitiæ & Christi radiis: hoc est, Apostolorum prædicationibus repercussa, splendorem ex eo immortalitatis adquirit. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Salvatoris lumine; & radiat, non proprio nitore, sed Patris, sicut Apostolus ait dicens: *Vivo autem, jam non ego, vivit in me Christus*: & iterum, *ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.*

Recte plane lunæ comparatur Ecclesia: quoniam & ipsa nos lavacri rore perfundit, & terram corporis nostri baptismatis humore vivificat. Recte lunæ comparatur Ecclesia: quia & ipsa augmentum adquirit, patiturque defectum. Minuitur enim sæpe; frequenter augetur. Minuitur persecutionibus, prædicationibus ampliatur. Decrescit, cum minuitur filiis; crescit, cum Martyribus coronatur: & eadem causa, quæ tribuit illi defectum, ipsa præstat augmentum. Frequenter enim quos dolet persecutores, ipsos recipit Confessores. Quotiens eam, sicut lunam, putatis magorum carminibus laborasse? quotiens eam malæ artes de cæli regno deducere voluerunt?

Nam primum utique Jamnes & Mambres magi, cum Moysi signis prodigiisque resisterent, Ecclesiam subvertere cupiebant: sed sacris vocibus veneficorum carmen nocere non potuit. Nihil enim incantationes valent, ubi Christi canticum decantatur. Deinde cum apud Sergium * Paulinum proconsulem Simon

* Paulum

magus Paulum apostolum oppugnaret; utique Ecclesiæ vas temptabat, & veneficis artibus illum quassare cupiebat: sed tanta ab illo virtute convictus est, ut non solum artis infirmitate, sed etiam oculorum eum amissione cæcaret, & pariter illi auferret carmen & visum. Non enim merebatur habere corporis oculos, qui mentis oculos non habebat. Quid autem dicamus de apostolo Petro? quia iterum Simonem, in Romana urbe Ecclesiæ fundamenta turbantem, orationum suarum soliditate prostravit. Cum enim ille artibus magicis sic elatus esset, ut etiam per aëris spatia volitaret; hic illum fidei virtute deicit, ut tanto altius caderet, quanto sublimius evolasset. Vere enim Petrus tam solida petra saxi illum allisione comminuit, ut qui sibi regna cælestia promittebat, terrenæ mortis duritie periret. *Explicit.*

HOMILIA VII.

Incipit dictum ante Natale Domini.

Etiam si ego taceam, fratres, tempus nos admonet, quod Domini Christi Natalis in proximo est. Nam prædicationem meam prævenit dierum extrema conclusio. Ipsis enim angustiis suis mundus loquitur imminere aliquid, quo in melius reparetur: & expectatione festina desiderat, ut tenebras suas splendidioris Solis candor inluminet. Dum enim cursum suum brevitate horarum concludi metuit, spe quadam annum suum indicat reformari. Hæc igitur expectatio creaturæ, etiam nos expectare persuadet, ut peccatorum nostrorum tenebras novus sol Christus ortus inluminet, & longam in nobis caliginem delictorum justitiæ Sol nativitatis suæ vigore discutiat: nec patiatur cursum vitæ nostræ tenebris vitæ concludi, sed virtutis suæ gratia dilatari.

Igitur quia Natalem Domini etiam mundo indicante cognoscimus, faciamus & nos quod mundus facere consuevit: hoc est, sicut in illa die mundus spatia suæ lucis extendit, ita & nostram justitiam protendamus: & sicut diei illius claritas pauperibus & divitibus communis est, ita & nostra liberalitas peregrinis & indigentibus sit communis: & sicut tunc mundus noctium suarum recidit caliginem, ita & nos avaritiæ nostræ tenebras amputemus: adque ad instar hiberni temporis, sicut in segetibus solis vapore resoluta gelu nutriuntur semina; ita

& in pectoribus nostris resoluta duritia, justitiæ semen tepefactum Salvatoris radio coalescat. Ergo, fratres, Natalem Domini suscepturi, exornemus nos puris & nitidis indumentis. Animæ autem loquor indumenta, non carnis. Carnis enim indumentum vilis amictus est, animæ vestimentum corpus est preciosum: illud humanis manibus * densetum est, istud Dei manibus institutum est: atque ideo majoris est sollicitudinis Dei opus sine macula custodire, quam opera hominum impolluta servare. Mundanum enim vestimentum, si sordidum fuerit, potest illud fullo conductus eluere: animæ autem vestimentum, si semel inquinatum fuerit, nisi propriis & assiduis operibus vix lavatur. Nihil ei prodest manus artificis, nihil fullonis operatio. Conscientiæ enim membra polluta aqua abluere potest, non potest tamen mundare.

* pro densatum.

Hæc sunt animæ vestimenta preciosa, quæ Marcus Evangelista in Salvatore conlaudat dicens: *Et vestimenta ejus facta sunt fulgentia, candida nimis velut nix, qualia fullo super terram non potest facere.* Laudatur igitur Christi vestimentum, quia nitebat, non textura, sed gratia: laudatur indumentum, non quod staminum subtilitate densetum est, sed quod corporis integritate conceptum: laudatur vestimentum, non quod mulierum manus texuit, sed quod Mariæ virginitas procreavit. Et ideo in eo magnificatur candoris gratia, quia immaculatum illud non artificis cura præstiterat, qualia fullo, inquit, super terram non potest facere. Non potest plane fullo Christi facere vestimentum. Fullo enim præstare potest nitorem, mundiciam, puritatem; præstare autem non potest virginitatem, justitiam, bonitatem. Illud enim in arte est operis, istud est in natura virtutis. Hæc enim in Christo Domino sanctus Evangelista virtutum indumenta conlaubat, quæ & beatus David pari sententia prædicavit, dicens: *Myrrha, & gutta, & cassia a vestimentis tuis preciosis.* His enim aromatum odoribus sanctarum significantur indumenta virtutum.

Ergo, fratres, Natalem Domini suscepturi, ab omni conscientiam nostram fæce mundemus. Accuremus nos, non sericis vestibus, sed operibus preciosis. Vestimenta enim nitida membra operire possunt, conscientiam mundare non possunt: nisi quod majoris est verecundiæ nitidum membris incedere, & pollutum sensibus ambulare. Interioris igitur prius hominis ornemus affectum, ut exterioris quoque hominis sit amictus or-

Digitized by Google

natus. Spiritales maculas abluamus, ut carnalia in nobis fulgeant veftimenta. Nihil autem prodeft fulgere veftibus, & fordere flagitiis. Ubi enim confcientia tenebrofa eft, totum corpus obfcuratum eft. Habemus autem quo confcientiæ maculas abluamus. Scriptum eft enim: *Date eleemofynam, & omnia munda funt vobis.* Bonum eleemofynæ mandatum, per quod manibus operamur ut corde mundemur. *Explicit.*

HOMILIA VIII.

Incipit de Natale Domini Salvatoris.

PRoxima Dominica dilectionem veftram admonuimus, Fratres, de diei hujus adventu, in qua diximus nos Natalem Domini hodie etiam mundo tefte fufcipere. Mundus enim teftimonium perhibet, dum nafcente Chrifto & ipfe renafcitur. Renafcitur enim, cum de profundis noctium tenebris partu quodam lucis eruitur. Renafcitur, inquam, cum ejus defectio finitur, claritas reparatur. Atque ideo in ortu Chrifti oportet magis ortum fæculi nos vocare. In hac enim die ad falvanda omnia oritur. Oritur enim die hac lux mundo, defunctis refurrectio, vita mortalibus: ac propterea hodie non tam Salvatoris natalis eft, quam falutis. Nafcitur ergo falus omnium Chriftus, quem Regem gentium Prophetæ teftantur: nafcitur ex virgine, ficut Efaïas declarat dicens: *Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuhel, quod eft interpretatum, Nobifcum Deus.* Probat ergo veritatem Domini ordo nafcendi.

Concepit Virgo, virilis ignara confortii: impletur uterus, nullo libatus amplexu: & Spiritum-fanctum caftus venter excepit, quem pura membra fervarunt, innocens corpus geffit. Videte miraculum Matris Dominicæ. Virgo eft cum concipit, virgo cum parturit, virgo poft partum. Gloriofa virginitas & præclara fecunditas! Virtus mundi nafcitur, & nullus eft gemitus parturientis: vacuatur uterus, infans excipitur, nec tamen virginitas violatur. Dignum enim erat, ut Deo nafcente meritum crefceret caftitatis: nec per ejus adventum violaretur integritas, qui venerat fanare corrupta: nec per eum pudicitia corporis læderetur, per quem donatur virginitas baptifmatis impudicis.

Natus igitur puer ponitur in præfepio, & hæc funt Dei prima

cunabula: nec regnator cæli has indignatur angustias, cui habitaculum fuit virgineus venter. Idoneum plane Maria Christo habitaculum, non pro habitu corporis, sed pro gratia originali. Ergo exonerata felici onere Maria, matrem se læta agnoscit, quæ se nescit uxorem: & est gloriosa de sobole, quæ est ignara de conjuge; atque infantem se genuisse miratur, cum Spiritum-sanctum se suscepisse testatur: nec quia peperit innupta, terretur: quia testimonio utitur virginitatis & sobolis. Soboles enim Dominum patrem indicat, virginitas stupentium suspicionem excusat. Inde virginitati divinitas testimonium perhibet, hinc naturæ secretum. Testimonium, inquam, perhibet divinitas partui virginali. Ut concipiatur enim Christus, secundum prænuntiationem Evangelii Spiritus-sancti repletur gratia, virtute Dei Patris obumbratur, sicut ad Mariam dictum est: *Spiritus-sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi & ideo quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur filius Dei.*

In nativitate ergo Salvatoris completa est divina illa sententia, quæ dicit: *Duobus aut tribus testibus stabit omne verbum.* Ecce enim Verbum Dei nascitur testimonio Trinitatis. Nam utique in utero sanctæ Mariæ cum Spiritus-sanctus supervenit, cum obumbrat Altissimus, cum Christus generatur; confessio in eo fidei continetur. Dignum enim erat, ut Mater salutem populis editura, prius in visceribus suis confirmaret mysterium Trinitatis: & intelligeremus ante Salvatoris ortum, confirmatum esse fidei sacramentum. Maria enim tamquam in sacrario ventris sui portavit cum mysterio Sacerdotem. nam quicquid in sæculo profuturum erat, id totum de ejus ventre: Deus Sacerdos & hostia, Deus resurrectionis, Sacerdos oblationis. Hoc autem totum in Christo agnoscimus. Deus enim est, quod ad Patrem redit: Pontifex, quod se obtulit: victima, quod pro nobis occisus est. Mariæ ergo uterum, non uterum dixerim fuisse, sed templum. Templum plane est, in quo habitat sanctum quicquid in cælo est: nisi quod supra cælos æstimandum est, ubi quasi in secretiore tabernaculo mysterium a divinitate disponitur, quemadmodum a pluribus ascendatur ad cælum. Supra cælos plane æstimandus est uterus Mariæ, quia Filium Dei gloriosiorem remisit ad cælum, quam de cælo descenderat. Inde enim ut pateretur, hinc reversus est ut regnaret: inde humiliatus descendit in hominem, hinc glorificatus ad Patrem ascendit. Melius plane templum corporis est, quam cæli.

cæli. Residens enim Christus est, ibi terribilis, hic manifestus: ibi invisibilis, hic visibilis atque palpabilis: ibi peccata vindicat, hic condonat: ibi potestate judicis utitur, hic dilectione fratres hortatur. Atque ideo est bonum nobis adorare eum cum invitat, ut possimus eum non timere cum judicat. *Explicit.*

HOMILIA IX.

Incipit dictum post Natalem Domini Salvatoris.

LÆtitia Natalis Dominici, fratres, adhuc corda nostra persultant, & festivitatem cælestem gaudia continuata suspirant. Quamvis enim votorum dies transierit, penes nos tamen votorum sanctificatio commoratur: & sicut in dies singulos ab ortu suo Salvatoris nativitas crescit, ita & in nobis crescit fidei ejus affectus, atque augmentum facit ætatis pariter & salutis. Sibi enim Dominus crescit ætate, nobis proficit sanctitate. Non quo proficiat Christi sanctitas, quæ sempiterna est atque perfecta: sed proficere dicitur, cum in nobis facit credulitatis augmentum. Nam Christus post nativitatem, etsi parvulus est corpore, tamen Deus est majestate.

Adhuc ergo gaudia festivitatis Dominicæ viscera nostra concutiunt. Concutiunt enim, dum pro ipsa lætitia prorumpere hortantur in vocem, ut & nos dicamus, quod & Angeli dixerunt in Nativitate Christi: *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Angeli videte quid dixerint. Non enim dixerunt, *pax hominibus*, aut quibuscumque hominibus, sed *hominibus bonæ voluntatis*: ut intelligeremus pacem Christi non hominum esse, sed morum. Non enim eam meretur generatio, sed voluntas: non humana improbitas, sed bonitas Christiana. Nam non defertur cunctis, sed offertur probatis: non datur divulganda, sed proponitur eligenda. Pax igitur Christi illi est, qui Christum credit pacis auctorem: pax Christi illi est, qui in se pugnam non habet peccatorum: pax Christi in illis est, quorum non polluitur voluntas cruoribus idolorum. Dignum enim est, ut salvatorem, quem virginitas immaculata genuit, voluntas incorrupta possideat: & sicut Maria eum inlibata gestavit, ita & anima nostra illum impolluta custodiat. Maria enim typum quemdam animarum nostrarum gessit. Nam Christus sicut virginitatem in matre quæsivit, ita & integritatem in nostro requi-

rit affectu. Virgo enim a peccatis anima Salvatorem & concipit, & parturit, dum prædicat: custodit, dum mandata prosequitur. Conceptum enim fides retinet, partum confessio emittit, ortum sollicitudo custodit.

Lætemur ergo ad hanc ejus festivitatem, cujus nativitatem Angelorum adnuntiat claritas, pastorum requirit simplicitas, Magorum veneratur religiositas. Honorat enim in Christo angelica gratia Deum, pastoralis agnum innocentia, magica veneratio Sacerdotem. Sacerdotem plane Christum magica probat veneratio: nam id omne mysterium eorum muneribus confirmatur. Obtulerunt enim, quantum in ipsis est, quod putabant esse pulcherrimum Salvatori, aurum, thus, & myrrham: aurum, quasi ad regnandum; myrrham, quasi ad resurgendum; thus, quasi ad propitiandum. Auro potentia ostenditur, myrrha designatur incorruptibilitas, pontificium thure monstratur. Non enim ociose factum est, quod Magi ad Dominum cum his muneribus advenerunt. Invenientes enim curiositate superstitionis suæ Christum omnibus regnaturum, detulerunt ad eum cunctorum elementorum insignia: aurum, quo terrena vincuntur; thus, quo placari putantur cælestia; myrrha, qua condiuntur inferna. Ostendentes utique a Nativitate Christi horum nihil opus esse, quoniam per Christum constaret & victoria in terris, & propitiatio in cælis, & requies in infernis. Magi ergo curiositate sua reppererunt a nativitate Domini curiosos esse ulterius non debere: & hoc illis magica ars profuit, ut scirent sibi eam * prodesse. Denique eo non eodem cultu degentes, aliud iter & regrediendi adgressi sunt, & vivendi. Nam Magos, priusquam Christum viderent, tamquam superstitiosos ad obsequium stella deduxit, posteaquam viderunt Dominum & crediderunt, tamquam devotos fides ad patriam revocavit.

* *f.* ulterius non prodesse.

Igitur fratres, & nos qui de gentibus advenimus, imitemur Magos illos usque ad Christi cognitionem. Fas fuerit nos errasse. Post susceptum Christum cavendum est ne eadem via qua venimus, nos credulitas gentilitatis adducat. Sunt enim plerique Christiani, qui post acceptam fidem prioribus vanitatibus involvuntur: & cum Natalis dominici nobiscum gaudia procurarint, cum gentilibus Kalendarum convivia ebriosa procurant: cum benedictionem nobiscum divinitatis acceperint, cum illis omnia superstitiosa observant. Dolendum plane est Magos auguria contempsisse, & observare auspicia Christianos: illos artis

suæ deposuisse periiiam, istos morum abicere nolle luxuriam. *Explicit.*

HOMILIA X.

Incipit de Hæreticis peccata vendentibus.

SEmper meminisse, & ante oculos habere debemus, fratres dilectissimi, quod Dominus Jesus Christus ideo ad terram descendit de cælis, ut nobis vitam largiretur æternam. Ideo cum esset Dei filius, fieri hominis filius maluit, ut nos qui eramus homines, Dei filios faceret. Non enim propter hanc vitam præsentem tantæ dignitatis operatus est mysterium, quæ est brevis, caduca, mortalis: sed propter illam quæ perpetua & sempiterna est. Neque enim Deus nobis hujus vitæ longævitatem præstaturus erat, quæ plena est ærumnis, laboribus, egestate: ne non tam longævitatem vitæ præstaret, quam perpetuitatem malorum. Nam hoc in illa remedii solum videtur esse, quod brevis est. Unde & Apostolus ait: *Si in hac vita tantum in Christo speramus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Non ergo in hac vita tantum in Christo sperandum est, in qua mali, quam boni plurimum possunt: in qua feliciores sunt, qui pejores sunt; & prospere magis degunt, qui criminosius conversantur. Quid enim boni hæc vita possidet? honores, divitias, sanitatem: quæ licet caduca sint, non tamen meritis accedunt, sed fortuito contingunt. Quantos enim videmus, quos honoratos fecit, non honestas, sed potestas? quantos divitias consecutos, non relictas a parentibus, sed sanguinibus occupatas? quantos membrorum sanitate pollentes, qui non Dei misericordia gubernantur, sed pecudum sanguine crassantur? Hæc igitur quia temporalia sunt, & nulla, quibuscumque passim sine merito ac sine judicio deferuntur, quia non ad remunerationem data sunt, sed ad tentationem.

Nos igitur, quibus vita æterna promittitur, æterna semper bona possidere debemus & quærere, hoc est, fidem, justitiam, caritatem. Habent enim ista bona adversarios suos: & licet hæc dona ab hominibus conferri non possunt, frequenter tamen a pravis hominibus auferuntur. Atque ideo circa fidei bonum solliciti esse debemus & providi, & ad custodiam ejus mentis devotione semper esse armati, nec cito fallacibus credere blandimentis. Solet enim sub prætextu pacis hostis inrepere, hoc est

ſub vocabulo nominis Chriſtiani hæreticus ſubintrare, qui ad decipiendos ſimplices homines Chriſtum in ore portat, diabolum geſtat in corde: & eum quidem lingua confitetur, ſed mente blaſphemat. Ab hoc igitur oportet penitus declinari, nec aliqua cum eo ſocietate conjungi. Qui enim inimicus eſt Domini, quemadmodum amicus eſt ſervulorum?

Nec mirari debemus, quod hujuſmodi hæretici in noſtra aberrare cœperint regione. Semper enim gtegem ovium inſidiator lupus ſequitur, ſemper Chriſtianum cœtum diabolus deceptor incurſat. Quod quidem fit utiliter, ut ſollicitiore cuſtodia, nec gregem ovis deſerat, nec Chriſtianus Eccleſiam derelinquat. Unde & Apoſtolus ait: *Oportet etiam hæreſes exſiſtere, ut probati manifeſti fiant inter vos*: tamquam ſi diceret: Oportet eſſe Chriſtianis fidei pugnam, ut ſit probatis certa victoria. Nam ut eorum interim blaſphemias ſeponamus, retexamus quæ ſmt ipſorum præcepta vivendi. Præpoſiti eorum, quos Preſbyteros vocant, dicuntur tale habere mandatum, ut ſi quis laïcorum faſſus fuerit crimen admiſſum, non dicat illi, Age pœnitentiam, deplora facta tua, defle peccata; ſed dicat, Pro hoc crimine da tantum mihi, & indulgetur tibi. Vanus plane & inſipiens, Preſbyter, qui cum ille prædam accipiat, putat quod peccatum Chriſtus indulgeat. Neſcit quia Salvator ſolet peccata donare, & pro delicto quærere pretioſas lacrymas, non pecunias numeroſas? Unde ait ipſe: *Gratis accepiſtis, gratis date.* Denique Petrus cum ter negando Dominum deliquiſſet, veniam non muneribus meruit, ſed lacrymis impetravit. Ait enim Evangeliſta de eo: *Flevit amariſſime.* Vides, inquam, quia apud Chriſtum in lacrymis eſt quantitas, non in donis. Quam graviter enim flevit culpam, tam celeriter conſecutus eſt veniam. Suſcipit ergo dona Preſbyter, & pactione quadam indulgentiam de Salvatore promittit. Inſipiens placitum, in quo dicitur, minus deliquiſſe Domino, qui plus contulerit Sacerdoti. Apud hujuſmodi præceptores ſemper divites innocentes, ſemper pauperes criminoſi. Quemadmodum pauper ſatisfacit pro delicto, qui non habet quod offerat pro peccato?

Digitized by Google

HOMILIA XI.

Incipit quod non debent Clerici negotiari.

Reprehendimus ante diem negotiationem clericos exercentes, & justa eos quodammodo sententia castigavimus: sed si recte consideramus officium, non vere negotium est: sed functio sacerdotalis ministerii functio quædam est spiritalis mercimonii. Ideo enim terrena impendimus, ut cælestia consequamur: ideo erogamus mundanas pecunias, ut æternas divitias adquiramus: ideo fame nostra alios pascimus, ut non deficiat alimonia nostra, sed crescat. Quid enim sibi vult pauperum per nos refectio, quid nudorum protectio, quid carceratorum visitatio, nisi quia sumptus qui in illis erogatur, non impenditur, sed augetur; & negotiatione quodammodo argenti cum quadam lucri usura servatur? Thesautus enim quidam divitis est pauper esuriens. Eleemosynam enim datam non comedit, sed custodit. Solvatur licet caro, & homo in pulverem redigatur; opus tamen sanctum in eo vivit & permanet, & erit tibi in die judicii testis idoneus, qui sibi est ad pastum operator inutilis: ita ut cito ei de tuis credatur operibus, cum de suis actibus non credatur.

Vide ergo si non negotiatio est eleemosyna. Amico quod largitus fueris, tibi perit: filiis quod reliqueris, tibi perit: solum non tibi perit, mendico quod dederis. In die judicii enim pauperes tibi prosunt; amici, filiique nihil prosunt. Illi causam tuam agent, isti nec causam suam poterunt defendere. Mercimonium enim quoddam est Christianitatis officium; & negotiatio pretiosa, functio Sacerdotum. Pecunias enim Domini, hoc est eloquia salvatoris populis eroganda suscepimus, de quibus eloquiis ad illum tenacem & inperitum Sacerdotii negotiatorem Dominus in Evangelio dicit: *Serve nequam, oportuit te pecuniam meam dare ad mensam nummulariis, & ego veniens cum usuris exegissem eam.* Arguetur enim, cur præcepta divinitatis sibi credita reservaverit reticendo, quæ multiplicare debuerat prædicando. Arguetur, inquam, cur non seminaverit erogando, quæ possit metere colligendo, sicut ait Apostolus: *Quæ seminaverit homo, hæc metet.* Ait ergo Dominus: *Veniens cum usuris exegissem.* Intellige ergo negotiationem ibi esse, ubi tam-

Digitized by Google

quam pro fenore usura deposcitur; sed non illa usura per quam avarorum mentes lucrativa pecuniæ redibitione pascuntur: in qua renumeratur creditori debitum, nec debitum evacuatur: sed illa usura deposcitur, ubi non denariorum ratio, sed morum conversatio subputatur: ubi non de capite sortis agitur, sed de capite salutis inquiritur. Debitores enim sumus & obnoxii retinemur ad debitum, non chirographo litterarum, sed chirographo peccatorum. Unde & Apostolus ait de Domino dicens: *delens quod adversum nos erat chirographum*, & reliqua. Hujus ergo debiti usuram jubemur exsolvere: nam istius debitoris meminit Dominus in Evangelio dicens, tradendum hunc esse exactori, mittendum in carcerem, & non dimittendum donec solvat novissimum quadrantem. Istorum igitur eloquiorum & nos, fratres, usuram debemus; quia enim usura ab utendo dicitur, quemadmodum nos his utamur eloquiis, rationem daturi sumus. Non enim incassum Evangelium prædicat, non gratis Apostolus clamat, non sine causa Sacerdotes loquuntur: in quorumcumque aures vox sancta pervenerit, aut beati erunt de devotione, aut rei de contestatione. *Explicit.*

HOMILIA XII.

Incipit præfatio de corpore Domini.

HEsterna die satis gaudii accepisse vos credo, fratres dilectissimi, ex tractatibus domni & patris nostri præsentis Episcopi, qui tanta facundia res divinas disseruit, ut prædicatio ejus plena fuerit Sacerdotii gratia, oratoris eloquentia, institutione doctoris. Nec mirum, si is, qui in pontificio primatus honorem obtinet, habeat etiam in prædicando primatus eloquium: ut virtutes Dei, quas sancti pectoris arcano depromit, facundi sermonis oratione commendet. Atque ideo parvitatem meam scio auribus vestris minus solito placituram. Quis enim contentus sit portari de rivolo, cum possit haurire de fontibus? Terra enim aquarum tenuem rorem omnino non suscipit, posteaquam eam largus pluviarum imber infuderit. Sic igitur vestra dilectio inundata sancti Sacerdotis eloquio, sermonis mei non patietur vile fastidium. Quamvis enim doctus vir, quamvis disertus Orator, elinguis videbitur, si cœperit loqui præsente meliore. Sed tamen habet

solatium suum ista confusio. Nihil enim ruboris est comparatione summi Sacerdotis displicere minimum Sacerdotum: præsertim cum juvare me possit beatorum insigne consortium. Si enim David unius societate sancti alterum sanctum fieri posse proclamat, dicens, *Cum sancto sanctus eris:* cur ergo me, quamvis imperitum, quamvis peccatorem, non potest fieri posse prædicatorem virtute Domini, tantorum consortio magistrorum? Igitur quoniam beatissimus frater noster sanctorum Apostolorum laudes magno est prosecutus eloquio; debemus & nos ipsius sepulturam Domini prædicare: ut quia unius corporis membra videmur, similibus obsequiis procurata; similibus quoque integrum corpus prædicationibus exornetur.

Videamus ergo de Domini corpore, posteaquam de cruce deponitur, quid geratur. Accepit illud Joseph ab Arimathia, vir justus, sicut ait Evangelista, & in novo suo sepeliit monumento, in quo nondum quisquam positus erat. Beatum ergo corpus Domini Christi, quod cum nascitur, utero virginis gignitur: cum recedit, justi tumulo commendatur. Beatum plane corpus quod virginitas reperit, & justitia custodivit. Custodivit illum Joseph tumulus incorruptum, sicut servavit illum Mariæ uterus inlibatum. Hic enim viri pollutione non tangitur: ibi mortis corruptione non læditur. Ubique beato corpori defertur sanctitas: ubique virginitas: novus illud venter concipit, novus tumulus includit. Domini caro virgo, & virgo vulva, & virgo est sepultura. Vulvam dixerim: est enim similitudo non parva. Sicut enim Dominus de matris vulva vivus exivit, ita & de Joseph vivus sepultura surrexit: & sicut tunc de utero ad prædicandum natus est, ita & nunc ad evangelizandum renatus est de sepulcro. Nisi quod gloriosior ista est, quam illa nativitas. Illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale: post illam nativitatem ad inferos descenditur, post hanc remeatur ad cælos. Religiosior plane ista est, quam illa nativitas. Illa enim totius mundi Dominum novem mensibus in utero clausum tenuit, hæc autem tridui tantum tumuli gremio custodivit: illa cunctorum spem tardius protulit, isthæc omnium salutem citius suscitavit. *Explicit.*

Digitized by Google

LIBRI DIURNI
ROMANORUM PONTIFICUM
SUPPLEMENTUM.

Responsum ad petitionem Episcopi.

ad pag. 97. Basilicam, quam dilectio tua in honorem sancti ill. a te suggerit esse perfectam, consecrandi tibi per præceptionis nostræ seriem facultatem noveris attributam: quatenus, frater carissime, facta primitus donatione, quæ petitorio tenetur adnexa, votorum devotionis tuæ desiderium complens, celebritatis perfectione gratuleris.

Item responsum.

Oblationem dilectionis tuæ, boni operis perfectione gaudentes, congrua gratulatione suscepimus. Et ideo basilicam, quam in beati ill. nomine suggeris esse constructam, præceptionis nostræ serie quantocius consecrabis: ut princeps Apostolorum claritas universitatis frequentatione pro sui reverentia consecretur; & circumjecta plebs habeat, cujus interventu petitionis suæ cito mereatur effectum. Cura tu, ut ea quæ ad ordinatum ejus collata dicis, vel a te suggeris conferenda, sine dilatione perficias.

Decretale quem legit Diaconus, quando Episcopus discutitur.

ad pag. 54. Destitutis ecclesiis proprii Rectoris officio sic almiras vestra subvenire consuevit, in qua & Sacerdotii principatus existit. Ideoque provoluti quæsumus Apostolatum vestrum, domine beatissime Papa, ut nobis pastorem quærentibus ill. talem Episcopum consecrare dignemini, cujus merita in eodem postulando omnium nostrorum præstatur assensus. Optamus te per multos annos bene valere, domine beatissime Papa.

Item

Digitized by Google

Item aliud quod legit Diaconus.

Electio, in qua nemo diffentit, defideratorem pergratulatur affectu. Jam diu igitur epifcopali officio deftituti in ill. tal. omnium noftrorum vota contulimus, ut annuentibus vobis in ejus locum qui defunctus eft fubrogetur. Proinde precamur Apoftolatum veftrum, domine beatiffime Papa, ut ill. pro veftra benignitate annuere dignemini, quod religionis ftudio cognofcitur poftulari.

Item aliud ejufdem

Defideria venerandorum Canonum traditione, non difcrepant beatitudinis fibi pofcentibus judicio fubveniri. Igitur cum ecclefia noftra diu proprio fit deftituta rectore, ad Pontificii veftri jura confugimus, de cujus fede omnis honor proficifcitur facerdotum. Et ideo precamur Apoftolatum veftrum, domine fancte & venerabilis Papa, ut ill. tal. prefbyterum noftrum, quem confenfus univerfitatis elegit, Epifcopum confecrare dignetur. Optamus te per multos annos bene valere domine beatiffime Papa. Et fubfcripferunt.

Diverfa Privilegia apoftolicæ auctoritatis.

Ill. Epifcopus fervus fervorum Dei ill. religiofo Abbati venerabilis monafterii fanctæ Dei genitricis femper virginis Mariæ Dominæ noftræ, & per eum idem venerabili monafterio in perpetuum. Cum fummæ apoftolicæ dignitatis apex in hoc divini profpectus nitore dinofcitur præfulgere, cum in exercendis Dei laudibus fui impenfius ftudebit laboris exhiberi certamen. Ob hoc debita nos ejufdem apoftolicæ paftoralis compulit follicitudinis cura, quæque ad ftabilitatem piorum pertinere dinofcitur locorum ubertim promulgari, & apoftolicæ inftitutionis cenfura confirmari. Igitur quia poftulafti a nobis, quatenus monafterium fanctæ Dei genitricis femper virginis Mariæ Dominæ noftræ, fitum in loco qui vocatur Plumbariolo, territorio Aquinenfe, privilegiis Sedis apoftolicæ infulis decoretur, ut fub jurifdictione fanctæ noftræ, cui Deo auctore defervimus, ecclefiæ conftitutum, nullius alterius ecclefiæ jurifdictionibus fubmittatur: pro qua re piis defideriis faventes, hac noftra auctoritate id quod expofcitur effectui mancipamus. Et ideo omnem cujuflibet ecclefiæ facerdotem in præ-

Digitized by Google

fato monasterio ditionem quamlibet habere hac auctoritate; præter Sedem apostolicam, prohibemus: ita ut nisi ab Abbate monasterii fuerit invitatus, nec Missarum sollemnitatem ibidem quispiam præsumat celebrare, omnimodo statuentes apostolica censura sub divini judicii obtestatione, & validis atque atrocioribus anathematis interdictionibus, ut neque ullus umquam præsumat quispiam alius, cujuscumque sit dignitatis præditus potestate, vel etiam quæcumque magna parvaque persona, in eodem monasterio, vel ejus causis incumbere, aut de rebus & possessionibus, vel quicquid de his quæ ei pertinere videntur, quoquo modo auferre, aut alienare: sed nec quamlibet malitiam, aut jacturæ molestiam, ibidem, sive pacis, sive barbarici temporis, quoquo modo inferre; dum profecto eum perenniter tam (ut dictum est) pacis, quam barbarico tempore firma stabilitate decernimus sub jurisdictione sanctæ nostræ ecclesiæ permanendum. Promulgantes nempe & hoc auctotitate beati Petri Apostolorum principis, coram Deo & terribili ejus futuro examine, per hujus nostri apostolici desiderii atque constituti sancimus atque decernimus, ut loca quæ ab Abbate cujuslibet cœnobii in eodem præfato sanctæ Dei genitricis monasterio Plumbariolo commutata vel etiam concessa sunt, necnon & alias locorum possessiones quæ a Regibus vel ducibus vel gastaldiis, & a ceteris christianis in eodem sancto loco largita atque oblata sunt, aut in postmodum illic concessa fuerint, firma stabilitate jure ipsius prælati monasterii existenda, atque in perpetuo permanenda statuimus. Nec licentia sit, ut dictum est, ex ejus vel omnibus eidem monasterio pertinentibus cuiquam magnæ parvæque personæ auferre: ut profecto juxta id quod subjectus isdem venerabilis locus apostolici constituti atque privilegii consistit, inconcusse dotandus permaneat. Si quis autem (quod non optamus) nefario ausu præsumpserit hæc quæ a nobis ad laudem Dei pro stabilitate jam dicti monasterii statuta sunt, refragare, aut in quoquam transgredi, sciat se anathematis vinculo innodatum, & cum diabulo & ejus atrocissimis pompis, atque Juda traditore Domini nostri Jesu-Christi æterni incendii supplicio concremandum deputatum. At vero qui pio intuitu observator, & in omnibus exstiterit custodiens hujus nostri apostolici constituti ad cultum Dei respicientibus, benedictionis gratiam a misericordissimo Domino Deo multipliciter consequatur, & vitæ æternæ particeps effici mereatur.

Digitized by Google

Privilegium.

Cum in exarandis Dei laudibus debita paſtoralis compulſit ſollicitudinis cura, ut quæque ad ſtabilitatem piorum dinoſcitur pertinere locorum, ubertim promulgari, & apoſtolicæ inſtitutionis in privilegiis atque decretis cenſura confirmari convenit. Nempe nos apoſtolico moderamine ſupraſcripta venerabilia loca, quæ dudum fuerant in ruinis, magnaque inopia ac paupertate degentes, & a nobis... iter a ſolo ædificata, & undique ditata opportune ordinari ſ..... ad meliorem ſine dubio ſtatum reducere: præſertim ubi illa petuntur, quæ non ad commodum temporale, ſed ad perpetuam providentiam pertinent Deo ſervientium animarum, ut prædicta ſcilicet venerabilia loca, quæ a nobis in uno conglobata atque adnexa ſunt, cum propi.... ſanctorum congregationibus quæ regulariter...... *cetera deſunt.* *ad pag.* 100.

Epiſcopo de levandis ſanctuariis.

Noverit fraternitas tua pro reliquiis nobis beati martyris ill. neceſſario opus eſſe, ut in loco qui venerationi ipſius dedicandus eſt, collocentur. Atque ideo præſentibus affatibus ill. Sedis noſtræ ſecundum conſuetam teverentiam levatas reliquias contradere non omittas: ut ad nos, ſecundum quod ei injunctum eſt, quantocius valeant deportari. *ad pag.* 98.

OBSERVATIONES.

I. *Liber diurnus Romanorum Pontificum, tantæ quondam apud eos auctoritatis, etſi modo penitus obſoletus, non tamen inſuper habendus eſt ob antiquitatis commendationem. Quapropter cum in manus noſtras incidiſſet vetuſtiſſimum annorum octingentorum exemplar, quo uſus eſt Lucas Holſtenius in adornanda illa, quam meditabatur, hujuſce libri editione; aliquod operæ pretium nos facturos exiſtimavimus, ſi prædictum exemplar cum editione Garneriana conferremus. Exemplum codicis, quem Hilarion Rancatus monachus Ciſtercienſis Holſtenio ad unam noctem, ut in Itinere noſtro diximus, commodaverat, habuit Garnerius, qui* Romanum *codicem, eumque* antiquiſſimum *vocat, ejuſque capitula, paucis omiſſis, in ſua Præfatione refert. Exciderunt ipſi, neſcio qua cauſa, forte ob exempli defectum, nonnulla capita, quæ mox retulimus.*

II. *Præcipuum eſt privilegium de monaſterio Plumbarioleņſi. Taſia,*

Ratchisi ducis uxor, & filia eorum Rattruda, monasterium puellarum non longe a Casino, in loco, qui Plumbariola vocatur, propriis sumtibus exstruxerunt, *testante Leone Marsicano in Chronici Casinensis lib.* 1. *cap.* VIII. ubi sub magna cautela & districtione regulari vitam agentes, ultimum diem clauserunt. *Ibidem sanctam Scholasticam vixisse, atque decessisse tradunt.* Monasterium Puellarum *Leo appellat: & tamen superius privilegium* religioso Abbati venerabilis monasterii sanctæ Dei genitricis Mariæ *inscriptum est. Forte duplex ibi monasterium erat, ut in frequenti loco. Certe monasterium Virginum apud Plumbariolam, non Virgini Deiparæ, sed sanctæ Petronillæ nuncupatum legitur in ms. codice Casinensi signato n.* 219. *in hæc verba:* Bernardus abbas Casinensis hoc Missale mittit sororibus monasterii nostri sanctæ Petronillæ de Plumbarola, ut orent pro eo; *& in eodem codice* ad *mensem Junium:* Obitus Beatricis abbatissæ monasterii sanctæ Petronillæ de Plumbarola anno Domini M. CCC. XV. *Ad hæc in Novembri:* Obitus sororis Marottæ abbatissæ monasterii sanctæ Petronillæ de Plumbarola. *Nunc prædium est cœnobii Casinensis.*

III. *Non desunt in Romano exemplari variæ lectiones & emendationes, quibus Garneriana editio multis in locis exornari potest. Insigniora quædam loca hic apponere juverit. Pagina* 12. *lin.* 3. Divina enim nobis in oratione manentibus, ut cælestis dignatio &c. *rectius in Romano*, Diu enim nobis in oratione manentibus, ut omnium mentibus cælestis dignatio &c. *Ibid. lin.* 11. Si dici est; *codex noster*, si dici licitum est: *quæ correctio etiam pag.* 17. *lin.* 20. *adhibenda est. Item eadem pag.* 12. *lin.* 12. *&* 13. Presbyteri, *in codice Romano*, Diaconi, *uti & in fine ejusdem formulæ*, in illo sanctissimo Diacono & electo nostro consensi & subscripsi. Similiter totus clerus cum Optimatibus & Militibus seu civibus subscripserunt. *Pag.* 14. *lin.* 7. *pro* petitionis unitæ, *legendum* nostræ. *Et pag.* 15. *lin.* 20. beatum Petrum apostolorum principem. *Pag.* 18. *lin. ult. &* 19. *lin.* 1. *& seqq. ita restituendum.* Propinquantium quoque inimicorum ferocitas, quam nisi sola Dei virtus atque apostolorum Principis per suum Vicarium, hoc est Romanæ urbis Pontificem, ut omnibus notum est, aliquando monitis comprimit, aliquando vero & flectit ac modigerat hortatu... cum obsecratione. *Pag.* 26. *lin.* 6. Presbyter, *in nostro* Diaconus; *itemque pag.* 32. *lin.* 12. *Pag.* 37. *lin.* 14. Simul Verbi caro, simul caro animata, rationalis.

Digitized by Google

Pag. 43. *lin.* 21. *post* synodaliter, *codex addit*, atque decretaliter. *Pag.* 48. *lin.* 15. inhumanatum, *legendum* humanatum. *Ibid. lin.* 23. substantiam *lege* subsistentiam, *quod grave mendum emendat codex noster. Pag.* 50. *lin.* 21. Constantini, *noster addit*, Magni. *quod ad formulam vulgarem necessarium. Pag.* 51. *lin.* 13. prævian-tibus, *adde* ac comitantibus. *Pag.* 61. *lin.* 10. *post* præsumpserunt, *adde itidem*, præsumunt, atque præsumpserint. *Ibid. lin.* 14. *lege* per proprias doctrinas. *Item lin.* 16. juxta duarum naturarum modum, ita & duas naturales voluntates, atque duas naturales operationes. *Pag.* 70. *col.* 1. *lin.* 8. puritatem meam atque concursum tibi utilitatibusque Ecclesiæ &c. *Pag.* 74. *lin.* 7. Litanias vero per triduum ante diem Ascensionis Domini celebrare, *totum deest in codice Romano, ut & in epistola Gregorii II. Pag.* 86. *lin.* 6. quia nimirum, *lege* qui animarum. *Ibid. lin.* 11. *&* 12. *post* deglutiat, *ita emenda*, & ejus ad nostram non immerito applicetur pœnam perditio, qui commissos sollicita custodire cautela negligimus. *Et linea* 13. *post* dicimus; & quibus divini &c. *Pag.* 95. *lin.* 17. *lege* in loco ill. *& lin.* 19. *post* fundatum, *adde*, postulans ut dedicari debeat, dilectionem tuam &c. *Pag.* 97. *lin.* 16. *lege* In ill. siquidem fundo, ill. territorio. *& lin.* 22. ill. Martyris eam censeatis dedicari honorem: ut Deo propitio salvis orationibus vestris desiderium meum gaudeam adimplesse. *Cetera levius percurremus.*

Pag. 125. *habetur Privilegium Reginæ cuidam concessum in gratiam monasteriorum ab ea conditorum. Editi Reginæ nomen haud exprimunt: codex Romanus* CYNEDRIDAM *vocat. Linea* 1. *privilegii* laudanda de bonis, *lege* laudandæ devotionis. *Item lin.* 10. quæ justæ acquisisse: *& lin.* 12. constituisse ac dedicasse *lin.* 15. tuæ ill. Cynedridæ reginæ. *quæ Anglorum regina haud dubie fuit, aut certe Regis Angliæ filia. Pag.* 130. *lin.* 4. idoneam *codex habet* oleorum. *& pag.* 134. *lin* 4. *post* votis, *addit* faveas. *Hæc pauca ex multis.*

Visum est subjicere hoc loco vitam Hadriani Papæ I. auctore monacho Nonantulensi anonymo, in qua formulæ in Diurno libro præscriptæ, prout a Pontifice usurpatæ sunt, referuntur.

INCIPIT

VITA ET TEXTUS EPISTOLARUM

ADRIANI I. PAPÆ ANTIQUÆ ROMÆ.

ADrianus igitur, natione Romanus, ex patre Theodoro, & regione.... via Lata, sedit annos XXIII. menses X. dies XVI. Hic igitur domno Stephano Papa rebus humanis exempto, ad ordinem episcopatus communi concordia omnium clericorum ac populorum electus est, sicut eorum Decretum demonstrat, quod ita habet.

Diurn. pag. 10. *Inter cetera quæ summæ divinitatis consilio disponuntur, pontificalis promotionis sublimitas ipso, a quo procedit omne quod bonum est, prædestinante ac largiente conceditur &c. Diu enim nobis in oratione manentibus, ut omnium mentibus cælestis dignatio demonstraret, quem dignum ad successionem apostolicæ vicis jubeat eligendum, ejus gratia suffragante & omnium animis inspirante, in uno convenientibus nobis, ut moris est, id est, cuncti sacerdotes ac proceres ecclesiæ, & universus clerus atque optimates, & universa militaris præsentia seu cives honesti, & cuncta generalitas populi istius a Deo servatæ Romanæ urbis, si dici fas est, a parvo usque ad magnum, in personam* ADRIANI *sanctissimi hujus sanctæ apostolicæ Sedis Romanæ ecclesiæ Diaconi, Deo cooperante & beatorum Apostolorum annisu, concurrit atque consentit electio. Cujus Deo amabilis viri tantum meruit apud omnium consciencias bonæ & pudicæ conversationis profectio, ut nullus in ejus electione divideret, nullus abesset, nullusve seipsum subtraheret. Quem enim ad hoc apostolicæ vicis officium &c. & Salvatore nostro protegente valeat. Hoc vero Decretum a nobis factum subter, ut prælatum est, manibus propriis roborantes, in archivio dominæ nostræ sanctæ Romanæ Ecclesiæ in sacro Lateranensi scrinio, pro futurorum temporum cautela recondi fecimus, mense* [a] *Februario Indictione* X. Explicit electio.

[a] *Adriani Romani episcopi ordinatio* notatur IV. Nonas Martii in vetustissimo Kalendario Gellonensi, quod tempore Caroli M. scriptum est.

Digitized by Google

Ipſe etiam venerabilis Adrianus in initio ordinationis ſuæ Indiculum rectæ Fidei hujuſmodi compoſuit. *Ego Adrianus miſericordia Dei Diaconus & electus, futuruſque per Dei gratiam hujus apoſtolicæ Sedis Antiſtes, tibi profiteor beate Petre, &c. pura mente & conſcientia devota, corporali jurejurando ſinceriter obtuli.* ibid. pag. 26.

Poſtmodum vero profeſſionem rectæ & orthodoxæ Fidei conſcripſit iſtiuſmodi. *Reverendiſſimis fratribus & dilectiſſimis univerſæ plebis Dei. Ad hoc apoſtolicæ Sedis officium, dilectiſſimi filii, quod ſuperna gratia providente ac ſuffragante cum tanto cordis ſtupore & humilitate nos ſuſcipere debere perpendimus &c.* dum de Patre Filius æternaliter naſcitur, Spiritus-ſanctus de Patre procedere confirmatur, idem Dei Filius de ſuo accipere perhibet, & in nomine ſuo mitti a Patre Spiritum-ſanctum manifeſtat, & inſufflando diſcipulis, Accipite Spiritum-ſanctum, utpote de ſe procedentem, annuntiat &c. beate Petre apoſtole obtuli conſervandam. ibid. pag. 32

Adrianus Epiſcopus ſanctæ catholicæ atque apoſtolicæ eccleſiæ urbis Romæ, dilectiſſimis & dulciſſimis in Domino ſalutem. Hodierni diei feſtiva jucunditas invitat nos dilectiſſimi &c. per omnia ſæcula ſæculorum. ibid. pag. 45.

Hic etiam Sedem apoſtolicam ſtrenuiſſime gubernare, & ad proprium ſtatum reducere ſtuduit. Eo ſi quidem tempore Deſiderius regnum Longobardorum tenebat, & Romanæ eccleſiæ caſtra & prædia more anteceſſorum ſuorum nimis vaſtabat. Quapropter Papa prædictus commotus, Carolum Francorum Regem, ſicut in geſtis ipſius Caroli legitur, contra Deſiderium in Italiam invitavit. Qui etiam Carolus non prius deſtitit, donec Deſiderium bellis fatigatum perpetuo exilio damnaret, & filium ejus Italia pelleret, reſque direptas Adriano Papæ reſtitueret, & filium ſuum Pipinum Italiæ præficeret.

Ante hujus quoque Præſulis Adriani tempora, ſcilicet Gregorii anteceſſoris ejus diebus, apud CP. hæreſis quædam exorta Anaſtaſio & Leone Impp. jubentibus, omnium circumquaque eccleſiarum Dei imagines depoſitæ, & publice igni traditæ ſunt. Cumque etiam id ipſum circa Italiæ eccleſias facere juſſiſſent, Gregorius Præſul una cum Romano populo iniquiſſimis edictis Imperatorum conſtantiſſime contradixit. Adhuc enim CP. Imperator urbem Romam & nonnulla Italiæ caſtra ſub ſua ditione tenebat: quæ poſt modicum Carolo coronam Romani

Imperii suscipiente amiserunt. Sed nunc ad propositum redeamus. Igitur cum hæresis prædicta apud CP. ebulliret, Adrianus, ut diximus, Sedem apostolicam regendam suscepit imperante Constantino & Irene matre ejus. Qui etiam ad eumdem Papam elegantem epistolam miserunt, rogantes ut ipse ad illum locum ascenderet, ubi ipsi universale Concilium decreverant fieri, & firmitatem antiquæ traditionis super venerabilibus imaginibus confirmaret. Initium autem epistolæ hujusmodi est.

Divalis sacra directa a Constantino & Hirene Augustis ad sanctissimum Adrianum Papam senioris Romæ.

Qui a Domino nostro Jesu-Christo vero Deo nostro suscipiunt sive Imperii dignitatem, sive principalis Sacerdotii honorem &c. quo veniat paterna vestra beatitudo ad nos legimus. Data IIII. Kalend. Sept. Indict. VII.

Perlectis igitur Adrianus Præsul Imperatoris litteris, misit & ipse eloquentem valde epistolam, cujus initium est. *Adrianus Episcopus servus servorum Dei, dominis piissimis & serenissimis victoribus Imperatoribus ac triumphatoribus filiis diligendis in Deo Domino nostro J. C. Constantino & Hirenæ Augustis. Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere &c. Romanæ ecclesiæ ulnis suscipiamini. (Ab hinc usque ad finem hujus epistolæ Græcus codex non habetur &c. ut in Act. 2. Concilii 2. Nicæni.*) Data VII. Kalendas Novembris Indictione IX.

Conc. to. 7. col 99. ad 115. edit. Labbeanæ.

Misit etiam idem reverendissimus Papa strenuissimos & doctissimos viros, qui vice ejus Concilio interessent, id est Petrum reverendissimum archypresbyterum sanctissimæ Romanæ ecclesiæ sancti apostoli Petri, & Petrum reverendissimum presbyterum, monachum & abbatem monasterii sancti Sabæ Romæ siti. Cumque in regia urbe Concilium celebrari decrevissent, resisstentibus quibusdam Dei inimicis impediti sunt. Sed post annum hinc & inde collecti quam plurimi Episcopi eorumque legati, factum est sanctum septimum Concilium in Nicæa Bithiniæ, imperante, ut diximus, Constantino & Hirene matre ejus, præsidente quoque domino Adriano I. Papa per suos Legatos in eodem Concilio.

Hic etiam cum ad regem Carolum pergeret, ut veterum pandit

pandit memoria, in locum qui Spinum-Lamberti vocatur, vitam finivit VIII. Id. Julii, & ad ecclesiam monasteriumque beati Silvestri, quod Nonantula dicitur, perductus, honorifice sepultus est: ubi etiam usque hodie miraculis coruscare dignoscitur. Cujus morte Carolus Francorum Rex audita, nimium condoluit, diuque se in lamentis dedit. Nam ab ipso Romanorum Patricius constitutus fuerat, regnumque Italiæ ipso favente susceperat. Cantores etiam doctoresque ecclesiæ ab eo susceperat, & in Metensium urbe constituerat: cujus ecclesiæ cantores usque hodie Romanæ ecclesiæ plus ceteris Gallis in cantu concordant.

Sepulto itaque summo Pontifice & universali Papa Adriano apostolicis infulis involuto, uti mos est Romanum sepelire Episcopum, in prædicto Nonantulo monasterio, sicut superius prælibati sumus, septem de jam dicto cœnobio Diaconi & monachi stolidissimum consilium repererunt dicentes: Quid huic sancto & animæ defuncti prodest, quod tantæ pulcræ vestes marcescunt terreno humore? Melius certe esset, si hæc sancta ecclesia illis honorem haberet. Ideo hac veniente nocte omnes simul ad sepulcrum ejus pergamus, & lucidis ac coruscis vestibus eum exuamus, & vilioribus vestibus induamus. Luce igitur discedente, & tenebris terram obumbrantibus omnes ad monumentum euntes, eum cum silentio desepelierunt, & vestimenta ejus arripuerunt. Et ut lucidius & apertius hoc ab omnibus credatur, adhuc unam pulcram planetam, quam crassantes ei abstulerunt, in nostro monasterio habemus. Sed ut animi similium de tali facinore contabescant, hoc in veritate scimus, quia nullus evasit impunitus. Omnis namque ille furiosus tumultus in eodem anno suæ vitæ finivit cursus, nisi tantummodo unus.

OBSERVATIONES.

I. *PRæmissus libellus de vita Hadriani primi exstat in duobus pervetustis codicibus monasterii Nonantulensis; ejusdemque exemplum Romæ invenimus. Inter superiores formulas, quas Pontifex mox a sua promotione direxit ad diversos, desunt illæ quæ pertinent ad Exarchum Ravennatem, quippe qui ab anno* DCCLII. *pulsus est; atque adeo ad Apocrisiarium, & judices ejusdem civitatis. Exstincta Imperatorum per Italiam potestate, non tamen continuo cessavit mos ille antiquus, ut novus Pontifex Fidei suæ pro-*

fessionem per ecclesias transmitteret. Neque enim ejusmodi formulis suam dignitatem imminui putabant recens electi Pontifices: quorum maxime intererat, suam ipsorum vitam doctrinamque ab omnibus esse approbatam. Ubi aptari potest id, quod Gregorius M. occasione electionis Constantii episcopi scripsit ad clerum Mediolanensem. Judicari namque a vobis ultra non debet semel prælatus: sed tanto nunc subtiliter judicandus est, quanto postmodum judicandus non est, *in lib.* XI. *epistola* XXIX. *Indict.* XI.

II. *Eodem fere modo Deusdedit cardinalis in libro primo contra Schismaticos ait*, Decretum electionis futuri Pontificis, *quod olim exigebant Imperatores, non infringere vim electionis: propterea quod Decretum illud* cum legatur eisdem Imperatoribus sæpe directum fuisse, nusquam tamen legitur eosdem Romanorum electionem mutasse. *Tum subdit.* Hoc quia Domino contrarium erat, ut Ecclesia Pontifice careat, usque dum Decretum, quod ferebatur, iret & rediret; penitus respuêre sequentes Imperatores, pietate religioneque præstantes: sic enim legitur in Romano Pontificali. *Benedictus secundus, natione Romanus, suscepit jussiones clementissimi principis Constantini ad venerabilem clerum & populum Romanæ civitatis: per quas concessit, ut qui electus fuerit Pontifex, e vestigio consecraretur absque tarditate. Non tamen tunc desiit mitti Decretum, tametsi ante ejus susceptionem obtinebat electio. At quo tempore abrogari cœperit ille transmittendi Decreti ritus, nono an decimo sæculo, aliis examinandum relinquimus. Illud constat, undecimo sæculo, per illas funesti Romanorum Pontificum cum Imperatoribus discidii tempestates, hunc morem penitus intermissum fuisse. Certe Urbanus secundus in epistola encyclica de sua electione, quam in veteri codice habemus, generalem tantum exhibet suæ Fidei professionem. Inscripta est hæc epistola*, Venerabili Salceburgensi archiepiscopo, ceterisque reverentissimis episcopis, Pataviensi, Wirceburgensi, Wormatiensi, Augustensi, Constantiensi; & venerandis Abbatibus, & gloriosissimis Welphoni B. & B. atque omnibus majoribus & minoribus. *Sic vero ad propositum loquitur.* De me porro ita in omnibus confidite & credite, sicut de beatissimo patre nostro PP. Gregorio: cujus ex toto sequi vestigia cupiens, omnia quæ respuit, respuo; quæ damnavit, damno; quæ dilexit, prorsus amplector: quæ vero rata & catholica duxit, confirmo & approbo; & ad postremum in utramque partem qualiter ipse sensit, in omnibus omnino sentio atque consentio. *Hæc ille. Porro*

Digitized by Google

ſam dictus Deusdedit in libro quarto integrum caput de petitione ad dedicandum Oratorium, quod in Diurno exſtat pag. 92. refert ex libro Romanorum Pontificum. *Nulla Fidei profeſſio (quam quidem ſciamus) a Romanis Pontificibus edita eſt poſt Bonifacium VIII. cujus formula apud Bzovium vulgata eſt ad annum* MCCXCIV.

III. *Integras formulas, quales in Hadriani vita referuntur, tanti non viſum eſt ut recuderemus, cum ex Diurno libro facile repeti poſſint. Satis ſit variantes lectiones, quæ quidem inſigniores ſunt, adnotaſſe.*

In INDICULO PONTIFICIS *pag.* 26. *lin.* 7. humilis apoſtolicæ *mſ. cod.* hujus apoſtolicæ, *& ita etiam in veteri Diurni exemplari, uti & ſequentia. Pag.* 28. *lin.* 1. *& ſeqq.* item quæcumque..... a te traditæ. *mſ.* id eſt quæque..... traditionem. *ibid. lin.* 19. nuper Conſtantino, *lege* nuper ſub Conſtantino. *pag.* 29. *lin.* 11. quæque ſynodaliter ſtatuerunt, *rectius*, quæque vel ſynodaliter, vel ſpecialiter ſtatuerunt. *pag.* 30. *lin.* 8. & ſequipeda totis viribus meis conatibuſque tradita conſervare, *mſ. codex* exſequi, ac totis mentis meæ conatibus, quæ tradita comperio, conſervare. *pag.* 31. *lin.* 8. curanti, in hac vita corruptibili conſtituto, adjutorium quoque ut præbeas obſecro: *alias*, curanti adjutorium quoque ut præbeas obſecro in hac vita corruptibili conſtituto.

IN SECUNDA PROFESSIONE *ad pag.* 34. *lin.* 4. dilectiſſimi *adde* filii. *pag.* 34. *lin.* 21. nos facturos *dele cum utroque exemplari. pag.* 35. *lin.* 2. cuſtodiemus, quam venerandum, *utrumque*, cuſtodiens, venerandum. *ibid. lin.* 7. revelante, redegit in Symbolum, *cod.* revelante, fidem catholicam redegit in Symbolum. *pag.* 36. *lin.* 10. ſubſiſtentiarum, *lege*, ſubſtantiarum. *pag.* 37. *lin.* 14. ſimul Verbi caro animata anima rationali, *rectius cum utroque*, ſimul Verbi caro, ſimul caro animata, rationalis. *pag.* 38. *lin.* 5. proprietate, utraque natura, *lege*, proprietate utriuſque naturæ, *lin pænultima*, ſemini-Neſtoriani, *emenda*, ſemi-neſtoriani. *pag.* 39. *lin.* 4. Zoara, *mſ.* Zohora. *ibid. lin.* 22. Præſulum, *lege*, Patrum atque Præſulum. *pag.* 40. *lin.* 10. de qua humanitas ei acceſſit, *utrumque*, de qua & initium humanitatis ejus acceſſit. *ibid. lin.* 12. ſubſiſtentiam, *lege*, ſubſiſtentias. *pag.* 41. *lin.* 10. Cyrum, *in utroque* Cyrinum. *ibid. lin. ult.* contra veritatem fidei, *utrobique*, etiam veritate fidei..... declarata atque prædicata. *pag.* 42. *lin.* 8. congregatam, *melius* concretam. *ibid. lin.* 10. ita de, *lege*, ita idem de. *pag.* 43. *lin.* 21. ſynodaliter

ſtatuerunt: *ſic emenda*, ſynodaliter atque decretaliter ſtatuerunt. *ibid. lin.* 24. eorumdemque præſidio cum hominibus eſſe ſequipedam. Unde &c. *Vita habet*, & cum Dei adjutorio, eorum in omnibus eſſe præſidio. Unde &c. *ibid. lin.* 27. evangelicam, *adde* atque apoſtolicam. *ibid. lin. ult.* annitenda, *rectius* admittenda. *Pag.* 44. *lin. ult.* conſolidandam, *in utroque* conſervandam.

Ceterum in illa ſecunda Profeſſione id obſervandum, quod Hadrianus Spiritus-ſancti proceſſionem ex Patre Filioque *confiteatur: id quod ſuperiores etiam Pontifices agnoverant. Cur ergo Leo tertius, Hadriani ſucceſſor, additamentum* Filioque *a Gallis in Symbolo factum non probavit? Nempe quia doctrinam quidem illam Pontifices approbabant: verum Symbolo CP. quidquam addi non ferebant. Nam, ut Græci loquuntur in Concilio Florentino*, etſi pium eſt quod fuit additum: qui tamen hoc patrare auſus fuerit citra cognitionem ſynodicam, culpa nequaquam vacabit, *apud Labbeum col.* 494. *Itaque Pontifices in novis, quas poſt Concilium CP. condidere, formulis particulam* Filioque *facile admiſerunt: in ipſo Symbolo citra legitimam auctoritatem addi nefas eſſe ducebant: quod tamen poſtmodum uſu invaleſcente approbarunt.*

ADMONITIO
IN SEQUENTIA CAPITULARIA.

Capitularia tria, quæ mox referemus, deſcripta ſunt ex veteri codice bibliothecæ Chigianæ, qui olim fuit monaſterii ſancti Pauli ad Urbem, ſcriptus ante annos ferme octingentos. In eo diverſus eſt in multis ordo ab editis, diverſi contextus, ac diverſæ lectiones non contemnendæ. Verum his minutiis omiſſis, ea tantum huc afferimus, quæ ſunt majoris momenti, hoc eſt tria Capitularia, quorum priora duo ſunt Caroli M. tertium Ludovici Auguſti ejus filii. Quæ in tertio dicuntur de judicio ad Crucem, *ex Notis ad Capitularia Baluziana, & ex Gloſſario Cangiano abunde illuſtrantur.*

His Capitularibus propter argumenti affinitatem adjungimus ex Chartario Farfenſi tria præclara inſtrumenta: quorum duo Placita ſunt, alterum Luponis Ducis Spoletani, cujus eſt etiam Preceptum de conditione parthenonis ſancti Georgii prope Reate, quod hæc Placita præcedit: alterum Adalhardi abbatis Corbeienſis, Miſſi Dominici in

Italia sub Bernardo rege, Pippini filio. quod postremum datum est anno XL. *Caroli M. in Italia regnantis, Bernardi vero ejus nepotis anno* V. *Indictione* VII. *hoc est anno Christi* DCCCXIV. *& quidem* mense Februario: *ac proinde paullo post Caroli obitum, qui contigerat Januarii præcedentis die* XXVIII. *sed necdum in Adalhardi cognitionem venerat. Hinc probatur id, quod auctor libelli de translatione sancti Viti scribit, Adalhardum non modo sub Pippino, (quod Paschasius in Adalhardi elogio testatur) sed etiam sub Bernardo, Pippini filio, Italiam administrasse: de cujus in reddenda justitia studio & æquitate idem Paschasius testis est luculentus.*

His succedet ex eodem Farfensi Chartario Narratio contentionis de Cella sanctæ Mariæ in Minione inter monachos Farfenses, & sanctorum Cosmæ & Damiani in Mica-aurea. Cella hæc sita erat in territorio Tuscanæ, prope fluviolum Minionem, a quo vocabulum traxit.

INCIPIT CAPITULARE,

Qualiter domnus Rex ad placitum suum fidelibus suis ammonuit.

I. Volumus atque ammonemus &c. *ut tom.* I. *Capitular. col.* 355. *artic.* XXXVII.

II. Ut abbates, qui monasteriis regularibus præsunt, volumus atque jubemus ut secundum Regulam vivant & doceant, & de subjectis de hoc, quotquot illis & carnaliter & spiritaliter ministrare curent, & vigilantiam habeant.

III. Ut abbates, qui Canonicam debent normam illis, similiter suis provideant clericis, sicut Ordo Canonicus docet, & juxta vires certent, qualiter ipse Ordo ibidem servetur, & officium debitum ipsi explere queant, &, ubi opus est, sua monasteria emendare procurent: & ut abbates monasteria sibi commissa magis frequentare delectent, & suos clericos instruant, ut Dei servitium expleant, & Ordinem suum custodiant, quos per cetera delectamenta pro voluntate sæcularium vacare non sinant, nisi forte contingat eos in servitio domni Imperatoris nostroque esse occupatos; & hoc ad tempus erit, non semper.

IV. Ut vassi & austaldi nostri in ministeriis vestris, sicut decet, honorem & plenam justitiam habeant: & si præsentes esse non possunt, suos advocatos habeant, qui eorum res ante Co-

mitem defendere possint: & quicquid eis quætitur, justitiam habeant.

V. Volumus atque jubemus, ut Advocati in præsentia Comitis eligantur, non habentes famam malam: sed tales eligantur, quales lex jubet eligere.

VI. Volumus etiam atque jubemus, ut Comites & eorum judices non dimittant testes habentes malam famam testimonium perhibere: sed tales eligantur, qui testimonium bonum habeant inter suos pagenses. Et primum per ipsos judices inquirantur, & sicut ab aliis rectius inquirere potuerint, ita faciant, non voluntati malorum hominum assensum præbentes: ut & ipsi Comites vel eorum judices, quos noverunt, causam, de qua inter eos agitur, compertam esse, sine blandimento ipsius, qui causam habet, faciant ad eamdem causam venire, & per eorum inquisitionem definita fiant. Et jubemus ut testimonia ab invicem separentur, sicut lex jubet: quia si ita agant, multi falsi testes possunt convinci.

VII. Sed & hoc volumus, ut Comites plenam justitiam de latronibus faciant per eorum ministeria, & ut malefactores & fures non patiantur quietos residere, sed per eos, in quantum valent, infestent.

VIII. Ut ante Vicarios nulla criminalis actio definiatur, nisi tantum leviores causæ, quæ facile possunt dijudicari. Et nullus in eorum judicio aliquos in servitio homines conquirat, sed per fidem remittantur usque in præsentiam Comitis: & ingenuos homines nulla placita faciant custodire, postquam illa tria custodiant placita, quæ instructa sunt: nisi forte contingat, ut aliquis aliquem accuset, exceptis illis scabinis, qui cum judicibus residere debent.

IX. Volumus ut sicut nos omnibus legem conservamus, ita & omnes legem nobis conservare faciant, & plenam justitiam in eorum ministeriis, quidquid ad nos pertinet, facere studeant.

X. Inhibemus ut propter ullam districtionem, quam nos facere jubemus, aut pro quibuslibet causis servi non mittantur in districtionem, sed per Missos nostros vel domini eorum, aut illorum advocati, ipsos servos distringant, & ipsi, sicut lex jubet, rationem per servos reddant, utrum culpabiles sint, an non: ipsi vero domini distringant & inquirant servos suos, sicut ipsi amant.

XI. Ut nemo forcapium de mancipiis aut de qualibet causa

Digitized by Google

recipere præſumat, ſicut ſæpius domnus Imperator commendavit.

XII. Ut mancipia adventitia & fugitiva nullus recipere præſumat.

XIII. De mannire vero, niſi de ingenuitate aut de hereditate non ſint, aperte obſervandum: de ceteris vero inquiſitionibus per diſtrictionem Comitis ad mallum veniant, & juſte examinentur ad juſtitiam faciendum, &c. *ut tomo* 2. *col.* 1105.

Si quis Langobardus faciem Dei & ſtatum humanæ fragilitatis recogitans, pro ſalute animæ ſuæ de rebus ſuis voluerit judicare, &c. *tom.* 1. *col.* 347.

XIV. Si quiſlibet contempta juſſione noſtra, ceteris in exercitum pergentibus, domi reſidere præſumpſerit, plenum haribannum ſecundum legem Francorum, id eſt ſexaginta ſolidos, ſciat ſe debere componere, &c. *ibid.*

II.

CAPITULA PLACITI MANTUANI.

I. De ſingulis Capitulis, qualiter Mantua ad placitum generale..... omnibus notum fecimus.

II. De juſtitiis eccleſiarum Dei, viduarum, orphanorum minus potentium volumus atque omnimodis præcipimus, ut omnes Epiſcopi, & Abbates, & Comites ſecundum legem pleniter juſtitiam faciant, & recipiant.

III. Hoc ſtatuimus, ut unuſquiſque clamator tertiam vicem ad Comitem ſuum ſe proclamet, & inde idoneos homines habeat, qui hoc veraciter ſciant quod proclamaſſet, & nullam exinde juſtitiam habere potuiſſet: & ſi * qualiter fecerit, & antea ad placitum ſe proclamaverit, legem ſuam componat. * *f.* aliter

IV. Comites vero de illorum parte per teſtes affirment, quod ei juſtitiam facere voluiſſent, & omnia notarium ſuum ſcribere faciant quanti ad ſe proclamaſſent, vel quantas juſtitias factas habent: ut nullam excuſationem habere poſſint: niſi veritas clara ſit, & juſtitiam facere voluiſſet, & hoc ipſe Comes aut ejus advocatus per ſacramentum firmare poſſit, quod de illorum juſtitia nullam negligentiam habeat, & per ipſa brevia cognoſcere valeamus, utrum ad ſe proclamaſſet, an non.

V. Hoc omnibus notum ſit, ſi quiſlibet poſt cauſam legibus finitam pro ſe clamaverit, aut xv. accipiat * gamatos, aut ſolidos xv. componere cogatur. * *Id eſt* percuſſiones

Digitized by Google

VI. Ut nullus alterius presbyterum recipiat, antequam ab Episcopo loci illius examinatus vel inquisitus sit: neque liceat ibi Missas celebrare.

VII. Ut quando Episcopus pro sua parrochia cercata fecerit, Comes vel sculdaïs ei adjutorium præbeat, qualiter ministerium suum pleniter perficere valeat secundum canonicam institutionem.

VIII. Ut nullus mancipia christiana vel pagana, nec qualibet arma, vel armissos foras regno nostro vendat: & qui hoc fecerit, bannum dominicum componere cogatur: & si ea mancipia minine revocare potuerit, widringum suum componat.

IX. Ut nullus alteri teloneum præsumat tollere, nisi secundum antiquam consuetudinem; & alibi non tollat, nisi in locis antiquis & legitimis: & cui injuste tollitur, secundum legem componatur, & insuper bannum nostrum Missis nostris componat.

X. Ut nullus post calendas Augusti istos denarios, quos modo habemus, & usi sumus, dare audeat, aut recipere: si quis hoc fecerit, bannum nostrum componat.

XI. De latronibus, qui ante Missos nostros minime venerunt, ut Comites eos perquirant, & ipsos aut fidejussores, sub custodia servent, donec Missi ibidem revertantur.

XII. Ut nullus quemlibet hominem Langobardum cum invassatico vel casa sua recipere audeat, antequam sciat unde sit, vel quomodo natus est: & qui aliter fecerit, bannum nostrum componat.

XIII. De synodochiis volumus atque præcipimus ut restaurata fiant.

XIV. De vassis regalibus & de justitiis illorum, ut ante Comitem suum recipiant & reddant.

III.

IN NOMINE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI HLUDWICUS nutu divino a Deo coronatus serenissimus Augustus, omnibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, seu cunctis fidelibus nostris. Capitula quæ nobis addere placuit hæc sunt.

I. Si quis cum altero de qualibet, &c. *ut tomo* 1. *col.* 601. *cap.* x. *his exceptis.* In ecclesiasticis vero negotiis Crucis judicoi

dicio rei veritas inquiratur. Hoc de timidis atque imbecillibus sive infirmis, qui pugnare non valent, ut nullatenus propter hoc justitia sua careant, censemus faciendum. Testes vero de qualibet re non aliunde, &c.

IV. Si duo testimonia de qualibet re fuerint, & inter se discordent, tunc Comes eligat unum ex una parte, & alium ex altera parte: ut illi duo decertent cum scutis & fustibus. Nam si flebiliores fuerint ipsi testes, tunc ad Crucem examinentur. Quod si majoris ætatis sunt, & non possunt ad Crucem stare; tunc mittant aut filios, aut qualemcumque hominem possunt, qui pro eis hoc contendat: & ille qui de illa falsitate convictus fuerit, dextram manum perdat. *vide tom. I. col. 688. n. x.*

V. De omnibus debitis solvendis, sicut antiquitus fuit constitutum, per XII. denarios solidus solvatur per totam Salicam, excepto leudes. Si Saxo aut Friso aliquem occiderit, per XL. denarios solidus solvatur. Infra Salicos vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus XII. denarii pro solido solvantur, sive de homicidiis, sive de rebus.

VI. De mannire vero nisi de ingenuitate, &c. *ut in editis.*

ITEM ALIA CAPITULA.

VII. Primum omnium placuit nobis, ut cartulæ, *ut in edit. tom. I. col. 689.*

VIII. Qui pulsat quod res venumdasset, & non justo pretio; accedant ambæ partes super res, quas venumdavit, & existimatores cum ipsis, & rememorent & appretient res ipsas, sicut tunc valebant, quando res ipsæ bene restauratæ fuerunt, antequam nos huc cum exercitu nostro issemus. Et si res ipsa sic appretiata fuerit justo pretio, sicut in ipsa cartula legitur, quod res ipsæ justo legitimo pretio venumdassent, sicut tunc valuerunt, ut dictum est; venditio ipsa firma permaneat. Nam si res ipsas amplius æstimaverint quod tunc valuissent, quam pretium ipsum quod accepit; & ipse qui venumdaverit ostendere potuerit, ut ex necessitate famis venditionem ipsam fecisset; aut in cartula ipsa manifestaverit tempore necessitatis famis: cartula ipsa frangatur, & pretium juxta ut in ipsa cartula legitur, reddat, & recipiat res suas sicut modo invenit eas: ante posito ædificio aut labore, qui postea ibi factus est, ipse qui fecit tollat, aut sicut inter eos convenerit: & de ista venditione ipsa persona agat quæ venumdavit, aut filius ejus, non alter propinquus.

IX Cartulæ illæ quæ leguntur de donatione, similiter volumus ut apprecientur. Si amplius valuerint res ipsæ, quando restauratæ fuerunt, quam ipse * *launegild* fuisset, quando accepit; & ipsam donationem similiter strictus ex necessitate famis fecisset, & si probare potuerit, reddat *launegild*, & recipiat res suas, & cartula ipsa frangatur.

* pretium venditionis *V. Glossar.*

X. De donatione vel venditione, quæ in loca venerabilia facta sunt, suspendi jussimus, dum enim compensaverimus in synodo cum Episcopis & Comitibus, quomodo fieri debeant: & hoc jubemus, ut illis partibus justum procedat judicium, ubi nos aut nostra * ostis fuerimus per illud quod supra scriptum est. Et hoc statuimus, ut cartulæ illæ, quæ tempore Desiderii factæ fuerunt per districtionem famis, aut per qualecumque ingenium, ut ista causa non computetur: sed juxta legem ipsorum exinde procedat judicium. Et hoc damus in mandatis, ut quicumque homo ab hac præsenti die xx. mensis Februarii suas vendere res voluerit, in omnibus eorum pertineat potestarem: tantum sic faciant, sicut eorum fuerit lex. Unde qualiter nobis placuit præsentem deliberationis notitiam pro amputandis contentionibus fieri jussimus, & nobis legi fecimus, & volumus ut sic procedat judicium. Facta notitia anno dominorum nostrorum.....

* exercitus

PRÆCEPTUM

LUPONIS DUCIS SPOLETANI

De conditione Monasterii sancti Georgii prope Reate.

IN Dei nomine domnus Lupo & domna Hermelinda gloriosi & summi Duces, monasterio sancti Georgii martyris Christi, sito prope muros civitatis nostræ Reatinæ, quem Christo protegente monasterium puellarum esse constituimus. Laudabilis & misericors omnipotens Deus, qui dedit remedia nobis mundanda peccata, sicut rogus, inquit, extinguitur latice, ita eleemosyna sæva purgantur peccata. Non te excuses per multitudinem divitiarum tuarum: quoniam qui nobis dedit, & in alios ipse pro sua pietate largitur. Quid mo-

dicæ fidei, quid adhuc dubii sumus? nam centies retribuet, & vita æterna fruebitur: quia auctor noster pro nostra salute suum sanguinem effudit, & nos non volumus pro nostro Redemptore res nostras amittere. Esto propitius Christe delictis nostris, & hoc monasterium puellarum sit tibi placabile, Deus, quod pro nostris facinoribus tribuimus, donamus, & in æterna traditione concedimus prædictum monasterium sancti Georgii martyris Christi cum omni substantia sua, quam ibidem pertenuit, & usque nunc possessum est, in eo ordine, ut ibibem congregatio sanctimonialium feminarum esse debeat, quas ibi Dominus dignatus fuerit aggregare, tam * incolares, quam de diversis provinciis, undique Dominus adauxerit, hoc est Langobardas vel Francas: ut secundum Deum & sanctam Regulam in ipso sancto cœnobio vitam suam degere debeant, & quotidianis diebus pro Christianarum animarum salute hostias & Deo laudes referre debeant: & qualiter Dominus inspiraverit omnem ipsam congregationem, uno consensu sive Priorem eligant, sive Abbatissam in Dei timore. Et hoc namque monasterium vel ipsa sancta congregatio sub tuitione & defensione debeat esse sanctæ Dei genitricis Mariæ monasterii * in Acutiano, & nunc ibi modo DOMNOLINAM abbatissam constituimus, ut usque dum ei Dominus vitam dignatus fuerit largire, custos & rectrix ibi esse debeat regulariter, uti competit Dei famulam & abbatissam. Post vero ejus defunctionem, sicut casus humanus fragilis est, dum ab hac luce fuerit subtracta, ipsa congregatio monacharum, ut superius affati sumus, uno consensu, qualis earum congrua fuerit, una cum permissione & consensu abbatis monasterii sanctæ Dei genitricis Mariæ, vel ejus successoris, qui post ipsum abbas fuerit, licentiam habeat prædicto tenore sibi eligere abbatissam. Quod vero præceptum offertionis nostræ nullus gastaldus vel actionarius noster de his, quæ nostra constituit largiter potestas, audeat vexare quandoque: sed omni tempore firmum & stabile permaneat. Ex jussione supræscriptæ Potestatis scripsi ipse ego Dagar. Notarius. Dat. juss. Spolet. in palatio, anno Ducatus nostri in Dei nomine VI. mense Aprili, per Indictionem XV. sub Immone gastaldo nostro feliciter.

* *id est* hujus provinciæ.

* *scil.* Farfensis

Digitized by Google

PLACITUM EJUSDEM LUPONIS DUCIS.

IN Dei nomine dum reſiderem ego domnus LUPO, glorioſus & ſummus Dux gentis Langobardorum in Spoleto, in palatio, una cum judicibus noſtris, id eſt Gademario, Arechis Diac. Perto Stol. Allone Sculd. Camerino gaſtaldo de Valva, Immo de Reate gaſtaldo, vel aliis pluribus adſtantibus, ibi venerunt in præſentia noſtra Claudianus presbyter & monachus una cum Vitulo Germano ſuo, & nepotibus ſuis, id eſt, Anſualdo presbytero, Saxoreo, Auſone, habentibus cum eo altercationem de ſubſtantia ſua. At ubi proponebat ipſe Claudianus presbyter, dicens: Sunt modo anni non minus triginta, ex quo habuimus ſubſtantias diviſas cum iſtis fratribus meis; & in portione, quæ mihi venit in Terentiano, ædificavi pro anima mea monaſterium ſanctæ Mariæ & ſancti Archangeli Michaëlis. Poſtea dum mihi contigiſſet infirmitas uſque quo ad tranſitum venirem, feci per ſcriptum, ut omnes portiones ſubſtantiæ meæ, vel conquiſitum quod habui, cum ipſo monaſterio poſt meum diſceſſum reverterentur omnia in dominatum vel poteſtatem monaſterii ſanctæ Mariæ in Acutiano. Dum hoc factum eſt, fecit in me Deus ſuam pietatem, & reductus ſum ad medelam ſalutis de ipſa infirmitate. Modo vero compungente me divina majeſtate, volo cum omni ipſa ſubſtantia eſſe ſervus ſanctæ Mariæ, & in monaſterio introire, & regulariter vitam ibi finire.

Reſpondebat pars Vituli & Anſualdi & nepotum meorum, qui cauſam ſuam aliorumque fratrum ſuorum , qui in Reate remanſerunt, vindicabant. Non faciat Deus ut veritas ſit ſicut propoſuiſti, ſed nos dicimus veritatem, qualiter acta eſt cauſa inter nos de ſubſtantiæ noſtræ diviſione. Verum eſt quod jam plures anni ſunt, ex quo habuimus diviſas ſubſtantias, & in quo modo dicimus. Dum ad dividendum veniſſemus, habuimus ſubſtantias per ſingula loca, & domum cultam non habebamus, niſi unam caſam in Terentiano: alias caſas tantum colonicias habebamus. Et dum in plures partes nobis eveniret, ad ſortiendum ipſam domum cultam, ſic a nobis poſtulavit iſte frater noſter Claudianus, ut dimitteremus illi ſuper totam partem ſubſtantiæ noſtræ ipſam caſam, domum cultam in Terentiano cum omnibus ſuis pertinentiis, in tali tenore, ut commune

nobiscum ibidem ædificare deberet monasterium: ita ut filii nostri ibi tenderent, & in ejus traderentur servitio, & ad discendum litteras: post ejus vero decessum, ipsum monasterium vel ejus partes reverterentur in nostram vel filiorum nostrorum potestatem. Nos vero communiter cum eo construximus ipsum monasterium, & filios nostros ut nobis repromitteret tradidimus ei ad serviendum; & chartulam nobis in eo tenore fecit, ut post ejus obitum nobis remaneret. Modo autem vult eam subtrahere nobis, introïens cum rebus ipsis in monasterium sanctæ Mariæ, quod nobis major comparescit præjudicium esse.

Sed proponebat Claudianus dicens. Quid plura habeo dicere quam dixi? nequaquam dixerunt verum, nec aliquando placitum istum ad eos feci de mea portione, aut scriptum ut proponunt.

Dum talia nos qui supra domnus Lupo eorum cognovissemus intentionem una cum prædictis judicibus nostris, interrogavimus ipsum Claudianum, si haberet chartulam ut dixit, quam in transitu suo fecisset. At ille nobis dixit, quia ecce chartam præ manibus habeo illam. Fecimus eam in nostra relegi præsentia. Continebat enim, qualiter prius dixerat, ut post ejus obitum reverteretur in sanctam Mariam. Iterum ipsi fratres vel nepotes ejus ostenderunt a parte sua chartam, ut dicebant, quam Claudianus eis fecisset. Fecimus & ipsam relegi. Comparuit fraudulentia, in qua re nec Notarium verum habebant, nec testimonia. Comparuit nobis rectum, & decrevimus Deo medio una cum supra scriptis judicibus nostris, ut pars Claudiani diceret eorum justitiam ad sancta Dei Evangelia, quod suam portionem eis nullo modo obligasset, nec chartulam ipsam ad eos fecisset: sed ab illa hora liceret ei cum rebus suis in jam dictum monasterium introire. Quod de præsenti præparavit se ipse Claudianus facere eis ipsum sacramentum. Ipsi vero donaverunt ei, & amiserunt sacramentum ipsum ante præsentiam Immonis gastaldi, Andualdi Sculd. Thuderadi presbyteri, Alifredi actionarii, Teudualdi gasindii, Guederici seu Ursi centurionis, & Probati atque Gustantii: & finita est inter eos causa. Quod vero judicatum ex jussione suprascriptæ Potestatis scripsi ego Dagar. Notarius mense Decembri per Indictionem IIII, feliciter.

PLACITUM

Adalhardi abbatis, Miſſi dominici.

CUm veniſſem ego ADALHARD abbas, Miſſus domini Imperatoris Caroli, civitatem Spoletium, & reſediſſem in judicio in palatio cum Sigualdo, Gradigis, & Hiſemundo epiſcopis, Leone judice domini Regis, Fratello abbate, Johanne, Leodegar & Magio, Maximo, Hilderico, ſeu Hilpidiano Caſt. Benedicto & Baſſo ſcavinis, Tribuno ſcavino de Camerino, ibique veniens ad reclamandum BENEDICTUS abbas monaſterii ſanctæ Dei genitricis Mariæ, ſiti Sabinenſis, una cum Johanne advocato ſuo, quod quidam Leo de Reate feciſſet traditionem in eodem monaſterio de rebus ſuis, & haberet exinde convenientiam factam cum Herſoaldo genero ejuſdem Leonis, filio Rumualdi Caſt. ipſo ejus genitore conſentiente, ut ſuper ſe aut ejus heredes res ipſas retollere quæſiſſent per quodlibet ingenium, aut contra eos exinde habere voluerit cauſationem, componeret eis argenti libras LX. Sed modo contradicunt ei ipſas res, & non permittunt ipſum monaſterium habere ſecundum ſuam obligationem. Et dum ipſe Rumualdus & Herſualdus eſſent præſentes, & audiſſent hanc proclamationem, fecimus nobis in primis relegi breve illud traditionis, quod Leo fecerat in eodem monaſterio de rebus ſuis. Deinde fecimus relegi illam convenientiam obligarionis, quam ipſe Herſualdus, ipſo genitore ſuo conſentiente, eidem Benedicto abbati factam habebat: ubi continebatur, ſicut ſuperius aſſeruerant. Et poſt relecta munimina ipſa, interrogavimus ipſum Rumualdum & Herſualdum, ſi aliquid adverſus hæc dicere voluiſſent. Qui dixerunt: Nos illi de rebus ipſis numquam contradiximus, nec contradicere quærimus. Et replicans ipſe Johannes advocatus aïebat: Certe tu contradixiſti, & contra nos exinde cauſationem oppoſuiſti, & ita poſſumus comprobare. Tunc affati ſunt ipſe Herſualdus & Rumualdus: Certe negare non poſſumus, nec volumus, quia contradiximus ipſas res, & cauſationem exinde oppoſuimus. Hoc dicto venit e contra Scaptolfus de Reate, ſimiliter gener ejuſdem Leonis, & dixit: Convenientiam iſtam quam tibi iſti Herſualdus & Rumualdus fecerunt, facere non potuerunt de re-

Digitized by Google

bus ipsius Leonis, eo quod ex se convenientia obligationis, quam mihi fecit iste Rumualdus, ante ipsam, quam vos ostenditis, ut res ipsas, quas vos quæritis, mecum dividere debuisset: & si non divisisset, & aut ipse, aut Herfualdus filius ejus ita non adimplessent, & aliter removere quæsissent per qualecumque ingenium; componerent mihi mancos CXC. Et dum ipsam nobis relegi fecissemus, continebatur ibi, sicut ipse Scaptolfus asseruerat. Et relecta convenientia ipsa, interrogavimus ipsum Rumualdum, cur talia fecisset: & quando se primo obligaverat Scaptulto, se iterum quare ad partem monasterii obligasset. Qui dixit, quod nescienter hoc fecisset. Et adhuc interrogavimus eum, si posset aliquid contradicere, quod pœnas ipsis convenientiis obligatas componere non debuisset. Qui dixit, quod nullatenus posset contendere, ut pœnas ipsas non solveret. Hoc dicto, fecimus eum dare guadium supra scripto Johanni advocato, ut componeret ad partem ejusdem monasterii secundum ipsam convenientiam, & juxta suam obligationem libras LX. Et deinde fecimus eum dare guadium eidem Scaptulfo de compositione mancos CXC. secundum chartam ipsius obligationis, quam ei fecerat: & data guadia ista, suspendimus causas ipsas usque ad alium diem.

Et dum conjungeremus cum Suppone Comite Palatii, Guinichis & Heccideo Ducibus, & pertractaremus quomodo aut qualiter finem inter eos fecissemus; venientes alio die in eodem palatio suprascripto, Comiti & Ducibus per ordinem illorum causas, sicut actæ fuerant, intimavimus. Et dum ipse Rumualdus inventus fuisset culpabilis, cœpimus rogare misericordiam, ut eum non opprimerent, sicut poterant, de ipsis compositionibus. Et statim supra scriptus Benedictus abbas cum Johanne advocato suo dixit: Certe nos a nostra parte nullam compositionem ei tollere quærimus, nisi tantummodo volumus habere res ipsas, quas ad partem monasterii ipse Leo tradidit. Deinde Scaptolfus dixit: Certe & ego ex mea parte nullam compositionem quæro illius: solummodo liceat mihi habere meam portionem, quæ mihi pertinet a conjuge mea de hereditate ejusdem Leonis soceri mei, vel quam per chartam in eadem conjuge mea vel filiis ejus dederat. Et statim sua bona & spontanea voluntate primo omnium ipse Benedictus abbas cum Johanne advocato suo cesserunt, & perdonaverunt eidem Rumualdo & Herfualdo filio ejus ipsam compositionem nimi-

mirum lib. LX. & fufceperunt ab eis *Launechild*, manicias par unum. Et deinde Scaptolfus, fua fponte ceffit & perdonavit eis ipfos CXC. mancos, & fufcepit ab eis *Launechild*, fimiliter manicias par unum. Et cum ita factum fuiffet, guadiaverunt inter fe ipfi fimul & Maufio, tutor Liupæ, cognatæ ejufdem Scaptolfi, filii fupradicti Leonis, ut ambularent ad dividendas ipfas res ejufdem Leonis: & pars monafterii tolleret medietatem, quæ fuerat portio ejufdem Leonis; & ipfe Scaptolfus & Rumualdus cum filio fuo atque Maufione, tutore ejufdem Liupæ, tollerent medietatem fecundum legem: ita fane, ut quicquid exinde ipfe Leo in conjuge ejufdem Scaptulfi vel filiis ejus per chartam dederat ante, haberent fibi: & dimifit ipfe Scaptolfus eidem Rumualdo & Hetfualdo fuam portionem, quæ ei de conjuge fua debebatur in Amiterno. Reliqua omnia diviferunt, ficut fupra fcriptum eft, tantum ut quod ipfe Leo alii donaverat, aut in ecclefia obrulerat, vel fervos pro anima fua liberos dimiferat, in illa Leonis ejufdem portione fit omne computatum: & munimina omnia obligationis & convenientiæ, quæ inter fe Scaptolfus & Rumualdus, feu & Benedictus abbas facta habuerant, ftatim præfentibus nobis fua voluntate caffaverunt, & dixerunt quod amplius convenientias vel promiffiones non haberent, quas alter adverfus alterum oftendere poffet: tantummodo fuprafcriptum breve traditionis, & illa charta, quam Leo in conjuge ejufdem Scaptulfi vel in filiis ejus emiferat, ftabilitæ remaneant: & finita eft caufa. Unde qualiter acta vel deliberata eft caufa, præfentibus teftibus notitias uno tenore pro eorum fecuritate Urfinianum notarium domini Regis facere commonuimus: & ego quidem Martinus notarius ex ipfius Urfiniani fupra dictatu fubfcripfi anno dominorum noftrorum Caroli & Bernardi Regum XL. & V. menfe Februarii, Indictione feptima. † Ego Adalhardus fubfcripfi. Signum vel manus Supponis Comitis palatii qui interfuit. † Ego Accideus Comes interfui. † Ego Hifimundus epifcopus interfui. † Ego Maximus caft. ibi fui. † Ego Tribunus interfui. † Ego Hildericus interfui. † Ego Johannes Sculd. ibi fui. † Ego Guinich. ibi fui. † Ego Leo baffus domini Regis concordem me fubfcripfi.

NARRATIO

NARRATIO CONTENTIONIS

DE CELLA S. MARIÆ IN MINIONE

Inter monachos Farfenses & sanctorum Cosmæ & Damiani.

Contentio igitur quæ fuit de Cella sanctæ Mariæ in Minione inter hoc nostrum monasterium, & monasterium sanctorum Cosmæ & Damiani, quod ponitur in Mica-aurea, ita exorta est, ut inferius referemus: quam huic operi inseruimus, ex authenticis schedantes, ob id maxime, his ut auditis deinceps caveatur a rectoribus cœnobii hujus, ne similis proveniat eventus. Obsecramus autem omnes seniores, qui audituri estis, pro Dei amore sanctæque Mariæ servitio diligenter auscultetis, atque discrete discernatis, si umquam plus injustam absurdamque litem audistis, quam seniores prædicti monasterii sanctorum Cosmæ & Damiani de hoc fecerunt. In veritate quæ Christus est vobis dicimus, quia per centum & eo amplius annorum curricula fuit prædicta Cella de Minione sub jure & dominio hujus monasterii sanctæ Mariæ, antequam præfatum monasterium sanctorum Cosmæ & Damiani fuisset incœptum, quemadmodum in sequentibus audietis.

Karolus denique, piæ memoriæ piissimus imperator, prædictam Cellam per suum præceptum huic monasterio in primis contulit. Deinde Hludovicus filius ejus & omnes sui successores confirmaverunt: & hoc monasterium semper illam tenuit, usque dum Sarraceni venerunt, qui cuncta monasteria extra Romam divastarunt funditus: ita ut etiam hoc monasterium XLVIII. annis absque habitatore esset. Et post hanc divastationem hujus monasterii restaurator præcipuus exstitit venerabilis abbas Ratfredus. Post ejus mortem Campo abbas tenuit hujus regimen monasterii: qui ordinavit in prædicta cella unum Præpositum ad ipsum locum restaurandum, nomine Venerandum, quem acquisivit ab Abbate monasterii sancti Justi de Tuscana: ac fecit ei de prædicta cella destructa libellum in tribus personis monachorum, succedentibus uno duobus, sicut consuetudo sæcularium monachorum tunc erat, unde & appatum ipse Abbas apud se retinuit. Quo ingressus,

cito incolumem locum restituit: Valentinus quoque, Centumcellensis Episcopus, ipse ecclesiam consecravit. Venerandus vero jam dictus præpositus, quamdiu ibi habitavit, ita obediebat Camponi abbati suisque successoribus, sicut & alii præpositi facere consueverant.

Hoc namque tempore cœpit Benedictus, qui dicebatur Campaninus, ædificare prælibatum monasterium sanctorum Cosmæ & Damiani in sua proprietate, sicut pæne omnes Romani sciunt, & adhuc supersunt plures qui recordantur: quo completo, cœpit jam dictus Benedictus quærere utilem monachum, quem ibi abbatem præponeret. Cui cum a quibusdam de ipso Venerando indicatum fuisset, cum consensu istius monasterii abbatis, cujus erat præpositus, ordinavit eum abbatem, qui quamdiu advixit, cellam Minionis sæpe dictam tenuit ad jus & fidelitatem hujus monasterii, & pensionem quæ in libello superius nominato, quem secum portare solebat, annualiter reddebat, & aliud servitium Abbatibus hujus monasterii libenter exhibebat. Quo mortuo successor suus abbas, Silvester nomine, cui libellum prædictum dimisit, cœpit subtrahere illam pensionem quam dare debebat: qua de causa magna controversia orta est inter illum & Johannem Abbatem hujus monasterii ante præsentiam domni Ottonis imperatoris primi in Synodo generali, quæ tunc facta fuit in basilica sancti Petri majori, in qua ceteris videntibus reinvestivit idem Imperator Johannem abbatem de prædicta cella, & dedit illi suum nuntium usque illuc, qui & ibi eum investisset. Sed Lambertus Cæcus restitit illis, qui favebat parti alterius abbatis. Imperator vero ipse ivit ad alias partes: & tunc ratio ipsa dilata est usque ad tempus Ottonis secundi Imperatoris: qui videlicet Imperator ira motus contra Johannem præfatum abbatem, tulit ei abbatiam, & alteri dedit. Qua de causa egressus Johannes abbas de hoc monasterio, abiit ad Azonem abbatem de Aventino, suum germanum, portans secum quædam præcepta & aliquantas chartas hujus monasterii: inter quas erat præceptum de cella Minionis, & apparum jam dicti libelli: quæ duo furatus est Ursus malivolus presbyter, qui dicebatur de Malepascia, qui & camerarius erat ejusdem Johannis abbatis; atque vendidit ea prædicto Silvestro abbati sanctorum Cosmæ & Damiani, & tulit inde triginta libras denariorum. Ad quorum exemplar fecit sibi facere idem Abbas

unum falsum præceptum, quod dicebat factum fuisse a rege Hugone.

Ab hoc tempore cœperunt ipsi abbates jam securius ipsam tenere cellam usque ad tempus Ottonis III. imperatoris atque Hugonis hujus monasterii abbatis: quam contentionem idem Imperator legaliter cum consilio Silvestri venerabilis Papæ atque consensu, necnon & Hugonis inclyti marchionis, ceterorumque judicum Romanorum judicio finivit, ut inferius veraci stilo demonstrabimus. Ex quo jam tempore præfatus Hugo abbas, ejusque successores tenuerunt ipsam Cellam quiete, scilicet sub ipso Imperatore & Hugone marchione per XXXII. annorum pæne curricula: quibus mortuis invasit eam Cadulus Comes, sed cito emendavit. Deinde sub domino Heinrico imperatore, qui reconfirmavit eam huic monasterio per suum præceptum, ac sub Raynerio marchione: sed neque Romani Pontifices, quibus pertinet monasterium ipsum sanctorum Cosmæ & Damiani, & ibi juxta habent civitatem Centumcellensem, aliquam umquam molestiam abbatibus hujus monasterii sanctæ Mariæ de ipsa cella fecerunt.

Hanc autem cellam Minionis monasterio sanctæ Mariæ confirmavit Otto, & Heribertus cancellarius vice Petri Cumani episcopi recognovit, data III. Non. Decembris, anno dominicæ Incarnationis DCCCCXCIX, Indict. XIII. anno domini Ottonis regnantis XVI, imperii IV. Actum Romæ feliciter.

Anno vero pontificatus domni Gregorii V. Papæ secundo, Imperii autem domini Ottonis imperatoris similiter secundo, presbyteri ecclesiæ sancti Eustathii, sitæ in Platana, reclamaverunt ad dominum Gregorium papam & imperatorem Ottonem, residentes in basilica beati Petri apostoli, super Hugone abbate hujus monasterii, dicentes quod contenderet eis duas ecclesias sanctæ Mariæ & sancti Benedicti, ædificatas in Thermis Alexandrinis, cum casis, cryptis, hortis, terris cultis & incultis, areis, columnis, & oratorio Salvatoris infra se, vel omnibus earum pertinentiis, sitas Romæ regione IX. Casu autem accidente affuit ibi Hugo prædictus abbas: qui jussus ad ipsum placitum venit, & inquisitus respondit: Rogo vos date mihi inducias, quia neque judices habeo, neque advocatum. Tunc voluerunt ei dare Romanum advocatum; Et Abbas: Res monasterii nostri sub lege Langobarda viguit: propterea nolo

Romanum advocatum. Et illi: Velis, nolis, legem Romanam facere habebis. Et hoc se abbas nullatenus facturum respon dit, nisi audisset ex ore domini Imperatoris. Tunc per cucullam apprehensus, ibidem sedit coactus : jussu autem domini Imperatoris inducias accepit a tertia feria usque in sextam feriam. Abiens autem abbas, die quo jussus est cum advocato & judicibus reversus est. Interrogatus autem per quam se legem defendere vellet; respondit Hubertus Dativus judex, & hujus monasterii advocatus: Secundum legem Langobardam nos defendimus, quia per centum & eo amplius annos res nostri monasterii sic defensata est. Quod cum Imperatori fuisset relatum, dixit: Si ipsum monasterium per legem Langobardorum fuit defensatum, a sua lege nullatenus subtraho eum. Tunc præfatus abbas ostendit confirmationem factam a Lothario imperatore, ubi continebatur, quomodo diffinitum est ante præsentiam prædicti Imperatoris & domni Paschalis papæ, quod hoc monasterium sub lege vivere debeat Langobardorum, & sub tali privilegio, sicut cetera monasteria regni Francorum, id est Luxoviensium, Lirinensium, & Agaunensium: & Pontificem Romanum nullum dominium in jure ipsius monasterii habere, excepta consecratione. Quam confirmationem advocati presbyterorum voluerunt reprobare. Ad hæc advocatus hujus monasterii jubente domno Leone, qui erat archidiaconus, & ex parte domni Imperatoris, voluit sacramentum præbere cum suis sacramentalibus, quod scripta ipsa falsa non essent, & quod hoc monasterium per ipsam confirmationem per centum & amplius annos se defensavit per legem Langobardorum. Insuper per pugnam & per testimonia probare voluit : sed presbyteri recipere noluerunt, dicentes, quod non oporteret eis. Ad hæc domnus Leo: Modo scio pro certo, quod idem monasterium semper fuit sub tuitione Regum, & per legem Langobardorum est defensatum. Nunc quærite abbatem, & respondeat vobis secundum suam legem.

Tunc advocatus presbyterorum quæsivit domnum abbatem de duabus ecclesiis supradictis; & dicebat, quod de eis ab anterioribus illorum presbyterorum charta tertii generis facta fuisset anterioribus ejusdem abbatis in tribus personis ad pensionem reddendam. Ad hæc Hubertus advocatus respondit, quod hoc monasterium per XXXX annos possedit eas ad proprietatem: & ostendit capitulum, ubi continebatur, quod de

penſione non deberet reſpondere, ſed de poſſeſſione ſecundum ſuam legem. Et tum induciatum eſt in alteram diem, in qua querimonio facto ſicut prius, reſponſumque eſt ut ſupra relatum eſt. Tunc preſbyteri accuſare cœperunt noſtrum advocatum ad domnum Leonem, dicentes, illum eſſe fallacem. Sed domnus Leo accepto utiliori conſilio, fecit eumdem advocatum jurare per quatuor Evangelia, ut ex illa hora & deinceps verum judicium judicaret. Et dedit alium advocatum pro eo Petrum, filium Raynerii, Comitatus Reatini: & inquiſivit domnus Leo judices Romanos, quid ſibi videretur de hoc. Et reſponderunt: Judex Hubertus, qui eſt Langobardus, diffiniat, quia nobis non pertinet de hoc judicare. Tunc Hubertus oſtendit capitula, ubi continebatur, quod ſancta & venerabilia loca ſecundum legem Langobardam per XL annos poſſent per ſacramentum probare ſuam poſſeſſionem. Et ita judicavit Hubertus judex. Tunc præparavit ſe advocatus domni abbatis, ut ſic juraret cum ſacramentalibus ſuis: & omnes judices Romani affirmarunt, quod recte judicaſſet Hubertus ſecundum ſuam legem.

At contra advocatus preſbyterorum dare volebat teſtimonia; quod infra ipſorum curricula annorum penſionem accepiſſent ab hoc monaſterio. Deinde Hubertus reſpondit: Noſtra lex non præcipit, ut de penſione reſpondeat advocatus domni Abbatis, ſed tantum de poſſeſſione: nec ego aliter judico. Tamen ſi placet domino Leoni & judicibus, dent preſbyteri teſtimonia; dabit & domnus Abbas ſua: & diſcernatur per pugnam. Et placuit omnibus. Et dederunt preſbyteri tria teſtimonia, quorum nomina ſunt, Caſtorius, Johannes ſutor, & Benedictus Leonis ſubdiaconi: qui ſecundum legem ab invicem ſeparati, & interrogati bis. Et primo quidem diſcordes, tunc inventi ſunt per omnia fallaciores. Tunc judicaverunt judices, quod falſi eſſent teſtes, & abjiciendi ex placito; & preſbyteri refutarent ipſas eccleſias domno abbati cum pertinentiis ſuis.

Iterum pars preſbyterorum dicebat, ut advocatus domni abbatis de poſſeſſione ſupradicta juraret cum ſacramentalibus ſuis. De quo interrogatus Hubertus, reſpondit: Non eſt lex: ſed, ſi judicibus placet, faciat advocatus domni abbatis ſacramentum. Ad hoc omnes judices Romani concorditer dixerunt, non debere Langobardum ſine * aſto jurare. Tunc affir-

* *id eſt non voluntarie.*

maverunt omnes, ut aut unus presbyterorum, aut advocatus juraret eorum, ut hoc quod quæsierant rectum quæsissent: & post hoc advocatus domni abbatis juraret cum sacramentalibus suis. Sed neque presbyteri, neque eorum advocatus jurare voluit. Inventi sunt enim fallaces. Post hoc judicantibus judicibus presbyteri apprehenderunt baculum, & in manibus domni Hugonis abbatis & Huberti ejus advocati præfatas ecclesias refutarunt cum charta, per quam litigarant: & si quolibet modo litem renovare voluerint vel tentaverint, componere se statuerunt libras decem auri optimi, medietatem Regi, & medietatem rectoribus hujus monasterii.

OBSERVATIO.

H*Æc in specimen retulimus ex chartaceis libris monasterii Farfensis, cujus chronicon, prout a Chesnio partim editum est, truncum ac lacerum, exemplaris dignitati haud quaquam respondet. Dignum est certe quod integrum edatur: sed res esset magnæ molis, si omnia privilegia, uti inserta sunt, in lucem ederentur. Quatuor omnino codices hæc continent, quorum tres priores a Gregorio monacho in ordinem redacti sunt: quartus per Johannem monachum, qui se* Grammaticum *vocat, ingens volumen conficit.*

Gregorius in præfatione ad secundum librum suum, qui gloriosissimo semperque venerando magnificentissimo patri, Christique vices gerenti domno & abbati BERALDO, *hujus nominis primo, nuncupatus est, primum suum codicem vocat* Cleronomialem, id est hereditalem: *secundum vero* Largitorium vel Notarium, eo quod res monasterii notet ab ejus rectoribus possessas, vel alicui petenti legaliter sive usualiter largitas. *In præfatione autem ad tertium codicem idem auctor ait*, ex priori Chartario magno, & sequenti breviori libello hoc tertium opus brevissimum *ab se confectum*: ut lectus & relectus sine tædio hic liber & frequentius, notitiam bonorum omnium hujus monasterii administret præsentibus posterisque rectoribus. *Qua in descriptione se ab omni falsitate abhorrere asserit, indignum esse ratus gratis mendacio uti*, quippe qui sæpissime, etiam in rebus mihi, *inquit*, concessis & necessariis penurias ultra modum patiar. *In hoc autem codice tertio exstant primo loco sancti Laurentii episcopi, primi cœnobii conditoris; tum beati Thomæ abbatis acta, aliorumque abbatum, cum privilegiis & instrumentis sub unoquoque abbate confectis.*

Tertium volumen magnæ molis concinnavit Johannes monachus, in eoque retulit cœnobii Farfensis omnia instrumenta cum sigillis &c. Beraldo abbati secundo inscribitur hic codex sub hoc titulo & exordio. INCIPIT PROLOGUS DOMNI JOHANNIS GRAMMATICI super hujus opera libri. Imperante domno Henrico quarto, Romanorum patricio & imperatore, ab Incarnatione Domini nostri Jesu-Christi anno M XC II, Indictione XI, XIII Kal. Maias, divina inspiranre graria placuit domno Beraldo, reverenrissimo abbati hujus ecclesiæ Farfensis, nobilissima gente progenito Florentiæ urbis, quatenus hujus sacri cœnobii universa privilegia & præcepta, necnon & tomos & legales chartas, nimia vetustate jam pæne consumpta, in unum volumen colligere, eaque ad memoriam posteritatis studiosissime declarata, veracissime transcripta relinquere, *eo scilicet modo*, quo scripta erant per manus confratris nostri magnæ sagacitatis GREGORII, Comitatu Sabinensi oriundi in castro Catinensi, nobilissimis parentibus progeniti, & nostræ ecclesiæ fere ab infantia lacte enutriti. *Subdit Johannes quosdam versus de Gregorio, ejusque fratre Donadeo, quos ambos genitor eorum Deo in monasterio Farfensi obtulisse memoratur sub Berardo abbate, ejus nominis primo. Et Donadeum quidem obiisse dicit anno* M LXVIII. *Gregorium vero anno octavo-decimo post susceptas monasticas vestes. Ex his duobus auctoribus seriem Ducum Spoletanorum, Abbatumque Farfensium hic subjicere operæ pretium putamus. Et primum quidem referemus verba brevium Annalium, qui majori Chartario inserti sunt: deinde quædam ex aliis codicibus addemus.*

INDEX
DUCUM SPOLETANORUM
ET ABBATUM FARFENSIUM.

ANno DC LXXX sanctus Thomas abbas.
DC XCI Transmundus Dux, pater Faroaldi.
DCC III Faroaldus Dux.
DCC XVI Haunepertus abbas.
DCC XVII Fluvius Tiberis intumuit per dies octo.
DCC XXIV Lucerius abbas. Transmundus dux filius Faroaldi.

DCC XXXV Cœnobium Domini Salvatoris ædificatur in Letaniis.
DCC XL Fulcoaldus abbas.
DCC XLVI Lupo dux.
DCC LVII Albuinus dux.
DCC LIX Guandelbertus abbas.
DCC LX Gisulfus dux Spol.
DCC LXI Halanus abbas
DCC LXIII Theodericus dux.
DCC LXX Probatus abbas
DCC LXXIV Hildebrandus dux.
DCC LXXXI Ragambaldus abbas.
DCC LXXXVI Alpertus abbas.
DCC LXXXIX Guinichus dux.
DCC XC Morraldus abbas.
DCC XCVII Inundatio aquæ fit Romæ in via Lata ad duas ftaturas.
DCCC II Benedictus abbas.
DCCC VI Romanus dux.
DCCC XIV Guinichus dux.
DCCC XVI Ingoaldus abbas. Geraldus dux.
DCCC XXXII Sichardus abbas.
DCCC XXXVI Berengarius dux.
DCCC XLV Ecclefiæ apoftolorum Petri & Pauli divaftantur.
DCCC XLVII Hildericus abbas.
DCCC LVII Perto abbas.
DCCC LXVII Domnus Hludovic imperator venit in hoc monafterium.
DCCC LXXII Johannes abbas.
DCCC LXXXI Anfelmus abbas.
DCCC LXXXII Teuto abbas
DCCC LXXXVIII Nordebertus abbas. Spento abbas.
DCCC LXXXIX Vitalis abbas.
DCCC XC Petrus abbas.
DCCC XCI Monafterium Salvatoris a paganis inceditur.
CM XIX Johannes II. abbas.
CM XX Rimo abbas.
CM XXX Ratfredus abbas.
CM XXXI Theobaldus dux.
CM XXXVI Campo abbas.

CM XXXIX

CM. XXXIX. Hildebrandus abbas.
CM. XL. Anscharius marchio obiit.
CM. XLIII. Sarilo abbas.
CM. XLVI. Bonefatius & Thebaldus duces.
CM. XLVIII. Dagibertus abbas.
CM. LIV. Albericus princeps Romæ obiit.
CM. LXVI. Johannes abbas.
CM. LXVII. Hodelricus receſſit: Johannes abbas fit.
CM. LXXII. Domnus Hugo abbas naſcitur menſe Aprili.
CM. LXXIV. Eccleſia Domini Salvatoris ædificatur in Boïano.
CM. LXXXVI. Hugo abbas ingreditur monaſterium ſancti Quirici.
CM. XCVII. Albericus abbas.
CM. XCVIII. Domnus Hugo abbas.
M. IX. Guido I. abbas.
M. XIV. Hugo abbas reordinatur ſecundo.
M. XXVII. Guido abbas.
M. XXXVI. Hugo abbas reordinatur v. Idus Junii.
M. XXXVIII. Guido II. abbas obiit.
M. XXXIX. Hugo abbas obiit. Suppo abbas.
M. XL. Almer. abbas.
M. XLVII. Suppo abbas obiit.
M. XLVIII. Domnus Berardus I. abbas.
M. LXXXIX. Domnus Berardus I. abbas obiit. Rainaldus abbas.
M. XC. Berardus II. abbas.
M. XCIX. Berardus II. abbas obiit.

INCIPIUNT CATALOGI OMNIUM Abbatum, cum ſuis temporibus quibus præfuerunt.

Laurentius igitur, beatus fundator hujus monaſterii primus, presbyter & abbas, temporibus Gothorum prioribus: poſt cujus obitum monaſterium iſtud a Langobardis deſtruitur. *Ejus vita exſtat in Sæculo noſtro* I.

Thomas autem venerabilis, poſt deſtructionem reſtaurator hujus monaſterii primus, presbyter & abbas temporibus domni Adeodati papæ, & Conſtantini ac Tiberii auguſtorum, atque Johannis VI. papæ, necnon & Giſulfi Beneventani ducis, ſive Tranſmundi & filii illius Faroaldi ducum ducatus

Digitized by Google

DCC XXXV Cœnobium Domini Salvatoris ædificatur in Letaniis.

DCC XL Fulcoaldus abbas.

DCC XLVI Lupo dux.

DCC LVII Albuinus dux.

DCC LIX Guandelbertus abbas.

DCC LX Gisulfus dux Spol.

DCC LXI Halanus abbas

DCC LXIII Theodericus dux.

DCC LXX Probatus abbas

DCC LXXIV Hildebrandus dux.

DCC LXXXI Ragambaldus abbas.

DCC LXXXVI Alpertus abbas.

DCC LXXXIX Guinichus dux.

DCC XC Morraldus abbas.

DCC XCVII Inundatio aquæ fit Romæ in via Lata ad duas ſtaturas.

DCCC II Benedictus abbas.

DCCC VI Romanus dux.

DCCC XIV Guinichus dux.

DCCC XVI Ingoaldus abbas. Geraldus dux.

DCCC XXXII Sichardus abbas.

DCCC XXXVI Berengarius dux.

DCCC XLV Eccleſiæ apoſtolorum Petri & Pauli divaſtantur.

DCCC XLVII Hildericus abbas.

DCCC LVII Perto abbas.

DCCC LXVII Domnus Hludoviç imperator venit in hoc monaſterium.

DCCC LXXII Johannes abbas.

DCCC LXXXI Anſelmus abbas.

DCCC LXXXII Teuto abbas

DCCC LXXXVIII Nordebertus abbas. Spento abbas.

DCCC LXXXIX Vitalis abbas.

DCCC XC Petrus abbas.

DCCC XCI Monaſterium Salvatoris a paganis incenditur.

CM XIX Johannes II. abbas.

CM XX Rimo abbas.

CM XXX Ratfredus abbas.

CM XXXI Theobaldus dux.

CM XXXVI Campo abbas.

CM XXXIX

CM. XXXIX. Hildebrandus abbas.
CM. XL. Anscharius marchio obiit.
CM. XLIII. Sarilo abbas.
CM. XLVI. Bonefatius & Thebaldus duces.
CM. XLVIII. Dagibertus abbas.
CM. LIV. Albericus princeps Romæ obiit.
CM. LXVI. Johannes abbas.
CM. LXVII. Hodelricus recessit: Johannes abbas fit.
CM. LXXII. Domnus Hugo abbas nascitur mense Aprili.
CM. LXXIV. Ecclesia Domini Salvatoris ædificatur in Boïano.
CM. LXXXVI. Hugo abbas ingreditur monasterium sancti Quirici.
CM. XCVII. Albericus abbas.
CM. XCVIII. Domnus Hugo abbas.
M. IX. Guido I. abbas.
M. XIV. Hugo abbas reordinatur secundo.
M. XXVII. Guido abbas.
M. XXXVI. Hugo abbas reordinatur v. Idus Junii.
M. XXXVIII. Guido II. abbas obiit.
M. XXXIX. Hugo abbas obiit. Suppo abbas.
M. XL. Almer. abbas.
M. XLVII. Suppo abbas obiit.
M. XLVIII. Domnus Berardus I. abbas.
M. LXXXIX. Domnus Berardus I. abbas obiit. Rainaldus abbas.
M. XC. Berardus II. abbas.
M. XCIX. Berardus II. abbas obiit.

INCIPIUNT CATALOGI OMNIUM Abbatum, cum suis temporibus quibus præfuerunt.

LAURENTIUS igitur, beatus fundator hujus monasterii primus, presbyter & abbas, temporibus Gothorum prioribus: post cujus obitum monasterium istud a Langobardis destruitur. *Ejus vita exstat in Sæculo nostro I.*

THOMAS autem venerabilis, post destructionem restaurator hujus monasterii primus, presbyter & abbas temporibus domni Adeodati papæ, & Constantini ac Tiberii augustorum, atque Johannis VI. papæ, necnon & Gisulfi Beneventani ducis, sive Transmundi & filii illius Faroaldi ducum ducatus

Spoletani. Præfuit vero annis xxxv. & mensibus vii. ac diebus vi. Obiit autem iv. Idus Decemb. in pace. *Vita ejus in Sæculi* iii. *parte* i.

Haunepertus, Aquitania Tolosanæ civitatis provinciæ exortus, præfuit annis vii. mensibus v. ac diebus xviii.

Lucerius ex Maurigena provincia, præfuit annis xvi. menses vi. dies x. Obiit xiii. Kal. Julii, temporibus Liutprandi regis, & Transmundi atque Luponis ducum.

Fulcoaldus ex Aquitania, temporibus Haistulfi regis, & Luponis, Transmundi ac Albuini ducum, præfuit annis xviiii. menses vi. dies xii. Obiit iv. Non. Decemb.

Guandelpertus presbyter & abbas ex Aquitania, præfuit anno i. & menses vii. quem postulantem absolverunt ab hoc regimine fratres.

Halanus ex Aquitania, presbyter & abbas temporibus Constantini imperatoris, & Desiderii & Adelchis regum, & Gisolfi & Theoderici ducum. Præfuit annis viiii. menses tr s, dies viii. Obiit v. Non. Martii. *In alia codice sic.* Hic Alanus abbas in extremo obitus si . die quemdam episcopum, Guicbertum nomine, suasit facere promissionem Regulæ; & continuo rudem adhuc & hospitem, & Anglorum exortum gente, constituit abbatem, contra sanctos Canones & Regulam sanct Benedicti agens. Qui per undecim menses exercuit tyrannidem, quosdam ex monachis cædens, alios in carcerem trudens, alios in exilium mittens; & in tantam superbiæ audaciam prorumpens, ut nonnullos ejus fugientes vesaniam furoris, seque abscondentes in velamina altaris, exinde pellere faceret: & quia inconditos habuit mores, rogantibus monachis, jussu regis Desiderii Alefridus castaldus Reatinus eum de monasterio exire compulit, & eligendi abbatem demum congregationi licentiam dedit. Septimus ab omni congregatione electus huic sacro cœnobio præfuit abbas Probatus, diaconus quidem, sed Sabinensi provincia natus &c.

Probatus presbyter & abbas ex provincia Sabinensi, temporibus Desiderii & Adelchis regum, & Hadriani papæ, & Theoderici & Hildeprandi ducum, & Karoli regis, præfuit ann. xi. mens. iv. dies xv. Obiit iv. Idus Augusti.

Ragambaldus presbyter & abbas ex Gallia, temporibus Karoli regis & Pipini filii ejus, præfuit annos tres, menses vii. dies xxiii. Obiit v. Nonas Martii.

Digitized by Google

Aupertus presbyter & abbas ex Parisius civitate Galliarum, temporibus Karoli & Pipini regum, & Hadriani papæ, & Hildeprandi ducis, præfuit ann. v. menses x. dies xv. Obiit xviii. Kal. Jan.

Mauroaldus presbyter & abbas ex Franciæ Guarmacia civitate, temporibus Karoli & Pipini regum, præfuit ann. xii. mens. iv. dies xv. Obiit viii. Kal. Novemb. temporibus domni Leonis papæ III.

Benedictus presbyter & abbas temporibus Caroli & Pipini regum & Leonis papæ, præfuit ann. x. mens. v. dies iii. Obiit iii. Id. Augusti.

Ingoaldus presbyter & abbas temporibus Ludovici regis & Leonis papæ, & Stephani papæ, & Paschalis papæ & Bernardi regis præfuit..... Obiit vii. Kal. April.

Sichardus presbyter & abbas temporibus Ludocvic & Hlotharii imperatorum, præfuit ann. xiv. menses vi. dies x. Obiit xiv. Kal. Octob.

Hildericus presbyter & abbas temporibus Hlothatii & Ludocvic filii ejus imperatorum.

Pertho presbyter & abbas temporibus Ludovici imperatoris.

Johannes presbyter & abbas temporibus Hludovici & Karoli filii ejus imperatorum.

Anselmus presbyter & abbas temporibus Karoli imperatoris.

Teuto presbyter & abbas temporibus Karoli imperatoris.

Nordepertus presbyter & abbas.

Spemto presbyter & abbas anno Dominicæ Incarnationis dccc. lxxx. viii.

Vitalis presbyter & abbas.

Petrus presbyter & abbas anno Domini dccc. xc. temporibus Guidonis imperatoris, & Lamberti imperatoris, & Hugonis imperatoris.

Johannes presbyter & abbas.

Rimo presbyter & abbas.

Radfredus presbyter & abbas temporibus Hugonis regis & Hlotharii filii ejus, & Theobaldi ducis.

Campo presbyter & abbas temporibus Hugonis & Hlotharii filii ejus regum, & domni Leonis papæ, & Bonefatii & Tebaldi filii ejus Ducum, & * Bernardi & Adelberti filii ejus

* Berengarii

Digitized by Google

regum, & Stephani papæ, & Leonis ducis, & Johannis papæ; & Marini papæ, & Sarilonis marchionis, & Rainerii ducis Sabinensis.

Ex alio codice.

Hildebrandus iste concubinis & filiis ac filiabus res hujus monasterii dedit.

Dagibertus presbyter & abbas præfuit anno.

Adam presbyter & abbas præfuit anno.

Sarilo marchio & abbas præfuit anno.

Johannes III. presbyter & abbas.

Albericus presbyter & abbas anno DCCCC. XCVI.

Hugo iste in utroque restitutor, sed & in plurimis discretus largitor, præfuit anno DCCCC. XCIX.

Guido presbyter & abbas anno M. IX.

Guido presbyter & abbas.

Suppo presbyter & abbas anno M. XXXIX.

Almericus presbyter & abbas anno M. XL.

D. Berardus Hortanus, & primus, presbyter & abbas M. XLVIII.

Berardus Florentinus presbyter & abbas, secundus, præfuit anno M. XC.

D. Beraldus diaconus & abbas anno M. XCIX. Hic ab Henrico V. Imperatore obtinuit confirmationem omnium sui monasterii possessionum anno M. C. XVIII.

Anno ab Incarnatione Domini M. C. XL. mense Februario, quidam Henricus spontanea voluntate fecit hominium, & juravit fidelitatem domno Adenulfo abbati venerabili sanctæ Mariæ in Farfa, de podio quod fuit ante roccam Septem-janulæ & de ejus pertinentiis.

Digitized by Google

INCIPIT EPISTOLA
JOHANNIS S. R. E. DIACONI
AD SENARIUM VIRUM ILLUST.

De variis ritibus ad Baptismum pertinentibus, & aliis observatione dignis.

I. DOmino merito inlustri, semperque magnifico filio SENARIO, JOHANNES Diaconus. Sublimitatis vestræ paginam filio nostro spectabili viro RENATO deferente suscepimus, in qua & antiquæ gratiæ nobis jucundam fecistis memoriam, & quantus pectori vestro divini cultus ardor insideat, catholica sollicitudine non celastis. Nam, ut vestræ loquuntur litteræ, quædam vobis scribi, quædam dirigi transcripta voluistis. Sed in transcribendo curam nostram utcumque notariorum labor adjuvit: in his vero quæ scribenda sunt, multum fateor laboris indicitis, & superaddere hoc mensuram meam adducta fronte respondeo. Primum, quod ea, sicut opus est, differere, non ita, ut credit amici æstimatio, meum valet ingenium. Fallitur enim amantium sæpe judicium, cum plus dilectioni tribuit, quam meritis dilectus ostendit. Accedit deinde quod infirmus corpore, ut alia taceam, ecclesiastico jugiter adstringor officio. Postremo otiosum tempus res postulat, ut majorum volumina recensentibus quid de unaquaque re dici debeat, illorum tuta juvamine procedat oratio. Quid igitur in hæc possumus, nisi forte quod me posse vota desideriaque vestra præstiterint? Idcirco quæsita breviter conabor attingere, ne si omnino taceam, infructuosi silentii pœnas excipiam. Confido enim orationibus tuis me posse juvari, qui ut hæc auderem tam ardua compulisti. Unde quæso, ut nihil in me eloquentiæ, nihil summæ doctrinæ desideres: quia nec illi plene studui, & doceri adhuc malo, quam doctoris nomen audire. Igitur si in hac inquisitione, mea, qualiscumque est, placet aut expectatur oratio, jam nunc de singulis quæ sunt proposita videamus. Illud interea prudentiæ vestræ prædico,

Digitized by Google

quia inquisitionum ordo, non ita, ut vestra legitur pagina, consequetur: sed ut se unaquæque suggesserit, absolutione congrua terminabitur. Itaque inquisitionis tuæ verba ita se habent.

II. *Requiro*, inquis, *a vobis, quare antequam baptisma quis consequatur, Catechuminus fiat: vel quid sibi habeat hoc vocabulum, aut hæc catechizatio, aut qua regula in veteri Testamento præmissa sit: aut certe, si novella regula est, & magis a novo Testamento sumpsit exordium. Simul etiam scrutinium quid sit, aut quare tertio ante Pascha scrutinentur infantes; aut quid sibi hæc districtio vel sollicitudo scrutaminis vindicet*, &c.

III. Ad hæc ita respondeo. Studium vestrum nosse confidimus: quia omne genus humanum in ipsis, ut ita dicam, mundi cunabulis prævaricatione primi hominis in morte fuerit jure conlapsum; nec ab ea posse redimi, nisi affuerit gratia Salvatoris: qui dum ante sæcula genitus esset ex Patre, propter nos ex sola matre fieri non est dedignatus in tempore. Non est ergo dubium, quod priusquam aliquis renascatur in Christo, diabolicæ potestati teneatur adstrictus: cujus laqueis nisi inter ipsa primitus fidei rudimenta veraci professione renuncians exuatur, ad salutaris lavacri gratiam non accedit. Et ideo hunc oportet prius catechuminorum auditorium introire. Catechesis enim græce, instructio dicitur. Instruitur namque ecclesiastico ministerio per benedictionem imponentis manum, ut intellegat quis sit, quisve futurus sit, hoc est quia ex damnabili sanctus fiat, ex injusto justus appareat, ad postremum filius fiat ex servo: ut qui in primo parente perditus fuerat, secundi reparatus beneficio, hereditatis paternæ possessor exsistat. Exsufflatus igitur exorcizatur: ut fugato diabolo, Christo Deo nostro paretur introitus; & a potestate erutus tenebrarum, transferatur in regnum gloriæ caritatis Dei: ut qui dudum vas fuerat satanæ, fiat nunc domicilium Salvatoris. Exsufflatur itaque, quia tali dignus est ignominia desertor antiquus. Exorcizatur autem, id est conjuratur, ut exeat & recedat, illius agnoscens adventum, cujus erectam in paradisi felicitate imaginem prava suasione dejecerat. Accipiet jam catechuminus benedictum sal, in quo signatur: quia sicut omnis caro sale condita servatur, ita sale sapientiæ & prædicationis verbi Dei mens fluctibus sæculi madida & fluxa conditur, ut ad soliditatem stabi-

litatis atque permansionis digesto penitus corruptionis humore divini salis suavitate perveniat. Hoc ergo agit frequens impositio manus, & reverentia Trinitatis, & invocata super caput ejus tertio benedictio Conditoris.

IV. Dehinc quodam profectu atque provectu ille, qui dudum exsufflatus diabolicis laqueis pompisque renunciaverat, Symboli ab Apostolis traditi jam meretur verba suscipere: ut qui paullo ante solum Catechuminus dicebatur, nunc etiam vocetur Competens vel Electus. Conceptus enim est in utero matris Ecclesiæ, & vivere jam incipit, etiam si nondum sacri partus tempus explevit. Tunc fiunt illa, quæ ab ecclesiastica consuetudine Scrutinia dictitantur. Perscrutamur enim eorum corda per fidem, utrum menti suæ post renunciationem diaboli sacra verba defixerint, utrum agnoverint futuram gratiam Redemptoris; utrum se credere fateantur in Deum Patrem omnipotentem. Et cum hæc ita esse illorum responsione claruerit, quia scriptum est, Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit in salutem; tanguntur sanctificationis oleo aures eorum, tanguntur & nares: sed aures ideo, quia per eas ad intellectum fides ingreditur Apostolo dicente, *Fides autem per auditum, auditus vero per verbum Dei*: ut quasi quodam sanctificationis muro aures instructæ, nihil noxium, nihil quod retro revocare possit admittant.

V. Cum vero tanguntur nares eorum, ammonentur sine dubio, ut quamdiu spiritum vitæ hujus naribus trahunt, in Dei servitio mandatisque perdurent. Unde ille vir sanctus dicebat: *Vivit Dominus qui abstulit judicium meum, & Omnipoten , qui ad amaritudinem adduxit animam meam: quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis, non loquentur labia mea iniquitatem, nec lingua mea meditabitur mendacium.* Aliud quoque in narium unctione signatur: ut quia illud oleum in nomine benedictum est Salvatoris, ad spiritalem ejus odorem quadam ineffabili interiores sensus suavitate ducantur, ut delectati cantent: *Unguentum effusum est nomen tuum: post odorem unguentorum tuorum curremus.* quo mysterio sensus narium præmunitus, nihil voluptuosum sæculi, nihil quod mentem resolvere queat, possit admittere.

VI. Dehinc pectus eorum oleo consecrationis perunguitur, in quo est sedes & habitaculum cordis: ut intellegant firma se conscientia & puro corde debere promittere, quod jam relicto

diabolo Christi mandata sectentur. Hi etiam nudis pedibus jubentur incedere, ut depositis morticinis & carnalibus indumentis, agnoscant se illius viæ iter arripere, in qua nihil asperum, nihil potest inveniri nocivum. Hæc igitur ecclesiastica sollicitudo per successiones temporum cauta dispositione constituit: quamvis horum vestigia vetus pagina non ostendat. Proinde cum istis quasi vehiculis spiritalibus Electus sive Catechuminus in fide processerit, tunc & necesse est unici lavacri baptismate consecrari: in quo sacramento baptizatus trina demersione perficitur. Et recte. Nam qui in nomine Trinitatis baptizandus accedit, ipsam utique Trinitatem trina debet mersione signare, & illius se agnoscere beneficiis debitorem qui tertia pro eo die resurrexit a mortuis. Sumptis dehinc albis vestibus, caput ejus sacri chrismatis unctione perunguitur: ut intellegat baptizatus regnum in se ac sacerdotale convenisse mysterium. Chrismatis enim oleo sacerdotes & principes unguebantur: ut illi offerendo sacrificia, illi populis imperarent. Ad imaginem quippe sacerdotii plenius exprimendam, renascentis caput lintei decore componitur. Nam sacerdotes illius temporis quodam mystico velamine caput semper ornabant: cuncti vero regenerati albis vestibus induuntur ad ministerium resurgentis Ecclesiæ, sicut ipse Dominus & Salvator coram quibusdam discipulis ac Prophetis ita in monte transfiguratus est, ut diceretur, *Resplenduit facies ejus velut sol: vestimenta vero ejus facta sunt candida sicut nix.* Quo facto splendorem, ut dictum est, resurgentis in futurum figuravit Ecclesiæ, de qua item scriptum est: *Quæ est ista quæ ascendit dealbata*? Utuntur igitur albis vestibus: ut quorum primæ nativitatis infantiam vetusti erroris pannus fuscaverat, habitus secundæ generationis gloriæ proferat indumentum: ut ad mensam sponsi cælestis nuptiali veste circumdatus homo novus occurrat.

VII. Illud autem ne prætermissum videatur, ante prædicimus, quod ista omnia etiam parvulis fiant, qui adhuc pro ipsius ætatis primordio nihil intellegunt. Unde scire debetis, quia dum a parentibus aut a quibuslibet aliis offeruntur, aliena eos professione salvari necesse est, qui fuerant alieno errore damnati. Ac proinde adjungis ut dicam, cur sanctum Chrisma soli Pontifici liceat consecrare, quod presbytero non videtur esse concessum. Et merito: quia Episcopus summi Pontificis gradum obtinet, presbyter vero secundi sacerdotii locum retine-
re

ſe cognoſcitur. Omnis enim Pontifex eſt ſacerdos, non omnis ſacerdos Pontifex dici poteſt. Nam in veteri Teſtamento, ut alia taceam, etiam indumentorum habitu differebant: ita ut ſacerdotes quatuor quibuſdam myſticis veſtibus uterentur, quæ illis cum Pontifice videbantur eſſe communes: at Pontifex quatuor aliis utebatur, quibus indui ſacerdotibus penitus non licebat. Adicitur etiam quod in ſancta ſanctorum ſemel in anno ſolus Pontifex habebat acceſſum. Unde jam in novo populo Epiſcopus ordinandi preſbyteros meruit poteſtatem. Recte igitur benedictionis & unctionis quodammodo poteſtas apoſtolica huic traditioni ſervatur, quam conſtat eccleſiaſticorum Ordinum tenere principium.

VIII. Illud quoque non prætereundum videtur, qui nec eadem benedictionis verba preſbyterii conſecratio promeretur, quæ pontificalis apex conſuevit audire. Nam ſi nihil ſpeciale reſervatum eſſet Epiſcopo, gradus indifferens eſſe videbatur: nec opus eſſet diverſo vocabulo, quod eadem benedictio conſecraret. Sed nec illud tangat animum, quod ſibi aliquando quædam vis neceſſitatis aſſumit, veluti (quod nunc per Africam fieri dicitur,) ut Preſbyteri ſanctum chriſma conficiant: quod merito moveret, ſi iſtam pontificalis auctoritas licentiam non dediſſet. Unde conſtat etiam nunc a Pontificibus quodammodo fieri, quod in tanta rerum neceſſitate, ut a preſbyteris effici poſſit, ſuperior ordo conſtituit. NOTA

IX. Illud etiam vultis ſcire, quos Eccleſia catholica redeuntes non baptizet hæreticos? Quod ego pro meo modulo brevi reſponſione concludam: illos venientes baptizari, quos non conſtiterit in nomine Trinitatis æque ſuſcepiſſe myſterium. Nam ſive Patrem ſolum quis confiteatur, negans Filium & Spiritum-ſanctum, baptizandus omnino eſt: ſive Filium confitens, neget Patrem vel Spiritum-ſanctum, ſine dubio conſequi debet baptiſmatis ſacramentum: vel ſi Spiritum-ſanctum denegans, Patrem fateatur ac Filium, æque, ut meminimus, myſtico fonte purgabitur, juxta illam Domini regulam dicentis: *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-ſancti.* Verum ſi Trinitatis nomen accepit, inæqualitatis quolibet modo faciens differentiam, veluti qui illo in tempore Arrium ſunt ſecuti, baptizari omnino non poſſunt: quia illam dominicam conſecuti ſunt regulam, licet videantur errare. Unde hujuſmodi docendi ſunt potius quam baptizandi, &

incorporandi matris Ecclesiæ visceribus benedictione succedente Pontificis: ut per caritatem, qua Deus proximusque vere diligitur, quid minus habuerint, quidve in eis completum fuerit, recognoscant. De Pelagianis autem, Eutycianis, sive Nestorianis aperta & vulgata sunt omnia, quæ in libro de hæresibus cum legeritis, plenius poteritis advertere.

X. Acolythi autem exorcistis hoc ordine differunt, quod exorcistis portandi Sacramenta, eaque sacerdotibus ministrandi negata potestas est; tantumque manus impositioni vacent, propter quod exorcistæ dicuntur; vel cetera quæ intra acolythorum ordinem esse probantur, explere sustinent. Acolythi vero Sacramentorum portanda vasa suscipiunt, & ministrandi sacerdotibus ordinem gerunt. Ideoque exorcista fieri potest acolythus: iste vero ad exorcistarum officium nulla penitus promotione descendit: qui si optime suum officium ministraverint, ad subdiaconatus gradum poterunt pervenire: cujus hic apud nos ordo est, ut accepto sacratissimo calice, in quo consuevit Pontifex Dominici sanguinis immolare mysterium, subdiaconus jam dicatur. Qui si rursus nullo suscatus vitio inculpabilis perseverat, ad diaconii vel presbyterii sacratissimas dignitates poterit pervenire.

XI. Quod de septem altaribus inquisisti, quæ in urbe Roma sabbato Paschæ moris est consecrari; hoc dico, quia majores nostri, sive in septiformis gratiæ spiritu decreverint faciendum; sive quia septem regionibus ecclesiastica apud nos militia continetur, a qua hæc ipsa parantur altaria, ut singulis benedictio præstaretur: an quia septenarius ipse numerus mysticus & sacratus est, hoc est, quia in Trinitatis nomine orbis credit universus, qui quatuor partibus ab Scriptura sæpe describitur; ac per hoc ternarius quaternario junctus septenarium efficiat, qui quasi inter illa sacra terribilia totius mundi repræsentat imaginem: an alia quadam ratione constitutum sit, certe mihi habetur incognitum. Illud tamen firma mente custodio, quod non a majoribus tradita custodiret Ecclesia, nisi certa sui ratio poposcisset. Nec ea possumus dicere inania videri ac fribola, quia eorum minime rationem accepimus. Nam multa qui proxime ante nos fuerunt, & nos, ut nobis ratio persuadet, in ecclesiis quædam nova sancimus: quæ dum ad posteros transmittimus observanda, etiamsi qua id ratione a nobis factum sit, longe posterior ætas ignoret, non putabit tamen inania, si in

Deum piam præcedentium intellegat voluntatem. Hoc ergo modo etiam nos quod.... majorum ratio ipsa non venit: nam quorum pervenit, & ipsa tenentur & res: quorum autem causa latet, & res fidei non resultat, observari ac teneri necesse est.

XII. Quod autem quæsistis, cur in sacratissimum calicem lac mittatur & mel, & Paschæ sabbato cum sacrificiis offeratur? Illud in causa est, quia scriptum est in veteri Testamento, & novo populo figuraliter repromissum: *Introducam vos in terram repromissionis, terram fluentem lac & mel.* Terra ergo repromissionis terra est resurrectionis, & in illa felicitate semper permanentis, quæ nihil est aliud quam terra corporis nostri, quæ in resurrectione mortuorum incorruptionis pacisque gloriam consequetur. Baptizatis ergo hoc sacramenti genus offertur, ut intellegant, quia non alii, sed ipsi qui participes fiunt corporis & sanguinis Domini, terram repromissionis accipient, cujus iter inchoantes, tamquam parvuli lacte nutriuntur & melle, ut incipiant decantare: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua Domine, super mel & favum.* Lac ergo & mel portantur novi homines post amara delicta: ut qui in prima nativitate corruptionis lacte nutriti sunt, & amaritudinis lacrymas inchoarunt; secunda generatione lactis ac mellis dulcedinem in Ecclesiæ visceribus sumant, ut nutriti talibus sacramentis incorruptionis perpetuæ mysteriis consecrentur.

XIII. Illud etiam quod interrogare dignatus es, cur *Alleluia* usque ad Pentecosten in Ecclesia decantatur? scire vos convenit, alia esse in Fide catholica, quibus per totum mundum omnis Christianus adstringitur, veluti est auctoritas novi ac veteris Testamenti: alia rursus esse instituta Patrum, a quibus nulli licet catholico deviare, veluti Nicæni Canones, & si quid hujusmodi est: itemque alia esse, quæ una quæque ecclesia tamquam propria retinet, & a suis majoribus tradita sibi custodit, quæ salva fide & pace catholica cum alterius regionis non observat ecclesia, ut est Romana, quæ sabbatis omnibus jejunat, quod Orientalis facere non videtur: vel quod hîc septem altaria componuntur, quod alibi nullus attemptat: & rursus fiant alia alibi, quæ hîc fieri non probantur. Hæc autem omnia ita diversis ecclesiis diverso modo fiunt; ut tamen omnes illius Reginæ vestem faciant, de qua dictum est: *Adsistit Regina a dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Nihil ergo moveat, cum videntur hîc aliqua in Dei lau-

dibus fieri, quæ alibi alio modo fieri comprobantur. Sive enim usque ad Pentecosten *Alleluia* cantetur, quod apud nos fieri manifestum est; sive alibi toto anno dicatur; laudes Dei cantat Ecclesia. Sed reservatur aliquid apud nos paschali reverentiæ, ut majoribus gaudiis, & quasi mentibus innovatis ad laudem Dei recurrat affectus: propter quod *Alleluia*, latino sermone *Laudate Dominum* dicitur. Quamquam & aliis verbis id quotidie populorum vox dicentium resonet: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis*: itemque, *Laudate Dominum omnes Angeli ejus*: & iterum, *Laudate Dominum omnes gentes*. Semper ergo cum Deus quoquo modo fideli corde laudatur, *Alleluia* cantatur.

XIV. Restat nunc illud quod interrogandum putastis: Si baptizatus sine chrismatis unctione ac benedictione Pontificis ex hac vita migraverit, utrum ei obsit aliquid, an non? De qua re magis a doctis plenius audire vellem, quam ipse aliquid dicere. Quid tamen mihi videatur, salva meliore intelligentia & majorum plena sententia, quod in omnibus supradictis volo tenere; quia ita vestræ voluntati parere studui, ut tamen de omnibus quid melius (quod non dubito) a majoribus dictum est, hoc uterque servemus. Quid ergo videatur breviter dicam. Ducatur ergo similitudo ab hac prima nativitate, in qua orti sumus, ut intellegamus illam secundam, ex qua vere vivimus, & in qua justificati sumus. Cum natus fuerit infans, & lucis hujus participationem contigerit, perfectum hominem natum esse dicimus, & est ejusdem substantiæ, cujus est ille qui genuit, hoc est, animal rationale mortale, quamquam ille grandis, hic parvus: quæ sunt accidentium vocabula, non naturæ. Si ergo accidant adjumenta ad ætatis provectum, numquid adjectum est aliquid definitioni substantiæ? absit: quia non extenditur aut minuitur naturæ proprietas...... *Cetera desunt.*

OBSERVATIONES.

I. *Illustris est superioris epistolæ scriptor Johannes Diaconus: sed quis sit ille Senarius, ad quem scribit, ignoramus. Hanc epistolam eruimus ex vetusto codice Christinæ reginæ, qui olim fuit monasterii nostri Ferrariensis. In ea quædam occurrunt observatione digna de ministro Confirmationis; de septem altaribus, sabbato sancto in ecclesia Romana erigi ac consecrari solitis; deque immistione lactis*

& mellis in calicem eodem die: cujus utriusque postremi ritus nullam invenimus mentionem etiam in Ordine Romano. Nisi si benedictio lactis & mellis, quæ post benedictionem agni in die sancto Paschæ præscribitur, huc referenda est.

II. *Quod attinet ad Johannem, vir fuit pro sua ætate doctissimus, atque accurrato judicio præditus, ut probant libri quatuor ab eo conditi de vita sancti Gregorii Papæ primi, qui recentioribus scriptoribus vitas sanctorum ex propriis eorum scriptis contexendi exemplum præbuerunt.*

III. *Præter hos libros Johannes commentarios in Pentateuchum, & in binos subsequentes, Josuæ & Judicum libros composuit ex sententiis Patrum, Augustini & Hieronymi passim, Origenis, Eusebii* ex quæstionibus Pentateuchi, *Victoris Capuæ episcopi* ex libello suo Reticulo vel de Arca Noë, *item* ex libro Paradisi; *tum* ex scholiis Diodori Tarsensis episcopi; *ad hæc* ex sermone sancti Basilii de dogmatibus *apud eumdem Victorem*; *Ambrosii* ex tribus libris Officiorum, & ex libro de martyrio Agricolæ & Vitalis; & *Hilarii* ex libro quinto de Fide; *ac denique Pagati seu Pacati* contra Porphyrium. *Hi commentarii in optimæ notæ codice nostro perantiquo ita inscripti sunt:* EXPOSITUM JOHANNIS ROMANÆ ECCLESIÆ DIACONI IN GENESIM. *Sic vero incipit hæc expositio:* In principio Deus creavit cælum. In primo libro Augustinus contra adversarium Legis & Prophetarum. Aut sic intelligendum est quod scriptum est, &c.

IV. *Sed nullum majoris momenti ac pretii opus a Johanne excogitatum fuit, quam consilium scribendæ universalis historiæ ecclesiasticæ. Ad id exsequendum Anastasius Johanni petenti suppetias tulit ex copiis græcis ab se latine versis. Quod argumento est Johannem græce nescisse. In primis historiam seu Chronographiam tripertitam contexuit Anastasius ex tribus auctoribus græcis, Nicephoro, Georgio Syncello, & Theophane, cum præfatione* ad Johannem Diaconem urbis Romanæ, *quam ita exorditur.* Ecclesiasticam, carissime frater & digne Christi Levita Johannes, scripturus historiam, exigis a me, quædam in latinum stilum ex græcis voluminibus transferenda: quo & ipsa quoque proposito inseras operi & intexas. *Alterum Anastasii opus in gratiam Johannis est*, Collectanea de iis quæ spectant ad historiam Monothelitarum hæreticorum, *quæ collectanea Jacobus Sirmundus publici juris fecit. Quid ex his suppetiis a Johanne patratum sit, non constat. Quidam tamen ei tribuunt* Historiam Miscellam, *quasi ex illis tribus historicis*

Digitized by Google

græcis aliisque consarcinatam, quæ ab aliis Paulo Warnefridi, diacono ac monacho Casinensi adscribitur.

V. *Insuper Johannes, rogante Gauderico Veliterno antistite adorsus est scriptionem gestorum sancti Clementis Papæ, quemadmodum ex sequenti Gauderici epistola intelligitur. Idem attestatur Johannes ipse in fine libri quarti de vita Gregorii M.* Ego tamen divinæ spei fiducia roboratus, quia Gaudericus Veliternus episcopus expostulat, ad Clementem Romanæ sedis antistitem, suffragante Domino, stilum convertam: quatenus qui continuis infortuniis attenuatus, amicis meis, a quibus utcumque sustenror, meritum rependere nequeo, saltem verba, quæ valeo, minime denegasse cognoscar. *At imperfectum hoc opus ob mortem auctoris remansisse ex subsequente epistola manifestum est.*

VI. *Eadem epistola de Johanne duo nos docet: alterum, Johanni cognomen fuisse* HYMONIDEM: *alterum, eumdem morte decessisse superstite Johanne VIII. cui Gaudericus suam inscribit epistolam, in qua Johannis Diaconi mortem commemorat. Ceterum idem Johannes Anastasio fuit auctor de græco in latinum transferendi passionem sancti Demetrii martyris, cujus* in domo sua *Johannes* miræ antiquitatis & pulcritudinis oratorium habebat. *Hæc satis de Johanne cujus facta obscuriora erant.*

GAUDERICI VELITERNI EPISCOPI

AD SANCTISSIMUM PAPAM JOHANNEM

S. CATHOLICÆ ET APOSTOLICÆ ROMANÆ ECCLESIÆ

In vitam sancti Clementis Papæ.

PRÆFATIO.

DOmino semper beato, summo Pontifici & universali Papæ Johanni, Gaudericus, episcoporum novissimus, perenne gaudium in Domino Jesu-Christo. Dignum esse putavi ad honorem & laudem tui prædecessoris beati Clementis; martyris atque pontificis, aliqua de genere vel vita ipsius Deo institutore in unum colligi; & quam generosa fuerit oriundus prosapia, quamque philosophando contra idola disputans, divino præsagio veritatem cognoverit, enucleatius invenire;

præsertim cum ego valde inutilis hujus eximii martyris Christi ecclesiæ Veliterno oppido sitæ præfuerim. Jam quia meritum mihi non suffragatur, vel amoris & studii mei affectus, quem erga servitia ejus possideo, eum mihi propitium faceret, ut aliquantulum pro peccatis meis adjuvante Domino intercessor exsisteret. Hujus rei gratia quemdam olim JOHANNEM DIACONUM, cognomento HYMONIDEM, virum peritissimum postulavi, quia multa legerat, pauca ex iis ad ædificationem multorum colligere; & quæ forte nonnullis comperta non erant, ipse relegens breviter referare. Quod ille meis precibus humiliter satisfaciens, cœpit quidem a genealogia ejus perstringere, & quæ legerat vel expertus fuerat, liquido coartare. Sed quo minus ad conclusionem hujus opusculi scriptitans pervenisser, hunc Dominus ab hoc sæculo morte, quam ipse permisit, præventum, ad æternam quietem vocavit. Cujus ego pedissequus adspirante Deo exsistens, hoc quod deerat, non tam strenue quam devote collegi, & in tribus libris conglutinans ordinavi. In primo siquidem libro Clementis genus, patriam, nativitatem, institutionem, propositum, vitam, conversionem, & qualitatem recognitionis ejus innuimus. In secundo vero Deo auxiliante profunditatem doctrinæ, dignitatem episcopalis apicis, auctoritatem singularis pontificatus, & audaciam contra idola sophistice disputantis subdidimus. At in tertio miraculorum prodigia, exsulationis angustias, martyrii laureas, reversiones ejus ad propriam sedem post plurimos annos, & miracula colligere procuravimus: quatenus qui multos libros aut habere nequeunt, aut habitos perscrutari contemnunt; istotum compendio, quantum pertinet ad præsens negotium, non incongrue fulciantur. Quapropter, summe Pontificum, sanctimoniam tuæ paternitatis deposco, ut hæc eadem studia nostra, quæ non nostro libitu, sed auctoritate veterum probabiliumque virorum decerpsimus, approbans, si in his aliquid dignum correptione repereris, tu Pater beatissime, corrigas: quatenus te præceptore & judice, alienis judiciis non submittatur; & qui tibi forte non displicemus, aliis super hoc opere placeamus, quia nos, ut meminimus, quæ vidimus & legimus, ipsius Christi martyris sisi orationibus, colligentes transscripsimus, & ad laudem Dei omnipotentis ex multis paucissima defloravimus, præstante eodem Deo nostro & Domino Jesu-Christo, cui est honor & gloria, potestas & imperium per infinita sæcula sæculorum, amen.

Digitized by Google

INCIPIT TEXTUS LIBRI PRIMI.

JUliorum familia, de qua Cæsarum generosa descendit prosapia, vetustior creditur urbe Romana, præsertim quæ a Trojanis per Ascanium, cognomento Julium, filium scilicet Æneæ, Creusa generante descendens, trecentis ferme annis sub quatuordecim Regibus, id est usque ad Romuli Romanæ urbis conditoris tempora feliciter penes Albam civitatem regnavit, &c.

INCIPIT PROLOGUS
ANASTASII S. R. E. BIBLIOTHECARII

In passionem sanctorum M CCCC LXXX *Martyrum.*

PETRO egregio episcopo sanctæ Gavinensis ecclesiæ; ANASTASIUS summæ & apostolicæ ecclesiæ Bibliothecarius, apostolicam salutem. Post translatam a me ad petitionem sanctitatis tuæ passionem præcipui doctoris & martyris Petri, Alexandrinæ urbis episcopi, mihi præcipere voluisti, quod passionem sanctorum mille quadringentorum octoginta Martyrum, apud Græcos habitam, latino traderem eloquio. Quod considerata imperitia scientiolæ meæ, primum quidem hoc aggredi non præsumpsi: deinde vero paternitati tuæ inobediens apparere refugiens parui; & quod jussisti, cælitus adjutus explevi, malens penes doctos de inscientia reprehendi, quam apud paternitatem tuam pro inobedientia culpabilis exhiberi: præsertim cum sanctitas tua in amore Martyrum flagrans, non rusticitatem, qua & Apostolos ante vocationem non caruisse manifestum est; sed triumphos eorum, qui ex ipsa minus urbana peritia utrumque scire possunt, attendat, & ad venerationem multorum enucleatos habere desideret. Benevalens diutius in Domino paternitas tua pro nobis orare dignetur.

Sume Pater placidus multorum gesta piorum.
Rusticus est sermo, calamus quem vertit achivo.

INCIPIT

INCIPIT PASSIO.

SAlvatore noſtro..... Adrianus & Antonius imperatores prœlium cum Eufratenſibus habuerunt. Elegerunt viros numero mille quadringentos octoginta, potentes in fortitudine, & illuſtres in bello. Aſcenderunt ergo ſimul cum eis adverſus hoſtes. Habebant autem ſecum Apollinem & Jovem, &c.

OBSERVATIONES.

VAria ſanctorum acta e græco in latinum vertit Anaſtaſius Bibliothecarius, cujus verſiones quædam abſque nomine & indicio auctoris, quædam typis ineditæ, aliæ vulgatæ ſunt. Edita eſt vita ſancti Johannis, cognomento Eleemoſynarii, ipſo Anaſtaſio interprete, cum ejus præfatione ad Nicolaum Papam primum: in qua fas non eſſe ait, ut abſque Vicario Dei, abſque unico Papa, aliquid conſummetur aut divulgetur; *quod etiam Johannes Diac. ſenſit in epiſtola ad vitam Gregorii M. Johanni Papæ VIII. inſcripta. Item paſſio ſancti Demetrii martyris, ab eodem Anaſtaſio tranſlata, exſtat in tomo* I. *Analectorum noſtrorum*, Domino piiſſimo imperatori Karolo ſemper Auguſto, *cognomento Calvo, nuncupata. Ineditæ ſunt Anaſtaſii aut verſiones, aut ſaltem præfationes, una in vitam ſancti Petri, Alexandrinæ urbis epiſcopi, de qua mentio in ſuperiori præfatione, quæ Romæ in bibliotheca ſanctæ Crucis in Jeruſalem habetur: item aliæ nonnullæ, ex quibus aliquot hic in lucem proferimus. Anaſtaſius vitæ Baſilii Magni ab ſe ſcriptæ meminit in præfatione ſubſequenti, quam accepimus ex codice Vaticano. Hanc laudat Baronius in Notis ad Martyrologium ad Januarii diem primum; ibidemque indicat præfationem Urſi S. R. E. Subdiaconi in vitam Baſilii, ab eodem Urſo latinitate donatam. Verum illa præfatio non alia eſt ab Anaſtaſiana, quæ ſubſequitur, excepta inſcriptione, quæ apud Roſweidum alioſque detracta eſt. Ex hac manifeſte colligitur, Anaſtaſium interpretem eſſe vulgatæ vitæ, quæ Urſo perperam tribuitur in editis. Ideoque in poſterum vitæ illius interpretatio tribuenda erit Anaſtaſio, qui eam Urſo inſtigante aggreſſus eſt.*

II. PROLOGUS
EJUSDEM ANASTASII

In quædam miracula ſancti Baſilii Epiſcopi Cæſarienſis.

URſo venerabili ſubdiacono ſanctæ Romanæ eccleſiæ, ſeu Medico & Domeſtico domini noſtri ſacratiſſimi Papæ Nicolaï, Anaſtaſius exiguus abbas monaſterii ſanctæ Dei genitricis Mariæ Virginis, ſiti trans Tiberim, ubi olim circa Domini nativitatem fons olei fluxit, in Domino ſalutem. Beati Baſilii Cæſareæ Cappadociæ Præſulis vitam me in latinam vertiſſe dictionem ſecundum poſtulationem tuam cognoſce. Neque enim inobediens eſſe tibi debeo, qui omnibus fratribus meis & proximis debitor ſum. Sed utinam tam bene, quam prompte; tam utiliter, quam fideliter quod poſtulaſti fuerim exſecutus: præſertim cum neceſſario ſuper hoc fueris exhortatus, & ut tantus vir apud Latinos, quemadmodum apud Græcos, celebris habeatur jure ſategeris. Denique licet ejus quædam ſalutifera ſcripta ſermo latinus haberet, vita tamen illius quam ſit ammirabilis hactenus ignoravit. Et certe ſatis incongruum eſt quid docuerit ſciri, & quid fuerit operatus neſciri: cum ſanctus vir, utpote imitator illius, de quo Lucas ſcripſit, quia cœpit Jeſus facere & docere; non ſolum verba Dei docebat homines, ſed ut Magnus vocaretur in regno cælorum ante faciebat. Fruere igitur ſalubrius doctrinis ejus. Et ne forte dicas, illum docuiſſe, & non feciſſe; jam nunc ſcies quia fecit quod docuit, & de cetero habebis quod imiteris: licet ante hoc opus ego non præſumpſerim aggredi, putans, ut ipſe noſti, ab alio jam tranſlatum. In quo merito ipſe me reprehendi Numquidnam quia Scripturam ſacram quidam interpretati ſunt, idcirco poſteriores interpretes hanc minus interpretati ſunt? Si hoc eſſet, eamdem ſanctam Scripturam latinitas ex ipſo Hebraico fonte per beatum Hieronymum eccleſiæ Romanæ presbyterum & divinæ Bibliothecæ cultorem hactenus non hauſiſſet. Verum diligenter inquirens, nihil ſcriptum de vita hujus ſancti apud Latinos inveni, niſi duo miraculorum ejuſdem, de puero Chriſti negatore liberato, & muliere a peccatis erepta. Quæ tamen adeo depravata repperi, ut rurſus ea

interpretari, quam emendare maluissem. Sane notandum est, quia cum quidam legunt in his actibus, quæ sanctus Amphilochius scripsit, discrepasse autumant ab his quæ Gregorius Nazianzenus in epitaphio hujus magni viri commemorat: cum alter forte tacuerit, quod alter non tacuit, id ipsum nobis inter Evangelistas repperientibus: præsertim cum & idem Amphilochius qui super tanti viri vita scripserint, hæc expositurus aperte designet.

CAPUT I.

De Hebræo qui secundam potiunculam accepit.

ITaque cum divinum celebraretur officium &c.

Helladius sanctæ recordationis, qui inspector & minister fuit &c.

Mulier autem quædam &c.

III. PROLOGUS

ANASTASII item BIBLIOTHECARII

In versionem Passionis Sanctorum Cyri & Johannis.

NOn me. . . . .
. . .pusillitatem meam cogere volueris, Passionem sanctorum Kyrri atque Johannis ex Græco in Romanum vertendi sermonem: & quia pro causa tanta nos ad hoc instantia in aliis multis inplicitos urseris, mecum tractavi. Sed aliud nihil prorsus occurrit, nisi quia caritatis fraternæ teneris affectu, gestientis profecto, non solum græce, sed & latine accedentes proximos salutaris pabulo verbi reficere, & ad pia exempla & horum fortes pro Christo agones accendere: præsertim cum ecclesia, in qua divinis penes Urbem cultibus & obsequiis incumbis, horum victoriosissimorum Martyrum memoria, immo miraculis fulgeat, & eorum annuæ celebritatis en dies festus immineat. Ergo, prout potui, caritati tuæ satisfeci, & omisso parumper opere præ manibus habito, votis parere tuis etiam languidus malui. Sane passionis horum duas editiones . . . .
. . . .
Hujus autem scriptor sanctus Sophronius, qui post Jerosoly-

Digitized by Google

mitanus claruit episcopus, exstitit, cujus celebris memoria in multis majorum conscriptionibus, sed & in sancta sexta & universali Synodo repperitur: præsertim cum nonnulla ad instructionem multorum opuscula ediderit, & sana orthodoxæ Fidei dogmata prædicaverit. Sed & horum insignium Martyrum non tantum passionem, verum etiam septuaginta (qui numerus apud nos sacratus est) capitula miraculorum ipsorum conscripserit. Quin potius principibus mundi non solum Christianæ, sed & externæ religionis pro domo Domini murum inexpugnabilis veritatis opposuerit, & constantia fortis invectionis arguerit. Quorum videlicet miraculorum Bonifatius Consiliarius ad petitum Theodori primicerii, Defensoris ecclesiæ Romanæ, duodecim cum præfatione capitula olim interpretatus est. Cætera, si Deo auctore vita fuerit comes, nostri. . . . .

. . . .

Deum orare. . . . . . dissime Christi. . . sacerdotis sacerdos. Data IIII. Kalendas Februarii, Indictione VIII. anno vero domini nostri [Johannis] octavi Papæ.

Sume sacer tandem Sanctorum lætus agones,
Qui fuerunt facti graii, nunc arte latinos.

INCIPIT TEXTUS PASSIONIS

Divinus nobis Sermo, qui vere Veritas est, Christus videlicet Deus noster, in Evangeliis altisone prædicat, dicens, Omnia possibilia credenti. Beatus quoque Paulus &c.

OBSERVATIO.

Superioribus Anastasii præfationibus visum est etiam hanc, tametsi mutilam, subjicere ex veterrimo codice bibliothecæ nostræ sancti Petri apud Carnutas. Hujusce passionis historiam, ab Othone Zylio Societatis Jesu ex græco latine redditam, cum Anastasii versionem non vidisset, Bollandus edidit ad Januarii diem XXXI. Sed quem ille incertum auctorem existimavit, is est sanctus Sophronius Jerosolymorum antistes, ut ex hac præfatione constat. Anastasii nomen, quod in vitioso atque ex situ corrupto exemplari obliteratum erat, ex conjectura restituimus: quod tempus atque stilus Anastasio conveniant.

Horum sanctorum reliquiæ Romam allatæ sunt, & depositæ in ecclesia; dudum ante sub ipsorum nomine Deo dicata secus Tiberim, via Portuensi, dicta Sancta Passara: *quod a sanctæ Praxedis primæ pa-*

tronæ vocabulo tractum Baronius existimat. At forte non sine veri simili conjectura dici potest, id ex nomine Abba-Cyri (sic enim non raro Cyrus appellatur) corrupte deductum fuisse. Reliquiæ sacræ in eam ecclesiam nondum illatæ fuerant, cum hæc scriberet Anastasius. Hujus versio magis litteræ inhæret, quam illa Bollandiana: in qua omissum est loci nomen in Arabia, ubi Cyrus & Johannes monasticam vitam professi sunt, de quo sic Anastasius. Ad Arabiam quæ est Ægypti maritima, venit, & in castello, quod vocatur Cetzo, habitavit, & cum habitatione etiam habitum commutavit. *Idem artis medicæ officinam vocat* ergasterium, *quod nos* laboratorium *appellamus.*

IV. PROLOGUS

EJUSDEM ANASTASII BIBLIOTHECARII

In Vitam S. Donati episcopi apud Euriam in Syria.

DEsideranti tibi, famula Dei Anastasia, ut vitam beati Donati episc. de græco in latinum transferrem sermonem, videlicet ut merita ipsius, quæ legendo cupis decurrere, melius intelligendo cognoscas: cum tibi apertius natura sit locutionis janua patefacta, & totum subtilitatis admiseris sensum. Nam & mihi hanc rem infructuosam esse non arbitror, si tanti viri virtutes, quæ nonnisi graiis litteris continentur, per me etiam latine scribantur lectoribus. Orationibus ergo tuis adjutus, facta, ut dixi, de alia in aliam linguam libri translatione, religioni tuæ direxi: ut habeas, quod & libenter legere, & legendo religiose possis imitari.

INCIPIT VITA.

TEmporibus Theodosii principis erat in provincia Syriæ veteris, in civitate quæ dicitur Euria, sanctus Donatus episcopus. Sub ipsius territorio civitatis est possessio, quæ dicitur nomine Isoria, in qua est transitus publicus. In ipso erat fons aquæ tam noxius, ut si quis exinde biberet, statim moreretur. Quod audiens homo Dei Donatus, convocatis ad se clericis dixit. Fratres carissimi, accepto sancto Evangelio & Cruce, eamus ad locum fontis, & oratione facta deprecemur Dominum, ut effugetur malum, quod in aqua est. *Cæso ac consumto dracone, qui aquam inficiebat, populus* tamen non audebat adhuc suspecti fontis poculum, appetere. Adproximans autem fonti homo Dei, facta ora-

tione orarium suum plicans, in circulo posuit in terra, ipseque rediit ad turbas, dixitque puero suo: Accipe stolam, & vade ad locum, ubi me vidisti ante modicum stare orantem, & invenies aquam, quam hauriens affer ut bibamus, &c.

OBSERVATIO.

Et hanc versionem esse Anastasii non dubito, tametsi ejus nomen desideratur in Casinensi codice, ex quo superiora descripsimus. Integrum libellum edere non visum est operæ pretium, tametsi in Aprili Bollandiano ad diem XXX. *non alia Donati acta referantur, quam ex Menæis Græcorum, rejectis iis, quæ apud Mombritium vulgata sunt, ipsissima quæ in codice Casinensi.*

His subjicimus Concilii Romani in causa Formosi supplementum, quod ex pervetusto ac præclaro codice Patrum Oratorii Romani descripsimus.

CONCILIUM ROMANUM

Quo acta Stephani VI. contra Formosum habita rescinduntur anno DCCCC. IV. tempore Johannis IX.

Lectum est quoddam indiculum, quatenus ventiletur a cunctis Ecclesiæ status & pacis. Johannes Aretinus dixit: Et nos optamus ut ea ventilentur quæ pertinent ad sanctæ Ecclesiæ exaltationem & pacis robur. Petrus Albanensis dixit: Vult dominus Papa ut legatur Synodus acta a Theodoro Papa. Et factum est. Tunc Amolo dixit: Canonicum est, ut qui injuste damnatus est, restituatur, & canonica servetur de exspoliatis sententia. Et lecta est Synodus Johannis Papæ. Tunc professi sunt Petrus Albanensis & Silvester Portuensis interfuisse in depositione Formosi, licet coacte: & interrogati sunt ab Amolone, cujus temporibus judicatum est. Qui responderunt: Dicant ceteri. Tunc Johannes Aretinus dixit: Perlegatur judicium finis istius Synodi. Et factum est. Quo finito Amolo Taurinensis: Legatur Synodus facta a Stephano contra Formosum. Quod & factum est. Cumque venisset, ubi Paschalis, Petrus, & Sylvester contra Formosum dixerunt accusationem perjurii & laicæ communio-

nis; interrogati sunt, si vera essent quæ legebantur. Qui dixerunt: Minime. Iterum Paschalis dixit, nequaquam illi interfuisse synodo. Et perlecta synodo, dixit Johannes Aretinus: Dicant si interfuerunt. Petrus Albanensis dixit: Interfui, sed non subscripsi. Et inducias petiverunt. Et cum datæ eis essent, surrexerunt Petrus, Silvester, Paschalis; & interrogati dixerunt minime interfuisse.

Amolo dixit: Veniat Benedictus Protoscriniarius, & dicat quæ scripserit. Cumque venisset in medium, Johannes Aretinus dixit: Benedicte, scripsisti hanc synodum? Qui dixit: Non ego scribere debui, sed Subdiaconus de armario. Et interrogati præfati Episcopi diligenter; iterum professus est Petrus interfuisse. Stephanus Ostensis dixit: Omnes contra dominum Papam insurgitis. Tunc Antonius Brixiensis in persona omnium dixit: Jam quia nos separatos dicis a gremio apostolico, in crastinum sit examinandi suspensio. Et datæ sunt induciæ in crastinum.

Altera autem die cum resedissent, Amolo Taurinensis dixit: Quia indiscussa hesterno remansit propter datas inducias ratio; oportet, si vobis placet, ut accipiamus nunc responsum. Johannes Aretinus dixit: Ubi heri remansit, ibi, si placet, debet incipi. * Surgens Petrus Albanensis, dixit Johannes Aretinus: Volunt fratres ut detur responsum. Petrus Albanensis dixit: Veniant ceteri qui mecum fuerunt. Johannes Aretinus dixit: Aut veraces dicite litteras, aut falsas. Petrus Albanensis dixit: Veniant ceteri qui interfuerunt, quia Sedes ibi apostolica erat. Johannes Aretinus respondit: Non nos Sedem judicamus apostolicam. Cum sæpius Petrus alia non renueret nequaquam interfuisse, dixit Aretinus Episcopus: Legatur synodus. Et subjunxit: Dicat sancta synodus, si illi ea quæ destruxerunt restituere potuerunt. Quia si ita est, illud apostolicum, *Si ea qui ædificavi iterum destruxero, peccatorem me esse constituo.* Amolo Taurinensis dixit: Non hic apostolica facta est sententia: quia primitus destruxerunt, & postea idipsum reædificare conati sunt. Johannes Aretinus dixit: Ut malum in Ecclesia perpetratum funditus eradicetur. Sancta synodus acclamavit: Et nos ac petimus, ac omnes optamus. Et audita est jussio apostolica, ut daretur responsum. Petrus Albanensis dixit: Interfui, sed coacte. Interrogatus Silvester ab Amolone, dixit, interfuisse illi synodo. Ildegerius Laudensis dixit: Culpabilem hesterno in

* Surgente.

conspectu omnium te reddidisti, qualiter interfuisses synodo. Amolo Taurinensis dixit: Silvester Portuensis, dic, fuisti in electione Formosi Papæ? Qui dixit: Interfui, & omnes illum inthronizavimus. Adelardus Veronensis dixit: Dic, Silvester, si fuisti in synodum Franciæ? Respondit: Interfui. Item interrogatus si interfuisset illi horrendæ synodo Romæ? Respondit: Interfui, sed coacte. Interrogatus Johannes Bellitranus si interfuisset illi synodo, respondit: Interfui coactus & invitus. Similiter interrogatus Johannes Gallisanus si interfuisset, respondit: Interfui coacte. Interrogatus similiter Stephanus Ortensis si interfuisset, respondit: In fine fui, & subscripsi coacte. Interrogatus etiam Johannes Tuscanensis, respondit, non interfuisse, sed postea subscripsisse coacte. Interrogatus similiter Bonosus Narniensis, respondit, nec interfuisse, nec subscripsisse, nec assensisse.

Interrogatus Johannes qui dicebatur Mutinensis episcopus, si haberet aliquam proclamationem adversus Gamenulfum Mutinensem episcopum, vel si repeteret ipsam ecclesiam, an non? Respondit: Non repeto, neque proclamo super ipsum Gamenulfum episcopum, sed terra prostratus, veniam atque misericordiam peto.

Prostrati post præfati Episcopi, qui interfuerunt illi Stephani synodo contra domno Formoso, misericordiam deprecati sunt. Tunc omnis sancta synodus petiit misericordiam domni Apostolici, ut illud funditus eradicetur, ne ulterius Episcopi cogantur quid contra canonum auctoritatem per vim facere, aut ullo modo Episcopi in custodiam trudantur. Quibus libenter domnus Papa assensit. Interrogati Petrus presbyter tituli Eudoxiæ, & Benedictus tituli Damasi, si interfuissent illi synodo? Responderunt interfuisse coacte, & misericordiam petiverunt.

CAPUT I. Synodum tempore piæ recordationis sexti Stephani Papæ *&c. ut in Concilio Romano Tomo* IX. *Labb. col.* 502. *nisi quod perturbatus est ordo Capitulorum, quorum duo desunt in ms. nempe* VIII. *&* IX. *adduntur vero in ms. canones, qui habentur* 506. *apud Labbeum: quibus additur caput sequens in codice Vallicellano.*

Si quis sanctorum Patrum regulas contempserit, & gloriosissimorum Imperatorum, Karoli videlicet Magni Imperatoris, & Hludowici atque Hlotharii, necnon & filii Hludowici, de ecclesiasticis decimis in eorum Capitularibus statuta atque sancita

cita sunt, non observaverit, & eas aliubi, nisi in baptismalibus ecclesiis, absque consensu Episcopi dare temptaverit, vel retinere præsumpserit; & qui dat, & qui recipit, auctoritate sanctæ Sedis apostolicæ & sanctione sanctæ Synodi excommunicationi subjaceat.

ADMONITIO
IN SEQUENTEM PRÆFATIONEM.

Gezo, subsequentis opusculi scriptor, monachus & abbas fuit cœnobii sanctorum Petri & Martiani apud Dertonam Liguriæ oppidum: quod cœnobium Giseprandus, illius urbis antistes, sub medium sæculum decimum, Ottone Magno imperante, construxit, attestante Ughello in Italiæ sacræ tomo quarto col. 856. Codex, ex quo subjectam præfationem cum adjuncta capitulatione descripsimus, exstat in Padolironensi sancti Benedicti monasterio prope Mantuam. Idem liber, sed sine præfatione, habetur in alio codice Conventus sanctæ Crucis Minorum observantium apud Florentiam: quo ex codice piæ memoriæ Cardinalis Bona exemplum describi, & ad nostrum Acherium transmitti olim curavit, absque nomine auctoris. Non dubium est quin Gezo Paschasii Radberti doctrinam pro catholica habuerit: cum librum Paschasii fere integrum in suum transtulerit, eumque discipulis suis proposuerit ad credendum. Non visum est operæ pretium Gezonis opus integrum exhibere, cum nihil singulare contineat: ratis sufficere indicem capitulorum in specimen operis. Si cui tamen secus placuerit, exemplum ejus habemus in promtu ex codice Florentino.

His succedent epistolæ quatuor, quæ ad ritum Ambrosianum pertinent, descriptæ ex codice bibliothecæ Ambrosianæ.

PROLOGUS VEL EPISTOLA
SEQUENTIS OPERIS
GEZONIS MONACHI
De corpore & sanguine Domini.

Dilectissimis fratribus, quibus ex divina dispensatione, quantum propria permittit infirmitas, paternam impen-

do sollicitudinem, Gezo, Dei & Domini nostri Jesu-Christi servus. Decreveram quidem olim, Fratres carissimi, gravissimorum mihi conscius delictorum, patriam parentesque relinquere, & in aliquod me conferre consecretum: ubi a sæcularium negotiorum strepitu omni modo sequestratus, in omnipotentis Dei servitio ævum transigerem, peccata mea jugiter deplorans, & continua pænitentiæ satisfactione clementissimum Dominum & Judicem universorum ad miserendum invitans. Quantum autem huic decreto voluntatis meæ, reverendæ memoriæ dominus GISEPRANDUS, illo tunc tempore noster episcopus, & vi & auctoritate restiterit, non habetis incognitum, asserens non esse canonicum, ut relicta ecclesia, in qua nutritus & ordinatus fueram, meo arbitrio alio demigrarem; se vero numquam mihi ad ista præbiturum esse consensum: præsertim cum jam ipse decreverit in propria ecclesia, ubi beatissimi martyris Martiani corpus humatum quiescit, monasterium construere: in quo si omni modo statueram mutare propositum, & solitudo mihi non deesset, & ad serviendum Deo juxta libitum cuncta suppeterent. Quam ergo pollicitationem pro mea tunc imperitia ægre suscepi: quia æstuanti desiderio nimis prolixa tanti temporis videbatur exspectatio. Prævaluit tamen ejus auctoritas: quoniam tanti viri jussionibus non parere, & consiliis non acquiescere, non modo temerarium, verum etiam insaniæ simile diceretur. Acceleravit igitur quantocius implere promissum; & postpositis curis omnibus sæculi, quibus nimium impediebatur, ad monasterii fabricam se totum transtulit, indulta mihi bono animo licentia monachum profitendi. Nec diu moratus, ubi prosperari in manibus suis cœptum opus Domino cooperante perspexit, omni mihi instantia cœpit imminere, ut totius loci curam susciperem, & in lucrandis Deo animabus sollicitum me vigilemque præberem. Repugnanti itaque mihi, & pondus regiminis non segniter refugienti, eo usque institit, & inrevocabilis mansit; ut nulla a me excusatione suscepta, sub divini se nominis obtestatione constringeret, quod nisi eo die voluntatis ejus arbitrio me committerem, ut subirem sarcinam quam jubebat; sine aliqua dilatione eliminatis hinc his ipsis, qui pauci admodum habebantur, monachis, canonicis, quos jam ad hoc præparaverat, locum traderet incolendum. Suscepi itaque infirmis humeris grave pondus regiminis & nimia necessitate compulsus, illius professionis magister factus sum, cu-

jus non fueram ante discipulus. Dispensationis igitur mihi per vos creditæ ex eo tunc tempore curis mordacissimis occupatus, dum utilitati vestræ plurimum intendo, & quæ potissimum vobis expediant mecum ipse pertracto; occurrit animo de Dominici corporis & sanguinis Sacramento mellitum vobis atque florulentum, sacrisque permixtionibus sobrie temperatum poculum pro mei ingenii paupertate conficere, quod dilectioni vestræ & voluptati sit, & saluti. Sanctorum siquidem catholicorum Patrum scripta lectione percurrens, & intenta, quantum potui, meditatione retractans, quicquid in eisdem absolutius atque enodatius ad intelligendum de tantæ, tamque sublimissimæ rei mysterio invenire valui, in unius libelli corpusculum compendiosa brevitate redegi. Quod vobis, si Spiritus-sancti favor adspiret, nec ex intellectus difficultate displiceat, & ex sui parvitate complaceat: imitatus in hoc opusculo Paschasium Ratbertum, qui de hac eadem re Placido cuidam suo discipulo libellum luculento sermone composuit; eosdem ipse quos & ego secutus auctores, beatissimos scilicet Domini sacerdotes, Cyprianum, Hilarium, Ambrosium, Augustinum, Gregorium, Johannem, Isidorum, Isicium, Hieronymum & Bedam: de quorum omnium scriptis quosdam sententiarum decerpimus flores, causæ valde necessarios, item Dominici corporis & sanguinis suavissimum odorem exhalantes. Ipsius vero Paschasii libellum totum pæne, sicut invenimus, ita in nostrum transtulimus, sensum ejus potius in aliquibus locis, quam verba sequentes, & superflua quæque vitantes. Ut autem tanti mysterii gratia liquidius & purius vestris mentibus favore sancti Spiritus commendetur, miraculorum copiam congessi, quæ sanctis ac diligentibus se olim Dominus revelare dignatus est ad laudem & gloriam suam; ut ostenderet quid eis præparaverit in cælis, quibus tantum munus reliquit in terris: simul etiam illud attendens, ut si quibus forte, vel propter tarditatem sensus, vel propter litterarum imperitiam, redemptionis hujus sacramentum ex Patrum scriptis non poterit esse perspicuum, signorum fiat revelatione manifestum. Qua vero reverentia, quove timore sacro altari debeatis assistere, participationem tantæ gratiæ præstolantes, ne forte (quod absit) communicantibus vertatur in perniciem, quod sumere cupitis ad salutem; libello huic, quantum potui, studiose adnexui: ut in omnibus Domino placentes, & ego ex vestro provectu, & ex meo vos labore atque sollicitudine misericordiam invenire va-

Digitized by Google

leamus in die Domini. Accipite igitur, Fratres cariſſimi, eo quo offertur affectu qualecumque parvitatis meæ munuſculum; nec ex mea vobis humilitate vileſcat, quod ex ſenſus ſui continentia glorioſum eſt atque præclarum. Non enim ſine miraculo poterit a legente contemni: quia etſi minus habet aliquid in eloquio, nihil tamen præſtantius eſſe poteſt in materia, qua digne credentibus vita præſtatur incorruptibilis & æterna. Nec parvipendatis obſecro gratiam Domini, ſed de ejus lectione intelligite, quanta ſit virtus vitam æternam in terris accipere, angeliciſque dapibus quotidie ſaginari. Quoniam etſi Deo plena ſunt omnia, nos quoque coram oculis divinæ majeſtatis ſemper verſamur; plurimum tamen coram ſanctis altaribus & Dei vultum, & Angelorum præſentiam obſervare oportet atque vereri: ubi tanta tamque excellentia nobis Verbi Dei virtute atque miſeratione præſtantur, quanta nullus hominum eloqui poteſt. Ipſe autem Deus & Dominus noſter, Verbum, virtus & ſapientia Patris, hanc eamdem gratiam, quam jam præſtitit, conſervet ſimul & tueatur in vobis; & oculos quos vobis aperire jam cœpit, plenius illuminare dignetur: per quem, & cum quo æterno Patri eſt laus omnis & gloria, honor atque magnificentia & poteſtas cum ſancto Spiritu a ſæculis & nunc, & ſemper, & in omnia ſæcula ſæculorum, Amen.

Sequuntur verſus domni Odonis de Sacramento corporis & ſanguinis Domini.

Convivas epulis mundos Deus eſſe ſuperni, &c.

Incipiunt verſus Paſchaſii Ratberti ad Placidum diſcipulum

Regis adire ſacræ, &c.

X *Ecclesiæ fides catholica.*
XI *Non est confidendum in humana prudentia.*
XII *De Dei verbo Cyprianus vel Hilarius.*
XIII *Augustinus de Dei verbo.*
XIV *De libello Paschasii Ratberti ad Placidum discipulum, Christi communionem verum ejus corpus & sanguinem esse non dubitandum.*
XV *Quod hoc mysterium Christi nullus fidelium debeat ignorare.*
XVI *Quid sint sacramenta, vel quare dicantur.*
XVII *Utrum sub figura, an veritate hoc mysterium calicis fiat.*
XVIII *Quid sit inter immolationem veterum, figurasque legalium, & inter sacramentum dominici corporis ac sanguinis.*
XIX *Quid sit digne ad vitam percipere corpus & sanguinem Christi.*
XX *Quibus modis dicitur corpus Christi.*
XXI *Quod in hac communione aut judicium percipiatur, aut præmium.*
XXII *Quod necesse fuerit quod semel gestum est, Christum quotidie immolari: quid boni tribuant hæc mysteria digne accipientibus.*
XXIII *Cur in pane & vino hoc mysterium celebratur.*
XXIV *Cur in calice aqua misceatur.*
XXV *Utrum plus habeat aliquid hoc mysterium, quoties a bono; aut minus quippiam quam Veritas repromittit, si a malo conficiatur ministro.*
XXVI *Ut quid nec colorem, aut saporem in sacramento minime permutant.*
XXVII *Quod hæc sæpe visibili specie apparuerint.*
XXVIII *Quibus verbis hoc mysterium conficiatur.*
XXIX *Utrum hoc corpus post consecrationem panis jure queat vocari.*
XXX *Utrum plus ex eo habeat qui majus, an qui minus accepit.*
XXXI *Cur hoc mysterium ante passionem discipulis traditur.*
XXXII *Ut quid in sanguine Christi fragmentum corporis admiscetur.*
XXXIII *Cur generaliter hoc a jejunis mysterium sacræ communionis celebratur, cum Dominus discipulis post cœnam hoc tradidit.*
XXXIV *Quid sit quod Dominus ait*, Non bibam amodo de hoc genimine vitis, donec illud bibam novum in regno Patris mei.
XXXV *Si ulla defferentia sit in hoc mysterio justo & pœnitenti reconciliato.*
XXXVI *Quid digne vel indigne sumentibus dominici corporis & sanguinis præstet Eucharistia.*
XXXVII *Quid beatus martyr Cyprianus affirmat se præsente contigisse his, qui polluti de idolaticis, dominici corporis & sanguinis sacramenta temere susceperunt.*

Digitized by Google

danda sit; nec attendendum cujus sit meriti, per cujus auctoritatem hoc facit, etiam si injusta videatur (quod absit) excommunicatio.

I. EPISTOLA DOMINI PAULI SACERDOTIS & Gebehardi religiosorum virorum sanctæ ecclesiæ Ratisponensis, missa ad presbyterum Martinum, thesaurorum sancti Ambrosii Custodem, pro officio Ambrosiano.

MArtino fidelissimo Custodi thesaurorum beati Ambrosii, Paulus & Gebehardus Germani, investigabiles divitias Christi. Tertius annus est, quod una tecum & cum ceteris Ambrosianis lectissimam sancti Spiritus festivitatem celebravimus, & adhuc sollemnizant mentes nostræ ex memoria dulcedinis vestræ. Multum enim humane & honeste tractati sumus a vobis. Hinc etiam eodem anno misimus vobis suavissimam expositionem Ambrosii specialis vestri Doctoris in partem gratiarum actionis. Nunc autem & quam intime salutantes dilectionem vestram, impense rogamus, ut transcribi nobis faciatis Sacramentarium ejusdem sancti Ambrosii cum Antiphonario ejus, nobisque sine dubio redempturis pretium scriptori transmittendum designetis. Hoc vero gratuitum caritatis tuæ munusculum esse volumus, ut nobis initia & fines evangelicarum & apostolicarum lectionum, secundum morem vestræ ecclesiæ ad Missas legendarum, in breviario comprehendas. Insuper & catalogum, quem mihi Paulo promisisti, Mediolanensium Episcoporum subjungas. Præterea primum susceptorem nostrum abbatem de sancto Dionysio, deinde ab-

batem de sancto Victore, clerum quoque sancti Nazarii, & venerabilem Ambrosium presbyterum, benefactores nostros, ex parte nostra salutare te deposcimus. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

II. ITEM EPISTOLA EORUMDEM nobilium virorum ad eumdem missa, venerabili laude plena sub nomine ad Anselmum.

ANselmo, stellæ prælucidæ in firmamento Mediolanensis ecclesiæ divinitus positæ, Paulus & Gebehardus desideratores luminis ejus, nobilem claritatem in splendoribus sanctorum. Quoniam princeps in divinis laudationibus apud Latinos præfulsisse cognoscitur mellifluus doctor Ambrosius, idcirco ne ingrati simus tam sanctis primordiis, habere delectamur notitiam tantæ auctoritatis. Hoc dicimus, quoniam probitatem tuam admirari comperimus, cur nos, qui habemus Ordinem Romanum, simul habere gestiamus Ambrosianum. Fuit olim tanta Mediolanensis ecclesiæ gratia & excellentia, ut Aurelio & Augustino, ceterisque Africanis præsulibus non sufficeret in dubiis rebus Romanum consulere Pontificem, nisi pariter consulerent & [a] Mediolanensem. Desine ergo admirari imitatrices sanctorum Patrum inquisitiones nostras, & adhibe oportunas opitulationes tuas: ut Ordo Ambrosii, dulcissimi sancti Spiritus organi, quem discipulus ejus doctor eximius Augustinus traduxit in Africam, nobis transferatur in Germaniam, ad excitandam & dilatandam boni odoris fragrantiam. Nam & nos parati sumus ejus cunctorumque fratrum tuorum voluntatibus satisfacere, sicubi forte nos aliquid Ambrosiani operis, quod vos non habetis, contigerit invenire: sicuti Veronæ positi fecimus, quando expositionem quinti-decimi Psalmi, in qua de morte Gratiani Imperatoris agitur, domno Martino, ejusdem beati Ambrosii thesaurario, transmisimus. De cetero optamus, ut cum beatissimi Ambrosii præsidio, numquam tibi desit sanctissimæ Dei genitricis Mariæ, ejusque proximæ Teclæ veneranda intercessio.

[a] Hoc spectat ad Consilium tertium Carthaginense, cujus Patres consultationem direxerunt ad Siricium Papam & ad Simplicianum Mediolani Pontificem.

III.

III. ITEM AD MARTINUM pro dubitatione Sacramentarii.

MArtino, fideliſſimo Cuſtodi paucorum bonorum beatiſſimi Ambroſii, Paulus & Gebehardus humiles amici ejus, ſuper multa conſtitui in introitu gaudii Dominici. Magnas referimus gratias benivolentiæ tuæ, Pater amantiſſime, quoniam caritatis noſtræ notitiam non ſolum dignatus es in gremio tuo confovere, ſed etiam principalis cleri piis manibus & oculis curaſti exhibere. Quod autem ambiguitatem removeri poſtulas ab appellatione Sacramentarii; nos nullum appellamus Sacramentarium, niſi librum Miſſalium orationum abſque lectionibus evangelicis, apoſtolicis & propheticis, quarum fines & principia ſecundum Ambroſianam exceptionem petentibus nobis annotare pollicitus es. Nam illum titulum, quem tu ita ponis, *Incipit liber Sacramentorum*, nos non habemus: quippe qui non unum tantum, ſed & ſex Ambroſianos libros de Sacramentis lectitare ſolemus. Verum quod interrogas, utrum Antiphonarium cum notulis, vel ſine notulis habere velimus; nihil Ambroſianæ integritatis deeſſe nobis volumus: quoniam ipſa ſpecies operum ejus & uſum eorum neſcientes oblectat. Mitte ergo nobis Antiphonarium cum notulis, & Saçramentarium cum ſolis orationibus & præfationibus Ambroſianis. Nam geſtis ſanctorum, quæ Miſſarum celebrationibus apud vos interponi ſolent, non indigemus, quoniam his abundamus. Etiam dicenda de pretio quod mandaſti, vel de gratiarum actione quam meruiſti, litterarum injunximus portitori. De cetero optamus, ut poſt theſauros beatiſſimi Ambroſii, cum eodem poſſidere merearis inenarrabiles divitias Chriſti.

IV. INVECTIVA DOMINORUM PAULI & Gebehardi ad Martinum ſacerdotem pro Rege Cunrado.

MArtino, fideliſſimo Cuſtodi theſaurorum ſancti Ambroſii, Paulus & Gebehardus intimi dilectores ejus, Ambroſianis interceſſionibus redintegrare quidquid corruptum eſt perfidorum contagione. Quod Agareni noſtri tamdiu illudere potuerunt nobiliſſimæ Mediolanenſium eccleſiæ, ſcias nos vehe-

menter admiratos graviter doluisse, magnoque stupore defixos scribendi ad te consuetudinem intermisisse. Nunc vero quia beati Ambrosii meritis cessisse feruntur Ismahelitæ, & ingenuæ retractationis lumen dicitur refulsisse, libet iterum scribere caritati tuæ, hortantes te deinceps Ambrosiano exemplo declinare Eugenium, & amplecti Theodosium. Nobis quoque, sicut sæpius postulatum & laudatum est, duplicem Ambrosianæ auctoritatis Antiphonarium, diurnum videlicet ac nocturnum, sine mora transmittere comparandum a præsentium latore, exceptis orationibus quas jam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, quam tibi. Nostrum erit cogitare, ut ingratitudinis non accusemur, neque ex tua benevolentia, neque ex nostra conscientia. De cetero Dominus custodiat te ab omni malo, custodiat animam tuam Dominus, beati Ambrosii patrociniis super te vigilantibus.

V. RELATIO MARTINI SACERDOTIS & thesaurorum S. Ambrosii Custodis ad carissimos fratres & amicos Paulum & Gebehardum.

GEbehardo & Paulo venerabilibus fratribus & amicis; Martinus thesaurorum beati Ambrosii Custos, in agone fideli persistere, & a vestigiis beati Petri non deviare. Quod de vestris Agarenis, qui proselyti sive vana vallis esse probantur, intimandum transcribendo invective procurastis: nunc a nobis rescribendo rem & rei causam suscipiatis. In deserto enim populus rebellis & incredulus ex Aaron digitis vitulum conflatilem ex igne & auro ad suam superstitionem sibi conflavit. Ipsius tamen Aaron & Hur conscientia totiusque stirpis Leviticæ sana interius existente, conscientia intemerata & impolluta permansit. Insulsi quippe populi voce non minus acclamante, *Hii sunt dii tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ægypti, & de domo servitutis.* Eadem vero ratione. Siccimitæ contra Joathan filium Hierobaal legitimum, Abimelech filium ejusdem Gedeonis, aliqua tamen sibi materna consanguinitate conjunctum, sine aliquo respectu Dei sibi dominum constituerunt, interfectis septuaginta filiis Hierobaal super lapidem unum, &c. Quod autem de Eugenio & Theodosio intulistis, verbis Cusai Arachitæ ad Absalon de fuga David requirente vobis respondere non pigebit. Dicebat ergo Absalon Cusai: *Estne gra-*

Digitized by Google

tia David patris mei amici tui, ut sine te vellet abscedere? Cui respondit Cusai: *Ave Rex, ave Rex.* Et adjecit: *Illius ero quem Dominus elegerit.* Illud vero quod de Ismahelitis interpolare voluistis, qui obedientes sibi, & non Deo interpretantur; adhuc grana cum paleis in area dominica versantur, quæ ventilabro examinis dominici discernentur. Hinc rursus Paulus ad Thessalonicenses scribit: *Qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.* Item Ambrosius in libro Sermonum cap. XI. *Qui navem Petri non ascendit, diluvio inundante peribit.* Hanc Dominus noster ascendit, quando Evangelium mundo nunciavit: & in illa, quam Dominus Petro tradidit, Deo juvante nostra fides inconvulsa permanebit. Unde idem Ambrosius quibusdam dicit in libro I. Pænitentiæ: Non habent hereditatem Petri, qui Petri fidem non habent, quam impia divisione quidam discerpunt. Multum enim ille qui videbatur auster esse, & qui leniter flare debuerat, hanc Christi navem turbavit. Sed ut illa omittamus, ad cetera quæ nobis mandastis, quantumcumque valuimus, fideliter sicut decet explevimus. Pretium etenim libri est sol. XLV. & vix pro tanto habere potuimus. Sed ibi poteris invenire omne Officium: & cantus illi qui sunt absque notulis, & abbreviati omnes sunt cum notula inantea. Sciatis namque nos in litteris vestris & in memoria vestri valde jocundatos esse: & quia in tanto amore habetis doctrinam beati patris nostri Ambrosii, quamplures gratias Deo & vobis cum clero nostræ civitatis indifferenter referimus. Valete. Amen.

Ambros. lib. I de Pænit. c. 6.

OBSERVATIONES DE RITU AMBROSIANO.

I. *Non erunt inutiles (ut speramus) superiores quinque epistolæ ad illustrandum ritum Ambrosianum, qui hactenus viget in ecclesia Mediolanensi. Jam dudum nos tenet cogitatio, ut ad hanc rem, sane præclaram, explicandam aliquid conferre conemur. Quam ob rem in brevi mora, quam fecimus apud Mediolanum, nihil non tentavimus, ut istius ritus originem & primam institutionem e tenebris pro modulo erueremus. Ita enim in obscuro sunt ea principia, ut quid de his statuere liceat, ignoretur. Sed diuturniori mora opus fuisset ad id exsequendum. Interim quod in illis temporis angustiis concessum est nobis, nonnulla observavimus de illo ritu, quæ hic in pauca conferenda sunt.*

II. *Scriptæ sunt præmissæ epistolæ eo tempore, quo, mortuo Heinrico primo Imperatore, Conradus Salicus & Cono Dux de principatu de-*

certabant, id est anno M XXIV. *Id patet ex epistola quarta. Paulus & Gebehardus, epistolarum auctores, Canonici erant Ratisponenses: ex quibus Gebehardus postea in sedem ecclesiæ Ratisponensis evectus est Conradi favore, qui ejus frater erat. Illi amore Ambrosii ejusque doctrinæ capti, cum Mediolanum ivissent, visa ritus Ambrosiani majestate, eum in suam ecclesiam cum Ordine Romano inducere cogitarunt. Petunt proinde libros huc necessarios,* Sacramentarium, Antiphonarium, initia & fines evangelicarum, apostolicarum, & propheticarum lectionum, *una cum* catalogo Mediolanensium Episcoporum. *Nam hymnos, & acta Sanctorum, quæ in sacris apud Mediolanenses legebantur, jam penes se habebant.* Sacramentarium *appellant* Librum Missalium orationum & præfationum: Antiphonarium *vero codicem, qui antiphonas in diurnis nocturnisque officiis cantari solitas continebat. In beneficii hujusce proxenium Martino, Ambrosianæ basilicæ custodi seu thesaurario,* Veronæ positi, aliquid Ambrosiani operis, *quod non habebant Mediolanenses, præmiserant, nempe* expositionem * quinti-decimi Psalmi, in qua de morte Gratiani Imp. agitur. *Ex quibus intelligimus, egregium illud par, Paulum scilicet & Gebehardum, Italiam peragrasse, ut Ambrosii operum reliquias colligerent.*

* *l.* sexagesimi-primi.

III. *In Ambrosiana bibliotheca, quæ superiores nobis litteras suppeditavit, invenimus vetus Ordinis Ambrosiani Antiphonarium, & antiquum catalogum Mediolanensium Antistitum, quem mox subjiciemus, secuti hac in re Pauli & Gebehardi consilium. Præter ea in eadem bibliotheca & in archivo ecclesiæ metropolitanæ exstant veteres item codices, qui tum Orationes & Præfationes Missarum, tum Evangelia, aliasque lectiones ritus Ambrosiani continent: sed nullus codex annos octingentos superat. Hoc loco inquirendum occurrit, primo an illius Ordinis seu ritus, qui Ambrosianus appellatur, primus auctor fuerit Ambrosius: deinde qualis fuerit ille ritus; & an idem hactenus in ecclesia Mediolanensi immutatusque perseveret, tum in iis quæ ad Missam, quam in illis quæ ad cetera divina officia pertinent.*

I.

IV. *Ambrosium hujusce ritus primum institutorem non fuisse censent recentiores, Josephus Vicecomes, & præter alios piæ memoriæ Cardinalis Bona in cap.* XVIII *divinæ Psalmodiæ. Verum contraria fuit veterum persuasio, Walafridi Strabonis, qui ante annos octingentos vivebat; Landulfi senioris, atque Pauli & Gebehardi in superioribus epistolis: quibus sine dubio consentit antiqua traditio ecclesiæ Mediolanensis. Josephus Vicecomes ait in lib.* II. *de ritibus Missæ*

cap. XII, *Missæ ordinem a sancto Barnaba apostolo; psallendi autem regulam a Miroclete archiepiscopo Mediolani institutam fuisse. De psallendi norma repugnat Paulinus in libro de Ambrosii vita: ubi tempore Justinæ persecutionis* primo antiphonæ, hymni, ac vigiliæ in ecclesia Mediolanensi, *inquit*, celebrari cœperunt: cujus celebritatis devotio usque in hodiernum diem, non solum in eadem ecclesia, verum per omnes pæne Occidentis provincias manet. *Adstipulatur iisdem fere verbis Augustinus in lib.* IX *Confessionum cap.* VII. Tunc hymni & psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium, ne populus mæroris tædio contabesceret, institutum est, & ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pæne omnibus gregibus tuis & per ceteras orbis partes imitantibus.

V. *Missæ ordinem atque ritum a primis Christianæ religionis apud Mediolanenses institutoribus, qualis primis illis temporibus erat, traditum fuisse non infitiamur. Verum sine multo rituum apparatu sacra tunc fiebant, nec rata fixave erat eorum dispositio, nec uniformis. Paullatim ad certam quamdam Liturgiæ formam se se composuerunt ecclesiæ: quæ forma in ecclesia Occidentali non una fuit. Alia quippe Romanis, alia Gallis, alia Hispanis, Afris alia competebat: tametsi præcipua liturgiæ capita ubique concordabant. Sua etiam fuit, superestque etiam nunc ecclesiæ Mediolanensi forma sacrificii, ab aliis diversa: cui id privilegii concessum est, ut ceteris ferme abrogatis & ad Romanam redactis, sola retenta sit cum Romana apud occidentales. Nec dubium quin hoc tributum fuerit Ambrosio, quem hujusce ritus auctorem majores nostri semper habuerunt, ob idque ab auctore Ambrosianum Ordinem appellarunt. Notum est quod ait Walafridus Strabo in lib. de ritibus ecclesiasticis cap.* XXII. Ambrosius Mediolanensis episcopus tam Missæ, quam ceterorum dispositionem officiorum, suæ ecclesiæ & aliis Liguribus ordinavit: quæ & usque hodie in Mediolanensi tenentur ecclesia.

II.

VI. *Qualis fuerit Ambrosii tempore divinorum Officiorum, sive in vigiliis, seu in Missis ab eo instituta disciplina, non facile est explicare. Atque ut a lectionibus incipiamus, hæ duplicis generis erant: una fortuitæ, & ut ferebat vel præsidentis arbitrium, vel librorum sacrorum continuata lectio: alteræ sollemni ritu constitutæ. De hoc sollemni lectionum more loquitur Ambrosius in epistola* XIV *ad Marcellinam, ubi exponit persecutionem ab Arrianis, Justina duce, ad Dominicam Palmarum Ecclesiæ intentatam. Postera die*, audistis fi-

lii, *inquit Ambrosius*, librum Job hodie legi, qui SOLLEMNI MORE est decursus & tempore. *Deinde feria quarta* lectus est DE MORE liber Jonæ. Erat autem dies, quo sese Dominus pro nobis tradidit, quo in Ecclesia pænitentia relaxatur. *Itaque feria secunda hebdomadæ sacræ* sollemni more *liber Job recitari solebat: feria quarta liber Jonæ. Morem legendi in Ecclesia Scripturas sacras Ambrosio antiquiorem esse, adeoque ejus originem Ambrosio auctori non esse tribuendam existimamus. Secus est de alterno cantu Psalmorum & hymnorum: cujus ritus Mediolani institutor Ambrosius ex dictis censendus est. Quippe ante Ambrosium, id est ab exordio nascentis Ecclesiæ, certis diebus & horis Fideles conveniebant in ecclesiam ad audiendas lectiones & Psalmos recitandos: sed hæc recitatio apud Mediolanenses absque cantu fiebat ante Ambrosium: qui tamen fortasse illius ordinis disciplinam certis legibus adstrinxit.*

VII. *Pauca hujusce disciplinæ vestigia supersunt in Ambrosii libris. Jam vidimus feria secunda majoris hebdomadæ librum Job* sollenmi more *fuisse* decursum & tempore: *& feria quarta sequente librum Jonæ* de more. *Decembris die* VII. *quando sancti Doctoris ordinatio annua festivitate recurrebat*, Pulcre mihi, ait, hodie legitur Legis initium, quando mei natalis est sacerdotii: *quæ verba leguntur in ejus commentario super Lucam lib.* VIII. *num.* 73. *novæ editionis. Hoc Legis initium videtur fuisse desumtum ex Deuteronomio, non vero ex Evangelio Lucæ, quod tunc sanctus Doctor ad populum interpretabatur. Ad hæc in concione de basilicis non tradendis contra Auxentium, meminit lecti Evangelii de ingressu triumphali Christi Domini in urbem Jerosolymorum.* Audistis quod hodie lectum sit. Pullum sibi asinæ Salvator per Apostolos jussit adduci, mandavitque, ut si quis resisteret, diceretur: Dominus ejus operam desiderat. *Alia eodem die lectio item facta de vinea Nabuthæ ex libro tertio Regum cap.* XXII. *Post hæc de evangelica lectione subdit ibidem Ambrosius*: Lectio nempe ista nulla nostra dispositione recitata est, sed casu, quæ præsentibus bene aptatur temporibus. *Lectio hæc casu facta dicitur, habita ratione urgentis persecutionis, sed non ratione temporis, in quod illa persecutio incidebat. At difficile est statuere, cui tempori assignatæ fuerint prædictæ lectiones. Neque vero Evangelium de Christi super asinam processione antiquitus in ecclesia Mediolanensi legebatur Dominica Palmarum, ut in Romana, sed Dominica quarta Adventus: quo die ibidem legitur etiam nunc. An vero tempore Ambrosii, affirmare non ausim. Saltem hæc observatio viam*

aperire potest ad conciliandum id, quod Ambrosius de illis turbis Auxentianis scribit, tum in hac concione, tum in epistola XIV *ad Marcellinam sororem: quam controversiam erudite tractavit V. Cl. Godefridus Hermannus in Observationibus ad Vitam Ambrosianam: ubi recte advertit, non ad idem illius persecutionis tempus spectare epistolam* XIV *ad Marcellinam, & concionem prædictam contra Auxentium: sed hanc concionem videri posteriorem. Atque adeo epistola* XIV *ad Dominicam Palmarum anni* CCCLXXXVI *referenda est; concio vero illa fortasse ad subsequentem Adventum, si Evangelium de ingressu Domini triumphali in urbem Jerosolymorum tempore Adventus lectum est, uti modo legitur, legebaturque olim in multis ecclesiis, immo etiam in Romana, ut patet tum ex Homiliario Pauli Diaconi, ubi hoc Evangelium ponitur Dominica prima Adventus; tum ex variis capitularibus Evangeliorum. In Quadragesima porro Evangelium Johannis de cæco nato lectum fuisse patet ex epistola* XLV *ad Bellicium.* Audisti, frater, lectionem Evangelii, in qua decursum est, quod præteriens Dominus Jesus vidit a generatione cæcum. *Et infra:* Veni ad baptismum: tempus ipsum adest: veni festinus. *Hæc verba tempus Quadragesimæ denotant, quando Electi seu Competentes ad suscipiendum baptisma excitabantur.*

VIII. *Multa alia loca exstant apud Ambrosium, ubi fit mentio de lectione librorum sacrorum, sed quibus diebus facta fuerit, non satis perspicuum est. In lib.* II *de Jacob & vita beata cap.* V. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit & cor tuum, sicut legi audisti hodie, *ex Lucæ cap.* XII. *In libro de Elia & jejunio cap.* XIX. Audistis hodie quid lectum sit: Mercatores, inquit, Phœnicum transmittentes mare, *Isaiæ cap.* XXIII. *Quod quidem lectum fuisse instante Quadragesimæ jejunio colligitur ex sequenti cap.* XXVIII. Canamus tuba, tamquam in prœlium progredientes: certamen imminet; certamen nostrum jejunium est. *Præter ea libri Tobiæ expositionem aggressus est Ambrosius*, lecto prophetico libro, qui inscribitur Tobias, *ut ipse initio expositionis suæ declarat. Denique, ut cetera prætereamus, in epistola* XVIII *ad Marcellinam diserte scribit, prophetiæ Jeremiæ caput primum de baculo nucino fuisse recitatum; simulque Evangelium de convivio Pharisæi.* In libro prophetico scriptum: Sume tibi baculum nucinum..: Hæc de prophetica lectione libata sunt. Evangelii quoque lectio quid habeat, consideremus. Rogavit quidam Pharisæus Dominum Jesum ut manducaret cum illo, &c. *Lectionem Evangelii sancti Jo-*

hannis de adultera memorat idem vir sanctus initio Apologiæ David: & cap. V *ejusdem libri Evangelium Lucæ de homine divite, qui abiit in regionem longinquam. Postremo in epistola* LII *ad Studium quindecim Psalmos graduales, quos* anabatmos *vocat, comparat cum historia Ezechiæ de quindecim gradibus ascensionis Solis, & cum quindecim diebus, quibus Paulus apud Petrum commoratus est.*

III.

IX. *Non eumdem lectionum ordinem, atque tempore Ambrosii, saltem in omnibus, observari modo in ecclesia Mediolanensi, facile probari potest ex duobus indubitatis locis. Liber Job, ut superius vidimus, legebatur feria secunda sacræ hebdomadis: & prophetia Jonæ feria quarta sequente. Nunc vero neutra legitur ipsis diebus, neque ad matutinum officium, neque ad Missam. Nam utraque feria ad matutinas horas recitantur lectiones ex prophetia Jeremiæ: ad Missam vero ex Isaia. Porro Jonas modo legitur ad Missam feria secunda hebdomadæ quintæ in Quadragesima, itemque feria quinta in Cœna Domini: quo die prolixa ex Jona lectio nunc recitatur. Attamen verisimile est, Evangelium de cæco nato: quod nunc in usu est Dominica tertia Quadragesimæ, unde & vocabulum accipit* Dominica de cæco, *itidem Ambrosii tempore lectum fuisse eodem die, aut certe in Quadragesima, ex dictis. Denique Psalmum* Dilexi *in exsequiis mortuorum, uti etiam nunc, recitatum fuisse satis innuit Ambrosius in Concione de obitu Theodosii:* in quo Psalmo, *inquit*, dum legitur, velut ipsum Theodosium loquentem audivimus.

IV.

X. *Ordinem Missæ ei, qui nunc in usu est, antiquitus non multum absimilem fuisse colligimus ex paucis, qui nobis restant, hujus argumenti apud Ambrosium locis. Unus est in epistola* XIV *ad Marcellinam.* Sequenti die (erat autem Dominica, *scilicet in Palmis seu* in Ramis olivarum, *ut loquuntur Mediolanenses*) post lectiones atque tractatus dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisterii tradebam basilica. *Ubi tria observare juvat, unum ad propositum, nempe lectionibus propheticis, apostolicis & evangelicis successisse, ut modo, tractatum seu concionem. Alterum est, Symboli traditionem Competentibus Ambrosii ævo factam fuisse, quemadmodum apud Gallos etiam & Hispanos, ipsa Dominica Palmarum, non sabbato præcedente, ut in Ambrosianis Missalibus posterioribus notatur. Alius in Africa ritus, alius item in ecclesia Romana, in qua Symbolum feria quarta hebdomadæ quartæ Quadragesimalis tradebatur ex Ordinis Romani præscripto. In Africa vero quinto-*

decimo

Digitized by Google

decimo die ante Pascha, qua de re vide sis Augustini sermonem LIX. *novæ editionis, & Notationem ad sermonem* CC. XII. *Tertium observatione dignum est, baptisterii basilicam, etsi majori vicinam, ab ea tamen tantisper separatam fuisse: ut in multis Italiæ locis etiam nunc advertere licet.*

Evangelio recitando non nudum venerandi nominis JESU *vocabulum proferebatur Ambrosii ævo: sed* DOMINUS JESUS *semper appellabatur. In epistola* XVIII. Rogavit quidam Pharisæus DOMINUM JESUM. *& in epistola* XLV. Præteriens DOMINUS JESUS vidit a generatione cæcum. *Idem ritus hactenus servatur in ecclesia Mediolanensi: quod etiam in Gallicana olim fiebat.*

XI. *Ceterum Ambrosius non modo Dominicis, sed singulis diebus sacra celebrabat: cujus rei unicum adducimus testimonium ex epistola* XIV. *sæpe memorata.* Vos quoque ipsos mihi bonos filios gestiebat eripere, pro quibus ego quotidie instauro sacrificium.

XII. *An vero tunc Eucharistia sacra in Viaticum apud Mediolanenses asservaretur, quæstio esse potest. Sane id colligi videtur ex Paulino in Ambrosii vita: qui cum morti proximus esset, ab Honorato divinitus excitato absque mora Viaticum accepit, indicta Missa, quod temporis angustia non ferebat. Accedit etiam locus ex epistola* LX. *ad Felicem Comensem episcopum, ubi agens de cujusdam basilicæ dedicatione & de ejus altari*; Ibi, *inquit*, arca Testamenti undique auro tecta, id est doctrina Christi, doctrina sapientiæ Dei. Ibi dolium aureum habens manna, RECEPTACULUM scilicet SPIRITALIS ALIMONIÆ, & divinæ promtuarium cognitionis. *Nam* dolium *illud* aureum *ad Eucharistiam referri exigit* mannæ *mentio, & interpretatio subsequens*, receptaculum scilicet spiritalis alimoniæ. *Quod vero sequitur pertinet ad libros sacros.*

XIII. *Neque hoc loco prætermittendum est, Ambrosii ævo in ecclesia Mediolanensi frequentes fuisse & pæne quotidianos tractatus: quo nomine conciones sacras & Scripturæ ad populum expositiones appellabant. Hinc in epistola* XXVI. *ad Vercellenses*: Ecclesia quotidie in lectionibus sacris, in sacerdotum tractatibus, laudem pudicitiæ, gloriam integritatis personat. *Unde Auxentius Arianorum episcopus eodem munere etiam in dies desungebatur: sed* tractanti quotidie non crediderunt, *ut legitur in Ambrosii concione adversus ipsum. Saltem Ambrosium singulis Dominicis sermonem ad populum habuisse constat ex Augustino, qui* eum quidem in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Domi-

nico audiebat, *ex lib.* VI. *Confessionum cap.* III. *Hi vero tractatus fiebant tum in Missa post lectionem Evangelii, tum in Vesperis: qui ritus hodie quoque in ecclesia Mediolanensi observatur, ubi sermo, qui fit in vesperis,* Lectio *appellatur. Ex quibus omnibus intelligitur, ritum Ambrosianum primarium in quibusdam cum hodierno convenire, in aliis ab eo discrepare.*

V.

XIV. *Quo tempore hodiernus Ordo Ambrosianus ad eam, quæ nunc est, formam redactus sit, conjicere possumus ex Landulfo seniore in historia Episcoporum Mediolanensium. Narrat quippe hic auctor, qui ante annos sexcentos vivebat,* temporibus Caroli secundi (*Magnum appellamus*) & Hadriani Papæ I. *numerosam Synodum Episcoporum Romæ convenisse,* in qua cum multa tractarentur, improvide contra mysterium Dei, beatique Doctoris & confessoris Ambrosii se se intulerunt, *nempe ut ritus Ambrosianus abrogaretur. parvi penso, quod Gregorius M. Romani ritus instaurator, Ambrosianum inviolatum reliquisset. Hoc loco id observandum, quod olim Episcopi, qui erant ex ordinatione Sedis apostolicæ, in Cautione sua, qualis in libri Diurni cap.* III. *titulo* VII. *habetur, spondebant se divina officia Romano more persoluturos, qui ritus ibidem exponitur. Non dubium quin hac lege, quæ forte Gregorium M. auctorem habet, solutus fuerit episcopus Mediolanensis, qui eamdem Cautionem faciebat. Et huc forte respexit prædictæ narrationis auctor. Post Synodum memoratam, instigantibus episcopis, Carolus satis egit,* ut quidquid in cantu & ministerio divino inveniret a Romano diversum, totum deleret, & ad unitatem mysterii Romani *redigeret. Quam ob rem Mediolanum profectus,* omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos, *nimirum qui ad divina officia pertinebant,* quos vel dono, vel pretio, vel vi habere potuit, alios combussit, alios trans montes, quasi in exilium misit. *Interim cum Romam Venisset* gloriosæ memoriæ Eugenius transmontanus episcopus, amator & quasi pater Ambrosiani mysterii, & Caroli pater spiritualis, *factum indigne tulit, conquestus* mysterium perire mysteriorum, *de quo Gregorius M.* sinistrum quid proferre *timuisset, ex quo denique multa Romano ritui inservuisset. Sic Eugenius Episcopos, ipsumque Pontificem ad meliora consilia revocavit, & ut intemeratus servaretur Ambrosianus Ordo, tandem evicit, non sine attestatione divina. Cum enim in id consensissent omnes, ut positis super altare sancti Petri duobus codicibus, uno qui Gregorianum, altero qui Ambrosianum ritum conti-*

Digitized by Google

neret, sigillatis, si quis ex alterutro, nomine resignante, cælitus apertus fuisset, is altero abrogato retineretur; contigit, ut ambo sponte aperti fuerint. Ex quo id consecutum est, ut Sedes Ambrosiana *Ambrosianum* mysterium (*ita semper loquitur Landulfus*) *retineret: at ceteræ latini orbis partes Gregoriano uterentur. Mox Eugenius voti sui compos factus Mediolanum properat, Ambrosiani ritus libros recolligit: sed* nihil præter Missale *recuperare potuit, quod pius quidam sacerdos furtim subduxerat.* Manuale autem postea, *curante Eugenio, nonnulli sacerdotum & clericorum,* qui multa memoriter retinebant, convenientes in unum, Deo opitulante *restituerunt. Hæc fusius referuntur tum in mss. historia Landulfi senioris, quæ Datio archiepiscopo perperam tribuitur, tum ex eo apud Mombritium & in veteri Breviario Mediolanensi: qua in narratione, licet quædam sublestæ fidei subesse videantur, tamen res ipsa vera esse potest. Certe ab eo tempore ritus Ambrosianus semper mansit uniformis, ut ex relictis antiquis libris deprehendimus: nisi quod subinde facta est novorum festorum, ut moris est, accessio.*

XV. *Unus ex antiquioribus codicibus est* Antiphonarium de universis festivitatibus anni circuli Mediolanensis ecclesiæ, *asservatum in bibliotheca Ambrosiana, quod incipit a festo sancti Martini, cujus officium tam ad Missam, quam ad reliquas horas in eo codice exhibetur. Subsequuntur in eodem officia de S. nctis & de tempore, nempe* Idib. Novemb. S. Antonini, XIV. Kal. Decembris Romani sacerdotis & martyris; X. *easdem Kal.* translatio S. Cæciliæ: *die sequenti* Natalis S. Clementis; *pridie Kal.* S. Andreæ, & Baptismum sancti Ambrosii. *In officio de sancto Andrea referuntur verba ex vulgatis ejus actis, & orationes de Baptismo Ambrosii, quem ipso die baptizatum fuisse constat. Inde est, quod in pervetusto Kalendario Gellonensi, scripto Caroli M. principatu, prid. Kal. Decemb. fit memoria,* Mediolano Ambrosii Episcopi & Confessoris, *cujus depositio ibidem præcesserat prid. Non. Aprilis. Sed ad Antiphonarium Mediolanense redeamus.*

Decembris die VII. Ordinatio S. Ambrosii, *postea* sancti Zenonis, sancti Syri, sancti Thomæ. *Inde incipit officium de Adventu Domini, cujus sex Dominicæ assignantur, ut in vulgatis. In Nativitate Domini unica Missa,* Lux fulgebit. *Mox* S. Stephani, sancti Johannis, sanctorum Innocentium, *die* XXIX. Natale S. Jacobi apostoli, sancti Silvestri. *Januario* Epiphania *cum* Vigilia: *quatuor post eam Dominicæ: Festa sanctorum* Sebastiani, Agnetis, Vincentii, Babilæ & trium parvulorum, & *& prid. Kal. Febr.* S. Julii.

Digitized by Google

Februarii Kal. sancti Severi: *deinde* Purificatio, sanctæ Agathæ, Cathedra sancti Petri, *in cujus oratione habetur*, animas ligandi atque solvendi pontificium tradidisti &c.

Martio sancti Gregorii: sancti Benedicti, sanctæ Mariæ. *In festo sancti Benedicti notatur illa Præfatio, sub his aliisque verbis:* Hic est ille cælestis negotii Mercator egregius, per quem ad viam salutis multorum corda conversa sunt: quique monachorum innumerabilium Pater existens, quos verbis imbuerat, adstruebat exemplis: ut non solum exanimatis redderet corporibus vitam, sed erroris obscuritate detersa, animas resuscitaret multorum. *Hæc Præfatio non solum in mss. sed etiam in primis vulgatis Missalibus Ambrosianis refertur: at deest in Missali edito anno* M. D. LX. *ubi nihilo minus habetur Missa propria de sancto Benedicto in Martio, ejusque nomen in Canone Missæ extremo loco memoratur: secus quam in recentioribus Missalibus, in quibus Missa propria rejecta, & festo sancti Benedicti in mensem Julium relato, nomen ejus e Canone expunctum est.*

In prædicto codice, quem modo examinamus, notantur in Martio Dominicæ Septuagesimæ, *& subsequentes; tum* Dominica in caput Quadragesimæ: *quam sequuntur Dominicæ* de Samaritana, de Abraham, de Cæco, de Lazaro: *quæ vocabula hodie quoque retenta sunt in Ecclesia Mediolanensi. In sabbato ante Dominicam Palmarum, Missa completa Diaconus dicit excelsa voce ad cornu altaris:* Si quis catechumenus, procedat. *Tum*, Si quis Judæus, procedat. *Deinde*, Si quis paganus, procedat. *Postea*, Si quis hæreticus, procedat. *Postremo*, Cujus cura non est, procedat. *His dictis canebatur cum infantibus* Resp. Venite filii audite me, timorem Domini docebo vos &c. *Hæc pro traditione Symboli, quæ in recentioribus Missalibus amplius non comparent.*

Aprili sancti Georgii, *ubi hymnus de ejus gestis.*

Maio, Philippi & Jacobi, Inventio sanctæ Crucis, Passio S. Victoris ad Ulmum, *nempe die octava: & die* xxv. depositio S. Dionysii: *sequenti* Sisinnii, Marii & Alexandri.

Junio xv. Viti martyris, xix. Protasii & Gervasii; xxii. Juliani Martyris; *postea* S. Johannis Bapt. SS. Petri & Pauli.

Julio, *die tertia* translatio sancti Thomæ Apostoli; natale S. Margaretæ *absque diei designatione:* xii. Naboris & Felicis. *Tum* S. Marcellinæ: S. Apollinaris: S. Jacobi Apostoli, Christophori & Christinæ: xxviii. Nazarii & Celsi.

Augusto, i. Maccabæorum & Eusebii; *deinde* Sixti, Donati,

Digitized by Google

& Carpophori; Laurentii, Hyppoliti & Caffiani. xv. tranflatio Sifinnii & Alexandri; & depofitio S. Simpliciani: Feftivitas beatæ Mariæ: *poftea* Mammetis & Agapiti: XXII. Bartholomæi, XXV. Genefii, XXVI. Alexandri, XXVIII. Auguftini, *&* *fequenti* Decollatio Johannis Baptiftæ.

Septembri, VII. *Id.* Dedicatio S. Michaëlis fub Domo. *Die fequenti* Nativitas fanctæ Mariæ: XVIII. *Kal. Octob.* Cornelii & Cypriani: *tum* Exaltatio fanctæ Crucis, Nicomedis, Euphemiæ, Satyri, Euftorgii, Matthæi, Mauricii, Domnini martyris: Dedicatio majoris Mediolanenfis ecclefiæ. *In hymno hæc habentur.*

Hæc domus rite tibi dedicata
Nofcitur, in qua populus facratum
Corpus affumit, bibit & beati
Sanguinis hauftum.

Octobri Lucæ, Cofmæ & Damiani, Simonis & Judæ.

Novembri denique, omnium Sanctorum: Vitalis & Agricolæ.

XV. *Minutiora funt hæc, & quæ fortaffe relatu indigna quibufdam videbuntur: fed ex his faltem facile intelligitur, quantum creverint poftremis temporibus follemnitates, quæ longe pauciores erant in ecclefia Mediolanenfi ante annos quingentos: quo tempore codex ille calamo exaratus eft. In Miffali anni* M. D. LX. *& deinceps exftat Miffa propria de S. Barnaba apoftolo, de quo in Præfatione legitur:* Hic Mediolanenfis ecclefiæ primus Pontifex perfpicuis eam miraculis infignivit &c. *Sed tamen in Canone Miffæ nulla ejus mentio. In fequenti vero Catalogo Mediolanenfium Antiftitum perantiquo, manu recentiori Barnabæ nomen primo loco pofitum eft. Præclara funt Ambrofii verba in Concione adverfus Auxentium.* Abfit ut tradam hereditatem Patrum, hoc eft, hereditatem Dionyfii, qui in exfilio in caufa Fidei defunctus eft; hereditatem Euftorgii Confefforis, hereditatem Myroclis, atque omnium retro Fidelium epifcoporum.

INCIPIUNT NOMINA EPISCOPORUM Mediolanenfis civitatis.

BARNABAS, *manu recentiffima.*

ANATALON fedit annos XIII. depofitus eft VIII. Kal. Oct.

GAGIUS fedit annos XXII. depofitus eft VI. Kal. Oct. ad Concilia fanctorum.

CASTRICIANUS ſedit annos XLI. depoſitus Kal. Dec. ad S. Johannem ad Conca.

KALIMERUS ſedit annos LIII. depoſitus prid. Kal. Aug.

MONAS ſedit annos LVIIII. depoſitus VIII. Kal. April. ad S. Vitalem.

MIROCLES ſedit annos XXII. dep. prid Kal. Decemb. ad S. Victorem.

MATERNUS ſedit annos XII. depoſ. XV. Kal. Aug. ad ſanctum Naborem.

PROTASIUS ſedit annos XXV. depoſ. VIII. Kal. Decemb. ad S. Victorem.

EUSTORGIUS ſedit annos XVII. depoſ. XIIII. Kal. Oct.

DIONYSIUS ſedit annos XIIII. depoſ. VIII. Kal. Jun.

AMBROSIUS ſedit ann. XXVI. menſ. IIII. dies V. depoſ. die V. menſ. Aprilis.

SIMPLICIANUS ſedit ann. X. depoſ. XVIII. Kal. Sept.

VENERIUS ſedit ann. VIIII. depoſ. die IIII. menſ. Maii ad S. Nazarium.

MAROBUS ſedit ann. XV. depoſ. VIIII. Kal. Maii ad S. Petrum, ad S. Naz.

MARTINIANUS ſedit ann. XXX. depoſ. IIII. Kal. Jan. ad S. Stephanum.

CLICERIUS ſedit ann. XVIII. depoſ. XVII. Kal. Octob. ad S. Nazarium.

LAZARUS ſedit ann. XI. depoſ. XIIII. die menſ. Martii ad S. Nazarium.

EUSEBIUS ſedit ann. XVII. depoſ. die VIIII. menſ. Aug. ad S. Laurentium.

GERONTIUS ſedit ann. VI. depoſ. die VII. Maii ad S. Simplicianum.

BENIGNUS ſedit ann. VIII. depoſ. X. Kal. Decemb. ad S. Simplicianum.

SENATOR ſedit ann. III. depoſ. IIII. Kal. Junii ad ſanctam Eufimiam.

THEDORUS ſedit ann. VIIII. menſ. VIII. dies XVII. depoſ. V. Kal. Aprilis ad ſanctum ......

LAURENTIUS ſedit ann. XXII. depoſ. VIII. Kal. Aug. ad S. Caſſianum.

EUSTORGIUS ſedit ann. VII. depoſ. VIII. Id. Jun. ad S. Xyſtum.

MAGNUS ſedit ann. XXX. depoſ. Kal. Novemb. ad S. Euſtorgium.

DATIUS sedit ann. XXII. depos. XVIIII. Kal. Feb. ad S. Victorem.

VITALIS sedit ann. IIII. depos. ad S. Vitalem.

AUXANUS sedit ann. II. depos. III. Non. Sept. ad S. Stephanum ad R.

HONORATUS sedit ann. II. depos. ad Nocetam.

FRONTUS sedit ann. XI. [a] depos. in Genua ad sanctum ...;

LAURENTIUS sedit ann. XVIIII. mens. VII. ob. XII. Kal. Septemb. sepultus est in Genua ad S. Syrum. Vixit annis LXXXV.

CONSTANTIUS [b] episcopus sedit ann. XVIII. ob. die III. mens. Sept. sepultus in Jenua in domo S. Ambrosii. Vixit annis C.

DEUSDEDIT episc. sedit ann. XXVIII. mens. unum, dies XIIII. ob. III. Kal. Novemb. sepultus in Jenua ad S. Syrum. Vixit annis XC.

AUSTERIUS episc. sedit ann. X. mens. V. dieb. VII. ob. die IIII. mens. Julii, sepultus in Jenua ad S. Syrum. Vixit ann. LXX.

FORTIS episc. sedit ann. III.

JOHANNES episc. sedit an. X. obiit IIII. Non. Jan. sepultus est ad S. Mikahelem in Domo.

ANTONIUS episc. sedit ann. II. ob. prid. Kal. Novemb. sepultus est ad S. Simplicianum.

MAURICILLUS episc. sedit mens. IIII.

AMPELIUS episcopus sedit ann. V. sepultus ad S. Simplicianum.

MANSUETUS episc. sedit ann. VIIII. ob. XI. Kal. Mart. sepultus est ad S. Ambrosium.

BENEDICTUS episc. sedit ann. XLVII. ob. V. Id. Mart. sepultus ad S. Ambrosium.

THEODORUS episc. sedit ann. XIIII. sepultus in monasterio Auronæ.

NATALIS episc. sedit mens. XIIII. ob. prid. Id. Maii sepultus est ad S. Georgium.

ARIFRETUS episc. sedit mens. VIIII. sepultus est ad S. Nazarium.

STABILIS episc. sedit ann. II. mens. IIII. ob. Id. Decemb. sepultus est ad S. Ambrosium.

LÆTUS episc. sedit ann. XIII. mens. XI. ob. prid. Non. April. sepultus est ad sanctum Ambrosium.

a Hactenus verbum *depositus*: in sequentibus *obiit*. Ex quo conjectura est priorem hanc partem concinnatam fuisse post obitum Frontonis.

b Abhinc Episcopi dicuntur, quæ nova formula est.

THOMAS epifc. fedit ann. XXVIII. dieb. v ob. v. Kal. Octob. fepultus ad S. Laurentium.

PETRUS epifc. fedit ann. XVII. menf. II. ob. Id Maii. fepultus eft ad S. Ambrofium.

ODELBERTUS epifc. fedit ann. VIIII. menf. VII. ob. V. Kal. Martii fepultus eft ad S. Ambrofium.

ANSELMUS epifc. fedit ann. V. ob. V. Id. Maii. fepultus eft ad S. Ambrofium.

BONUS epifc. fedit ann. IIII. ob. x. Kal. Febr. fepultus ad S. Ambrofium.

ANGELBERTUS epifc. fedit anno I. menf. II. dieb XXII. ob. VII. Id. Octob. fepultus eft in ecclefia hiemali.

ANGELBERTUS epifc. fedit ann. XXXV. menf. V. dies XVII. ob. Id. Decemb. fepultus ad S. Nazarium.

TADO epifc. fedit ann. VII. menf. VI. dieb. XIII. ob. VII. Kal. Junii, fepultus ad S. Ambrofium.

ANSPERTUS [a] epifc. fedit ann. XVI. menf. V. dieb. XIII. ob. VII. Id. Decemb. fepultus eft ad S. Ambrofium.

ANSELMUS fedit. ann. XIIII. menf. VII. dieb. XXII. ob. V. Kal. Octob. fepultus eft ad S. Ambrofium juxta altare fanctæ Marcellinæ.

LANDULFUS fedit ann. III. diebus minus XXXVIII. ob. nono Novembris, fepultus eft ad S. Ambrofium.

ANDREAS fedit annis VI. menf. III. ob. prid. Kal. Mart. fepultus ad S. Ambrofium.

ACHO fedit ann. XII. menf. VI. ob. VII. Id. Sept. fepultus eft in ecclefia hiemali.

WARIMBERTUS fedit ann. II. menf. VIII. ob. XVIII. Kal. Sept. fepultus eft ad S, Stephanum ad Fonti.

LAMPERTUS fedit ann. VIIII. menf. VIII. dieb. XV. ob. XIII. Kal. Julii, fepultus eft in ecclefia hiemali.

HILDUINUS fed ann. V, dieb XXV. ob. VIIII. Kal. Augufti, fepultus eft in ecclefia hiemali.

ARDERICUS fedit. ann. XII. menf. II. ob. III. Id. Octob. fepultus eft in ecclefia Apoftolorum intra capellam fancti Lini Papæ.

ALDELMANNUS & Manaffes V. annis inter fe diviferunt.

WALPERTUS fedit ann. XVIII. ob. VIII. Id. Novemb. fepultus in ecclefia hiemali.

a. Hic definit epifcopi vocabulum, & formula prior refumitur.

ARNULFUS

ARNULFUS sed. ann. III, mens. IIII. ob. XVI Kal. Maii, sepultus in ecclesia hiemali.

GOTTEFREDUS sed. ann. V, mens. I, dieb. XXIII. ob. XIII Kal. Octob. sepultus est in ecclesia hiemali.

LANDULFUS sed. ann. XVIII, mens. III. ob. x Kal. Octob. sepultus ad monasterium S. Celsi.

Domnus ARNULFUS sed. ann. XVIIII, mens. VIIII, dies VI. ob. V. Kal. Martii; sepultus est ad S. Victorem ad Corpus.

Domnus HERIBERTUS sed. ann. XXVII. sepultus est ad S. Dionysium.

Domnus GUIDO sed. ann. XXVI. ob. x Kal. Sept. sepultus est in Bergullio.

Domnus TEDALDUS [a] archiepiscopus sedit annos VIIII & menses tres & dies XXI. ob. VIII Kal. Junii, sepultus in Arona.

Hactenus primaria manu.

Domnus ANSELMUS archiepiscopus sedit ann. VII & menses V & dies IIII. ob. prid. Non. Decemb. sepultus in basilica Apostolorum.

Domnus ARNULFUS archiepiscopus sed. ann. III & menses VIIII & dies XVIIII. ob. VIII Kal. Octubris, sepultus est in Claviensi (*aliis* Clivaënsi) monasterio.

* Venerabilis memoriæ ANSELMUS archiepiscopus sed. ann. III. & mens. x & dies XXVIII. ob. II. Kal. Octub. sepultus est Constantinopoli, ut peregrinus, in monasterio S. Nicolai. ** Hæc duo verba non sunt ejusdem scripturæ.*

GROSOLANUS hanc sedem ann. novem & mens. IIII perturbavit.

Domnus JORDANIS archiepiscopus sedit ann. VIII & menses VIIII & dies III. ob. IIII Non. Oct. sepultus est apud S. Ambrosium juxta pulpitum.

Domnus OLRICUS archiepiscopus sed. ann. V & menses VI diesque undecim. ob. V. Kal. Junii, sepultus in ecclesia hiemali juxta pulpitum.

Ab electione domni ANSELMI de Pusterula usque ad electionem domini Ribaldi, qui tunc erat Albensis episcopus; sunt anni VIIII & dies XXVIIII. *Recenti manu sic substitutum est*, Anselmus de Pusterula sedit ann. X mensem I, dies XIIII. ob. decimo nono Kal. Octob. sepultus est in Roma ad S. Johannem Lateran.

[a] Abhinc Archiepiscopi titulus, non tamen ad finem catalogi.

Digitized by Google

Superiores VII. *Episcopi scripti sunt manu paullo recentiori: sequentes vero tres longe recentiori.*

ROBALDUS sedit annis x. & mensibus IIII & diebus XXVI. ob. autem III Kal. Januar. sepultus est in ecclesia B. Mariæ, quæ dicitur hiemalis, juxta pulpitum. Fuerunt autem ab ipsius obitu usque ad electionem domini Oberti dies XXVI.

OBERTUS sedit annis xx. mensibus II & diebus VI. obiit autem VI Kal. Aprilis, Sepultus est Beneventi exulans pro fide in ecclesia sanctæ Sophiæ. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Galdini dies xx.

GALDINUS sedit annis x. eadem die consecratus & mortuus. Obiit autem XIIII Kal. Maii supra pulpitum beatæ Teglæ, prædicans populo verbum fidei & veritatis, & præcipue contra Catharos. Sepultus est in eadem ecclesia juxta pulpitum. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Algisii septimanæ x & dies IIII.

ALGISIUS sedit annis VIII & mensibus VIIII. quinque diebus minus. Vacavit autem sedes per mensem unum & dies XI. sepultus est autem in ecclesia hiemali juxta pulpitum.

Dominus UBERTUS, qui & papa Urbanus, sedit annis duobus & mensibus quatuor, & diebus x. Vacavit autem sedes mense uno & diebus sedecim. Sepultus vero est in ecclesia Ferrariensi.

MILO sedit annis VII & mensibus octo, & diebus octo. Vacavit autem sedes per XXVI dies.

UBERTUS, dictus Ciago, sedit mensibus novem & diebus V. & vacavit sedes diebus XXVIIII.

PHILIPPUS sedit annis x & mensibus IIII & diebus VII. Vacavit autem sedes diebus XXIIII. Sepultus est in ecclesia sanctæ Mariæ Majoris Mediolan.

M CCC XLIIII Dominus JOHANNES de Vicecomitibus factus fuit archiepiscopus Mediolanensis, & vixit in archiepiscopatu annis XI. Obiit M CCC LV. quinto Octubris, die Dominico. Qui etiam fuit Dominus generalis civitatum Mediolani, Bononiæ, Januæ, Parmæ, Placentiæ, Bobii, Laudæ, Brixcæ, Pergami, Cremonæ, Cumarum, Vercellarum, Novariæ, Asti, Tertonæ, Alexandriæ: qui multa bona paraverat & parabat suæ ecclesiæ, si proximi ejus ipsi ecclesiæ dimisissent, ipse non potuit attingere, si libros in officio, & theologia, calices, cruces, figuras sanctorum, aureas mitras, baculos, &c.

Digitized by Google

OBSERVATIONES.

I. *Hunc Indicem Archiepiscoporum Mediolanensium exscripsimus ex veteri codice bibliothecæ Ambrosianæ, signato* B n°. 245. *Non una, sed diversa manu scriptus est Index, uti suis locis notavimus. Post Calimerum, qui quinto loco numeratur, sequitur in hoc catalogo Mirocles, deinde Maternus: secus quam apud Ughellum, ubi Maternus Mirocli præponitur. Hos sequitur in nostro Indice Protasius, & post eum Eustorgius, Dionysius, Ambrosius. Verum plura nomina & alius ordo apud Ughellum: apud quem hoc modo recensentur: Mirocles, Prosius vel Orosius, Eustorgius, Julius, Protasius, Dionysius, Auxentius, Ambrosius. Præter ea postremus eorum, qui primaria manu descripti sunt, Tedaldus est: sed inter eum & Guidonem duos alios intermedios ponit Ughellus, Gotifredum & Athonem. Ast major est hiatus sub finem catalogi, ubi post Philippum desunt in nostro indice Ubertus Pirovanus, Gerardus Sessius, Henricus Septalius, Guillelmus Ruzolius, Leo de Perego, Otho Vicecomes, Rufinus, Franchinus, Cassonus, Aicardus: quos sequitur Johannes Vicecomes, qui in nostro catalogo postremus est.*

II. *Verum quantumvis mancus sit sub finem hic catalogus, in priori parte videtur integer; eritque non levis momenti ad quædam illustranda: quale est illud de die obitus sancti Ambrosii, ex quo pendet anni ejus supremi definitio Eruditus Papebrochius in Propylæo ad tomum* I *Aprilis, mortalem Ambrosii diem assignat* XVII *Aprilis, annum Christi* CCC XCVIII *Nec dissimulat diem quartum Aprilis a Beda, ceterisque Martyrologiorum scriptoribus notari: sed omnes corrigendos existimat vir doctus, nempe quod mortuus sit Ambrosius anno* CCC XCVIII *ex Chronico Marcellini, & quidem, teste Paulino, Sabbato sancto Paschatis, quod anno* CCC XCVIII *in* XVIII *Aprilis incidebat. Quod vero ultra quartum Aprilis producendus sit Ambrosii obitus, hoc argumentum affert, ejus scilicet ordinationem contigisse die* VII *Decembris; sedisse vero in episcopatu annos* XXIV, *menses* IV *& dies* V. *ut notatur in vulgatis indicibus. Itaque adjectis ad menses Decembris diem septimum mensibus quatuor & diebus quinis consequens esse, ut saltem ad duodecimum Aprilis dies mortis Ambrosianæ producenda sit. Atqui diem* V *pro* X *scribi potuisse facili lapsu: ac proinde Ambrosii obitum accidisse* XVII *Aprilis anno* CCC XCVIII.

III. *Ex adverso alii existimant, retinendum esse annum* CCC XC VII. *& diem quartum Aprilis. Diem quidem ob auctoritatem*

veterum omnium Martyrologiorum : annum vero tum ob testimonium Paulini, qui Ambrosium ait fere triennium *supervixisse Theodosio M. quem anno* CCCXCV *ante Idus Martias obiisse constat : tum ex eo quod Patres Concilii Carthaginensis tertii, anno* CCCXCVII *celebrati, consultationem direxerunt ad Siricium Papam, (qui anno sequente amplius in vivis non erat) & ad Simplicianum, Ambrosii successorem. Quod attinet ad Marcellini Chronicon, multa subinde in eo referri conglobate & confuse, ut de sancto Chrysostomo, quæ uno eodemque anno fieri non potuerunt.*

IV. *Favet huic sententiæ Index noster, in quo Ambrosius* depositus *dicitur* V Aprilis. *Nam depositio pro die sepulturæ non raro usurpatur apud veteres, immo etiam apud Ambrosium ipsum in epistola* LVI *ad Marcellinam, ubi loquens de reconditione corporum sanctorum Gervasii & Protasii:* Acclamavit populus, *inquit*, ut in Dominicum differretur diem Martyrum depositio. *Ambrosius autem ipso die Paschæ dilucescente, qui anno* CCCXCVII *Aprilis quinta die accidit, terræ mandatus est, ut ex Paulino intelligitur. Illud obstat, quod a die* VII *Decembris, quo die ordinatus est Ambrosius, usque ad* IV *Aprilis, non integri quatuor menses intercedunt. At si menses quatuor computemus, ut fit non raro, per quatuor singulatim hebdomadas; omnino quatuor menses & quinque dies continet intervallum temporis a septimo Decembris ad quartum Aprilis. In libello de vita sancti Zenobii episcopi Florentini, qui libellus sub nomine Simpliciani Ambrosii successoris in vetustis codicibus exstat, Ambrosius ipsa Dominica Paschæ obiisse dicitur. Sed hoc constare non potest cum narratione Paulini: quo teste Ambrosius*, ante lucanam horam defunctus, *in ecclesiam majorem delatus est:* ibique eadem fuit nocte, qua vigilatum in Pascha : *postremo* lucescente die *dominico corpus ipsius*, peractis sacramentis divinis, de ecclesia levatum, portatumque ad basilicam Ambrosianam, in qua positum est. *Ex qua rerum serie nemo non intelligit, virum sanctum ante lucem Sabbati sancti obiisse.*

V. *Unum ad hæc observare convenit de pontificatu Laurentii, cujus Cautioni seu fidei professioni Gregorius M. tum Urbis Prætor subscripsisse invenitur. Laurentio duodecim dumtaxat pontificatus annos tribuunt indices vulgati, substituuntque Constantium, quem anno* DXCIII *sedem iniisse manifestum est ex epistolis Gregorii M. ad Exarchum Italiæ, & ad Johannem Subdiaconum, datis Indictione* XI. *qua Indictione præditus erat jam dictus annus* DXCIII. *Detrahe annos duodecim, quibus Laurentius Mediolanensem ecclesiam*

rexit: habebis annum DLXXX. *quo anno proinde Gregorius etiam tum Prætor urbanus erat, eoque nomine subscripsit Laurentii cautioni. Hinc infert Baronius brevi tempore in Monasterio versatum fuisse Gregorium: cum ex eo eductus sit anno* DLXXXIII *ad capessendam legationem C P. Sed hunc nodum, quem antea ex conjectura solvere tentaveram in Dissertaione de Gregorii monachatu, penitus resolvit Index noster, qui Laurentio tribuit pontificatus annos, non duodecim, sed novemdecim. Alia mittimus, quæ ex hoc indice illustrari possunt.*

IN APOLOGIAM SEQUENTEM

ADMONITIO.

Manasses, Remorum Pontifex eo nomine primus, multas in se turbas excitavit ob varia crimina, de quibus fuit accusatus. Id in causa fuit, ut Demochares eum ex albo Remensium Antistitum penitus expunxerit. Præcipua criminum seu accusationum capita erant, Simoniaca in Remensis ecclesiæ Pontificatum intrusio, sacræ supellectilis direptio, spoliatio clericorum, ecclesiarum, abbatiarum, & injustæ in plerosque excommunicationes. Accusatores ejus erant in primis Manasses alter, Bruno, & Pontius. Manasses is esse videtur, qui eidem Manassæ post Rainaldum in Sedem Remensem successit: Bruno vir ille sanctissimus, qui cum ex ecclesia Coloniensi in Remensem translatus fuisset; Manassæ flagitiis offensus, cum nullum eis modum imponi cerneret, cessit tandem; & sæculi pertæsus, in solitudinem secessit in pago Gratianopolitano, ubi sacri Cartusiani Ordinis fundamenta jecit. Hanc ejus secessus causam affert Guibertus abbas de Novigento in libro de vita sua. Manasses primus Sedem Remensem occupavit ab anno MLXVIII *post mortem Gervasii. In Concilium Augustodunense ob crimina, quæ ipsi objiciebantur, ab Hugone Diensi episcopo, Gregorii* VII *in Galliis Legato, accitus, cum adesse recusasset, damnatus est anno* M LXXIX. *Is vero cum ad Romanum Pontificem appellasset, ab eoque mitius fuisset tractatus, perseverante iniquorum facinorum dedecore, a Legato in Lugdunense proximum Concilium denuo vocatus (in quo postea reductus in ordinem est) hanc Apologiam edidit in sui defensionem, aut potius aliquis alius ab eo conductus. Manassen quippe litterarum expertem fuisse testatur Willelmus abbas Mettensis in epistola tertia ad ipsum his verbis.* Certe olim apud quosdam Philosophos de revolutionibus animarum grandis erat opinio: quæ per te non inani-

Digitized by Google

ter confirmatur, dum, ficut illi Euphorbum in Pythagoram; fic in te Gervafium putent noftri temporis homines effe tranffufum. Verum non id ego tibi concefferim, ut ille in te totus tranfierit: cum in illo tyranno quondam bonarum artium veftigia fuerint; quibus omnino tu cares, ille excelluit. *Gravia funt quæ in Manaffen intorquet hic Guillelmus, quem ex abbatia fancti Remigii exturbaverat. Nec magis fpeciofi funt colores, quibus eumdem Manaffen depingunt Gregorius* VII *in Regiftro, Guibertus abbas Novigenti in libro de fua ipfius vita, atque Hugo abbas Flaviniacenfis in Chronico. Unus ex omnibus eum laudat Fulcoius, fubdiaconus Meldenfis, in fuis carminibus ineditis, quorum unum infcribit Alexandro Papæ* II. *alterum Gregorio* VII. *ad Manaffen commendandum. In priori canit Richerium Senonenfem, & Manaffen Remenfem antiftites effe duo luminaria: Richerium nocti pro luna, Manaffen diei pro fole præeffe. In altero Gregorium ita compellat.*

Nec tibi Roma parem, Manafæ nec Remis habebit.
Fallitur, & fallit, qui detrahit æmulus illi.

In ejufdem Manaffæ gratiam fcribit Hugoni epifcopo Dienfi. Verum poëtæ non multa fides, cujus propenfio in Manaffen non fuit a cupiditatis vitio aliena, uti indicant hi verfus ad Milonem Decanum Parifienfem,

Quid rogo Mufa gemis? mififti carmina Remis:
Mififti Romæ: quæ fint tibi commoda prome.
Cum te laudavit, cum te vehementer amavit,
Quid plus Roma dedit? quæ plus tibi portio ceffit?
Quid tibi divifit? carmen pro carmine mifit.
Remis venifti: tecum tua fcripta tulifti.
Te fibi captavit, præfentarique rogavit.
Te Manafes legit, perlegit, & inde relegit.
Te commendavit, poft fe cum laude locavit:
Mercedemque dedit, quæ non a mente recedit.

Hæc illa venalis caufa elogiorum. Idem Fulcoïus condidit Epitaphium Adelhaidis matris Archiepifcopi Manaffæ. *Adeoque falluntur quotquot ejus genus texuere, qui Manaffæ patrem Manaffen Calvum Comitem de Roceïo; matrem vero Beatricem de Hainaco tribuunt. Ceterum præmiffa Manaffæ Apologia Romæ in veteri codice Chriftinæ Reginæ, qui olim erat bibliothecæ Petavianæ, fed in duo fragmenta divulfa exftat. Unum ex his fragmentis olim viderat clariffimæ memoriæ Jacobus Sirmundus, qui quatuor aut quinque ex eo verfus fubmifit Marloto, Metropolis Remenfis Hiftoriæ inferendos. De eodem Manaffe iterum fit mentio in epiftola fub-*

Digitized by Google

ſequente, quæ epiſtola Clericorum Noviomenſium ad Cameracenſes, itidem ex Bibliotheca Reginæ eruta eſt.

APOLOGIA MANASSÆ
ARCHIEPISCOPI REMENSIS.

DOmino H. Dienſi epiſcopo M. Remorum archiepiſcopus ſalutem. Monuiſtis me Lugduni ad Concilium vobis occurrere. Ad quod quare non veniam, dignum duxi litteris vobis & omni Concilio ſignificare, ne quis forte vel in ſecreto, vel in publico ſit, qui nos pro hac cauſa merito poſſit inculpare. Etenim non ſolum per omnes fere Gallias, verum etiam Italiæ & Romæ eſt notum, qualiter ante hoc biennium in eadem provincia a vobis & ab aliis quibuſdam in nos violenter ac injuſte res geſta eſt: & ego vim ac præjudicium paſſus Romam proceſſi, ibique ſuper hoc Romanum & apoſtolicum judicium appellavi. Quia vero vos aberatis, juſſu domini Apoſtolici in ipſa regione remanſi, & adventum veſtrum per XI. fere hebdomadas expectavi. Cumque non veniretis, tandem in præſentia domni Apoſtolici & in Concilio generali inter nos, & eos qui ibi loco veſtro, utpote a vobis directi, aderant, altercatio habita eſt, & ex eorum accuſatione ac noſtra defenſione, quidquid paſſi eramus, temere ac violenter actum eſſe & conſtare non debere, judicatum, atque correctum eſt. Tum ego domno Apoſtolico renuntiavi cunctis audientibus, quod nec me ultra in judiciis eccleſiaſticis, ſi vellem, committerem manibus veſtris; & quia vobis ultra jure ſubjici non deberem, congruam in ipſius Romani conventus audientia reddidi rationem. Ipſo autem domno Apoſtolico ſubſequenter interrogante, cujus potius in conciliis infra Gallias judicium vellem ſubire; meque in hoc Abbatem Cluniacenſem protinus eligente; ſtatutum eſt, ut in conciliis Gallicanis, ſicut jam diximus, aliorum cauſas cenſura veſtra tractaret: porro Abbas Cluniacenſis de nobis judicaret. Deinde etiam idem inſtituit domnus Apoſtolicus, ut ſibi hujuſmodi facerem ſponſionem, quod ſi ad concilium in partibus Galliarum vel Nuntio, vel litteris Sedis apoſtolicæ vocatus eſſem, non omitterem venire, niſi canonica excuſatione præpeditus eſſem: ſed hoc addidit, ut ſi contra mandaretur, a profectione deſiſterem.

Quapropter cum nuper Concilium apud Trecas a vobis monitum eſt, in qua monitione nomen Abbatis Cluniacenſis pariter inſertum eſt; ego illuc incunctanter cum abbatibus meis, & clericis, & beneficiatis eccleſiæ meæ proceſſi: quia, ut ſuperius dixi, nullam a domno Apoſtolico in jam dicta ſponſione contra-mandationis mentionem audivi: & quia Abbatem Cluniacenſem, qui me judicare debebat, affuturum accepi; & quia in ipſa contra-mandatione a vobis facta nec impedimentum ullum, quo fieri non poſſet, vos habere comperi; nec litteras, ut par erat, in conciliis contra-mandandis a veſtra parte vel prædicti Abbatis habui. Unde illuc, ut dictum eſt, proficiſcens, quamvis vos non veniretis; ego tamen partem ipſius concilii, quæ ad me adtinebat, implevi, & me a prædicta ſponſione ſecundum propoſitæ rationis conſequentiam liberavi. Ad iſtud vero Lugdunenſe concilium ideo non venimus, quia non unam, ſed plures excuſationes canonicas cur venire non debeamus habemus.

Primo quia in ejus monitione nullam vel mentionem domni Abbatis Cluniacenſis, qui nos juſſu domni Apoſtolici judicare debet, accepi. Deinde quia in eis partibus Galliarum non geritur, ubi ejus ſubire judicium juſſi ſumus, ſicut in ſequentibus explanabimus. Tertio quia regio ipſa, inter nos & Lugdunum adjacens, ex captione Comitis Nivernenſis & Epiſcopi Autiſſiodorenſis & militum eorum adeo bellorum tempeſtate turbatur, ut nulli ex regno Francorum per eam liber tranſitus concedatur. Cum enim ipſi propter dominum noſtrum Regem Franciæ capti, & truſi ergaſtulo teneantur; nos proculdubio ſimiliter propter Regem, eo quod regii Epiſcopi ſumus, ab hominibus ipſius provinciæ captioni & ergaſtulo traderemur. Et ideo ſecundum legem Juſtinianam in ſecundo libro codicum, legitimam excuſationem habemus, quando ſalutis periculum & corporis cruciatum in eundo metuimus. Præterea cum hoc Concilium in eadem provincia & ab eiſdem ipſis celebrari noſcamus, ubi & a quibus in altero concilio violenter & inhumane tractati ſumus, & tam injuſte, ut Romæ totum iſtud deſtructum viderimus, pro qua re etiam in generali & Romano Concilio de eorum manibus ablati ſumus, conſequenter nec nos deinceps judicium eorum habemus ſubire, nec ipſi ſuper nos habent manum apponere. Super hæc omnia ſacris auctoritatibus edocemur, quia ſi vim temerariæ multitudinis metuimus,

mus,

mus, locum debemus eligere nobis proximum, in quo non sit difficile testes producere, & causam finire. Vim temerariæ multitudinis illos vocamus, quibus in eadem provincia, sed in altero concilio tale quid in nos violenter ac temerarie actum est, quod Romæ non firmatum, sed potius infirmatum est. Locus ipse profecto, nec nobis proximus, nec testibus producendis facilis est: quia itinere fere quindecim dierum a nobis abest.

Quia vero de hoc uno concilio infra tres hebomadas valde sibi dissimiles monitiones a vobis accepimus; primo de prima, deinde de secunda tractabimus. In prima dixistis, ut accusatoribus nostris, scilicet MANASSÆ & sociis, responsuri ad concilium veniremus. Et ego dico vobis, quia ego & Manasses pro omnibus sociis suis concordiam fecimus, exceptis duobus, quorum unus, scilicet BRUNO, nec noster clericus, nec noster natus aut renatus est, sed sancti Cuniberti Coloniensis in regno Teutonicorum positi Canonicus est: cujus societatem non magnopere affectamus, utpote de cujus vita & libertate penitus ignoramus; & quia quando apud nos fuit, multis beneficiis a nobis in eum collatis, male & nequiter tractati sumus. Alter vero, id est Pontius, in Romano Concilio nobis præsentibus est falsatus: & ideo nec uni, nec alteri in ecclesiastico judicio respondere aut volumus, aut debemus. Dixistis etiam vos in Lugduno loci aptitudinem elegisse, eo quod prædicti clerici non ausi venire Trecas, illic non timerent adesse. Nos e contra dicimus, quia multo magis nos timemus Lugdunum procedere, quam illi Trecas venire: quia quanto illis majores & ditiores videmur, tanto & citius capi, & gravius pro ampliori redemptione distringi a tyranno quolibet quæreremur. Jam enim ex abundantia iniquitatis in consuetudinem versum esse videmus, ut de die in diem Episcopos capi, & tradi ergastulo doleamus, sicut in eo, de quo supra diximus, Episcopo Autissiodorensi cernitur factum: sicut in Episcopo Leodiensi, quem nuper in vigilia Natalis Domini novimus captum: sicut vos ipsi nostis domnum Apostolicum in nocte Natalis Domini, in ipsa Missæ celebratione nondum peracta, ab altari per summum scelus abstractum. Unde quia, sicut vulgo dicitur, Levius ex aliorum, quam ex nostris periculis castigamur; satis apparet nullam nobis apud Lugdunum esse loci aptitudinem, nullam nobis esse ad illum sine periculo processionem. Et ideo secundum præmemoratæ Legis Justinia-

næ ſententiam, & juxta perpetratam in nos olim in ea provincia temeritatem, legitimam ſuper hoc habere excuſationem.

De ſecunda monitione conſequenter hoc dicimus, quia dixiſtis, ut ſi accuſatores deeſſent, ad Concilium venirem, paratus cum ſex Epiſcopis, quorum vita non notetur infamia, me expurgare. Et nos e contra reſpondemus, quia ſi accuſatores deſunt, nos ex hoc reſpondere cuiquam non debemus: ſi vero adſunt, non niſi illis qui ſe præſentialiter vel vidiſſe, vel audiſſe affirment, nos reſpondere debere probamus. Quod & in ſacris auctoritatibus eſt ſtatutum, & in ſæpo dicto Romano Concilio nobis a domno Apoſtolico ſub hac eadem conditione laudatum eſt. Cujus rei etiam teſtes idoneos qui interfuerunt habemus, & per eos derationare valemus. Quamvis nullam a prædicto Manaſſe & ſociis ſperemus accuſationem, eoquod ipſi, niſi forte pro hujus concilii occaſione ad vomitum redeunt, nobiſcum fecerunt concordiæ compoſitionem, exceptis duobus, ut dixi, Brunone & Pontio, quibus juxta præcedentem rationem reſpondere nec volo, nec debeo. Et ſi aliqui ex eis, quos concordare per Manaſſæ legationem diximus, illuc rupta pace profecti ſunt, & contra nos quidpiam dicere volunt; recipiendum non eſt: quia tunc temporis nec familiares mei erant, nec Canonici, ita ut de vita mea teſtimonium ferre poſſent.

Ceterum quod me paratum cum ſex Epiſcopis ire monuiſtis, in tanta nobis hoc temporis anguſtia conſtrinxiſtis, ut ſoli viginti dies numerarentur ab illo die, quo mihi delatæ ſunt litteræ veſtræ, uſque ad illum, quo, ſi proficiſceremur, debeamus movere. In ſacris vero auctoritatibus fixum habetur, quod ſi quis inferioris ordinis clericus, nedum Epiſcopus, de crimine aliquo pulſatur; aut annum integrum; aut dimidium; aut ſimul integrum & dimidium induciarum habere debeat, quo ſibi in tanto ſpatio providere & proſpicere valeat. Vos autem hoc vel majori, vel minori induciarum ſpatio intermiſſo, hoc a nobis exigitis in viginti tantum dierum circulo: cum noſtri Epiſcopatus non, ſicut circa Romam, vel in quibuſdam regionibus, intra ſeptimum vel decimum milliarium coartentur; ſed plures ex eis quadraginta, & quinquaginta, vel etiam ſexaginta milliariis & eo amplius ab invicem ſeparentur. Ut ergo de anno vel dimidio taceatur, quo quibuſlibet pulſatis crimine legitimæ induciæ a ſacra auctoritate donantur; quomodo in viginti diebus ſex Epiſ-

copi patriæ nostræ, & maxime qui non notentur infamia, valeant colligi: cum in totidem diebus de uno ad alium vix queat ambulari?

Jam vero de ipsis Episcopis, quorum vita non notetur infamia, quid dicemus? cum etiam Dominum nostrum Jesum-Christum voracem & potatorem vini, & publicanorum & peccatorum amicum, & dæmonium habentem appellatum fuisse noverimus. Quis, inquam, tam sanctus fuit, tamque perfectus, qui non aliquando a quolibet maledico alicujus infamiæ nota sit appetitus? Non possumus animadvertere quo pacto hujus sanctitatis sex Episcopos valeamus colligere; nisi sanctos patres, Remigium, Martinum, Julianum, Germanum, Hilarium, Dionysium contingat a sepulcris exsurgere. Si justa monitio esset, & plane tantum sex Episcopos, quales apud nos habemus, adhiberi exposceret; omni modo eos in tam modico tempore congregare impossibile esset. Et quid dicemus de illa impossibilitate, qua non nisi ab omni nota infamiæ alienos jubemur exquirere? Pro certo dicimus & firmamus, quod hæc monitio vestra, quæ talia nobis injungit, eadem pro sui impossibilitate canonicam excusationem nobis adducit. Non enim impossibilitatem tantum prædicta monitio, sed etiam quiddam stupendum nobis ingerit: dum primo si accusatores desint, deinde sex Episcopos, tum qui non notentur infamia, ut exhibeamus imponit. Si enim absentibus accusatoribus sex clericos solummodo adhibere queramur; inauditum est: si sex episcopos, mirabile dictu est: si & sex episcopos, & tales qui non notentur infamia, & sine accusatoribus a nobis exposcatis, sicut facitis, hoc a sæculis auditum non est.

Quod vero dicitis, infamiam nostram Galliam, Italiamque replesse; & propter hæc cum sex episcopis, qui non notentur infamia, me ad purgandum debere paratum esse: omnino dicimus, quod accusatores quidem nostri, & illi qui nos temere tractaverant, ipsi Galliam & Italiam infamia nobis injuste imposita replere voluerant. Sed nos Romam pergendo, & quod temere actum fuerat destruendo, Galliam & Italiam infamia vacuavimus, & quidquid ab eis diffamatum fuerat annullando penitus, ne hoc infamia vel esset, vel veraciter dici posset, Domino juvante efficimus. Quod inquam dicitis, ut etiamsi accusatores desint, me debeam cum tot & talibus, & tam brevi spatio perquisitis testibus expurgare: cur ego si etiam infamia esset, cum re vera

non sit, hoc absentibus accusatoribus debeam agere? Nonne docemur in canonibus & decretis, nullam causam criminalem inter episcopos & clericos sine legitimis accusatoribus debere finiri? Quid fiet de illo decreto sancti papæ & martyris Evaristi: *Ut mala audita nullum moveant; nec passim dicta, absque certa probatione quisque umquam credat?* Quid? quod Dominus Judam furem esse sciebat; & quia non est accusatus, ideo non est ejectus, sed permansit in Apostolatu? Ait enim beatus papa Euticianus de non commutandis sanctorum Patrum auctoritatibus: *Prohibemus ut nullæ causæ ab ecclesiasticis judicibus audiantur quæ legibus non continentur, vel quæ prohibitæ esse noscuntur.*

Est & alia ratio excusationis, quod etiam si justum esset sex Episcoporum testimonium in tam brevi spatio adhiberi, & hoc ab aliis Archiepiscopis vel Episcopis quæreretis; a me tamen quærere non debeatis: pro eo quod plures ex suffraganeis nostris Episcopis tunc temporis, vellent nollent, interfuerunt in illa violentia, quæ in nos tunc gesta, Romæ fuit, ut diximus, infirmata. De quibus etsi certum est quod nobis ad testimonium præsto essent, si eos & ratio canonum adhiberi exposceret, & temporis plenitudo ad congregandum sufficeret: tamen & vobis, & multis disconveniens esse videtur, eosdem hic nunc socios & testes adjungere, quos tunc illuc vobiscum quomodocumque contigerit interfuisse.

Sed jam postquam de his satis pro tempore diximus, dignum est ut ad sponsionem, quam domno Apostolico nos fecisse supra diximus, redeamus. Ea fuit hujusmodi, quod ego ad Concilium in partibus Galliarum, vel Nuntio, vel litteris Sedis apostolicæ vocatus venirem, nisi canonica excusatione præpeditus essem: & quod in ipsis partibus Concilia apostolica fieri non perturbarem. Quod dictum est, in partibus Galliarum, nullus æstimare debet de omni parte citra montes Alpium esse dictum. Hoc enim satis potestis conjicere, quia ubi de non perturbandis conciliis in partibus Galliarum quæsitum est, non nisi de illis partibus, in quibus juvare & nocere possemus, dictum est. Ubi autem nos juvare posse creditis aut nocere, nisi in regno Franciæ? Quid enim vel apud Lugdunum, vel alibi extra regnum Francorum perturbatio nostra posset, ubi nec Regis nostri, nec nostra cognitio aut reverentia ulla viget? Quapropter si vultis, satis cognoscitis, quod de illis Galliarum partibus sine

dubio dictum est, ubi regnum Franciæ situm est.

Quod vero nos ad Concilium venire, nisi canonica excusatione præpeditos, promisimus; paulo superius diximus, quia ad hæc non unam, sed plures excusationes canonicas haberemus. Hoc jam quasi recapitulando probabimus. Quandoquidem enim ipsum concilium in ipsa provincia, & ab ipsis geritur, ubi & a quibus quondam in nos violenter ac temere res gesta est; sicut etiam æquitas Romana testata est, ne ad illud eamus, canonica excusatio est. Quando locus ipse nec nobis proximus, nec testibus producendis facilis est, canonica excusatio est. Quando idem locus propter bellorum tempestates sine periculo salutis & libertatis adiri non potest, canonica excusatio est. Quando domnus Abbas Cluniacensis, qui nos post domnum Apostolicum judicare debet, abest, canonica excusatio est. Quando intra viginti dies, sex Episcopos congregare, & nobiscum ducere jubemur, quod in tam brevi spatio impossibile est, canonica excusatio est. Quando eos tales, quorum vita non notetur infamia, adhibere monemur, quo nihil impossibilius est; canonica excusatio est. Quando eosdem Episcopos, etiamsi accusatores desint, paratos habere præcipimur, quod nusquam in sacris auctoritatibus invenitur, canonica excusatio est. Constat ergo si ad Lugdunense concilium non venimus, in nullo sponsionis prædictæ prævaricatores exsistimus, dum tot canonicas excusationes habemus.

Ceterum scire vos volumus, quod si quis sophistice loquens, aliquam ex his accusationibus voluerit infirmare; noveritis pro certo, quod nos illas, quæ majoris sunt auctoritatis, & infirmari non possunt, admittimus & tenemus. Quamvis vero nos apud vos canonice excusaverimus, quasi subjectionis vobis debitores simus; tamen evidenti ratione ostendere possumus, quia etiamsi canonicæ excusationes aliter nobis non adessent, non tamen ad vestrum Placitum proficisci ullatenus deberemus. Quod enim vobis, pace vestra, dicere liceat; etsi aliis Nuntius apostolicæ Sedis estis, nobis tamen non estis: propter quod neque vos habetis nos ad concilium evocare, neque nos ad vocationem vestram, si nolumus, habemus venire. Quod jam subsequenti declarabitur ratione. Post diffinitam etenim Romæ & solutam Placiti nostri quæstionem, audientibus & videntibus Archiepiscopis, Episcopis, & clericis Franciæ,

præſentibus etiam clericis qui hic præſentes habentur; dominus Papa laudavit, ut vobis in nullo, ſi nollem, amplius ſubjicerer; ſed domno abbati Cluniacenſi per omnia ſubditus eſſem. Poſtea mihi præcepit, & etiam vellem nollem, ſibi ſpopondi, quatenus ſi a Nuntio ſuo vocatus eſſem, niſi canonica excuſatione præpeditus eſſem, pro hac cauſa iterum ad concilium irem. Et quoniam in noſtra promiſſione de Nuntio ſuo, quaſi indefinite, mentionem fecit, & ad noſtram vocationem faciendam quaſi non excepit: quod & fecit, quando priuſquam promiſſio fieret, prælationem noſtram a veſtra ſubjectione removit, putans ad eamdem vocationem ea de cauſa vos inter alios Nuntios debere computari: quod non procedit. Nam ſi nos, ut ſuperius dixi, priuſquam promiſſio fieret, dominus Papa a veſtra ſubjectione removit, iterum vos admittere non potuit: quoniam, ſi ſic fieret, profecto ſe ipſum impugnaret; & quod audiente concilio juſte laudavit, injuſte deſtrueret: & ut amplius loquar, injuſte, quod abſit, judicaret. Etenim in decretis Pontificum legitur, quod ſi aliquis Legatus, ut Zacharias & Rodoaldus, ut Vitalis & Miſenus, ſuper aliquem injuſte judicaverint; præjudicatus præjudicantis amplius non debet ſubdi judicio: & vocatio qua dominus Papa ſeipſum impugnet, quæque falſitatis, temeritatis & inconſtantiæ poſſit argui, poſſit etiam falſi (quod abſit) laudari judicio; nec laudanda, nec recipienda eſt. Et ideo quamdiu domnus Abbas Cluniacenſis defuerit, & quamdiu domnus Papa ut vobis obediam, nec mihi loquendo, nec litteris præcipiendo juſſerit, etiam ſi canonica excuſatio, ſicut ſuperius multis modis eſt oſtenſum, defuerit; tamen hæc ratio ſola ſufficere deberet; & ut altius loquar, deberet ſufficere tum pro reverentia ſummi Pontificis, tum pro honore ſuo, ſi eum diligitis. Nam ſcriptum eſt: Servus nec diligit, nec reveretur dominum, quem facit eſſe contemptibilem in conſpectu omnium.

At vero quamvis ita proſecuti ſumus, quod nobis cauſa obſervatæ veritatis concedendum eſt, licet juxta prædictam rationem vobis reſpondere non debeamus; tamen propter reverentiam domini Papæ aliam vobis rationem oſtendere nobis viſum eſt. Etenim ne forte judicia eccleſiaſtica diffugere videamur, ne forte pertinaces eſſe, & mandata apoſtolica perturbare velle putemur: ſciatis quod non pertinaces in hoc exſiſtimus, nec concilia fieri prohibemus: ſed potius ut in Francia

concilium celebrare nobis cooperantibus veniatis, offerimus, & locum nobis proximum, sicut a sacra auctoritate jubemur, eligimus. Offerimus, inquam, hoc ex parte nostra & Regis nostri, vel pro Quadragesima, vel post Pascha in Franciam veniatis causa concilii: & ego & coepiscopi nostri vobis occurrentes, sanum & incolumem vos deducemus in domibus & cameris nostris, & cum honore Legatis Sedis apostolicæ congruente suscipiemus, & cum omni abundantia procurabimus. Locum nobis proximum eligimus, si vultis, apud nos Remis, si vultis Suessionis, vel Compendii, vel Silvanectis: & in quocumque horum vobis videbitur concilium vos tenere, Rege quoque nostro cooperante juvabimus, & quod vobis debebimus facere, faciemus.

Ecce coram isto Concilio cum caritate & humilitate vos precamur, & si attendere vultis consilium utile vobis damus, ut libram moderaminis erga nos teneatis; nec modum ac rationem excedere affectantes, pondus, quod nec nos, nec patres nostri portare consuevimus, super nos imponere appetatis. Melius est ut mitius agendo, & justitiam non excedendo, Romanæ ecclesiæ commodum & honorem per Franciam adquiratis, quam exasperando Franciam, ejus justitiam & subjectionem Romanæ ecclesiæ impediatis. Quod si in pertinacia vestra, sicuti domno Papæ iisdem verbis mandavimus, permanere disposueritis; & pro sola voluntate vestra, nos vel suspendere, vel excommunicare volueritis: ostensa est nobis via quam sequamur, apposita forma cui imprimamur. Sequar verba beati Gregorii, qui dicit: *Sæpe in ligandis ac solvendis subditis suæ voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur Pastor. Unde fit, ut & ipsa ligandi ac solvendi potestate se privet, qui hanc non pro subditorum meritis, sed pro suæ voluntatis motibus exercet.* Unde per Prophetam dicitur: *Mortificabunt animas quæ non moriuntur, & vivificabunt animas quæ non vivunt.* Ait etiam beatus Augustinus in libro de verbis Domini: *Vide utrum juste, an injuste obliges fratrem tuum, quoniam injusta vincula disrumpit justitia.* Afferam etiam, quod si me excommunicaveritis, deerit privilegium Petri & domni Papæ, id est, potestas ligandi atque solvendi. Unde Leo Magnus in sermone de anniversario suo sic ait: *Manet Petri privilegium, ubicumque ex ejus æquitate fertur judicium.* Ex quibus verbis aperte colligitur, quia non manet Petri privilegium, ubicumque ex ejus æquitate non fertur judicium.

deserto; inde Obed ex Ruth, indeque Boos de Rahab; inde postea Isaï, qui fuit pater David. In nulla vero progenie origo Domini ducitur, qui est verus sacerdos: ideoque filii ejus sumus, & quæ ipse fecit, imitari per omnia debemus. Ipse quoque Dominus in Evangelio ait: *Omnem qui venit ad me non ejiciam foras.* item de eodem: *Omnis qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror & mater est.* Ad confirmandam vero evangelicam doctrinam Victor Papa in epistola Afris directa dicit: *Nulli liceat evangelicam doctrinam deserere, & sacerdotali honore congaudere. Nihil quippe prodest hominibus legem, quæ per servos data est, defendere, qui gratiam Evangelii, quæ per Filium facta est, noluerunt recipere.* Callistus quoque Papa in decretis ait: *Sententiam, fratres, quæ misericordiam vetat, non solum tenere, sed & audire refugite: quia potior est misericordia omnibus holocaustomatibus & sacrificiis.* Et Vigilius Papa: *Certe etiam si mens sit recti conscia, vindicta dignus est, qui alii exstitit causa periculi.* Et in Concilio Anchiritano cap. x de conjugatis Diaconis ita reperitur: *Diaconus cum ordinatur, si in ipsa ordinatione protestatus fuerit dicens, velle se habere uxorem, nec posse se continere; hic postea si ad nuptias venerit, maneat in ministerio, &c.* Quod autem filius non reprobandus sit propter iniquitatem patris, Dominus per Prophetam protestatur dicens: *Filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filii.* Gregorius in Pastorali de excellentia Pastorum: *Plerumque rector oblitus sui, in voce se spargit aliena. Talem se credit, qualem se foris audit, non qualem intus discernere debuit: subjectos despicit, eosque æquales sibi naturæ ordine non agnoscit; & quos forte potestatis excesserit, transcendisse etiam vitæ meritis credit.* Porro ne quis in Ecclesia duplici potiatur honore, & ut una tantum quisque contentus vivat præbenda; nulla nobis aperit ratio: cum sub religiosis Patribus in clericali ordine talis semper usitata fuerit consuetudo, quæ & singulis ecclesiis salva fide conceditur ab introëunte Episcopo. Cujus consuetudinis licitum Gregorius commendat in epistola ad Leandrum Spalensem episcopum dicens: *Illæsa una fide, in divino officio sanctæ Ecclesiæ consuetudo diversa est.* Et beatus Augustinus de consuetudinibus ad Januarium inter cetera dicit: *Ea quæ in diversis locis & regionibus multipliciter sunt instituta, & contra fidem & bonos mores non esse probantur,*

indifferenter habenda sunt, & consuetudine uniuscujusque ecclesiæ congruenter & simpliciter observanda: nec quidquam aliud in eis requirendum. Et ut ad rem reducamus stilum, miramur valde, cum ad præterita sive præsentia retorquemus oculum. Longe enim ante nos audivimus, & nos ipsi cognovimus, quosdam ex filiis concubinarum fuisse religiosos presbyteros & diaconos, venerabiles quoque Episcopos & Abbates, insuper etiam Christianissimos Reges, necnon ipsius Romanæ Sedis aliquos summos Præsules. Quocirca non immerito stomachamur adversus eos, qui ad id destruendum, linguam suam quasi arcum intendunt: cum satis noverimus illos non meliores esse, quam sui antecessores fuerunt. Adhuc multa ad ea quæ nobis objiciuntur, necessaria habemus vobis dicere: sed quædam nobis obsistunt causæ, quarum una est expectatio Archiepiscopi nostri Manassæ, cujus excommunicatio fertur potius per invidiam, quam per justitiam nimium accelerata fuisse.

ADMONITIO IN SEQUENTEM Historiam Belli sacri.

S*Ubsequens liber de sacra expeditione Jerosolymitana absque auctoris nomine habetur in Casinensi bibliotheca. Hunc librum vidit, atque in compendium redegit auctor ille, qui primo loco inter* Gesta Dei per Francos *editus est: at multa singularia prætermisit, quæ in libro sequenti referuntur, ex quibus nonnulla in fine observabimus. Rerum testis oculatus fuit, quisquis est hic auctor, nec propter epitomatorem visus est prætermittendus. Hunc quidam existimant non alium esse a Gregorio Tarracinensi episcopo, qui* versus de transitu Peregrinorum ad Sepulcrum Domini & captione Jerosolymitanæ urbis rogatu Bernardi Valvensis pulcherrimos fecit, *testante Petro Diacono in libello de viris illustribus Casinensibus cap.* XXXII. *Verum Francum aut Normannum auctorem, & quidem laïcum fuisse, veri similia probant argumenta. Militabat sub Stephano Comite Carnotensi apud Antiochiam ex num.* LXXVI. Erat, *inquit*, caput nostrum, quem omnes nostri majores elegerant, ut esset nostrorum ductor, *nempe ad defendendam Antiochiam, cujus obsidioni & expugnationi auctor interfuit. Laicum se prodit his verbis num* LXXXI. Episcopi nostri, & presbyteri, & clerici, & monachi, sacris vestibus in-

ducti, exibant cum crucibus, orantes & deprecantes Deum, ut nos custodiret & eriperet ab omni periculo. *Vocabula quædam & certi loquendi modi Francum arguunt*, montaneæ *passim*, diabolica montanea, minutæ gentes *pro infima plebe, & alia id genus. Nonnulla tamen dicit de Francis num.* 111. *quæ eum erga illos non ita bene affectum probant, nempe quod* Francigenæ erant tumidi superbia. *Et erant apud Antiochiam sub Stephano non tantum Franci, sed etiam populi aliarum nationum. Penes alios esto hac de re judicium.* Lombardos *a* Longobardis *non uno in loco distinguit. Narratio desinit in expugnatione Jerosolymorum & Tortosæ, & in morte Boamundi Principis Antiocheni, quæ anno centesimo supra millesimum accidit.*

Huic historiæ ex bibliotheca Christinæ reginæ subjicimus Stephani Comitis Carnotensis epistolam ejusdem argumenti ad Adelam uxorem suam: ad quam alia ejusdem exstat epistola in Spicilegii tomo IV. *pag.* 257. *Quod Stephanus de Alexio CP. Imperatore scribit, longe aliud de eo judicium, quam alii scriptores, ingerit. Animus erat hic subjicere acta ecclesiæ sancti Sepulcri, quæ expugnata Jerosolymorum civitate, Canonicis regularibus tradita est. Verum hæc in aliud tempus remittere satius postea duximus.*

INCIPIT HISTORIA DE VIA Hierusolymis, qualiter recuperata sit, qualiterque etiam Antiochia, & eadem Jerusalem ab invasione Gentilium per fideles Christi liberatæ fuerint.

TEmpore, quo Alexius imperii Constantinopolitani regebat habenas, quo & beatæ recordationis Urbanus Papa secundus Romanæ ecclesiæ pontificium administrabat; fuit quidam eremi accola in Galliarum regione, Petrus nomine, vir quidem summæ religionis, sanctisque deditus actibus, ac omnis vitæ hujus extremitate contentus. cujus nimirum color penitus incultus erat, spiritus fervens, pedes nudi, statura brevis, facies macilenta, tegimen vilissima cappa: qui non equi, non muli, mulæve, sed asini tantum vehiculo, quocumque pergebat, utebatur. Qui desiderio videndi Sepulcrum Domini valde accensus, post multos prolixi itineris labores, Jerusalem tandem oraturus advenit. Erat autem Jerusalem illis diebus, nescitur quo Dei judicio, Gentilium, id est Sarrace-

Digitized by Google

norum, subjecta dominio, unde & idem Sepulcrum, ceteraque sacra loca sub omni contemptu ab ipsis male tractata habebantur. Nam & templum Domini in eorum mahumeriam versum erat, & stabula equorum secus ejusdem Sepulcri basilicam impie statuebantur. Hanc quoque tam magnam inreverentiam circa ipsa sacra loca habitam cum Petrus prædictus facta oratione conspexisset, ingemuit valde, atque ex intimo cordis trahens longa suspiria, multas etiam lacrymas ab oculis effudisse perhibetur.

Factum est autem cum nocturnæ quietis tempus redisset, Petrus consuete naturæ membra dedit. Qui etiam in visu Jesum-Christum Dominum vidit talia dicentem sibi: Petre, surge citiusque revertere, Urbanum Papam aditurus: cui ex mei parte dicatur, quatinus fratres meos cunctos commovens, eis præcipiat, ut huc quantocius properantes, & Jerusalem, immo meum Sepulcrum a profanæ gentis hujus invasione atque spurcitia, aliaque sacra loca per circuitum, me quoque adjuvante liberare festinent. Nam & regni cælestis janua mei amore venturis ad istud peragendum nunc omnibus patet. Qui consurgens, lætus de tanta sibi divinitus revelatione ostensa effectus est. Deinde precibus ad Sepulcrum iterum fusis, sine dilatione remeavit, Papam prædictum adiens, eique secundum quod per visum audierat cuncta narravit. Qui audiens quod ei cælitus delegatum fuerat, gaudio magno excipit, satagens implere quod etiam corde jam ipse agendum sæpius tractaverat. Erat & ipse, secundum quod decebat tanti culminis honorem, statura vultuque elegantissimus, sermone luculentissimus, sapientia excellentissimus, necnon religione præcipuus.

Igitur præparatis omnibus, quæ itineri necessaria erant, montes alpinos transivit: veniensque in Arverniæ provinciam, ibi apud Clarum montem oppidum, Archiepiscoporum, Abbatum, clericorum, cum innumerabili populo undique concurrentium, Concilium celebravit: cui videlicet sancto conventui non virorum illustrium, non magnatum, nec etiam Comitum concursus defuit. Sanctus vero Papa Urbanus eidem sancto Concilio præsidens, post nonnullas institutiones ecclesiasticas, quas Spiritu-sancto dictante promulgaverat; divinæ jussionis sibi destinatæ non immemor instituit atque præcepit, ut milites & pedites, quicumque scilicet ire possent ad Jerusalem, aliasque Asiæ ecclesias, a paganorum potestate eruendas,

pro Dei amore, omniumque remiſſione peccatorum ſibi adipiſcenda unanimes arma gerentes pergerent: atque in eorum bonis, uſque ad reditum ipſorum, ſecuritatis pacem continuam haberi decrevit: ſimulque etiam diſpoſuit, ut cuncti illuc euntes, ſignum crucis in ſcapulis re aliqua veſtimentis impreſſum, ſeu in fronte geſtarent, quo tanti itineris religionem atque peregrinationem aliis cernentibus oſtendentes, ab aliquo non impedirentur. Tunc univerſi qui aderant, tam bonum & deſiderabile edictum percipientes, voces ad aëra ovantes attollunt, unanimiter clamantes ſæpiuſque repetentes: *Deus illud vult, Deus illud vult, Deus illud vult.*

Igitur Gottifredus Dux Lothariæ, Robertus Comes Normanniæ, Ugo Magnus Comes, frater Philippi Francorum Regis, Stephanus Comes Bleſenſis, Raymundus ſancti Ægidii Comes, atque Robertus Comes Flandrenſis, hujuſcemodi rem ab Apoſtolico diſpoſitam percipientes, divinitus mox afflati, uno animo unaque voluntate ad eripiendam Jeruſalem & ſepulcrum Domini ſimul ire diſponunt: ſub quibus militum, & peditum tanta fuit coadunatio, ut arenæ, quæ eſt in litore maris, comparari poſſent. Verum quia de tot tantiſque Proceribus mentio habita eſt, debemus & ipſorum genealogiam exprimere, & ſingulorum mores annotare.

Dux Gottifredus, Euſtachii Boloniæ civitatis comitis filius exſtitit: cujus nobilitas virtutibus cumulata, tam in ſæcularibus, quam in divinis rebus excelluit. Divinis quidem, quia largus erga pauperes, erga delinquentes vero miſericors fuit: porro humilitate, manſuetudine, ſobrietate, juſtitia, caſtitate inſignis, potius monachorum lux, quam militum dux putabatur. Ex his vero, quæ ſæculi ſunt, non minus noverat agere, videlicet prœliari, ordinare militum acies, armis gloriam propagare. Primus autem in primis ferre hoſtem adoleſcens didicit, juvenis aſſuevit, vir poſtea factus id numquam agere deſtitit.

Sequitur Robertus Normanniæ Comes, qui Guillelmi Expugnatoris, & Regis Anglorum filius fuit, genere, divitiis, facundia quoque non ſecundus duci Gottifredo, ſed ſuperior: par illius in his quæ ſæculi ſunt, & in his quæ Dei, minor. Cujus pietas largitaſque valde fuiſſet laudabilis: ſed quia ipſe in utriſque modum non tenuit, in utriſque erravit. Siquidem miſericordia ejus ita vigore juſtitiæ penitus carebat, ut raptorum impunita malignitas per totam Normanniam, nec Deo,

Digitized by Google

nec homini parceret. Quapropter nullus vinctus in conspectu ipsius lacrymabatur, quin ipse mente solutus continuo in mutuas lacrymas effunderetur. Largitate autem in tantum diffusus erat, ut accipitrem sive canem pro nullo quantovis ære dimitteret, quin compararet: cum interim unicum habere supplementum, rapinarum scilicet consensus: qui tamen hæc dum nefando luxu perdomitus est, cui ante per magnarum opum affluentiam succubuit.

Ugo Magnus, Comes, filius Henrici regis Franciæ, frater Philippi regis ejusdem Franciæ, fuit magnus genere, magnus cognomine, magnus probitate, magnus etiam & potens in prœliis; venerabilior tamen regii sanguinis gloria, quam aut opum ubertate, aut præcellenti multitudine, aut triumphalibus meritis.

Denique Blesensis Comes, Stephanus nomine, & ipse Regum proximus fuit, videlicet Gallorum pronepos, & gener Anglicorum: cujus largitas si hilaritate, aut audaciæ fervore illustraretur, & ad Ducatus culmen, & ad strenuissimum militem omnino sufficeret.

Sequitur hunc Robertus Comes, Flandriæ scilicet, nutricis equitum, feracis equorum, tritici, atque pabulorum: qui puellarum quoque decoritate præcellens, reges generos, id est Gallicum, Anglicum, & Dacum meruit habere. Quorum quidem affinitate Comes ipse sublimis, populare regimen amministrare dedignabatur, dum ipse super omnes exercituum rectores in ense & lancea laudari gestiret. Unde postea contigit, ut ipse quidem multo plus ceteris ducibus celebraretur habere famam, neglectaque regiminis cura multo minus de duce....

Subsequitur Raymundus, Comes sancti Ægidii, divitiis, potentia, consilio militari, multitudine non illis minor. Nam in his omnibus a primordio inter ceteros claruit, & cum mox aliorum defecisset pecunia, hujus semper affluxerunt divitiæ. Illa nimirum gens, id est Provincialium, non prodiga, parcitati potius, quam laudis famæ serviebat: quæ quoque exemplo aliorum territa, non sicut Franci in distrahendo, sed semper in augendo substantiam desudabat. Quam ob rem populus ipse præscius futurorum, non permisit suum egere Comitem, unum quidem æquitatis cultorem, iniquitas ultorem: qui etiam ad timidos se velut agnum, ad tumidos autem tamquam leonem ostendebat.

Digitized by Google

In hoc autem loco Boamundi genealogia exprimenda est. sed quia de eo ejusque genere paulo inferius in loco suo recitandum est, præpoiterum esse hic eam memorari videtur. Verum quia a serie narrationis longiuscule digressi sumus, nunc ubi dimisimus, redeamus. Igitur prædicti Principes, cum in animo, sicut superius dictum est, Jerusalem petere proposuissent; antequam moverentur a prædicto Papa, quidam illorum quæsierunt, ut simul cum eis in ipso itinere pergeret. quibus ipse respondit: Ego, inquit, ad præsens vobiscum hoc iter agere nequeo, quoniam pluribus ecclesiasticis negotiis explendis, quæ nunc evitare perniciosum est; operam dare prius oportebat. Quibus expletis, si vita comes non defuerit, Deusque deinde facultatem eundi dederit, vos vere subsequi, vobisque in partibus illis adesse in animo propositum habeo. At illi his auditis unanimiter petierunt, quatinus vel quemlibet, qui vice sua in his, quæ Dei salutisque animarum ipsorum essent, illis præesset, præordinare curaret. Sanctus ergo Apostolicus dignam illorum petitionem exaudiens, Episcopum Podiensem, virum æque tam in divinis, quam in sæcularibus rebus prudentissimum, simulque religione præcipuum, eis præfecit, dans illi potestatem, ut sua vice eis præsidens, illorum curas ageret. Post hæc autem prædicti Principes tempus statutum, quando se moturi essent, sitienter præstolabantur, quorum exercituum numerus, ut dictum est, velut arena in litore comprehendi nequiverat.

Hoc in tempore Boamundus, Roberti Guiscardi Ducis Apuliæ filius primogenitus, vir quidem paternæ virtutis strenuissimus æmulator, atque a tempore ejusdem patris militaribus exercitiis probatissimus, in eadem Apulia, videlicet Barensibus, Tarentinis, Ydruntinis, aliisque quam pluribus maritimis terraneisque urbibus, ex successione hereditaria principabatur. Nam Rogerius frater ejus ex solo patre, patre ipso obeunte, Ducatum acceperat. Hic audiens Jerosolymam iter a summo Pontifice constitutum esse, atque ad liberandum Sepulcrum Domini, ceteraque sacra loca ab infidelium jugo prædictos Principes ultramontanos se esse moturos, lætus effectus, cum eis & ipse simul properare pro divino amore armatur. De quo fertur, quod aliquando, patre adhuc vivente, tantæ strenuitatis extitit, ut imperatorem Alexium bis in fugam ire coëgit, primo quidem in oculis ejusdem patris sub Dyrachii mœnibus: secundo

autem apud Lariſſam urbem, dum iiſdem pater Romam ad ſuccurrendum Gregorio Papæ, qui ab Henrico rege Teutonico obſidebatur, petiit.

Igitur ceteri circumquaque, de prope videlicet & de longe, cognoſcentes Boamundum Jeruſalem iturum, ſine numero ei adhæſerunt, dominum illum ac rectorem ſuper ſe habere in tanto itinere affectantes. Adhæſit & ei quidam exadelfus ſuus, Tancredus nomine, nepos ejuſdem patris Roberti Ducis, ex ſorore ſua nomine Emma genitus, a patre quidem, qui * Marchuſus dictus eſt, non ignobilis filius; a matris autem fratribus nepos longe ſublimior. Qui videlicet fratres patriam, id eſt Normanniam, egreſſi, gloriam ſuæ militiæ in Italia extulerunt. Quis enim Roberti Guiſcardi vires non probet? qui Calabriam, & Apuliam, Siciliamque bellando ſibi ſubjecit: cujus etiam victricia arma poſt ſub uno, ut aiunt, die Alemannorum Rex Henricus, Græcorum Imperator Alexius tremuerunt.

* al. Marchiſus.

Romam namque præſens ab ipſo Alemannorum Rege eripuit: Græcorum autem Imperatorem per Boamundum filium ſuum bellicoſiſſimum ſuperavit: reliqui vero fratres, octo numero, Campaniam, Apuliam, Calabriam, debellavere. Excipiendus eſt Rogerius Sicilienſis Comes, qui ſubacta gentilitate... Siciliæ gloriam ſuper fratres ſuos adeptus eſt, ſcilicet a præfato Roberto Guiſcardo ſecundam.

Nunc redeamus ad Tancredum ipſum, quem nec paternæ opes ad laſciviam, nec ad ſuperbiam cognatorum ſuorum potentia traxit: qui dum adhuc adoleſcens eſſet, juvenes agilitate armorum, morumque gravitate ſenes tranſcendens, nunc his, nunc illis de ſe novum virtutis ſpectaculum præbebat. In adoleſcentia vero præceptorum Dei ſedulus auditor, ſummopere ſtudebat & audita recolligere, & recollecta opere implere. Nemini detrahebat, etiam cum ſibi detrahebatur: immo aiebat hoſtem magis eſſe feriendum, quam rodendum. De ſe autem ipſe nihil dicere cupiebat: at dici ab alio inſatiabiliter ſitiebat. Proinde ſomnos vigiliis, quietem labori, ſatietatem fami, otium ſtudio, poſtrema ſuperflua omnia neceſſariis poſtponebat. Sola namque laudis gloria juvenis mentem agitabat: nihil eſſe crebri vulneris jacturam ducebat, dum glorias cotidianas adipiſci malebat. Hunc ergo ſibi Boamundus diligenter aſciſcens, cunctæ ſuæ expeditioni, cum movenda eſſet, pro ejus magnifica ſtrenuitate atque virtute præpoſuit. Dumque omnia quæ

quæ itineri necessaria erant præpararentur, interim adventum illorum, qui superius dicti sunt, Principum inhianter præstolabatur, quatinus se cum eis conjungens trans mare simul incederet.

INCIPIT PROLOGUS IN HISTORIA Peregrinorum euntium Jerusolymam ad liberandum sanctum Sepulchrum de potestate Ethnicorum.

IN nomine JESU, qui est Verbum & Sapientia Dei Patris, dicamus ejus miranda gesta & fortia facta, qui dum esset in nostra carne dixit: *Qui reliquerit domum, patrem, matrem, fratres, & sorores, uxorem, & filios, agros, & vineas propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.* Et, *Qui vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam cotidie, & sequatur me.* Hanc vocem audientes, & hujus jussa implere cupientes sancti Peregrini ex omnibus partibus mundi, primitus ab occidentali plaga, deinde a meridiana, & septemtrionale, demum vero, & ab orientali tam magnam fecerunt commotionem, adjuvante & faciente ipso Domino, ut nullus sensus excogitare, nulla lingua, etiamsi ferrea esset, ad plenum valeret enarrare. Sed quia, ut ait Scriptura, secretum Regis celare, opera autem Dei enarrare honorificum est; si ex toto silet lingua carnis, & quamvis non ad plenum, sed vel aliquantulum exinde non dicet, pigritia & neglegentia est, & in peccatum deputabitur, ut ait Sedulius:

Cum sua gentiles studeant figmenta poëtæ,
Grandisonis pompare modis tragicoque boatu:

cur nos famuli Christi tacemus tam mira facta Christi? quia si ipse non fecisset, numquam ab hominibus fieri potuissent. Nunc revertamur ad priorem sensum. In eodem collegio abierunt Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, & omnis Ecclesiæ gradus: in eodem exercitu abierunt Reges, Principes, Præfecti, Marchiones, Duces, Comites, & omnis gradus sæcularium, & vulgus tam maximum virorum & mulierum, ut nemo nisi a Deo scire possit. Sed non insimul ibant: quia nullus cogebatur, nisi quorum corda ipse Deus tangebat; & sicut erant omnes viæ, & omnia loca plena vivorum euntium, ita plenæ omnes viæ sepulchris sanctorum Peregrinorum erant, habentes fixas cruces ad capita. Et non solum spatia

terrarum, & maria plena erant corporibus sanctorum Peregrinorum: multi ex eis moriebantur ægritudine, plurimi fame & siti, alii frigore & æstu, atque alii ferro a paganis: & tamen nec desinebant, nec contristabantur, habentes in cordibus suis: *Quidquid patimini propter justitiam beati.*

Isti sunt qui contempserunt vitam mundi, & pervenerunt ad præmia regni. Isti reliquerunt regna, & prædia, & divitias, & abnegaverunt semetipsos, & secuti sunt Domini nostri vestigia. Et dum in Ecclesia legitur, & cantantur fortia facta Macchabæorum, qui quamvis pro patriis legibus, tamen, & pro suis heredibus, & hereditatibus pugnaverunt: isti vero non pro sua, neque pro aliquo suorum, sed solummodo pro regno cælorum abierunt, & viriliter pugnaverunt, & vicerunt, adjuvante eos Domino, & visibiliter mittente eis in adjutorium sanctos suos bellatores, quorum animæ in cælo jam collocatæ erant, videlicet Mercurium multotiens, aliquando Georgium, necnon & interdum Theodorum, aliquando totos tres cum suis dealbatis exercitibus, videnribus non solum Christi militibus, sed etiam ipsis inimicis paganis: unde exterrebantur, & in fugam convertebantur. Propterea nimis sunt laudandi, & omnimodis præconandi, quibus Deus dedit talem tolerantiam atque victoriam, & tam maximum triumphum. Unde ad gloriam & laudem nominis Dei per universum mundum, debet esse laudandum, prædicandum, memorandum, etiam & in ecclesiis Dei semper præconandum per eum a quo peractum est, qui vivit & regnat in sæcula sæculorum, amen. *Explicit Prologus.*

INCIPIT LIBER.

I. OMnipotens Dominus propterea dicitur omnipotens, quia omnia potest quando vult, & quomodo vult. Cum voluntas sua fuit, & placuit ei liberare sanctum Sepulcrum Filii sui de potestate paganorum, in qua erat pro delictis hominum, & aperire viam Christianis; desiderantibus illuc pro redemptione animarum suarum pergere, multis signis & virtutibus, prodigiis, & portentis ostendit ad acuendas mentes Christianorum, ut desiderabiliter illuc properarent. Nam stellæ de cælo per totum mundum visæ sunt fluere in terra, ita crebræ & spissæ, uti grandines vel flocci dum ninguent. Post

pauco vero tempore via ignea in cælo apparuit. Transacto namque parvo tempore, medietas cæli versa est in colorem sanguinis. Somnia & revelationes plures visæ sunt, quas enumerare nemo potest. Tunc in anno millesimo nonagesimo quinto, anno 1095. cum appropinquaret terminus ille, quem Dominus Jesus cotidie demonstrat suis fidelibus, atque specialiter ostendit in Evangelio dicens: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me:* misit Deus in corde Apostolici Romanæ sedis Urbani, & perrexit in ultramontanis partibus cum suis Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, & presbyteris, & cœpit subtiliter sermocinari, & prædicare dicens: ut si quis animam suam salvam facere vellet, non dubitaret humiliter vias Domini incipere. Quin etsi ei denariorum deesset copia, divina ei satis daret misericordia. Hortabatur sic domnus Apostolicus: Fratres, oportet vos pati multa pro Christi nomine, videlicet miserias, paupertates, persecutiones, egestates, infirmitates, nuditates, famem, sitim, & alia hujusmodi, sicuti idem Dominus ait suis discipulis: *Oportet vos multa pati pro nomine meo*; &, Nolite erubescere loqui ante faciem hominis, ego enim dabo vobis os, & eloquium, ac deinceps sequetur vos larga retributio, videlicet regna populorum. Cumque hic sermo cresceret per universas regiones, Galliarum scilicet ac Francorum, Alamannorum, Anglorum, & omnium regionum occidentalium, meridianorum, & septemtrionalium, & omnium partium, facta est tam maxima commotio virorum ac mulierum in universis partibus, ut viderentur omnes velle arripere sanctum Iter. Pater non audebat prohibere filium, nec uxor prohibere virum, & dominus non audebat prohibere servum: omnibus liberum erat iter propter timorem & amorem Dei. Et omnes qui ibant, suebant cruces in dextro humero, imitando Christum, qui in humero suo portavit Crucem, eundo ad passionem pro nobis. In tantum fuit maxima commotio, ut nulla esset via, nullum iter, nulla civitas, nullum castrum, nulla planities, nulla montana erant, quæ non essent plena papilionibus & tendis, nobilibus hominibus, & ignobilibus viris ac mulieribus, omnes portantes cruces in scapulis: & ita ibant gaudentes, qui ex longinquis regionibus veniebant, tamquam supremo die exissent de domibus suis. Et inter eos erant omnia genera musicorum, & tubarum, & corneorum, & mille modis ludentium, & aliis multis mirabili-

Digitized by Google

bus secum portabant ligneis, ferreis, aureis, argenteis, quæ enarrare nequimus. Arma vero illorum ex omnibus generibus erant, scilicet lanceis, ensibus, loricis, clypeis, galeis, arcubus, gisarmis, salibis, etiam & accettis. Hæc de minutis diximus gentibus.

II. Principes vero, comites, duces, & magnates ita divites erant, ut papiliones eorum & tentoria essent deaurata; lecti vero illorum auro & coloribus erant depicti, & sub eisdem lectis ita jacebant marcæ argenteæ, sicut solent jacere ligna sub rusticorum lectibus. Et portabant lintres, quas in aqua mittebant, & retia ponebant desuper, & desubter: & quot pisces ibi erant, omnes capiebant. Et deducebant secum accipitrem, qui cognominatur gyrifalcus: qui dum dimittebatur ad volandum, omnes aves, qui eum videbant, vel sentiebant, præ timore ejus statim in terra projiciebant se, & capiebantur manibus, & plura alia, quæ enarrare longum est. Sed & hoc non est prætereundum: omnes viæ ita erant plenæ tentoriis peregrinorum euntium ad liberandum viam sancti Sepulcri, ut nulla esset civitas, nullum castellum, nullum pratum, ubi non invenirentur tentoria extensa. Alii euntes, atque alii eos sequentes, & ibant læti dicentes: *Deus lo vult*, *Deus lo vult*, *Deus lo vult*, & in pluribus ex his qui moriebantur in eadem sancta via, apparebant cruces in scapulis eorum; & propterea multi accendebantur ad idem sanctum Iter. Nunc revertamur ad priorem motionem.

anno 1097. III. Primum cœperunt arripere iter, fecerunt tres partes. Una pars Francorum in Ungariæ intravit regionem, scilicet Petrus Eremita, & Dux Gottifredus, & Balduinus frater ejus, & comes Balduinus de Monte. Isti prudentissimi milites, & alii plures, quos ignoro, & quorum nomina penitus dictare careo, venerunt per viam, quam antiquitus Carolus mirificus rex Franciæ aptari fecit usque Constantinopolim. Petrus vero Eremita Constantinopolim venit in Kal. Augusti, & cum eo maxima generatio Alamannorum. Illic invenit Lombardos, & Longobardos, & alios plures congregatos, quibus Imperator Græcorum jusserat dari mercatum, sicut mos erat in civitate. Dixitque illis: Nolite transmeare Brachium, donec veniat maxima Christianorum virtus, quia vos tot non estis, quod cum Turcis prœliari valeatis. Ipsique Christiani nequiter deducebant se, quoniam civitatis palatia sternebant, & incendebant,

& auferebant plumbum, unde ecclesiæ erant coopertæ, & vendebant Græcis. De quo magis iratus Imperator, mox jussit illos transmeare ultra Brachium. Postquam vero transfretaverunt, non cessabant agere omnia mala. Incendebant enim & devastabant ecclesias & domos. Tandem pervenerunt Nicomediam. Illic divisi sunt Lombardi, & Longobardi, & Alamanni a Francigenis, quia Francigenæ erant tumidi superbia. Elegerunt autem Lombardi & Longobardi dominum super sese, cui nomen Raynaldus; & Alamanni similiter: & intraverunt in Romania, & per quatuor dies iverunt ultra Nicæam civitatem, & invenerunt quoddam castrum, cui nomen Scerogorgo, quod vacuum erat gente; & apprehenderunt illud: in quo invenerunt satis frumentum, & vinum, & carnem, & omnia bona.

IV. Audientes itaque Turci, quia Christiani essent in castrum, venerunt continuo obsidere illud. Ante portam castri erat quidem puteus, & ad pedem castri erat fons unus, juxta quem exiit Raynaldus, excubare scilicet Turcos. Venientes autem Turci in die dedicationis sancti Michaëlis Archangeli, scilicet duobus diebus stantibus mensis Septembris, invenerunt Raynaldum, & alios omnes qui cum eo erant, & occiderunt multos ex eis. Alii qui remanserunt vivi, fugerunt in castrum. Quod Turci obsederunt continuo, eisque abstulerunt aquam: fueruntque nostri in tanta afflictione sitis, quod flebotomari faciebant suos equos & asinos, quorum sanguinem bibebant. Alii mittebant zinziclas in piscinam, & eas deprimebant in os suum. Alii quippe mingebant in pugillum alterius, & sic bibebant. Alii autem fodiebant humidam terram, & supini jactabant se, & mittebant terram super sua pectora aut corpora pro nimia ariditate sitis. Episcopi namque & presbyteri, qui illic aderant, confortabant, & submonebant nostros dicentes: Estote ubique fortes in Christi fide, & nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Hæc persecutio fuit per octo dies. At dominus Alamannorum consiliatus est cum Turcis, qualiter traderet alios omnes: & fingens se exire ad bellum, fugit ad illos, & cum eo multi ex aliis. Turci ceperunt castrum: illi autem, qui Deum abnegare noluerunt, capitalem sententiam susceperunt: qui vivi remanserunt, decapitati sunt a Turcis. Postea diviserunt illos ad invicem, sicut aliquis dividit oves: alios miserunt ad signum, & sagittabant eos: & alios vendebant & donabant, sicut ani-

malia: alii in Corosanum conducebant suos, ubi ipsi habitabant: alii in Antiochiam, alii in Aleph. Isti primo acceperunt feliciter martyrium pro Christi nomine. Audientes autem Turci, quod Petrus Eremita & Gualterius sine habere fuissent in civitate, quæ est supra Nicæam, venerunt illuc gaudendo occidere illos. Cumque venirent, lætantes obviaverunt Gualterius & sui milites, quos omnes confestim occiderunt. Petrus vero Eremita paululum ante recesserat Constantinopolim: eo quod nequibat retinere illam diversam gentem, quæ nolebat eum audire, nec verba ejus obsultare. Turci vero post hanc malignam illorum victoriam, ubicumque inveniebantur peregrini, irruebant super eos: quorum alios inveniebant vigilantes, alios dormientes, alios nudos jacentes, quos omnes interficiebant. Presbyterum quoque unum invenerunt celebrare sanctam Missam super altare, eumque statim martyrizaverunt. Alii qui potuerunt evadere, fugerunt ad civitatem: alii miserunt se in mare, alii in silvis, alii ascenderunt in montaneis, & introierunt in quoddam castrum. Turci namque persequentes illos, adunaverunt ligna, ut eos incenderent simul cum castro. Christiani igitur, qui in castello erant, miserunt ignem in lignis adunatis, & reversus est ignis adversus Turcos, quoniam Deus noluit suos relinquere. Illos vero, qui erant capti a Turcis, diviserunt inter se, sicut prius fecerunt per universas eorum regiones. Hoc totum factum est in mense Octobri.

V. Audiens hoc Imperator, quod Turci ita dissipassent nostros, lætus & gavisus fuit: & mandavit, & fecit eos transmeare Brachium; & postquam reversi fuerunt, comparavit ab eis omnia arma eorum. Secunda vero pars intravit in Sclavoniæ partibus, scilicet Raymundus comes sancti Ægidii, & cum eo Podiensis Episcopus: in qua Sclavonia multa pars passi sunt pro Christi nomine, & sancti Sepulcri. Nam per quadraginta dies ambulaverunt per obscura loca propter nebulas, quæ erant tam densæ, ut vix paululum longe conspicere possent; & Turci undique eos insidiantes. Sed bellipotens & providus Comes minutam gentem faciebat ire in medio, & ipse cum exercitu suo custodiebat eos ante & retro ab insidiis Turcorum. Itaque plures ex suis militibus perdidit fame & gladio, quoniam mala terra erat. Viam etiam nesciebant, nisi per ortum solis. Tertia pars per antiquam viam Romam venit. In ista vero parte

fuit Robertus comes Flandrensis, & Robertus comes Normannus, & Ugo Magnus, & alii plures: ac deinde appropinquaverunt ad portum Brundusii, aut Bari, aut Tarenti. Ugo vero Magnus, & Guilielmus Marchusi filius, confestim miserunt sese in mare ad portum Bari, & transfretantes applicuerunt Durachium. Audiens itaque Dux illius civitatis illos prudentissimos viros illuc esse applicatos, continuo mala cogitatione in cor ejus ascendente jussit illos moveri, & Constantinopolim ante infelicem Imperatorem caute deduci, quo ei fidelitatem facerent.

VI. Dux itaque Gottifredus, nostrorum comitum primus, Constantinopolim venit cum suo magno exercitu diebus duobus ante Nativitatem Domini nostri, & hospitatus est juxta Constantinopolim: fuitque ibi, donec iniquus Imperator jussit eum honorabiliter hospitari in burgo. Cumque hospitatus fuisset secure, mandabat armigeros suos foras per unumquemque diem, quatenus paleam & alia necessaria apportarent. Cum vero jam putabant cum fiducia exire quocumque voluissent; inimicus Imperator, Alexius nomine, sagaciter faciebat eos observari: Suisque Turcopolis & Piccinacis imperabat, quod eos invaderent, & occiderent. Balduinus itaque, Ducis frater, audiens hoc, quod traditor Imperator suis imperabat hominibus, statim misit se in nimiam attentionem, si forte illos invenire posset. Ad ultimum invenit eos occidentes gentem suam, illosque invasit toto corde, & Deo adjuvante superavit, & apprehendit sexaginta.... ex eis partim occidit, & partim ante conspectum Ducis conduxit. Cumque vidisset hoc Imperator infelix, valde iratus est. Videns autem Dux quod Imperator eis esset iratus, jussit suis militibus exire de burgo, & hospitari extra civitatem, ubi fuerant prius. Sero autem superveniente, mandavit infelix Imperator exercitum suum, & fecit invadere Ducem simul cum Christi gente: quos persequens invictus Dux una cum Christi militibus, occidit septem ex illis; & persequendo alios, venit usque ad civitatis portam. Reversus itaque Dux ad sua tentoria, & fuit in campo illo fere per quinque dies, donec pactus est cum Imperatore: dixitque illi Imperator, quod transfretaret Brachium sancti Georgii: promisitque facere illuc conduci omnem mercatum, sicuti erat Constantinopoli, & pauperibus eleemosynam erogare, unde vivere possent.

Digitized by Google

VII. At bellipotens Boamundus, Roberti Ducis filius, cum essent in obsessione Amalfi, scilicet scaphari pontis, audiens venisse innumerabilem gentem Francorum, quatinus sancti Sepulcri viam de manu eriperet pessimorum paganorum, ut fieret liberata, & Christianis omnibus undique staret patefacta; continuo cœpit sapientissime ac diligenter inquirere, quæ arma pugnandi hæc gens deferret, & quam ostensionem Christi in via portaret, vel quod signum in certamine sonaret. Cui per ordinem dicta sunt omnia: taliter deferunt arma jugiter ad bellum undique convenientia; in dextra, vel inter utrasque scapulas Crucem Christi bajulant: sonum vero illorum non est aliud, nisi *Deus lo vult, Deus lo vult, Deus lo vult*, omnes simul una voce conclamant. Mox sancto commotus spiritu, jussit pretiosissimum pannum sericum, quem apud se habebat, afferri; eumque incidi præcepit, totumque statim in cruces expendit. Cœpit namque vehementer ad eum concurrere maxima pars militum, qui erant in obsessione illa, & tam mirabiliter fluebant ad eum, quod comes Rogerius pæne solus remansit, vix reversus Siciliam, dolens ac mærens, quod gentem amisisset suam. Reversus itaque Dominus Boamundus iterum in terram suam (diligenter enim undique honestavit sese ad incipiendum sancti Sepulcri iter) tandem transfretavit mare cum suo exercitu, & cum eo prudentissimus Tancredus Marchusi filius, & Robertus Girardi filius, & Riccardus de Principatu, & Raynaldus frater ejus, & Robertus de Sorda-valle, & Robertus filius Trosteri, & Unfridus filius Rau, & Riccardus filius Comitis Raynulfi, & Goffridus Comes de Rossilione, & Episcopus, & Girardus frater ejus, & Episcopus de Ariano, & Boëllus Carnotenonensis, & Alberedus de Cagnano, & Goffridus de Monte-scabioso. Alii vero, qui ante transierunt mare, promiserunt Boamundo, quod eum expectarent in Bulgaria. Ipse autem eis promisit, quod quicquid illi perderent in exspectatione illa, libenter eis redderet.

VIII. Postquam vero illi cognoverunt dominum Boamundum transfretasse, venerunt festinanter ad eum ad Ebelonam in omnium Sanctorum festivitate. Hi omnes quos superius commemoravi, transfretaverunt ad domini concorditer Boamundi famulatum, & applicuerunt in Bulgariæ partibus. Illic invenerunt nimiam abundantiam frumenti, & vini, & alimenti corporalis. Deinde vero descendentibus in valle Andronopoli,

&

poli, & illic applicando exſpectaverunt gentem ſuam, donec omnes æqualiter transfretaverunt. Tunc ſapiens Boamundus ordinavit conſilium una cum gente ſua, ſuoſque confortabat, & ammonebat dicens: Viri prudentes abſtinete vos a malo. Non ſumus peregrini Dei: oportet nos modo eſſe bonos, & humiles pluſquam antea fuimus. Et nolite deprædare terram iſtam, quia Chriſtianorum eſt; & nemo accipiat pluſquam ei quod ſufficiat ad edendum pro benedictione.

IX. Tunc exeuntes venerunt per nimiam plenitudinem de villa in villam & caſtello in caſtellum, & de civitate in civitatem, quouſque pervenerunt Caſtoriam, ibique Nativitatem Domini ſollemniter celebrarunt. Fuimuſque ibi per plures dies, & quæſivimus mercatum: ſed ipſi noluerunt dare nobis, eo quod valde timebant, & dicebant nos non eſſe peregrinos, ſed putabant nos velle illorum capere terram, & illos occidere. Deinde cœpimus apprehendere boves, & aſinos, & equos, & omnia. quæ inveniebamus. Egreſſi itaque de Caſtoria, intravimus in Palagoniam, in qua erat quoddam hæreticorum caſtrum: nobis vero undique aggredientibus illud in lacu, ubi ædificatum fuerat, continuo noſtro ſuccubuit imperio. Accenſo itaque igne combuſſimus caſtrum illud una cum habitatoribus ſuis, ſcilicet hæreticorum congregationem.

X. Poſtea venimus ad flumen Bardarum. Itaque cum domino Boamundo ultra gens ſua partim perrexit, & partim remanſit. Illic invenimus innumerabilem abundantiam. Remanſit autem ibi Comes de Ruſcignolo una cum fratribus ſuis. Venit itaque exercitus execrati Imperatoris, & invaſit comites cum fratribus ſuis, & alios omnes. Quod audiens prudentiſſimus miles Tancredus, regreſſus eſt retro, & projecit ſe in flumen, & natando pervenit ad alios, & duo milia milites miſerunt ſe in flumen poſt eum, ſequendo Tancredum. Noviſſime invenit Turcopolos, & Pizzinacos dimicantes ſimul cum noſtris; quos repente fortiter invaſit, & prudenter eos ſuperavit, & apprehendit plures ex eis, & duxit illos ligatos ante domini Boamundi præſentiam. Hos allocutus vir ſapiens Boamundus dicens: Quare miſeri occiditis gentem Chriſti, & meam? Ego enim cum veſtro Imperatore nullam altercationem habeo. Qui dixerunt: Nos nequivimus aliud agere. Donativo in roga profani Imperatoris conducti ſumus; & quidquid nobis imperat, oportet nos illud adimplere. Quos dominus Boamundus audiens, abſque

ulla punitione permisit abire. Hoc bellum factum est in quartâ feria, quæ est caput jejunii, unde sit per omnia benedictus Deus in sæcula, amen.

XI. Mandavit itaque infelix Imperator, scilicet filius perditionis, simul cum nuntiis nostris unum ex suis, quem valde diligebat, quem & Chorpalasium vocabat, ut nos secure deduceret per terram suam, usque dum pervenissemus Constantinopolim. Cumque venissemus ante eorum civitates, imperabat hominibus civitatum, ut nobis secure apportarent mercatum. At illi certe tantum timebant fortissimi Boamundi gentem, quod nullos nostrorum sinebant intrare civitatis murum: volueruntque nostri majores quoddam castrum aggredi, & apprehendere, eo quod nimis erat plenum omnibus bonis. Sed vir sapiens Boamundus noluit consentire pro justitia terræ & fiducia Imperatoris, & valde iratus est propter hoc cum Tancredo & aliis omnibus. Hoc factum est in hora vesperi. Mane autem facto exierunt habitatores illius castri, & venerunt cum processione, & omnibus dicentibus * *Kyrieleison*, deferentes in manibus cruces coram domini Boamundi conspectu. Ipse vero gaudens recepit eos, & cum maxima lætitia permisit abire. Deinde pervenimus ad quamdam civitatem, quæ vocabatur Serra, ibique nostra fiximus tentoria; & sat habuimus omnem mercatum, quod in illis diebus conveniens erat: ibique doctus Boamundus optime concordatus est cum duobus Chorpalasiis: & pro amicitia istorum & justitia terræ jussit reddi omnia animalia, quæ nostri peregrini deprædata tenebant, & Chorpalasiis illis promiserat retro missis mandare, & omnia illa animalia per ordinem reddi. Ac deinde pervenimus de castello in castellum, & de villa in villam, usque dum appropinquavimus ad Russam civitatem. Græcorum autem gens exibat, & veniebat gaudens coram domini Boamundi præsentia, deferens nobis maximum mercatum, ibique nostros tendimus papiliones in tertia feria ante Cœnam Domini: ibique doctus Boamundus dimittens gentem suam, perrexit Constantinopolim loqui simul cum iniquissimo Imperatore; suisque hominibus imperavit dicens: Modeste properate ad civitatem, ego autem ibo prius. Qui eduxit secum paucos milites.

XII. Tancredus igitur honorabilis miles remansit caput ejus Christi militiæ. Qui videns peregrinos cibos emere, ait intra se, quod exiret extra viam, & hunc populum conduce-

* f. sic]

ret ubi feliciter viveret. Denique arbitrans hoc, intravit in vallem quamdam plenam atque stipatam omnibus bonis, & omnibus ubertatibus, quæ corporalibus nutrimentis sunt convenientia: in qua Pascha Domini devotissime celebraverunt.

XIII. Postquam iniquus Imperator cognovit honestissimum virum Boamundum ad se venisse, jussit eum honorabiliter recipi, & cautissime hospitari extra civitatem in Sancto argenteo. Cumque feliciter hospitatus esset, tunc malignus Imperator mandavit pro eo, ut iret loqui simul secrete cum eo. Illic quoque invenit ducem Gottifredum cum fratre suo Balduino. Raymundus itaque comes sancti Ægidii simul cum Podiensi Episcopo exiens de Sclavonia, in qua multa pro Christi nomine & sancti Sepulcri via fuerunt passi, quæ minime pati deberent, in qua etiam plures honestissimos milites perdiderunt; pervenit Durachium, quæ civitas Imperatoris est, credens jam esse in terra sua, quandoquidem de Sclavorum evaserat manu. Græcorum autem gens insidians istis prudentissimis Christianis militibus Christi, quocumque modo eis nocere; aut offendere poterat, in die & in nocte, latenter & occulte, non desinebat. Erat autem ibi Dux illius civitatis, qui continuo eis fiduciam, quousque in terra sua essent, læta facie spopondit. Intra istam vero fiduciam, quam eis dono concessit, ejus homines fraudolenter ex nostris interfecerunt quemdam egregium militem, cui nomen Pontius; Raynaldum quoque fratrem ejus vulneraverunt graviter. Interea cœperunt illi statim carpere iter, & obviaverunt Imperatoris litteris de pace & fraternitate danda, sicuti suis filiis.

XIV. Interim dum hæc recitarentur; Turci, & Piccinaci, & Comani, & Sclavi, & Athenasi, & Usi erant insidiantes illis undique, videlicet ut in aliqua parte eos lædere possent. Quadam autem die dum Podiensis Episcopus hospitatus esset, contigit forte quod a Piccinacis captus esset. Qui continuo ejecerunt eum de mula in qua sedebat, eumque exspoliaverunt, & in vertice capitis eum vulneraverunt. Sed quia tantus Pontifex adhuc populo Dei erat necessarius, per ejus misericordiam vitæ reservatus est. Interea sonum audiunt in tentoriis, cucurrerunt omnes ad eum, & sine mora eripuerunt eum de manibus illorum. Taliter itaque pervenientibus illis ad quoddam castrum, quod vocabatur *Bucinat*, dictum est Comiti, quod Piccinaci insidiabantur ei in angusta via cujusdam montis. Qui remansit

retro cum pluribus militibus, & invenit Piccinacos: unam partem illorum occidit, & aliam persecutus fugavit.

XV. Interea Imperator mittebat litteras suas ad illos pacifice, ex alia vero parte exercitus suus undique insidiabatur illis. Tandem pervenerunt ad quamdam civitatem, nomine Russam. Cives autem illius civitatis aperte quidquid nocendi ingenio agere poterant, contra illos faciebant. Cumque vidisset hoc Comes, iratus est valde, & jussit milites arripere arma, & sua sonare signa, & oppugnaverunt civitatem, & mirabiliter eam superaverunt. Deinde pervenerunt ad aliam civitatem, cui nomen Rodesto. Die autem illo milites Imperatoris invaserunt illos retro in cauda: cum quibus Comes prœliatus fuit, & interfecit triginta ex illis, & sexaginta equos cœpit: & multa alia bella sive anxietates habuit Comes, & multos milites perdidit, quæ non possumus scribere per singula.

XVI. Veneruntque illuc illorum legati, quos Constantinopolim quondam præmiserant, dicentes quod Imperator promitteret illis omnia eorum perdita diligenter reddere, priusquam Constantinopolim pervenirent; & quod dux Gotifredus, & Boamundus, & Flandrensis Comes, & omnes alii Principes, & Comites deprecarentur, ut maximum dimittant exercitum, & cum paucis militibus, & sine armis festinent venire Constantinopolim, quoniam Imperator assumpta cruce ait se venturum nobiscum in Jerosolymitanum iter, & erit noster dux, & nostrum caput. Dum vero Comes audiret hoc, ilico dimisit suum exercitum, & properavit Constantinopolim loqui cum Imperatore. Cui dixit Imperator, quod ejus homo se fieret, & fiduciam ejus faceret, quemadmodum Boamundus, & alii Principes faciebant. Dixitque Comes: Absit hoc a me, ut in hac via nullum dominum mihi faciam nisi Christum, quem habeo dominum, pro cujus amore huc usque veni. Si vero crucem diligenter bajulare vis, & nobiscum vis Jerusolymam venire; ego & mei homines, & omne quicquid in mea contineo potestate, in tua libera erit voluntate.

XVII. Interea cum Comes esset Constantinopoli, veniens exercitus Imperatoris insidiando, & invenit exercitum Comitis solum, quem invasit fortiter, & læsionem, quam ei facere potuerant, fecerunt. Cumque audisset Comes, quod exercitus Imperatoris læsisset suum exercitum, ingemuit; & nimis dolens statim advocavit dominum Boamundum, & alios Prin-

cipes : mandavitque Imperatori, cur causa traditionis eum Constantinopolim venire fecisset, & suum exercitum lædi consensisset. Quod Imperator audiens, hoc negavit dicens: Certe non per meum consilium hoc factum est, & me sciente nulla læsio fuit inter eos. Sed hoc satis sit, quoniam exercitus tuus damnum mihi operatus est, & castella, & civitates in mea dissipaverunt terra: tamen de hoc quod tibi factum est, satisfactionem fideliter concedo. Cum autem venissent ad judicium, Comes primus promisit, & absolvit suam fiduciam. Et cum fuisset absoluta fiducia sua, exercitus ejus venit Constantinopolim. Mandavit itaque Imperator Comiti, sicut superius diximus, quod faceret ei hominium & fiduciam, quemadmodum ei fecerunt alii. Et dum Imperator mandaret, Comes meditabatur qualiter vindictam de Imperatoris exercitu habere potuisset. Sed dux Gotifredus, & Flandrensis Comes, & alii Principes dixerunt, injustum esse contra Christianos pugnare. Et dominus Boamundus dixit, quod si aliquod injustum Comes ab Imperatore passus esset, ei faceret emendare ex Imperatoris parte.

XVIII. Igitur Comes accepto consilio, Alexio vitam & honorem juravit, quod nec per se, nec per alium ei consentiat auferre. Cumque de hominio appellaretur, respondit non se pro capitis periculo id esse facturum. Fortissimo autem viro Boamundo dixit Imperator, quem valde timebat in corde, quia jam sæpe eum cum suo exercitu ejecerat de campo: quod si libenter ei jurasset, quindecim dies terræ in longitudine ab Antiochia retro daret, & octo in latitudine: eique tali modo juravit, ut si ille fideliter observaret illud sacramentum, iste suum numquam præteriret. Nec est mirum, quod ante tam duri, & ante tam fortes milites hoc fecerunt : multa enim coacti erant necessitate. Et sceleratus Imperator omnibus nobis majoribus, sive minoribus fidem & securitatem dedit, volens nolensque sacramentum juravit, quia veniret nobiscum pariter cum suo exercitu per terram & mare, & nobis mercatum per terram & mare fideliter daret, & omnia nostra perdita diligenter restauraret: insuper autem quod nemo nostrorum peregrinorum numquam ab eo penitus conturbari, vel contristari debuisset in via sancti Sepulcri.

XIX. Comes autem sancti Ægidii hospitatus erat extra civitatem in burgo, & sua gens remanserat retro. Tunc gens

domini Boamundi appropinquavit Constantinopolim. Tancredus itaque honorabilis miles, & Richardus de Principatu latenter transmeaverunt Brachium, & omnis gens domini Boamundi juxta illos ideo ne facerent jusjurandum Imperatori. Statimque omnis exercitus domini Boamundi transvectus fuit, item exercitus Comitis sancti Ægidii, qui appropinquavit Constantinopolim. Comes remansit ibi cum sua gente. Vir autem prudens Boamundus remansit cum Imperatore, ut consilium cum eo acciperet, quomodo mandarent mercatum ultra gentibus, quæ erant apud * Nicomiam civitatem. Dux itaque Gottifredus ivit prius Nicomiam cum universo exercitu, & cum Tancredo, & aliis omnibus: fueruntque ibi per tres dies. Vidit namque Dux Gottifredus quod via patebat, per quam has potuisset conducere gentes usque Nicæam civitatem, quoniam per illam viam, per quam alii prius transierunt, non poterat modo tanta gens transire. Ipseque misit ante se tria milia hominum cum securibus & gladiis, qui inciderent, & aperirent hanc viam, ut patefacta staret nostris peregrinis usque Nicæam civitatem: quæ via fuit aperta per angustam & immensam montaneam, & faciebant per viam cruces ferreas atque ligneas, ut eas nostri Peregrini cognoscerent.

* *sic*

XX. Interea pervenimus ad civitatem, quæ vocatur Nicæa, quæ est caput totius Romaniæ, in sexto die mense Maii, ibique crastrametati sumus. Prius vero quam dominus Boamundus venisset, ubi nos eramus; tanta inopia panis fuit inter nos, quod unus panis vendebatur viginti denariis, aliquando triginta. Postquam vero venire cœpit vir prudens Boamundus, jussit maximum mercatum conduci per mare, & per terram pariter; & fuit maxima ubertas in tota Christi militia. Tunc Raymundus comes sancti Ægidii transfretavit Brachium, & in die Ascensionis Domini cœpimus Nicæam civitatem circumquaque invadere, & ædificare instrumenta lignorum, atque turres ligneas, ut possemus mirabiles turres sternere. Tam fortiter & tam acriter aggressi fuimus civitatem per duos dies, quod etiam perfodi fecimus civitatis murum. Turci autem qui erant in civitate miserunt nuncios aliis, qui veniebant civitati adjutorium dare, quod audacter secureque approximent, ut per meridianam introeant portam, quoniam ex illa parte nemo erit eis obviam, nec contra stabit. Quæ porta ipso die a Comite sancti Ægidii, & Podiensi Episcopo obsessa fuit,

videlicet in die sabbati post Ascensionem Domini: qui Comes protectus erat divinis virtutibus, atque terrenis fulgebat armis. Hic itaque inveniens contra nos venientes Turcos undique, signo crucis armatus vehementer irruit cum suo fortissimo exercitu super illos. Qui mox superati sunt, & dederunt fugam, & fuit mortua maxima pars illorum. Rursum alii veniebant de nuntio fugientium, & exultantes ad certum bellum, ferentesque secum funes, quibus nos ligatos conducerent Corosanum. Venientes autem lætando cœperunt ex cacumine montis paulatim descendere. Quotquot autem descenderunt in vallem illam, cæsis capitibus a Francorum manibus remanserunt. Delatis itaque a tentoriis eorum capitibus, projecerunt nostri illa cum fundis seu aliis instrumentis in civitatem, unde magis tristarentur illi qui intus erant.

XXI. Comes sancti namque Ægidii, & Podiensis Episcopus consiliati sunt in unum, qualiter facerent suffodere quamdam turrim, quæ erat ante eorum tentoria. Ordinatique sunt omnes ut hanc foderent turrim, & arbalistæ, & sagittarii, ut eos undique defenderent. Foderunt itaque illam usque ad radicem muri, summiseruntque fustes & ligna, ac deinde miserunt ignem. Sero autem superveniente, cecidit turris, & illi qui in ea erant: ideoque quia nox erat, non potuerunt nostri prœliare cum illis. Nocte vero surrexerunt festinanter Turci, & restauraverunt murum tam forte, quod veniente die ex illa parte nemo eis nocere poterat. Tunc venit Robertus comes de Normannia, & comes Stephanus, & alii plures, ac deinceps Rogerius de Barnavilla: sapientissimus autem Boamundus obsedit eam in primo capite juxta lacum, & postea Tancredus, & juxta eum dux Gottifredus, ac deinde Robertus comes Flandrensis, & juxta eum Robertus Normannus. Comes vero sancti Ægidii obsedit eam juxta Robertum Normannum, & juxta eum Podiensis Episcopus ex alia parte laci. Unusquisque fecit suum castrum ligneum, effregerunt turres civitatis cum suis machinis atque ingeniis.

XXII. Statimque consiliati sunt Principes nostri in unum, uti legatos in Babyloniam consilio Imperatoris mandarent Ammirario. Elegerunt continuo hos, Ugonem de *Bellafayre*, & Bertrannum de Scabrica, & Petrum de Picca ejus capellanum. Vocatis vero istis dederunt eis verba in hunc modum. Ite in protectione Dei per mare in Babyloniam, ad Ammirarium

nostras ferre litteras, scilicet salus, vita, & immensus honor. Sciat ille quod omnes Francorum Principes Jerosolymorum insimul veniunt itinera & viam ab impiorum liberare manibus paganorum, illosque prudentissime ejicere de Christianorum terra. Videat ergo qualiter erga nos agere vult, aut Christianitatem recipere, & esse una nobiscum ut frater atque amicus; aut si paganorum vult amicitiam habere, & obviam nobis ad bellum exire.

XXIII. Ita vero obsessa fuit Nicæa civitas per terram, quod nemo audebat exire, neque intrare. Fueruntque ibi omnes congregati in unum. Et quis poterit numerare tantam Christi militiam? Nullus, ut puto, tot prudentissimos milites antea vidit, nec ulterius videbit. Erat autem ex una parte civitatis immensus lacus, in quem Turci suas mittebant naves, & exibant & intrabant, & afferebant herbas, & ligna, & alia plura. Tunc nostri majores consiliati in unum, miserunt festinantes nuncios Constantinopolim, dicendo ad Imperatorem, quod faceret naves conduci ad civitatem ubi portus erat; ac deinde jubeat congregari boves, qui eas trahant per montana & silvas, usque dum pervenient ad lacum. Quod continuo factum fuit, & mandavit cum eis Turcopolos suos: die vero quo naves fuerunt conductæ, noluerunt eas statim mittere in lacum. Nocte vero superveniente impulerunt eas in lacum plenas Turcopolis bene armatis: summo diluculo stabant naves optime in lacu ordinatæ, properantes contra civitatem. Videntes hoc Turci, mirabantur quidnam hoc esset. Ignorabant an esset illorum gens, an Imperatoris. Postquam vero cognoverunt illam esse Imperatoris gentem, timuerunt usque ad mortem, plorantes & lamentantes: sed Franci gaudebant, & dabant gloriam Deo.

XXIV. Videntes autem Turci, quod ex suis nullatenus habere adjutorium possent, legationem mandaverunt spurcissimo Imperatori, quod sponte civitatem redderent ei, si eos impunitos omnimodo abire permitteret cum suis mulieribus, & filiis, & omnibus substantiis. Tunc infidelissimus Imperator plenus vana atque iniquissima cogitatione, jussit illos impunitos, & sine ullo timore abire, & sibi eos Constantinopolim cum magna fiducia deduci. Quos studiose servabat, ut illos ad Francorum nocumenta atque obstacula paratos habere posset. Promiserat ante Alexius Principibus & genti Francorum

corum, quod totum aurum, & argentum, & equos, & omnem ſupellectilem, quæ intus erat, eis daret; & monaſterium latinum, & hoſpitium pauperibus Francorum ibi faceret; præterea tantum de propriis unicuique de exercitu daret, ut illi ſemper militare vellet. Hæc igitur Franci ſperantes verba fideliſſima, deditionem laudaverunt. Alexius autem accepta civitate, tam ingratam actionem dedit exercitui, quod quamdiu vixerit, aliquis de ſancto populo ſemper ei maledicat, & proditorem clamet. Fuimus in obſeſſione illa per ſeptem hebdomadas, & multi ex noſtris ibi fideliter receperunt martyrium, lætantes atque gaudentes reddiderunt felices animas Deo, & ex pauperrima gente multi mortui ſunt fame. Et beati qui mortui ſunt pro Chriſti nomine, qui in cælum triumphantes aſcenderunt, portantes ſtolam rubeam martyrii, & magna voce dicentes: Vindica Domine ſanguinem noſtrum, qui pro te effuſus eſt, qui es benedictus, & laudabilis in ſæcula ſæculorum, amen.

XXV. Reddita civitate, & Turcis deductis Conſtantinopolim, infelix Imperator maxime gaviſus juſſit maximas eleemoſynas erogari noſtris pauperibus. Deinde primo die quo perreximus a Nicæa, venimus ad quemdam pontem, ibique manſimus per duos dies. Tertia autem die priuſquam lux cœpiſſet oriri, ſurrexerunt noſtri: & quia nox adhuc erat non viderunt.... viam, ſed diviſi ſunt in duo agmina, & venerunt diviſi per duos dies. In uno agmine fuit vir Boamundus, & Robertus Normannus, & prudens Tancredus, & alii plures: in alio vero fuit Raymundus Comes ſancti Ægidii, & Dux Gottifredus, & Podienſis Epiſcopus, & Comes Flandrenſis, & alii plures. Tertia autem die irruerunt Turci vehementer ſuper Boamundum, & eos qui cum eo erant. Cumque vidiſſent inimici Dei Turci noſtros, continuo cœperunt ſtridere, & garrire atque clamare excelſo clamore, dicentes diabolicum ſonum, quem neſcio pro extranea lingua eorum.

XXVI. Tunc ſapiens vir Boamundus videns innumerabiles Turcos procul ſtridentes, & clamantes dæmoniaca voce, protinus juſſit omnes equites deſcendere de equis, & cum celeriter tentoria fuiſſent extenſa, dixit omnibus militibus: O fortiſſimi Chriſti milites, ecce modo bellum acre eſt ante nos. Igitur omnes equites eant viriliter contra illos, & pedites prudenter tentoria hac citius extendant. Poſtquam vero factum eſt, Tur-

ci undique jam erant circumcingentes nos dimicando. Nos itaque, quamquam nequibamus resistere eis, neque sufferre pondus tantorum hostium; tamen perstrinximus illic unanimiter gradum, feminæque nostræ in illa die fuere nobis in maximum subsidium: quoniam afferebant ad bibendum aquam nostris prœliatoribus, semperque confortabanr illos pugnantes, & defendentes. Vir itaque sapiens Boamundus protinus mandavit aliis, scilicet Comiti de sancto Ægidio, & Duci Gottifredo, & Ugoni Magno, & honestissimo Podiensi Episcopo, & aliis militibus, quod festinarent ad bellum, & citius approximarent, dicens: Si certare hodie volunt, atque præliari viriliter, veniant: quod omnimodo non credentes, prohibentes, & deludebant nuncios, dicentes: Profecto hoc falsum est totum: nam non credebant jam Turcos esse tam imprudentes, quod ulterius auderent se se erigere, & prœliari cum Christianis.

XXVII. Dux itaque Gottifredus, audax & fortis, simul cum Ugone Magno venerunt prius cum suis exercitibus: Episcopus Podiensis illos subsecutus est cum suo exercitu; & Raymundus Comes de sancto Ægidio juxta illos cum magna gente. Mirati sunt valde, unde esset collecta tam maxima multitudo Turcorum, & Arabum, & Sarracenorum, & aliorum quos numerare nequibant. Pæne omnes montes & colles, valles, & omnia plana loca replebantur, & cooperiebantur illis execrabilibus generationibus. Factus itaque sermo secretus inter nos hujuscemodi: Estote omni modo unanimes in fide Christi, & sanctæ crucis vexilli victoria, quia hodie omnes divites, si Deo placet, effecti eritis. Continuo autem fuerunt ordinatæ acies in sinistra parte: videlicet in primo capite fuit sapiens Boamundus, & Robertus Normannus, & prudens Tancredus, & Robertus de Ansa, & inclitus Riccardus de Principatu, & fortissimus atque honorabilis signifer Robertus filius Girardi. Episcopus vero Podiensis venit per alteram montaneam, undique circumcingens Turcos. In dextra vero parte fuit Raymundus Comes de sancto Ægidio, & Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Ugo Magnus, & alii plures, quos ignoro: statimque venientibus militibus nostris Turci, & Arabes, & Sarraceni, & Agulani, & omnes aliæ barbaræ nationes, ceperunt velociter fugam per compendia montium, & per plana loca. Erat autem numerus Turcorum, & Persarum, & Agulanorum tricenti quadraginta millia præter Arabes, quorum

numerus scit solus Deus: fugientibus nimis usque ad eorum tentoria, ubi diu morari non licuit, sed iterum arripuerunt fugam, nosque illos persequebamur, & occidebamus per totum diem. Tres itaque milites persequentes illos, sedebant super albos equos, & in suis manibus candentia deferebant vexilla cum crucibus, & devastabant Turcos cum equis eorum. Credenda est ista veritas, & nullo modo est prohibenda, quia per tres dies invenerunt nostri postea occisos Turcos, & illorum equos. Hoc vero firmatum est testimonio eorumdem Turcorum, qui vivi remanserunt. Isti vero fuerunt Christi milites, quorum nomina sunt hæc, sanctus Georgius, sanctus Demetrius, & Theodorus, quos omnipotens Deus mandavit in adjutorium populo suo. Et nos accepimus spolia multa, aurum, & argentum, equos, & mulos, camelos, & asinos, oves, & boves, & plurima animalia, quæ ignoramus. Sed nisi Dominus esset nobiscum in eo bello, & cito non mandasset aciem suam, nullus nostrorum penitus evaderet: quia ab hora tertia usque in horam nonam perduravit hæc pugna. Sed omnipotens Deus, pius & misericors, qui noluit suos milites perire, nec in manus inimicorum incidere, festinum nobis adjutorium mandavit.

XXVIII. Fuerunt itaque illic mortui duo ex nostris honorabiles milites, Goffridus de Monte-Scabioso, & Guilielmus Marchusi filius frater Tancredi, præter alios equites & pedites, quorum numerus fuit multiplex. Audiens itaque vir prudens Boamundus illos honorabiles milites mortuos, valde doluit. Plorabat autem super suum germanum, scilicet Guilielmum, & flebat de alio, quem nimis habebat carum. Quis umquam poterit describere audaciam, & fortitudinem Turcorum? sed tamen qui putabant gentem Francorum terrere minis sagittarum, ut attriverant Arabes, & Sarracenos, & Surianos, Armenios, & Græcos, nec potuerunt resistere Francis, nec, si Deo placet, in posterum valebunt. Verumtamen dicunt sese esse de Francorum generatione, & quod nullus homo debet esse naturaliter miles nisi Francus, aut Turcus. Veritatemque dicam per omnia, quam nemo audebat refellere: profecto si in fide Christi semper firmi fuissent, & unum Deum in Trinitate manentem, natum Dominum Christum de Virgine matre, & passum, & resurgentem a mortuis tertia die, & in cælum triumphando suis cernentibus discipulis, ascendentem, in cælo & in terra æqualiter regnantem recta mente & fideli crederent, pru-

dentiores eis aut fortiores in bello numquam inveniri possent. Factum est autem hoc bellum in Kal. Julii. Benedictus trinus, & unus Deus sir, qui ubique dedit victoriam populo suo: amen.

XXIX. Postquam vero Turci, inimici Dei & sanctæ Christianitatis, per omnia jam essent devicti, & per quatuor dies & noctes fugientes huc & illuc, contigit dum Solimanus dux illorum, Solimani veteris filius, de Nicæa fugeret, ut quodam die inveniret decem milia Arabum; qui dixerunt ei: O infelix & miserrime omnium gentilium, cur tremefactus adhuc fugis? Solimanus lacrymabiliter inquit: Olim cum habuissemus omnes Francos devictos, eosque putabamus habere in captivitate ligatos, dummodo paulatim vellemus lucrari ad invicem, respiciens retro vidi tam innumerabilem gentem eorum, quod si vestrum aliquis illic adesset, putaret quod omnes montes, & colles, & valles, & omnia plana loca undique plena essent illorum multitudine. Nos igitur illos cernentes, statim cœpimus carpere repentinam fugam, timentes mirabiliter; & vix evasimus de illorum manibus. Unde adhuc in nimio terrore sumus, & si mihi, & meis verbis vultis credere, auferte vos hinc: quia si potuerint solummodo scire ubi nos simus, unus ex nobis vix amplius vivet. At illi audientes talia, cœperunt retrorsum vertere scapulas, & se se expandere per universam Romaniam. At nos veniebamus persequendo iniquissimos Turcos cotidie fugientes ante nos: sed illi dum surgerent ad castra, quasi amplificabant, sive civitates fingendo, & deludendo habitatores illarum terrarum dicebant: Nos ita dejecimus Christianos omnes, quod nullus eorum umquam audebit se erigere contra nos. Permittite nos locum vestrum intrare. Intrantes autem exspoliabant ecclesias, domos, & alia omnia; & ducebant secum equos, & asinos, aurum, & argentum, & omnia, quæ reperire poterant. Adhuc quoque & Christianorum filios secum adducebant, & devorabant, quæ forent nobis convenientia sive utilia, fugientes & paventes ante faciem nostram. Nos itaque persequebamur illos per desertam, & inaquosam atque inhabitabilem terram, ex qua vix vivi exivimus: quoniam fames, & sitis undique coartabant nos; nihilque penitus nobis erat ad manducandum, nisi forte spicæ, quas vellebamus manibus nostris. De tali cibo quam miserrime vivebamus. Illic fuit mortua maxima pars nostrorum equorum, propter quod multi ex nostris equitibus remanserunt pedites,

& pro indigentia equorum utebantur bubus vice caballorum, & pro nimia necessitate subpeditabant nobis hirci, & arietes, & canes portantes res nostras.

XXX. Interea cœpimus intrare in optimam terram plenam deliciis, & corporalibus alimentis & omnibus bonis. Hic Comes sancti Ægidii aliquantulum exercitum retardavit causa infirmitatis suæ: quod dicturi sumus, si incredulo ingratum sit: nos tamen satis cognovimus, quod divina clementia operata est; ideoque reticere non debemus. Erat quidam Comes in nostro exercitu de Saxonia, qui ad visitandum Comitem Raymundum venit, & legatum se sancti Ægidii asserebat, & semel & secundo ammonitus ab eo ut diceret Comiti, Esto securus, non morietis de hac infirmitate. Ego enim a Domino indutias impetravi; ego semper ero tecum. Et licet hæc Comes bene crederet, tamen ita ex ea infirmitate affectus fuit; ut depositus de lecto in terram, vix etiam vitalem pulsum haberet. Unde Episcopus Aurasicæ urbis officium quasi defuncto ei impendit. Sed Dei clementia, qui eum ducem præfecerat exercitus sui, de illa ægritudine mortali eum ilico relevavit, & sospitati reddidit.

XXXI. Ac deinde appropinquavimus Iconiam. Habitatores autem illius civitatis præmonuerunt, & persuaserunt nos, ut ferremus nobiscum utres plenos aqua, quia illic in itinere diei unius est maxima penuria & paupertas aquæ: in quo itinere multi ex nostris peregrinis mortui sunt. Nos vero itaque facientes consensimus eorum consiliis, donec pervenimus ad quoddam flumen; ibique hospitati fuimus per duos dies. Cœperunt autem præcursores nostri anteire, donec pervenerunt ad Heracleam, in qua erat nimia Turcorum congregatio, exspectans, atque insidians, si quo modo posset Christi militibus nocere & contristare. Quos Turcos postquam milites omnipotentis Dei repererunt, audacter invaserunt. Superati itaque sunt Deo annuente inimici nostri in illa die, dantesque scapulas retro tam celeriter fugiebant, quantum sagitta, quando dividit se ab ictu chordæ. Nos igitur intravimus statim civitatem, atque mansimus illic per quatuor dies. Illic vero ab aliis divisit se Tancredus honorabilis miles Marchisi filius, & Balduinus frater Ducis Gottifredi, & insimul intraverunt in vallem de *Botentroth*. Divisit se rursum Tancredus, & venit Tharsum solummodo cum suis hominibus: exieruntque Turci de ci-

vitate, & venerunt obviam eis, atque in unum congregati præparaverunt se ad bellum contra Christianos. Appropinquantes itaque nostri insimul pugnaverunt: statim inimici nostri fugam fecerunt, revertentes in civitatem celeri gressu. Tancredus autem, vir prudens atque honorabilis Christi miles, persequens illos nimis velociter, laxatis loris castrametatus est ante portam civitatis. Ex alia parte venit Balduinus Comes cum suo exercitu, postulans & deprecans Tancredum acerrimum militem, quatenus eum amicissime in civitatis societatem recipere dignaretur: cui ait Tancredus: Te omni modo in hac societate non recipio. Nocte itaque superveniente tremefacti sunt omnes Turci, & una arripuerunt fugam. Exierunt ergo habitatores civitatis sub ipsa noctis obscuritate, clamantes, atque dicentes excelsa voce: Currite invictissimi Franci, currite, quia Turci exterriti vestro timore omnes pariter recesserunt. Recedente autem nocte, cum lux cœpit paulatim surgere, venerunt civitatis majores, & reddiderunt sponte civitatem, dicentes illis, qui ad invicem litigabant: Desinite modo, desinite, quia illum volumus, & petimus dominari super nos: qui etiam viriliter pugnavit cum Turcis. Balduinus itaque Comes altercans, & litigans cum prudentissimo Tancredo, dicebat: Intremus pariter, & exspoliemus civitatem; & quod prius potest capere capiat. Cui obstabat prudentissimus Tancredus, dicens: Absit hoc a me: ego Christianus nolo exspoliare homines istius civitatis: eligunt me esse illorum dominum, meque habere desiderant. Novissime vero nequivit vir prudens Tancredus diu luctari simul cum Balduino Comite, quia illi major erat exercitus. Tamen volens nolensque dimisit eum, & viriliter recessit cum suo exercitu. Fueruntque ei statim deditæ duæ optimæ civitates, videlicet Athenia, & Mamistra, & universa castella usque Antiochiam.

XXXII. Pars vero alia intravit in Armeniorum terram; sitiens Turcorum sanguinem. Tandem pervenerunt ad quoddam castellum, quod tam forte erat, quod ei nihil potuerunt facere. Erat autem ibi homo, cui nomen Symeon, qui in illa ortus regione, hanc petiit terram, quo eam de manibus inimicorum Turcorum defenderet: quam sponte illi dederunt, quique remansit ibi cum suo exercitu. Nos autem exeuntes inde, pervenimus feliciter usque ad Cæsaream Cappadociæ. A Cappadocia vero egressi, venimus ad quamdam civitatem valde

Digitized by Google

pulcherrimam, & nimis uberrimam, quam paululum ante adventum nostrum obsederant Turci per tres hebdomadas, eamque minime superaverunt. Mox illa advenientibus nobis continuo tradidit se in nostras manus cum magna lætitia. Hanc igitur petiit quidam miles, cui nomen Petrus, ab aliis nostris majoribus, quatenus eam defenderet in fidelitate Dei, & sancti Sepulcri, & illorum: cui statim cum nimio amore concesserunt eam. Recedente autem die & nocte appropinquante, audivit bellicosus vir Boamundus, quod Turci qui fuerant in obsessione civitatis, paululum præcederent nos. Extemplo præparavit se solummodo cum mille equitibus, quatenus illos inventos disperderet: sed eos non potuit invenite.

XXXIII. Deinde venimus ad quamdam civitatem, in qua erat maxima ubertas, referta scilicet omnibus bonis, quæ nobis erant necessaria. Christianos igitur videntes alumni illius civitatis, confestim dederunt se se: nosque fuimus ibi satis optime, atque illic maxime sunt recuperati nostri. Postea vero exeuntes, inde intravimus in diabolicam montaneam, quæ tam nimis erat alta atque angusta, quod nullus nostrorum audebat per tramitem ejus, aut per semitam, quæ in monte patebat, juxta alium ire. Illic præcipitabant se se equi & unus sarcinarius equus præcipitabat alium. Milites ergo stabant undique tristes, & dolentes, claudebant & stringebant manus præ nimia tristitia atque dolore, dubitantes quid facerent de semetipsis, & de suis armis. Vendebant ergo suos clypeos, & loricas nimis optimas, & galeas, solummodo pro tribus, aut sex denariis: qui autem vendere nequibant, ultro jactabant, & ibant. Exeuntes igitur de execrata montanea pervenimus ad quamdam civitatem, quæ vocatur *Marasim*. Cultores autem illius civitatis exierunt lætantes obviam nobis, deferentes maximum mercatum: illicque sat habuimus omnem copiam, ibique expectavimus donec veniret caput nostrum, videlicet fortissimus miles Boamundus. Veniens itaque vir sapiens Boamundus, ilico equitaverunt omnes nostri equites, & applicuerunt in valle illa, ubi regalis civitas Antiochiæ sita est, quæ est caput totius Syriæ, quam Dominus Jesus-Christus tradidit beato Petro Apostolorum principi, quatenus eam ad culturam sanctæ Fidei revocaret, qui est benedictus in sæcula sæculorum, amen.

XXXIV. Cumque cœpimus appropinquare ad pontem fer-

reum, præcurſores noſtri, qui ſemper ſolebant præcedere nos, invenerunt Turcos congregatos ad Antiochiam, qui dare eis adjutorium feſtinabant. Irruentes igitur noſtri uno corde & mente ſuper illos, cum Chriſti invocatione atque adjutorio vehementer eos ſuperaverunt. Confuſi omnes barbari, arripuerunt celerius fugam, & multi mortui ſunt ex eis in illo certamine. Noſtri igitur ſuperantes illos Deo adjuvante, illic acceperunt ſpolia multa, videlicet equos, & mulos, aſinos, & camelos onuſtos frumento, & vino & farina, & carne. Venerunt itaque proſpere noſtri, & feliciter caſtrametati ſunt ſuper ripam fluminis. Protinus equitavit vir ſapiens Boamundus, cum quatuor milibus militum, & ivit vigilare ante portas civitatis, ne forte aliquis nocte latenter exiret, aut intraret civitatem. Nihil tamen in illa nocte invenire potuit. Craſtina autem die pervenerunt uſque ad Antiochiam ad medietatem diei in quarta feria, quod eſt duodecimo Kal. Novembris, & obſedimus mirabiliter portas civitatis, quoniam in alia parte deerat nobis locus obſidendi: quia alta & nimis anguſta montanea coartabat nos: tamen totum planum viriliter obſedimus. Hæc namque civitas valde eſt pulcra, & honorabilis, & intra muros ejus ſunt quatuor maximæ montaneæ & nimis altæ: in altiori vero parte eſt caſtellum ædificatum nimis mirabile, & forte, & habet quatuordecim turres: deorſum eſt civitas honorabilis, atque conveniens, omnibuſque ornata honoribus, quæ eccleſias trecentas, & quadraginta monaſteria continet. Sub ſuo quoque jugo continet Patriarcha centum LIIII. Epiſcopos. Clauditur civitas a duobus muris. Major quoque valde eſt altus, & mirabiliter latus, magniſque lapidibus compoſitus, in quo ſunt ordinatæ quadringentæ quinquaginta turres. Modis omnibus eſt illa civitas formoſa; ab oriente clauditur a quatuor magnis montaneis; ab occidente ſecus civitatis muros fluit quoddam flumen, cui nomen Farfar.

XXXV. Neque obliviſci debeo hoc, quod audientes Turci gentem Chriſtianam venire ſuper illos, atque civitatem obſidendam; continuo congregati ſunt in unum omnes majores, & ordinaverunt concilium, dicentes, ut per unamquamque portam mitterentur præcones, qui ejicerent omnes Chriſtianos, qui bellum facere poſſent extra civitatem, niſi illos qui forte abnegare Chriſtum vellent. Timebant enim valde, ne iſti

isti Christiani venturis peregrinis civitatem traderent; ideoque jusserunt ut eicerentur foras presbyteri, diaconi, & monachi, & omnes pariter laici, videlicet Græci, Armeni, & Suriani, & omnes, qui arma bajulare valebant, exceptis mulieribus, & parvis infantibus. Erant autem præcones ante portas civitatis ordinati, qui circabant exeuntes Christianos, ne forte aliquid auri, argentique secum portarent, nihilque aliud eis auferre permittebant, nisi solummodo viles vestes. Patriarcham vero retinuerunt ligatum in ferreis vinculis, dicentes: Iste sanctus est, & si exierit, forsitan per ejus preces capiemur a Christianis, qui foris sunt. Christiani vero illi ejecti fuerunt una nobiscum deforis in obsidione, & feminæ eorum intus cum Turcis. Mulieres plorabant propter suos viros, & viri similiter propter mulieres & infantes, ipsique mendicabant per castra nostra, veniebantque omnes isti ejecti Christiani cum immensa processione ad honorabilis viri Boamundi tentorium cum prece & *Kyrieleison*, plorantes, & deprecantes dominum Boamundum, ne discederet inde prius quam civitas fieret capta, & ipsi quandoque suis mulieribus jungerentur, & filiis. Mox advenientibus nobis illuc, invenimus in flumine naves, quod flumen erat tam magnum, quod nullus nostrorum transire poterat nisi per pontem. Illi vero ordinaverunt naves super flumen, & fecerunt ingentem pontem, unde transibant omnes nostri, & ibant, & veniebant ad portum, & ad montaneam, & per eum veniebant Græci & Armeni deferentes maximum mercatum. Tantum jam timebant nos Turci, qui erant in civitate, quod nemo illorum audebat offendere aliquem ex nostris fere per spatium dierum quindecim.

XXXVI. Mox hospitati circa Antiochiam, reperimus illic de rore cæli abundantiam, videlicet vineas undique plenas, foveas plenas frumento, arbores refertas pomis jocundis ad edendum, & alia multa bona, quæ alimentis corporeis sunt convenientia. Armeni & Suriani abnegaverunt Christum, qui in civitate manebant, & ibi suas uxores habebant; exeuntes & ostendentes se fugere, cotidie erant una nobiscum. Illi autem ingeniose investigabant nostrum esse & nostram qualitatem, illique referebant omnia quæ videbant facta foris his qui erant conclusi. Postquam Turci fuerunt edocti de nostra notitia atque facto, cœperunt paulatim extra civitatem exire, nostrosque peregrinos angustiare; & non solum ex una parte, sed undique erant

latentes, & insidiantes contra nos ad mare, & ad montaneam. Erat autem non longe ab hoste castellum quoddam, cui nomen Chorea, ubi congregati erant multi fortissimi Turci, qui frequenter, conturbabant homines.

XXXVII. Audiens itaque sapiens Boamundus, quod Turci per tot vices dilaniarent & vexarent nostros peregrinos, nimis ingemuit. Mandavit itaque aliquantulos ex suis militibus, dicens: Ite in protectione Christi & Dei, & diligenter investigate, si forte poteritis invenire locum, ubi illi latere solent. Reperto itaque loco, ubi illi nequissimi latebant insidiando nostris: qui subtiliter surgentes ubi erant reconditi insequebantur illos. At nostri paulatim cesserunt retro, ubi sciebant eorum dominum esse reconditum cum suo exercitu. Ante vero quam liceret reverti, ubi erat acerrimus miles Boamundus, fuit mortuus Alberadus de Cagnano, & Hermannus de Cannis perdidit suum equum. Alii quoque veniebant fugientes, & Turci illos persequentes, ac coartantes, usque dum pervenirent ubi dominus illorum erat: statimque cœperunt una voce clamare, & dicere: Succurre nobis, domine, succurre nobis, carissime, succurre nobis in opportuno tempore, quia ecce jam Turci ex omni parte coangustant & conquassant nos. Hoc audito surrexit ille ut fortissimus Christi athleta. Ilico Barbari irruerunt contra illos, quoniam nostri erant pauci, atque omnes insimul juncti inierunt bellum. Mortui sunt & capti multi ex nostris inimicis in illa die, & fuit maxima lætitia in totis castris nostris Christianorum. Illi autem qui vivi fuerant detenti, ducebantur ante civitatis portam, & decollabantur ibi, ut eos respicerent illi, qui in civitate erant.

XXXVIII. Exibant quoque alii de civitate, & ascendebant supra nos in quamdam petram, & ita sagittabant, quod sagittæ eorum cadebant in domini Boamundi plateam: & una die quædam mulier occubuit ictu celeris sagittæ. Congregati sunt itaque omnes nostri majores, & ordinaverunt concilium, dicentes: Male tractant nos cotidie inimici nostri Turci; faciamus igitur castrum in vertice montis (qui mons erat supra exercitum honorabilis viri Boamundi) quo securi atque tuti possimus permanere de Turcorum fortitudine. Facto itaque castro, quod omnes majores ad invicem vigilabant, jam jam cœperant frumentum, & vinum, & omnia alimenta corporis ni-

mis esse cara ante Domini nostri Jesu-Christi Nativitatem. Foras penitus non audebamus exire, nihilque intra Christianos invenire ad vendendum poteramus: in Sarracenorum nemo audebat intrare terram, nisi duceret secum maximam gentem.

XXXIX. Ad ultimum statuerunt majores nostri omnes congregati in unum concilium, quemadmodum has recte regerent gentes. Inventum itaque est in concilio, quatenus una pars nostri iret diligenter adtrahere dispendium, & ubique custodire exercitum: alia quoque pars fiducialiter remaneret custodire castra. Boamundus itaque fortissimus miles prius protulit se ante alios, & dixit: Prudentissimi milites, si vultis, & bonum honestumque vobis videtur, ego iturus ero una cum Roberto prudentissimo Flandrensi Comite. Celebratis itaque gloriosissime sollemnitatibus Nativitatis Domini in die lunis, videlicet sexta feria egressi sunt illi & alii plusquam quinque milia milites, & pedites; & sani, & incolumes intraverunt in Sarracenorum terram. Congregati quippe erant multi Turci, & Arabes, & Sarraceni ab Jerusalem, & Damasco, & Aleph, & ab aliis regionibus in unum, qui veniebant ut fortitudinem Antiochiæ darent. Audientes vero isti quod Christianorum gens esset conducta in illorum terra, ilico paraverunt sese ad bellum contra Christianos, atque in summo diluculo venerunt in locum, in quo gens nostra erat in unum. Diviseruntque se Barbari, & fecerunt duas acies, unam aciem ante, & alteram retro, cupientes ex omni parte circumcingere nos. Egregius autem Flandrensis Comes undique regimine fidei, atque signo Crucis, quam fideliter cotidie bajulans, armatus occurrit ille una cum prudentissimo Boamundo, irrueruntque nostri unanimiter super illos. Qui statim arripuerunt fugam, & festinanter verterunt scapulas retro, & mortui sunt multi ex illis: alii qui remanserant vivi, velociter fugientes ierunt ex tunc usque nunc in ira perditionis. Nos autem reversi sumus cum magno gaudio atque tripudio, onerati omnibus bonis, laudantes & magnificantes trinum & unum Deum, qui vivit, & regnat nunc & semper in ævum, amen.

XL. Factum est hoc prœlium in die sancti Silvestri, quod est uno die stante mense Decembri. Turci vero, videlicet inimici Dei & sanctæ Christianitatis, qui erant in custodia civitatis Antiochiæ, audientes Dominum Boamundum & Comitem Flandrensem in obsessione non esse, exierunt de civitate, & anno 1097

audacter veniebant prœliari nobiscum. Insidiantes itaque ex qua parte plus esset obsessio languida, scientes illos prudentissimos milites foris esse, invenerunt quod in una die martis possent lædere, & obstare nobis. Venerunt itaque iniquissimi barbari cooperte, & irruerunt vehementer super nos, nescientes nos hoc bellum, atque ignorantes; occideruntque multos ex nostris militibus & pædonibus. Episcopus namque Podiensis in illa amara die suum perdidit senescalcum conducentem, & gerentem ejus vexillum: & nisi esset flumen, quod erat inter nos, & illos, sæpius invaderent nos, atque nimiam læsionem multotiens in nostra gente fecissent, & in nostras laxatis frenis concurrerent tendas.

XLI. Regrediebatur autem vir prudens Boamundus simul cum suo exercitu de Sarracenorum terra, venitque in Tancredi montaneam, cogitando si forte inveniret aliquid quod deferre posset; totamque terram in expendio miserunt. Alii invenerunt, alii vero vacui redierunt. Illi namque, qui invenire non poterant, protinus reverti festinabant. Tunc vir sapiens Boamundus increpavit eos dicens: O infelix & miserrima gens, & ô vilissima omnium & dolentissima omnium Christianorum: cur tam cito vultis abire? finite modo, finite: usquequo erimus omnes congregati in unum? & nolite errare sicut oves non habentes pastorem, ne forte inimici nostri inveniant nos errantes, qui diu noctuque vigilant atque excubant, ut nos sine ullo ductore segregatos, atque solos inveniant, & nos occidere, atque in captivitatem ducere laborant. Cumque finis esset dictis, respiciens ante & retro, cum jam invenisset se undique solum, tamen cum illis, quos reperire potuit, ad suum revertit exercitum, plus vacuis quam onustis.

XLII. Videntes hoc Armeni & Suriani, quod nostri penitus vacui rediissent, nihilque secum deferentes; consiliati in unum abibant per montaneas, & per præscita loca subtilia, inquirentes, & deferentes frumentum & corporea alimenta, eaque ad exercitum deferebant, in quo fames erat immensa: & vendebant, Sarraceni scilicet, asini onus octo porporatis, qui appretiati erant viginti denariorum solidi: in qua fame quidem multi mortui sunt ex nostris, qui non habentes pretium unde tam carum emere potuissent.

Guilielmus igitur Carpentarius, & Petrus Eremita pro

immensa infelicitate ac miseria, quas in se sciebant, insimul consiliati latenter recesserunt. Quos Tancredus honestissimus miles persequens, illos segregatos apprehendit, secumque duxit cum magno dedecore: dexteramque & fidem illi dederunt, quod libenter ad castra redirent, & satisfactionem majoribus facerent: totaque nocte Petrus Eremita, uti mala res, in tenda domini Boamundi jacuit. Crastina autem die in summo diluculo venit erubescendo ante domini Boamundi præsentiam. Hunc alloquens vir sapiens Boamundus prudentissime inquit: O infelix & infamia totius Franciæ, ô dedecus & scelus Gallorum, & ô nequissime omnium quos terra suffert, cur tam turpiter fugisti? forsitan propter hoc nequam, quod voluisti tradere hos milites Christi, sicut tradidisti alios in Hispania: qui omni modo tacuit, & nullus sermo de ore ejus processit. Adunaverunt itaque sese omnes Francigenæ, & rogaverunt humiliter dominum Boamundum Christi militem, ne deterius ei fieri permitteret. At ille annuit sereno vultu dicens: Hoc pro vestro amore libenter consentiam, si mihi corde toto & mente jurare voluerit, ita quod numquam erit recessurus ab Jerosolymitano itinere, sive bono, sive malo: & Tancredo fortissimo militi, neque per se, neque per alios suos amicos aliquid contrarii facere consentiat: quod statim auditis his verbis libenter concessit. Ipse autem protinus dimisit eum. Postea vero Carpentarius, maxima captus turpitudine, non diu moratus, iterum furtim recessit. Hanc paupertatem atque miseriam pro nostris delictis concessit nobis habere Deus.

XLIII. In toto autem exercitu non valebat aliqnis invenire mille milites, qui equos haberent optimos. Interea inimicus * arti ejus audiens quod exercitus Turcorum veniret super nos, arbitrans nos omnes perire, atque in manibus inimicorum incidere nostrorum, fingens & componens omnia fallacia quæ assidua fingere potuerat, dixit: Viri prudentissimi, videte: nos sumus hic in nimia necessitate coacti, & ex nulla parte adjutorium nobis succedit. Ecce modo finite me in Romaniæ reverti regionem absque nulla dubitatione. Ego vero faciam huc multas naves venire per mare onustas frumento, vino, hordeo, carne, farina, & caseo, & omnibus bonis alimentis, quæ sunt nobis necessaria; adhuc autem & equos faciam duci huc ad vendendum, & mercatum per terram infidelis Imperatoris

huc advenire cito faciam. Sic itaque fecit finem dictis: Ecce omnia hæc fideliter jurabo a me implenda fore: adhuc quoque, & domestici mei, & papilio meus jugiter in campo sunt: & ullo modo nolite esse increduli, sed firmiter credite, quia ego quam citius reversurus ero. Ivitque ille inimicus, & omnia sua dimisit penitus in campo eo tenore, quod nunc, & modo & semper perjurus erit.

XLIV. Erat autem in Antiochia quidam Ammirarius, qui omni modo erat perfidus, immitis, superbus, & ferus, qui tantum odiebat Christianos, quod ubicumque eos invenire poterat, trucidabat. Forte duodecim Christiani fuerunt in Romaniæ prœlio capti, & in captivitatem Antiochiam deducti erant: quos iste nequissimus suis byzantis comparavit, illosque pane, vino & carne satiavit, simulans quod eos valde diligeret. Cumque jam læti illa satietate gaudebant, putantes quod infelix hoc pro Christi amore fecisset, ac eos a captivitatis vinculo liberare voluisset, & Christianis peregrinis mandare incolumes; mox ille inimicus jussit omnes eosdem Christianos ante se adduci, & super altiorem turrem scandere præcepit, ac deinde dari præcipites, ut eorum membra & ossa dilaniata atque dissoluta jacerent: quia iste pravus Christianorum non diligebat fidem. Quadam enim die exiit, ut Christianos occidere posset cum duobus militibus: obviam quibus advenit Petrus Raimundi de Pullo: alios occidit, illum autem vivum apprehendit, dixitque statim ille: Noli me interficere, quia Ammirarius ego sum, & duos fratres in urbe habeo, qui pro me duas turres reddent. Adduxeruntque eum ante Boamundi portam, ut cum suis loqueretur fratribus, qui videntes eum voluerunt turres reddere continuo: sed turres in tali loco erant, quod nihil esset in eis nostri proficui. Tunc Armeni plorabant, & obsecrabant ne hic dimitteretur vivus. Audientes nostri hoc jusserunt interficere eum; & ita factum est.

XLV. In obsessione autem Antiochiæ civitatis mortuus fuit honestissimus atque prudentissimus Episcopus de Ruscinulo: in prœlio quoque Pontis-ferrati frater ejus Comes vulneratus in crure, & ea occasione mortuus fuit. Postquam vero Antiochia fuit capta, mortuus fuit Petrus Raimundi de Pullo, cujus corpus requiescit ante sancti Petri portam. Nostri majores consiliati sunt, ut facerent fossatum circa castra, ne forte cum exissent foras causa attrahendi quod necessarium erat, inimici

irruerent super eos qui ad tentoria vigilarent.

XLVI. Reversi sunt nostri nuntii de Babylonia simul cum nuntiis Ammirarii, qui Ammirarius mandavit nostris primatibus fideles salutes, subjungens: Hæc sciatis quia ero ego in vestro ubique adjutorio, quia valde vos diligo & amo, & obviam vobis in Jerusalem in vestro adjutorio ero, si meam non devastaveritis terram. Fuerunt illi nuntii nobiscum honeste per duos dies: & cum illis remandaverunt primates nostri alios meliores nuntios; suique nuntii qui a nobis recesserunt, mala nova de nobis dixerunt, scilicet quod Christi exercitus carebat equis. Hoc audiens Ammirarius apprehendit nostros nuntios, eosque misit in carcerem, donec Antiochenum factum fuit prœlium: & Turcis ubique jam devictis, statim venit cum suo exercitu, & obsedit Jerusalem, & ejecit de ea omnem Turcorum multitudinem, & mandavit quod fideliter pacisceretur nobiscum, & valde honestavit & vestivit nostros. Sic itaque tali modo. Erat autem nobis maxima contrarietas, quod Turci undique constringebant nos, ita quod nullus nostrorum audebat jam exire extra tentoria: tantus erat Turcorum timor. Illi autem constringebant nos ab una parte, & fames angustiabat nos ab alia. Nosque eramus valde tristes ac dolentes. Majores quoque nostri in nimio erant pavore. Succursus quidem & adjutorium nobis penitus deerat. Gens minuta & pauperrima fugivit, alii Cyprum, alii in Romaniam, alii in montaneas: ad mare utique non audebamus ire pro timore pessimorum Turcorum: nullatenus erat nobis via patefacta.

XLVII. Forte quidam Turcus captus in Romania fuit, senex & albus ceu lana alba. Hunc dominus Boamundus habebat in carcere in vinculis ligatum ferreis, qui cotidie ad dominum Boamundum nuntios mandabat, & clamabat dicens: Aut me ad Christianitatem revocet, aut mihi caput detruncet, & noli aliquid dubitare in me. Dixitque vir sapiens Boamundus: Melius est hunc ad Christianitatis culturam revocare, quam ei caput truncare. Jussitque quod Christianus efficeretur homo ille: & ita factum est, deditque ei equos & arma, nomenque ei impressit Hilarius. Continuo ille novus Christianus ambulabat: nimis enim ab omnibus amabatur: sed tamen quia ille ortus erat ex impia & infideli generatione, cum videret exercitum Dei valde modicum esse, quem viderat maximum, in ejus confestim cor inimicus diabolus intravit.

Digitized by Google

Nocte itaque latenter recessit, & venit in *Aleph* civitatem, accessitque ad Ammirarium, & dixit ei: Ecce nova tibi dico. Christianorum castris mox venio. Si vis utique aurum, aut argentum, equos, & mulos, & honesta ornamenta, quæ de Galliarum duxerunt patriis, veni mecum ad Antiochiam: quoniam Boamundus vir fortis non habet secum plusquam quinquaginta equites; aliique minus & minus: omnes namque milites prudentissimi recesserunt. Feminæ solummodo stant in campo, & minuta gens. Audiens itaque Ammirarius hæc nova, valde gavisus est, & confestim advocavit omnem suum exercitum. Ille autem qui Christianitatem abnegaverat, protinus ivit Damascum, & Tripolim, & Cæsaream, omnibus dicens hæc nova. Omnes igitur de terris illis congregati in unum venerunt Antiochiam usque prope Pontem-ferreum.

XLVIII. Fortissimus itaque miles Boamundus audiens innumerabilem Turcorum gentem venisse super nos, putantem occidere nos omnes, caute venit ad alios, & dixit: O prudentissimi milites, quid facturi erimus? ecce enim innumerabilis Turcorum exercitus venit super nos, qui volunt nos omnino perdere. Nos autem tot non sumus, quod in duabus partibus pugnare valeamus. Faciamus ergo ex nobis duas partes: pars peditum remaneat jugiter custodire papiliones nostros, & obsistat his, qui in civitate stant; & pars equitum simul nobiscum veniat in occursum inimicorum nostrorum, qui hic stant prope nos in castro, quod vocatur Arenæ, ultra Pontem-ferreum.

XLIX. Sero autem jam facto exiit de tentoriis vir sapiens Boamundus simul cum aliis prudentissimis militibus; venitque jacere inter flumen & lacum. Summo autem diluculo jussit dominus Boamundus protinus speculatores exire, & videre, quot essent Turcorum turmæ, & ubi essent, aut certe quid agerent. Exierunt illi, & cœperunt subtiliter inquirere & investigare, ubi acies Turcorum essent reconditæ. Viderunt autem Turcos innumerabiles segregatos venire ex parte fluminis, divisos per duas acies: maxima autem illorum virtus veniebat retro. Reversi sunt itaque celeriter speculatores nostri dicentes: Ecce veniunt, estote igitur omnes undique parati, quia jam prope nos sunt. Dixitque vir prudens Boamundus aliis: Invictissimi milites ordinate ad invicem bellum. Responderuntque illi: Tu vir sapiens & prudens, tu magnus & magnificus,

magnificus, tu fortis & victor, tu bellorum arbiter, tu certaminis judex, hoc totum fac, hoc totum super te sit: omne vero quod utile, & bonum tibi videtur esse nobis & tibi, diligenter operare, & fac. Tunc doctissimus Boamundus jussit, ut unusquisque per se dirigat suam aciem per ordinem. Feceruntque ita: & ordinatæ sunt sex acies, quinque autem ex eis erant adunatim invadere illos. Sapientissimus itaque vir Boamundus paulatim gradiebatur retro cum sua acie.

L. Junctis itaque ambabus partibus, unus cominus percutiebat alium. Clamor utrimque resonabat ad cælum; omnes prœliabantur insimul: imbres telorum obnubilabant aërem. Postquam venit maxima virtus paganorum, quæ erat retro, nimis acriter invasit nostros, ita quod nostri jam paululum cedebant retro. Ut autem doctus vir Boamundus vidit cedentes retro, ingemuit. Tunc præcepit suo Conestabili, scilicet Roberto filio Girardi, diligenter exhortans eum taliter: Vade quam citius potes, & recordare prudentiam antiquorum & nostrorum fortium parentum, quales fuerunt, & qualia bella fecerunt; sisque sapiens & prudens, sisque fortis & acer, confidens in adjutorium Dei, & sancti Sepulcri: & revera scias, quia hoc bellum carnale non est, sed cæleste. Esto igitur jugiter memor & providus, & sapiens, & fortissimus Christi athleta: vade in pace, & Dominus ubique sit tecum. Ivit itaque ille undique signo crucis armatus, ut fortissimus Christi athleta, & sicut sapiens & prudens, qualiter leo, qui passus famem per tres aut quatuor dies, exit a suis cavernis, rugiens, atque sitiens sanguinem animalium; irruit inter agmina peditum, & separavit ut oves fugientes huc & illuc, ita agebat iste inter Turcorum agmina: tam vehementissime superstabat illis, quod linguæ honorabilis vexilli volitabant super Turca capita. Videntes autem aliæ acies, quod vexillum domini Boamundi tam prudentissime foret ante alios delatum, ilico reverterunt, & invaserunt unanimiter illos. Turci omnes stupefacti arripuerunt fugam, & verterunt scapulas retro. Nostri itaque illos persequentes detruncaverunt usque ultra Pontem-ferreum. Reversi Turci festinantes in suum castrum, acceperunt omnia, quæ ibi reperire potuerunt, totumque castrum spoliaverunt, miserunt ignem, & fugerunt. Videntes autem Turci, quod male fuissent deducti consilio supradicti sacrilegi, qui Christianitatem abnegaverat, dixerunt: Tu filius perditionis, qui ita deduxisti nos in manus

Francorum. Et si ad eorum accessissemus tentoria, quid de nobis fieret? si illic fuissemus inventi, unus ex nobis vix residuus esset. Ecce illi occiderunt nostros fratres atque parentes, & socios: tu ergo amplius non vives. Confestim ei dederunt capitalem sententiam. Armeni & Suriani scientes omnino nos Turcos superasse, exierunt, & observaverunt arta loca, & occiderunt, & apprehenderunt multos ex eis: & intrantes tenuerunt castellum in fidelitate honorabilis Tancredi. Superati sunt itaque Deo annuente in illa die inimici nostri: satis vero sunt recuperati nostri de equis, & de aliis mulus rebus, quæ erant illis valde necessariæ, & detulerunt secum capita mortuorum Turcorum. Factum est in die martis ante caput
Anno 1099. jejunii favente nobis Domino Jesu-Christo, qui cum Patre, & Spiritu-sancto vivit & regnat per immortalia sæcula sæculorum, amen.

LI. Reversi sunt itaque nostri hæc agente Deo triumphantes, ac tripudiantes de triumpho, quem in die illo habuerunt devictis ubique inimicis, qui erant per omnia superati, fugientes huc & illuc, vagantes & errantes: alii in Corasanum, alii vero in Sarracenorum introierunt terram. Videns autem Cassianus Ammirarius Antiochiæ, quod Franci omnia vicissent bella, & Turcos ubique superassent, contristatus est valde cum omnibus illis, qui in civitate erant: statimque cum eis consiliatus est, ut mitteret nuntios Corasanum Corbanæ principi militiæ Soldani Persiæ, quatenus ei subveniret cum suo exercitu, quia Franci eum obsidebant in Antiochiam. Itaque festinando mandavit Senhadolum filium suum ad Corbanam, uti quanto citius veniret, & sibi statim daret Antiochiam, & aliis daret militibus aurum & argentum, & multa ornamenta: & si hoc agere nollet, sciret se Antiochiam perdidisse: sicut Solimanus perdiderat Nicæam & universam Romaniam, sic vero Cassianus perderet Antiochiam. Hoc in re vera sciret Corbanas, quod Franci adhuc expellerent turbas de Corasano, & de Persia, & de omni paganorum terra.

LII. Inter hoc inimici pagani multis modis lædebant nostros. Videntes autem hoc nostri majores, quod interea male tractarent nos, & constringerent inimici nostri, qui erant in civitate, qui jugiter diu noctuque vigilabant, & insidiabantur, qua parte nos lædere & angustiare possent; congregati in unum habuerunt colloquium, ut subtiliter possent investigare,

quemadmodum valerent eorum insidiis ac dolis contra stare. Quo invento dixerunt omnes una voce: Priusquam perdamus gentem nostram, mandemus Liciæ civitati, & omnibus castellis, & portui sancti Symeonis, & nostram colligamus gentem, cum qua faciamus castellum ad machomariam, quæ est ante civitatis portam, & forsitan ibi poterimus inimicos constringere nostros. Consensere consilio, & laudaverunt omnes quod valde bonum esset ad faciendum. Egregius autem vir Boamundus, & Tancredus una cum sancti Ægidii Comite dixerunt aliis: Si vos omnes vultis, nos adunatim ibimus ad sancti Symeonis portum diligenter conducere illos, qui illic sunt, omnes homines, qui hoc fideliter peragant opus. Et dixerunt: Alii, qui hic sunt remansuri, undique muniant sese ad defendendum, si forte inimici exierint nostri: & in loco illo sint omnes congregati, ubi nos demonstravimus. Factumque est ita. Illi autem cœperunt protinus equitare cum fiducia ad portum. Nobis igitur congregatis insimul, quatenus castellum ædificaremus; Turci videntes hoc ilico præparaverunt sese ad defendendum, & exierunt civitatem obviam nobis ad bellum, irrueruntque maxima pars illorum super nos. Alia vero pars separavit se, & perrexit obviam illis, qui veniebant a mari. Videntesque Turci nostros homines & milites, cœperunt continuo stridere & clamare vehementissimo clamore, circumcingendo, & sagittando, & vulnerando, ac crudeli ubique detruncando ense: denique tam acriter invaserunt nostros, quod inierunt nostri fugam per proximam montaneam, ac ubicumque via eundi patebat: & qui potuit se celeri expedire gressu, evasit vivus: qui fugere nequiverunt, pro Christi nomine martyrium susceperunt læti. Raynaldus igitur Porchitus custodiebat dominum suum Boamundum, quem omnes alii dimiserant. Sed ejus equus per tres vices subter eum lapsus, apprehenderunt eum Turci, & duxere illum per aliam partem fluminis in Antiochiam. Fueruntque in illa die multi martyrizati ex nostris, qui in cælum lætantes ascendebant, atque candidati ferentes stolam recepti martyrii, glorificantes ac magnificantes trinum & unum Deum, in quo feliciter triumphabant, & clamabant ad Dominum, una voce dicentes: Quare non defendis sanguinem nostrum, qui effusus est hodie pro tuo nomine? Equites autem nostri fugiendo adjuvante Deo evaserunt vivi.

LIII. Dominus itaque Boamundus recordatus viam, quam

alii tenuerunt; non tenuit, sed celerius venit cum suo exercitu laxatis frenis, donec proquinquasset usque ad nos, qui eramus in unum congregati in custodiam civitatis. Tunc nos in unum pervenimus contra eos ad vicinum bellum, eosque invasimus corde & animo. Stabant autem inimici Dei Turci stupefacti, & vehementer perterriti reversi sunt retrorsum, & arripuerunt celerem fugam per medium angusti pontis ad illorum tentoria. Illi autem qui vivi non potuerunt evadere pontem præ nimia multitudine gentium & caballorum, ibi receperunt sempiternum interitum, & reddiderunt infelices animas diabolo & ejus ministris. Nos itaque illos superatos impellebamus in flumen cum nostris mortiferis lanceis. Unda quoque rapidi fluminis ubique videbatur fluere rubea de Turcorum sanguine. Et si forte aliquis eorum voluisset repere super pontis columnas, vel natando moliretur ad terram exire; nos undique super fluminis ripam stantes impellebamus eos, & necabamus impetu rapidi fluminis. Rumor interea amborum populorum resonabat ad cælum. Pluvia telorum tegebatur cælum: altæ voces perstridebant intus & extra. Christianæ mulieres universæ civitatis spectabant de muris misera facta Turcorum, & venientes gavisæ ad illud spectaculum propter nimium gaudium plaudebant manibus, sicut mos est illorum. Mortui sunt autem in anima & corpore duodecim Ammirarii de Turcorum genere in prœlio illo, & omnes prudentissimi illorum milites, qui oppugnando defendebant civitatem: ac deinde illi, qui reliqui fuerunt, jam ulterius non audebant clamitare, neque garrire in die, vel in nocte. Itaque nos & illos non dissepatavit nisi nox, quæ dividebat utrosque prœliando, & jaculando & spiculando: Superati sunt itaque in illa die inimici nostri sic, ut ulterius non valuerunt jam talem habere virtutem neque in opere. Et fuerunt mortui in bello illo omnes principes & majores illorum, quorum numerus fuit mille quingenti de fortioribus & melioribus, qui in Antiochiæ civitatis defensione erant.

LIV. Nocte autem superveniente, reverterunt retro Turci; & absciderunt capita mortuorum Christianorum, & detulerunt ea in civitatem: alia vero die summo mane ejecerunt illa foras cum manganellis. Quod videns vir honorabilis Boamundus, fecit ea colligi, & sepeliri, & fuerunt nostri in nimio mærore. Nos itaque valde fuimus recuperati de illorum

equis, & de aliis rebus, quæ satis nobis erant necessariæ. Crastina autem die exierunt, & venerunt alii de civitate, & collegerunt omnia cadavera Turcorum, quæ reperire potuerunt super ripam fluminis, & sepelierunt collecta cadavera ad machomariam, quæ est ante portam civitatis, & simul cum mortuis illis sepeliebant pallia, byzantios, arcus, & sagittas, & alia plurima ornamenta, quæ nos omnia nominare nequimus. NOTA Audientes itaque nostri quod humassent Turci mortuos suos in capite pontis, confestim omnes præparaverunt se se, & venerunt festinantes ad diabolicum atrium, & jusserunt frangi illorum tumbas, & trahi illorum cadavera extra sepulturam, & ejecerunt omnia illorum cadavera in quamdam foveam, & deportaverunt cæsa capita eorum ad nostra tentoria: quatenus perfecte sciretur eorum numerus. Quod videntes Turci, nimis fuerunt tristes, dolentesque usque ad necem: & quotidie nihil aliud quibant agere, nisi plorare, & ululare. Tertia autem die veniente cœpimus gaudentes & exultantes ædificare castrum illud jam supradictum de eisdem lapidibus, quos abstraximus desuper humata Turcorum cadavera.

LV. Peracto itaque castro, mox cœpimus ex omni parte coangustare prudenter inimicos nostros, quorum tumida superbia ad nihilum jam erat redacta. Quod castrum unusquisque majorum fecit per partes, & munierunt illud muro & immenso aggere, & ædificaverunt in eo duas turres in machomaria. Omnes vero principes nostri commiserunt castrum Comiti sancti Ægidii ad custodiendum, eo quod stabat ante ejus portam. Ipseque custodiebat illud cum suo exercitu cum Gastone de Bearno, & Petrus de Castellone, & Guilielmus de Montepislerio, & Raimundus de Taurina, & Girardus Malafaida, & Galferius * de *Lasturs*, & Petrus Raimundus de Pollo, * *Dasturs* Guidelmus de Supera, & alii plures, quos numerare nequeo. Et ipse Comes, quoscumque milites invenire poterat, retinebat ad conventionem ad custodiendum castrum, eosque solvebat suis denariis. In uno autem die summo diluculo irruerunt Turci vehementer super illos qui custodiebant castrum, & occiderunt Bernardum de Pardilo, & alios plures; etiam tentoria illorum erant cooperta infixis sagittis: & nisi esset succursus, qui venit de alia acie, maximam læsionem eis fecissent. Statim ordinaverunt primates nostri, ut facerent maximam talpam vitis, cum qua possent perforare pontem: & fuerunt

multi Turci de melioribus occisi, & pons fuit perforatus. Nocte vero dormientibus nostris exierunt, & incenderunt talpam, & restauraverunt pontem. Nos autem secure jam ambulabamus huc & illuc ad portam, & ad montaneam.

LVI. Non post multum temporis venerunt inimici Dei, & duxerunt Rainaldum Porchitum, de quo heri locuti fuimus. Quem miserunt supra civitatis murum, ut loqueretur cum Francis, quatenus eum redimerent maximo munere. Ille vero postquam supra murum fuit, locutus est majoribus nostris ita: Seniores, tantum namque valet, quam si ego mortuus essem; & pro me redimendo nullum munus offeratis. Sed estote fortes atque prudentes, quia Deus nobiscum est. Omnes majores atque prudentes inimicos heri occidistis, nullusque hic est qui prœliari valeat, neque civitatem regat vel defendat. Interrogaverunt autem Turci interpretes, quid ille dixisset. Qui respondit: Nihil boni propter nos. Continuo jusserunt illum deponi de muro. Dixeruntque ei: Rainalde vis honeste nobiscum vivere, & gaudere? qui ait, Quomodo? dixeruntque illi: Abnega Deum tuum, quem tu colis, dabimusque tibi omnia quæ petieris, aurum & argentum, equos, & arma, & multa ornamenta, uxores, & prædia, hereditates; & maximo honore ditabimus te. Dixitque ille: Date spatium mihi saltim per unam horam, quo mecum tractem consilium. Quod permiserunt ei. Tunc Rainaldus projecit se in oratione junctis manibus contra orientem, humiliter Deum rogans, ut ei subveniret, suamque animam in sinu Abrahæ dignaretur suscipere. Mox advocavit eum Ammiratius, dixitque interpreti: Quid ait Rainaldus? dixitque interpres ei: Suum Deum nullo modo abnegare vult, & omnia tua ornamenta, videlicet aurum, argentum, abnegat. Tunc Ammirarius jussit decollari: & decollaverunt eum virum sanctum supra firmam petram fundatum. Animam ejus sancti Angeli susceperunt, & ante conspectum Dei, pro cujus amore martyrium suscepit, gaudentes obtulerunt.

LVII. Iratus itaque Ammirarius vehementer, eo quod sanctum Rainaldum ad suam non potuit revocare voluntatem, statim jussit ad se adduci omnes Christianos, qui in Antiochia capti erant, masculos, & feminas. Cumque ante eum venissent, imperavit ut exspoliarentur omnes. Cum vero exspoliati essent, fecit eos stricte congregari in unum, & allata fune ligaverunt eos omnes in gyrum: adduxeruntque paleas, & fenum,

& circa eos ordinaverunt, ac deinde miserunt ignem, & ligna. Igitur Christi milites in illo tormento valde stridebant: quorum voces resonabant ad cælum directæ ad Deum, pro cujus amore eorum carnes & ossa in igne cremabantur. Martyrizati sunt omnes isti in uno die, & dealbati portaverunt in cælum candidas stolas ante Deum, pro quo fideliter hæc passi sunt, regnante Domino nostro JESU-CHRISTO, cui est honor & gloria nunc & semper in sempiterna sæcula, amen.

LVIII. Jam jam semitæ pœne abscisæ undique erant Turcis, nisi ex illa parte fluminis, in qua erat quoddam castrum in quodam monasterio. Quod si perfecte fieret corroboratum, jam nullus eorum auderet extra civitatis portam exire. Decreverunt autem nostri una concordabili voce dicentes: Eligamus unum ex nostris, qui custodiat inimicis montaneam & planum, & introitum, & exitum. Plures vero ex illis renuebant singulatim se illud servare non posse, nisi cum magna multitudine aliorum. Tancredus igitur honorabilis miles protulit se ante alios dicens: Verumtamen si datis mihi subsidium aliquod pecuniæ, ego sedulo solummodo cum meis hominibus corroborabo castrum, & viam per quam inimici nostri solent frequentius ire, viriliter illis omni modo deventabo. Quod continuo spoponderunt ei quater centum marcas argenti. Audax ergo Tancredus perrexit cum suis solummodo honestissimis militibus, & servientibus, & extemplo abstulit undique viam & semitam Turcis, ita quod nemo illorum audebat jam timore perterritus extra civitatis portam exire propter herbam, ligna, vel ulla necessaria.

LIX. Remansit autem ibi vir prudens Tancredus simul cum suis hominibus, & cœpit vehementer angustiare civitatem. Ipsa quoque die veniebat maxima pars Armeniorum & Surianorum secure de montaneis, qui ferebant alimenta Turcis in adjutorium civitatis. Obviam quibus advenit vir prudens Tancredus, & continuo apprehendit illos, & omnia quæ deferebant, videlicet frumentum, vinum, hordeum, oleum, & alia hujusmodi. Sic itaque prospere, robusteque habebat se vir fortis Tancredus, ut fortissimus Christi athleta, omnes semitas Turcis aliis.... usque dum Antiochia capta fieret. Omnia quæ fecimus, antequam Antiochia capta fuisset, nequeo enarrare: de his autem, quæ facta sunt postea, aliquantulum volo explicare. Ideo aliquantulum dico, quia nemo est, qui

omni modo, sive clericus, sive laicus, dicendo, aut scribendo possit narrare sicut res est acta.

LX. Videntes autem Turci quod ita districtio esset in civitate, & omnes eorum majores interfecti fuissent, tristes dolentesque erant. Ab illo autem tempore, quod Turci in Antiochiam, heu pro Christianorum delictis ac offensionibus, intraverunt, ejecerunt de beati Petri ecclesia honorabilem Patriarcham, cum quingentis canonicis, & monachis, & aliis clericis: eisque jusserunt ut irent ad sanctæ Mariæ Dei genitricis ecclesiam; ibique devote Deo suo deservirent: & ipsi Turci tenuerunt, potius fœdaverunt ecclesiam sancti Petri, & de illa Domo Dei fecerunt tria oracula diabolo: omnesque imagines, quæ auro argentoque erant pretiosissime compositæ, atque mirabiliter per totam ecclesiam fulgebant, cooperuerunt calce, vel gypso; & per omnem imaginem scripserunt litteras dæmonum. Fecitque Ammirarius suum oraculum valde pretiosissimum & ornatum auro ante ecclesiæ portam in dextera parte, præcipiendo ut nullus Christianorum veniret ibi. Audiens itaque Patriarcha, quod sancta ecclesia ita foret dedecorata, nimis dolens & gemens de pretiosissimis imaginibus, quæ copertæ erant: mandavitque Ammirario, ne pretiosissima nostri Salvatoris imago operiretur, quæ in medio tabulati cæli ecclesiæ mirabiliter ordinata erat, & ne dedecoraretur ab aliquo per ullum ingenium: & ipse redimeret eam per unumquemque annum quingentis solidis. Tunc concessit illi Ammirarius hoc. Hæc omnia fuerunt facta, priusquam nostri Franci peregrini movissent iter.

LXI. Quadam vero die, cum civitas jam esset districta ab obsidione, dum in ecclesia sancti Petri essent Turci congregati causa concilii, quia ibi adunabant se ad concilium faciendum, quoniam erat valde pulcherrima, & admirabili pavimento decorata. Dum inquam consiliarent secum, quemadmodum facerent de obsessione Francorum, suspicientes viderunt in cælo prædictæ ecclesiæ imaginem nostri Salvatoris tam puram ac pretiosissimam, & tam promptam, quasi cum eis loqueretur. Cui dixerunt: Quid agis hic rustice? Homines tui obsident nos extra, & hic nos observas? Certe nec te, nec tuos homines amplius volumus. Nunc autem descende de sursum: sin autem sagittabimus te illic, si descendere inde non vis. Cœperunt itaque continuo sagittare illum; nullaque sagitta illorum audebat

debat se se appropinquare ad Domini imaginem: & si forte aliqua sagitta aliquantulum ei approximabat, confestim divina fracta virtute ad Turcorum cadebat pedes. Cumque vidissent quod nihil ei sagittando nocerent, irati valde, tunc jussit Ammirarius ut unus illorum ascenderet sursum, ubi imago erat sita, ut eam in terram præcipitaret. Cum vir fiducialiter jussu illius Ammirarii ascendisset, & ad pulcherrimam imaginem appropinquare vellet, mox fracto sub pedibus ejus ecclesiæ cælo cecidit ille; fractoque statim collo, omnibus membris dissolutis jacebat mortuus in ecclesia. Videntes hoc alii, nimio terrore correpti sunt.

LXII. Erat autem ibi quidam Ammirarius de genere Turcorum, cui nomen Pyrrhus, qui maximam amicitiam cœperat assidue cum Domino Boamundo. Hunc sæpe vir sapiens Boamundus tangebat cum nuntiis ad invicem missis, quomodo eum intra civitatem amicissime reciperet: eique Christianitatem promittebat, atque eum valde divitem multo honore facere mandabat. Consensit itaque ille dictis, & promissionibus honestissimi viri dicens: Tres turres ego custodio, easque ei libenter promitto; & quacumque hora voluerit, in eis ipsum voluntarie recipiam. Erat ergo doctissimus vir Boamundus jam securus de introitu civitatis. Gavisus itaque placido vultu sereṅaque mente venit ad alios omnes principes militiæ, eisque jocunda verba protulit hoc modo: Viri prudentissimi, videtis quomodo nos in nimia paupertate, atque nimia projecti sumus: majores & minores ignoramus penitus ex qua parte melius succedat nobis. Si vobis igitur dulce ac honestum videtur, eligat sibi alios unus unus quicumque vult: & si ullo modo aut ingenio civitatem acquirere aut per se, aut per alios potuerit, concordabili voce ei donari eam permittimus. Quod omni modo prohibentes atque denegantes, ei dicebant: Nemini singulariter umquam erit hæc civitas dimissa, ad omnes æqualiter habebimus illam: sicuti habuimus æqualem laborem, sic inde habebimus æqualem honorem. Hoc audito honestissimus vir Boamundus paululum subridens protinus recessit. Non post multum temporis audierunt omnes nostri de exercitu hostium nostrorum, videlicet Turcorum, & Publicanorum, Agulanorum & Azymitarum, & aliarum plurimarum generationum gentilium, quas numerare, nec nominare nescio: statimque adunaverunt se omnes insimul majores, & fece-

runt consilium dicentes : Si vir sapiens Boamundus potuerit acquirere civitatem aut per se, aut per alios, nos una libenti corde ultro ei donamus eo tenore. Quod si infelix Imperator venerit nobis in adjutorium, & omnem conventionem nobis, sicuti promisit atque juravit, complere voluerit, nos eam reddemus: sin autem, Boamundus in sua semper habeat eam potestate. Mox itaque vir sapiens Boamundus cœpit per internuncios cotidiana humiliter suum flagitare amicum petitione in hunc modum. Ecce tempus habemus modo idoneum, in quo possumus operari quicquid boni volumus. Igitur adjuvet me modo amicus meus Pyrrhus. Quod satis gavisus de nuntio, ait se illum velle adjuvare omnino, sicut promiserat. Nocte itaque proxima veniente mandavit filium suum caute pignus domino Boamundo, eo quod magis fieret securus de civitatis introitu; & cum filio misit verba hæc: Cras omnem Francorum gentem sub voce præconia moneri faciat, ut in Sarracenorum terram cum eo deprædari vadat, & deinde revertatur celeriter per sinistram montaneam, & ego ero intentus præstolando illa agmina, eaque diligenter recipiam in turres, quas in mea habeo custodia. Deinde vir prudens ac sapientissimus Boamundus protinus jussit ad se vocari servientem quemdam, videlicet Malam-coronam, eique præcepit ut præconiaret gentem Francorum maximam, quod fideliter præparent se ad eundum in Sarracenorum terram. Factum est ita.

LXIII. Commisit itaque vir sapiens Boamundus hoc consilium Duci Gottifredo, & Flandrensi Comiti, quod si placeat Deo, in hac nocte erit nobis Antiochia dedita. Ordinata sunt hæc omnia: equites tenuerunt plana, & pedites montaneam. Tota nocte ambulaverunt usque prope auroram, ac deinde cœperunt appropinquare ad turres, quas ille vigilabat. Continuo descendit Boamundus vir plenus magna astutia, & præcepit omnibus dicendo hæc verba: Ite securo animo & felici concordia, & ascendite per scalam in Antiochiam, quam statim habebimus, si Deo placet, in nostra virtute. Veneruntque illi usque ad scalam, quæ jam erat directa, & fortiter ligata ad civitatis propugnacula mergula. Ascendit primus Paganus, & post eum ascenderunt ex nostris fere sexaginta, ac divisi sunt per turres, quas ille vigilabat. Videns autem hoc Pyrrhus, quod tam pauci ascenderant ex nostris

mox cœpit pavere. Timebat namque sibi & nostris, ne in manus Turcorum inciderent: dicens: *Micro Francos echome*, hoc est, Paucos Francos habemus. Ubi est acerrimus Boamundus? ubi est miles invictus? Descendit ergo quidam serviens Longobarbus, & cucurrit quantocius ad honorabilem virum Boamundum, & dixit: Quid hic stas vir prudens? Quam ob rem venisti? Ecce nos jam tres turres habemus. Motus est ergo ille vir prudens cum aliis, & omnes gaudentes atque lætantes pervenerunt usque ad scalam. Videntes itaque illi, qui jam erant in turribus, cœperunt jocundam vocem clamare, *Deus lo vult*. Nos itaque similiter *Deus lo vult* dicebamus. Et cœperunt de nostris mirabiliter continuo ascendere, & ascenderunt, & occurrerunt festinantes in alias turres: quoscumque illic inveniebant, mortalem illis continuo dabant sententiam. Fratrem quoque Pyrrhi occiderunt. Interea forte rupta fuit scala, & nostris non erat ascensus, unde maxima angustia est orta sive tristitia. Quamquam fuisset fracta scala, tamen quædam porta erat clausa juxta nos in sinistra parte, quibusdam incognita: & licet nox erat, tamen invenimus eam palpando, & subtiliter intrando, ubi ipsa latebat; omnesque cucurrimus ad eam, & fracta porta intravimus per illam. Jam immensus fragor mirabiliter resonabat per universam civitatem. Non acquievit prudens Boamundus: ilico imperavit honorabile vexillum deferri sursum ante castellum in quodam monte. Summo autem diluculo audientes illi, qui erant foris ad tentoria, vehementissimum rumorem strepere in civitate, exierunt festinantes: & videntes vexillum domini Boamundi sursum in monte, celeri cucurrerunt cursu, & venerunt properantes unusquisque ad suam portam, & intraverunt civitatem, & interfecerunt Turcos & Sarracenos, quos ibi repererunt, extra illos qui fugerunt sursum ad arcem. Feminæ vero fugiebant videntes Francos intrasse civitatem, ferentes iconas in manibus suis & cruces, decantantes *Kyrieleison* ad ecclesiam virginis Matris Dei Mariæ. In illa die extraxerunt Patriarcham, qui erat jam per octo menses in carcere, habens marcida fere crura pro stricta compedum, & nequibat expedire ambulare. Tunc cucurrerunt omnes majores ad eum, & corruebant proni ante ejus pedes. Alii vero ex militibus Turcorum exierunt per medias portas, & fugientes evaserunt vivi.

LXIV. Cassianus ergo dominus illorum expavescens valde, se dedit omnino fugæ cum multis aliis qui erant cum eo: & fugiendo pervenit in Tancredi terram, non longe a civitate. Fatigatis eorum equis miserunt se in quoddam casale, & mersi sunt in quamdam domum. Cognoverunt ergo habitatores illius montaneæ eum, scilicet Armeni, & Suriani: statim apprehenderunt illum, truncaverunt caput ejus, & detulerunt illud ad civitatem ante domini Boamundi præsentiam, unde mererentur accipere libertatem perfectam. Baltheum quoque ejus, & cultellum, & vaginam, qui fuerunt appretiati sexaginta byzantos. Hæc omnia gesta sunt tertia die intrante mense Junii in die Jovis. Omnesque autem plateæ civitatis jam undique plenæ stabant cadaveribus mortuorum, videlicet Turcorum, & Sarracenorum, ita quod quisquam vix poterat sufferre esse ibi præ nimiis fœtoribus, nullusque poterat ire per civitatem nisi super cadavera Turcorum.

LXV. Curbanas autem princeps militiæ Soldani Persiæ adhuc erat apud Corasanum, cui Cassianus Ammirarius Antiochiæ multas legationes miserat, quo sibi succurreret in oppotuno tempore: quoniam gens fortissima atque robustissima Francorum eum graviter obsidebant in Antiochia: & si ei adjutorium fideliter impenderet, Antiochenam continuo civitatem suis traderet manibus, aut eum ditaret mox magno munere. Cum ergo habuisset Curbanas maximum exercitum Turcorum, ex longo collectum tempore, & licentiam Christianos occidendi a Caliphas illorum Apostolico recepisset; ilico inchoavit tunc longum iter versus Antiochiam. Jerosolymitanus Ammirarius venit cum eo, cum suo exercitu; Rexque Damasci cum magna gente. Idem vero Curbanas congregavit ex omni parte paganorum innumeras gentes, videlicet Turcos, & Arabas, & Sarracenos, & Publicanos, & Azymitas, & Curtos, & Persas, & Agulanos, & alias multas gentes, quas nominare, aut numerare nemo poterat: sed Agulani fuerunt numero tria milia. Ipsi neque lanceas, neque sagittas, neque ulla arma timebant: quia omnes undique erant cooperti ferro, & equi eorum, ipsique nolebant in bellum ferre arma, nisi solummodo gladios. Isti omnes venerunt in obsessionem Antiochiæ ad dispergendum Francorum populum. Et cum appropinquassent civitati, occurrit filius Cassiani Ammirarii Antiochiæ, & confestim cucurrit ad Curbanam

Digitized by Google

lacrymabiliter, rogans eum, & dicens: O invictiſſime Princeps, te ſupplex deprecor, tuamque humili devotione prudeniiam rogito, quatenus mihi ſuccurras modo, quoniam ecce Franci undique obſederunt me in Antiochena arce, civitatemque in ſuo continent imperio; noſque alienare a regione Romaniæ & Syriæ, adhuc autem & Coroſani depoſcunt. Omnia vero patraverunt, quæ cupierunt: patrem nuper occiderunt meum, nihil aliud ſupereſt niſi ut me, & te, & omnes alios ex genere noſtro interficiant gladio. Ego jam dudum tuum expectavi fideliter adventum, ut mihi ſuccurras in iſto periculo. Qui reſpondens ait illi: Si vis quod ex toto corde in tuum ſim proficuum, tibique fideliter in iſto ſuccurram negotio, illud in meam ſtatim manum trade caſtrum: & tunc videbis qualiter in tuo ero adjutorio, & vigilare eum a meis faciam hominibus. Ait namque ille: Si potes omnes Francos occidere & detruncare, mihique eorum capita diligenter tradere, ego caſtrum tibi fideliter dabo, ac deinde ero ubique tuus effectus homo, & in tua fidelitate hoc cuſtodiam caſtrum. Cui Curbanas inquit: Non ita erit, ut tu putas atque cogitas: ſed continuo in meam manum committe caſtrum illud. Tunc ille volens nolenſque ei ilico commiſit caſtrum.

LXVI. Tertia autem die poſtquam civitatem percurrerunt, Rogerius igitur de Bernavilla contra exivit ſolummodo cum viginti equitibus. Appropinquantes autem Turci cœperunt continuo prœliari cum eis. Forte equus, in quo ſedebat, in quadam palude infixus eſt, & cecidit. Erectus autem ſtatim eſt ſuper ſuos pedes, & evaginato enſe mirabiliter defendebat ſe de Turcorum invaſione. Tunc accedentes Arabes cum longis cannis vulneraverunt caput ejus. Nos autem ſublevavimus corpus ejus a terra, & deportavimus in civitatem ad ſancti Petri eccleſiam: ibique honeſtiſſime ſepultus eſt, cujus anima exultat cum Angelis. Unde maxima triſtitia atque dolor fuit in tota Chriſti militia, quia acerrimus ille erat atque bellicoſus miles, ipſeque multos militares actus faciebat. Exercitus autem illorum ad Pontem-ferreum caſtrametatus eſt, & oppugnaverunt unam turrim, & occiderunt omnes, quos illic invenerunt. Et nemo evaſit vivus, niſi dominus illorum, quem reperimus ligatum in vinculis ferreis, facto maiore bello. Craſtina autem die appropinquaverunt uſque civitatem, & caſtrametati ſunt inter duo flumina, ſteteruntque ibi per

duos dies. Recepto itaque castro, tunc Curbanas confestim advocavit unum Ammirarium ex suis, quem sermone sciebat vivacem, mitemque & pacificum, & ait illi: Volo ut intres in fidelitate mea hoc custodire castellum, propterea quod ex tempore longissimo scio te mihi nimis fidelissimum. Ideoque precor te, ut summa cautela hoc contineas oppidum. Scio enim te in opere prudentissimum, nullumque magis veracem & fortem hic modo reperire queo. Cui Ammirarius ait: Tibi inquam de tali nolo obedire officio, sed priusquam me tuo arguas stimulo, hoc consentiam eo tenore, quod si Franci ejecerint nos de nostro confinio, continuo eis dabo castellum. Cui Curbanas dixit: Tam honestum, prudentemque te cognosco, quicquid agere vis age; ego utique consentio. Reversus itaque Curbanas, & voluit intrare in castellum. Dixitque illi Ammirarius: Si vis, accipe de Cassiani auro, & omnes milites, qui hic sunt, si volunt tecum venire, veniant modo cum suis mulieribus & infantibus. Vade, & occide omnes Francos, & deinde revertere, & tuum recipe castrum; ego autem modo nullam castelli fortiam tibi reddo.

LXVII. Riccardus autem de Principatu, & Tancredus, qui Syriacam linguam sciebant, consulebant cotidie Ammirario, ut domino Boamundo redderet castrum, & ille sibi daret honorem maximum. At ille dicebat: Videtis hic Curbanam meum dominum: si autem eum poteritis ejicere de campo statim vobis reddam castrum. Reversus est itaque Curbanas festinanter ad suum exercitum in vallem, in qua erat castrametatus, scilicet ante civitatis introitum. Protinus Turci deludentes Francorum collegium, ante conspectum Curbanæ quemdam vilissimum ensem rubigine tectum attulerunt, & teterrimum, & arcum ligneum, & lanceam nimis inutilem, quæ abstulerunt nuper pauperibus peregrinis, dicentes: Ecce arma, quæ adduxerunt Franci contra nos ad pugnandum. Tunc Curbanas videns hæc arma, cœpit ridere in propatulo, dicendo omnibus, qui in illo aderant contubernio: Hæc sunt arma bellica, atque nitida, quæ adduxerunt super nos Christiani in Asiam, orti in Occidentali terra, quibus armis putant ac confidunt nos expellere, & propulsare ultra Corosani confinia, & delere omnia nostra nomina ultra Amazonia flumina, vel ultra superiorem Indiam, ceu propulsarunt

Digitized by Google

nostros parentes de Romania, & Antiochia civitate regia, quæ est honorabile caput totius Syriæ. Continuo advocavit ad se suum fidelem notarium, & ait: Scribe cito plures chartas, quæ in Corosanum sunt legendæ, scilicet Calipha Apostolico, & nostro Regi domino, & Soldano militi fortissimo, atque omnibus prudentissimis Corosani militibus salus, & vita, & immensus honor: satis sint læti & gavisi, & satisfaciant ventribus, imperentque, & sermocinentur per universam regionem illam, & omnimodo dent sese ad petulantiam & luxuriam, ut multos filios patrare valeant, quo contra Christianos fortiter bellare possint, & libenter suscipiant hæc trina arma, quæ olim abstulimus a Francorum turma. Et sciant modo quæ adduxerunt super nos gens Francica, qualiter sint optima, atque perfecta concertare contra nostra arma, quæ sunt bis aut ter, sive quater colata ceu argentum & aurum purissimum. Adhuc quoque sciant, quoniam ego omnes Francos intus in Antiochia habeo inclusos, & castellum in mea libera voluntate, illi autem deorsum sunt in civitate. Egonamque habeo jamjam illos omnes in mea potestate: aut eos faciam capitalem subire sententiam, aut deducam Corosanum in captivitatem perpetuam, eo quod minantur nos suis armis propulsare, & expellere ultra Corosani confinia, aut delere omnia nostra nomina ultra Amazonia flumina, aut ultra superiorem Indiam, ceu ejecerunt nostros parentes de cuncta Romania, sive Syria. Vobis namque juro per Machomet, & per omnia deorum nomina, quoniam ante vestram non ero reversurus præsentiam, donec regalem Antiochiam, & omnem Syriam, sive Romaniam atque Bulgariam, usque dum Apuliam acquisiero mea forti dextera ad deorum nostrorum honorem, & omnium Turcorum de nostro genere. Hic fecit finem dictis.

LXVIII. Mater autem ejusdem Curbanas, quæ erat in *Aleph* civitate, statim accessit ad eum lacrymabiliter, & dixit: Fili si est vera quæ audio? Cui ille ait, Dic quæ. Et dixit illa: Jam audivi quod bellum vis committere simul cum Francorum genere. Cui ille ait: Verum hoc verum omnimodo scias. Dixitque illa: Contestor te fili per deorum nomina, & per tam magnam immensamque bonitatem, ne bellum cum Francis committere velis, quoniam tu es miles invictus, & nullam imprudentiam de te, aut tuo exercitu umquam per-

nitus audivi, & de campo ab aliquo victore fugientem quisquam minime invenit. Diffamata est enim tua militia ab Oriente usque ad Occidentem, & omnes prudentes tuo milites audito nomine solummodo contremiscunt. Satis namque scimus fili, quoniam tu es bellipotens, & fortis, & bellorum ingeniosus, nullaque gens Christianorum nec paganorum ante tuum conspectum aliquam virtutem habere potuit: sed fugit audito solummodo tuo nomine, quemadmodum oves ante leonis furorem fugiunt. Ideoque obsecro te, carissime & dilectissime fili, ut meis acquiescas consiliis, & ne umquam in tuo sedeat animo, quod bellum incipere velis cum Christianorum collegio.

LXIX. Tunc Curbanas materna audiens monita, feroci quoque respondit sermone: Quæ sunt ista, mater, quæ mihi refers? puto enim te esse insensatam aut furia plenam. Enimvero plures mecum habeo Ammirarios, quam ipsi Christiani sint, promiscue majores & minores. Responditque ei mater ejus: O dulcissime fili, Christiani nequeunt vobiscum bellare. Hoc satis scio, quod ipsi non valent pugnam inferre nobiscum: sed eorum Deus pro ipsis cotidie pugnat, eosque die noctuque sua protectione defendit, & vigilat super eos, sicut pastor vigilat super gregem suum, & non permittit eos ipse lædi nec conturbari ab ulla gente; & quicumque volunt eis obsistere, idem eorum Deus statim conturbat illos, sicuti idem ait per os Prohetæ David: *Effundam iram meam in gentes, quæ te non noverunt & in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt.* Ante etiam quam Christiani præparati sunt ad incipiendum bellum, eorumdem omnipotens Deus simul cum suis sanctis omnes jam habent inimicos devictos: quanto magis faciet modo vobis qui estis ejus inimicus, & qui præparatis vos obsistere suæ tantæ virtuti? Hoc namque carissime in rei veritate scias, quoniam Christiani isti filii Dei vocati sunt, & per Prophetarum ora filii adoptionis ac promissionis vocantur, & proprie dicti heredes Christi sunt, quibus Christus hereditates repromissas jam donavit, dicendo: *A solis ortu usque ad Occidentem erunt termini vestri: ita quod nemo audax stabit contra vos.* Et quis potest his omnibus contradicere & obstare? Certe si hoc bellum contra illos incœperis, maximum tibi erit damnum ac dedecus: & multos milites tuos fideles perdes, & universa spolia, quæ apud te

te habes, in nimio pavore fugiendo redibis: sed tu in bello non morieris modo. Propterea dico tibi, quod non morieris modo, quoniam Deus eorum non statim judicat offendentem exerta ira, sed quando vult eum punit manifesta vindicta. Ideo timeo, ne te judicet pœnali angustia, & tibi dico modo, quia morieris in hoc anno.

LXX. Curbanas autem valde dolens in intimis visceribus, maternis auditis sermonibus respondit: Mater carissima, quæso quis tibi dixit ista de gente Christiana, quod Deus ejus tantum eam amat, & quod ipse pugnandi in se virtutem retinet maximam, & quod illi Christiani vincent nos in Antiocheno prœlio, & quod ipsi erunt nostra capturi spolia, & nos persecuturi cum immensa victoria, & quod in hoc anno ero moriturus morte subitanea? Tunc respondit ei mater ejus dolens: O fili carissime, ecce plusquam centum annorum tempora præterierunt, ex quo inventum est in nostra pagina & in omnium gentilium voluminibus, quod gens Christiana super nos foret ventura, & nos ubique victura, & super nos regnatura, & nostra gens illi ubique foret subdita: sed ignoro an ista sit illa victrix, an alia ventura postea. Et ego utique dolens non desivi sequi te in *Aleph* civitatem pulcherrimam, in qua speculando, atque ingeniose rimando cæli respexi castra, & planetas duodecim, polorum signa, fortes quoque, & numerosum equitatum: & in his omnibus reperi, quod gens Christiana esset nos ubique superatura. Ideoque timeo valde dolens & nimis mæstissima, ne ego infelix remaneam orbata de te fili. Dixitque illi Curbanas: Mater dulcissima, dic mihi omnia quæ in corde meo sunt dubia. Quæ respondens ait: Hoc dulcissime libenter faciam. Audi me dulcissime fili. Deus Christianorum est potens super omnes deos, & omnia quæcumque vult facit in cælo, & in terra. Ipse movet gentes ad pugnam, & quos ipse movet, ipse eos adjuvat, & donat victoriam. Dicit ei Curbanas: Dic mihi, quare sic diligit eos Deus eorum? Cui mater respondit: Quia serviunt ei die ac nocte, & abstinent se a peccatis, & maxime quia isti per suam venerunt jussionem, ut auferant suum Sepulcrum de potestate paganorum, & reducant eum in potestate Christianorum, qui ei serviunt caste & nitide potius quam nos. Et Curbanas: Hoc non credo, nec desistam cum eis prœliari. Audiens itaque mater ejus, quod nullo modo acquiesceret ejus consiliis, vehementer dolens recessit retrorsum in *Aleph*

civitatem, deferens secum universa spolia, quæ deferre potuit.

LXXI. Tertia vero die armavit se Curbanas, & maxima pars Turcorum cum eo, veneruntque ad civitatem ex illa parte, in qua castrum erat: nostri autem putantes resistere eis, paraverunt bellum contra illos. Sed tam magna virtus fuit illorum, quod nos nequivimus illis resistere, & volentes nolentesque nos intravimus civitatem: nobisque fuit tam mirabiliter arta & angusta porta, quod multi fuerunt illic mortui oppressione aliorum. Interea alii pugnabant extra civitatem, alii intus in sexta feria per totum diem usque ad vesperam. Inter hos Guilielmus de Grandemasneda, & Albericus frater ejus, & Ibo, & Guilielmus de Bruilla, & Guido Tursellus, & Guilielmus filius Riccardi, & Jambertus pauper, isti viles omnes & detestabiles, timore perterriti de hesterno bello, nocte latenter dimissi sunt cum funibus per murum, fugeruntque pedibus suis contra mare; ita quod neque in manibus, neque in pedibus nihil aliud remansit, nisi sola ossa. Multique alii fugerunt cum illis, quos nominare ignoro. Venientes igitur ad naves, quæ erant ad portum sancti Symeonis, dixeruntque nautis: Quid statis hic miseri? Omnes nostri mortui sunt, & nos de morte vix evasimus, quia exercitus Turcorum undique eos obsedit, & obsidet in civitate. At illi audientes talia, stabant omnes stupefacti, ac timore perterriti: cucurrerunt statim in naves, & miserunt se in mare. Deinde supervenientibus Turcis, quos invenerunt occiderunt; & naves quæ in alveo fluminis remanserant, combusserunt igni, & apprehenderunt spolia eorum. Nunc revertamur ad nos, qui remansimus in civitate, & nequiebamus sufferre pondus, neque arma illorum. Fecimus ergo murum inter nos & illos, quem vigilabamus die noctuque. Interea tanta oppressione famis fuimus oppressi, quod equos & asinos nostros manducabamus.

LXXII. Quadam autem die stantibus nostris majoribus sursum ante castellum cum dolore & tristitia, venit quidam sacerdos, nomine Stephanus, ante eos, & dixit: Si vobis placet, fratres & domini, audite quamdam rem, quam ego in visione vidi. Dum essem una nocte in ecclesia sanctæ Mariæ matris Domini nostri Jesu-Christi, apparuit mihi Salvator mundi simul cum sua Genitrice, & cum beato Petro Apostolorum principe, stetitque ante me, & dixit mihi: Agnoscis me? Cui respondi, Non. His dictis, ecce apparuit integra crux in capite ejus. Iterum ergo interrogavit me Dominus dicens: Agnoscis me? Cui ego dixi:

Te alio modo non agnosco, nisi quia crucem in capite cerno tuo, sicuti Salvatori meo. Qui dixit: Ego sum. Tunc ego cecidi ad pedes ejus. Rogavi humiliter eum ut nobis subveniret, & liberaret ab oppressione execratæ gentis, quæ super nos erat. Respondítque Dominus: Bene hactenus adjuvavi vos, & bene deinceps adjuvabo. Ego subjeci vobis Nicæam civitatem, & in omnibus prœliis victoriam dedi, & induxi vos usque huc, & condolui vestræ miseriæ, quam passi fuistis in Antiochiæ obsidione. Ecce in opportuno tempore intromisi vos sanos & incolumes in ipsam civitatem, & vos multam pravam delectationem operati estis cum Christianis & paganis mulieribus, unde immensus fœtor ascendit in cælum. Tunc alma Virgo & beatus Petrus ceciderunt ante pedes ejus, rogantes eum & deprecantes, ut suum populum in hac tribulatione adjuvaret. Domine per multa tempora tenuit, immo & fœdavit pagana gens domum meam, & in ea multa ineffabilia mala fecerunt: modo vero expulsis inimicis Angeli lætantur in cælo. Dixitque mihi Dominus: Vade ergo & dic populo meo, ut revertantur ad me, & ego revertar ad illos, & intra quinque dies mandabo eis adjutorium; & cotidie decantent ℟. *Congregati sunt inimici nostri*, totum cum versu. Hoc si non creditis esse verum, sinite in hanc ascendere turrim, mittamque me deorsum: si ero incolumis, credite esse verum: sin autem ullam læsionem fuero passus, decollate me, aut in ignem projicite. Tunc Podiensis Episcopus jussit afferri Evangelia & crucem, ut juraret ille hoc, quod dixerat esse verum: sicque factum est. Consiliati sunt itaque omnes nostri majores in illa hora communiter jurare, quod nullus illorum fugeret, quamdiu vita superesset eis. Primo dicitur jurasse Boamundus, deinde Comes sancti Ægidii, & Robertus Normannus, & Dux Gottifredus, & Comes Flandrensis. Tancredus autem juravit sic, quod quamdiu secum quadraginta milites haberet, nec ex illo bello, nec etiam Jerusolymitano itinere esset recessurus. Et nimis exaltata est omnis Christianorum congregatio hoc audiens sacramentum.

LXXIII. Erat autem ibi quidam peregrinus de exercitu nostro, cui nomen Petrus Bartholomæus: cui, antequam civitatem intravissemus, apparuit sanctus Andreas dicens: Quid agis bone vir? Cui ille respondit: Tu qui es? dixit Apostolus: Ego sum Andreas apostolus: hoc tibi præcipiò fili, cum intraveris urbem, vade ad ecclesiam beati Petri fratris mei, ibique invenies lan-

ceam Salvatoris nostri Jesu-Christi, cum qua in crucis pendens patibulo vulneratus fuit. Vade, & dic Podiensi Episcopo & Raimundo Comiti sancti Ægidii, ne timeant neque paveant, quia Deus cum illis est. His dictis Apostolus continuo recessit. Ille autem peregrinus timens revelare consilium Apostoli, noluit indicare aliis peregrinis, æstimabat enim se visum fallacem videre. In alia ergo hora apparuit ei iterum sanctus Andreas dicens: Quid agis Petre? Cui ille respondit: Tu qui es? dixitque illi: Ego sum Andreas apostolus. Quare non demonstrasti Episcopo & Comiti revelationem, quam tibi ostendi? Et dixit illi: Domine, quis hoc credet? Tunc assumpsit eum sanctus Andreas, & duxit eum in visu usque ad illum locum, ubi lancea erat recondita in terra. Iterum autem cum essemus ita, ut superius dictum est, venit sanctus Andreas rursum dicens ei: Quare non abstulisti lanceam, ut ego tibi præcepi? Scias re vera, quia quicumque hanc lanceam in bello habuerit, numquam ab hoste superabitur. Ipse autem continuo revelavit mysterium Apostoli Episcopo, & Comiti, & aliis Peregrinis. Populus autem non credebat, sed prohibebat dicens: Quomodo possumus hoc credere? quod omni modo erant paventes atque timentes, & protinus mori putabant. Accessit itaque ille, & juravit hoc totum veracissimum esse, quod iterum sanctus Andreas in visione venit dicens: Surge, & vade, & dic populo Dei ne timeat neque paveat, sed firmiter toto corde credat in unum verum Deum, eritque ubique victor, & intra quinque dies mandabit ei Dominus talem rem, unde læti & gavisi manebunt: & si certare voluerint, statim quod exierint unanimiter ad bellum, omnes illorum inimici undique stabunt jam victi, & nemo stabit contra illos.

LXXVI. Audientes itaque nostri hoc, protinus cœperunt se lætificare, & confortabant se ad invicem dicentes: Expergiscimini, & estote ubique fortes ac prudentes, quoniam in proximo erit nobis Deus in adjutorium, & erit maximum refugium populo suo, quem respicit in mærore manentem. Turci autem qui erant in castello, undique tam mirabiliter coangustabant nos, quod quadam die incluserunt tres milites ex nostris in quadam turre, quæ stabat ante eorum castellum. Exierunt namque gentiles, & irruerunt super illos tam acriter, quod illi nequiebant jam sufferre pondus illorum. Duo exierunt de nostris vulnerati, & tertius per totum diem viriliter se defendit de

Turcorum invasione tam prudentissime, quod in illa die duos Turcos mortuos stravit super aditum muri cæsa hasta: nam tres hastas detruncaverunt illi die illa in manibus suis. Erat autem nomen ejus Ugo Forsonea, de exercitu Joffredi de Monte-scabioso. Videns vir valentissimus Boamundus, quod nullatenus posset conducere gentem sursum contra castellum ad bellum, conclusa utique latebat in domibus sive pro fame, sive pro timore Turcorum, iratus est valde; jussit itaque confestim immitti ignem in illam partem civitatis, ubi Cassianum palatium erat. Videntes autem illi qui erant in civitate hoc, derelinquentes domos, simul cum omnibus suis spoliis fugiebant: alii in castellum fugiebant, alii ad portam Comitis sancti Ægidii, alii ad portam Ducis Gottifredi, unusquisque ad suam gentem. Tunc nimia tempestas subito surrexit, ita ut nullus homo poterat stare erectus. Boamundus itaque vir sapiens contristatus est valde pro sancti Petri ecclesia, & aliis ecclesiis. Hæc ira turbinis & incendii perduravit ab hora tertia usque in mediam noctem; fueruntque cremata duo milia ædificia intra ecclesias & domos. Veniente autem media nocte, statim omnis feritas venti cecidit. Itaque Turci habitantes in castello civitatis bellabant nobiscum die ac nocte, ita quod nihil aliud separabat nos nisi arma. Videntes autem nostri, quod non possent diu pati, quoniam qui habebat panem, non licebat ei manducare; & qui habebat aquam, non licebat ei bibere; fecerunt murum inter se & illos de petra & calce, & ædificaverunt castellum & machinas, ut securi essent. Una autem pars Turcorum remansit in castello ad nobiscum bellandum; alia vero pars hospitata erat prope castellum in una valle.

LXXV. Nocte vero superveniente ignis de cælo apparuit veniens ab Occidente, & appropinquans cecidit inter Turcorum exercitus. Unde mirati sunt multum Turci, & nostri. Mane autem facto tremefacti Turci fugiebant omnes pariter pro ignis timore ante domini Boamundi portam, illicque hospitati sunt: pars vero, quæ in castello ad agendum bellum cum nostris die noctuque sagittabant, vulnerabant, & occidebant de nostris: alia autem pars undique obsidebant civitatem, ita quod nullus nostrorum de civitate audebat exire, aut intrare nisi in nocte, & occulte: ita enim eramus oppressi, & obsessi ab illis paganis inimicis Dei & sanctæ Christianitatis, quorum numerus fuit innumerabilis: istique profani inimici Dei ita tenebant

Digitized by Google

nos inclusos in civitate Antiochiæ, quod multi ex nostris fuerunt mortui fame, quoniam parvus panis vendebatur unum byzantium. De vino autem non loquamur. Equinas carnes, aut asininas quidam manducabant & vendebant. Vendebant gallinam quindecim solidos, ovum duos solidos, unam nucem, unum denarium; folia ficus & vitis & arborum manducabant. Alii coria caballorum, & asinorum, & camelorum, atque boum sive bubalorum sicca decoquebant. Omnes anxietates & angustias nominare nequeo, quas passi sumus pro Christi nomine, & pro sancti Sepulcri via deliberanda. Prædictas autem tribulationes, & fames atque timores passi sunt servi Dei per viginti sex diebus.

NOTA. LXXVI. Impudens itaque & abominabilis Stephanus Carnotensis Comes, qui erat caput nostrum, quem omnes nostri majores elegerant, ut esset nostrorum ductor, maxima fingens se gravari infirmitate, priusquam Antiochia fieret capta, turpiter recessit ad quoddam castrum, quod vocatur Alexandreta. Nos itaque cotidie præstolabamur eum, quatenus veniret, nobis in adjutorium. At ille, postquam audivit gentem Turcorum circumcingentem atque obsidentem nos, latenter ascendit super proximam montaneam, quæ eminebat super omnes montes, qui erant in circuitu ejus prope Antiochiam: vidensque innumerabilia tentoria, repente correptus timore nimio una cum suo exercitu turpiter aufugit cum magna festinatione, veniensque ad suum castrum exspoliavit illud, & celeri cursu versus Constantinopolim impudenter iter vertit. Quod postquam obviavit Imperatori ad Filomenam, accessit ad eum, & seorsum vocavit eum dicens: Scias re vera, quoniam Antiochia capta est, & castrum adhuc minime captum est, nostrique omnes in gravi oppressione obsessi sunt, & (ut puto) a Turcorum manibus jam interfecti sunt. Revertere ergo retro quam citius potes, ne forte ipsi inveniant te, ac gentem, quam tecum ducis.

LXXVII. Tunc Imperator timore perterritus clam vocavit Guidonem, fratrem domini Boamundi, omnesque alios, & ait illis: Quid faciemus? ecce omnes nostri in arta obsessione tenentur in Antiochia, & forsitan in hac hora omnes Turcorum manibus mortui sunt, aut in captivitatem deducti, sicut iste infelicissimus comes impudenter fugiens narrat. Si ergo vultis, revertamur retro celeri cursu, ne & nos moriamur

repentina morte, quemadmodum & illi mortui sunt. Cumque frater domini Boamundi Guido honestissimus miles hanc audivit fallaciam, statim cum omnibus cœpit plorare, & ululare vehementissimo planctu, & una voce omnes dicebant: O Deus verus trinus & unus, quam ob rem hoc fieri permisisti? cur populum sequentem in manus inimicorum incidere permisisti, & viam tui itineris tuique Sepulcri liberantes iam cito perire permisisti? Certe si hoc verum est quod ab istis nequissimis audivimus, nos & alii Christiani derelinquimus te, & non amplius rememorabimus, & nullus ex nobis audebit ulterius invocare nomen tuum. Et fuit hic sermo valde inhonestissimus in tota illa militia, ita quod nullus eorum audebat jam, neque Archiepiscopus, neque Episcopus, neque presbyter, neque clericus, neque quisquam laicus Christi invocare nomen per plures dies.

LXXVIII. Nemo namque poterat consolari Guidonem, plorantem, & plaudentem manibus, suosque frangentem digitos & dicentem: Heu me, domine mi Boamunde, honor & decus totius mundi, quem universus orbis timebat, atque amabat! heu me tristem, qui non merui videre tuam honestissimam speciem! nam nullam rem magis videre desiderabam: heu quis mihi det ut ego moriar pro te, dulcissime amice, & frater domine! Cur ex utero meæ exiens matris non statim mortuus fui! Cur ad hanc lugubrem perveni diem! cur non necatus fui in mari! cur ex equo non cecidi fracto collo, recepique repentinum interitum! utinam tecum recepissem finem. Cumque omnes accurrissent ad eum, & consolarentur eum, ut jam finem daret planctui; reversus in se, & dixit: Forsitan creditis huic cani vilissimo militi, de quo numquam audivi loqui, quod ipse in militia fecerit aliquod laudabile factum: sed turpiter & inhoneste recedit sicut nequissimus & infelix, & quicquid miser nunciat, sciatis per omnia falsum esse. Interea jussit Imperator suis hominibus dicens: Ite & conducite omnes homines istius terræ in Bulgariam, & exspoliate, & devastate universa hæc loca, ut cum venerint Turci nihil possint reperire. Volentes nolentesque nostri reversi sunt retrorsum, dolentes & mærentes amarissime usque ad mortem. Fueruntque mortui multi ex Peregrinis, qui erant languentes in nimia ægrotatione: quique fortiter non prævalebant militiam sequi, remanebant morientes in via, & omnes alii reversi sunt Constan-

tinopolim: nunc revertamur ad priorem ſermonem.

LXXIX. Nos igitur auditis ſermonibus illius, qui hanc nobis Chriſti revelationem retulit per Apoſtoli verba, ſtatim feſtinavimus ad locum eumdem, ubi demonſtravit homo ille: & foderunt ibi tredecim homines a mane uſque ad veſperam; & idem homo invenit lanceam, quemadmodum indicaverat: & acceperunt illam cum magno gaudio & timore, fuitque orta immenſa lætitia per totam urbem. Continuo ab illa hora accepimus inter nos conſilium belli. Porro ſtatuerunt omnes majores noſtri conſilium, quatenus nuntios mitterent inimicis Chriſti Turcis, ut eos interrogarent ſecuro eloquio, quam ob rem ſuperbiſſime in Chriſtianorum introiſſent terram, & cur caſtrametati eſſent in ea, & quare Chriſti ſervos occiderent, & conquaſſarent. Cumque jam finis eſſet dictis, invenerunt quoſdam viros, quos Petrum Eremitam & Orlinum vocabant, illiſque dixerunt hæc: Ite ad Turcorum exercitum, & diligenter narrate eis, & interrogantes eos, cur audacter, & ſuperbiſſime in Chriſtianorum introierunt terram, & noſtram. Illi ergo nuntii abierunt, & venerunt ad profanum collegium, dicentes univerſa verba Curbanæ, & aliis ita: Satis mirantur noſtri majores, quam ob rem ſine timore, ac ſuperbiſſime in Chriſtianorum introiſtis terram illorum: forſitan ideo huc veniſtis, quod per omnia vultis effici Chriſtiani, & creditis in unum verum Deum, quem nos in Trinitate colimus. Si vero propter hoc minime huc veniſtis, rogant vos humiliter omnes noſtri majores pariter, quod velociter recedatis a Dei terra, & Chriſtianorum, quam beatus Petrus apoſtolus jam dudum prædicavit, & ad Chriſti culturam revocavit. Et illi permittunt vobiſcum adhuc reduci omnia veſtra, ſcilicet equos & mulos, aſinos & camelos, oves quoque & boves, & alia omnia ornamenta permittent vobiſcum ubicumque volueritis deferre.

LXXX. Tunc Curbanas, princeps militiæ Soldani Perſiæ, cum omnibus aliis plenis tumida ſuperbia, feroci reſponderunt ſermone. Deum quippe veſtrum, & veſtram Chriſtianitatem nec optamus, nec volumus, voſque cum illis omnimodo reſpuimus. Sed valde miramur, quam ob rem majores veſtri, quos vos memoratis, terram, quam abſtulimus proſpere ac prudentiſſime effeminatis gentibus, illi vocant ſuam. Revertimini ergo quantocius, & dicite veſtris majoribus, quod

quod si per omnia cupiunt effici Turci, & Deum quem coluut abnegare, & leges suas spernere; nos illis hanc, & satis plus dabimus terram, & civitates, & castella, & tot equos, quod nemo vestrorum remanebit pedes: sed erunt omnes effecti equites, sicuti & nos sumus; & habebimus eos semper in amicitiam. Sin autem, sciant se capitalem subire sententiam, aut ducti Corosanum in vinculis, captivitate perpetua servient nobis nostrisque infantibus. Nuntii itaque nostri velociter reversi sunt retrorsum, referendo hæc omnia, & quemadmodum responderat eis gens crudelissima.

LXXXI. Fertur Orluinus utramque scisse linguam, & fuisse interpretem Petro Eremitæ. Interea exercitus nostri utraque tremefacti parte ignorabant quid potius facerent. In una parte coangustabat eos cruciabilis fames: in alia constringebat timor Turcorum. Tunc conversi ad Dominum, prædicaverunt jejunium. Tandem triduano jejunio expleto, & processionibus celebratis de una ecclesia ad aliam, de illorum peccatis confessi & absoluti, fideliter corpore & sanguine Christi communicati sunt, & fecerunt immensos cereos ecclesiæ sancti Petri, & Genitricis Dei; datisque eleemosynis, fecerunt celebrari Missas. In illa quoque die vendebatur modicum panis uno byzantio, & facto bello vendebatur pro uno denario. Deinde stabilitæ sunt sex acies intra civitatem. In prima acie fuit Ugo magnus cum Francigenis & Flandrensi Comite. In secunda Dux Gottifredus cum suo exercitu. In tertia fuit Robertus Normannus simul cum sua multitudine. In quarta Podiensis Episcopus portans secum lanceam Salvatoris cum suo exercitu, & cum illo gens Raimundi comitis sancti Ægidii, qui remansit sursum observare castellum pro timore Turcorum, ne descenderent in civitatem. In quinta fuit Tancredus cum sua gente. In sexta fuit vir sapiens Boamundus cum sua pulcherrima militia. Episcopi nostri, & presbyteri, & clerici, & monachi sacris vestibus induti, exibant cum crucibus, orantes & deprecantes Deum, ut nos salvos faceret, & nos custodiret ab omni periculo & ab omnibus malis. Alii stabant super murum civitatis, tenentes sacras cruces in manibus suis, signando & benedicendo nos. Nos ita ordinati, atque signo crucis protecti, incœpimus exire de civitate per portam, quæ est ante machomariam.

LXXXII. Postquam Curbanas vidit Francorum acies

tam pulcre ordinatas, unam post aliam, vocavit quemdam Ammirarium qui de civitate exierat, dixitque illi: Nonne dicebas, quod Franci numquam erant bellaturi nobiscum? Exivit ergo ille & vidit honorabiles acies & dixit: Certe non fugiunt Franci, sed firmiter veniunt prœliari nobiscum. Et timens valde Curbanas, mox mandavit suo Ammirario, qui omnia in sua habebat custodia, ut si ille videret ignem accensum in capite exercitus, protinus præconiaret omnem exercitum ut rediret retro, sciendo Turcos amisisse bellum. Continuo Curbanas cœpit paulatim redire retro contra montaneam; nostrique paulatim persequi. Deinde divisi sunt Turci: una pars ibat contra mare, & alii steterunt illic, putantes nos includere inter sese. Videntes hoc nostri fecerunt similiter. Illic fuit ordinata septena acies ex acie Ducis Gottifredi, & Comitis de Normannia, & caput illius fuit Comes Rainaldus. Hanc mandaverunt obviam contra illos, qui veniebant a mari. Turci autem bellaverunt cum illis, sagittando multos ex eis. Aliæ autem turmæ ordinaverunt se a flumine usque ad montaneam, quod distat per duo miliaria. Cœperunt autem Turcorum turmæ ex utraque exire parte, nostrosque omnes circumcingunt jaculando, sagittando, vulnerando. Interea exierunt de montaneis innumerabiles exercitus, sedentes super equos albos, quorum vexilla omnia erant candentia. Videntes itaque nostri hunc exercitum, ignorabant penitus qui essent, donec cognoverunt esse adjutorium Christi; cujus sancti agminis ductores fuerunt sanctus Georgius, Mercurius, & Theodorus. Hæc verba procul dubio credenda sunt, quia plures ex nostris hoc viderunt. Illi autem Turci, qui stabant in parte maris, videntes quod non possent amplius sufferre, miserunt ignem in herbam: ut videntes illi, qui erant in tentoriis, inciperent fugam. At illi cognoscentes hoc signum, arripuerunt omnia honorabilia spolia, & fugerunt. Nostri vero paulatim equitabant, ubi illorum virtus erat, scilicet ad eorum tentoria. Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Ugo Magnus equitabant juxta aquam, ubi virtus illorum erat. Isti primitus signo crucis muniti unanimiter invaserunt illos. Exclamaverunt autem Persæ, & Turci: nos vero invocantes Deum vivum & verum, equitavimus contra illos, & sic in nomine Jesu-Christi, & sancti Sepulcri incœpimus bellum, & Deo adjuvante devicimus eos. Turci quippe tremefacti; arripuerunt fugam; nostrique illos persecuti sunt usque ad eo-

rum tentoria, sternendo & interficiendo. Magis itaque milites Christi amaverunt illos persequi, quam ulla spolia quærere: & persecuti sunt eos usque ad Pontem-ferreum, ac deinde usque ad Tancredi castellum. Illi autem dimiserunt papiliones suos, aurum, & argentum, & ornamenta multa, oves, & boves, equos, & asinos, & mulos, & camelos, frumentum, vinum, & farinam, & alia multa, quæ nobis erant necessaria.

LXXXIII. Armeni & Suriani, qui habitabant in illis partibus, audientes nos superasse Turcos, cucurrerunt ad montaneam, obviantes illos, & quantos potuerunt comprehendere interfecerunt. Nos autem reversi sumus in civitatem cum magno gaudio, laudantes & benedicentes Deum, qui dedit victoriam populo suo. Ammirarius itaque, qui castellum custodiebat, videns Curbanam & omnes alios fugisse ex campo ante Francorum gentem; valde timens, cum magna festinatione petebat Francorum vexilla. Comes igitur sancti Ægidii, qui illic adstabat ante castellum, jussit ei suum porrigi vexillum. Ille autem recepit illud, & diligenter misit in arce: ipsa vero hora venit vir venerabilis Boamundus, deditque suum vexillum. Ille autem accepit illud vexillum cum magno gaudio, & pactus est Ammirarius cum domino Boamundo, quod illi homines qui vellent Christianitatem recipere, remanerent cum eo; & qui vellent abire, sanos & absque ulla læsione abire permitteret. Consensit ille quicquid ei Ammirarius postulavit, & misit suos servientes continuo in castellum.

LXXXIV. Non post multos dies baptizatus est Ammirarius cum illis, qui Christum cognoscere & colere voluerunt: qui autem suos voluerunt retinere errores, fecit eos dominus Boamundus conduci, sicut promiserat, usque in Sarracenorum terram. Post hæc jussit ut adduceretur Curbanæ tentorium in civitatem, & jussit ut liberarentur illi Christiani, qui illic erant capti & ligati; & fecit Curbanæ tentorium per mare conduci Barim ad sanctum Nicolaum, ut lætaretur omnis christiana plebs de triumpho, quem dedit populo suo Dominus super paganorum gentem, præstante Domino nostro Jesu-Christo, cui est honor, & gloria per infinita sæculorum sæcula. Amen. Hoc prœlium factum est in quarto Kalendas Julii, in vigilia Apostolorum Petri & Pauli.

Digitized by Google

LXXXV. Et cum jam Deo summo & vero, trinoque & uno dignas referremus grates, & inimici nostri per omnia devicti essent, huc & illuc fugientes, alii semivivi, alii vulnerati in vallibus, & in nemoribus, & in arvis, & in viis deficiebant mortui. Populi autem Christi, scilicet victores peregrini, reversi sunt gaudentes & exultantes felici triumpho in civitatem. Tunc congregati sunt omnes majores, & ordinaverunt concilium, quemadmodum hunc valerent regere & conducere populum, usque dum peragerent sancti Sepulcri iter, pro quo usque huc fideliter multa passi erant incommoda. Inventum itaque est in concilio, quod statim nullo modo in paganorum introissent terram, eo quod valde in æstivo tempore arida & inaquosa est. Novissime statuerunt quiescere usque Kalendas Novembris, videlicet ad omnium Sanctorum sollemnitatem: ac deinde, quia hiemali tempore conveniens esset per illa loca intrare, cum gaudio viam sancti Sepulcri urbem gaudentes ire inciperent.

LXXXVI. Omnes pariter hoc laudaverunt consilium; quod nimis honestum esset ad faciendum, scilicet terminum illum esse expectandum. Denique divisi sunt nostri Principes; & unusquisque profectus in suam terram, morabatur usque dum appropinquaret eundi terminus. Feceruntque præconiari per universam civitatem, ut si aliquis egenus esset ibi, qui auro & argento careret, atque cum illis manere vellet, libenter retineretur ab eis. Erat autem ibi quidam honestissimus miles de exercitu sancti Ægidii Comitis, cui nomen Raimundus Piletus: hic plures retinuit homines, videlicet equites & servientes. Egressus est itaque ille, & cum eo Raimundus Vicecomes de Taurina, & Galferius * *Dasturs* cum suis exercitibus, & prudentissime ac viriliter intraverunt in Sarracenorum terram, & profecti sunt ultra duas civitates, & pervenerunt ad quamdam civitatem, cui nomen Talamaniz, quam civitatem habitatores illius, scilicet Suriani, confestim & sponte se eis dederunt. Cumque essent ibi omnes per octo dies, venerunt nuntii ad eos dicentes: quod hic prope nos est quoddam castrum Sarracenorum plenum multitudine. Ad hoc ergo omnes ierunt iidem Christi servi, & undique invaserunt illud; & continuo ab illis captum est cum Christi adjutorio. Apprehenderunt igitur omnes illius colonos, & occiderunt

illos, qui Christianitatem nequaquam recipere voluerunt: sed illos qui Christianitatem cognoscere voluerunt, conservaverunt vivos. Reversi sunt autem nostri Franci cum gaudio ad pristinam civitatem.

LXXXVII. Tertia vero die exierunt, & venerunt ad quamdam civitatem, cui nomen Marra, quæ erat prope illos. Erant ibi multi Turci & Sarraceni, & Arabes ab *Aleph* civitate, & ab omnibus civitatibus congregati, quæ in circuitu ejus erant. Exierunt ergo barbari contra illos ad bellum, nostrique putabant luctari cum illis: sed illi statim arripuerunt fugam. Et tamen per totum diem unum ad invicem invadebat unus alium usque ad vesperam. Æstus namque erat immensus: nequibant autem jam nostri sufferre tantam sitim, quia nullatenus ibi ad bibendum aquam invenire poterant; ideoque voluerunt ad suam civitatem redire. Tunc Suriani & minuta gens mox ceperunt fugam retrorsum, quia illi erant sine aliquo ductore, ceu oves non habentes pastorem. Ut autem Turci viderunt illos fugientes, confestim cœperunt illos sequi: multique ex nostris reddiderunt illic felices animas Deo, pro cujus amore illic congregati erant. Hæc occisio fuit facta v. die stante mense Julii. Reversi sunt denique Franci in suam civitatem, fueruntque ibi cum suis exercitibus per plures dies.

LXXXVIII. Neque hoc prætereundum puto, quod in Assumptione sanctæ Mariæ, dum starent ambo Raimundi cum suis exercitibus in eadem civitate jam supra dicta cum fiducia & securitate, congregati simul multi Turci, Arabes, & Sarraceni ab *Aleph*, & aliis castris illius montaneæ, veneruntque occulte illuc, & irruerunt super eos. Tunc ambo Raimundi cum suis exercitibus videntes hanc excommunicatam congregationem, signo crucis undique munientes se se, Christi invocato nomine audacter irruerunt super eos: qui continuo audito Christi verbo, arripuerunt fugam, & occiderunt nostri ex illis septem, & retinuerunt decem pulcherrimos equos. Alii autem qui in Antiochena remanserant civitate, steterunt cum magno gaudio & lætitia: quorum rector & pastor exstitit Podiensis Episcopus, qui nutu Dei atque voluntate a gravi ægritudine captus est, &, ut Dei voluntas fuit, migravit ab hoc sæculo, & in pace requiescens obdormivit in Domino, in Abrahæ videlicet, & Isaac, & Jacob

Digitized by Google

sinu receptus in Kalendis Augusti, scilicet in festo sancti Petri ad Vincula, cujus speciosissima anima in cælis exultat cum Angelis: unde maxima angustia, & tribulatio, & immensus dolor fuit in tota Christi militia: quia ille erat sustentamentum pauperum, & consilium divitum. Idemque ordinabat clericos, & prædicabat, & submonebat milites, & dicebat illis: *Prudentissimi milites vestras fideliter date decimas de cunctis rebus, quæ super Sarracenos apprehendistis, vestris cappellanis. In quatuor partes dividite decimas, scilicet duas pauperibus, & unam Episcopo, & quartam presbyteris, qui vobis officium impendunt: quia nemo ex vobis salvari potest, nisi honorificet & reficiat pauperes clericos; vosque non potestis salvari sine illis, & illi absque vobis vivere nequeunt. Oportet igitur ut ipsi cotidiana flagitatione Deum pro vestris delictis orent: quem vos offenditis in multis, quod numquam esse deberet. Et vos oportet illos tegere, & nutrire: quia nesciunt perquirere neque invenire, sicut vos scitis. Ergo egomet rogo vos, ut pro Dei amore eos diligatis, & in quantum potestis eos sustineatis.*

LXXXIX. Non post multum vero temporis vir venerabilis Comes sancti Ægidii intravit in Sarracenorum terram, & pervenit ad quamdam civitatem, quæ dicitur Albara: quam invasit una cum suo exercitu, eam continuo apprehendit, & occidit ibi plures Sarracenos, masculos videlicet, & feminas. Quam ut in suo continuit imperio, ad Christi revocavit fidem. Continuo cœpit quærere cum suis sapientissimis viris, ut Episcopum in ea urbe devotissime ordinaret, qui residuum populi ad Christi culturam fideliter revocaret, & de domo diabolica templum Deo vivo & vero, & oracula sanctorum cito consecraret. Novissime elegerunt quemdam honorabilem ac sapientissimum virum, & duxerunt illum in Antiochiam ad consecrandum: factumque est ita.

XC. Appropinquante autem termino, videlicet omnium Sanctorum festo, regressi sunt omnes majores in civitatem Antiochiæ. Boamundus autem qui erat in Romaniæ profectus partes, infirmitate gravante eum, prohibitus fuit interesse ad prædictum positum terminum. Cum vero illud tempus advenit, quo equitare potuit, continuo ad civitatem, in qua alii erant congregati, advenit. Omnes itaque cœperunt quærere, qualiter sancti Sepulcri iter valerent peragere, dicentes: Quoniam appropinquavit eundi terminus, nulla mora nos amplius conturbet,

Boamundus vero requirebat cotidie compleri suam conventionem, quam omnes promiserant ei, scilicet de subjicienda civitate. Magis autem querebatur de sancti Ægidii Comite, qui ad conventionem emollificare erga Boamundum se nolebat: eo quod ipse Comes timebat se perjurare circa Imperatorem. Tamen sæpe fuerunt congregati ad justum faciendum in sancti Petri ecclesia. Boamundus enim recitavit suam conventionem, & suum ostendebat computum. Comes sancti Ægidii similiter sua ostendit verba, & jusjurandum, quod fecerat Imperatori cum Boamundi consilio. Episcopi, & Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Comes de Normannia, & alii majores, ab aliis segregati sunt, & intraverunt ubi cathedra sancti Petri est, ut illic judicium inter utrumque decernerent. Postea vero timentes, ne sancti Sepulcri via negligeretur, nolebant justum aperte dicere. Ait autem Comes sancti Ægidii: Potiusquam via sancti Sepulcri remaneat, si Boamundus nobiscum una venire voluerit, quicquid nostri Patres, videlicet Dux Gottifredus, & Flandrensis Comes, & Robertus Normannus, & alii magnates laudaverint, ego utique fideliter consentiam, salva Imperatoris fidelitate. Hoc totum laudavit Boamundus, & promiserunt ambo in manibus Episcoporum, quod sancti Sepulcri via nullo modo fieret disturbata.

XCI. Tunc accepit Boamundus consilium cum suis hominibus, quomodo muniret castrum urbis de hominibus & victu: & Comes sancti Ægidii similiter accepit cum suis hominibus, quomodo muniret palatium Cassiani Ammiratii, & turrem, quæ est super portas pontis, qui est in parte portæ sancti Symeonis, de hominibus & victu, qui non deficerent longo tempore: & ita nolebant stulte vel inconsulte dimittere regalem civitatem Antiochiam. Et venit per unam civitatem, quæ vocatur Subrea, & per aliam quæ vocatur Albara, & quarto die exeunte Novembris pervenit ad Matram civitatem, in qua maxima multitudo Sarracenorum, & Turcorum, & Arabum, & aliorum paganorum erat congregata; ipseque crastina die Comes invasit eam. Non post multum temporis Boamundus cum suo exercitu secutus est Comitem, & ad eum applicatus est in die Dominico. Secunda vero feria vehementer & nimis fortiter invaserunt undique civitatem tam acriter, quod scalæ stabant erectæ ad murum civitatis; sed tam maxima paganorum virtus erat, quod nostri in illa die illis nihil nocere potuerunt.

Digitized by Google

XCII. Videntes quod frustra laborabant, jussit Raimundus Comes sancti Ægidii fieri quoddam ligneum castrum nimis forte & valde altum, quod castrum ingeniatum atque ædificatum erat super quatuor rotas, super quod stabant plures milites, & Hemirandus venator tubam fortiter sonando: subter vero erant armati milites, qui illud promoverunt usque prope civitatis murum juxta quamdam turrem. Tunc videns hoc gens pagana, statim fecit instrumentum, cum quo jactabat maximos lapides super nostrum castrum, ita quod pæne nostri milites conquassabantur. Et similiter adhuc ruebant græcos ignes super illud, eo quia putabant illud incendere & dissipare. Castrum vero nostrum imminebat super omnes muros civitatis. Milites igitur Christi, qui erant sursum in solario superiori, videlicet Guilielmus de Monte-Pislerio, & alii multi, jactabant immensos lapides super illos, qui stabant in civitatis muro, & ita percutiebant eos super clypeos, quod cum clypeo inimicus cadebat in civitatem mortuus. Isti sic faciebant, & alii tenebant in hastis honorabilia vexilla, & cum lanceis & armis ferreis putabant illos trahere ad se: & sic prœliati fuerunt usque ad vesperam. Post castellum stabant presbyteri & clerici sacris vestibus induti, orantes Dominum, ut suum defenderet populum in sancta Christianitate exultantem & paganitatem deponentem. In alia vero parte certabant nostri milites cotidie cum illis, erigentes scalas ad murum civitatis: sed virtus paganorum erat tanta, quod nihil proficere poterant nostri. Tamen Gofferius de *Lasturs* primus ascendebat per scalam in murum: sed fuit fracta scala præ multitudine aliorum. Tunc Gofferius confestim apprehendit quamdam turrim, eique alii detulerunt adjutorium. Illi ergo, qui ascenderant, expediebant aliis murum: alii vero detulerunt aliam scalam, erexeruntque festinanter ad murum, & ascenderunt per eam multi equites, & pedites: tantique ascenderunt, quod vix capiebat eos murus. Sarraceni ergo tam robuste invaserunt illos per murum & per terram sagittando & jaculando, quod multi ex nostris timore perterriti demiserunt se per murum. Tamdiu vero illi prudentissimi viri, qui remanserunt in muro, sustinuerunt illorum instantiam, quamdiu alii, qui sub castro erant, foderunt murum civitatis. Videntes autem Sarraceni, quod nostri fodissent murum civitatis, statim timore perterriti ierunt in civitatem. Hoc totum est factum in die sabbati ad horam vesperæ, jam occidente

cidente sole, undecimo die intrante mense Decembri. Boamundus igitur fecit suum interpretem loqui Sarracenis majoribus, quod ipsi cum suis mulieribus, & infantibus, & aliis substantiis congregarent se in uno palatio, quod est supra portam, ipseque defenderet eos de mortali sententia. Intraverunt autem nostri omnes in civitatem, & quicquid boni invenire potuerunt in domibus & in foveis, hoc unusquisque ad suum dominium lucratus est. Facto autem die, ubicumque reperiebant quemquam illorum, sive masculum, sive feminam, capitalem continuo eis dabant sententiam. Nullus angulus civitatis deerat vacuus Sarracenorum cadaveribus. Boamundus quoque illos quos jusserat in palatium intrare, apprehendit, & abstulit omnia, quæ habebant, aurum, & argentum, & alia ornamenta, quæ illic habebant: alios fecit occidi, alios jussit conduci ad vendendum Antiochiam. Mora autem Francorum fuit in illa civitate per unum mensem, & quatuor dies: ibique fuit mortuus Oriensis Episcopus. Fuerunt ibi quidam ex nostris, qui non invenerunt sicuti eis opus erat, quantum ex longa mora, quantumque ex districtione famis, quod foris nihil nequibant ad capiendum invenire. Scindebant corpora mortuorum, eo quod in interioribus eorum inveniebant byzantios reconditos: alii autem cædebant carnes eorum per frusta, & decoquebant ad manducandum: alii quoque portabant ad plateam ad vendendum.

XCIII. Boamundus autem non potuit se concordare cum Comite sancti Ægidii, quod de eo quærebat: & iratus reversus est Antiochiam. Comes igitur Raimundus non diu moratus mandavit suos legatos Antiochiam Duci Gottifredo, & Flandrensi Comiti, & Roberto Normanno, & Boamundo, quod ipsi venirent ad Russam civitatem loqui cum eo. Veneruntque illuc omnes illi, & concilium fecerunt per tres dies, quo honeste possent tenere viam sancti Sepulcri, propter quam moti erant. Nequiverunt tamen Boamundus concordare simul cum Comite, nisi Comes Antiochiam ei dimitteret omnino. Sed noluit hoc Comes assentire pro fiducia, quam fecerat Imperatori. Comites itaque, videlicet Robertus Flandrensis, & Robertus Normannus, Dux Gottifredus, & Boamundus, reversi sunt Antiochiam: Comes vero Raimundus reversus est ad Marram, ubi peregrini erant. Mandavit suos homines, Guilielmum Ermingareum & alios, honestare palatium, & turrim,

quæ est supra pontis portam. Boamundus autem volens habere totam Antiochiam, ejecit omnes homines foras. Videns autem Comes Raimundus, quod nullus Principum vellet secum ire in sancti Sepulcri viam, exivit de Marra in die sancti Hilarii, & processit usque ad Caphardam; fuitque ibi per tres dies. Ideoque festinavit Comes ire ante alios, quia pauperes Peregrini moriebantur fame, & ille cupiebat illos conducere in illa loca, ubi feliciter vivere valerent. Illic adjunxit se Robertus Normannus Comiti Raimundo. Rex autem Cæsareæ multotiens mandaverat suos nuntios Comiti in Marram & Caphardam, ut cum eo pacem haberet: & ipse de suo pretio ei daret, & Christianos peregrinos diligeret, fiduciamque faceret quod per totum suum imperium peregrinis non offenderetur, & mercatum de corporalibus alimentis eis daret. Exierunt namque nostri, & venerunt hospitari juxta Cæsaream super flumen Farfar. Cumque vidisset Rex, Francorum contubernium tam prope civitatem fore hospitatum, in suo doluit animo, & jussit illis devetari mercatum, nisi cessarent a civitatis propinquis.

XCIV. Crastina autem die Rex Cæsareæ mandavit nostris duos Turcos, videlicet suos nuntios, qui eis monstrarent fluminis vadum, eosque conducerent ubi invenire possent ad capiendum. Denique venerunt in vallem quamdam subter quoddam castellum: illic deprædaverunt plusquam quinque milia animalia, & satis frumentum, & alia bona, unde valde fuit refecta tota Christi militia. Illud quoque castrum dedit se Comiti, eique donavit equos, & aurum purissimum, & juraverunt qui erant ibi castellani sua lege, quod peregrinis numquam nocerent amplius. Exinde pervenimus gaudentes hospitari ad quoddam Arabum castrum. Exivit igitur dominus castri, & concordatus est cum Comite.

XCV. Exeuntes vero inde pervenimus ad quamdam civitatem pulcherrimam, & omnibus bonis refertam, in quadam valle sitam, nomine Kephaliam. Habitatores vero illius audientes Francos venisse, dimiserunt civitatem, & hortos plenos oleribus, & domos plenas alimentis corporalibus, & fugerunt. Egressi nos tertia die ab illa civitate, transivimus per altam & immensam montaneam, & intravimus in vallem densam, in qua erat maxima ubertas. Pagana vero gens fugiebat in montes & in valles, & dimittebat domos, & casales, & castella plena omnibus bonis. Fuimusque ibi fere per quindecim dies. Hic

prope nos erat quoddam castrum, in quo erat congregata immensa paganorum multitudo, quod aggressi fuerunt nostri Peregrini: idque fortiter superassent, nisi Sarraceni jactassent foras immensas turmas animalium. Reversi sunt ergo nostri, deferentes omnia bona ad sua tentoria. Summo autem diluculo collegerunt nostri papiliones, & venientes ad castrum jam supradictum, obsidere illud putabant, & tentoria extendere. Sed gens pagana omnino dedit se se fugæ, & dimiserunt castrum. Intrantes autem nostri invenerunt ibi de rore cæli omnem abundantiam, scilicet frumentum, vinum, farinam, oleum, atque quicquid eis opus erat.

XCVI. Illic devotissime celebravimus festivitatem Purificationis sanctæ Mariæ, quæ est * pridie Kalendas Februarii. Venerunt autem illi nuntii de camela civitate, per quos Rex illorum mandavit Comiti, quod fideliter cum eo pacisceret, si ei placeret: & misit ei decem equos, & quatuor mulas, & aurum. Sed Comes ait nullo modo se cum eo pacem firmare, nisi ille Christianus conficeretur. Exeuntes autem de optima valle, pervenimus ad quoddam castrum, quod dicitur *Arche* in die lunis, scilicet secunda feria ad medietatem Februarii: circa quod tentoria tetenderunt: quod castrum plenum erat innumerabili paganorum gente, videlicet Turcorum, Sarracenorum, & Arabum, & Publicanorum: & mirabiliter munierant castrum illud, & defendebant se fortiter. Postea vero exeuntes ex nostris milites, ierunt contra Tripolim civitatem, quæ prope erat. Isti milites fuerunt, Raimundus de Taurina, & Petrus de Stillone, & Bego della Rivera, & Amanei de Lubens, & Guilielmus Buti, & Sicardus. Isti sex milites invenerunt sexaginta intra Turcos, & Sarracenos, & Arabes, & Curtos, qui habebant ante se collectos intra, homines & animalia amplius quam mille quingentos: quos signo crucis muniti audacter invaserunt, & Deo adjuvante mirabiliter superaverunt illos, & occiderunt sex ex illis, & sex equos apprehenderunt. De exercitu Comitis exierunt Raimundus Piletus, & Raimundus Vicecomes de Torina, & venerunt ante Tortosam civitatem, & aggressi fuerunt fortiter illam, quæ nimis erat munita de multitudine paganorum. Sero autem jam facto recesserunt in quemdam angulum: ibi hospitati sunt, feceruntque innumerabiles ignes, quasi totus Christi exercitus esset ibi.

* legi. postridie.

Digitized by Google

XCVII. Pagani autem timore perterriti nocte latenter fugerunt, & dimiserunt civitatem plenam omnibus bonis, & optimum portum secus mare habentem. Crastina autem die venerunt nostri, putantes undique invadere illam, eamque invenerunt vacuam. Intrantes vero habitaverunt in ea, usque dum obsessio posita fuit ante *Arche*. Prope istam est alia urbs, quæ dicitur Marecla. Ammirarius, qui eam regebat, pactus est cum nostris: & susceperunt nostros intra civitatem, & nostra vexilla. Dux Gottifredus, & Boamundus, & Flandrensis Comes venerunt usque ad Licheam civitatem. Inde separavit se Boamundus ab eis, & reversus est Antiochiam. Illi vero ierunt, & obsederunt quamdam civitatem, cui nomen Gibellum. Audiens itaque Raimundus Comes sancti Ægidii, quod innumerabilis paganorum gens rueret super nos, qui eramus in Tortosa ad tertium bellum, continuo consiliatus cum suis hominibus mandavit illis majoribus, qui in obsessione Gibelli erant, quatenus nobis subvenirent. Statim illi audientes hoc, pacti sunt cum Ammirario Gibelli, & fecerunt pacem cum eo, & ceperunt argentum, & aurum: & dimiserunt civitatem, & venerunt usque ad nos in adjutorium: sed illi, de quibus timebamus, minime venerunt ad bellum contra nos. Venientes itaque illi Comites hospitati sunt ultra flumen, ibique obsederunt castrum illud. Non post multos dies equitaverunt nostri contra Tripolim, & invenerunt extra civitatem Turcos, & Arabes, & Sarracenos: quos invaserunt continuo, miserunt illos in fugam, & occiderunt maximam partem nobilium civitatis. Tanta autem fuit paganorum occisio & sanguinis effusio, quod etiam aqua, quæ in civitate fluebat, videbatur rubeas facere cisternas illorum sanguine. Unde nimis fuerunt illi tristes ac dolentes: jam vero erant tanto exterriti timore, quod nullus eorum audebat exire extra civitatis portam. Alia autem die equitaverunt nostri ultra vallem, & invenerunt boves, & asinos, & oves, & multa animalia: camelos vero deprædaverunt fere * tres. Castrum autem illud supradictum per tres menses, minus una die, obsedimus, ibique Pascha Domini celebravimus. Naves quoque nostræ venerunt prope nos in quemdam portum, quamdiu fuimus in illa obsessione, deferentes nobis maximum mercatum, scilicet frumentum, vinum, & carnem, & caseum, & hordeum, & oleum; unde nimia ubertas fuit in tota militia. In illa tamen

* al. tria milia.

obsessione acceperunt sanctum martyrium plures ex nostris, Pontius de Balau, & Anselmus de * Rilomundo, & Guilielmus Picchardus, & alii quos nominare nequeo. Rex interea Tripolis sæpe mittebat nuntios nostris principibus, ut dimitterent castrum, & cum eo concordarent se. Audientes itaque hoc nostri majores, videlicet Dux Gottifredus, & Raimundus Comes sancti Ægidii, & Robertus Normannus, & Flandrensis Comes, & videntes fructus novos properasse, quoniam in medio Martio manducabamus novellas fabas, & in medio Aprili novum manducabamus frumentum: tunc consiliati sunt Jerosolymitanum cum novis fructibus explere iter.

* al. de Ribodimonte.

XCVIII. Discessimus igitur a castro facientes pactum, & pervenimus Tripolim in sexta feria, quatta-decima die intrante Madio: ibi fuimus per tres dies. Concordatus tandem est Rex Tripolis cum principibus nostris. Continuo dissolvit plusquam trecentos peregrinos, qui illic capti erant, & dedit illis quindecim byzantos, & quindecim equos magni pretii: & pepigit cum illis, quod si ipsi Ammirarium Babyloniæ, qui eis bellum parabat, devincere possent, & Jerusalem apprehendere, ille Christianus efficeretur, & terram ab eis recognosceret: talique modo nos discessimus a civitate illa in secunda feria medii Madii, & transivimus per viam artam & arduam tota una die ac nocte, & pervenimus ad castrum, cui nomen *Bethlon*. Dein appropinquavimus civitati, quæ dicitur Zebari, secus mare, in qua passi fuimus nimiam sitim: & sic defessi pervenimus ad flumen, cui nomen *Bray*. Deinde transivimus nocte ac die Ascensionis Domini per montem quemdam, in quo via est nimis angusta. Illic putavimus inimicos insidiantes nobis invenire: sed Deo annuente nullus illorum properare audebat se ante nos. Præcedentes itaque nos nostri equites liberaverunt ante nos viam illam, & applicuimus ad civitatem juxta mare, quæ vocatur *Barruhec*: & de illa venimus ad aliam civitatem, quæ dicitur Sagata; & hinc ad aliam, quæ dicitur Sur; & de Sur ad Acram civitatem; & de Acra venimus ad castrum, cui nomen Cayphas: ac deinceps hospitati fuimus juxta Cæsaream, ibique Pentecosten celebravimus, tertia die exeunte Madio. Deinde venimus ad civitatem, quæ vocatur Ramora, quam Sarraceni vacuam dimiserunt propter metum Francorum: juxta quam erat honorabilis ecclesia, in qua requievit pretiosissimum sancti Georgii corpus, qui illic a perfidis pa-

ganis pro Christi nomine feliciter martyrium suscepit. Continuo consiliati sunt nostri majores, uti illic devotissime eligerent Episcopum, qui hanc custodiret & regeret ecclesiam. Cui suas dederunt decimas, & auro argentoque honorabiliter ditaverunt eum, & animalibus, & equis, quo honestissime vivere posset simul cum illis, qui cum eo essent. Remansit itaque Episcopus illic cum gaudio.

XCIX. Per idem tempus legati a Babylonia revertuntur, quos Boamundus aliique Principes ab exordio obsidionis Antiochenæ illuc direxerant, reddituros ex parte ipsorum responsa congruentia verbis, quæ eisdem Rex Babylonius miserat. Nam ipse audito quod Franci venientes jam Antiochiam obsiderent, timens ne ea capta atque Jerusalem, super se irruerenr, dolose eis citius promisit, ut si vellent, ipse eorum socius in omnibus, immo frater fieri cuperet, opemque eis in cunctis deferret; terrasque, quas habebat, vel cum eis communiter haberet, vel ab ipsis eas ex tunc se tenere cognosceret. Hoc autem illis ideo misit, ut hac occasione legati ipsi totum exercitum, qualis quantusque esset, vel quid agerent, quidque essent inantea acturi explorantes, omnia cum reverterentur sibi notificarent. At Francorum Principes, doli ipsius ignari, singulis singulos nuntios simpliciter remittunt, annuentes per eos omnia quæ ipse mandaverat. Qui cum ad eum venissent, per unum jam ab eo annum quamquam honorifice retenti, licentiam ad suos regrediendi habere numquam potuerunt. Sed cum Deo post placuisset, ut redeundi optionem a Rege acciperent, capta jam Antiochia, Marraque dein eversa; tandem cum magnis muneribus, quæ Rex ipse singulis Principibus miserat, conductu ipsius regressi sunt. Boamundo enim, quem plus omnibus aliis personabat, plus cunctis pretiosa munera contulit, videlicet sexaginta sciphatorum milia, & quinquaginta pallia imperialia, vasaque aurea plurima, atque tapetia nonnulla grandia ac splendidissima; ad ultimum equam velocissimam ingentissimi pretii, aureis laminis tota opertam. Duci vero Gottifredo sciphatorum quadraginta milia largitus est, palliaque triginta, atque nonnulla tapetia, vasaque aurea, & argentea plurima: inter quæ urceus aureus unus miro opere conditus erat, qui viginti libras auri appendebat. Ceteris vero singulis quibusque, secundum quod unumquemque decebat, singula munera præclara contulit. Qui videlicet legati quædam

tunc Christi magnalia, quæ in Babylone & Jerusalem oculis suis conspexerunt, fideliter recitabant, quæ opusculo huic inserere dignum ducimus ad laudem Dei in perpetuum commemoranda. Nulli igitur sit onerosum, quod facere aliquantulum digressionem videmur: quoniam si ea scripto memoriæ tradentur, multis revera profutura arbitramur.

C. Referebant namque, quia cum Babylonem venissent, invenerunt ibi Christianorum multos in vinculis teneri, inter quos Tarentinus, Belvacensis, Remensis, duoque alii Episcopi erant, atque simul cum eis Eremita quidam, Guilielmus nomine, vir religiosissimus sapientissimus, atque eloquentissimus. Porro in aula regia erat vir quidam, Ursus nomine, qui olim Barensium Episcopus fuerat, sed captus post in peregrinationis itinere Babylonem ductus est: sicque dein pœnis constrictus fidem Christianam negaverat. Rex enim valde eum diligebat, in tantum ut fere nihil sine ipsius consiliis ageret. Factum est autem, ut quadam die Regem adiens diceret ei: Si vis, inquit, legatos captivosque Christianos juste perimere ex fide sua, quam ostendere non possunt, deprehensi merito interfici poterunt. Fac ergo Episcopos illos, qui vincti tenentur, vocari; atque adstantibus aliis vinctis captivis, simulque cum ipsis Francorum legatis, ab eis sciscitare, utrum sit verum quod Christus eorum in Evangelio suo illis pollicetur: *Si habueritis*, inquit, *fidem, sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transfer te, & transferetur.* Si autem illud verum esse confitebuntur, ostendant ergo opere quod credunt. Si autem secundum quod credunt non agere poterunt, quod quidem certum est eos facere non posse; tali modo ipsi deprehensi, spectantibus cunctis tuis, ad confusionem Christianorum omnium merito interficientur. At Rex his auditis lætus effectus, Episcopos vinculatos, simulque Guilielmum Eremitam ante conspectum suum venire præcepit. Qui per interpretem eis loquens, ipsos interrogavit, si verbum illud quod Christus in Evangelio dixit, verum esse confiterentur, videlicet, *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transfer te, & transferetur.* Tunc Guilielmus pro omnibus respondens dixit ei: Hoc quidem Rex omnino verum esse fatemur, nec Christianus esse potest, qui hoc verum esse non credit. At Rex: Si, inquit, hoc verum esse creditis, volo ut opere me præsente probetur; alioquin præter legatos, vos cunctosque captivos capitibus plecti jubeo. Quo

Guilielmus audito, confidenter ait ad Regem: Dentur nobis trium dierum indutiæ, quibus Dominum deprecemur, ut quod a te a nobis exigitur, in ejus nomine demonstrare possimus. Concessis itaque, acceptisque indutiis, iterum ad vincula redire jubentur. Ceterum Guilielmus cum suos paventes, & quasi diffidentes aspiceret, ait ad illos: Nolite, fratres & domini mei, de verbo Christi quicquam diffidere, sed eum toto corde rogemus, quatinus verbum suum, quod locutus est, verum esse patefaciat, non nobis qui credimus; sed infidelibus, vel ad ipsorum conversionem, vel ad gloriam nominis sui. Si autem ei istud non agere placuerit, nos tamen verbum illud verum esse non negantes, pro ipsius fide morti succumbamus libenter, mercede æterna donandi.

CI. Triduo itaque jejunantibus illis & orantibus, ecce Rex mittens pro illis aliisque concaptivis, ad se eos venire fecit. Quibus Rex per transducem, legatis prædictis adstantibus, ait: Quid dicitis de hoc quod a me exigitur? Tunc Guilielmus Eremita clara voce constanter respondit: Quod, inquit, a nobis requiritur, nos in Christi nomine, qui verbum illud fidelibus suis ore suo protulit; opere vero monstraverimus. Tunc Rex congregatis multis magnatibus, cunctoque fere Babylonico populo, fideli & infideli, cum illis captivis, atque Francorum legatis, extra urbem non longe egreditur. Qui ad montem quemdam mediocrem veniens, Eia, inquit, Christicolæ, modo probabitur, utrum sit verum quod creditis. Nam aut vita modo vos comitabitur, aut mors amara nunc separabit. Tunc Guilielmus servus Dei in loco eminentiori, ut ab omnibus audiri posset, positus, clara voce ait: Audiat Rex, ac omnes dignitates Babylonis, universique populus fidelis & infidelis, qui Regis præcepto ad veritatem cognoscendam convenistis. Dominus noster Jesus-Christus, sicut verus Deus est, de Deo vero Patre ante omnia sæcula genitus, & post in fine sæculorum de Virgine verus homo factus, vere pro salute humani generis ad terras de cælo descendit, ac mori voluit: ita etiam non solum verbum hoc videlicet, *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis monti huic, Transfer te, & transferetur*; sed & quæcumque alia in Evangeliis locutus est, vera esse omnino constant. Cumque sic audientibus cunctis locutus fuisset, conversus ad montem ait: Ut ergo hoc quod dixi, & Regi, omnibusque, qui cum eo hic adstant, verum esse probetur, idcirco præcipio tibi mons in nomine

homine & virtute ipsius, qui natus est de Maria Virgine in Betleem, pro cujus amore hic vincti tenemur, & qui tentus est à Judæis in Jerusalem, ibique passus, mortuus, & sepultus in sepulcro, quod usque hodie ibi est; & tertia die resurrexit: deinde post quadraginta dies ascèndit in cælum; suisque discipulis postmodum Spiritum-sanctum dedit, eosque deinde prædicare fidem nominis sui per universum mundum misit; ut de loco tuo, quo es modo, movearis, & in alium locum mittaris. Cumque locum, quo mittendus esset digito suo designasset, omnesque fideles circumstantes cum lacrymis Deum exorantes respondissent, Amen, ecce subito tonitruum ingens factum est, ira ut omnes ex eo terrerentur: moxque mons statim de terra erigitur, atque usque ad locum designatum per aërem, qui utique tunc serenus erat, leviter incedens proicitur. Verum Ursus Apostata, qui Regi consilium dederat, videns tanta mirabilia amens effectus est, velutque mortuus in terra aliquantulum jacuit. Rex vero cum suis omnibus cernens tam magnum signum, valde obstupuit: qui etiam omnes captivos territus continuo absolvit, eisque munera contulit. Erat enim ingens gaudium non solum Christianis, qui vincti fuerant, verum etiam ceteris fidelibus indigenis, a quibus etiam viso tanto prodigio præ nimio gaudio lacrymæ effundebantur.

CII. Eo tempore Jerusalem Regi ipsi subdita erat, quam jam Regi Ægypti bellando abstulit, qui eam invasam, Christiano expulso dominio per sedecim annos tenuerat. Quam ob rem placuit ei, ut illuc tendens urbem ipsam, aliasque circa se civitates melius præmuniret: quatenus Christianis Principibus si super eas irruituri essent, obsistere valentes ab illis non caperentur. Cum ergo Jerusalem petisset, & cum eo legati ipsi Francorum, simulque captivi illi, qui superius dicti sunt, scilicet Tarentinus, Remensis, Belvacensis, duoque alii Episcopi, atque Guilielmus Eremita, putantes illum Jerusalem iccirco iturum, ut eam latinis Ducibus, sicut promiserat, subderet. Erat enim tunc quadragesimalis jejunii tempus. Deinde cum sollemnitatis paschalis dies appropinquasset, Rex prædictos captivos advocans ait illis: Non possum credere, quod sabbato vigiliarum Paschæ ignis ille, ut fertur, apud sepulcrum dominicum per semetipsum in lampadibus accendatur. Ad hæc Guilielmus Eremita, socii ejus, aliique indigenæ Christiani, verum esse illud firmiter asserebant. At Rex: Si verum est, inquit, quod

dictis, volo ut rei ipsius probatione me adstante atque cernente verum esse monstretur: ita tamen ut lampades a me ipso præparatæ ignem illum recipiant; sin autem, a me numquam alio modo verum esse credetur. Cumque Guilielmus ac socii ejus, ceterique fideles rem illam per virtutem Christi se penitus opere probaturos pollicerentur; Rex appropinquante sollemni die Paschæ lychinos tenues de ferri acie fabrefactos in lampadibus, quas ipse ante se aptari, oleoque repleri fecerat, sabbato mitti jussit. Ceterum Christiani cognoscentes quod lichynos ferreos in lampadibus Rex poni jusserit, in infidelitatem quamdam modice demerguntur. At Guilielmus Eremita, vir fide plenus, Deoque devotus, intuens eos in fide paululum hæsitare in ipsius firmitate fidei illorum animum verbis exhortatoriis consolidavit. Cumque omnes plus solito Dominum præcarentur, ut solitus ignis in lampadibus præparatis ad gloriam nominis sui accenderetur; repente hora nona cælitus ignis adveniens per omnes lampades in lychinis ferreis accensus est, atque ita in eis clarissime ardere cœpit, ac si papyri depilati fuissent. Tanto itaque miraculo divinitus ostenso, & Rex ingenti stupore atque ammiratione excipitur, & omnis plebs Christiana ut vidit dedit laudem Deo.

CIII. Post hæc vero Rex, Jerusalem aliisque civitatibus, quæ circumquaque erant præmunitis, prædictos qui secum venerant captivos, liberos abire dimisit; Francorumque legatis conductum suum tribuens, illos, sicut jam dictum est, cum muneribus, quæ singulis Principibus mittebantur, securos redire fecit: sicque eisdem Ducibus verbis suis delusis, Babylonem reversus est.

CIV. Sed pius Dominus, qui nolens peccatorum mortem tot signa infidelibus ut converterentur ostendit, servis suis, ut in ejus militia firmarentur, suæ stipendio servituris revelavit. Erat in exercitu illo quidam heros nobilis, cui genus atque honestas magnum contulerat nomen: cujus nimirum vocabulum Ansellus vocabatur. Is cum quadam die, meridiei hora, ut est consuetudo, lassa membra sopori dedisset, somnium vidit, quod experrectus sapienti viro Arnulfo vicepræsuli mox indicavit. Videbam me, inquit, per somnium super sterquilinium stare, unde palatium excelsum suspiciebam, cujus speciositas, celsitudo, materia, forma, soliditas, ornatusque quam maxime excellebat, cujus fundamentum marmore, ebore, argento

Digitized by Google

firmabatur: reliquum vero corpus auro prorsus & gemmis construebatur. Deambulabant per atria quæ erant in excelso personæ innumerabiles, qui speciosi, proceri, ornati, atque per omnia venusti proceres eminebant. Cumque perspicacius intuens ammirarer, deprehendi personas quasdam mihi præcognitas, quas militiæ hujus nostræ comites fuisse animadvertebam. Cumque corde studiosius inhiarem, si quis forte aditus mihi anhelanti conscendendi patuisset, apparuit quidam, cujus nomen atque figuram, locumque, & diem obitus recolo. Ille mihi, inquam, taliter ait: Anselle, cognoscis horum beatorum turbam? At ego respondens, Vix inquam agnosco. Tunc ille: Hi sunt, inquit, Jerusolymitæ, qui viam Dei, in qua adhuc & tu laboras, ab initio aggressi, a sæculo transmigrarunt, merueruntque haberé coronas perpetuas, ad quos tu quoque in proximo absque dubio eris ascensurus. Bonum certamen certasti, cursum consummasti. Ad hæc me stupefactum sopor cum visione dimisit. Unde domine precor, ut mihi timenti tua sapientia consulat. Tunc Arnulfus a viri pectore verbis consolatoriis metum excludens, monet illum confiteri peccata sua, pœnitentiam accipere, & post hæc Eucharistiam dominici corporis sumere: deinde ministris suis atque commilitonibus stipendia reddere. Cumque ille ejus monitis libenter obediens ista peregisset, jam intrepidus equum ascendens, circumdante eum militum caterva, circa muros oppidi, ut solitum est, deducebatur: cum subito silex improvisa de turribus elapsa, Anselli caput percutit, cerebrumque dispergit. Moxque milites labentem illum excipiunt, illucque corpus reportant cum lacrymis, unde modo ante gaudentes exierant. De quo dubium non est, quin anima ejus, sicut ei promissum fuerat, ad beatitudinem supernam ascendit.

CV. Sepulto itaque ut decuit tanto illustri viro, cum Latinorum exercitus nihil in obsidendo proficeret, immo Jerusalem via, propter quam potius venerant, penitus neglegeretur; Arnulfum vicepræsulem monent, quatinus Antiochiam citius revertens, Gottifredi Ducis, Robertique Flandrensis Comitis quietem longam increpet, eisque nunciet jam bellum Damascenorum adesse. Arnulfus autem ut erat semper promptissimus ad perquirendum reipublicæ commoda, libens scapham ascendens, propter hostilia tortuosa Heracliæ, Valoniæ, necnon *Gybel* civitatum vitanda,

tandem Laudociam pervenit, inde Antiochiam per multa pericula, paucis eum comitantibus. Tunc Principibus qua causa ad eos festinaverit insinuans, monet illos jam expergisci. Nam Damascenorum exercitum imminere dicebat: unde fratribus suis, qui eorum expectabant auxilium, mature succurrerent.

C V I. Accidit per idem tempus in Antiochia quoddam inopinabile prodigium, quod nec ante, nec post sæculum factum esse memini. Quadam die cum Boamundus ad cœnam sederet, Robertus Comes Flandrensis a dextra illius assistebat, Boloniensis autem a læva. Erat autem in eodem palatio multa plebis frequentia, quarum pars una cum eo discumbebat, altera vero ministrabat. Cumque post cœnam adhuc illi, ut sæpe fit, ad mensam loquentes sederent, Boamundus manu dextra cultellum librabat; quod cum Comes Flandriæ perspexisset, alludens sic ait: Quid sibi vult ô Princeps, quod tuus a te cultellus ita libratur? hæc quidem libratio sollicitum te fore significat. Hoc quidem tempus Antiochia capta, hoste superato, non eget curis: hæc hora gaudii est non curarum. Ad hæc Boamundus: Immo, inquit, domine Comes, alia res est. Non eram sollicitus, dum cutellum trutinabam: sed me illum librante hæc mihi cogitatio erat, quod hunc cereum, qui coram nobis ardet, cujus grossitudo ceteros excedit, in duos uno ictu dispertiri possim. Quod cum Comites audissent, visus est eis sermo illius delirus, utpote quem nulla facultas effectus sequi valeret. Quapropter subjecit, Flandrensis Comes: Fac ergo, Princeps, quod te facturum jactas; nam si verbum tuum effectus sequetur, chlamydem meam pro certo tibi ero daturus: sin autem, tuam mihi dabis. Pacto itaque utrimque concesso atque firmato, mox Boamundus accipiens cereum ex obliquo illum cultello, quem antea libraverat, semel ictu percutiens, per medium secuit. Cumque cereus ita divisus fuisset, mirabile dictu pars inferior a semetipsa ardere cœpit, sicut & superior. Quo viso miraculo omnes qui aderant, in stuporem versi sunt: unde & ipse Boamundus plurimum terretur. Deinde discurrente per populum hujuscemodi fama, ex omni atrio, omnique officina cuncti ad videndum accurrunt, quorum corda præ magnitudine signi non possunt expleri cernendo. Adhuc autem stupentibus illis at-

Digitized by Google

que mirantibus, ille cereus qui ſubito igne accenſus fuerat, ſubito quoque extinguitur. Hoc itaque prodigio ab aruſpicibus tunc portendebatur, quod ſi cera & flamma ſimul finem in ardendo feciſſent, longa hereditas, longaque ſucceſſio generis uſque ad finem ſæculi perducenda Boamundo promitteretur. Quia vero ignis ſubito in cera ardens ſubito extinctus eſt, futuræ ſobolis ſpes, ſed mox finiendæ pollicebatur. Quod ita in nece Boamundi junioris filii ejus completum vidimus: qui dum ad illam ætatem perveniſſet, qua principatum Antiochenum ex ſucceſſione paterna regere debuiſſet, non multo poſt, cum ad quoddam oppidum ingens atque munitiſſimum illud recepturus paucis comitatus iret, divertit in locum quemdam: ubi dum ſe omnino ſecurum cum ſuis eſſe putaret, a Turcis ſubito inſilientibus circumventus, poſt multos agones atque triumphos, quos jam in eis utpote adoleſcentulus exercuerat, capite gladio plexus cum pluribus ſuorum interiit. Viſa itaque tanta prodigii novitate Boamundus ſtupefactus chlamydem, quam Comes Flandrenſis ei jure debebat, non ſolum non exigit, verum etiam munere illum, eo quod in quibuſdam egebat, plurimo donat.

CVII. Denique cœna lætiſſime & copioſiſſime finita, cum alternatim tam de prodigii novitate, quam de Boamundi largitate nimium mirati fuiſſent, inſpirati ſancto Spriritu, quo inflammati tot labores graviter ſuſceperant, decernunt, quatinus imago Salvatoris auro ex puriſſimo efficiatur. Ad cujus exprimendam figuram omnis populus, ſecundum quod unuſquiſque, voluerit, aurum, vel argentum, vel gemmas, vel aliud quid, quod operi ipſi neceſſarium fuerit, offerat. Hujus itaque conſilii Arnulfus præ ceteris auctor prædicabat omnibus, quatinus ad conſtructionem ejuſdem imaginis, quam fiendam propoſuerant, operam darent. Ordinato itaque ad ſuſcipiendum munera Marchanenſi Epiſcopo, cum unuſquiſque oblatum veniret, ipſe manum dexteram elevans ſalutari ſigno eos benedicebat. Cumque opus celeriter conſummatum fuiſſet, decretum eſt, ut eadem imago, cum ad Sepulcrum Domini accederent, communi voto ibidem offerenda deportaretur.

CVIII. Jam quartus menſis obſidionis inchoabatur, cum Princeps tantarum morarum pœnitet, pudetque eos tamdiu fruſtra excubaſſe circa oppidolum illud, propter quod Jeru-

falem iter, pro quo magis venerant, ita negligeretur. Quocirca obſidionem illam ſupervacuam penitus dimittentes, Jeruſalem, pro qua magis peregrinati fuerant, adire unanimiter ex toto proponunt, a gentilibus illam Domino cooperante liberaturi.

CIX. Tancredus pernox caſtra movet ante lucanum, ſocios prævenit, Jeruſalem pervenit, muros circumvenit. Poſt hæc Bethleem veniens, a gentilium eam obſidione liberat, quæ per legatum ut ſibi ſuccurreretur pridie ad eum clamaverat. Deinde Jeruſalem eminus videns, poſitis in terram genibus eam gaudens ſalutat. Ave, inquit, Jeruſalem, tu quæ es gloria mundi, in qua Chriſtus patiendo ſalutem noſtram invenit, qui etiam per eamdem paſſionem & reſurrectionem Adam omneſque juſtos ab inferis traxit. Poſt hæc ad montem Oliveti reſpiciens, eo quod in eo Chriſtus cælos aſcendit, illum ſimiliter collaudans ſalutat. Nec mora cum & ſanctam Sion vidiſſet, eo quod in ea Spiritus-ſanctus repente veniens diſcipulorum Chriſti corda replevit, ſimiliter ſalutando adorat. Denique ad vallem Joſaphat oculos figens, Virginis Matris Chriſti ſepulcrum, quod in ea erat, capite inclinato ſupplici corde veneratur.

CX. Poſt hæc autem inde movens, venienſque ad illam partem, quæ Turri Daviticæ vicinior erat, caſtra ſua ibi figi præcepit. Deinde ſolus ſine armigero ac ſine comite equitans, ad montem Oliveti, quo Chriſtus ad Patrem aſcendit, auſus eſt pergere. Cum ergo illuc perveniſſet, Joſaphat valle tantum diſtante ab ipſo monte, civitatem totam perſpicacius conſiderabat. Inſpiciebat enim populum per urbem diſcurrentem, turres armatas, milites frementes, civitatem vero cunctam propter exercitum jam imminentem ejulatu, ſtrepitu, clangore intonantem. Mirabatur pulcram & arduam rotunditatem Templi Domini, inſolitam longitudinem Salomonici Templi, gyrum ſpatioſæ porticus, quæ ita ſibi videbatur, ut quaſi altera urbs eſſet in urbe. Sæpius vero ad Calvariam, baſilicamque Domini Sepulcri oculos reducebat: quod licet remotius eſſet, tamen ex celſitudine ſua patulum videbatur. Ipſe namque cum loci poſitione ſublimior ſtaret, illud tamen corde ſuſpirans, caputque ſæpius inclinans humiliter adorat.

CXI. Erat enim in eodem monte tunc quidam Dei ſer-

Digitized by Google

vus, qui in turri quadam pro divino amore solitarius manebat. Quem cum vidisset Tancredus, sciscitatus est ab eo, quatinus sibi digito ostenderet ubi prætorium Cayphæ fuerit, ubi Judas se laqueo suspenderit, quæ porta dicebatur aurea; quæ speciosa, ubi Petrus Claudum curavit: de quo loco Jacobus in præceps datus est; ubi etiam Stephanus protomartyr lapidibus obrutus est. Cumque hæc & alia singillatim ei indicasset, interrogavit eum, quis esset, vel unde venisset, vel cujus stirpe processerit, seu quo nomine vocaretur, sive cujus patriæ, vel sectæ existeret. At ille: Christianus, inquit, sum, genereque Normannus, atque Roberti Guiscardi Ducis Apuliæ nepos ex sorore illius genitus, nomen habens videlicet Tancredus. Verum ille cum de tanti Ducis genere illum fore cognovisset, stupuit, ac diligentius ipsum intueri cœpit, dicens: Vere de sanguine magno illius Ducis es, quem velut fulmen tota Græcia tremuit, quem dum bellaret Alexius Imperator fugit, cujus imperio tota Bulgaria usque Bardal paruit. Primo quidem obstupui, quod solus sine cohorte armatus huc ascendisti: sed nunc te cognito stupor abscessit, quia sanguinis natura illius te ad hoc præsumendum coegit. Unde non miror si stupenda feceris, immo multum est mirandum si ea non egeris. Te quippe ex illa ortum progenie ad nulla peragenda terreri condecet. Illis itaque alternatim sermocinantibus, Tancredus a civitate visus exploratum venisse creditur. Quam ob rem quinque milites Sarracenorum de porta bene armati exierunt, ut ad illum expugnandum seu capiendum venirent: qui tanto fiducialius accelerabant, quanto illum alterius societate non uti cernebant. Quorum alius alium prævenire cupiebat, quatinus illum prius extinguens, spolia ejus primus diriperet. At solitarius conspiciens equites, protinus monuit eum ut sibi attenderet, ne ab eis ibi repertus in aliquo læderetur. Tunc Tancredus vale dicens illi, continuo ab eo recessit. Et ecce unus ex illis equo celerius cursitans armatus illum insequebatur. Ad quem Tancredus conversus, in eumque exiliens lancea perforavit, atque sine mora extinxit. Veniens ergo alter putans ferire Tancredum, antequam eum attingeret, equo pede lapso confestim cum ipso corruit. At ille non intendens ad eum qui ceciderat, tertio jam imminenti, qui sequebatur, occurrens, simili nece prostravit. Duo quoque alii, qui sequebantur, videntes suos ita

prostratos, exterriti valde retro fugam expetunt, ad urbem perniciter regredientes. Verum ille eos ad portam usque insecutus est: sicque mox victor reversus, de spoliis eorum, quos prostraverat, non curans, suos repetit, eisque quid vel quale quantumque egerit per ordinem pandit. Nempe illi longo ipsius abscessu multum contristati fuerant, verentes ne quid ei sinistri contigisset: sed reverso eo incolumi, mæstitia eorum a mente gaudio subsequenti detersa est.

CXII. His ita peractis, Principes exercituum, qui sequebantur, adveniunt, urbemque Jerusalem quo ordine obsidere debeant prius decernunt. Normannus itaque & Flandrensis Comites ei portæ opponuntur, quæ adhuc sancti Stephani dicitur esse. A dextris istorum Tancredus imminet, cui illa pars urbis expugnanda contigit, qua turris quædam ab ipso expugnata, usque hodie turris Tancredi appellatur. At vallis quædam Gottifredi Ducis castra suscipit, cujus frons Tancredi vicinia pertingebat. Porro Raymundus Comes ad obsidendum montem Sion constituitur, remotus âb Jerusalem solo obice muri ipsius. At vallis Josaphat remansit libera. Siquidem pars illa penitus non timebat, eo quod valle reducta, aggere arduo muroque inexpugnabili muniebatur.

CXIII. Verum exercitus peregrinus, partim bellis, partimque morbis attritus; præsertim Gallorum Comitum, videlicet Stephani, Hugonis Magni, necnon Boamundi Principis absentia in tantum minoratus erat, ut non dicam turres natura munitas tentaret obsidione cingere, sed etiam ad expugnandum murum humiliorem non sufficiebat. Tribus itaque portis tantum deputata est obsidio, quarum scilicet portarum duæ e regione erant; tertia vero, id est occidentalis, erat ex obliquo: quarum subjecta vallis ab occursibus obsidentium faciebat liberum; illa vero vicina planitie assultibus oportune ministrabantur. Erat autem tunc mensis Junii. Castra denique fame, sole, labore, bellis, vigiliis acrius laborabant: illos autem, qui erant in civitate, saties, umbra, quies tenebat.

CXIV. Igitur quia milites Christi quietis jam habendæ avidissimi erant, labori insistebant, quærentes solliciti ligna, unde machinæ fierent, quibus proximo die veneris muri civitatis, quia humiliores erant, scandi valerent: quo scilicet die scansionem illam prædictus solitarius potius fieri mandavit,

vit,

vit. Unde perlustrata circumquaque vicinia, nullum inventum est lignum siccum vel viride, ut ad scalarum fabricam posset proficere. Cumque Tancredus lignum quodlibet per regionem illam in circuitu reperiri non posse vidisset, secedens aliquantulum longius, invenit latebras quasdam, infra quas aliquantæ trabes celabantur, quæ quidem ipsius animum fallere nequiverunt. At ille pro his quæ invenerat gaudens, confestim illas inde abstrahi & afferri fecit, quibus dumtaxat scala una efficitur. Qua quoque peracta, ad fabricandum aliam spatium non dabatur: quoniam dies veneris, qui ad ascendendum civitatis murum a prædicto monacho institutus fuerat, in biduo jam propinquare cernebatur.

CXV. Veniente igitur veneris die, quamquam machinas aliasque scalas non præparaverint, nolentes præterire verbum senis, cum secundum dictum illius melius præparari debuissent, ultra modum præsumentes, scalam illam solam mœnibus applicuerunt. Tancredus ergo cum primus omnium toto mentis conamine per illam ascendere vellet, a Principibus ne se mortis præcipitio daret vix retinetur: nam turba gentilium illuc ad murum tuendum tota confluxerat. Erat autem in eadem expeditione juvenis quidam miles, nomine Raymbaldus, mente & corpore robustissimus, genere nobilis, Francigena de civitate Carnoto. Is statim ad subeundum murum libenter se offerens, per scalam manu tenens gladium intrepidus graditur. Cumque sursum ascendens manum jam ad apprehendendum murum extendisset, mox eadem manus subcisa demergi illum compellit, omnibusque de sui membri succisione magnum mærorem incussit, quippe qui antea, sicut dictum est, vir illustris, milesque valentissimus fuerat. Ducitur itaque ad castra curandus, non jam amplius militaturus. Scala vero, quæ muro apposita fuerat, aufertur: quæ tamdiu servatur, donec & aliæ, quæ ad opus illud sufficiant, efficerentur. Statuitur ergo a Principibus, ut ubique perscrutaretur, si forte undecumque ligna afferri possent inveniretur. Cumque ad hoc reperiendum omnes laborarent, nec desiderium eorum sequeretur effectus; Tancredus tamen a suo non est fraudatus desiderio. Mirum namque quod narrabimus esse videtur, quod tu si bene consideras, actum divinitus non negabis.

CXVI. Sane tunc Tancredus graviter fluxu ventris tor-

quebatur. Cumque ad ligna quærenda vix equo insidens equitando sibi non parceret, pestis illa crebro eum secessum petere compellebat. Sæpe autem dum hac molestaretur angustia cum sodalibus, qui quæsitum ligna frustra laboraverant, labori cedere revertique disponebat, cum ecce labore ipso gravatus, ab aliis elongatus, equo descendit. Cumque descendens sociorum oculos ob verecundiam se evasisse putaret, ecce respiciens comperit se non esse evasum: qui rursus latebras alibi quærens, alios denuo passim per agros aspicit vagantes. Cumque jam sic ter, vel quater locum mutaret, tandem secessum longum petens, sub rupe cavata, quæ erat circum clausa arboribus umbrisque horrentibus, quiete invenit. Mira dicturus sum.

CXVII. Jam mox, ubi secessum peregit, huc illucque per speluncam inspiciens, trabes quatuor intro latentes vidit, quæ proposito operi aptissimæ esse videbantur. Fertur namque quod hæ ipsæ trabes fuerunt, quarum ope Rex Ægyptius Jerusalem expugnans ceperat. Quibus visis, Tancredus mox hilarescit: qui tamen nec sibi, nec oculis adhuc credens surgit, palpat, rem diligentius prospicit. Reperto itaque desiderio suo, Heus heus, inquit, ô socii, huc huc accurrite, clamat. En Deus plus quam petimus donat. Quæsivimus rude, ecce reperimus fabrefactum. Tunc socii vocati continuo adsunt, undeque gemuerant gaudent. At ille mox mittit nuncium, per quem exercitum adhuc tristantem de lignorum repertione consolari festinet. Promulgato itaque per populum gaudio inventionis trabium, vox lætitiæ & exultationis fit in tabernaculis Francorum: ex quibus pars maxima, sicut in letaniis, cantando obviam afferentibus illa procedunt.

CXVIII. Sed quia trabes prædictæ ad opus ipsum faciendum aliorum lignorum supplementis egebant, eligitur Robertus Comes Flandrigenorum: quatinus eidem artificio insistens, ipse solus in capite suo illud efficeret, ceteri vero obsidioni operam darent. Tunc ille comitantibus eum ducentis loricis cum aliquantis fabris lignariis, ad nemus quoddam ultra Neapolim, quæ olim Sebastia, ante autem Sichar dicta est, contemptis circum manentibus hostibus equitavit. Dum ergo reperto luco sub militum tuitione ligna cæderentur, Comes interim venatum pergens, carnem ferinam copiose afferebat, qua fabri ut majus labor exerceretur epulabantur.

Itaque labor ille & Comiti erat cum utilitate voluptas, & artificibus parata sine metu refectio. Ut autem ligna sufficienter succisa fuissent, Comes sapienter cum commilitonibus suis armis præmunit vulgus, & ligna dum redeunt tuetur. Reversus itaque ad castra nil sinistri, dum iret, ibique moraretur atque rediret, licet undique circumstarent hostes, se habuisse denunciat. Quapropter favorem maximum, laudemque ingentem ab omnibus confestim meretur. Dum ergo turris lignea fabricaretur, consilium Principum erat, quatinus eam præparatam paulatim impellendo transferrent: ut dum illi qui erant de intus contra eam suam erigerent, ipsi subito, ubi inferior murus videbatur, inopinantibus illis, & suam attraherent.

CXIX. Interea dum molimen illud præparando mora ageretur, bellum ab Ægypto & Arabia, a Palæstinis & Damasco per eos, qui minabantur, jam instare sentiebant. Ipse etiam exercitus panis inopia & aquæ plurimum constringebatur. Terra autem per circuitum tota depopulata omne jam alimenti subsidium illis negabat. Sed & ipsis ad quærendum utcumque cibos, a castris nec ad horam recedere propter hostes jam imminentes licebat. Quid ergo agerent, cum nil præter mortem viderent? Quid dicerent, cum ipsi obsidentes Jerusalem ab aliis multo plus in proximo jam obsidendi essent? Unicus quidem planctus per universum erat exercitum, dicens: Frustra Romaniæ bella, frustra Antiochiæ famem, frustra reliquos labóres nunc usque perpessi superavimus, cum nos modo in litore positos jam totum pelagus naufragos facit. Fuerunt namque nonnulli ex eis, qui muros Jerusalem, tamquam citius morituri brachiis amplectentes, osculari præveniebant: in quorum scilicet oscula, modo ferrum, modo saxa, interdum sudes necem subitam de super ruentia inferebant. Verum nec sic devotio illorum semel incœpta potuit terreri. Nam alii mortis illorum exemplum sumentes ad osculandum similiter muros, ut vel sic morerentur priusquam ab hostibus occuparentur, desiderantes præcurrunt. Jam triginta quinque dies ab exordio obsidionis, mense Julio inttante, evoluti erant, cum jam opus prædictum consummatum esset. Cumque in eo loco, quo civitas fortior erat, adhuc machina posita esset, subito quadam nocte constituta, nescientibus illis, in eamdem partem, qua murus urbis humilior esse videbatur, paulatim im-

impellendo molimen illud transferunt. At illi qui erant de intus, cum clarescente die machinam illam, ubi non putabatur, translatam vidissent, nimio mærore affecti sunt, quod eos suam quam jam patraverant oportebat destruere, iterumque in ea parte illam reficere, qua contraria exteriori machinæ existere posset. Dum ergo illi ad reparandum opus suum operam darent, forensis exercitus ad custodiendum machinam suam totus transfertur, eamque in quibus necesse erat ex toto præparare accelerant. Cum ergo & ipsi suam præparassent, cœperunt utrique inter se pugnare. Isti cum ariete muros & turres impellentes quassant: illi contra arietem mœnia terebrantem petras ejiciunt. Denique saxa, sagittæ ex utraque parte volant: scuta, galeæ, crates, muri adactu utrorumque remugiunt. Sonitus vero utrimque intorquentium jacula ita maximus erat, ut ex eo aures omnium repletæ vicissim non intelligerentur.

CXX. Interim dum hæc utrimque sic gererentur, moles lignea paulatim movendo approximat: at ubi illuc usque appropiatum est, ut alternæ lanceæ jam inter se ferro tinnirent; aries ligneæ turri adstans antemuralis objectione, quod vulgo barbacanus dicitur, procedere eam non permittit. At vero machina, quæ sequebatur arietem, retrocedere prohibebat: dextrorsum autem, seu sinistrorsum diverti effectus ipsius negabat. Quid ergo agerent Christicolæ, cum eorum machinam ultra tendere nequirent? Datur ergo consilium, ut aries ipse totus combustus viam transituræ machinæ daret. Cumque ad hoc intenderent ut igne combureretur, videntes hoc qui erant de intus, ut illum extinguerent, aquas projiciendo in illum operam dabant, qui prius pice, & sulfure, & face, ne prævalere posset, ab illis ustulatus fuerat. At ille cum propter aquarum affluentiam maneret illæsus, ecce iterum Christicolæ sumpto igne illum incendunt. At hæc Machumicolæ rursus amphoras aquæ a machina sua jactantes, ignem ardere incipientem ne ardere possit præpediunt. Quid moror in verbis? ad ultimum Christiani, dum Deo cooperante aquis fluentibus instantius obstarent, aries totus incenditur: unde Christo victori laudes referuntur. Patente namque aditu, qui prius ab ipso ariete impediebatur, machina semel atque iterum feliciter procedit: deinde cum tertio moveretur, quæ antea felix ibat, nunc flebilis redditur. Nam molimen illud ex

parte maxima lignis recentibus operatum atque connexum, ſub onere fatiſcens jam vergere incipit, quod ita pede uno læſo immobile ſtabat, ut nec ultra progredi, nec retrocedere quiret. Ecce iterum dolor maximus ex tanto caſu accidens Chriſti milites arripit. Quid enim facerent penitus neſciebant: nam illam deſtruere, iterumque reparare, propter inſtantiam hoſtium, nec temporis ſpatium nec facultas dabatur. Qui quoque tanta circumvallati anguſtia, Bene, inquiunt, hoc nobis contigit, quia cum illud ſine dubio futurum credebamus, ab eo ne nobis accideret in primis nos cuſtodire negleximus. Inter hos tamen gemitus præparaverunt perticam ſufficienter longam, in cujus culmine falcem efficaciſſimam affixere. Quam cum ipſi ad funes uſque, quibus molimen illorum innexum erat, quo lapides mittebantur, extenderent; ab ea comprehenſi, fortiuſque abſtracti continuo ſucciduntur: quibus ſuccifis ligna quæ eorum nexibus alligata fuerant, ſtatim diſſolvuntur, diſſoluta vero ad terram ruunt.

CXXI. Erant enim duæ turres, quarum una ſtans ad dexteram, alia vero ad ſiniſtram, nullum ſolatium eis, qui erant in machina, in proximo jam periclitaturis præſtare poterant: eo quod unam illarum paululum remotiorem Tancredus; aliam vero, quæ erat propior, Comes Normanniæ fundarum balearium jactibus inſtanter fatigabant. Quam ob rem illi qui eas tuebantur, ad hoc ipſum ſolummodo intenti, aliis ſuccurere non valebant. Cumque illi de machina jactus ſuos ſuccifis funibus non haberent, tremefacti valde, ſaccis paleis plenis mœnibus innexis a volatu lapidum ea defendunt. Francis itaque ſine effectu laborantibus planctus plurimus, immo riſus nullus erat in eis. Quod cum preſbyteri, qui erant inter ipſos, vidiſſent, nullaque Chriſticolas victoria ſequeretur; continuo in albis & ſtolis flentes & pſallentes, atque *Kyrieleiſon* cantantes, machinam, quæ ante moveri non poterat, impellentes movent. Tunc milites, qui præ labore caſſo, quem antea paſſi ſunt, in caſtris torpere videbantur, confidentiam preſbyterorum ipſorum intuentes, mox redeunt, illoſque cum eiſdem ipſis *Kyrieleiſon* cantantes adjuvare contendunt. Quid amplius dicemus? Benedictus Deus, qui non derelinquit confidentes in ſe, ſpem bonam illorum conſiderans, ſtatim modo conſolatus eſt illos; atque ubi jam ſpes exciderat, illuc machina ſine magno labore ab illis advecta eſt. Tranſvecta itaque mole illa ad locum, quem

jam longe præviderant, illi, ficut fupra dictum eft, cum facis paleis plenis muros a jactibus illorum tuebantur. At Franci fagittas igniras ab arce lignea trahentes, faccos perfodientes accendunt. Verum turricolæ ejufdem incendii vires non ferentes, cedunt flammis, qui nec jaculis ante cefferant, nec baliftis. Cumque muri propter ignem tutoribus vacuarentur, exteriores hoftes fecurius fcalas mox mœnibus applicant. Sed & trabe continuo inter murum & machinam pofita, fine mora juvenes fervidi manibus pedibufque hac ope repunt in urbem, a multis procellis eruti, portum quietis jam adepturi.

CXXII. Horum primus quidam miles ftrenuiffimus, Bernardus nomine, cognomento de fancto Valerico, clarus genere, tenens manu gladium, trabem prædictam inter duo femora tranfmeavit, fimulque alii, videlicet duo fratres, quorum unus vocabatur Letholdus, alter vero Ingelbertus, ambo Flandrigenæ, fine mora per fcalas murum afcendentes, Bernardum mox præveniunt, atque a mœnibus enfes ftrictim gerentes intra urbem defcendunt. Quos Bernardus fequens, & ipfe introgreffus eft: deinde alii atque alii amodo audaciores, videntes illos afcendiffe, ftrictis enfibus, loricis muniti, galeis capita cooperti illos fubfecuntur. Cumque Bernardus unam tenens viam ab illis duobus fratribus divideretur, fequentibus fe aliis cœpit obvios quofque quofdam repellere, alios ferire, alios vero trucidare. Illi vero duo fratres per alteram partem civitatis euntes, fequentibus aliis eadem agebant. Bernardus denique cum quemdam gentilem audacter refiftentem obvium habuiffet, animo accenfus, viribufque collectis cervicem enfe percutiens, caput cum fcapula per medium ab alia divifit: ita ut dum caput cum fcapula cadens in terra jaceret, truncus cum altera adhuc rectus ftaret. Fit ftrepitus magnus in urbe, magnufque timor arripit omnes. Tunc nonnulli Sarracenorum, metu Chriftianorum cogente, ut mortem evaderent arces afcendunt: alii, quamvis fruftra, infequentibus fe refiftere tentant.

CXXIII. Alii vero Chriftiani milites, & populi omnes, qui erant in caftris, non valentes per muros afcendere, accedentes ad portam vallis Jofaphat, quæ eis vicinior erat, folis humeris a cardine illam extrahentes evertunt. Tunc patefacto aditu Principes, omnifque plebs militaris & pedeftris intrantes urbem capiunt. Verum gentiles intrantibus illis non valen-

tes obsistere, quidam huc, alii illuc fugiunt: nonnulli vero sursum, alii vero deorsum terga vertentes tendunt. Plures autem per sata, alii per sæpes, quidam per tecta, plerique per arva, alii vero per * .... mortis periculum trepidantes diffugiunt, sed frustra. Nam ubicumque ibi inveniebantur, penitus interficiebantur. At Christiani quique secundum quod animus illorum desiderabat, ad hoc tantum sibi capiendum intenti erant. Nam quidam aurum vel argentum, alii gemmas, alii purpuram, alii aurichalcum, alii servos vel domos, alii autem equos, vel quodlibet aliquid animal sumebant: alii quoque nihil horum desiderantes, panes, vinum, aquas, eo quod multum esurierant vel sitierant, tantum quærebant. Nobiles vero viri ad nihil aliud intendunt, nisi ut cædere possint: vulgus vero non ad hoc, sed ut spoliare possint omnino laborant: milites vero ad effundendum gentilium sanguinem solummodo intendunt: duces vero ad exhortandum & urgendum suos ad stragem insistere non desinunt. Illinc Robertus Normanniæ, isthinc alius Robertus Comes Flandrigenarum stabant: hinc Gottifredus Dux celeberrimus, illinc Raymundus magnanimus Comes sancti Ægidii consistunt, singuli suos incitantes, quatinus Sarracenorum cædi omnino intenderent. Qui videlicet Raymundus turrem David cum suis circumdedit, non sine multorum nece, qui refugi de muris ad arcem illam tuendi gratia se traxerant.

* f. hortos

CXXIV. Verum Tancredus, qui non sicut homo, sed tamquam rugiens leo furebat, venit ad Templum Salomonis, ad quod tota pæne multitudo gentilium confluxerat, videlicet palatium spatiosum, capacissimum, mœnibus altis circumdatum, quod etiam quindecim magnas domus infra se continebat. Qui vi fractis ingreditur portis, atque quos obvios habuit, mox percutiens trucidavit. At vulgus ipsum Sarracenorum metu ipsius introrsum recedens, in ipsis prædictis domibus januis ferratis, obicibusque firmatis se claudunt. Hoc quidem Templum tam amplum per circuitum erat, ut quasi alia urbs intra Jerusalem esse videretur. Tunc Tancredus reminiscens totum æs Sarracenorum reconditum esse in templo Domini, interim rellictis illis, qui ita se clauserant, illuc se tota agilitate vertit, ne forte, ipso quoquo modo morante, alius ad illum diripiendum eum præveniret. Patefacto itaque Templo, ille ingressus, ecce videt simulacrum argenteum Machumeth, quod

erat fusile, stans in excelso throno, quod videlicet tanti ponderis erat, ut vix sex viri fortissimi ad portandum, vix etiam decem ad levandum sursum sufficerent. Quod curiosius Tancredus intuens, Pro pudor, inquit, quid sibi vult præsens imago, quæ stat in sublimi? quid sibi vult hæc effigies? quid gemma, quid aurum, quid sibi vult ostrum? Erat quippe ipse Machumeth omnibus his redimitus. Rursusque ait: Numquid enim hæc figura Christi est? Non. Nam Christus cum in ligno suspensus fuisset, pedes ejus clavis affixi sunt, latus vero illius lancea perfossum: ergo non est hic Christus, sed est pravus Machumeth pristinus Antichristus. O si ille Antichristus, qui futurus est, hic esset cum isto! ambo vere pedibus meis cito nunc supprimerentur: heu dolor? Machumeth quomodo apud inferos torquetur, nunc in templo Domini per imaginem ipsius dominari videtur! qui vernaculus est baratri, nunc in templo Dei, tamquam sit Deus, sedere conspicitur! Dixitque ad suos circumstantes: Ascendite ergo cito, eumque deorsum mittite: quod utinam jam dudum factum fuisset: nam ita ipse superbus stare videtur, ac si Deus nos absorbere vellet. Tunc milites jussum ipsius audientes confestim ascendunt, abripiunt, trahunt, dirumpunt, atque obtruncant. Mox ergo metallum, quod erat carum materia & forma vile, postquam dissectum est, de vili factum est pretiosum. Denique interior paries templi Domini per circuitum ad honorem ipsius Machumeth lamina argenti radiabat, quæ fere uno cubito lata, atque quasi pollice uno densa cernebatur: pondus vero ipsius erat quasi septem milia marcæ. Hoc quoque vir sapiens Tancredus, quasi segne & inutile manens, convertit in usum. Nam hinc & nudos vestivit, & pavit egentes: hinc & inermes armavit, hinc & militiæ numerum auxit. Reperiuntur & ibi quingentæ caldariæ de argento diversæ quantitatis, quæ ad officium Machumeth deputatæ fuerant: sed & diversa vasa argentea absque numero, quæ illic servabantur, reperta sunt, quæ cuncta ab eo accipiuntur. Paries & columnæ templi sub gemmis, multaque alia sub auro & argento latitabant, quæ excrustata a Tancredo diripiuntur. Sed & alia quæque pretiosa, quæ longo tempore ibi clausa fuerant, sub oculis omnium ad lucem prodeunt, quæ ipse rursus omnia accepit.

CXXV. Igitur dum hæc fierent, fremitu belli resonante per urbem plures Christianorum ad templum Salomonis conveniunt:

veniunt: quorum alios spes cædendi, alios autem amor lucrandi impellerat. Qui etiam vi * prœlii fractis intrantes, alii jugulabant senes, alii parvulos: aliis quoque fuit cura gemmatas inaures a quorumdam auribus violenter dirimere. Quod cum fieri milia Sarracenorum vidissent, non sufferentes, sine numero & ordine a latebris suis prodeuntes exiliunt, spicula mille in Christianos se insequenres jaciunt, eisque resistunt. E contra grex Francorum, quia pusillus erat, non valentes tanto numero obviare, cedunt. At illi videntes eos terga præbere, magis cedentibus instant. Rursus & illi animum resumentes vertunt se ad illos, eosque retrocedere cogunt. Itemque illi, eo quod numero prævalebant, contra illos redeunt, eisque obsistunt. Contra quos Christicolæ, dum mori non timent, iterum vertuntur, eosque rursus cedere compellunt. Cumque sic hi, & illi totiens versa vice cederent; ad ultimum bellatores Christi, quia numero & armis deficiebant, instantibus illis retroire jam ex toto coguntur. Quos cum cessisse Hebrardus Pusiatensis, vir bellicosissimus, illuc veniens comperisset, quem non casus, sed Dei voluntas adduxit, clara voce arguit eos dicens: Quid est hoc quod agitis recedendo? nonne ad bellandum venistis? certe ut video, sicut pueri vos ludere putatis: vel ita vos agitis, ac si puellæ in choro rotare videremini. Numquid non estis viri Franci? nonne propter mortem subeundam venistis? auferte ergo a vobis metum, patriasque vires resumite, meque cito revertentes sequimini. At illi hoc audito mox conantur, eumque corde uno eademque voluntate, licet sine clypeis essent, illum sequuntur. Tunc ille clypeo protectus & galea, dextra ensem tenens, obicit se multitudini gentilium, eos solus repellit: cujus exemplo alii qui sequebantur provocati, hoc ipsum similiter peragunt, ipso tamen præcedente. Facta est ergo ibi magna strages, in tantum ut Sarracenorum milia ab eis cæsa referantur.

* f. portis.

CXXVI. At Tancredus dispositis omnibus, quæ disponenda ex his videlicet rebus, quas in templo invenerat; ab ipso mox templo regreditur, eosque quos in templo Salomonis ad tempus dimiserat repetit. Qui cum interiores domus, quibus milia gentilium latebant, penetrasset, sine ulla miseratione cum suis in eos irruens cædit: quorum alius per caput, alius per ventrem, alius per ilia, alius per coxas, alius per collum, alius vero per dorsum gladio percussus prosternitur. Quippe

ipsa multitudinis eorum constipatio seipsam persequebatur. Nam dum alii alios constipantur, perimunt. Ipsa quippe corpora sauciata sanos in se ruentes sternebant: & quanto magis vulgus ipsum densabatur, tanto plus debilitabatur. Nam cadens stantem, & stans cadentem suffocat. Facta est ergo ibi tam ingens cædes, adeo ut nec unus ex tam magna multitudine vivus superstes remanserit. Sanguine vero occisorum in tantum domorum illarum universa spatiositas repletur, ut nostri quis in eum submersus usque ad genua per pavimentum ire non posset. Sed & limina, maceries, tabulata, atque columnæ sanguine cuncta madebant. Quibus quoque deletis, quis enarrare sufficiat quanta gaudia Christianorum fuerint, cum de tantis damnis gentilium tanta eis commoda surgerent? Quis verbis potest exprimere, quanta tunc eis lætitia, cum illis, qui Christum in suis membris aliquando dilaceraverant, modo in suis corporibus raliones ab ipsis excipiunt? Gaudebant etiam, quod cursum itineris peregrinationis, quem devoverant, jam consummatum esse cernebant, gratias agentes Deo, qui eis in cunctis misericordia ejus præveniente atque subsequente cooperator extiterit.

CXXVII. Civitate ergo a paganorum dominio expurgata, sola turris Davitica expugnanda restabat. Nam adhuc Sarraceni in ea commorantes erant, qui eam ad custodiendam susceperant. Hi videntes urbem esse comprehensam, consilium quomodo evadere possint exquirunt. Miserunt itaque ad Raymundum sancti Ægidii Comitem, qui a principio turrem eamdem obsederat, dicentes: Nos tibi eo pacto arcem istam tradimus, quatinus nos securos, liberosque usque ad Ascalonem conduci facias. Quo audito, ille securitate eis pollicita atque jurejurando firmata, arcem illam suscepit: sicque eos, ut illis promiserat, securos abire suorum conductu fecit. Capta est ergo civitas die Iduum Julii, sexta feria, videlicet ab obsidionis exordio tricesimo nono die, ab incarnatione autem Christi millesimo nonagesimo nono. Constitutum est itaque ab omnibus, atque firmatum, ut prædictus dies captionis, immo liberationis Jerusalem, singulis annis in memoria habitus sollemniter celebretur. Post hæc autem inter Principes adversus Tancredum orta est invidia, eo quod ipsi uni abundaverit Deus: quorum quidem invidia Arnulfus occasione accepta, super eo cunctis proceribus congregatis valde conquestus est,

quod thesauros templi contra se, qui templi ejusdem ceterarumque ibi ecclesiarum minister erat, abstulit. Querelæ autem, quas auribus ipsorum Principum de eo ingerebat, tali modo proferebantur. Vos me, inquit, ô Patres, de humili in sublime promovistis, vos de ignoto sublimem exhibuistis: vos me quasi unum ex vobis creastis: & hæc quidem non meis meritis, sed gratia vestra. At Tancredus solus me persequitur, in me tyrannides exercet, in me omnino sævit. Quod communis mihi assensus vester confirmaverat, solus etiam ipse derogat. Vos mihi jura Pontificis dedistis, ipse aufert: vos me investistis, ipse spoliat. Tuemini igitur, ô fortissimi Proceres, jus vestrum, ulciscimini injuriam vestram, punite injuriæ illatorem. Nemo putet hanc contumeliam meam solummodo esse, sed vestram. Mihi quidem res imminuta est, sed vobis aucta injuria. Ad me damnum redundat, ad vos dedecus. Nam qui dispensationem divinam conculcat, nempe vestram omnino dispensationem damnat. Scriptum est enim: Qui contemnit legem, spernit regem. Cur autem vos non spernet, qui Deum spernit? Cur vobis parceret, qui altaribus non pepercit? Cur vos patitur ægros, qui templum Domini excrustavit? At non est mirum, si Tancredus hoc fecit: secutus est enim patrum suorum vestigia. Quis inter amplexus & oscula compatrem suum a mœnibus castri sui rotando dejecit? nempe Robertus Guiscardus. Quis vivus pro mortuo ad tumulandum in monasterio montis Casini prolatus est? utique Robertus Guiscardus. Quis nepotem suum ad concordiam persuasum, prius calida, deinde mox gelida aqua perfudit? isdem ipse Robertus Guiscardus: qui tamen fertur ecclesiarum fuisse fundator, non subversor; nec alias ecclesias aliquando denudasse, sed multas ditasse.

CXXVIII. Cumque hæc & alia plurima contra eum locutus fuisset; Tancredus ad hæc rationem reddens, sic ait: Scitis, ô Proceres, studium meum, quia militia tantum fuit, non verborum persuasio, nec linguositas me promovit, sed ensis, & lancea. Proinde indulgendum mihi est, si positus in loquendo rationem excessero, si rudis & ineloquens aut minus, aut plus dicam. Hic quidem, ut opinor, adversarius meus Arnulfus me lædendum consideravit, quia meum sermonem imperitum attendit. Sicut enim scorpius in cauda, ita quoque ille omnem suam malitiam habet in lingua. Vere inquam,

vere lingua ipsius cauda est scorpii. Audistis vos ipsi, quod viperino dente genus meum corroserit. Roberto Guiscardo, tanto Duci, videlicet secundo Alexandro, nunc detraxit homo, de cujus germine Princeps quispiam numquam descendisse visus est. Quippe Roberti Guiscardi acta nota sunt cuncto orbi: non est ergo qui ei possit detrahere. Quid? quod iste infamat me templum excrustasse, quod videlicet est pauperibus opitulari, delicias necessitati postponere, captivorum vitam redimere, conculcare gentiles hostes, ad pugnandum milites creare. Nonne hic est qui laudari appetens, alios clamare facit ea certe quæ ipse nequaquam agit? Nempe ego ad reipublicæ tutelam, ad infideles debellandos, urgente periculo, instante bello, necessitate coactus æs, quod in templo vacabat, & quasi dormiebat, excitavi, ut gentilibus quibus servierat fulgens, melius nobis serviret bellans. Non illud abstuli, ut inde neptibus meis murenulas cuderem. Res sane, quæ sine commodo manebant, ad proficuum commune transtuli, eas non consumpsi, sed promovi, ut fructum multiplicent: si non ita moverentur, in augmentum aliorum non surgerent. Seminavi ut metam, & ut creditori meo decuplum persolvam.

CXXIX. Cumque hæc, & alia verborum plurimorum dissonantia auribus Principum intonuisset; ipsi jam ad respondendum unanimes redditi, sopita invidia, justitiam scrutantur, videlicet quiddam tale inveniunt, quo nec incassum Arnulfus reclamaverit, nec paratis proprio sudore opibus frustraretur Tancredus. Judicant ergo ubera non debere relinqui arida, quæ tantum lactis effuderint: cum præsertim Tancredi liberalitas aliis Dei non desit ecclesiis: sed & hanc præcipue ecclesiam, id est templum Domini, quæ ipsum indigentem ditavit, debet & ipse versa vice fovere illum indigentem. Quid plura? consilio ergo principum Tancredus septingentas marcas templo libens redonat: atque sic pace conjunguntur ipsi duo, qui abjuncti discordiâ fuerant, ambo videlicet viri conspicui, ambo potentes, ambo aliorum omnium invidia, cum eorum neuter cuilibet nisi forte alterutrum invidet.

CXXX. Post hæc autem ortum est inter proceres consilium, quis eorum in civitate Jerusalem Rex haberetur. Non enim decebat, ut amodo tanta talisque civitas sine rectore maneret. Interrogatur ergo Robertus Comes Normanniæ, utrum velit pro divino amore in eadem urbe regni jura tenere.

Digitized by Google

At ille respondens, Non enim, inquit, Comitatum meum, quamvis pro Deo huc venerim, omnino dimisi, ut hic manere debeam. Nunc itaque quia votum meum complevi, si Dominus dederit, ad meos reverti desidero. Ad Ducem autem Gottifredum cum ventum fuisset, sciscitatur ab eo, si regnum Jerusalem pro Dei dilectione & Christianitate ibi augenda accepturus esset. At ille, Ego, inquit, Ducatum meum ea intentione reliqui, ut huc veniens, illuc ultra remeare non debeam. Nunc igitur si voluntati Dei vestræque placitum est, Jerusolymitanum regnum, non pro meo honore meaque voluntate utenda, sed ob Christi amorem, simulque honorem solummodo accipere consentiam. Quibus auditis, mox omnes uno voto, eodemque animo illum in Regem eligentes, civitatem ei subdiderunt. Qui tamen, ut fertur, quamdiu vixit in corpore, adeo humiliatus est, ut in capite suo corona numquam usus sit, præ illius reverentia, qui spineam in capite coronam ibi gestavit.

CXXXI. Nec mora, Rex Ægypti comperiens urbem Jerusalem a Christianis esse invasam, conturbatus est valde: qui timens sibi, misit trecenta sexaginta milia equitum Sarracenorum, ac peditum numerum velut arenam maris, quatinus advenas hostes bello comprimentes expellerent. At ubi de adventu illorum nunciatum est Francis, antequam iidem Sarraceni ad illos accessissent, eis ad Ascalonem occurrerunt, belloque inito Deo cooperante datur victoria Francis. Nam eorum alios sauciant, alios trucidant, alios vero fugam subire compellunt.

CXXXII. Denique Ascalonitæ cernentes illos, quorum auxilio tueri putabantur, oppressos atque superatos fuisse, antequam a Francis obsessi invaderentur, consilium evadendi alterutrum expetunt. Miserunt ergo ad Comitem sancti Ægidii, ab eo obnixe flagitantes, ut sicut turris Daviticæ custodibus fecerat, eadem & ipsis fierent, videlicet ut Ascalone ei dedita, illis ob hanc causam omnibus parceretur. Quod cum competisset, libentissime quod quæsiverant, annuit: sicque posito super turrem vexillo suo Ascalonem obtinuit.

CXXXIII. Rex quoque Gottifredus, aliique proceres, cognito quod Raymundus Ascalonem adeptus sit, læti effecti dixerunt ad illum: Glorificetur Deus, qui tibi Ascalonem subdidit. Nunc ergo volumus, & precamur, ut quia urbs ea-

dem juri Jerusalem pertinet, regi ipsius Gottifredo, quod æquum esse videtur, restituatur. Si autem tibi hoc fieri displicuerit, eaque potiri volueris, Jerusolymitano Regi subdaris, eamque ab illo inantea tenere te recognoscas. Non enim decet, nec etiam consentiendum est, ut duo Reges alterutrum divisi hic habeantur: sed unus Rex, quod justum esse cernitur, & tibi ceterisque omnibus præsit. At ille audito de subditione sui, indignatus est valde, eisque respondit dicens: Potius Ascalonem eis, quorum fuit, restituam, quam Gottifredo, qui compar meus est, summitar. Quapropter continuo mittens Ascalonem gentilibus reddidit: sicque urbs neophyta in apostasiam reversa, a Sarracenis nunc usque possidetur. Unde Raymundus in redditione illius plurimum peccavit, quoniam cunctis Jerusalem petentibus nimis impedivit iter. Hæc enim civitas euntibus illuc, & redeuntibus peregrinis portus rectus esse solebat.

CXXXIV. Nec multo post ambo Roberti comites, sicut mente conceperant, ad suos redeunt, atque de omni multitudine illa vix ducentæ galeæ remanserunt. Raymundus vero Comes cum quadringentis viris belligeris inter pedites & equites Tripolim pergens eam obsedit, mirabile dictu, tam parvo numero contra tot milia pugnaturus. Qui quoque tantæ audaciæ fuit, ut eo solummodo fretus numero, licet illi resisterent, colliculum quemdam urbi vicinum muro & turribus muniret, quem etiam nunc usque Montem-peregrinum vocant. Erat autem civitas valde inclita, mari adjacens, mœnibus fortibus munita, turribusque excelsis circumcincta, opibusque ditissima. Comes ergo in prædicto monticulo, quem contra eam munierat, cum suis residens, illam crebris assultibus tamdiu infestavit, quousque vi capta ab ipso obtineretur. Verum Tancredus pro divino amore ac Christianitate ibi augenda, simulque tuenda, sub novo Rege Jerusolymitano militare non dedignatur: qui assumptis ex illis ducentis equitibus, qui remanserant, octoginta, cum eis ipsis huc & illuc prœlia Domini exercebat. Nam centum viginti in urbe Jerusalem ad custodiendum eam remanserunt. Igitur Tancredus, zelo Dei tantummodo ductus, aliquando Damascum, aliquando in Arabiam, & ubicumque posset prædatum pergens, Jerusalem spoliis, quæ obsidione jam pauperata fuerat, ditabat, Qui postmodum locum quemdam aptum ad inferen-

Digitized by Google

das usquequaque prædas invenit, qui nunc *Bizan*, olim Bethsamis, ut in primo Regum legitur, appellatus est. Hunc quoque locum sibi ille aggere valde præmuniens, cuncta municipia cunctasque urbes per circuitum prædando, vel mercatoribus sive venditoribus viam tollendo, atrociter arcebat. Per quem etiam locum urbs Cayphas munitissima multis plagis ab eo afflicta, ad ultimum, quamvis muris turribusque sæpiebatur, tamen obsidetur: multisque balearibus tormentis obruta, per funes & scalas immissis militibus capitur.

CXXXV. His diebus Boamundus, & Baldoynus Gottifredi Regis frater, de quo supra dictum est, votum eundi Jerusalem complere cupientes, cum non parva militum manu iter arripiunt. Qui dum per vallem Camelæ & Damasci viciniam, necnon per Cæsaream Philippi incederent, mirabile dictu, per medios hostes, qui circumquaque exploraturi discurrebant, liberi transierunt. Erat autem quadragesimalis je- Anno 1100.
junii tempus. Qui cum Jerusalem properassent, gaudia ibi paschalia cum rege Gottifredo celebrarunt. Quo videlicet tempore Daybertus Pisanorum episcopus, vir in litteris potentissimus atque eloquentissimus, qui in multis navibus Joppem aggressus fuerat, eodem Boamundo juvante in Patriarchatum Jerusalem sublimatur. Arnulfus autem, magnæ indolis vir, quamquam dignitatis hujus electione donatus fuerat, tamen libentissime annuit, sperans Christianitatem ibi magis in illo, quam in se profuturam. Ordinantur ibi quatuor Episcopi, scilicet Roggerius Tharsi, Mamystæ Bartholomæus, Bernardus Artasii, Benedictus Edessæ, qui cum Boamundo, & Baldoyno in presbyteratus officio positi venerant. Expleta itaque sollemnitate paschali, Boamundus cum tribus suis patribus revertitur, reddens singulis civitatibus Præsules suos. Baldoynus quoque cum suo archiepiscopo Benedicto Edessam, cujus ipse Comitatum tenebat, rediit.

CXXXVI. Nec mora Boamundus ipse, cum audisset a relatoribus, urbem Meletaniam Turcorum armis circumdatam esse, quæ decem dierum itinere aut plus ab Antiochia distabat; coacto in unum exercitu, ad liberandum eam ire conatur. Verum Turci cognoscentes illum jam in proximo adesse, obsidionem ex industria dimittentes, ut eorum est consuetudo, recesserunt. Magis enim ipsi ad tempus vel horam terga vertendo, quam accedendo prævalent. Nam & fugiendo

ſpicula eiciunt, ſe ſeque inſequentes taliter vulnerant. Boamundus ergo cum civitati appropinquans Turcorum aciem non reperiſſet, conſultum eſt ſibi a ſuis, quatinus urbem ingreſſus paululum ibi prius requieſceret; ac ſic poſtea quiete refotis viribus ſuis, contra Turcos ad bellandum exiret. Qui non credidit eorum conſiliis, ſed ex ſtulta audacia immoderanter præſumens, Abſit, inquit, ut Boamundus quod numquam feciſſe meminit, modo facturus ſit. Hoc enim faciunt vulpes, quæ mox ubi latrantes canes audierint, latebras quærentes abſconduntur. Ivit igitur poſt Turcos: eoſque inveniens, cum eis prœlium, quod utinam numquam iniſſet, mox inchoavit. Cumque hi, & illi ſimul prœliarentur; Boamundus retinetur, ligatur, Machumicolis magnum gaudium, væ miſerabile Chriſtianis facturus. Qui deinde in Romaniam ad Aniſmam Regem vinculis mancipandus perducitur: de cujus poſt captione Anthiochia miſera facta ita manebat, ut non eſſet qui adjuvaret eam, neque conſolaretur.

CXXXVII. Sequitur e veſtigio miſerrimus caſus, quo Jeruſalem non minori luctu affligebatur. Nam Gottifredus, Rex optimus & timens Deum, capto mox Boamundo ex hac luce migravit. Erat jam annus unus evolutus ex quo regnare cœperat, cum ad obitum perveniſſet. Qui tamen antequam præſenti luce caruiſſet, dum corporis infirmitate teneretur, ad ſe Patriarcham Daybertum atque Arnulſum, ceteroſque accerſiri jubet. quibus ille: Ecce, inquit, viam univerſæ terræ ingredior. Modo ergo me adhuc vivente conſilium inter vos habeatur, & quis vice mei in Jeruſalem regnare debeat prævideatur. At illi reſpondentes, Nos, inquiunt, magis hoc in tua providentia ponimus, & quem nobis ad hoc ipſum elegeris, ei proculdubio ſubdemur. At ille: Si, inquit, in mea diſpoſitione ſtatuitur, Balduinum fratrem meum ad hoc culmen ſuſcipiendum idoneum judico. At illi Balduinum audientes, continuo unanimiter conſentiunt, laudant, eique jurejurando fidelitate firmata ſubduntur: quoniam illum virum liberalem pecuniæ, ſtudioſum militiæ, affatu humilem, magnanimitate ſublimem cognoverant. Hæc quippe omnia natura ipſa, ut ita dicamus, in eo manu propria exſculpſerat. Erat enim ille, ſicut ſuperius dictum eſt, in Rages, quæ & Edeſſa dicitur, Dux conſtitutus, ibique tunc morabatur.

CXXXVIII. Interea caſu accidente Tancredus ſolito more prædatum iverat. Qui denique comperiens Regem obiiſſe

fuisse, nesciens, quod Balduinus in regnum electus fuisset, Jerusalem reversus est. Qui antequam portæ civitatis appropinquasset, ea sibi continuo clauditur, nec valuit ingredi. At ille ammirans dixit: Quid sibi vult quod porta mihi seratur? commisi ergo aliquid propter quod intrare non debeam? Mox ergo sibi responsum est, quod non ob aliud aditus ei negatus est, nisi quia Balduinum elegerant, eique fidelitatem jurejurando firmatam fecerant. Nunc ergo si tibi intrare placuerit, securitatem prius sacramento roboratam Baldoyno, cui omnes juravimus, facias. Alioquin civitatis hujus introitum non obtinebis. At ille indignans potius intrare neglexit, quam Baldoyno sacramento subiceretur. Quod utique non casu, sed divina voluntate hoc actum esse cernitur. Nam statim illis pro Baldoyno mittentibus, ecce Antiocheni proceres ad Tancredum miserunt, dicentes: Veni ad nos properanter, quoniam nostro domino Boamundo capto, consilio tuo, quid super hoc agere debeamus, perfrui cupimus: quo audito ille tristis effectus iter arripuit. Qui cum aliquantum itineris spatium peregisset, ecce Baldoynus veniebat; vidensque Tancredum mox ab eo divertit, qui Jerusalem ut missum fuerat festinabat. At ille diversionem ejus vilipendens, nec paulum substitit, sed iter, ac si eum non vidisset, incessanter agebat. Ita quidem tanti proceres alterutrum transierunt, ut nec unus cum altero, simultate pristina recordata, vel modicum loqueretur.

CXXXIX. Tancredus itaque cum Antiochiam pervenisset, portæ mox illi clauduntur. Qui cum accedens intrare nequisset, ammirans valde, ait: Cur ergo vocatus accessi, si portæ mihi serari debuerunt? At illi de intus responderunt dicentes: Non ob aliud civitatem clausimus, quia volumus ut prius te Boamundo fidelem jurejurando exhibeas, sicque postea ingrediaris. Quod cum fecisset, ingressus urbem, omnibus volentibus Antiochia ei ad custodiendum e fidelitate Boamundi traditur, quousque ipse a captione libertatis rediret. Balduinus vero Jerusolymam veniens, in ea mox consensu ac voluntate omnium, sicut jam ab ipsis conjuratum fuisse vivente Gottifredo præscribitur, Rex constituitur, cunctis hostibus undique magnum timorem incutiens. Verum Boamundus tribus annis vinculis tentus, tandem vix centum milibus michaletorum, quos Antiochia pro eo dedit, redemptus, liber regreditur, urbemque suam Tancredo fideliter cedente recepit.

Digitized by Google

CXL. Sed quia Boamundi acta, quæ nunc usque gessit, recoluimus, debemus & ipsius finem qualiter habitus sit vel summatim referare. Itaque non multo post Boamundus reminiscitur votum, quod Deo, & beato Leonardo, dum in vinculis teneretur, voverat: videlicet, ut si Deus per merita & intercessiones ejusdem Confessoris eum de captione illa eriperet, ipse in Galliam ad ecclesiam ipsius, qua corpus ejus quiescebat, proficisceretur, oblaturus ei bolas argenteas ad instar earum editas, quibus vinctus fuerat. Ex cujus scilicet itineris occasione, & ipse gentium nonnullos Gallicanarum incitaret, quatinus secum trans mare pergentes, contra gentiles & Imperatorem Alexium, quibus tunc incessanter infestabantur, pugnaturi essenr. Accersitis itaque Tancredo ceterisque proceribus, aperuit illis desiderium quod animo ejus insidebat: sicque Tancredo principatum Antiochenum eo tenore sub jurejurando commisit, ut aut sibi redeunti, aut heredi ejus, quem de conjuge legitima habiturus esset, ejusdem principatus civitatis restitueretur. Sumpto itaque Boamundus Dayberto patriarcha Jerusolymitano, cujus superius mentio habita est, mare ingressus est: sicque in conspectu classis, quam isdem Imperator contra ipsum suosque pugnaturam direxerat propter Laodiciam, aliasque urbes, quas sibi Tancredus, dum in vinculis Boamundus ipse haberetur, abstulerat, decem liburnis, tribusque aliis ratibus, quæ vulgo sandaliæ vocantur, advectus, Barim reversus est. Qui dum postea in Gallias iter ageret, a pluribus urbibus per Italiam cum processione & laudibus, tamquam verus miles martyrque Christi, prædicante illum eodem Patriarcha, viro facundissimo suscipiebatur. Sed & omnes, per quoscumque transiturus esset, ac si ipsum Christum essent visuri, certatim illum intueri inhiabant. Cum ergo Romam petiisset, dimisso, nescimus qua causa, Dayberto patriarcha, ex præcepto Paschalis Papæ secundi, qui tunc Romanam regebat ecclesiam, adhibitus est vir vitæ venerabilis atque eloquentissimus Bruno Signiensis episcopus, cujus ipse in tam longo itinere prudentia, consiliisque fultus cuncta bene esset facturus. Qui dein veniens, ut proposuerat, ad monasterium sancti Leonardi Confessoris votum suum perfecit, videlicet supra memoratas bolas, aliaque ibi præclara munera offerens.

CXLI. Sed inde pergens in Franciam, filiam Philippi regis

Francorum duxit uxorem, sollicitans etiam omnes, quatinus veris redeunte tempore pro divino amore trans mare secum abirent; gentilium multitudinem obpugnaturi. Facta itaque in ultramontanis regionibus tanta incitatione, cum conjuge sua, quam acceperat, centum equitibus comitatus Barim regreditur.

CXLII. Quibus quidem ad constitutum terminum venientibus, non modica ad eum peditum, equitumque multitudo confluxit, quos Boamundus secum postea ducens transfretavit, veniensque super Durachii urbem, illam obsedit. Imperator vero Alexius audiens Boamundum super se irruisse, missis nunciis ab eo inquirit, cur contra se bellum inisset. Qui respondens dicebat, quod bellum ideo contra illum ageretur, quoniam jusjurandum, quod olim sibi aliisque Principibus de securitate fecerat, ab eo violatum fuerat, cunctisque Jerusalem petere desiderantibus contrarius exstiterat. Quibus auditis Imperator promisit ei sub jurejurando cuncta emendaturum: quod videlicet jusjurandum & alii nonnulli de suis majores secum pariter essent acturi. Unde etiam postulabat eum, ut ad quemdam locum ad hoc aptum ambo convenirent, atque securitate alterutrum renovata inter se, & illum, & cunctos Jerusolymipetas, præsentes & futuros, pax perpetua conservaretur. Placuit itaque hoc Boamundo. Convenientes ergo utrique ad locum condictum, fœderis pactum secundum quod præordinatum fuerat, constituentes, sacramentis interpositis, illud confirmaverunt. Quin etiam Imperator Boamundum in filium sibi adoptans, quam plurima magnificaque ei munera ad ultimum contulit. His ita peractis Boamundus Barim revertitur, Græciam vel Antiochiam ulterius non revisurus. Alii autem, qui cum eo iverunt, pars, qui poterant, Jerusalem ad sepulcrum Domini oraturi eunt: pars vero sumptus non habentes, eo quod diu pro Dyrachio obsidendo retenti fuerant, in Galliis redire compelluntur. Denique ei nati sunt duo filii, quorum primo defuncto alter superfuit, cui ab eo impositum est nomen suum Boamundum. Nec multo post languore correptus obiit: cujus corpus Canusium delatum, in ecclesia sancti Sabini honorifice sepultum est. Tancredus autem in fidelitate filii Boamundi Antiochiam servans, post multos agones plurimasque victorias, atque oppidorum, urbiumque multarum aggressiones, quæ nimia sunt ad memorandum, ex hac luce

subtractus est, Antiochiam Roggerio, filio Riccardi, nepoti suo, sub eadem fidelitate, quam ipse servaverat filio Boamundi, relinquens. Puer autem Boamundus, cum adolevisset, venissetque ad ætatem illam, qua principatum Antiochenum regere posset, Antiochiam mare transiens perrexit: qui ex successione paterna Princeps in eadem urbe mox constituitur. Deinde cum patris strenuitatem contra gentiles dimicans imitari cœpisset, secundum prodigium, quod superius dictum est, cito vitam finivit. Ceterum Baldoynus regno Jerusolymitano voluntate omnium, sicut jam prædictum est, accepto, quomodo in eo se egerit, vel quot prœlia vicerit, seu quot urbes invaserit, quantas virtutesque alias exercuerit, quoniam propriò indigent volumine, prætermittere cogimur. Scripta sunt autem ista tantum ad excitationem fidelium futurorum, & ad laudem Domini nostri JESU-CHRISTI, qui tantam suis victoriam præstitit; cui est honor & gloria in sæcula sæculorum, amen.

OBSERVATIO.

AD levandum studiosorum laborem, quoddam operæ pretium visum est observare singularia loca præcipua, quæ in superiore historia referuntur, atque in primo auctore, quem inter Gesta Dei per Francos editum diximus, desiderantur. Initium historiæ a pag. 131 *ad* 139 *deest apud illum Epitomatorem. Item quæ num.* XXXV, XXXVII, XLV, XLVI, XLVII, *&* LI. *Quædam item ex num.* LII. *sub finem. Ad hæc integræ sectiones* LV, LVI, LVII, LX *&* LXI. *Nonnulla insuper ex num.* LXIII *sub finem, & ex num.* LXVI *&* LXVII, LXXXIV, LXXXVIII *&* XCIII. *Præter ea totum deest a num.* XCIX *usque ad finem: ubi de Jerosolymitana expugnatione multa scitu digna, quæ fere aliis intacta sunt, commemorantur. Denique nomina propria Epitomator nonnumquam omittit, ut num.* LXXXVI *&* XCVI. *In ceteris crebræ omissiones: variæ item lectiones permultæ, quas retinere maluimus quam corrigere, sicubi nostri exemplaris lectio dubia erat, ut ejus rei potestas esset penes studiosum lectorem. Neque illud silendum, quod Auctor noster scribit tum de Episcopis Remensi, Belvacensi, & Tarentino, tum de Willelmo eremita. Quippe num.* C *&* CII. *superiores tres Episcopos ait in illa expeditione versatos fuisse. Qui fuerint illi Remensis atque Belvacensis antistites, alibi non legimus. Suspicamur Remensem Pontificem, cuius hic mentio, esse Manassen eo nomine primum, qui, teste Guiberto,* huc illuc;

quæ oberrans, fine communione poſtremo defungitur: *Rogerium vero Belvacenſem illum epiſcopum, qui Synodo Claromontanæ pro ſacra illa expeditione interfuit. Porro Willelmus eremita, de quo num.* XCIX. *& deinceps agitur, haud dubie occaſionem dedit iter Jeroſolymitanum affingendi Guillelmo Aquitaniæ Duci, ut in ejus actis apud Bollandum. Hæc ſatis in ſpecimen de præmiſſa hiſtoria, cujus ſtilus primigenium auctorem ſapit; atque inde major ei conciliatur auctoritas.*

His ſuccedet primo loco Stephani Comitis Carnotenſis epiſtola ad Adelam uxorem ſuam, ſuperius a nobis promiſſa ex codice Chriſtinæ reginæ: deinde quædam epiſtolæ formatæ, quas nobis pro ſua benevolentia conceſſit cum multo honore nominandus Leander Colloredus, tunc Oratorii Romani presbyter, nuper a ſanctiſſimo Pontifice Innocentio XI. purpura cardinalitia ornatus. Subſequetur ex ejuſdem Oratorii Bibliotheca Synodus Verulanenſis ſub Paſchale II. & Læto Verulanenſi epiſcopo, de quo vide ſis Italiæ ſacræ tomum 1. *col.* * 292.

EPISTOLA STEPHANI COMITIS Carnotenſis ad Adelam uxorem ſuam, ſcripta ex caſtris obſidionis Nicænæ.

STephanus Comes A. Comitiſſæ, dulciſſimæ amicæ, uxori ſuæ, quidquid mens ſua melius aut benignius cogitare poteſt. Notum ſit dilectioni veſtræ, Romam me cum omni honore omnique corporea ſoſpitate iter beatum tenere. Vitæ meæ ac peregrinationis ſeriem a Conſtantinopoli litteratorie tibi mandare curavi: ſed ne legato illi aliquod infortunium contigerit, tibi has reſcribo litteras. Ad urbem Conſtantinopolim cum ingenti gaudio Dei gratia perveni. Imperator vero digne & honeſtiſſime, & quaſi filium ſuum me diligentiſſime ſuſcepit, & ampliſſimis ac pretioſiſſimis donis dotavit, & in toto Dei exercitu non eſt Dux, neque Comes, neque aliqua potens perſona, cui magis credat vel faveat quam mihi. Vere, mihi dilecta, ejus imperialis dignitas me perſæpe monuit & monet, ut unum ex filiis noſtris ei commendemus; ipſe vero ei tantum tamque præclarum honorem ſe ei attributurum promiſit, quod noſtro minime invidebit. In veritate tibi dico, hodie talis vivens homo non eſt ſub cælo. Ipſe enim

omnes Principes nostros largissime ditat, milites cunctos donis relevat, pauperes omnes dapibus recreat.

Prope Nicæam civitatem est castrum, nomine *Civitot*, juxta quod maris currit brachium, per quod naves propriæ Imperatoris die noctuque usque Constantinopolim currunt, quæ inde pauperum cibos usque ad castrum ferunt, qui eis innumeris quotidie distribuuntur. Nostris quoque temporibus, ut nobis videtur, non fuit princeps universa morum honestate adeo præclarus. Pater, mi dilecta, tuus multa & magna tradidit, sed ad hunc pæne nihil fuit. Hæc parva de eo tibi scribere dilexi, ut paululum quis esset cognosceres.

Post dies vero decem, per quos me secum venerabilissime habuit, ab eo quasi a patre discessi. Ipse vero mihi naves præcepit præparari, per quas tranquillum maris brachium, quod eamdem circumdat urbem, citissime transivi Quidam illud Constantinopolitanum maris brachium sævum ac periculosum dicebant; quod falsum est: nam in eo, plusquam in Marna & Sequana, minime dubitandum est.

Inde ad aliud, quod sancti Georgii brachium dicitur. Illud quidem, quia navium copiam reperire minime potuimus, ascensu superavimus. Ad Nicomediam urbem desolatam a Turcis, in qua beatus martyr Pantaleon pro Christo passus est, ubi prædictum maris brachium caput & finem habet, iter nostrum direximus. Deinde ad maximam urbem Nicæam, Deum benedicentes cucurrimus. Nicæam autem, mi dilecta, plusquam trecentæ altæ turres cum muris mirificis claudunt. Turcos in ea audaces propugnatores invenimus: ubi infinitum Dei exercitum per quatuor septimanas cum Nicænis mortiferum conflictum habere reperimus. Solimannus Turcorum princeps, paulo antequam nos ad exercitum veniremus, cum magno exercitu in nostros, paratus ad bellum, subito irruerat, æstimans se quodam impetu posse irrumpere in urbem, ut subveniret suis: quæ prava intentio aliter, quam putavit, Dei misericordia evenit. Nostri autem velocissime parati, Turcos animis ferocibus receperunt: qui statim vertentes terga, se in fugam omnes dederunt. Nostri eos acerrime insequentes, multos de eis interfecerunt, & per magnum spatium terræ vulnerando, occidendo eos fugarunt: & nisi essent ardui montes nostris innoti, eadem die in magnum & in inmedicabile damnum corruissent. De nostris omnibus nemo tamen pe-

riit: ſed poſtea noſter communis magnus exercitus multos acerrimoſque congreſſus exercuit: cum baliſtis & arcubus multos ex Turcis, etiam de majoribus, interfecit. De noſtris quidam occiſi ſunt, ſed vere non multi: nominativus Miles nullus, niſi Flandrenſis Balduinus Comes de *Ganz*.

Videntes igitur Deo digni Principes noſtri Nicæam adeo, ut diximus, terrigeratam, armis tantum non poſſe ſuperari; ligneas altiſſimas turres cum propugnaculis & diverſis inſtrumentis, grandi labore conſtruxere. Quod Turci aſpicientes, timore ſubacti, urbem Imperatori per nuntios reddiderunt, ea conditione, ut nudos de civitate eis liceret per conductum exire, & vivi in Imperatoris vinculis haberentur. Quod audiens venerabilis Imperator, ad nos uſque prope pervenit: in ſuam autem Nicæam civitatem intrare minime audens, ne eum infinita turba populorum, quem tamquam patrem pium venerabantur, exultando opprimeret.

In marina quadam inſula prope nos ſeceſſit: ad quam omnes Principes noſtri, præter me & Comitem ſancti Ægidii, cucurrerunt, ut cum eo de tanta victoria congratularentur: quos omnes nimio, ut debuit, affectu recepit. Et quia ne caſu ſuperveniret civitati & exercitui noſtro inimiciſſima Turcorum turba, me remanſiſſe apud urbem gavisus eſt valde: altius vero atque levius quod tunc remanſi, ipſe recepit quaſi aureum montem ex prædis factis. In eadem qua manebat inſula magnus Imperator de ſpoliis Nicææ urbis ſic ordinavit pretioſiora, ut ſcilicet aurum, gemmas, argentum, pallia, equos, & hujuſmodi, milites habeant: omnia vero victualia peditibus diſtribuantur: Principes cunctos de propriis theſauris ſuis ſe ditaturum diſpoſuit.

Sic, ut prædiximus, Deo triumphante reddita eſt maxima Nicæa XIII. Kal. Julii. Legitur in primitiva Eccleſia ſanctos Patres apud Nicæam ſanctam Synodum celebraſſe, & ibi Arriana hæreſi deſtructa, ſanctæ Trinitatis fidem Spiritu-ſancto ducente eos confirmaſſe: & quæ peccatis paſtorum exigentibus facta fuerat magiſtra erroris, nunc Deo propitiante per peccatores ſervos ſuos facta eſt diſcipula veritatis. Dico tibi, mi dilecta, quia de ſæpe dicta Nicæa uſque ad Jeruſalem per quinque ſeptimanas perveniemus, niſi Antiochia obſtiterit nobis. Valete.

EPISTOLÆ FORMATÆ.

I.

IN nomine Patris, & Filii, & Spiritus-ſancti, reverendiſſimo, omnique ſacra veneratione colendo patri Andreæ ſanctæ Mediolanenſis eccleſiæ archiepiſcopo, Regembertus ſanctæ Vercellenſis eccleſiæ humilis epiſcopus, præſentem & æternam in Domino felicitatem. Quia ſacris apicibus noſtris Walfredus eccleſiæ noſtræ ſubdiaconus vobis conſacrandus eccleſiæ Hyporedienſis ad votum cleri & populi præſul expetitur: nefas a nobis aliquid ſanctis petitionibus denegari exiſtimantes, juxta morem & reverentiam canonicæ diffinitionis uſque ad gradum ſubdiaconi noſtrorum prædeceſſorum ſollicitudine promotum, peternitati veſtræ ad epiſcopalem cathedram Domino amminiculante concedimus promovendum. Ne ergo de ipſius tranſacta converſatione, ſive præſenti conceſſione quippiam almitati veſtræ neceſſe ſit ambigere; præſentibus humilitatis noſtræ litteris eum proſecuti ſumus, quibus illum in ſacroſancta religione, in quantum audivimus, & cognovimus, atque humana fragilitas exiſtimate ſufficit, hactenus converſatum fuiſſe teſtificamur, eumque ad id miniſterium peragendum ſatis profitemur idoneum. De cujus etiam commendatione ut omnis ambiguitas abſtergatur, græca elementa cum proprii ſubputatione numeri dignum duximus inſerenda, Patris ſcilicet & filii, & Spiritus-ſancti primas; Petri Apoſtoli primam litteram, nominis quoque noſtri primam, veſtri ſecundam, fratris proficiſcentis tertiam, civitatis noſtræ quartam: quarum numerus in ſumma ductus ipſis habetur litteris conſequenter adjunctus. Sed & numerum præſentis Indictionis eidem ſubputationi, ſicut ratio dictat, credimus adjiciendum. Addimus præterea nonagenarium & nonum numeros, quibus Divini figura jurisjurandi ſine dubio patenter exprimitur. Datum ill. anno incarnationis Domini noſtri Jeſu-Chriſti illo, indictione illa.

Circ. ann. 934.

II.

Virtutum omnium privilegio fulgoranti domno ill. Papienſis eccleſiæ venerando epiſcopo, Radaldus, quamvis indignus Aquilegenſis cathedræ humilis patriarcha, æternæ felicitatis gaudium, & præſentis vitæ obſequia. Dum fratrum neceſſitatibus

necessitatibus ac dignis petitionibus quispiam suffragari studet, proculdubio divini complet mandata præcepti. Quisque tamen tanto acutius subjectorum curam gerere debet, quanto se honoris culmine eminere cognoscit, atque in moderamine & institutis sanctarum ecclesiarum, non solum sua sed etiam ceterorum religiosorum fratrum consulta petere. Proinde vos latere nolumus, Tridentinum clerum & plebem proprio manere privatam pastore, bonæ memoriæ ill. confratre nostro Episcopo ab luce sublato. Nos autem sanctorum Patrum instituta sectantes, collegium ipsius ecclesiæ cribro canonicæ inquisitionis excussimus, si forte aliquis huic idoneus officio reperiri valeret: quod non invenientes, petitorias litteras paternitati vestræ mittere decrevimus, quo nobis ex gremio vestræ ecclesiæ ill. sacerdotem ad hujus honoris infulas promovendum mittere non differatis: quem non solum relatu aliorum, sed collatione propria cognoscimus morum probitate pollentem, litteratoria doctrina expolitum, sed etiam cunctarum virtutum culmine renitentem: quem ad votum cleri & populi instanter poscimus consecrandum.

III.

Sagacitatis amplitudine sublimato domno O. superno nutu sanctæ L. E. præsuli eximio. D. sanctæ N. E. Æquum nos vestris parere mandatis, penitusque obedire præceptis. Nam vestræ paternitatis animus nostris alimentis educatus a cunabulis, in robur evaserat viriliter habitudinis. Vestræ igitur largifluæ bonitatis devotissimæ reminiscentes ill. subd. vestræ diocesis, pro quo nobis preces dirigere studuistis, libentissime vestræ dilectioni more canonico subjicimus, atque ad ejus securitatem has nostræ humilitatis commendaticias conscribi jussimus, ei dantes in mandatis, quatenus vestro Pontificatui in omnibus negotiis animo subjectus existat, veluti nostro hactenus: in subdiaconatus vero officii ministerio, quo nunc nititur, in vestra diocesi militare annuimus. Cumque ad diaconatus, vel presbyteratus honorem eum vobis provehere libuerit, hac nostra auctoritate proculdubio collata promovendi eum vobis sit facultas. Si quid vero, quod non credimus, adversus eum emerserit querimoniæ, vestri Pontificatus sententia diffiniatur. Ut igitur nullius interpellationis obscurationisve nebula hæc nostra promulgatio suscata censeatur, secundum statuta sanctorum Patrum græca elementa cum suis subputationibus subter adnotari, & sigillo nostri patroni jussimus insigniri.

IV.

In nomine Π. & Y. & A. Confessor fidei suæ Π. apostoli, Episcoporum A. confratri & coëpiscopo salutem æternam. Præsentem apicum latorem Θ. noveritis expetisse parvitatem nostram, quemadmodum ex nostra auctoritate, & absque ulla inquietudine successorum in civitate sedis nostræ A. vobis eum recipere, sacrumque suscipere ordinem a vobis, & ei vobiscum perseverare liceat: quia apud nos educatus est, comamque capitis in nostra parochia totondit, atque ibidem Deo se serviturum delegavit. Sed nunc rationabili, immo inevitabili necessitate cogente, ut certum per auctoritatem harum litterarum agimus, secundum instituta sanctorum Patrum facerem..... Quia igitur adhibita consideratione non incongruum visum est ei adsensum præbere, hanc formatam ei scribere jussimus, Indictionis continentem numerum. V.

In nomine Patris Π. & Filii Y. & Spiritus sancti A. sacratissimo sanctæ Mediolanensis ecclesiæ Archipræsuli, Amelricus divino respectu Taurinensis episcopatus Pontifex, debitæ venerationis devotum in Christo famulatum. Sollertiam vestram nulla volumus ambiguitate detineri, quin paratissimi continue inveniamur obsequi vobis in omnibus, quæ & possibilitas subministrat, & ecclesiastica censura monendo confirmat. Concedimus igitur ecclesiæ vestræ Ingonem, quem petitis, nostri Episcopatus ministrum, ita ut ea lege Archiepiscopatui vestro subdatur, qua Episcopatui nostro subdi videbatur: sicque vobis liceat promovere, veluti si haberet tonsuram vestræ ecclesiæ: Hanc denique concessionem, quam sacri canones formatam appellant, secundum instituta sanctorum Patrum, ita ordinare studuimus, ut in principio prima elementa de nomine Patris, & Filii, & Spiritus-sancti poneremus.

SYNODUS VERULANENSIS

In causa Grimaldi Archicanonici.

ANno Dominicæ Incarnationis M C XI. domino Papa Paschale II. præsidente, domino Grimaldo, sancti Paterniani Archicanonicò, fidem & obedientiam suæ matri ecclesiæ, suoque Episcopo pro privilegio accepto spiritu superbiæ

commoto negante; Episcopo vero bis terque domino Papæ proclamante: ipse autem præcepit, quatenus eum, ut clericum suum, ad se revocaret: sin autem obedire renueret, excommunicationis gladio eum percuteret: asserens se eum pro excommunicato habere, si ab Episcopo excommunicatus foret. His aliisque causis præcepto domini Papæ congregata est Synodus apud Berulas sub domino pontifice LÆTO, consedentibus cum eo jussu domini Papæ domino GREGORIO Cardinale sanctorum Apostolorum, & OGDONE Anagnino præsule, necnon domino AUGUSTINO Ferentinate episcopo. In qua denique Synodo prædictus Grimaldus Archicanonicus vocatus, coram prædictis Patribus & sancto conventu confessus est se peccasse, & contra matrem suam ecclesiam de interdicta obedientia fecisse. Unde præfati Patres decreverunt, ut omne episcopale jus suæ matri ecclesiæ, & debitam obedientiam suo Episcopo ulterius non negaret. Quod si negaret; Episcopus, sicut dominus Papa præceperat, libere suum officium faceret. Quapropter præsidentibus prædictis Patribus & toto conventu, fidem & obedientiam, sicut sui prædecessores fecerunt, ecclesiæ sancti Andreæ, suoque Episcopo deinceps se debere spopondit. Placuit hoc prædictis Patribus & sancto conventui: assensum præbuit Episcopus & clerus ejus.

GRÆCORUM CONFESSIO.

De verbis consecrationis & transsubstantiatione, A BESSARIONE *exposita in Concilio Florentino.*

DIe Dominica, quinta Julii M CCCC XXXVIIII. in generali Congregatione, præsidente in eadem sanctissimo domino nostro domino Eugenio, divina providentia Papa quarto, præsentibus reverendissimis, reverendisque Patribus & dominis sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Doctoribus, & Magistris, tam Latinis, quam Græcis, reverendus Pater dominus Archiepiscopus Nicænus, suo ac aliorum Patrum Ecclesiam orientalem repræsentantium nomine, publice, alta & intelligibili voce exposuit in hæc verba, vel eis in effectu similia. Beatissime Pater, vosque reverendissimi Patres & domini hic præsentes. Quoniam in præcedentibus congregationibus nostris

inter alias differentias nostras ortum est dubium de consecratione sacratissimi Sacramenti Eucharistiæ; & aliqui suspicati sunt, nos & ecclesiam nostram non credere illud pretiosissimum Sacramentum per verba Salvatoris Domini nostri JESU-CHRISTI confici; propter hanc causam assumus coram vestra beatitudine, omnibusque aliis hic astantibus, qui pro parte sanctæ Romanæ ecclesiæ sunt, ad certificandum vestram beatitudinem & alios Patres & dominos hic præsentes de hac dubitatione, & dicimus breviter: Nos usos fuisse Scripturis & sententiis sanctorum Patrum, cognoscentes & animadvertentes fragilitatem humani sensus, volumus adhærere sententiis sanctorum Patrum & rationibus, spretis humanis inventis; qua quidem de re, Pater beatissime, cum in omnibus aliis auctoritatibus Patrum sanctorum usi sumus, etiam his in præsenti dubitatione utimur. Et quoniam ab omnibus sanctis Doctoribus Ecclesiæ, præsertim ab illo beatissimo Joanne Chrysostomo, qui nobis notissimus est, audimus verba Dominica esse illa, quæ mutant & transsubstantiant panem & vinum in corpus verum Christi & sanguinem; & quod illa verba divina Salvatoris omnem virtutem transsubstantiationis habent; nos ipsum sanctissimum Doctorem, & illius sententiam sequimur de necessitate. De hac quæstione breviter diximus & sufficienter, & vestram beatitudinem de nostra intentione certam reddimus. ARNOLDUS NOTARIUS.

Ego Nicolaus Sagudineus Euripontinus, omnium suprascriptorum verborum interpres, & de græco in latinum traductor, fateor omnia sic ad litteram per prædictum dominum Nicænum, modo ut supra, græce dicta fuisse, & a me fideliter in latinum conversa. In cujus rei testimonium & fidejussionem requisitus hic manu propria scripsi, & in hanc redegi formam. Florentiæ, die XXVII. mensis Augusti, anno Dominicæ Nativitatis M CCCC XXXVIIII. ARNOLDUS NOTARIUS.

Quod & ego Bartholomæus Johannes de Lyd, clericus Leodiensis diocesis, publicus apostolica & imperiali auctoritatibus ac sacri Florentini ycumenici Concilii Notarius, quia prædictorum verborum prolationi, expositioni, confessioni, omnibusque aliis & singulis præmissis una cum præfatis reverendissimis, reverendisque Patribus & connotario infra scripto interfui, eaque sic fieri vidi & audivi; idcirco hoc præsens publicum instrumentum per præfatum interpretem

fideliter de græco in latinum traductum subscripsi, signoque & nomine meis solitis & consuetis signavi rogatus & requisitus in testimonium præmissorum.

Et ego Arnoldus Liudolphi de *Bevervoych*, clericus Trajectensis diocesis, publicus apostolica & imperiali auctoritatibus Notarius, quia verborum prædictorum prolationi & confessioni, omnibusque aliis præmissis, dum, sicut præmittitur, per reverendissimum Patrem dictum Archiepiscopum Nicænum agerentur, proponerentur, & fierent, una cum reverendissimis, reverendisque Patribus & dominis præfatis ac connotario meo suprascripto præsens interfui, eaque sic fieri vidi & audivi; ideo hoc præsens publicum instrumentum, per interpretem hujus sacri ycumenici Concilii subscriptum, una cum dicto connotario subscripsi, & in hanc publicam formam redegi, signo & nomine meis solitis & consuetis signavi rogatus & requisitus in fidem & testimonium præmissorum.

Ego Julianus, tituli sanctæ Sabinæ presbyter Cardinalis, sancti Angeli vulgariter nuncupatus, præsens fui omnibus prædictis; & recognosco litteram scriptam manu præfati Nicolai Sagudinei, communis interpretis Latinorum & Græcorum: & ad perpetuam rei memoriam propria manu subscripsi.

OBSERVATIONES.

PRæmissæ versionis autographum in thesauro serenissimi Magni Hetruriæ Ducis asservatur, cum authenticis litteris unionis, Latinos inter atque Græcos factæ in Concilio Florentino. Hanc versionem cum legissemus, illust. Antonium Magliabecum, quocum tunc eramus, rogavimus, ut ejus nobis copiam fieri pro sua in nos humanitate curaret. Id quod diligentissime præstitit, adhibito viro clarissimo Gastruzzio, qui illud ipsum autographum peritissime imitatus est. Prædicta Græcorum Confessio non levis est momenti ad persuadendam Græcorum de Eucharistia fidem, de qua tot & tantæ controversiæ a Calvinistis nuper excitatæ sunt. Confessio hæc duas habet partes, nempe consecrationem verbis Christi Domini confici, non precibus illis, quæ post verba sacra fiunt a Græcis: atque his verbis panem & vinum in Christi corpus & sanguinem mutari & transsubstantiari. Etsi vero de priori assertione aliqua fuit concertatio inter Bessarionem Nicænum episcopum superioris formulæ præconem, interque Marcum Ephesinum; nulla tamen prorsus inter eos de posteriori disceptatio

agitata est. Id patet ex oratione Bessarionis tum Cardinalis de Eucharistia: qua in oratione eamdem doctrinam, quæ in superiori Confessione proposita est, egregie tuetur adversus contra sentientes, in primis contra Marcum Ephesinum: cujus objecta, ex dictis Nicolai Cabasilæ desumta, refellit. Ex quibus manifeste intelligitur, in illa controversia nequaquam litem fuisse de transsubstantiatione, quam uterque pro indubitata Græcorum doctrina habebat: sed de verbis, quibus consecratio perficitur. Præmissa vero Græcorum Confessio, per Bessarionem in frequenti Concilio proposita, eo majoris est momenti, quod is illam comprobantibus aliis Græcis, uno forsan excepto Marco Ephesino, qui ejus perpetuus adversarius exstitit, in frequenti Concilio exposuit, cum nondum esset Cardinalis. Hujus porro Confessionis mentio fit in ipsis Concilii actis cap. IX. *paullo ante mortem Josephi Patriarchæ: ubi utrumque, nimirum & verba consecrationis, & transsubstantiatio, disertis verbis adstruitur. Deinde post recitatam ejusdem mortem illud ipsum denuo repetitur. Ceterum quod attinet ad Patres græcos, maxime Chrysostomum, quorum sententiam sequi se in prædicta formula Græci per Bessarionem confitentur: eorum testimonia refert idem Bessarion in prælaudata oratione de Eucharistia. Chrysostomi loca citantur ex homilia* LXXXII *super Matthæum, ex* XXVII *super primam ad Corinthios, ex homilia de proditione traditoris, & Sacramentorum traditione.*

Conc. Lab. t. XIII. col. 491.

Haud scio an Nicolaus ille Sagudineus Euripontinus, qui superiorem Confessionem latine vertit, idem sit atque Nicolaus Euboïcus, de quo ita scribit Matthæus Palmerius in libro de Temporibus ad annum M CCCC XXXIX. Nicolaus Euboïcus, latinæ & græcæ linguæ atque elegantiæ princeps laudatissimus habetur: qui in frequenti Concilio medius assistens, multis & eruditis viris audientibus, me quoque teste vidente audienteque, disputantium verba atque sententias, tum græce, tum latine prolatas, mira celeritate ultro citroque in utramque linguam fidelissime & summo ornatu reddebat. *Ita ille, qui eodem in loco Ambrosium, Camaldulensis Ordinis abbatem generalem,* in Concilio *item* clarum *fuisse subjungit.*

Quæ sequuntur acta sanctorum Martyrum Nicandri & Marciani, ex veteri codice Vallicellano Romani Oratorii descripsimus. Eadem ad varios codices a se collata nobiscum communicavit eruditus Vaticanæ Bibliothecæ custos alter Laurentius de Zaccagnis, qui eadem acta græce exstare in Vaticano codice nobis asseruit.

Digitized by Google

ACTA SANCTORUM MARTYRUM
Nicandri & Marciani.

I. GLoriosa sanctorum martyrum NICANDRI & MARCIANI certamina, quæ adversus diabolum habuerunt, exponere properabo. Nam memorati viri inter armatos quidem hujus sæculi militantes armis veræ justitiæ communiti, totius hujus mundi gloria derelicta ad cælestem militiam Christi gratia se contulerunt. Statim igitur veluti nefaria perpetrantes in judicium deferuntur. Ad quos Præses MAXIMUS, cui hujuscemodi cura fuerat injuncta: Si non ignoratis, inquit, Nicander & Marciane, Imperatorum præcepta, quibus vos diis præcipiunt sacrificare; accedite, & imperata complete. Ad hæc Nicander, Volentibus, inquit, sacrificare hæc præceptio constituta est: nos vero Christiani sumus, & hujuscemodi præcepto teneri non possumus. Maximus dixit: Quare vel vestræ merita non accipitis dignitatis? Nicander dixit: Quia pecuniæ impiorum contagium sunt viris Deum colere institutis. Maximus dixit: Ture tantum deos Nicander honorato. Nicander dixit: Quomodo potest homo Christianus lapides & ligna colere, Deo relicto immortali, qui omnia fecit ex nihilo, quem colimus, qui & me, & omnes in eum sperantes poterit conservare?

II. Uxor vero sancti Nicandri, nomine DARIA, præsens virum proprium verbis hujuscemodi animabat, dicens: Cave, domine, ne id facias; cave domine, ne Dominum nostrum JESUM-CHRISTUM neges. Intuere cælum, & in eo ipsum videbis, cui fidem & conscientiam servas. Ipse enim est tuus adjutor. Ad quam Maximus: Malum, inquit, caput mulieris, cur virum tuum mori festinas? Illa vero: Ut vivat, inquit, apud Deum, & numquam moriatur. Et Maximus: Non ita est, sed quia robustiori viro desideras copulari; ideo hunc hac vita citius privari festinas. Illa vero: Si suspicaris, inquit, me animo cogitare, atque id me esse facturam, primam me propter Christum occidito, si tamen id etiam de mulieribus tibi mandatum est. Tum Maximus: De mulieribus quidem hoc mihi minime est injunctum: neque enim faciam quod cupis: verumtamen eris in carcere.

Digitized by Google

III. Deducta illa in carcerem, Maximus ita cœpit ad Nicandrum: Noli ad verba tuæ uxoris attendere, neque alicujus hujusmodi persuasionem audire, ne cito luce priveris: sed, si vis, accipito intervallum, atque in eo deliberato, utrum melius sit vivere, an mori. Et ad eum Nicander: Spatium quod te daturum promittis, jam putato completum, ac me deliberasse cognosce, atque id in animum induxisse, ut nihil aliud cupiam præ salute. Præses vero sublata voce dicebat: Gratias Deo. Et Nicander una cum eo dicebat: Etiam gratias Deo. Putabat enim præses Christi Martyrem de hac vita atque hujuscemodi servanda salute dixisse; &, quod sacrificaturum eum putaret, nimium lætabatur. Itaque gaudens cum Leucone consiliario incedebat. Nicander vero factus in spiritu, cœpit Deo gratias agere, atque cum voce orare clarissima, ut a labe atque a temtatione hujus sæculi liberaretur. Quod cum Maximus cognovisset, ita dixit ad eum: Quomodo qui nunc vivere velle dixisti, nunc iterum desideras mori? Nicander dixit: Ego æternam vitam opto vivere, non hujus sæculi temporalem: & propterea in corpus meum tibi potestatem feci. Fac igitur quod vis: ego Christianus sum. Hinc præses ad Marcianum: Quid tu, inquit, Marciane? Marcianus dixit: Eadem quæ commilito meus etiam ego affirmo. Præses: Ergo simul etiam in carcerem ambo trudemini, pœnam sine dubio subituri.

IV. In carcerem vero missi, post viginti dies iterum ad præsidem adducuntur. Ad quos præses: Sufficit, inquit, vobis, Nicander & Marciane, tempus ad monendum, ut imperialibus statutis parere velitis. Ad quem Marcianus: Multitudo verborum tuorum neque nos a Fide faciet recedere, neque negare Deum. Præsentem enim eum videmus, & quo vocat cognoscimus. Noli ergo nos retinere. Hodie enim fides nostra in Christo completur: sed mitte nos cito, ut videamus Crucifixum, quem vos ore nefario maledicere non dubitatis, quem nos veneramur & colimus. Ad hæc præses: Ecce pro desiderio, inquit, vestro morti trademini. Tunc Marcianus: Per salutem tibi, inquit, petimus Imperatorum, ut nos citius mittas: nec enim suppliciorum formidine id te ut facias adjuramus, sed ut cito nostro desiderio potiamur. Tunc Maximus: Mihi non contradicitis, inquit: neque enim ego vos persequor, sed Imperatorum præcepta: unde alienus sum ac mundus

mundus a vestro sanguine. Si autem scitis vos bene ituros, gratulor vobis: vestrum desiderium compleatur. Hæc dicens sententiam in eos pronunciat capitalem. Sancti vero Christi Martyres, quasi una voce ac lingua, dixerunt: Pax tecum præses humane.

V. Ibant ergo gaudentes & benedicentes Deum. Et Nicandrum quidem sequebatur uxor ejus, ac PAPIANUS frater martyris PASICRATIS, filium Nicandri portans infantem, atque ei gratulans de salute: Marcianum vero sequebantur cognati, atque uxor ejus veste conscissa, quæ talia profundebat. Hæc, inquiens, sunt, Marciane, quæ tibi dicebam in carcere, id timens, atque id plorans. Væ miseræ mihi! non mihi respondes? miserator esto mei domine: aspice filium tuum dulcissimum: convertere ad nos, noli nos spernere. Quid festinas? quo tendis? cur nos odisti? veluti ovis ad victimam es sublatus. Marcianus vero convertit se, atque eam acerbius intuebatur dicens: Quamdiu satanas mentem tuam atque animum obcæcavit? separa te a nobis: concede mihi, ut martyrium Deo perficiam.

VI. Zoticus vero quidam Christianus manum ejus sustentans dicebat: Bono animo esto, domine frater. Bonum certamen luctatus es: nobis vero infirmis unde talis fides? Veniant tibi in mente promissiones, quas Deus polliceri dignatus est, quas nunc vobis reddet Dominus. Vere vos perfecti Christiani, & beati estis. Uxor vero ejus se ingerebat plorans, atque eum retro trahens. Tum Marcianus ad Zoticum: Tene, inquit, uxorem meam: quam Zoticus martyre dimisso continuit. Postquam vero ad locum venisset, circumspexit Marcianus, ac de multitudine Zoticum ad se vocavit, atque ei dixit, ut uxorem suam ad eum adduceret: quæ cum fuisset adducta, osculatus est eam, & dixit: Recede in Domino. Non potes enim me martyrium celebrantem aspicere, mente tua semel a maligno subrepta. Infantem vero osculatus, & cælum intuens dixit: Domine Deus omnipotens, tibi sit hujus cura. Tunc martyres se se invicem complectuntur, & paulisper a se perficiendi causa martyrii discesserunt.

VII. Marcianus vero circumspexit, & vidit uxorem Nicandri, quod præ multitudine ad eum accedere non posset. Manu itaque ei porrecta, eam ad virum suum adduxit. Ad quam Nicander: Deus, inquit, sit tecum. Illa vero juxta eum con-

fistens dicebat: Bone domine, bono animo esto. Ostende tuum certamen. Decem annos in patria sine te feci, ac momentis omnibus a Deo ut te viderem optabam: nunc vero vidi, & gratulor ad vitam proficiscenti. Ecce nunc clarius exclamabo & gloriabor, uxor Martyris constituta. Bono animo esto, domine, ac redde martyrium Deo, ut me etiam de morte perpetua liberes.

VIII. Post hæc percussor otariis oculis martyrum circumdatis, injecto gladio finem martyrio conquisivit. Et sic eodem genere martyrii in hoc mundo interempti, ambo victores & triumphatores martyres Christi ad æterna gaudia migraverunt in cælis, qui pro amore Dei minas hominum & verbera contemnentes, Christi amici effecti sunt in regno cælorum.

IX. Dignis itaque honoribus sunt venerandi sæpissime, ut eorum precibus mereamur consequi cælorum regna ac præmia largissime. Qui in pluribus locis Christo operante multa beneficia præstant. Susceperunt martyrium sexto-decimo Kalendas Julias, regnante Domino nostro Jesu-Christo, cui est honor & gloria per infinita sæcula sæculorum. Amen.

In alio codice hæc habentur, quæ in græco desunt. Requieverunt autem Christi martyres Nicander & Marcianus, & Daria uxor Nicandri cum filio suo. in civitate Venafro. Tunc Christiani abstulerunt corpora eorum, & sepelierunt ea prope locum, in quo decollati fuerant: in quo loco fabricata est basilica ad honorem nominum ipsorum. Sub altare ejusdem basilicæ quædam stilla manat, de qua infirmi multotiens sanitate recepta usque in hodiernum diem potant, qui in singulis locis suis, Christo operante, multa beneficia præstant. Susceperunt autem martyrium xv. Kal. Julii regnante Domino nostro J. C. &c.



AUGUSTINI PATRICII EPISCOPI Pientini, in vitam optimi ac integerrimi viri Fabiani Bencii Politianensis, sacrorum Canonum Professoris clarissimi.

Ad Bartholomæum Paganuccium, Jurisconsultum peritissimum, ejusdem Fabiani affinem atque concivem.

I. ETsi sciam mancos ac debiles laudatores pejus de claris viris mereri, quam invidos detractores; tuis tamen precibus pulsatus, negare non potui, quin in Fabiani Bencii, viri clarissimi, & de me optime meriti, vitam aliquid scriberem. Recusassem profecto hanc provinciam rei magnitudine & temporis angustia deterritus, nisi ingratitudinis vitium subire, & rem tibi molestam efficere timuissem. Atque ideo malui potius rudis atque indoctus judicari, quam difficilis aut ingratus. Poterunt alii doctrina, eloquutione, sententiarum gravitate, & ornatu verborum me longe superare: at benivolentia, fide, & veritate in hac re certe non superabunt. Accipe igitur quæ a nobis nude scribuntur in meliorem partem, bonique consule; & non tam eloquentiam, quam mentem meam metire.

II. Fabianus Bencius natus est Politiani anno salutis MCCCCXXIII. parentibus non obscuris, sed tenui fortuna. Primæ suæ juventutis rudimenta domi egit, ubi grammaticem didicit: & sacris initiatus, ad sacerdotium rite promotus est. Inde Senas ad publicum gymnasium profectus, per septennium juri pontificio summa diligentia operam dedit: ita ut communi totius Senensis collegii voto inter sacrorum canonum professores sit adscriptus. Tum domum reversus, virtutum suarum experimenta traditurus, sub Nicolao V. Pont. max. ad Romanam curiam advolavit, & in nobilissimi viri Marini Ursini, archiepiscopi Tarentini, Legati apostolici in Brittaniam designati, familiaritatem receptus, cum eo in Angliam (ita enim hodie Brittaniam appellant) transfretavit, causarum auditor, & particeps consiliorum.

III. Legatione illius finita in curiam reversus, mox a Jacobo Perusinorum antistite, qui inter aulicos Pontificis tunc præ-

cipuus connumerabatur, cum ampliſſima poteſtate Vicarius Peruſiam mittitur: quem magiſtratum annos circiter v. maxima omnium laude geſſit: ubi cum Alexandro Saxoferratenſi Auguſtinenſium præfecto, theologo inſigni, Peruſii nunc docente, conciliata non levi amicitia, ab eo haud multo poſt in Cardinalem aſſumpto in curiam tractus, inter ejus domeſticos familiares adſcriptus eſt.

IV. Sed illo deinde brevi fatis functo, a Pio II. Pont. max. ob integritatem & ceteras ejus mirificas virtutes, inter caros habitus, Genuam ad ſocietatem belli Torconici illi populo ſuadendam, & claſſem in hoſtes catholicæ Fidei inſtruendam legatur: creviſſetque mirum in modum Fabianus ſub illo Pontifice, niſi Deus Chriſtianorum peccatis iratus, Pium pontificem e medio ſuſtuliſſet. Reverſus in curiam iterum Fabianus, a Paulo II. qui Pio in pontificatu ſucceſſerat, benigne ſuſceptus, ad componendas graviſſimas contentiones & bella inter Spoletinos, Narnienſes, Caſſianos, & pleroſque alios Romanæ eccleſiæ populos mittitur: quibus ad pacem redactis, & recognita Pontificis juſſu illorum adminiſtratione, qui ſub Pio magiſtratus geſſerant, Vetrallæ & ceteris oppidis, quæ Pontifexa tyrannica Evertenſium dominatione nuper eripuerat, præfectus, provinciam feliciter adminiſtravit.

V. Cooptatus deinde eſt collegio clericorum cameræ apoſtolicæ: qui magiſtratus curam gerit pontificalis ærarii, & omnium, quæ ad provinciarum Romanæ eccleſiæ adminiſtrationem ſpectant. Neque tamen interea tantiſper ceſſare permiſſus eſt. Nam cum ad ſedandas hominum perturbationes ob mite ejus ingenium, doctrinam, & naturæ bonitatem aptiſſimus judicaretur, juſſus eſt ſæpius ire ad diverſas populorum ſeditiones, liteſque componendas ac decidendas. Teſtes ſunt Barbarinii, Vianii, Bledenſeſque, quos acriter pro rebus utrinque ablatis contendentes facile compoſuit. Item Vetrallenſes ac Bledenſes litigantes invicem de finibus, ſuo judicio acquieſcere perſuaſit. Reconciliavit nobiles Farneſios Thuſcanenſibus: Galleſios magno Hoſpitalario piiſſimi xenodochii ſancti Spiritus de Urbe, & Vaſſianos Ortanis de proprietate agri inter ſe altercantes. Et cum Viterbienſes, Tiburtini, Cornetani, ac Nepeſini in adminiſtranda eorum republica & magiſtratibus deligendis inter ſe non parum diſſiderent, juſſus eſt Fabianus ad eos cum poteſtate proficiſci: qui prudentia & ſo-

Digitized by Google

lertia sua seditiones omnes sustulit, & omnibus satisfecit. Quibus rebus feliciter absolutis, Paulus Pont. sapientiam, industriam, integritatem ac fidem hujus viri admiratus, illum ad majora subeunda munia destinaverat.

VI. Georgitius Pogiebratius Bohemorum Rex, qui nuper ob damnatam hæresim a Sede apostolica regno privatus fuerat, morte sua tyrannicæ dominationi modum imposuit. Ad ejus regnum obtinendum Matthias Hungariæ, & Cazimirus Poloniæ vicini Reges aspirabant. Veritus igitur Paulus Pont. ne potentissimi Principes ob eam rem in bellum ruerent, quod sine christianæ reip. maximo detrimento esse non poterat; Fabianum Bencium legatum ad pacificandos Reges designavit: sed ante Pontifex rebus humanis subtractus est, quam Fabianus in provinciam proficisceretur.

VII. Non tamen Sixtus quartus, qui Paulo subrogatus est, Fabianum neglexit. Verum prudentia viri atque ejus dexteritate ingenii admodum delectatus, illum Emiliæ, quam Romandiolam vocant, thesaurarium creavit, ceterisque provinciæ quæstoribus præfecit. Quo munere finito, Fanum-fortunæ, urbem in Piceno præclaram, ei commisit regendam: & mox generali ecclesiæ Romanæ thesaurario aliis rebus occupato, Fabianum ad tempus suffecit: qui deinde Honoratum Gajetanum, Sermonetæ principem, cum Setinis diffidentem, Pontificis jussu composuit. Exinos in Picentibus pro administratione publica laborantes sedavit: & demum missus Anconam, graves ac diuturnas delevit contentiones, quæ illi populo de finibus cum Auximanis viguerant, tanta omnium gratia, ut maximo provincialium favore totius Piceni quæstor ac thesaurarius per biennium sit declaratus.

VIII. His magistratibus felicissime confectis, cum jam ob nimios labores ac assiduas curas variis ac gravioribus morbis in dies magis ac magis vexaretur; (nam & podagra sæpius afflictabatur, ac laterum dolore; profluvium vero capitis, quo etiam periit, continuo fere patiebatur:) Romam reversus, quantum per valitudinem licebat, apostolicæ cameræ negotiis insudavit. Obiit Romæ prid. Kal. Decemb. anno salutis M CCCC LXXXI. vixit annis LVIII. mensibus.... diebus.... Ægrotaverat autem Fabianus per autumnum non levi morbo Politiani. Inde non plene adhuc reassumptis viribus in curiam reversus, debili ac varia usus est valetudine usque ad extremum.

Digitized by Google

IX. Pridie vero quam vitam finiret, in basilica Principis Apostolorum sacris vespertinis & matutinis interfuit. Erat enim Canonicus illius basilicæ. Deinde ut summo diluculo rem divinam operatus est, repentino morbo correptus, in cubiculum per posticum templi a suis delatus, circa horam tertiam, cum Sacramenta oportuna more Christiano prius religiosissime suscepisset, spiritum Creatori reddidit, relicto omnibus curialibus atque ipsi summo Pontifici maximo de se desiderio. Aderam ego in sacello divi Andreæ apostoli, cujus festa tunc Pontifex in ipsa basilica celebrabat, cum tristis de Fabiani morte nuntius allatus est. Vidisses Sixtum Pont. Cardinales, ac reliquos Patres omnes, veluti in publica clade mæstos & conlacrimantes. Nemo fuit, qui tanti viri jacturam acriter non doleret. Sepultus est dein in ipsa basilica summo honore.

X. Paulo ante mortem testamentum edidit, quod ante duos annos signaverat. In eo post institutionem bibliothecæ, quam in patria apud archipresbyteralem ecclesiam, cui præerat, non vulgarem erexerat, & plurima alia legata pietatis causa, heredem suum universalem instituit Nicolaum, ex Lisa sorore sibi nepotem. Testamenti vero sui executores reverendissimum Cardinalem sancti Marci, quem vivens unice observaverat, & plerosque alios minoris ordinis viros: inter quos me etiam nominavit, quem non ut discipulum (nam dum Senis litterarum studiis incubuit, sub ejus disciplina sedulo vixi) sed ut filium semper amavit.

XI. Fuit Fabianus in Deum ac parentes pietate insignis. Nam crebris sacrificiis, munditia vitæ, & quotidianis precibus, ut pios sacerdotes decet, ab ineunte ætate religioni semper satisfecit. Sacerdotia, quibus præfuit, ornavit & auxit, ut optimus testis esse potest collegium Politianensis ecclesiæ, quod ex tenui fortuna, sua opera ad pinguiorem evexit. Patrem Bartholomæum, & matrem Helenam, me etiam teste, maxime honoravit, & coluit: sororem unicam Lysam, & ejus conjugem Puccium, virum nempe nobilem ac probum, vehementer dilexit. Femellas quatuor ex eis natas, neptes suas, ære suo dotavit, ac nuptui tradidit viris primariis civitatis suæ. Urbana optima mulier, harum prima, quæ in sinu meo, ut ita dicam, nata est, tibi ut digniori cessit: quintam adhuc puellulam morte præventus collocare non potuit. Nicolao tamen nepoti ejus curam demandavit. Modestia fuit, ac pu-

Digitized by Google

dore pene virginali, ita ut nullum unquam verbum turpe ex ejus ore audiretur. Sui non prodigus, alieni vero minime appetens, temperatus in rebus omnibus; prospera atque adversa æquanimiter tulit. Justitiæ, integritatis, ac prudentiæ ejus documento sunt tot magistratus a variis Pontificibus sine intermissione illi commissi. Munera non accepit, nisi esculenta & poculenta, & ea quidem permodeste. Doctrina non contemnenda, forma corporis honesta, statura mediocri, sermone gravi & sedato, affabilis, mitis, & in omnes benivolus & gratus, moribus omni ex parte compositis & probatis, ac denique tanta virtute præditus, ut maximo quoque honore dignus ab omnibus censeretur.

XII. Hæc habui, optime Bartholomæe, quæ de clarissimi atque integerrimi viri Fabiani Bencii vita & moribus, ut mihi in hac temporis angustia occurrere potuerunt, summatim perscriberem: reliqua, quæ multa esse non dubito, ex his qui majorem illarum rerum notitiam, floridioremque eloquendi vim habeant, exigito. Vale.

ADNOTATIO.

Augustinus Patricius, præmissæ vitæ scriptor, quam ex Florentino Angelorum cœnobio eruimus, primum cæremoniarum sub Innocentio VIII magister, dein ab anno M CCCC LXXXIII *episcopus Pientinus; alius fuit ab Augustino Patricio, Francisci Piccolominei Cardinalis Senensis in conventu Ratisponensi Secretario, qui acta ejusdem conventus litteris mandavit. Hujus meminit Vossius in libro de Historicis latinis, non alterius, cujus est libellus superior de vita Fabiani Bencii. Neque etiam Ughellus ullam hujusce operis mentionem facit in Catalogo Episcoporum Pientinorum, tametsi Augustinum non prætermisit. Ejusdem auctoris est libellus sequens de adventu Friderici tertii in Urbem, a nobis descriptus ex bibliotheca Vallicellana. Hujus libelli quædam fragmenta retulit Odoricus Raynaldus. Habemus & aliud ejusdem Augustini opus de ritibus ecclesiæ Romanæ, quod Deo dante in lucem edituri sumus in collectione Ritualium Romanorum.*

Digitized by Google

AUGUSTINI PATRICII SENENSIS
Descriptio adventus Friderici III. Imperatoris ad Paulum Papam II.

AUguftinus Patricius Senenfis Johanni Manello Cremano S. P. D. Erfi non dubito te vel fama vulgari intellexisse, quæ fuperioribus diebus hic funt gefta in adventum Friderici III. Romanorum Imperatoris: quia tamen his omnibus interfui ex officio, vidique plane vel minima quæque; ea ad te ftatui perfcribere, quem ex amicis omnibus & folidiorem, & officiofiorem femper inveni. Capies enim, ni fallor, ex hac mea lucubratiuncula duplicem fructum. Nam & pulcherrimarum rerum, ac fere novarum ordinem intelliges, & divi Pauli II. Pontificis noftri gloriam, ac magnificentiam facile cognofces. Non enim parum acceffit honoris ac laudis fummo Pontifici, Cæfarem ufque ex Germania ad ejus facros pedes ofculandos advenifse: Pontificem hofpitio Cæfarem fufcepiffe, eumque atque ejus omnem comitatum, qui equitibus fupra quingentis continebatur, diebus compluribus, fuis fumptibus aluiffe rerum omnium maxima abundantia & copia. In qua quidem re non magis liberalitas Pontificis in rebus ad victum oportunis fuppetendis, quam prudentia & comitas in eo honorando eft laudata: fiquidem Pontifex, poftquam intellexit Cæfarem religiofæ peregrinationis gratia Romam adventare, numquam deftitit ea parare, quæ ad tanti hofpitis exceptionem digna fibi viderentur, nihil parcens fumptibus. Nam ut obmittam vina optima, quæ abundantiffime funt effufa, & aliarum rerum profufionem magis quam abundantiam; pullos gallinaceos quadringentos fingulis quibufque diebus confumpfere. Taceo animantium genera, tum quadrupedum, tum volatilium. Taceo aromatici omnis generis confectiones, quoniam fidem fuperare videntur. Nihil enim prætermiffum eft, quod ad magnificentiam lautitiamque menfarum poffet defiderari. Ea tantum tibi enarrabo, quæ ad honorandum Cæfarem ipfe Pontifex & excogitavit provide, & perfecit prudenter. Lege igitur & rerum feriem, bonique confule, fi etiam minus digna videar profecutus. Placuit enim etiam quæque minutiffima adnotare, ut pofteri fcire poffent,

possent, quo honore, quibusque modis Paulus Pontifex maximus Fridericum Cæsarem hospitio susceperit. Vale, & me ama ut soles. Romæ idibus Januarii M. CCCC. LXVIII. anno a Christi nativitate.

II. Cum igitur audisset Pontifex, Fridericum Cæsarem Italiam ingressum, jam Cæsenam appulisse, equites duos nobiles Fulginium usque præmisit, qui illi Pontificis nomine de prospero ejus adventu congratularentur. Ordinaverat tamen prius, ut quam primum Cæsar Romanæ ecclesiæ agrum attigisset, a locorum Præfectis ubique honorifice exciperetur, alereturque cum omni comitatu ex ærario pontificali. Misit post hos ex numero Judicum causarum curiæ, quos Auditores sacri palatii vocant, duos, & consistoriales Advocatos totidem, ad idem opus usque Spoletum. Quos sequi jussit duos Archiepiscopos, & Episcopos duos ex suis assistentibus, qui Cæsari apud Narniam se obviam præbuere. Designavit præterea Pontifex apostolicæ sedis legatos duos, Guillermum scilicet episcopum Ostiensem Cardinalem Rotomagensem; & Franciscum sancti Eustachii diaconum Cardinalem Senensem, datis mandatis, ut Cæsari, si per Umbriam, Narniæ; si vero per Etruriam, Viterbii obviarent. Ii tantum biduo antequam imperator urbem ingrederetur, acceperunt iter, cum ad id tempus de adventus sui die fuissent incerti. Sed cum Cæsar Flamineam, Picenum, ubi apud Lauretum templum Mariæ Virginis visitavit, Umbriamque percurrisset, properaretque magnis itineribus, ut celebritati natalis Salvatoris nostri interesset Romæ; essetque aliquantulum propter ætatem, ut opinor, lassus: ut quiescendo progrederetur, ante sub Ocriculo Tiberim est ingressus, quam legati ad eum pervenire potuissent. Scapha inde secundo flumine vectus, sequenti die circa occasum solis Valcham appulit, locum sex millibus passuum ab urbe distantem. Hic legati Cardinales diu Cæsarem expectaverant, quem e navigio exeuntem, summa hilaritate, ingentique reverentiã excepere, eique Pontificis, & sacri senatus nomine, & de ejus adventu sunt gratulati, & quæ in Pontificis essent potestate omnia contulere. Erat ille dies vigiliæ natalis Domini, qui nono Kalendas Januarias celebrari solet, & legati urbem versus Cæsarem deducebant.

III. Exierant Cæsari obviam Pontificis jussu primi Vicecamerarius Pontificis, Præfectus urbis, Senator, Conservatores,

Cancellarii, & capita regionum, cum civibus, ac proceribus Romanis: qui omnes via Flaminia Pontem Milvium, passibus circiter mille transierunt. Senator & Cancellarii cum suis equis, induti erant habitu quo utuntur, cum ante initium jejunii Quadragesimalis ludi fiunt agonales, aut in campo, quem Testaceum appellant, quem nonnulli hodie ex vulgo putant veterum senatorum gestamen exstitisse. Is est hujusmodi. Sagum induunt Cancellarii sericeum auro contextum, crurium tenus protensum, quod limbum habet in extremitatibus, ubique palmo latum, ex pellibus albis, quas varios appellant: Senator vero supra vestem auro purpuraque distinctam, cucullum habet parvulum ejusdem texturæ, qui humeros tegit, & ejus summitas pendet a cervice. In capite autem, tam ipse, quam Cancellarii pillea gestant fere quadrata a parte superiori. Cucullus duplicatus erat iisdem pellibus albis, & pillea tecta. Hos sequebantur ordines omnes curiæ duce Episcopo Urbinate Pontificis domestico, qui apud pontem Cæsarem expectabant. Prælati deinde Pontificis domestici, cum omnibus aulicis, cumque proceribus, ac nobilibus compluribus, tertio loco processere, in pratis Imperatori obviam se se daturi. Horum dux erat Archiepiscopus Spalatensis Pontificis Thesaurarius. Postremo sacer Cardinalium senatus extra portam passibus fere quingentis Cæsaris adventum præstolabatur.

IV. Sed pulcherrimum rerum ordinem a Pontifice institutum, & magnificam pompam longa Cæsaris retardatio magna ex parte impedivit. Hora enim noctis jam secunda erat, cum pontem transivit Cæsar. Obviam tamen, ut præstitutum erat, omnes processere, servato ordine, quantum pro temporis angustia licuit. Quique suo & Pontificis nomine de prospero ejus adventu gaudentes, Cæsari gratulabantur. Lucebant omnia accensis funalibus, & noctem frequentissima lumina vincebant. Incedebat Imperator medius inter duos apostolicos Legatos, pullis vestibus indutus, sequentibus Prælatis suo ordine, & aliis togatis. Illum præcedebant primo mixtæ curialium familiæ cum ejus militibus, tum Nobiles, ac Barones aliqui; inde Conservatores, & Cancellarii Urbis cum suo ornatu: deinde Regum ac Principum Oratores, qui aderant. Postremo Præfectus Urbis, & Senator. Præfectus rubro paludamento, quod pluviale vocant, indutus, apertu-

Digitized by Google

ra tamen supra dextrum humerum existente incedebat, pilleum in capite gestans oblongum, vittis ab aure pendentibus in modum tiaræ pontificalis; coloris autem rubei, ac signis quibusdam in longum porrectis distinctum: vehebaturque equo, serico panno ejusdem coloris tecto. Inter Præfectum vero & Imperatorem equitabat Cæsareus armiger, nudum ensem manu præferens.

V. Cum vero ad portam jam ventum esset, Cardinales omnes Cæsari simul se obviam dedere, eique gratulati sunt, verba faciente Bessarione Cardinale Nicæno; qui Episcopus Cardinalis existens, inter alios antiquitate primum obtinebat locum. Imperator hinc medius incessit inter ipsum Nicænum, & Cardinalem Rotomagensem ob vetustatem secundum locum sibi vindicantem. Hos alii Cardinales sequebantur suo ordine, & prælati reliqui. Primores autem cives umbraculum hic supra Cæsaris caput protensum ferre cœperunt: funalia vero ardentia ante Cæsarem præferebant proceres nobiliores, & Pontificis quidam aulici: atque ita Urbem ingressi per viam, qua itur ad sanctum Marcum primo; deinde per viam sacram, quæ Papæ dicitur, usque ad ædes Maximi, vadentes ad sinistram, versi per campum Floræ; rursus ad dexteram pergentes, recto itinere ad beati Petri basilicam pervenere. Ibi pro foribus ædis sacræ clerus Urbis cum reliquiis sanctorum & cruce sacratissima, sacris ipse vestibus ornatus Cæsari sese obtulit. Qui cruce reverenter osculata, per vicarium templi illi oblata, basilicam ingressus est hora noctis jam quinta.

VI. Pontifex autem, qui jam dudum in basilicam descenderat Cæsarem suscepturus, dum ille moras nectit, ne tempus tereretur frustra; vesperas primum, tum completorium, & matutinas horas a clero Urbis ibi Cæsarem expectante jusserat decantari. Venit tandem Imperator, dum laudes matutinales decantarentur: & ingressus majoris aræ inferiores cancellos, aliis Cardinalibus comitatus, duos ibi presbyteros & diacones quatuor Cardinales offendit: qui ex campo Floræ pompam a Pontifice præmoniti relinquentes, ad eum prævenerant. Ii paratam apud confessionem Apostolorum, ubi sancta ossa quiescunt, inclinatoriam sellam, quod faldistorium vocant, Cæsari ostendentes, illum dum ibi oraret, præstolabantur. Alii Cardinales ad sua quique sedilia discesserant. Cæsar fal-

distorio incumbens, flexis genibus preces suas omnipotenti Deo, ac beatissimis Apostolis effudit, solvitque concepta vota. Erat autem id faldistorium hujusmodi. Sella erat super instrato tapete posita, ad illarum formam, quibus utuntur Prælati, cum rem divinam faciunt. Ea purpura fuit tecta ad terram usque, exstantibus tantum aureis pomis ad quatuor angulos. Supra pulvinar non magnum erat sericeum, & subrubei coloris, quod pavonatium hodie vocant. Scabellum ad ejus pedes appositum habebat parvulum, pictum colore viridi, & super id pulvinar aliud priori simile, super quo genua flectens Cæsar pectore faldistorio incumbebat. Facta igitur ad Deum oratione, versus ad dexteram Cæsar ad aram ascendit: ubi cum Pontificem maximum in alto solio sedentem cerneret, ei genua flectens ad gradus excelsi throni accessit, rursusque ibi terram genu attingens, ascendit solium, pedesque Pontificis in honorem salvatoris nostri Jesu-Christi osculatus est. At Pontifex lætissimo vultu Cæsarem intuens, illum ad manus primo, deinde ad utriusque genæ osculum, summa benignitate suscepit; surgensque aliquantulum eum quam familiariter est amplexatus. Jussit deinde illum sedere in præparatam ei ad dexteram sedem, inter se & Episcopos Cardinales locatam. Erat imperialis sedes cum reclinatorio suo viridi panno sericeo auro intexto tecta, scabellumque habebat, ut faldistorium superius. Altitudo sedis ita erat instituta, ut non altior esset locus ubi sederet Imperator, quam ubi Pontifex teneret pedes.

VII. Postquam autem aliquantulum quievit Cæsar, surgens, a duobus diaconibus Cardinalibus ad dextrum altaris cornu deductus, in ostiolo cancelli superioris, quod ad septentrionem vergit, super faldistorio e loco inferiori delato procumbens diu oravit. Interim cantores Pontificis hujusmodi sacra carmina decantabant: & primo omnes pariter, *Elegit eum Dominus, & excelsum fecit illum præ Regibus terræ:* deinde duo tantum dixere: *Glorificavit illum in conspectu Regum.* Responsum est ab universo choro, *Et non confundetur.* Hinc surgens Pontifex detecto capite, altiori voce inquit, *Pater noster*, & secrete orationem dominicam prosecutus, eadem voce dixit, *Et ne nos inducas in tentationem.* Respondit Chorus, *sed libera nos a malo.* Tum additæ sunt hæ preces Pontifice exorante, & respondente Choro. Pontifex, *Deus judicium tuum*

Regi da: Chorus, *Et justitiam tuam Filio Regis.* Pontifex, *Salvum fac Domine servum tuum Fridericum Imperatorem nostrum:* Chorus, *Deus meus sperantem in te.* & rursus Pontifex, *Mitte ei Domine auxilium de sancto:* Chorus, *Et de Sion tuere eum.* Pontifex, *Nihil proficiat inimicus in eo:* Chorus, *Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.* Pontifex, *Fiat pax in virtute tua:* Chorus, *Et abundantia in turribus tuis.* Pontifex, *Domine exaudi orationem meam:* Chorus, *Et clamor meus ad te veniat.* Pontifex, *Dominus vobiscum:* Chorus, *Et cum spiritu tuo.* Continenti deinde voce astantes ad orationem invitans inquit Pontifex:

Oremus.

Deus, qui beato Petro Apostolo tuo collatis clavibus regni cælestis animas ligandi, atque solvendi pontificium tradidisti: concede, ut intercessionis ejus auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator noster a nexibus peccatorum suorum liberetur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus-sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Et Choro respondente, *Amen*, rursus ait Pontifex:

Oremus.

Prætende Domine quæsumus famulo tuo Imperatori nostro Friderico dexteram cælestis auxilii, ut te toto corde perquirat, & quæ digne & humiliter postulat, assequi mereatur.

Omnipotens sempiterne Deus, Christiani Imperii protector & conservator, da servo tuo Friderico Imperatori nostro tuæ virtutis invictæ triumphum: ut ad nostram & Ecclesiæ tuæ sanctæ atque fidelium omnium unitatem & pacem, subditas illi facias universas barbaras nationes. Per Dominum nostrum Jesum-Christum Filium tuum, qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus-sancti Deus per omnia sæcula sæculorum. Et a Choro responsum est, *Amen.*

VIII. His peractis, surrexit e faldistorio Imperator; & Pontifex e solio descendens, Cæsarem rursus amplexatus, manu sinistra ejus dexteram tenens, in superius palatium perduxit: & simul cum eo sacellum divi Nicolai ingressus, quod in prima superiori aula a dextris existit, ad præparatum illi cubiculum in parte palatii, ubi coronationis suæ tempore olim diverterat, dimisit, non sine multis verbis caritate & honore plenis: jussitque Cardinales omnes illum ad cubiculum usque deducere. Ipse vero per aliam sacelli portam ad cubiculum suum reversus est. Prætermissæ sunt hac die pontificales vesperæ propter serum Imperatoris

Digitized by Google

adventum, & sollemnis compotatio, quam Pontifex cum Cardinalibus & primoribus curiæ post vesperas quotannis celebrare solet. Hora enim undevigesima erat, cum ordines curiæ ut Cæsari obviarent equitarunt. Cum autem domum rediere, hora erat prope septima.

IX. Postquam quieti ac somno aliquantulum indulsere, Pontifex hora ut prædixerat undecima e cubili suo egressus, purpureo pallio, eoque amplissimo induitur: & Cardinalibus atque aliis ordinibus ex more comitatus, in sacellum palatii, quam capellam majorem vocant, sine mitra accessit, celebraturus ibi justis cærimoniis matutinales horas, & alia sacra, ut in Natali Salvatoris nostri nocte Christiani est moris. Superiores enim matutinæ non tam ad satisfaciendum officio, quam ad tempus honeste conterendum fuerant decantatæ. Advenit eo Cæsar cum jam incœptæ essent matutinæ: facta ortione super faldistorio, quo in basilica usus erat, illi ad sinistram pontificalis faldistorii præparato, paulo tamen inferius, cum prius inclinato capite Pontifici reverentiam exhibuisset; ad sedem suam, ut in basilica diximus, ornatam ascendit, seditque innuente Pontifice.

X. Sedium autem ordo ita erat institutus, ut Cardinalium subsellia Cæsaris scabellum altitudine æquarent: Cæsaris vero sedes Pontificis throni scabellum: reclinatorium cæsareæ sedis pontificali reclinatorio longe erat humilius. Surgit enim pontificale thronum omnibus palatii locis tribus gradibus, qui planum conficiunt in forma pæne quadrata latitudinis palmorum circiter decem. In medio plani parieti aulæis ornato nititur sedes, panno serico auro intexto semper cooperta, post se pannum habens illi, qui sedem ornat, omnino similem. Hæc tamen ornamenta mutantur secundum mutationem colorum sacrarum vestium. Scabellum præterea magnum ad pedes solii hæret, quod simul cum plano quadrato coccineo panno tegitur, super quo tenebat Pontifex pedes. Apponitur huic scabello scabellum aliud parvulum detectum, sed pictum rubeo colore, quo utitur Pontifex ad ascendendum pro gradu. Inter planum autem throni pontificalis, & Cardinalium prima subsellia, quæ a dextris sunt, elevabatur Imperialis sedes ex solo plani pontificalis throni altitudine fere æquali, latitudine vero & longitudine palmorum quatuor. Jungebatur solum hoc plano throni & parieti, eratque coopertum eodem

coccineo panno, quo & planum throni: sedes vero imperialis super hoc solo constituta alioquin ornata erat, ut in basilica diximus. Postquam in sede sua locatus est Imperator, diaconi Cardinales, qui hinc & inde sedem pontificalem mediam habentes sedere solent, parieti & sedi inhærentes super scabellis rubeis pro cornibus primi gradus throni sedere. Circa thronum vero super gradus incumbebant Præfectus, Senator, ac Conservatores urbis, aliique proceres, tum Germani, tum Latini. Ad pedes autem Cæsaris sedebant Lavantinus Episcopus, qui est ab ejus secretis, & alii.

XI. Consueto quoque loco cantabantur psalmodiæ matutinæ. Et primas quidem quatuor lectiones, qui alias, cantavere. Primam scilicet cæremoniarum magister, alteram acolythus unus, tertiam unus ex auditoribus, quartam ultimus presbyterorum Cardinalium, quintam vero extra ordinem penultimus presbyter Cardinalis. Hanc siquidem cantare solet, qui benedicto ense ea nocte donatur, aut cameræ apostolicæ clericus ejus loco. Ense autem donatus est hac nocte Cæsar. Sexta lectio cedit ex consuetudine subdiacono apostolico. Septimam, quæ principium habet Evangelii secundum Lucam, ubi scribitur, *Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis.*, Cæsar ipse cantavit his cæremoniis. Primo descendens e sede Imperator juvantibus diaconibus Cardinalibus, qui Pontifici ministrabant; supra togam, qua quotidie utebatur, indutus lineam tunicam, quam non nulli cottam, aliqui superpellicium vocant. Post hæc stolam accepit in morem diaconi super humerum sinistrum religatam sub dextro: sed cum paludamentum deinde album illi imponerent, aptarentque ejus aperturam ab humero dextro, ut aliis non initiatis fieri solet, renuit Imperator, aptavitque illud cum apertura ante pectus, asserens Cæsarem pluviale & stolam ad morem sacerdotum gestare oportere, atque ita ut in magno Cæsareo sigillo sculptum vidimus, ubi Imperator in majestate sedens paludamento sacerdotali, & subtus stola in crucis modum ante pectus ornatus imprimitur. Cum diaconi stolam, ut ille dixerat, vellent componere, respondit Cæsar, non opus esse quicquam immutari, quoniam id videret nemo. Gladium vero sacrum, quo eum volebant accingi, non accinxit: sed armigero suo jussit dari, & pilleum cuidam ex astantibus. Donatur enim & pilleum quoddam cum ense, ut nosti.

Imperator post hæc ante Pontificis thronum accedens, detecto capite strictum ensem ex armigeri manu accipiens, eum tertio vibrat, redditque statim armigero: vadensque deinde ad ornatum pluteum, quo liber sustinebatur, inclinato capite benedictionem petiit a Pontifice: qua accepta, cantavit Evangelium usque ad principium homeliæ: homeliam vero prosecutus est Cardinalis diaconus, qui ministrabat a sinistris. Evangelio lecto Imperator sacras exuit vestes: & inclinata rursum cervice coram Pontifice, ad sedem suam rediit. Ille autem qui gladium tenebat sacrum, eum in aurea vagina condidit, superposuitque pilleum.

XII. Reliquæ cærimoniæ ordine consueto peractæ sunt, & in matutinis, & Missa nocturna: sed quotiens Pontifex per assistentem Cardinalem incensabatur, incensabatur etiam post eum ilico Imperator per primum ex Archiepiscopis Pontifici assistentibus. Cum Pontifex ad faldistorium suum ante altare descendebat, & Cæsar simul ad proprium faldistorium accedebat. Non tamen genua super pulvinar scabelli umquam voluit flectere, quamvis sæpe monitus: sed ob Pontificis reverentiam semper in solo, simplicibus tantum pannis strato, genuflexit. Eundo autem, & redeundo Pontifex semper Cæsarem manu tenebat, ducebatque summa cum benignitate, & gratia: ille autem sequebatur devotione & reverentia plenus, impensosque honores ingenti modestia suscipiebat. Cum osculum pacis inter Missarum sollemnia dandum fuit, postquam Pontifex a sacrificante Cardinali per assistentem ex more pacem sumpsit; Imperator primus a Pontifice in loco suo stante pacis osculum accepit, deinde diaconi, & alii, ut alias. Peractis sacris Pontifex & Imperator ad suumquisque cubiculum rediere.

XIII. Hora deinde competenti Pontifex maximus indutus alba succincta stola ac pluviali pulcherrimo, tiaramque triplici corona redimitam gemmis lapillisque pretiosissimis onustam in capite gestans, ad basilicam sancti Petri descendit, rem divinam facturus. Astantes nobiles umbraculum sericeum super eum ferebant, & is Cæsarem secum ducebat, quem ad se venientem offenderat. In prima palatii aula Pontifex incedens, Cæsarem sinistra manu tenebat, dextera autem signans benedicebat populo. Præcedebat subdiaconus sacris vestibus indutus crucem ferens, habens ad sinistram armigerum

armigerum Cæsaris nudum ensem manu ferentem, & hinc inde acolythos ceroferarios, quos Oratores Principum anteibant, & alii ex consuetudine ordines. Crucem vero sequebantur Prælati albis vestibus sacris ornati, albasque mitras gestantes in capite. Cetera omnia servata sunt, ut in Missa, quæ a Romano Pontifice celebratur, servari solent.

XIV. Imperator postquam in suo faldistorio oravit, ad paratam sibi sedem ascendit. Pontifex vero ad aliam sedem accessit: sacras vestes suscepturus, implevitque omnes solitas cærimonias. Intra Missarum solemnia, cum post offertorium fit incensatio, post Pontificem primus incensum accepit Imperator a diacono Cardinali: pacis vero osculum ab ipso Pontifice, cum ex ejus manibus sacratissimum Christi corpus suscepit. Communicavit summus Pontifex altaris Sacramentum cum Imperatore, diacono, & subdiacono de pane tantum: de calice autem, etsi consuetudo sit communicantes cum Pontifice participare, propter insurgentem tamen Hussitarum ac Boëmorum damnatam hæresim, quæ calicis potationem ad salutem necessariam putat, præter Pontificem bibit nemo. Re divina peracta, Pontifex cum Imperatore & omni pompa, ad Salvatoris nostri faciem adorandam in sudario expressam, quam Veronicam appellant, processit: deinde suggestum, unde populo benediceret, supra portas basilicæ constructum ascendens, Cæsare assistente benedixit populo, plenariamque peccatorum remissionem omnibus elargitus est, per pænitentiam ac satisfactionem merentibus. Sed cum in fine post Indulgentiarum enunciationem, quæ latino & vernaculo sermone per diacones Cardinales fieri solet, moneretur ex more populus, ut pro felici statu summi Pontificis Pauli & Romanæ ecclesiæ Deum orarent, additum est, *& pro Imperatore nostro Friderico, ut Deus illi victoriam daret de hæreticis Boëmis, Turcis, ac aliis Christi nominis hostibus.*

XV. Rediit deinde Pontifex ad palatium, & per inferiorem portam ingressus, qua itur ad Imperatoris diversorium, Cæsarem ipsum modeste reluctantem usque ad interius cubiculum perduxit, manu semper illum tenens: deduxissetque ulterius, nisi Cæsar alterius cubiculi ostium clam jussisset claudi Redeunte autem Pontifice, Cæsar eum reduxit per omnes inferiores aulas usque ad ostium ante scalarum principium, neque ulterius eum transire permisit Pontifex. Qui deinde ad

cubiculum suum reversus est, & Cardinales ad sua quique rediere.

XVI. Postridie vero, hora noctis fere quarta, Cæsar uno tantum famulo cum ardenti funale præcedente, sequentibusque duobus comitibus, venit ad Pontificem. Pontifex ut rem audivit, ei obviam progressus est usque ad portam aulæ, quam Papagalli vocant: eumque benigne suscipiens, secum duxit in secretum cubiculum, ubi ad octavam usque horam sine arbitris sunt collocuti. Post hæc Pontifex Cæsarem reduxit usque ad ostium, sub quo scalæ incipiunt, in capite primæ aulæ superioris, rediitque deinde quisque ad suum cubiculum. Nec multis post noctibus Pontifex ad Imperatoris cubiculum cum paucis domesticis accessit: quod non ante præsensit Imperator, quam Pontifex ad ostium interioris cubiculi jam adesset. Excepit eum Cæsar summa reverentia, eumque in redeundo deduxit usque ad ultimam aulam, cum Pontifex ulterius eum transire non permitteret. Iterum, & tertio Cæsar ad Pontificem venit: semperque Pontifex hilari vultu, & summa humanitate Cæsarem & suscepit, & est allocutus; & Imperator maxima semper cum reverentia se gessit.

XVII. Sequentibus vero diebus Cæsar sacras ædes urbis, & devotissima sanctorum sacella, cujus rei gratia Romam venerat, summa pietate visitavit: viditque etiam diligenter priscorum urbis ædificiorum ruinas, neque rem publicam tamen neglexit. Nam & apud Pontificem seorsim, & in consistorio secreto coram Cardinalibus, ut audivi a nonnullis, de bello Turcis atque hæreticis Boëmis inferendo, deque re publica Christiana bene feliciterque gerenda disseruit, operamque suam omnem in ea re pollicitus est. In consistorio autem ut in capella resedit.

XVIII. Pridie vero Kalendas Januarii, cum summus Pontifex Lateranum accessisset, noctu Circumcisionis Dominicæ proximæ, vesperæ ibi celebratæ sunt: quibus finitis ascendit Pontifex locum, ubi apostolorum Petri & Pauli capita in pretiosissimis statuis reservantur, eaque summa devotione & vidit, & veneratus est. Intravit interim basilicam Imperator, quem diu Pontifex expectaverat: ascenditque etiam ipse ad locum, ubi simul cum Pontifice venerabiles reliquias adoravit, & divitem ornatum admiratus est. Descendentes deinde in ecclesiam, Pontifex palatium superius ascendit, ibi pernocta-

Digitized by Google

turus : & Cæsar , nonnullis Cardinalibus comitantibus , ad sancti Petri palatium rediit. Sequenti vero die cum solemnitas Circumcisionis celebranda esset, Imperator oriente sole Lateranum petiit : & capellam basilicæ majorem ingressus, Pontificem ibidem exspectabat, neque unquam super sedem sibi ad dexteram pontificalis throni paratam sedere voluit absente Pontifice, quamquam Cardinales aliqui, qui ei assistebant, ut in ea sederet sedulo hortarentur. Venit hora consueta Pontifex, & Cæsar obviam illi processit usque ad majorem aram, simulque deinde ante altare in suo quique faldistorio procumbentes oravere. Accessit post hæc Pontifex ad confessionem ex more faciendam cum Cardinale Bononiensi Episcopo Albano, qui eo die rem divinam erat facturus : Imperator sedem suam repetiit. Facta confessione accessit Pontifex ad solium; & alia omnia facta sunt, ut in nocturna Missa Natalis enarravimus.

XIX. Re divina absoluta, antequam Pontifex e solio descenderet, Cæsareæ domus magistrum pincernarum, virum domi nobilem ac probum, signis militaribus donavit, novæque religionis militaris, quam sancti Georgii dicunt, militiæ & ascripsit, & præfecit: sagumque illi imposuit album rubra cruce distinctum, ac vexillum assignavit ejusdem coloris, cruce etiam rubra insignitum. Astabat Cæsar dum hæc fierent, manuque assignandis insignibus Pontificem juvabat. Accessere post hæc ad ædis sacræ medium, ubi faldistoriis incumbentes Pontifex & Cæsar genibus flexis, nudatisque capitibus, Apostolorum Principum primo, deinde aliorum sanctorum complures reliquias & aspexere devote, & pie venerati sunt. Ascendere deinde palatium, & sancta sanctorum ingressi aliquantulum oravere.

XX. Inde per vicinas scalas descendentes, equos conscenderunt, solemni pompa in Vaticanum reversuri. Cæsar, ut piæ religioni satisfaceret, venerareturque pro viribus JESU-CHRISTI Vicarium, illique sese humiliaret; cum Pontifex equum vellet inscendere, cito accurrit, staffamque equi pontificalis arripiens, tamquam unus esset ex Pontificis servis, eam, quoad Pontifex inscenderet, tenere volebat. At Pontifex humanitatem religiosi Principis collaudans, negat se equum ascensurum, nisi prius ille discedat : pariterque & ipse inscendit equum, quem Pontifex ei dono

Digitized by Google

dederat. Laudata est ab omnibus, & admirationi a plerisque habita ea Cæsaris in Romanum Pontificem observantia ac devotio.

XXI. Sed neque prisci Cæsares qui de Christiana religione bene senserunt, minora humanitatis officia Romanis Pontificibus præbere sunt soliti. Nam ut omittamus, quæ de magno Constantino & beato Silvestro leguntur; Justinianus secundus Constantino Romano Pontifici Constantinopolim ad se venienti, & Tiberium filium ac Cyrum patriarcham cum omni nobilitate, clero & populo obviam misit, & ipse Imperator advenienti Pontifici pedes osculatus est, qui & imperium amplissimum obtinebat etiam extra Europam, & a Romano Pontifice neque coronam, neque alia ad Imperium suffragia sperabat. Postquam vero ad Occidentales Pontificis decreto Imperium est translatum, Imperatores omnes & pedes Pontifici osculatos esse legimus, & equum etiam coronatos paludatosque freno per urbem deduxisse. Summæ autem reverentiæ atque humilitatis indicia, quæ Henricus tertius ejus nominis Imperator apud Canossum Gregorio septimo Pontifici exhibuit, & quæ Fridericus primus tertio Alexandro Venetiis, prætermittam, quando & maxima sunt, & satis nota.

XXII. Sed neque sunt contemnenda, quæ maximi aliquando Reges, & potentia Imperatoribus pæne pares, egere. Nam & Pipinus, ille magni Caroli pater, qui potentissimum Galliæ regnum possidebat, Gregorio tertio ad se venienti, contra Haistulphum regem auxilia petituro, Carolum filium ad centesimum lapidem præmisit, ipse vero ad tertium Pontifici obviavit: ubi equo descendens, sacros pedes osculatus est: & ipse pedibus deinde incedens, equumque regens freno, Pontificem in regiam usque deduxit. Et Johannes Aragoniæ rex Benedicto tertio-decimo, in Morella sacram pompam ducenti ipse diademate regioque habitu indutus, pontificalis paludamenti fimbrias post Pontificem per urbem totam tulit. Non est igitur novum neque indignum, Christianos & Imperatores, & Reges summo Pontifici, qui Dei nostri vices in terris gerit, se humiliare: atque ut maxima laude sunt digni, qui id agunt, ita execrabili odio sunt persequendi, qui superbia elati, Romani Pontificis jugum aut dedignantur, aut contemnunt, tamquam cum ipso Deo de Imperii magnitudine bellum gesturi.

Digitized by Google

XXIII. Conſcenſis igitur equis Pontifex & Imperator in triumphantium morem hoc ordine in Vaticanum reverſi ſunt. Præcedebant primum Cardinalium, & aliorum curialium mixtæ familiæ, cum quatuor e familia Pontificis, qui ſingulos ſaccos ex panno coccineo in equis præferebant, quas valiſias vocant. Ferebantur deinde a pedeſtribus vexilla XIII regionum urbis: & poſt ea vexilla magna quatuor vehebantur a proceribus quibuſdam equitibus. Hæc erant populi Romani, Pontificis maximi, Eccleſiæ, & Crucis albæ in rubro vexillo. Deducebantur poſt albi equi falerati duodecim ſine ſeſſoribus, quos ſequebantur Pontificis aulici: e quibus quatuor portabant ſingula pillea purpurea, aureo limbo circumdata. Inter eos medius erat Pontificis architriclinus, quem Seneſcalchum vocant, pontificale pilleum gerens a ſpatulis; & cum iis nobiles quidam minores equitabant. Poſt hos Secretarii, & cum eis Procurator fiſcalis cum advocatis & cubiculariis cum ſuis cucullis circa collum: inde acolythi, clerici cameræ, auditoreſque cauſarum cum lineis rochetis & cappis amplis. Sequebantur deinde nobiles quidam majores, & proceres urbis: tum Legati Principum & Regum, qui aderant, cum Senatore & Conſervatoribus urbis: ſed Conſervatores infimum, Senator vero ſupremum inter legatos obtinuit locum. Incedebat poſt hos ſubdiaconus crucem præferens, indutus alioquin ut auditores, ſed & pilleum in capite geſtans nigrum totum præter mappulas, & chordulas aërei coloris. Hunc alii ſubdiaconi ſine pilleis medium habebant: præcedebant autem eos duo magiſtri oſtiarii cum baculis ſerico tectis. Crucem vero ſequebantur primo clerici pontificalis capellæ duo, quorum alter laternam cum lumine præferebat in honorem ſacræ Euchariſtiæ; alter vero loculum pontificalis mitræ: tum Peloponeſſi, quam Moream vocant, Deſpotus cum fratre. Inde diaconi, preſbyteri, & epiſcopi Cardinales, inter quos diaconi duo Pontifici miniſtrantes ultimi erant. Poſt hos ducebatur equus albus, ſacratiſſimum Chriſti corpus vehens in capſula ornatiſſima reconditum, quem præcedebat ſacriſta Pontificis, baculum teretem manu ferens: & ſupra ſacram hoſtiam ſericeum umbraculum ferebatur: circumcirca vero funalia multa accenſi. Sequebatur poſt turba pedeſtris civium Romanorum nobilium, & qui regionum Capita vocantur, cum ligneis baculis; & curſorum curiæ cum argenteis, & cum

Digitized by Google

iis cohors prætorii ad custodiam corporis Pontificis. Inter hos incedebat Pontifex albo equo vectus, indutus pluviali albo auro margaritisque ornato, mitram gestans in capite pretiosam; sinistra manu adequitantem Cæsarem aurea toga indutum, quam illi dono dederat, tenens; dextra vero populum benedicens. Prætendebatur super eos sericeum umbraculum, quod nobiles ferebant cives. Cæsarem anteibat armiger suus parvo intervallo nudum ensem præferens. Sequebantur mox cubicularii Pontificis secreti duo, medium tenentes Auditorem, qui mitram servare consuevit. Tum Prælati quidam, Imperatoris, & Pontificis medicus. Ferebatur deinde ab uno e servientibus, ut aiunt, armorum, ex vetusta consuetudine umbella crocei rubeique coloris, & is armatus, eques erat. post hos Archiepiscopi, Episcopi, & Prælati alii suo ordine & postremo clerici curiales reliqui mixtim, ac turmatim sequebantur.

XXIV. Ubi autem ad pontem sub Mole Adriani perventum est, Cæsar ibi subsistens cum Pontifice & Cardinalibus, nobiles viros supra centum Germanos, fere omnes, militaribus insignibus donavit, nudo ac plano ense quemque ter verberans levissime. Post hæc ad palatium pervenere Vaticani: deduxitque Imperator Pontificem usque ad cubiculum primum, & ipse deinde a compluribus Cardinalibus comitatus ad suum diversorium rediit. Venit & alias Cæsar cum Pontifice ad rem divinam audiendam, & cærimoniæ eædem servatæ sunt.

XXV. Magna fuit humanitas, quam Pontifex Cæsari ubique præbuit: & eo major est habita, quo pontificalis auctoritas nulla ex parte priscis temporibus nunc est inferior; potestas autem atque vires longe sunt superiores. Ecclesia enim Romana, Deo bene volente, imperio & divitiis, Pontificum diligentia, & præsertim Pauli nostri, aucta eo usque processit, ut maximis quibusque regnis sit comparanda. Contra autem Imperii Romani & auctoritas, & vires adeo sunt diminutæ atque attritæ, ut præter nomen Imperii pæne nihil remanserit. Neque me latet, nonnullos Romanos Pontifices superioribus Cæsaribus, & nonnunquam Regibus officiosos se se aliquando præstitisse. Nam & Vitalianus pontifex, qui Eugenio primo successit, Constantino Imperatori Constantini filio Romam petenti ad sextum lapidem cum clero & populo obviavit, deduxitque eum in Vaticanum. Et Constantinus

etiam Pontifex a Justiniano secundo, ut diximus, Constantinopolim vocatus ire non recusavit: Adrianus autem primus Carolum Francorum regem, nondum imperatorem designatum (nam Leo ejus successor illum postea Imperatorem appellavit) Romam venientem ad gradus basilicæ beati Petri suscepit, & post pedis osculum ad altare perduxit. Adrianus item quartus Friderico primo apud Sutrium obviavit, deduxit Romam, atque imperiali diademate coronavit. Sed magna erat etiam tunc Romani Imperii potestas, magnæ Imperatorum & Caroli vires, quando in Italia, & extra satis diffundebatur: Pontificis autem tanta erat potentia, quanta a Principibus permittebatur. Nunc vero cum rerum fere mutatio sit, parvulum quodque humanitatis officium pro maximo reputandum est. Non autem minima aut parvula exhibuit Friderico Paulus, sed magna admodum. Nam & bis ad Imperatoris cubiculum paucis comitatus descendit; & semper, cum simul eundum fuit, manu sinistra eum tenebat, aliquando etiam dextra; parique gradu ut incederet jubebat: cum erat sedendum, ut eodem tempore assideret invitabat; aliaque omnia officia præstabat, quæ inter se pares præstare solent.

XXVI. Statuerat etiam Pontifex Cæsarem abeuntem usque ad palatii portas deducere: sed ille hoc recusans, ante constitutam horam equitavit. Discessit namque Cæsar Germaniam repetiturus quinto Idus Januarias summo diluculo: eumque Cardinales, aliique extra Urbem deduxerunt: nam reliqui nimia Cæsaris festinatione præventi sunt. Ille enim ante Urbem exiverat, quam aliqui vel id rescissent.

XXVII. Omni hoc tempore, quo Cæsar Romæ fuit, & quamdiu Ecclesiæ Romanæ agrum peragravit, Pontifex illum & omnem ejus comitatum hospitio victuque suo ære continuo excepit, magna liberalitate & rerum omnium ingenti copia. Non equis, non hominibus quicquam defuit: ubique benigne comiterque omnes habiti sunt: gratias spirituales, quas plurimas & magnas a Pontifice impetrarunt omnes, sine pecuniis redemit. Omnia enim Pontifex gratis jussit expediri. Donatus est præterea Cæsar a Pontifice albo equo falerato, & aurea toga, quibus in solemni pompa usus est; & præter hæc decentibus quibusdam munusculis, lapillis, unionibusque pretiosissimis ornatis, quæ supra duûm millium aureorum nummûm æstimata sunt. Atque ita persolutis votis Im-

Digitized by Google

perator lætus domum versus arripuit iter, Cardinale Reatino; & Vicecancellario eum Viterbium usque comitantibus, & quatuor Prælatis, qui Narniam iverant, aliquot diebus ultra eum deducentibus. Hæc habui quæ ad te scriberem, mi Johannes, ut amicitiæ nostræ officio satisfacerem. Tuum officium erit amici munusculum benigne suscipere, & non tam rem ipsam, quam mentem metiri. Vale. Romæ &c.



Digitized by Google



PRÆFATIO
IN SEQUENS SACRAMENTARIUM GALLICANUM.

I. ORDO *Missæ, quem mox subjiciemus, haud dubie pertinet ad Liturgiam Gallicanam. Primum hujus rei argumentum desumi potest ex Collectionibus* post nomina, ad pacem, *& ex vocabulo* Contestationis, *quales notæ in vera Liturgia Gallicana deprehenduntur, ut in opere de Liturgia Gallicana ostendimus.*

II. *Alterum argumentum petitur ex convenientia, quam habet hic Ordo cum Missali Gothico seu Gallicano, & cum Lectionario Luxoviensi a nobis editis: ut facta comparatione suis locis observabimus. Cur vero in omnibus non conveniat, inferius dicturi sumus.*

III. *Tertium argumentum suppeditant Sanctorum festa, quæ paucissima in hoc Ordine referuntur. Hæc festa sunt sanctorum* Stephani protomartyris, Jacobi & Johannis apostolorum, Cathedræ sancti Petri, Depositionis seu Assumtionis sanctissimæ Virginis, Inventionis sanctæ Crucis, Nativitatis sancti Johannis Baptistæ, ejusdemque passionis; apostolorum Petri & Pauli, Missa Sigismundi regis, festum sancti Martini episcopi Turonensis, & Michaëlis archangeli: *quibus adde* triduum Rogationum *ante Ascensionem. Ex his peculiaria Gallis erant Missa sancti Sigismundi Burgundiæ regis; & festum sancti Martini: quod tamen extra Galliam antiquitus celebrari potuit. Ad hæc Rogationes triduanæ ante Ascensionem ritui Gallicano conveniunt: & Depositio seu Assumtio Deiparæ in Ianuario, itidemque Cathedra sancti Petri*

Digitized by Google

in hoc Ordine eodem mense, uti & in Gothico & in Lectionario Luxoviensi assignantur. Præterea in Canone fit commemoratio sancti Hilarii.

IV. *Denique hic Ordo non est Romanus, ut primo intuitu evinci potest; neque ferme ullam habet, excepto Canone, cum Gelasiano aut Gregoriano Ordine convenientiam. In veteri nostro exemplari præmittitur quidem* MISSA ROMENSIS COTTIDIANA, *cum Canone item Romano. Verum in fine Missalis Gothici eadem Missa adscripta erat, sed mutila in codice Christinæ reginæ, quo usus est eruditus Thomasius in edendo primum illo Misali. An Canon etiam Romanus in eo codice relatus fuerit, affirmare non licet propter mutili codicis defectum. Attamen cum ad singulas Missas in illo Gothico habeantur singuli Canones, secus quam in Ordine quem hic vulgamus: conjici potest, in illo Gothico nondum fuisse receptum Canonem Romanum, qui in nostro Ordine jam admissus erat: uti etiam in Missali Francorum Thomasiano, quod a nobis recusum est. Atque adeo, ut in libro primo de Liturgia Gallicana observatum, majores nostri prius Romanum Canonem, quam integrum Missæ ritum Romanum susceperunt. Ex his manifestum est, hunc Ordinem nostrum non esse Romanum.*

V. *Sed neque Mozarabicus est, ut conferenti patet. Neque Ambrosianus: siquidem, prater multas alias rationes, Rogationes in Ordine Ambrosiano celebrantur post Ascensionem; hic ante illam ex ritu Gallicano. Præter ea nullum est in nostro Ordine festum sanctorum Mediolanensium: ac demum non omnino eædem sunt Missæ partes in Ambrosiano: cui desunt Præfationes initio Missæ, in hoc Ordine usitatissimæ; item Collectiones* post nomina & ad pacem *ante Contestationem.*

VI. *At forte hic Ordo fuerit ecclesiæ Africanæ. Sed neque hoc dici potest Quippe Liturgiæ Africanæ indicia duo ex Augustino discimus, quæ huic, qua de agimus, nullo modo conveniunt. Primum indicium est, quod cum in ecclesia Gallicana tres lectiones ex libris sacris ad Missam cathecumenorum recitari mos esset; in Africana duæ tantum lectiones cum intermedio Psalmo recitabantur. Id patet ex sermonibus Augustini ad populum, editis in tomo quinto ejus Operum novæ editionis, qua in posterum semper utemur. In sermone* CXII. Lectiones sanctæ propositæ sunt, & quas audiamus, & de quibus aliquid sermonis, adjuvante Domino, proferamus In lectione apostolica gratiæ agunrur Domino de fide gentium. In psalmo diximus, DEUS VIRTUTUM CONVERTE NOS, *&c.* In Evangelio ad cænam vocati sumus. *Brevius in sermone*

CLXV. Apostolum audivimus : Psalmum audivimus : Evangelium audivimus. *Idem colligitur ex sermonibus* CLXX *&* CLXXVI. *Loquor de lectionibus sacris. nam paullo ante Missam in festis Martyrum acta eorum legebantur, ut patet ex sermonibus* XXXVII *&* CCLXXVI. Post sermonem fit Missa, *seu dimissio*, cathecumenis, *Augustini verba sunt in sermone* XLIX *num.* 8. manebunt Fideles : venietur ad locum Orationis, *scilicet Dominicæ. Alterum indicium est, quod in Africana ecclesia, uti & in Romana & in Mediolanensi*, post sanctificationem sacrificii & Orationem Dominicam, dicitur PAX VOBISCUM, & osculantur se Christiani in osculo sancto, *ex sermone* CCXXVII. *Contra in Gallicana & in Mozarabica Liturgia Pax dabatur ante actionem, immo ante Præfationem sacrificii, quæ Contestatio appellatur. Itaque sequens Ordo non est Africanus : ac proinde superest ut sit Gallicanus.*

VII. *Cur ergo, inquis, in omnibus non convenit cum Missali Gothico-Gallicano? Id ex eo factum esse existimamus, quod, etsi in ecclesia Gallicana primis sæculis, id est ante Caroli M. principatum, fuerit uniformis celebrandæ missæ ritus, eædemque partes, non tamen eædem erant ubique Collectiones, Lectiones, & Contestationes : sed forsan in unaquaque metropoli diversæ. Id colligere licet ex Concilio Venetico anni* CCCCLXV. *cujus hæc verba sunt in canone* XV. Rectum quoque duximus, UT VEL INTRA PROVINCIAM NOSTRAM, sacrorum ordo & psallendi una sit consuetudo. *Quasi dicerent Patres : Si non in tota Gallia, saltem intra provinciam nostram, id est Turonensem, uniformis sit sacrorum ritus. Epaonense, anno* DXVII *celebratum, huic interpretationi suffragatur canone* XXVII. Ad celebranda divina officia Ordinem, quem metropolitani tenent, provinciales observare debebunt. *Hinc est quod ecclesia Lugdunensis peculiarem in sacris ritum semper retinuit. Non itaque mirum, si provincia Narbonensis, quæ Gothorum imperio tunc parebat, non in omnibus consenserit cum aliis Gallicanis provinciis : immo non mirum, si singulæ provinciæ, quæ rarissime in unum nationale Concilium convenire poterant, aliquid habuerint, diversi in Ordine rerum sacrarum, tametsi in plerisque atque in ipsa rei (ut ita dicam) substantia conveniebant.*

VIII. *Codicem antiquum, ex quo subsequentem Ordinem Gallicanum descripsimus, invenimus in bibliotheca percelebris & peranti- qui monasterii Bobiensis. Scriptus est codex ante annos mille, & quidem litteris majusculis, ut ex apposito specimine periti intelligent.*

Digitized by Google

Generosedieidnice
genetricemnexplect
Bulesacramentqu
Sanctomasitprecana,
Bulesacramentuquan

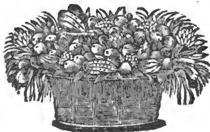
Bertulfus *alicubi legitur in ora folii cujusdam, quem putamus esse ipsum Bertulfum loci abbatem medio sæculo septimo. In alio folio* Elderatus; *item in alio* Munubertus. *Illud in eo codice magni faciendum, quod sit integer, non mutilus, ut in illis vetustis libris evenire solet. Porro continet Collectiones, Lectiones Propheticas, Apostolicas, & Evangelicas, atque Contestationes ad Missam per totum annum. In fine etiam (quod rarissimum est, & pæne singulare) habetur liber Pænitentialis, in quo multa scitu digna occurrunt ad veteris disciplinæ ecclesiasticæ cognitionem.*

IX. *Cujus porro provinciæ fuerit hoc Missale, non obvium est definire. Forte ad usum erat Provinciæ Maximæ Sequanorum, id est Vesontionensis, in qua situm est Luxoviense monasterium, unde Columbanus Bobium migravit. Favet huic conjecturæ Missa de sancto Sigismundo rege Burgundionum. Certe hic codex non fuit ad usum monachorum Bobiensium. Nihil enim in eo de sanctis Bobiensibus, Columbano, ejusve discipulis. Nihil item de rebus monasticis: non benedictio Abbatis, aut monachorum; non benedictiones pro monasterii officinis, in ejusmodi libris monasticis usitatæ. Fit quidem sancti Benedicti commemoratio in Canone Missæ: sed hæc itidem in plerisque aliis cathedralium ecclesiarum vetustissimis libris occurrit, ut in Canone Ecclesiæ Mediolanensis ante annos sexcentos scripto, immo in edito Missali per sanctum Carolum reformato. quæ tamen commemoratio in subsequentibus Ambrosianorum Missalium editionibus resecta est. Nihil ergo prohibet, quin hoc Missale fuerit ad usum ecclesiæ & provinciæ Vesontionensis. quod tamen aliis expendendum permittimus. Confer ea quæ in Missa pro principe dicuntur. In Canone post consecrationem commemoratur cum aliis sanctis* Eugenia, *eademque laudatur in Contestatione Missæ pro vigilia Natalis Domini. Hæc est Eugenia virgo, quæ Romæ tempore Gallieni martyrium*

passa est. In ejus ecclesia extra portam Latinam sanctum virginis corpus requiescere dicitur in vita Leonis tertii, qui quædam ornamenta eidem ecclesiæ assignavit. Hadrianus ante Leonem ibidem monasterium puellarum construxerat. At quo apud Gallias in loco Eugenia cultum habuerit, nobis incompertum.

X. *Superest ut sequenti Liturgiæ Gallicanæ titulum apponamus, quandoquidem nullus exstat in codice Bobiensi. Ne simplici vocabulo appellemus Liturgiam Gallicanam vetant aliæ Liturgiæ, quæ hoc nomen occuparunt. Dici potest* LITURGIA BOBIENSIS*: at præferendus videtur titulus*, LIBER SACRAMENTORUM ECCLESIÆ GALLICANÆ *: propterea quod in fine codicis, ubi libri sacri recensentur, extremo loco ponitur* SACRAMENTORUM UNUS. *quo nomine librum de re sacra majores nostri solebant designare. Sic Liturgia Romana, qualis a Gregorio M. ordinata est, appellatur* LIBER SACRAMENTORUM DE CIRCULO ANNI. *At quemadmodum Gregorianus ille liber compendioso modo non tantum a recentioribus, sed etiam a Micrologo aliisque laudari solet sub titulo* Sacramentarii Gregoriani *: ita etiam noster hic liber dici poterit* SACRAMENTARIUM GALLICANUM.

XI. *Ceterum in Scripturæ sacræ lectionibus, quæ hoc in Ordine fiunt, adhibetur versio Vulgata, ut in Lectionario Luxoviensi, nisi quod lectiones nonnullæ potius ad sensum, quam ad verbum referuntur, non consequenter, sed quasi centones ex variis Scripturæ locis. Hæc in antecessum præmisisse sufficiat.*



Digitized by Google



LIBER SACRAMENTORUM ECCLESIÆ GALLICANÆ.

LECTIO LIBRI DANIHEL PROPHETÆ *in cottidiana* a *legenda.*

IN tempore autem illo consurgit Michahel princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, & veniet tempus, quale non fuit ab eo quo gentes esse cœperunt, usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit in libro scriptus; & multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt, alii in vitam æternam, & alii in obprobrium, ut videant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti: & qui ad justitiam erudiunt plurimos, quasi *b* stellæ in perpetuas æternitates, ait Dominus Deus.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

FRatres, qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum conmendat, ille probatus est: sed quem Dominus conmendaverit. Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ mei. Æmulor vos Dei æmulatione in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

IN tempore illo dixit *c* Dominus Jesus discipulis suis. Adtendite vos, ne forte graventur corda vestra in crapola, & ebrietate, & curis hujus vitæ; & superveniat in vos repentina dies illa, tamquam fur. Laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem orbis terræ. Vigilate itaque omni tempore, orantes, ut digni habeamini fugire ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte, qui vocatur Oliveti, & omnis populus magnificabat Deum.

a. Nempe ad Missam, in qua tres quondam lectiones recitari mos erat, ut alias diximus. Erant ergo etiam tunc Missæ quotidianæ, quales iterum habes inferius sub finem hujus libri. Missarum hujusmodi quotidianarum usum tempore Augustini in Africa obtinuisse colligimus ex Sermone LVIII ad populum, novæ editionis, num. 12. *In Ecclesia ad altare Dei* QUOTIDIE *dicitur ista Dominica oratio, & audiunt illam Fideles. Non ergo timemus, ne minus diligenter eam teneatis: quia etsi quis vestrum non poterit tenere perfecte, audiendo* QUOTIDIE *tenebit.* Post Prophetiam Collectio: post Epistolam responsorius Psalmus: cujus singulos versus, præcinente Lectore, chorus repetebat, ut recte probat amicus noster pius ac doctus Josephus M. Carus seu Thomasius in erudita Præfatione sua ad Responsorialia & Antiphonalia, quæ Romanis typis anno superiore prodierunt.

b. In codice *stilla*, & constans ubique scriptura, ubi occurrit *stilla* non *stella*. Passim obviæ sunt in codice nostro ejusmodi commutationes litterarum.

c. Sic passim legendo Evangelio quondam dicebatur *Dominus* JESUS, non simpliciter JESUS quod de Ambrosiano ritu observavimus in Musei tomo 1 pag. 105.

Digitized by Google

MISSA *a* ROMENSIS COTTIDIANA.

DEus qui beato Petro apoſtolo tuo conlatis clavibus regni cæleſtis, animas ligandi atque ſolvendi pontificium tradidiſti: ſuſcipe propicius preces noſtras, & interceſſione ejus quæſumus Domine auxilium, ut a peccatorum noſtrorum nexibus liberemur.

Collectio.

Deus qui culpa offenderis, pænitentia placaris, afflictorum gemitus reſpice, & mala quæ juſte inrogas, miſericorditer averte.

Poſt nomina.

Oblata Domine munera ſanctifica, noſque a peccatorum noſtrorum macolis emunda.

Ad Pacem.

Grata ſit tibi Domine hæc oblatio plebis tuæ, quam tibi offerimus in honore nominis tui, [ut] cunctis proficiat ad ſalutem.

Conteſtatio.

Vere dignum & juſtum eſt, æquum & ſalutare nos tibi ſemper & ubique gratias agere Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Chriſtum Dominum noſtrum. Per quem majeſtatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Poteſtates. Cæli cælorumque Virtutes ac beata Seraphin ſocia exultatione concelebrant. Cum quibus & noſtras voces ut admitti jubeas deprecamur, ſupplice confeſſione dicentes, Sanctus.

b TE igitur, clementiſſime Pater, per Jeſum-Chriſtum filium tuum, Dominum noſtrum, ſupplices rogamus & petimus, uti acceptum habeas, & benedicas † hæc dona, hæc munera, hæc ſancta ſacrificia inlibata.

In primis quæ tibi offerimus pro eccleſia tua ſancta catholica, quam pacificare, cuſtodire, adunare, & regere digneris totum orbem terrarum, una cum devotiſſimo famolo tuo ill. Papa noſtro, ſedis apoſtolicæ & Anteſtite noſtro, & omnibus orthodoxis, adque catholicæ fidei cultoribus.

Memento Domine famulorum famularumque tuarum, & omnium circum adſtantium, quorum tibi fides cognita eſt, & nota devotio. qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis, pro ſe ſuiſque omnibus, pro redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis & incolomitatis ſuæ, tibi reddunt vota ſua æterno Deo vivo & vero.

Communicantes, & diem ſacratiſſimum celebrantes, (*dicitur in Nativitate Domini*) in quo incontaminata virginitas huic mundo edidit Salvatorem Jeſum-Chriſtum Dominum noſtrum. (*dicitur in ſancto Paſcha*) & diem ſacratiſſimum celebrantes reſurrectionis Domini noſtri Jeſu-Chriſti filii tui. Sed & memoriam venerantes in primis glorioſæ ſemper virginis Mariæ, genetricis Dei & Domini noſtri Jeſu-Chriſti: ſed & beatiſſimorum apoſtolorum ac martyrum tuorum Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Johannis, Thomæ, Jacobi, Philippi, Bartholomæi,

a. In fine Miſſalis Gothico-Gallicani pari modo habetur *Miſſa cotidiana Romenſis*, ſed mutila; incipitque a Collecta, quæ hic ſecundo loco refertur, *Deus qui culpa offenderis*, &c. Etſi vero hæc Miſſa plurimum deſumta eſt ex Ordine Romano; tamen Gallicano accommodata eſt, ut patet ex collectionibus *Poſt nomina*, *ad Pacem*. &c.

b. Cum hic Canon (ut vocamus) non repetatur in ſubſequentibus Miſſis, id argumento eſt, eos, qui hoc codice utebantur, non alium Canonem habuiſſe quam Romanum.

Digitized by Google

Matthæi, Simonis, & Thadæi, Liui, Cliti, Clementis, Sixti, Cornili, Cypriani, Laurenti, Chrysogoni, Johannis & Pauli, Cosmæ & Damiani, Hilarii, Martini, Ambrosii, Agustini, Gregorii, Hieronymi, Benedicti, & omnium sanctorum tuorum, qui per universum mundum passi sunt propter nomen tuum, Domine, seu confessoribus tuis, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio, per Christum Dominum nostrum.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, *a* sed & cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus in honorem nominis tui Deus, quæsumus Domine ut placatus accipias, diesque nostros in tua pace disponas, adque ab æterna damnatione nos eripi, & in electorum tuorum jubeas grege numerari, per Christum Dominum nostrum.

† Quam oblationem tu Deus in omnibus quæsumus benedictam †, adscriptam †, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris, *b* quæ nobis † corpus † & sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini Dei nostri Jesu-Christi. Qui pridie quam pateretur, *c* ACCEPIT PANEM IN SANCTAS ac venerabiles manus suas, [&] elevatis oculis suis in cælum, ad te Deum Patrem suum omnipotentem, gratias agens, benedixit †, FREGIT, DEDIT DISCIPULIS suis dicens, Accipite & manducate ex hoc omnes. Hoc est enim corpus meum. Simile modo posteaquam cenatum est, accepit & hunc præclarum calicem in sanctas ac venerabiles manus suas; item tibi gratias agens, benedixit †, DEDIT DISCIPOLIS SUIS, dicens, Accipite, & bibite ex eo omnes. Hîc est enim calix *d* sanguinis mei, novi & æterni testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis & pro multis effunditur in remissione peccatorum. Hæc quotienscumque feceritis, in mei memoriam facietis.

UNDE ET MEMORES SUMUS, Domine, nos servi tui, sed & plebs tua sancta Christi filii tui domini nostri, tam beatæ passionis, necnon & ab inferis resurrectionis, sed & in cælos gloriosæ ascensionis, offerimus, præclaræ majestati tuæ de tuis donis ac datis † HOSTIAM puram, HOSTIAM sanctam †, HOSTIAM immaculatam †, panem sanctum vitæ æternæ, & calicem salutis perpetuæ. Supra quæ propicio ac sereno vultu *e* aspicere dignare, & acceptum habere, sicuti acceptum habere dignatus es munera pueri tui justi Abel, & sacrificium patriarchæ nostri Abrahæ, & quod tibi optulit summus sacerdos tuus Melchisedech sanctum sacrificium, inmaculatam hostiam.

Supplices te rogamus omnipotens Deus, jube hæc perferri per manus sancti Angeli tui in sublimi altario tuo in conspectu divinæ majestatis tuæ: ut quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui corpus & sanguinem sumpserimus, omni benedictione cælesti & gratia re-

a. Hæc verba, *sed & cunctæ familiæ tuæ* usque *ad nominis tui Deus*, cancellata sunt in veteri codice, item infra pro *accipias*, correctum *suscipias*

b. Ita primaria manu, secundaria *ut*.

c. Quæ majusculis hic literis edita sunt, minio depicta exstant in vetere exemplari.

d. Additum erat *sancti*, sed postea tribus obelis expunctum.

e. Correxit nonnemo antiqua manu, ut alia, *respicere digneris*.

pleamur

Digitized by Google

pleamur, per Christum dominum nostrum.

MEMENTO ETIAM DOMINE, & eorum nomina, qui nos præcesserunt cum signo fidei & dormiunt in somno pacis. *Commemoratio defunctorum.* Ipsis & omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis, & pacis ut indulgeas deprecamur, per Christum dominum nostrum.

NOBIS quoque peccatoribus famulis tuis, de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam societatis donare digneris cum tuis sanctis apostolis & martyribus, cum Johanne, Stefano, Matthiam, Barnaban, Ignacio, Alexandro, Marcellino, Petro, *a* Perpetua, Agne, Cicilia, Felicitate, Anastasia, Agathe, Lucia, Eogenia, & cum omnibus sanctis tuis, intra quorum nos consortium non stimator meriti, sed veniæ quæsumus largitor admitte, per Christum dominum nostrum.

PER QUEM HÆC OMNIA Domine semper bona creas, † sanctificas, † vivificas, † benedicis, & præstas nobis. Per ipsum, & cum ipso, & in ipso est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus-sancti OMNIS honor & gloria, per omnia sæcula sæculorum.

Divino *b* magisterio edocti & divina institutione audemus dicere: Pater.

Post Pater noster.

Libera nos Domine ab omni malo, præterito, præsenti, & futuro, & intercedente pro nobis beata & gloriosa semperque virgine *c* Maria, & beatis apostolis Petro & Paulo, da propicius pacem tuam in diebus nostris: ut ope misericordiæ tuæ adjuti, & à peccato simus semper liberi, & ab omni perturbatione securi.

Post communionem.

Quos cælesti, Domine, dono saciasti, præsta quæsumus, ut a nostris mundemur occultis, & ab hostium liberemur insidiis.

Consummatio Missæ.

Gratias tibi agimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui nos corporis & sanguinis Christi filii tui communione saciasti, tuamque misericordiam humiliter postolamus: ut hoc tuum, Domine, Sacramentum non sit nobis reatus ad pœnam, sed sit intercessio salutaris ad veniam; sit ablutio scelerum, sit fortitudo fragilium, sit contra mundi pericola firmamentum. Hæc nos, Domine, communio purget a crimine, & cælestis gaudii tribuat esse participes. Per.

Dicitur post Aïos.

Tu summe Deus, aïos, ipse *d* sanctus, omnipotens Sabaoth, qui venisti ab excelsis pati pro nobis, miserere nobis tu trinæ potentiæ Pater inclite, qui mœnia excellentissima Hierusalem divinis ornas lapidibus, & ejus agmina sanctorum sanguine pingi; libera nos tuo valido brachio, & salva nos per auxiliatricem dexteram tuam, & defende in nobis precium preciosi sanguinis tui, quos redemisti. Per.

Gloria *ad Missam decantanda.*

Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

a Altera manu, *Petro*, *Felicitate*, *Perpetua*, *Agathe*, *Agne*, &c.

b Emendatum, *Oremus præceptis salutaribus moniti, & divina institutione formati audemus dicere.* Alia formula est Ordinis Gallicani.

c Additum secunda manu, *Dei genitrice.*

d Fortasse, *id est Sanctus*, quod esset glossema vocabuli ἅγιος.

Digitized by Google

Laudamus te, benedicimus te, adoramus te, glorificamus te. Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam, Domine Deus, rex cælestis, Deus Pater omnipotens. Domine Fili unigenite Jesu-Christe, Domine Deus, agnus Dei, filius Patris. Qui tollis peccata mundi miserere nobis, qui tollis peccata mundi suscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis. Quoniam tu solus sanctus, tu solus Dominus, tu solus altissimus Jesu-Christe, cum sancto Spiritu in gloriam Dei Patris amen. *a*

Deus, cui merito & in excelsis, & in terra, utriusque loci incolis gloria decantatur: qui pacem tuam, non in malibolis, sed in homenibus bonæ *b* voluntatis esse testaris; te orantes laudamus, tibique agentes gratias supplicamus: ut qui in te suscipiens mundi peccata, purgata delesti; suscipias ex dono tuo tibi placita, & ampotes prava desideria nostra: simulque præsta, ut præsentem diem te protegente sine peccato transigere mereamur.

Item alia.

Deus, cui merito, & Angeli in cælis, & homines in terra debito famolato conlaudant: cujus sanctum nomen super omne nomen exaltatum fidei exaltatione concelebrant: præsta nobis famolis tuis, effectu tibi bonorum operum propinquare, teque vita simul & voce laudare, tuamque misericordiam rectis actibus inpetrare: ut universus hic populus, qui Angelos tuos æquiperare confitendo, sectari quoque studeat imitando.

Oratio post c *Precem.*

Miserere Domine Deus omnipotens, qui discipolis tuis Spiritum-sanctum dedisti, vel per Evangelistarum tuorum omnes docuisti, etiam omnibus nobis per baptismum indulgentiam tribuisti, & omnes credentium nomen sanctum tuum de inferna redemisti. Per.

Item post Precem.

Domine preces populi tui placatus exaudi, universis quæ postulant tribue, & singulis quæ sunt oportuna concede. Crescat in eorum sensibus devotio tibi in omnibus placita, qualiter a te beneficia obtineant oportuna. Per.

Item alia.

Domine Deus, qui populis tuis & juste irasceris, & clementer ignoscis; inclina aurem tuam supplicationibus nostris: ut qui te totis sensibus confitemur, non judicium tuum, sed indulgentiam consequamur.

Collectio post Aïos.

Judicia tua, Deus, comprehendere non valemus, reprehendere non audemus: nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ, quis investigaverit eas? Concede nobis, piissime Pater,

a Nulla hic mentio de Symbolo CP. quod fortasse tum in Missa Gallicana haud recitaretur. In Africa tempore Augustini Symbolum ad Missam non recitabatur, ut Oratio Dominica, ex Sermone LVIII ad populum num. 12 & 13.

b Hic, uti & in superiori Cantico, *voluntatis*. Qui scribendi modus ubique retinetur in nostro codice. Apposite Hildemarus in caput septimum Regulæ sancti Benedicti, ubi de secundo gradu humilitatis: *Sunt multi qui distinguunt* voluntatem *per* n *adtinere ad Deum*: & voluntatem *per* m *ad hominem*; voluptatem *vero per* p *ad diabolum*. Tamen ubi etiam agitur de Deo, *voluntas* per *m* scribitur in nostro exemplari.

c In Missali Gothico pag. 190 & 251 habentur itidem *Collectiones post Precem*. Id de cantico trium Puerorum interpretati sumus. At de hymno Angelorum *Gloria in excelsis*, qui hic proxime antecedit, interpretandum esse patet ex sequenti notatione

ut [te] timeamus quia bonus es, sperantes in misericordia tua. Tu enim dixisti, Nolo mortem peccatorum. Tantum adjutor esto revertentibus, ut vivamus.

Oratio post a Benedictionem.

Deus qui tribus pueris in camino ignis mitigasti flammas incendii, concede quæsumus, ut nos famulos tuos non urat flamma vitiorum. Per.

a. Id est post canticum trium Puerorum: quod ex sequenti Collectione intelligitur.



INCIPIUNT a LECTIONES DE ADVENTU DOMINI.

Lectio Malachiæ Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Ecce ego mittam Angelum meum, & præparavit viam ante faciem meam: & statim veniet ad * tempus suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum: & quis poterit cogitare diem adventus ejus? & quis stabit ad videndum eum? Et erunt Domino offerentes sacrificia in justitia; & placebit Deo sacrificium Juda & Hierusalem, sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui. Et accedam ad vos in judicio, & ero testis velut maleficis, & adulteris, & perjuris, & qui calumniantur mercedem mercenariis, viduam & pupillos, & oppremunt peregrinum; nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum: ego Dominus Deus vester, & non mutor, ait Dominus Deus.

Lectio epistolæ Jacobi apostoli ad b Gentes.

FRatres, patientes estote usque ad adventum Domini. Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporivum & serotinum. Patientes estote, & confirmate corda vestra: quoniam adventus Domini adpropinquavit. Fratres nolite ingemiscere in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex ante januam adsistit. Exemplum accipite, fratres, laboris & patientiæ Prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini. Ecce beatificamus qui sustinuerunt sufferentiam: misericors est Dominus & miserator. Ante omnia, fratres mei, nolite jurare neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem vestrum Est, est; Non, non, ut non in judicio decidatis. Fratres mei, si quis ex vobis erraverit a veritate, & convertit quis eum, scire debet, quoniam qui

a Ab hoc maxime loco incipit Missale Gallicanum. nam quæ præcedunt, fere ex Ordine Romano desumta sunt. Lege quæ de Adventu diximus in Liturgia Gallicana a pag. 98.

b Sic passim in hoc Lectionario laudatur Jacobi epistola *ad Gentes.* qui titulus Petri epistolæ primæ tribuitur in Lectionario Gallicano.

converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvat animam ejus a morte, & operit multitudinem peccatorum.

Lectio a sancti Evangelii secundum Matthæum.

IN diebus illis, Johannes cum audisset in vincolis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Et respondens ait illis: Euntes renunciate Johanni quæ audistis & videtis. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur: & beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Johanne: Quid existis in deserto videre? arundinem vento agitatam? sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre? Prophetam? etiam dico vobis & plusquam prophetam. Hic enim est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparavit viam tuam ante te. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Johanne Baptista. Usque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim lex & Prophetæ usque ad Johannem prophetaverunt: & si vultis recipere, ipse est Helias qui venturus est. Qui habet aures audiendi audiat.

b I. Missa in Adventum Domini.

EXcita Domine potentiam tuam & veni: & quod Ecclesiæ tuæ usque in finem sæculi promisisti, clementer operare.

Excita Domine potentiam tuam, & magna nobis virtute succurre: ut per auxilium gloriæ tuæ, quod nostra peccata præpediunt, indulgentia tuæ propiciationis acceleret.

Collectio.

Excita, Domine quæsumus, corda nostra ad præparandas Unigeniti tui vias: ut per ejus adventum purificati, tibi servire mereamur.

Præveniat nos, quæsumus omnipotens Deus, tua gratia semper & subsequatur: ut cum adventu Unigeniti tui, quem summo cordis *c* desiderio sustinemus, & præsentis vitæ subsidia, & futuræ etiam consequamur.

Post nomina.

Conscientias nostras, quæsumus omnipotens, cottidie visitando purifica, ut veniente Domino filio tuo, paratam sibi in nobis inveniat mansionem.

Corpora mentesque nostras, omnipotens Deus, dignanter emunda: ut tua benedictione firmati, ab Unigenito tuo Domino nostro, quem expectamus, veniente, semper inluminemur & protegamur.

Ad Pacem.

Fac nos quæsumus, Deus noster, pervigiles atque sollicitos adventum Christi filii tui Domini nostri expectare: ut dum venerit pulsans, non dormientes peccatis, sed vigilantes & in suis inveniat laudibus exultantes.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, *d* omnipotens Deus per Christum Dominum nostrum. Cui proprium est ac

a Hæc Evangelii lectio in Romano habetur Dominica secunda Adventus.

b Quippe Missa proprie incipit post lectiones sacras. Lege sis Liturgiæ Gallicanæ caput v.

c In exemplari legitur *desiderati*, manifesto mendo.

d Supplendum hic & in consequentibus

ſingulare quod bonus eſt, & nulla umquam a te eſt commutatione diviſus. Propitiare ſupplicationibus noſtris, & Eccleſiæ tuæ miſericordiam tuam, quam confitentur, oſtende, manifeſtans plebi tuæ Unigeniti tui adventum Domini noſtri Jeſu-Chriſti mirabile ſacramentum: ut in univerſitate nationum perficiatur, [quod] per Verbi tui evangelium promiſiſti: ut habeat plenitudo adoptionis, quod protulit teſtificatio veritatis, per Chriſtum Dominum noſtrum.

Epiſtola Pauli apoſtoli ad Romanos.

FRatres, Deus filium ſuum mittens in ſimilitudine carnis peccati, & de peccato damnavit in carne peccatum, ut juſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambolamus, ſed ſecundum ſpiritum. Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiunt: qui vero ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt. Nam prudentia carnis mors eſt, prudentia autem ſpiritus vita & pax in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Matthæum.

IN diebus illis venit Johannes Baptiſta prædicans in deſerto Judæ, & dicens: Pænitentiam agite, adpropinquavit enim regnum cælorum. Hic eſt enim qui dictus eſt per Iſaïam prophetam dicentem: Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, rectas facite ſemitas ejus. Ipſe autem Johannes habebat veſtimentum de pilis camelorum, & zonam pelliciam circa lumbos ſuos: eſca autem ejus erat locuſtæ & mel ſilveſtre. Tunc exiebant ad eum Hieruſolyma, & omnis regio circa Jordanem, & baptizabantur in Jordane ab eo, confitentes peccata ſua. Videns autem multos Phariſæorum & Saducæorum venientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonſtravit vobis fugere a futura ira? facite ergo fructum dignum pænitentiæ. Et ne velletis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quoniam potens eſt Deus ex lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Jam enim ſecuris ad radices arborum poſita eſt. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Ego quidem baptizo in aqua in pænitentiam: qui autem poſt me venturus eſt, fortior me eſt: cujus non ſum dignus calciamenta portare. Ipſe vos *a* baptizavit in Spiritu-ſancto & igni, cujus ventilabrum in manu ſua, & congregavit triticum in horreum ſuum: paleas autem comburit igni inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo.

II. ITEM MISSA IN ADVENTUM DOMINI.

Oratio [b] *poſt Prophetiam.*

OPifex lucis almæ, plebis viſitator inmeritæ, qui illa prophetalium vaticiniorum oracula, quæ ſæculis fuerunt nunciata, beati Johannis ore exples, opere perficis, profeſſione peragis, concede plebi ſupplici tibi ſine formidine famolari:

vulgata formula, *equum & ſalutare*, &c. Hæc Conteſtatio exſtat in Ambroſiano Dominica prima Adventus: ſed aliæ omnino lectiones ibi ad Miſſam.

a Ita paſſim *baptizavit* pro *baptizabit*: & infra *congregavit*, &c. vulgari ac facili permutatione litterarum.

b Confer Miſſale Gothico-Gallicanum in Natali Domini pag. 190. ubi ſimiliter *Collectio poſt Prophetiam.*

ut per viſcera miſericordiæ repleti ſcientia, veritate dirigi mereamur.

Collectio.

Adventum Domini noſtri Jeſu-Chriſti, fratres cariſſimi, votis omnibus præſtolantes, Dei Patris omnipotentiam imploremus, ut corda noſtra purificet, & corpora immacolata conſervet. Expectemus conſcientia ſecura venturum; quem ſuper omnem principatum & poteſtates credimus exaltatum. Simus ergo per ſingula momenta ſolliciti, ut mereamur habere propicium, quem credimus & fatemur ad judicandos vivos & mortuos in gloria eſſe venturum.

Collectio.

Purifica, Domine Deus, Pater omnipotens, pectorum arcana noſtrorum, cunctaſque propicius macolas ablue peccatorum: ac præſta Domine, ut benedictione pietatis tuæ a noſtris criminibus mundati, metuendum terribilemque adventum Domini noſtri Jeſu-Chriſti expectemus interriti.

Poſt nomina.

Exaudi Domine preces populi tui, ut *a* jubeas ſuſcipere qui juſſit offerri: ſintque hæc munera acceptabilia in ejus conſpectu pro omnium animarum emendatione, & corporum ſanitate; pro Martyrum laude, & pro defunctorum requie.

Collectio ad Pacem.

Pacem tuam noſtris pectoribus bone Jeſu inlabere, in qua eſt plenitudo dilectionis. Præſta Domine, ut pacem, quam nunc ore proferimus, ſemper ſpiritali ſenſu conſervare mereamur.

Conteſtatio.

Vere dignum & juſtum eſt omnipotens Deus per Chriſtum Dominum noſtrum. Quem Johannes, fidelis amicus, præceſſit naſcendo, præceſſit in deſertis eremi prædicando, præceſſit baptizando, viam quoque præparans judici ac redemtori. Convocavit peccatores ad pænitentiam; & populum Salvatori adquirens, baptizavit in Jordane peccata propria confitentes: non hominis innovandi plenam conferens gratiam, ſed piiſſimi Salvatoris admonens expectare præſentiam: non remittens ipſe peccata ad ſe venientibus, ſed remiſſionem peccatorum ad futurum pollicens eſſe credentibus: ut deſcendentibus in aquam pænitentiæ, ab illo ſperarent remedium indulgentiæ, quem venturum audiebant plenum dono veritatis & gratiæ, Dominum noſtrum Jeſum. Quem laudant Angeli.

Epiſtola Pauli apoſtoli ad Romanos.

FRatres, dico enim Chriſtum Jeſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſſiones Patrum. Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum, ſicut ſcriptum eſt: Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe ejus. Et iterum: Laudate omnes gentes Deum, & magnificate eum omnes populi. Et rurſus Iſaïas ait: Erit radix Jeſſe, & qui exſurgit regere gentes, in eum gentes ſperabunt. Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis ſpe in virtute Spiritus-ſancti.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Matthaeum.

IN diebus illis, interrogatus a diſcipolis ſuis Dominus Jeſus, quando venerit regnum Dei, dixit eis: Sicut fulgur exit ab Oriente, & pa-

a. Forte legendum, *ut jubeat ſuſcipi qui juſſit offerri.*

Digitized by Google

ret usque in Occidente ; ita erit adventus filii hominis. Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilæ. Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum : & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur. Et tunc parebit signum filii hominis in cælo : & tunc plangent omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & majestate. Et mittet Angelos suos cum tuba & voce magna : & congregabunt electos ejus a quattuor ventis a summis cælorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem ficidiscite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est *a* æstas. Ita & vos cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in janois. Amen dico vobis, quia non præteribit hæc generatio, donec omnia fiant. Cælum & terra transibunt : verba autem mea non præteribunt. De die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli cælorum, nisi Pater solus. Sicut autem in diebus Noë, ita erit & adventus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluvium, comedentes & bibentes, usque ad eum diem, quo intravit in Arca Noë, & non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes : ita erit & adventus filii hominis. Tunc duo erunt in agro, unus adsumitur, & unus relinquitur. Duæ molentes ad molam, una adsumitur, & altera relinquetur. Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora Dominus venturus sit. Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. Ideo & vos estote parati, quia nescitis qua hora filius hominis venturus est.

b III. ITEM MISSA IN ADVENTUM DOMINI.

[*Collectio post Prophetiam*]

CONcede quæsumus Domine hanc gratiam plebi tuæ, adventum Unigeniti tui cum summa vigilantia expectare : ut sicut ipse [est] auctor nostræ salutis, velut fulgentes lampadas in ejus occurso nostras animas præparemus. Præcinge quæsumus Domine Deus noster lumbos mentis nostræ divina tua virtute potenter, ut veniente Domino nostro Jesu-Christo filio tuo, digni inveniamur æternæ vitæ convivio, & vota cælestium dignitatum ab ipso percipere mereamur.

Collectio sequitur.

Festina quæsumus Domine, ne tardaveris, & præsidium nobis tuæ pietatis inpende : ut oportunis consolationibus subleventur, qui in tua miseratione confidunt.

Omnipotens sempiterne Deus, qui nos omni tempore tuis deditos vis esse mandatis : concede propicius, ut ad adventum Domini possimus esse devoti, quibus illud est mysterium celebrandum, cui servit omnis excusatio mandatorum.

Post nomina.

Concede nobis Domine quæsumus, ut magnæ festivitatis ventura solemnitas prospero celebretur effectu, pariterque reddamur & intenti cælestibus disciplinis, & peccatorum indulgentiam consequamur.

a Nescio an operæ pretium sit adnotare in exemplari legi, *stas*. Sic infra, *stote* pro *estote*. Sic supra *stimator* pro *æstimator*.

b In codice nota numerica deest ac deinceps : itemque titulus ansulis inclusus, quem ex superiori Missa supplevimus.

Ad Pacem.

Devotionis nostræ tibi Domine quæsumus hostia jugiter immoletur, quæ & sacri peragat instituta mysterii, & salutare tuum nobis mirabiliter operetur *a*

Sacrificium tibi, Domine, celebrandum placatus intende, quod & nos a vitiis nostræ conditionis emundet, & tuo nomini reddat acceptos.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, cui proprium est veniam delictis inpendere, quam pœnaliter *b* inminere. Qui fabricam tui operis per eumdem rursus Lapidem es dignatus erigere: ne imago, quæ ad similitudinem tui facta fuerat vivens, dissimilis haberetur ex morte, munus venialis indulgentiæ præstitisti: ut unde mortem peccatum contraxerat, inde vitam pietas repararet inmensa. Hæc postquam prophetica sæpius vox prædixit, & Gabrihel angelus Mariæ jam præsentia nunciat, mox puella credente in utero fidelis Verbi mansit aspirata conceptio per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant Angeli.

Item c *Contestatio de Adventu.*

Vere dignum & justum est. Tu clementissime Deus veræ credulitatis in sensibus nostris incrementa multiplica, & imaginis ac similitudinis tuæ formam in nobis [magis] magisque restaura: ut te, quem dudum venisse credimus pro remedio captivorum, in secundo adventu tuo te cum majestate venturum sustinentes videre mereamur cum indulgentia peccatorum.

Præsta *d* unita & indivisa Trinitas Deus, quem cælorum multiplex & ineffabilis numerus, quem omnium Angelorum & Archangelorum milia, cum Senioribus & Virtutibus, cum Thronis & Dominationibus laudare non cessant dicentes, Sanctus.

Epistola Pauli apostoli ad Philippenses:

e FRatres, gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete: modestia vestra nota sit omnibus hominibus, Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ superat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

SInt lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes: *f* & vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit & pulsaverit, confestim aperiant ei. Beati sunt servi illi, quos, cum venerit dominus, inve-

a Collectio hæc legitur non solum in Romano, sed etiam in Ambrosiano Dominica quarta Adventus.

b Sic *inminere* pro *instare*. Et hæc Contestatio habetur in Ordine Ambrosiano Dominica quarta Adventus usque ad hæc verba, *Hæc postquam.* &c.

c Contestatio hæc pro alia Missa de Adventu: de quo nonnisi tres Missæ integræ hoc in Ordine assignantur: forte quod, si Dominicæ sex tum numerabantur, hæ Missæ repeti possent.

d Sic *unita* in exemplari, pro *una*. Veteres *unionem* pro *unitate* dicebant. Adi Valesium in Evagrii lib. v cap. IV.

e Lectio hæc in Ordine Gregoriano habetur Dominica tertia Adventus, quæ hic pro Vigilia Natalis Domini.

f Addit Vulgata, *in manibus vestris*, quæ verba desunt in codice nostro, textuque græco, & apud Augustinum, non tamen apud Gregorium M.

nerit

Digitized by Google

nerit vigilantes. Amen dico vobis, quod præcingit se, & facit illos discumbere, & transiens ministrabit illis.

Missa in vigilia Natalis Domini.

a Misericors ac piissime Deus, cujus voluntate ac munere Dominus noster Jesus-Christus ad hoc se humiliavit, ut totum genus exaltaret humanum, & ideo ad ima descenderit, ut humilia sublimaret: ac propterea Deus homo nascitur per Virginem, ut in homine perditam cælestem reformaret imaginem: da ut plebs hæc tibi adhæreat, ut quam redemisti tuo munere, tibi semper devota placeat servitute.

Collectio.

Emmanuhel, Nobiscum Deus, Christe filius Dei, qui cum ex Virgine te nasciturum pronuncias, quia Mariam matrem creasti, ut Dominus, de qua natus es filius: da nobis, ut qui cum illa a te vel per te creati sumus ex nihilo, simili ut ea credulitatis remuneremur ex præmio.

Post nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, qui nasciturum ex utero virginali Jesum-Christum filium tuum agnosci ab omnibus sancto Archangelo nunciante voluisti: da ut cujus nativitatem accepimus, ejus presentia gaudeamus.

Ad Pacem.

Deus cujus nativitate filii tui Domini nostri gloriosa festivitas & Mariæ partum & b Eogeniæ triumphum. Hodie quippe Maria Christum genuit; hodie Eogenia ad Christum vadit: hodie illa generat, ad quem ista festinat: hodie Christus in mundo venit, hodie virginem in cælo Christus suscipit: hodie nascendo virginem matrem fecit, qui hodie perficiendo martyrem coronavit.

Contestatio

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Crhistum Dominum nostrum. Quia summo cælo chronisque regalibus ad ima descendens, Patris imperio sacræ Mariæ utero inviolate susceptus est, ut c miscetor Deus clementi, suscepit membra mortalia, sumsit carnis injuria liberandi hominis vota. Jacebat in pannis, fulgebat in stellis. Caro est quod involvitur; divinitas, cui ab Angelis ministratur. Erat positus in præsepio, sed virtus ejus operabatur in cælis. In cunabulis jacebat, & regnum cæleste donabat. Natus est nobis Christus, inluminatus est mundus. Innupta peperit, sed virgo concepit: de viro pura, de filio gloriosa. Accepit nomen matris, sed non habuit throum uxoris. Per cujus nativitatem indulgentia criminum conceditur, & resurrectio non negatur. Per ipsum quem laudant Angeli.

Lectio Isaïa Propheta, legenda in Natale Domini.

Parvulus enim natus est nobis, filius natus est nobis: & factus est principatus ejus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & regni

a Missa hæc differt ab ea quæ assignatur in Missali Gothico-Gallicano, si quando convenient, adnotabimus.

b Nota hic de sancta Eugenia virgine & martyre Romana, quæ passa est die XXV Decembris, fieri mentionem, non de sancta Anastasia, de qua Romanus Ordo hac die commemorationem habet. Ejusdem Eugeniæ memoria in Canone Missæ supra.

c Pro *mistor*, ut quidem veri simile est.

Digitized by Google

ejus non erit finis. Super solium David & super regnum ejus [sedebit,] ut confirmet illud & conroboret in judicio & justitia. Amodo & usque in sempiternum zelus Domini exercituum faciet hoc.

Epistola Pauli apostoli ad Hebræos.

FRatres multifarie multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis; novissime autem diebus istis locutus est nobis in filio suo, quem constituit heredem universorum, per quem fecit & sæcula. qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedit ad dexteram majestatis in excelsis, tanto melior Angelis effectus, quantum differentior præ illis nomen hereditavit. Cui enim dixit aliquando angelorum : Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum : Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

LIber generationis Jesu-Christi filii David, filii Abraham, Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam & fratres ejus. a Et alius Judas genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Christus. Christi autem generatio sic erat. Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu-sancto. Joseph autem vir ejus, cum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini in somnis apparuit ei, dicens : Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam. quod enim in ea natum est, de Spiritu-sancto est. Pariet autem filium, & vocabis nomen ejus JESUM. Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Ecce virgo in utero concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuhel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus. Exsurgens autem Joseph a somno fecit sicut præceperat ei Angelus Domini ; & accepit Mariam conjugem suam, & non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum, & vocavit nomen ejus JESUM.

b *Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.*

CUm natus esset Dominus Jesus in Betthelem Judæ in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierusolyma, dicentes: Ubi est qui natus est Rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in Oriente, & venimus adorare eum. Audiens autem Herodes rex turbatus est, & omnis Hierusolyma cum illo. & congregans omnes principes sacerdotum & scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt : In Betthelem Judæ sic enim scriptum est per Prophetam : Et tu Betthelem terra Juda.... ex te enim exiet Dux, qui regat populum meum Israël.

c MISSA IN NATALE DOMINI.

NAtivitatis Dominicæ splendidum diem, in quo salutis nos-

a Sic Evangelium de genealogia Domini breviatur in veteri codice, & in aliis nonnullis antiquis Missalibus.

b Notanda hæc secunda lectio Evangelii pro vigilia Natalis Domini, forsan ad libitum varianda.

c Unica hæc Missa pro die ipso Nativitatis Domini.

Digitized by Google

træ institutor & redemtor mortis legem calcavit, humani generis membra suscepit, debita fratres dilectissimi sollemnitate veneremur, rogantes, ut qui ad redemtionem nostrorum criminum natus est, ipse sit custos perpetuus ad salutem.

Collectio.

Spes unica vitæ nostræ & fidei remunerator, æterne Deus, Pater omnipotens, qui per unicum Filium tuum salvare dignatus es mundum: naturæ carnis adsumtione miscetur, ut qui Deus erat ex Deo Patre, homo quoque esset ex matre, ex te sine tempore, ex illa sine semine: respice nos, & adesto precibus nostris, & præsta, ut qui adventum Filii tui humilem cum gaudio colimus, in gloria venientem cum lætitia mereamur aspicere.

Post nomina.

Christe Domine, qui te exinanisti, ut nos adimpleres; qui humiliasti te, ut nos exaltares: ut qui eras ante Virginem esses ex Virgine; ex Deo Patre natus Deus ante sæcula, hodie homo nasceretis ob sæcula: te oramus, & petimus, ut preces nostras placatus exaudias.

Ad Pacem.

Deus antiqua exspectatio gentium, qui oracola Prophetarum in luce Evangelii posuisti, qui languores nostros curaturus cælestis medicus advenisti. Nam quis te possit agnoscere, nisi ipse voluisses agnosci? tribue quæsumus, ut communicatio præsentis osculi perpetuæ proficiat caritati.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Cujus Incarnationis natalem hodie celebramus, per quem annua festivitate lucem gentium genuisse testaris: quem Prophetæ cecinerunt nasciturum Emmanuhel, Nobiscum Deus: quem Angelus nunciavit creatorem carnis in carnem venturum: quem natum pro salute universorum multitudo cælestis exercitus divinis laudibus honoravit: quem credentium pia fides agnovit & tenuit. Te ergo quæsumus Domine Deus noster exaudi, tuere, sanctifica plebem tuam, quam ad celebrandam præsentis sollemnitatis beatitudinem congregasti, universisque notitiæ tuæ [gratiam] participatione sancti Spiritus propiciatus infunde, per illam exspectatam sanctis tuis adventus tui gloriam, per Christum Dominum nostrum. Per quem.

a LEGENDA IN SANCTI STEFANI MISSA.

Lectio Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, Nolo vos ignorare, quia sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut in ceteris gentibus. Græcis ac barbaris, sapientibus & insensatis debitor sum, & in vobis evangelizare. Non enim erubesco super Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, & Græco. Justitia enim Dei in eo revelabitur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

CUm venisset Dominus Jesus Capharnaum, accesserunt qui dracma accipiebant, & dixerunt Pe-

a Hic titulus secunda manu, sed antiqua adjectus est, at necessarius.

tro : Magister vester non solvit didracma ? Ait : Etiam. Et cum intrasset domum, prævenit eum Jesus dicens : Quid tibi videtur, Simon ? Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum ? a filiis suis, an ab alienis ? Ab alienis. Dixit illi Jesus : Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare ; & mitte hamum, & eum piscem qui primus ascenderit tolle, & aperto ore ejus inveniens staterem, illum sumens da eis pro me & te.

MISSA SANCTI STEFANI.

DEus omnipotens, qui Ecclesiæ tuæ sanctum Stefanum martyrem primum messis tuæ manipulum dedisti, & primitivam oblationem novellæ confessionis ostendisti præconem, quod fructus maturescentes exhibuit ; præsta universo cœtui intercessione Martyris meriti, ut Ecclesiam tuam juvet suffragio, quam ornavit ministerio.

Collectio.

Domine qui ambulante de virtute in virtutem sancto Stefano martyri tuo aperuisti cælos ad gloriam contemplationis, quos ei aperueras ad meritum sanctitatis, ut confessionis suæ fructum caperet : ostende nobis suffragio ejus misericordiam tuam.

Post nomina.

Domine Jesu, a quo suum spiritum susciti martyr Stefanus postulavit : tu præsentis hujus sollemnitatis placatus oblatione, & viventibus veniam, & quiescentibus concede requiem sempiternam.

Collectio ad Pacem.

Deus pacis conditor, Deus indulgentiæ remunerator, qui sancto martyri tuo Stefano in passione largituses, ut imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus se supplicaret : pietatem tuam Domine supplices deprecamur, ut peccatorum veniam consequamur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est per Christum Dominum nostrum. Qui ita militi suo fidei a armata astutia, ut pro illo certare non differat. Hic est beatus ille Stefanus, corona nominis & divinæ gratiæ consecratus. Hic est præsens passionis Domini & Salvatoris nostri consors, apostolicæ dignitatis [culmen] attigit, mox prædicationis Dominicæ & testis veritatis esse non distulit. Dum ab impiis Judæis sævissimis ictibus cæderetur, ille precem pro eis fundebat ad Dominum. Rogo, inquit, Domine ne statuas illis hoc peccatum. Dum terrena tamen terris membra commendat, cælestem spiritum angelicis manibus evexit ad cælum. Per quem maj.

Lectio Apocalypsis sancti Johannis legenda in b *Missa infantum.*

EGo Johannes vidi in spiritu quæ oportet fieri cito. Vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant ; & clamabant voce magna dicentes : Usquequo Domine sanctus & verus, non judicas & vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra ? Et datæ sunt singulæ stolæ albæ, & dictum est illis ut requiescerent tempus adhuc modicum, donec impleantur conservi eorum & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi.

a Forte *arma dedit contra astutiam.*
b Eadem lectio pro Missa hujus festi in Lectionario Luxoviensi.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis apparuit Angelus Domini in somnis Joseph dicens: Surge, & accipe puerum & matrem ejus, & fuge in Ægyptum; & esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Qui consurgens accepit puerum & matrem ejus nocte, & recessit in Ægyptum; & erat ibi usque ad obitum Herodis. ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum, quoniam Nazaræus vocabitur.

MISSA IN SANCTORUM INFANTUM.

a DEus cujus hodierna die præconium Innocentes martyres non loquendo, sed moriendo confessi sunt, omnia in nobis vitiorum mala mortifica, & gaudia æterna nobis largiri concede.

Collectio.

Deus lactentium fides, spes infantium, caritas puerorum, qui per innocentium laudem cunctos provocas ad salutem; infunde in nobis puritatem lactentis infantiæ, concede doctrinam.

Post nomina.

Deum omnipotentem oremus, qui Bethlemiticæ plebi ac Dominicæ civitati pro temporalibus ærumnis gaudia æterna tribuit, ut Rachel sancta plorans, quæ proferebat ex dolore gemitum, nollet ex consolatione solatium: quæ licet videretur de præsente infantum amissione conterrita, erat tamen de martyrii beata perpetuitate secura.

Ad pacem.

Deus, qui martyrio & innocentia parvulorum triumphalem hunc diem esse fecisti; exempla ad augendam fidem ecclesiarum tuarum proficientibus exaudire digneris.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui rutilante fonte in Betthelem civitate Infantes, qui ætate loqui non poterant, laudem Domini cum gaudio resonabant: occisi prædicabant quod vivi nequiverant loquentes: Infans Christus transmittit ad cælos nova exenia Patri, primitias exhibet genitori, per Christum Dominum nostrum.

[b LECTIONES IN FESTO APOSTOLORUM JACOBI ET JOHANNIS.]

Lectio actuum Apostolorum.

IN diebus illis misit Herodes Rex ut affligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Jacobum fratrem Johannis gladio: videns autem quia placeret Judæis, adposuit adprehendere & Petrum.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis accedens ad Dominum Jesum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans & petens aliquid ab eo. qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filii mei unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Dominus Jesus dixit ei: Nescitis quid petatis. Potestis calicem bibere, quem ego biturus sum? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Calicem quidem meum bibe-

a Collectio hæc partim eadem in Ordine Gregoriano.

b Hunc titulum, qui in codice deest, item supplevimus. Epistola non videtur integre descripta, ut aliquoties infra. Evangelium in lectionario Luxoviensi, sed ex Marco.

tis; ſedere autem ad dexteram meam & ſiniſtram, non eſt meum dare vobis, ſed quibus paratum eſt à patre meo.

[a] MISSA JACOBI ET JOHANNIS.

ELectionis Dominicæ præclarum teſtimonium, atque apoſtolicæ congregationis mirabile ornamentum, & evangelicæ veritatis cæleſte præconium ſanctos Dei apoſtolos & martyres Jacobum & Johannem, Dominum deprecemur: ut qui illis apoſtolatus gratiam vel martyrii dedit coronam, nobis quoque concedat veniam peccatorum.

Collectio.

Deus qui beatiſſimis apoſtolis tuis Jacobo & Johanni gloriam martyrii, bibitionis tui calicis prædixiſti, ut & confirmares reſponſionem, quam fides pura protulerat: proſit patrociniis, ut digneris exaudire ſuffragiis.

Poſt nomina.

Domine, quem vocantem ſancti apoſtoli Jacobus & Johannes fide integra ſunt ſecuti, & quem ſequentes caritate integra ſunt electi, ut mundi piſcatores fierent, qui profundi retia reliquiſſent: auribus percipe quæſumus orationem noſtram, ut dum adſequi eorum facta non poſſumus, implere ſaltim monita pertendamus.

Collectio ad pacem.

Domine æterne, cui ita in ſanctis apoſtolis tuis Jacobo & Johanne placuit arcanum diſpenſationis implere, ut glorioſo paſſionis exemplo Apoſtolorum, quorum ille præcederet, iſte præmitteret.

Conteſtatio.

Vere dignum & juſtum eſt omnipotens Deus, ut apoſtolos tuos Jacobum & Johannem meritis ſuffragantibus preces noſtras propitius exaudias, per Chriſtum Dominum noſtrum. Qui eſt ſanctorum omnium virtus & gloria, victoria martyrum & corona, Paſtor ovium, & hoſtia ſacerdotum; redemtio gentium & propiciatio peccatorum, ipſe Dominus ac redemtor noſter, ante cujus ſacratiſſimam ſedem ſtant Angeli, ad ...

[LECTIONES [b] IN CIRCUMCISIONE DOMINI.]

Epiſtola Pauli apoſtoli ad Philippenſes.

FRatres, videte circumciſionem. Nos enim ſumus circumciſio, qui [c] ſpiritu Dei ſervimus & gloriamur in Chriſto Jeſu, & non in carne fiduciam habentes. quamquam ego habeam confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis; circumciſus octava die, ex genere Iſraël, de Tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, ſecundum legem Phariſæus, ſecundum æmulationem perſequens Eccleſiam Dei.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Lucam.

DIebus illis poſtquam conſummati ſunt dies octo ut circumcideretur, vocatum eſt nomen

[a] Ordine præpoſtero poſt Miſſam Innocentum ponitur hæc Miſſa, quæ eadem eſt atque hic uſque ad Conteſtationem in Miſſali Gothico, ſed prolixior, inſcripta, *Miſſa in natale apoſtolorum Iacobi & Iohannis.*

[b] Et hic titulus deeſt in veteri exemplari, ſed neceſſario ſupplendus. Idem obſerva de aliis titulis, quos anſulis incluſos habes.

[c] Legebat Auguſtinus *Spiritui* in Sermone CLIX ad populum num. I. ubi ſubdit: *Scio pleroſque codices habere*, QUI SPIRITU DEO SERVIMUS.

Digitized by Google

ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquam in utero conciperetur. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini, quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur.

MISSA DIE CIRCUMCISIONIS DOMINI.

DOminum nostrum Jesum-Christum, fratres carissimi, humiliter deprecemur, qui infinita ejus misericordia in salutare suo nos visitavit, in passione redemit, vitiaque nostra a nobis circumcisit, & omnia idola destruxit, malaque discussit.

Collectio.

Exaudi nos Domine, sempiterna Trinitas Deus, qui propter hominum peccata carnem adsumere dignatus est. Dies enim octava est à tua nativitate, quo circumcisionem Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum posuisti pro nobis, & regnum idolatriæ destruxisti, viam veritatis docuisti, legem implesti, Joseph & Mariam in herimo satiasti: te obsecramus Domine, ut à peccatis hujus sæculi nos liberare digneris.

Post nomina.

Sanctorum omnium Deum Patrem omnipotentem deprecemur, ut oblationes famulorum ac famularum suarum placido ac sereno vultu respicere digneris.

Ad Pacem.

Christum Dominum deprecemur, quem adorant Magi, prophetarum vaticinia conplentur, veniunt ex oriente legati, fides gentium declaratur: circumciditur octava die circumcisionis inventor: ad templum ducitur offerendus qui est adorandus in templo.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, propterea exultemus uberius, quia scimus in hodiernum diem salutaris fieri natalis octavum legitimum Domini secundum carnem geniti circumcisione signatum: quia sicut mortalitatem nostram adsumsit ut mortem consumeret, ita & jugum legis in sua carne suscepit ut nostra cervice discuteret, quia pro universitate humani generis Salvator advenerat. quem laud.

[LECTIONES IN EPIPHANIA]

Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

FRatres, apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobrie, & juste, & pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem & adventum gloriæ magni Domini & Salvatoris nostri Jesu-Christi.

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

a DIebus illis venit Dominus Jesus in Jordanem ad Johannem, ut baptizaretur ab eo. Johannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, & tu venis ad me? Respondens autem Dominus Jesus dixit ei: Sine modo. sic enim decet nos implere omnem justitiam. Tunc dimisit eum. Baptizatus autem confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam

a Eodem modo Evangelium hoc die in Lectionario Luxoviensi contextum est ex tribus Evangelistis Matthæo, Luca, & Johanne.

venientem super se, & vox de cælis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. * Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum xxx. ut putabatur filius Josep.

* Luc. 3. v. 23.

* Et die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana Galileæ, & erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem Dominus Jesus & discipuli ejus ad nuptias. Et deficiente vino dicit mater Jesu ad eum: Vinum non habent. Et dicit ei Dominus Jesus: Quid mihi & tibi est, mulier? nondum venit hora mea. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas. Dicit eis Dominus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factum, & non sciebat unde esset; ministri autem sciebant qui hauriebant aquam; vocat sponsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. Hoc fecit initium signorum Dominus Jesus in Cana Galileæ, & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli ejus.

* Johannis cap. 2. v. 1.

Missa in a Ephyfania.

Deum qui sanctam huic Ephyfaniæ festivitatem nomen de mirabilibus dedit, fratres carissimi, per misericordiam Domini Dei nostri Jesu-Christi suppliciter deprecemur, ut sicut hodierna sollemnitas & Apparitio, & Inluminatio, & Declaratio, ex miraculo aquæ in vinum versæ, ita in populo suo est, ut claritas majestatis suæ sine cessatione fulgeat, & sanctitatis lumen semper appareat, ut plebs ista suo nomine consecrata permaneat.

Collectio.

Deum qui sanctificavit Jordanis fluenta, benedixit conjugia nuptialia, fratres carissimi deprecemur, ut cujus miracula annuis recolimus vicibus, sola ejus gratia mereamur indulgentiam peccatorum.

Post nomina.

Deus qui dives es in omnibus misericordia, Pater gloriæ, qui posuisti Filium tuum, lumen in nationibus, prædicare captivis redemptionem, cæcis visum; remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos per fidem, qui es in Christo largus miserator indulge.

Ad Pacem.

Deus, qui per unigenitum Jesum-Christum filium tuum Dominum nostrum hodie sanctificationem salutis æternæ aquis regenerantibus præstitisti, & veniente super caput illius spiritali columba, per Spiritum sanctum ipse venisti: dona quæsumus, ut veniat super hanc omnem ecclesiam tuam illa benedictio, quæ cunctos jugiter protegat.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, quia notam fecisti in populis misericordiam tuam, & salutare tuum cunctis gentibus declarasti, hodiernum declarans diem, in quo adoranda veri Regis infantia excitatos de remotis partibus viros clarior ceteris sideribus stella perduceret, & cæli ac terræ Dominum corporaliter natum, radio suæ lucis ostenderet. Propterea profusis gaudiis totus

a *Ephyfania* etiam scribitur tum in Lectionario Luxoviensi, tum in Missali Gothico.

totus per orbem terrarum mundus exultat. Sed & supernæ concinunt potestates, hymnum gloriæ tuæ sine cessatione dicentes. Sanctus.

[*a* LECTIONES IN CATHEDRA SANCTI PETRI.]

Epistola Petri apostoli ad Gentes.

FRatres, benedictus Deus & pater Domini nostri Jesu-Christi, qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vitæ, per resurrectionem Jesu-Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibilem & incontaminatam,& inmarcessibilem, conservatam in cælis.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

b TEmpore illo venit Dominus Jesus in partes Cæsareæ Philippi, & interrogavit discipulos suos, dicens: Quem me dicunt homines esse filium hominis? Qui dixerunt: Alii Johannem Baptistam, alii Eliam, alii vero Jeremiam, aut unum ex Prophetis. Dixit autem illis Dominus Jesus: Vos vero quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit ei: Tu es Christus filius Dei vivi. Respondens autem Dominus Jesus dixit ei: Beatus es Simon Barjona, quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum: & quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum in cælis; & quodcumque solveris super terram, erit solutum & in cælis.

MISSA IN CATHEDRA SANCTI PETRI.

BEatissimi Petri apostoli sollemnissimum diem, in quo omne jus Gentium Judæorumque sortitus est, quem diem ipsa divinitas consecravit delegando cælorum claves, vel pontificalis cathedræ contulit dignitatem, fratres carissimi, exultantes in Domino [celebremus,] deprecantes ejus misericordiam: ut sicut beato Petro principalia munera contulit; ita & nobis peccatorum commissa concedat.

Collectio.

c Deus qui hodierna die beatum Petrum post te dedisti caput Ecclesiæ, cum te ille vere confessus sit, & ipse à te digne prælatus sit, te supplices exoramus: ut qui dedisti Pastorem, ne quid de ovibus perderes, ut grex effugiat errores; ejus intercessione quem *d* fecisti salvifices.

Post nomina.

Deum qui beato Petro tantam potestatem discipulo contulit, ut si ipse ligaverit, non sit alter qui solverit; & quæ in terra solverit, item cælo soluta sint, precibus imploremus: ut eductis à tartaro defunctorum spiritibus, non prævaleant sepultis inferni portæ per crimina, quas

a Nihil hic de sancta Genovefa, sic vero in Lectionario Luxoviensi. Illud observatione dignum, quod Cathedra sancti Petri hoc loco præcedit festum Assumtionis beatissimæ Virginis, quod die XVIII. Januarii olim celebrari mos erat. Ergo etiam Cathedra in Januario, ut validis argumentis probatum in notis ad Lectionarium Luxoviense. quod vel ex solo hoc loco conficitur.

b Idem Evangelium hac die in Lectionario Luxoviensi, sed aliqua ibi addita ex Johanne, quæ hic non adduntur.

c Quæ sequuntur ex hoc officio Cathedræ sancti Petri, eadem sunt in Missali Gothico.

d In Missali mox dicto legitur, *præfecisti*.

per Apostoli fidem vincire dit Ecclesia.

Ad Pacem.

Clementissime conditor, qui tanta caritate succendisti discipulum, ut se de nave jactatum ad te celere festinaret pede nudo per pelagus; & videns hanc dilectionem, claves ei dares siderum, voces inspice suggerentum. *a*

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, qui dives infinitæ clementiæ copioso munere plasmam tuæ creaturæ in tantum dignaris erigere, ut vernaculo limi compatiens, homini de terrena compage claves cæli committeres, & ad judicandas tribus solium excelsæ sedis in sublimi conponeres. Testis est dies hodierna beati Petri cathedra Episcopatus exposita, in qua fidei merito revelationis mysterium *b* fidei, Filium Dei confitendo, prælatus Apostolus ordinatur, in cujus confessione est fundamentum Ecclesiæ: nec adversus hanc Petram portæ inferi prævalent, [nec serpens vestigium exprimit, nec triumphum mors obtinet.] Quid vero beato Petro diverso sub tempore accessit laudis & gloriæ, [quæ vox, quæ lingua, quis explicet?] Hinc est quod mare tremulum fixo calcat vestigio, & inter undas liquidas pendula planta perambulat. Hic ad portam Speciosam contracti tendit vestigia, & tactus Petri digito claudus non indiget baculo. Hic carceratus dum dormitat, Christus pro ipso pervigilat, & retrusus ergastulo, foras procedit per Angelum. Hic paralyticum erexit decubantem in lecto: hic Tabitam mulierem revocavit de funere, & virtutem imperante, *c* morti prædari non licuit, per Christum Dominum.

d IN MISSA SANCTÆ MARIÆ.

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

Filii, obedite parentibus vestris in Domino, hoc enim est justum. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longævus super terram. Et parentes, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione Domini. Servi obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo, non ad oculum servientes, quasi hominibus placeatis: sed ut servi Christi faciatis voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino & hominibus, scientes, quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc percipiet à Domino, sive servus, sive liber. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia illorum & vester Dominus est in cælis.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

Tempore illo ibant parentes Jesu per omnes annos in Hierusalem in die sollemni Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, as-

a Post hæc additur ibidem, *ut quicumque ex precepto junguntur ad osculum, livore pectoris excluso illuc per gratiam ducantur, quo cæli Petrus est janitor. Præsta Salvator mundi &c*

b Deest *fidei* repetitio in Missali Gothico. Ansulis inclusa indidem supplentur.

c In Gothico, *virtute imperante prædari non licuit.* Post quæ nonnulla ibidem adduntur.

d Hic titulus alia manu adjectus est, sed antiqua. Fuerint proinde hæ lectiones pro vigilia Assumtionis, quæ *sancta Mariæ sollemnitas* appelletur infra: aut certe pro quovis alio ejus festo præter Assumtionem, quæ sequitur.

cendentibus illis in Hierusolyma secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Hierusalem, & non cognoverunt parentes ejus. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos. Et non invenientes regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum. Et factum est post triduum invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos & interrogantem. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia & responsis ejus. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Nesciebatis, quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse?

MISSA IN SANCTÆ MARIÆ SOLLEMNITATE.

Omnipotens sempiterne Deus, qui terrenis corporibus Verbi tui veritatem per venerabilem Mariam conjungi voluisti; petimus inmensam clementiam tuam, ut quod in ejus veneratione deposcimus, te propiciante mereamur consequi.

Collectio.

Exaudi nos Domine, sancte Pater, omnipotens Deus, qui beatæ Mariæ uteri obumbratione cunctum mundum inluminare dignatus es: majestatem tuam supplices deprecamur, ut quod nostris meritis non valemus, ejus adipisci præsidiis mereamur. Te quæsumus Domine famulantes, ut beatæ Mariæ nos gaudia comitentur, cujus meritis nostra deleantur chirographa peccatorum.

Post nomina.

Offerimus Domine preces & munera in honore sanctæ Mariæ gaudentes: præsta quæsumus, ut & convenienter hæc agere, & remedium sempiternum valeamus adquirere.

Ad pacem.

Altario tuo Domine proposita munera Spiritus-sanctus benignus adsumat, qui beatæ Mariæ viscera splendoris sui veritate replevit.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus. Qui nos mirabile mysterium & inenarrabile sacramentum per venerabilem Mariam servare docuisti, in qua manet intacta castitas, pudor integer, firma conscientia. Nam in hoc matrem Domini sui Jesu se esse cognovit, quia plus gaudii contulit, quam pudoris. Lætatur ergo quod virgo concepit, quod cæli Dominum clausis portavit visceribus, quod virgo edidit partum. O magna clementia Deitatis! quæ virum non novit & mater est, & post filium virgo est. Duobus enim gavisa est muneribus: miratur quod virgo peperit; lætatur quod edidit Redemtorem Dominum nostrum Jesum Christum. Per quem. Sanctus.

Lectio Apocalypsis sancti Iohannis.

Et vidi, & ecce agnus stabat super montem Sion, & cum illos centum quadraginta quatuor milia habentes nomen ejus, & nomen patris ejus scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de cælo, tamquam vocem aquarum multarum, & tamquam vocem tonitrui magni; & vocem quam audivi, sicut cytharoedorum cytharizantium in cytharis suis. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, & ante quattuor

animalia, & seniores: & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quattuor milia qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt: hi qui sequuntur Agnum quocumque abierit. Hi empti enim sunt ex hominibus, primiciæ Deo & Agno, & in ore ipsorum non est inventum mendacium: sine macula sunt. Vidi Angelum volantem per medium cælum; habentem Evangelium æternum ut evangelizet sedentibus super terram, & super omnem gentem & tribum, & linguam, & populum, dicens magna voce: Timete Deum, & date illi honorem, quia venit hora judicii ejus: & adorate eum qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

a Factum est autem dum iret Dominus Jesus, intravit in quoddam castellum, & mulier quædam Martha nomine excepit illum in domo sua. Et huic erat soror, nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministerium. Quæ stetit & ait: Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? Dic ergo illi ut me adjuvet. Et respondens dixit illi Jesus: Martha, Martha sollicita es & turbaris circa plurima. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

MISSA IN ADSUMPTIONE SANCTÆ MARIÆ.

b Generosæ diei dominicæ Genetricis inexplicabile sacramentum, tanto magis præconabile sacramentum, quantum inter homines adsumptione Virginis singulare, apud quam vitæ integritas obtinuit filium, & mors non invenit par exemplum; nec minus ingerens stuporem de transitu, quam exultationem ferens unico beata de partu; non solum mirabilis pignore quod fide concepit, fratres carissimi, deprecemur: ut ejus adjuti muniamur suffragio, quæ beata Maria de partu clara, de merito felix prædicatur post transitum.

Secreta.

Deus universalis, qui in sanctis spiritaliter, in Matre vero virgine etiam corporaliter habitasti; caritate decens, pace gaudens, pietate præcellens; ab Angelo gratia plena, ab Helizabet benedicta, ab gentibus prædicatur beata: cujus nobis fides mysterium, partus gaudium, pacem quam in adsumtione matris tunc præbuisti discipulis, nobis miserere supplicibus.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus per Christum Dominum nostrum. Quo fidelis Israël egressa est de Ægypto; quo virgo Dei genetrix Maria de mundo migravit ad Christum, c germine glo-

a Hoc Evangelium modo etiam legitur in Assumtione Deiparæ: aliud in Lectionario Luxoviensi ex Luca cap. 1. *Exsurgens Maria &c.* In vetustissimo Kalendario S. Cyriaci ad Thermas notatur xv. *Kal. Feb. Depositio sanctæ Mariæ Virginis, matris D. N. I. C.*

b Eædem orationes in Lectionario Luxoviensi, sed illic prolixiores, & aliæ plures. Contestatio fere eadem. Omissa hic *Collectio post nomina.*

c. Addit Missale Gothicum; *Quæ nec de corruptione suscepit contagium, nec resolutionem pertulit in sepulcro: pollutione libera, germine &c.*

riosa, adsumtione secura, paradisi dote prælata, damna de coetu, sumens vota de fructu; non subdita labori per partum, non dolori per transitum; speciosus thalamus, de quo decorus procedit sponsus, lux gentium, spes fidelium, prædo dæmonum, confusio Judæorum, vasculum gloriæ, templum cæleste: [cujus juvenculæ melius prædicantur] merita, cum veteris Evæ conferentur exempla. Si quidem ista mundo vitam protulit; illa legem mortis invexit: illa prævaricando nos perdidit; ista generando servavit: illa nos pomo arboris in ipsa radice percussit; ex hujus virga flos exiit, qui nos odore refecerit, & fruge curarit: illa maledictione in dolore generat; ista benedictione in salute: illa perfidia serpenti consensit, conjugem decepit, prolem damnavit. *a* nisi etiam tali matri adornasset egressum. Recte ab ipso suscepta es in adsumtione feliciter, quem pie suscepisti conceptura per fidem: ut qui terræ non eras conscia, te non teneret rupis inclusa. Vere diversis infolis anima redimita, cui Apostoli sacrum reddunt obsequium, Angeli cantum, Christus amplexum, nubis veicolum, adsumptio paradisum, in choris virginum gloria tenens principatum, per quem laudant Angeli.

LECTIO LIBRI REGUM QUÆ LEGITUR *initio* b *Quadraginsimæ*.

TEmpore illo venit Elias in Bersabee Juda, & dimisit ibi puerum suum, & perrexit in deserto viam unius diei. Cumque venisset, & sedisset subter unam juniperum, petivit animæ suæ ut moreretur, & ait: Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam. Neque enim melior sum quam patres mei. Projecitque se, & obdormivit in umbra juniperi. Et ecce Angelus Domini tetigit eum, & dixit illi: Surge, & comede. Respexit, & ecce ad caput suum subcinericius panis, & vas aquæ. Comedit ergo, & bibit; & rursum obdormivit, Reversusque est Angelus Domini secundo, & tetigit eum, dixitque illi: Surge, grandis enim tibi restat via. Qui cum surrexit, comedit & bibit, & ambulavit in fortitudine cibi illius XL diebus, & XL noctibus usque ad montem Dei Oreb. Cumque venisset in spelunca, & ecce scimo Domini ad eum, dixitque ei: Quid hic agis Helia? At ille respondit: Zelo zelatus sum pro Domino exercituum, quia dereliquerunt filii Israël pactum tuum, & Prophetas tuos occiderunt gladio, & derelictus sum ego solus; & quærunt animam meam ut auferant eam. Et ait ei: Egredere, & sta in monte coram Domino. Et ecce Dominus transit, & spiritus grandis & fortis, subvertens montes, & conterens petras ante Dominum. Non in spiritu Dominus. Et post spiritum commotio: non in commotione Dominus. Et post commotionem ignis: non in igne Dominus. Et post ignem sibilus auræ tenuis: ibi Dominus. Quod cum audisset Helias, operuit

a Hic multa supplenda sunt ex Missali Gothico.

b Hic *Quadraginsimæ* vocabulum: & ita scribendum more illius temporis, patet ex sequentibus, & ex Lectionario Luxoviensi ac Missali Gothico. Nihil hic de Septuagesima, Sexagesima, & Quinquagesima. Lege adnotata ad Lectionarium Luxoviense pag. 123. In Gothico pariter legitur *Ordo Missæ in initium Quadraginsimæ*, id est pro Dominica prima, aut die sequenti, ut conjicimus. Necdum enim Quadragesima tunc incipiebat à feria IV Cinerum.

vultum suum pallio, & egressus stetit in ostio speluncæ, & ecce vox ad eum dicens: Quid hic agis Helia? Et ille respondit: Zelo zelatus sum pro Domino exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filii Israël. Altaria tua destruxerunt, & Prophetas tuos occiderunt gladio; & derelictus sum ego solus, & quærunt animam meam ut auferant eam. Et ait Dominus ad eum: Vade, revertere viam tuam per desertum in Damasco.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

In a Quadraginsima.

FRatres, ecce nunc tempus acceptabile; ecce nunc dies salutis. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed exhibeamus in omnibus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu-Sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei; per arma justitiæ à dextris & sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per insaniam & bonam famam, ut seductores & veraces; sicut qui ignoti, & cogniti; quasi morientes, & ecce vivimus, ut castigati, & non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, & omnia possidentes, in Christo Jesu Domino nostro.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum.

DIebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Alioqnin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in cælis est. Cum ergo facis eleëmosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Te autem faciente eleëmosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua, ut sit eleëmosyna tua in abscondito, & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora Patrem tuum in abscondito; & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem nolite multum loqui sicut hynici, putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo adsimilari eis. Scit enim Pater vester quibus opus sit vobis, antequam petatis eum.

MISSA QUADRAGINSIMALIS.

OMnipotens æterne Deus ut quadraginsimale hoc jejunium & competentibus inchoemus obsequiis, & tibi placitis effectibus celebremus, humani generis Conditor & Redemtor largire propitius, & continentiam nostræ salutis misericors exaudias. Per.

a. Eadem lectio hic in Luxoviensi Lectionario, in quo deficiunt ea quæ pertinent ad sequentes Quadragesimæ dies.

Collectio.

a Deus abstinentiæ, Deus castimoniæ, qui libenter jejunantium humilitate placaris, & humiliantium se precibus benignus inflecteris: exaudi preces nostras in hac hodierna die, quo quadraginsimale inchoamus jejunium: & diversarum turbationum, quibus gradimur, tempestate discussa, continentiam nobis a vitiis tuæ benignitatis infunde.

Post nomina.

Unianimes atque concordes Dominum Deum nostrum, fratres carissimi, deprecemur, ut jejunium nostrum fit remissio peccatorum, & dono gratiæ suæ castigationem corporum profectus mentium consequantur. Per.

Ad Pacem.

Jejunia nostra, quæsumus Domine, ut nos a reatibus nostrorum criminum solvant, & tuam nobis justitiam faciant esse placabilem, & concordes nos vinculo per complexum osculi nectant.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Quiest filius tuus unigenitus, manens in gloria tua, in quo jejunantium fides alitur, spes provehitur, caritas roboratur. Ipse est enim panis vivus & verus, qui de cælo descendit, & habitat semper in cælo, qui est substantia æternitatis, & esca virtutis. Verbum enim tuum, per quod facta sunt omnia, non solum humanarum mentium, sed & ipsorum quoque panis est Angelorum. Hujus panis alimento Moyses famulus tuus quadraginta diebus & noctibus legem accipiens jejunavit, & a carnalibus cibis, ut tuæ suavitatis capacior esset, abstenuit, de verbo tuo vivens: cujus dulcedine vivebat in spiritu, & lucem accipiebat in vultu. Unde nec famem corporis sensit, & terrenarum est oblitus escarum: quia illum gloriæ tuæ clarificabat aspectus, & influente spiritu Dei sermo pascebat. Hunc panem, Domine, nobis ministrare non desinas, quem ut b sitiamus indesinenter hortaris: CUJUS CARNE A TE IPSO SANCTIFICATA DUM PASCIMUR, roboramur; ET SANGUINE DUM POTAMUR, abluimur, per Christum Dominum nostrum.

c *Epistola Pauli apostoli ad Corinthios, legenda in Jejunio.*

FRatres, libenter suffertis, secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus, in quo quis audet, in insipientia dico, audeo & ego. Hebræi sunt, & ego: Israhelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego: ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquenis quadragenas una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui. In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis

a Eadem Collectio in Missali Gothico, eademque ut infra Contestatio ibidem pag. 229.

b Forte legendum, *esuriamus*.

c Epistola hæc in Ordine Romano legitur Dominica Sexagesimæ.

frequenter, in frigore & nuditate; sollicitudo omnium ecclesiarum in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

a DCum jejunatis, nolite fieri, sicut hypocritæ, tristes. Exterminant enim facies suas, ut pareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, & faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito: & Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

ITEM MISSA JEJUNII.

b OMnipotens sempiterne Deus, qui nobis in observatione jejunii & eleemosynarum semine, posuisti nostrorum remedia peccatorum: concede quæsumus nos opere mentis & corporis semper tibi esse devotos.

Collectio.

Deus qui ad animarum medellam jejunii devotione castigare corpora præcepisti: concede quæsumus ut corda nostra ita pietatis tuæ valeant exercere mandata, quatenus ab omnibus semper possimus abstenere peccatis.

Post nomina.

Deus omnium pie jejunantium spes, salus, gloria, præsta, ut imposita altaribus tuis munera, quæ pro nostris nostrorumque peccatis studio piæ devotionis offerimus, propicius & benignus aspicias, benedicendo benedicas, & nobis sanctificata custodias.

Ad Pacem.

Deus qui ad hoc nobis dignatus es donare jejunium, ut abstinentia & castigatione carnali in fide inveniamur stabiles, in operibus efficaces; jejunia nostra suscipiens da nobis, ut sine disceptationis c impuritate in dilectione sinceri, manus nostras ad te puras levare possimus.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus, tibi sanctificare jejunium, quod nobis ab initio sæculi servare docuisti. Magnam enim in hoc munere corporibus gratiam contulisti: quod si illa humani generis mater interdictam sibi arborem custodisset, immortalitatem retinuisset & patriam. Sed peccatum matris antiquæ, quod inlicita ligni vetiti usurpatione conmisit, & nostris oramus absolve jejuniis: ut qui de paradiso non abstinendo cecidimus, eodem nunc jejunando redeamus, per Christum Dominum nostrum.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectit omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus: sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio & confido in Domino Jesu. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum caritatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo

a Id est, *Dixit Dominus Jesus discipulis suis.*

b Hæc item Collectio in Gothico pro secunda *Missa jejunii*: ubi non aliter quam hic Missæ inscribuntur, non, ut solet, pro Dominica prima, secunda, tertia &c. sed, *item alia Missa jejunii.* In eodem Gothico habentur tantum sex Missæ ante Missam *in Symboli traditione*, quæ fiebat in Dominica Palmarum: neque hic plures.

c Legebatur in exemplari, *disceptatione puritate.* sed manifestum mendum hoc modo indubie sanandum.

Christus

Digitized by Google

Christus mortuus est. Non enim blasphemetur bonum nostrum. Non est regnum Dei esca & potus, sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritusancto. Qui enim servit Deo, probatus est hominibus.

Lectio sancti a Evangelii secundum Matthaeum.

Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam. Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, & illis dixit: Ite & vos in vineam meam, & quod justum fuerit dabo vobis. Illi autem abierunt. Iterum exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter. Circa undecimam vero exiit, & invenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi? Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam. Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à novissimis usque ad primos. Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem & primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios. Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, dicentes: Hii novissimi una hora fecerunt, & pares nobis illos fecisti, qui portavimus pondus diei & æstus. At ille respondens unieorum dixit: Amice, non facio tibi injuriam. Nonne ex denario convenisti mecum? Tolle quod tuum est, & vade. Volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi. Aut non licet mihi quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Sic erunt novissimi primi, & primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

ITEM MISSA JEJUNII.

Memores cælestium præceptorum, fratres carissimi, peccata nostra coram Domino defleamus, ferentes in lacrymis, quod metamus in gaudiis. Simus in oratione adsidui, in jejuniis prompti, in eleemosynis hilares: ut promissæ retributionis gloriam devota fide & futura operatione mereamur.

Collectio.

Tempus hoc sacratissimum, fratres dilectissimi, vehementi devotione ac sollicitudine celebremus, in quo Dominus noster quadraginta dierum vel noctium cursum absque ullo esus juvamine sub indumento corporis jejunavit. Nam sicut reliquo anni tempore jejunare præmium est: ita in his diebus non jejunare *b* peccatum est. Illa enim voluntaria sunt jejunia; ista necessaria: illa de arbitrio; ista veniunt de mandato: ad illa denique invitamur; ad ista compellimur. Precemur ergo Dominum, ut nobis tribuat remissionem peccaminum. Per.

a Hoc Evangelium in Ordine Romano legitur Dominica Septuagesimæ. Idem ipsum in Africana ecclesia lectum est tempore vindemiæ, vivente Augustino, ex sermone ad populum LXXXVII. itemque ipso die Natalis Domini, ex sermone XLIX. Sed hæ lectiones non erant sollemnes pro sacris mysteriis, sed tantum ad sermonis materiam: ad quam continua librorum sacrorum lectio fiebat, ut patet ex sermonibus CLII, CLIV, CLV, CLIX & CLXXXIII.

b Notandus hic locus de præcepto jejunii Quadragesimalis.

Post nomina.

Efficiatur hæc hostia Domine, quæsumus, sollemnibus grata jejuniis; & ut tibi fiat acceptior, purificatis mentibus immoletur.

Ad Pacem.

a Accepta tibi sint, Domine quæsumus, nostri dona jejunii, quæ expiandonos tuæ gratiæ dignos efficiant, & ad sempiterna promissa perducant.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus suppliciter exorare, ut cum abstinentia corporali mens quoque nostra sensus declinet inlicitos: & quæ terrenæ felicitatis carnalibus epulis abnegamus, humanæ voluntatis pravis intentionibus amputemus, ut ad *b* Sancta sanctorum [pie] fideliterque capienda conpetenti jejunio [pervenire] valeamus. Per Christum Dominum nostrum.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, odientes mala, adhærentes bono, caritate fraternitatis invicem diligentes, honore invicem prævenientes, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, memoriis Sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite, & nolite maledicere: gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus; id ipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes in Christo.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

DIebus illis, dicebat Dominus Jesus parabolam ad discipulos suos, quoniam oportet semper orare, & non deficere, dicens. Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, & hominem non reverebatur. Vidua autem quædam erat in civitate illa, & veniebat ad eum, dicens: Vindica me de adversario meo; & nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Et si Deum non timeo, nec hominem revereor; tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens, sugillet me. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, clamantium ad se die ac nocte, & patientiam habebit in illis? Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen filius hominis veniens, putas inveniet fidem in terra? Dixit autem ad quosdam dominus Jesus qui in se confidebant, tamquam justi, & aspernabantur ceteros parabolam istam. Duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus Pharisæus, & alter Publicanus. Pharisæus stans hæc apud se dicebat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic Publicanus. Jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Et Publicanus à longe stans nolebat nec oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: Deus propicius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur.

ITEM MISSA JEJUNII.

DEus, cui omnis creatura pro suo ordine serviens famulatur

a Eadem fere Collectio in Romano feria tertia hebdomadæ Passionis.

b Id est Eucharistiam seu Communionem paschalem.

subjecta : in hac jejunii humiliatione preces nostras exaudi propicius.

Collectio.

Jejunii incurvatione pro nostris reatibus & delictis miserere quæsumus Domine, & à continuis vitiis occupatos, ad virtutes propiciatus respicere dignare.

Post nomina.

Præsta nobis misericors Deus, ut munera nostra pro jejunii sanctificatione oblata Spiritus-sanctus adsumat ; & ad te toto corde clamantes propiciationis tuæ indulgentiam consequamur. *Ad Pacem.*

Omnipotens & misericors Deus, exaudi preces jejunantium Christianorum, & misericordiæ tuæ munus, omni cessante fraudulentia, propicius impende : ut per conjunctionem pacis omnes à te comprehensam, securis tibi mentibus serviamus.

Contestatio.

a Vere dignum & justum est te auctorem & sanctificatorem jejunii conlaudare, per quod liberas à nostrorum debitis peccatorum. Ergo suscipe libens jejunantium preces, adque nos à malis omnibus propitiatus eripias ; iniquitates nostras, quibus juste adfligimur, rogamus absolve per Christum dominum. &c.

Epistola Pauli apostoli ad XII Tribus.

FRatres, Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se. *b*

Lectio sancti Evangelii secundum Iohannem.

DIebus illis dixit dominus Jesus discipulis suis : Amen, amen dco vobis, nisi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum manet : si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert. Qui amat animam suam, perdit eam : qui [autem] odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Si quis mihi ministraverit, me sequatur : & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus, qui est in cælis.

ITEM MISSA JEJUNII.

DOminum Deum nostrum, fratres carissimi, in hac nostri humiliatione jejunii supplices deprecemur : ut observantiam, quam corporaliter exhibemus, mentibus etiam valeamus exercere sinceris ; & castigatio nostrorum corporum profectui militet animarum.

Secreta.

Unianimes adque concordes dominum Deum nostrum deprecemur : ut jejunium nostrum sit propiciatio nostra, & dono gratiæ suæ, castigationem corporum profectus mentium consequantur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est. Qui fideles tuos non solum cibis corporalibus pascis, sed etiam spiritalibus epulis misericors reficis, ac præstas, ut qui de paradiso in primo parente per inobedientiam non abstinendo cecidimus, per Christi domini nostri obedientiam jejunando redeamus ; & quibus per cibum ligni inlata mors fuerat, per crucis lignum salus perdita redderetur. Quem merito venerantur Sedes, mirantur Throni, cunctusque senatus cælestium Potesta-

a Eadem in Missali Gothico pag. 233.

b Hæc Epistola non videtur descripta fuisse integra, qualis ad Missam tunc recitabatur. quod etiam de quibusdam aliis, quæ hic breviores sunt, conjicimus.

Digitized by Google

tum cum beata Seraphim proclamant, SANCTUS.

Contestatio de a Josep.

VEre dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum dominum nostrum. Cujus typum Joseph portans, inmenso amore à patre diligitur, in occulto odio à fratribus reportatur. Illum denique oderant fratres sui propter mysteria somniorum: & Christum dominum persequebantur Judæi propter manifestationem virtutum. Ille ad visitandum populum à Deo Patre piissimo destinatur: ille errabat per heremum, ut inveniret fratres, qui nescebantur pastores. Hic Christus dominus prædicabat in populo, ut ab errore converteret peccatores. Illum in Dotahim vendiderunt fratres, & occidere tractaverunt: hunc Christum Dominum Bethania Lazarum suscitantem doluerunt. Judæi, & crucifigere statuerunt. Ille in cisterna servandus reputatur: hic custodiæ militum deputatur. Ille à fratribus; hic Christus Dominus à Judæis traditur. Ille Ismaëlitis triginta argenteis venditur in deserto: hic Christus Dominus triginta argenteis à Judæis. Illum fratres vendiderunt in Ægypto: hunc milites exspoliaverunt. Ille addicitur servituti: hic Christus Dominus adfigitur cruci. Ille in Ægypto descendit: hic Christus Dominus in ligno pependit. Cum illo duo damnati servantur in carcere: cum Christo Domino duo latrones adjunguntur in cruce. Josep damnatis somnia exponit: Christus Dominus latroni præmia promittit æterna. Josep de ergastulo egressus componitur: Christus Dominus infernum exspoliaturus aggreditur. Ille post tribulationem pervenit ad honorem: Christus Dominus post resurrectionem triumphans ascendit ad Patrem. Ille frumenta distribuit in Ægypto: hic Eucharistiam consecravit in mundo. Ille à fratribus est adoratus in terris: hic Christus Dominus ab Angelis jugiter adoratur in cælis. Cui.

Contestatio quando de manna b legitur.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus: cujus jussu manna de cælo descendit, similique modo de virga percusso silice aqua parturiens, & obdurissimum saxum in stagnum manantibus rivis spumantibus undæ sulcabat. Nam totus iste mundus, qui manifestissime fuit heremus, venit ad petram, id est Christus. Crucis virga percussum lancea latus ejus aperuit, aquas vivas evomuit, unde simul bibit omnis credulitas Gentium, qui numquam sitiet in æternum. Cui merito.

Item Contestatio in medio Quadraginsimæ.

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus. Quem nullus potentiam Majestatis tuæ offensus effugere potest, nec ante faciem nominis tui eriperetur læsus; qui aras ædificat in consecratione adversarii, ut maledicat cui tu benedicis. Quænam Balaac insidiator petit populo maledici; sed jusso tuo prophetatus Balaam benedixit, laudans tabernacula Jacob, & benedicens tentoria tua Israël. Unde te Domine Deus omnipotens deprecamur, quia cælos tenes, & abyssos regis, ut virga quæ egressa est de Jacob, & consurgit

a Nempe quando Joseph Patriarchæ historia legebatur infra.

b Id intelligendum videtur de Evangelio, quod pro tertia Dominica Quadragesimæ assignatur infra.

de Israël, dominetur cunctis Gentibus benedicat hereditatem, quam suo sanguine adquisivit Dominus noster Jesus-Christus filius tuus. Cui merito.

Lectio[a] *sancti Evangelii secundum Matthaeum quae legitur a initio Quadraginsima.*

TEmpore illo ductus est Dominus Jesus in desertum à Spiritu ut temtaretur à diabolo. Et cum jejunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit. Et accedens temtator dixit illi : Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Qui respondens dixit : Scriptum est, non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei. Tunc adsumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, & dixit ei : Si filius Dei es, mitte te deorsum. Scriptum est enim, quod angelis suis mandavit de te, ut in manibus tollant te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait illi iterum Jesus : Rursus scriptum est, Non temtabis Dominum Deum tuum. Iterum adsumpsit eum diabolus in montem excelsum valde, & ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum, & dixit illi : Hæc tibi omnia dabo, si procidens adoraveris me. Tunc dicit ei Jesus : Vade retro satanas. scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies. Tunc reliquit eum diabolus; & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam, quando historia de b *Josep legitur.*

HOmo quidam habuit duos filios, & dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit illis substantiam. Et non post multos dies, congregatis omnibus adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipavit substantiam suam, vivendo luxoriose. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cæpit egere. Et abiit, & adhæsit uni civium regionis illius, & misit illum in villam suam ut pasceret porcos, & cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, & nemo illi dabat. Ipse autem reversus dixit : Quanti mercenarii patris mei abundant panibus, ego autem hîc fame pereo! Surgam, & ibo ad Deum meum, & dicam illi : Pater peccavi in cælum & coram te, & jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est : & adcurrens cecidit supra collum ejus, & osculatus est illum. Dixitque ei filius : Pater, peccavi in cælum & coram te, & jam non sum dignus

a Non ergo ex ordine lectiones accurate hic dispositæ. Idem Evangelium hodie quoque in Romano Dominica prima Quadragesimæ, quæ *initio Quadragesima* hoc loco designari videtur, olim caput Quadragesimæ etiam in ecclesia Romana, ex Notis Menardi nostri in Sacramentarium pag. 52.

b Hæc historia nunc in Romano legitur ad Matutinas Dominica tertia Quadragesimæ: ut Evangelium de filio prodigo Sabbato præcedente : quo die pro epistola Missæ est eadem Josephi historia. Videtur autem hic assignari pro Dominica secunda Quadragesimæ. nam præcedens est pro prima, subsequens pro tertia.

Digitized by Google

vocari filius tuus. Dixit autem pater ad servos suos : Cito proferte stolam primam, & induite illum ; & date anolum in manu ejus, & calceamenta in pedes ; & adducite vitulum saginatum, & occidite ; & manducemus, & epulemur : quia hic filius meus mortuus erat, & revixit ; perierat, & inventus est.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem, qua legitur tertia Dominica.

DIebus illis loquentes turbæ ad Dominum Jesum, dixerunt : Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Jesus & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei : Quod ergo tu facis signum, ut videamus, & credamus tibi ? quid operaris ? Patres nostri manna manducaverunt in deserto, sicut scriptum est : Panem de cælo dedit eis manducare. Dixit ergo eis Jesus : Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum. Panis enim Dei est qui descendit de cælo, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum : Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus : Ego sum panis vitæ. Qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet unquam. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. Omne quod dat mihi Pater, ad me venit ; & eum qui venit ad me, non ejiciam foras. quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me Patris : ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illum in novissimo die. Hæc est enim voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & resuscitabo eum in novissimo die. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset, ego sum panis qui de cælo descendi; & dicebant: Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem & matrem ? Quomodo ergo dicit hic, quia de cælo descendi ? Respondit ergo Jesus & dixit eis : Nolite murmurare in invicem. Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum, & ego resuscitabo eum in novissimo die. Est scriptum in Prophetis : Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audit a Patre, & didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem. Amen amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt in deserto manna, & mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus qui de cælo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum : & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Litigabant ergo Judæi ad invicem dicentes : Quomodo potest hic carnem suam nobis dare ad manducandum ? Dicit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis, qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.

---

a *In Symbolum ad aurium apertionem ad Electos.*

APerturi vobis, carissimi, Evangelia, id est, gaudia divina ; prius ordine insinuare debemus, quid Evangelium sit, & unde des-

a Hæc aurium apertio præmittebatur traditioni Symboli : quæ traditio fiebat Dominica Palmarum, ex Notis ad Lectionarium Luxoviense.

tendat; & cujus in eo verba ponantur; & quare quattuor sint qui hæc gesta scripserunt; vel qui sunt ipsi ii quattuor, qui divino Spiritu, adnuntiante Propheta, ante signati sunt: ne forte sine hac ordinis ratione vel causa stuporem relinquamus, ut qui ad hoc venistis ut aures vobis aperiantur, ne incipiat sensus vester obtundi. Evangelium dicitur proprie, bona adnuntiatio. Quæ utique adnuntiatio est Jesu-Christi Domini nostri. Descendit autem Evangelium ab eo quod adnuntiet & ostendat, quod is qui per Prophetas suos loquebatur, venit in carne, sicut scriptum est: Qui loquebar ecce adsum. Explicantes ergo breviter quid sit Evangelium, vel qui sunt ii quattuor qui per Prophetam ante monstrati sunt, nunc figuras atque nomina singula adsignemus indiciis. Ait enim Propheta Ezechihel: Et similitudo vultus eorum ut facies hominis, ut facies leonis a dextris illius; & facies vituli, & facies aquilæ a sinistris illius. Hos quattuor has figuras habentes Evangelistas esse non dubium est. Sed nomina eorum qui Evangelia scripserunt, hæc sunt: Matthæus: Marcus, Lucas, Johannes.

Post hæc legit Diaconus.

Liber generationis Jesu-Christi filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam & fratres ejus. Christi autem generatio sic erat.

Post hæc a *tractat Presbyter.*

Filii carissimi exponamus vobis, ut quam figuram unusquisque in se contineat: & quare Matthæus figuram hominis habeat. Quia initio suo nihil aliud agit, nisi nativitatem Salvatoris, pleni ordinis generationes enarrat.

Incipit secundum Marcum.

Legit Diaconus.

INitium Evangelii Jesu-Christi filii Dei. Sicut scriptum est in Esaia propheta: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

exponit Presbyter.

Marcus Evangelista leonis gerens figuram, a solitudine incipit dicere: Vox clamantis in deserto; Parate viam Domini. Sive quia regnat invictus. Hujus leonis multifarie invenimus exempla, ut non vacet dictum illud: Juda filius meus, catulus leonis, de germine mihi recubans, dormisti ut leo & sicut catulus leonis, quis excitabit eum?

Incipit secundum Lucam.

Legit Diaconus.

FUit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam, nomine Zacharias, de vice Abia, & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Elizabet.

Exponit Presbyter.

Lucas Evangelista speciem vituli gestat: ad cujus instar Salvator noster est immolatus. Et ideo Lucas vitulo conparatur, quia duo cornua, duo testamenta; & quattuor pedum ungulas quattuor Evangelia continebant.

[*Incipit secundum Iohannem.*

Legit Diaconus.]

IN principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

a Id est *exponit.* Hinc *tractatus Patrum* appellati eorum sermones de Scriptura.

Digitized by Google

Exponit Presbyter.

Johannes habet similitudinem aquilæ, quod nimis alta petierit. Ait enim David ex persona Christi: Renovabitur sicut aquilæ juventus tua, id est Jesu-Christi Domini nostri, qui resurgens a mortuis ascendit in cælos. Unde jam vobis conceptis regnans gloriatur Ecclesia, nova tendere Christianæ legis exordia.

Incipit expositio a Symboli.

Sacramenta divina, fratres carissimi, non tam discutienda sunt, quam credenda; & nec credenda tantummodo, sed & timenda: nec potest tenere fidei disciplinam, qui non habuerit fundamentum timoris Domini, sicut ait Salomon: Initium sapientiæ timor Domini. Qui enim timet Dominum in omnibus, quæ dicuntur a Deo, & sapiens est, & fidelis. Symbolum igitur hodie audituri estis, sine quo nec Christus adnuntiari potest, nec Fides teneri, nec baptismi gratia celebrari. Symbolum est signaculum Fidei catholicæ, sacramentum religionis æternæ. Vos ergo, Conpetentes, cum omni reverentia præparate sensus vestros; audite Symbolum, quod vobis hodie materno ore sancta catholica tradit Ecclesia.

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ. Credo in Jesum-Christum filium ejus unigenitum sempiternum. Conceptum de Spiritu-sancto, natum ex Maria virgine; Passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum, & sepultum. Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cælos, sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis: Inde venturus judicare vivos & mortuos. Credo in Spiritum-sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam. Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam, amen.

Repetendus vobis est, dilectissimi, sermo Symboli hujus, qualiter ea, quæ dicimus, vestris sensibus melius inserantur. *Credo in Deum.* Tertia igitur vice ut ad reliqua capienda fideliore cursu pervenire possimus, ordo Symboli recensendus est *Credo in Deum.* Ecce addidisti *omnipotentem*, & veraciter addidisti. Nihil de promissione diffidas, sed securus expecta, si credis quia omnipotens est qui promittit. *Et in Iesum-Christum filium ejus unicum, dominum nostrum.* Hoc est illud sacramentum Fidei. Nisi enim Filium Dei tota mente credideris, Patrem non potes confiteri. Crede ergo Filium Dei unigenitum ab ingenito, viventem a vivente, verum de vero. *Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine.* Spiritum-sanctum audis auctorem: ne dubites virginem potuisse concipere. Hoc est quod ait Angelus Gabrihel ad Mariam dicens: Spiritus-sanctus veniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Cur non credis eum in utero virginis hominem figurasse, quem credis hominem fecisse de terra? Nec Mariam dubites virginem mansisse post partum, quod ante multa tempora propheta Esaias cecinit, dicens: Ecce virgo in utero accipiet, & pariet filium. Hoc divini eloquii auctoritate credendum est. *Passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum, & sepultum.* Nulla te trepidatio de Domini tui passione confundat: nihil de cruce, nihil de sepultura verearis. Non fuit in illo qui te redemit fragilitatis infirmitas, sed pietatis

a Confer homiliam sancti Maximi episcopi Taurinensis de expositione Symboli.

officium

Digitized by Google

officium. Crux illius tuum regnum est: mors illius tua est vita. *Descendit ad inferna, tertia die resurexit a mortuis: ascendit in cælos, sedit ad dexteram Patris omnipotentis.* Si te triduana Domini tui sepultura conturbat, resurrectio magis æterna confirmet. Quidquid infirmitatis audis in Christo, mysterium est. Illud tamen oportet mirari, quod ei, cui cælum merito debebatur, crucem pro te contempsit sustinere. Si credis ea quæ tibi videntur; crede & illa quæ negare non potest in gloria. *Inde venturus judicare vivos & mortuos.* Ecce ille qui ab iniquis est judicatus in terris, de sede cælesti judicaturus advenit. Si judicatum despicis, judicem pertimesce. *Credo in Spiritum-sanctum.* Si credidisti Deum Patrem omnipotentem, & in Filium ejus unigenitum per fidem, & Spiritum-sanctum Deum te necesse est confiteri. Hic est enim Spiritus-sanctus, qui egreditur *a* a Patre, de quo ait Salvator beatis Apostolis suis: Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti. Non potest videri separabilis virtute, qui non potest in nomine separari. *Sanctam Ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.* Nisi credideris Ecclesiam Dei sanctam, non potes in Ecclesia Dei dona percipere. Propter hoc una cum Patre & Filio, & Spiritum-sanctum professus es Deum: ut per gratiam baptismi peccatorum tibi remissio concedatur, & carnis tuæ resurrectio reparetur in æternum. Nisi enim credideris dimissa tibi peccata tua, absolutus esse non poteris. Nisi credideris carnis resurrectione reparandum te esse post mortem, ad fructum vitæ perpetuæ venire non poteris.

b Repletum est.

Lectio Isaiæ Prophetæ legenda in traditione Symboli.

HÆc dicit Dominus: Ecce justus perit, & nemo est qui recogitet in corde suo; & viri misericordes excolliguntur, quia non est qui intellegat. A facie enim malitiæ collectus est justus. Veniat pax, & requiescat in cubile suo. Vos autem accedite huc, filii auguriatricis, semen adulteri & fornicarii. Super quem lusistis? super quem dilatastis os, & ejecistis linguam? Nam qui fiduciam habet mei, hereditabit terram, & possidebit montem sanctum meum, ait Dominus Deus.

Epistola Petri apostoli ad Gentes.

FRatres, in hoc vocati estis, quia Christus passus est pro vobis, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus. Qui cum malediceretur, non remaledicebat: cum pateretur, non comminabatur. Tradebat autem se judicanti *c* injuste. Qui peccata nostra portavit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, justitiæ viveremus. Cujus livore sanati sumus. Eratis enim sicut oves errantes: sed conversi estis nunc ad pastorem & visitatorem animarum vestrarum.

Lectio sancti d *Evangelii secundum Iohannem.*

IN illo tempore, ante sex dies Paschæ venit Dominus Jesus Betha-

a Nulla hic mentio de processione ex Filio: nulla item infra in quadam Missa Dominicali.

b Forte *Expletum est*. quod minio descriptum in codice.

c Sic in veteri exemplari, ut in Vulgata, non *juste*, ut ex græco.

d Idem Evangelium in Gothico pro Missa in Symboli traditione.

Digitized by Google

niam, ubi fuerat Lazarus mortuus, quem suscitavit Jesus. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat: Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici preciosi, unxit pedes Domini Jesu, & extersit capillis suis pedes ejus, & domus impleta est ex odore unguenti. Dixit ergo unus ex discipulis ejus Judas Scariothis, qui erat eum traditurus: Quare hoc unguentum non vendidit trecentis denariis, & datum est egenis? Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur portabat. Dixit ergo Dominus Jesus: Sine illam, ut in die sepulturæ meæ servet illud. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis. In crastinum autem turba multa quæ venerant ad diem festum, cum audissent quia venit Dominus Jesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant: Osanna, benedictus qui venit Rex Israël. Et invenit Dominus Jesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum: sed quando glorificatus est Dominus Jesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, & crediderunt ei.

MISSA IN SYMBOLI TRADITIONE

a IN geminas partes diem hunc excolendum complectitur, Domine, nostræ servitutis famulatio; vel de jejunii cultu sacrato, vel de insignibus tuis, quæ hodie fulserunt, mirabilibus, quo Lazarum reduxisti post tartara: cum ad vocem tuam, Domine, tonantem exilivit, & quatriduani jam fœtentis funus vivificans animasti: vel etiam causa miraculi obstupefacta plaudens turba Bethaniæ occurrit cum palmis tibi obviam Regi. [Exaudi nos in hoc geminato servitutis nostræ obsequio,] & præsta Domine quæsumus: ut animæ nostræ quæ tumulo sunt peccatorum conclusæ, tabe corruptæ reviviscant ex tua interius visitatione, sicut Lazari viscera à tua voce fuerunt animata, Salvator mundi.

Collectio.

Bone Redemtor noster Domine, qui mansueti animalis aselli terga insedens, ad passionem redemtionis nostræ spontaneus adpropinquans, cum tibi ramis arborum certatim sternitur via, & triumphatricibus palmis cum voce laudes occurrunt: præsta, quæsumus majestatem tuam, ut sicut illi in tua fuerunt obviam cum arboreis virgulis egressi, ita nos te redeunte in secundo adventu cum palmis victoriæ mereamur occurrere læti.

Post nomina.

Ecce Domine de te Caïphæ pontificis vaticinium, ignarum sibi ipsi, in populis est prolatum, ut unus occumberes pro gente, ne cuncti pariter interirent. Et tu singulare granum in terra moreris, ut seges plurima nasceretur: supplices tibi ipsi qui pro mundi salute es hostia cæsus deprecamur, ut nobis de ipso veniam dones. b

Ad Pacem.

Universorum ipse Dominator qui

a Eadem Missa legitur in Missali Gothico pag. 235.

b Prolixior hæc collectio in Missali Gothico pag. 235.

Digitized by Google

conditor, creaturæ tuæ præstabilis amator, cujus Maria pedes abluit, cum quo redivivus Lazarus accubuit; ministra in nos illas lacrimas, quas Maria de multa dilectione protulit. Fragrare facito nostram orationem, sicut unguentum pisticum sacris plautis infusum Mariæ fragravit: ut eam pacem consequamur in pectore, quam assecuta est Maria sui osculans Redemptoris vestigia.

Contestatio.

Veredignum & justum est, omnipotens Deus, ab omni sexu, ætate, & sensu dicere laudem in hac die jejunii & laudis tuæ triumphali præconio, quo ab Hierosolymis & Bethania occurrerunt tibi plurimæ populorum catervæ, una voce perstrepentes: Osanna filio David, benedictus qui venit in nomine Domini. Tibi enim cum lingua coma servivit arborea, cum arenosa itinera ramis viruerunt conposita. Plebis quoque indumentum tuis plantis prosternitur, nudatisque viris via vestitur: Victori novo populus præstat triumphum. Surgit totus clamor in laude, voces clamantium penetrant templum, dicentes: Benedictus qui venit in nomine Domini. Ecce, Hierusalem, qualiter tibi Rex tuus sedens super asinum mansuetus advenit. Adveni ergo, rogamus, & in medio nostri adsiste, & qui nos tunc reparasti per crucem, per istum IMMOLATUM a PANEM ET SANGUINEM iterum lapsos repara: ut te advenire in nostris cordibus sentientes, exeamus obviam tibi, & cum supernis illis virtutibus clamemus dicentes, SANCTUS.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios in Cæna Domini legenda.

FRatres, convenientibus vobis in unum, jam non est Dominicam Cænam manducare, unusquisque enim suam cænam præsumit ad manducandum: & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domus non habetis ad manducandum & bibendum? Aut ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis: quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit & dixit: Hoc est corpus meum pro vobis *: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cænavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotienscumque bibetis in meam commemorationem. Quotienscumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini adnunciabitis donec veniat, in Christo.

b *Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum.*

VEspere autem facto discumbebat Dominus Jesus cum XII discipulis, & edentibus illis dixit: Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait: Qui intingit mecum manum in parapside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: væ autem homini illi, per quem filius hominis

a Observa hic *panem* sumi pro corpore Christi Domini, cum infra legas *sanguinem*.

traditur. Bonum erat ei si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Ait illi dominus Jesus: Tu dixisti. † Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem, & benedixit, ac fregit; dedit discipulis suis & ait: Accipite & comedite: Hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens: Bibite ex eo omnes. Hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Patris mei. Et hymno dicto exierunt in montem Oliveti. † Tunc dicit illis Dominus Jesus: omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam Pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæa. Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor. Ait illi Dominus Jesus: Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

MISSA IN CŒNA DOMINI.

OMnipotens sempiterne Deus, da quæsumus universis famulis tuis, plenius atque perfectius omnia festi Paschalis introire mysteria: ut incunctanter pia corda cognoscant, quantum debeant de consummata in Christo renascentium glorificatione gaudere.

Collectio.

Concede credentibus, misericors Deus, salvum nobis de Christi Passione remedium: ut humanæ fragilitatis præteritæ culpæ laqueos æternæ suffragium plebis absolvat.

Post nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, qui vitam humani generis pro nobis Filio tuo moriente salvasti, præsta quæsumus: ut in hac populi tui devotione fructus proveniat gaudiorum.

Collectio ad Pacem.

Virtutum cælestium Deus, de cujus gratiæ rore descendit, ut ad mysteria tua purgatis sensibus accedamus, præsta quæsumus: ut in eorum traditione sollemniter honorum, tibi placitum deferamus obsequium, & pacis æternæ pactum tibi reddamus.

Contestatio

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Cujus passione cuncta commota sunt, & eventum dominici vulneris elementa tremuerunt. Expavit dies non solida nocte, & suas tenebras mundus invenit. Stetit sub incerto lumine dies, inclausis etiam lux ipsa visa est mori cum Christo. Ad hoc enim omnis claritas migravit in noctem, ne sacrilegium cerneret videretur. Clauserat enim suos oculos cælum, ne in cruce aspiceret Redemtorem: & mundus ipse testis esse non potuit, ut solus aspiceret qui percussit: cujus dolore plaga nostra curata est, & lapsus nostros aliena ruina suscepit. Tremuerunt elementa mundi sub uno percusso, cujus vulnere captivitas resoluta est. Dum enim occiditur Christus, cuncta renata sunt; & dum moritur, omnia surrexerunt per ipsius majestatem, quem laudant Angeli.

Digitized by Google

Item Contestatio eodem die.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Quod pro nostris peccatis talis ac tantus traditus est, qui cum sine peccato esset, à te pro peccatoribus traditus est, justus pro injustis, pius pro impiis: & cum omnia sciret, Deum nescientibus sic se subdidit, ut nos ignaros ad agnitionem veritatis de fece ultima, in qua jacebamus, erigeret. O infelicitas Judæ! cupidus super parvo munere tradidit omnium hominum remuneratorem: dum salutat, vendidit: dum obsequitur, tradit. O falsa labia! qui sic conflat incendia; & pacem non dubitavit facere bella, salutando tradens Dominum nostrum Jesum-Christum, complet osculo homicidium. In honore Paschæ reus mortis dimittitur, & Dominus cælorum interimitur. Barrabas latro donatur, & innocens Christus crucifigitur. Cui merito omnes Angeli.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem, quæ legitur in Parasceve ad a Tertia.

Milites Præsidis susceperunt Dominum Jesum bajulantem sibi crucem. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum hebraice, græce & latine: Jesus Nazarenus Rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi legerunt Judæorum. Dicebant ergo Pilato Pontifices Judæorum: Noli scribere Rex Judæorum, sed quia ipse dixit, Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. Tunc milites Præsidis suscipientes Dominum Jesum in prætorio, congregaverunt ad eum universam cohortem, & exuentes eum, clamydem coccineam circumdederunt ei; & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus: & genu flexo ante eum, inludebant ei, dicentes: Have Rex Judæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus. Et postquam inluserunt ei, exuerunt eum clamydem, & induerunt eum vestimentis suis, & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Symonem. Hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum, quæ plangebant & lamentabantur eum. Conversus autem ad illas Jesus, dixit: Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete & super filios vestros: quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ steriles & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos; & collibus, Operite nos. quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Cum venisset autem ad locum, qui dicitur Golgotta, quod est Calvariæ locus, dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum; & cum gustasset, noluit bibere.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem, quæ legitur ad Sexta in Parasceve.

b Postquam crucifixerunt Dominum Jesum, di-

a In Lectionario Luxoviensi habentur etiam ad primam, secundam, ut & ad tertiam horam; parique modo scribitur, *ad Tertia ad Sexta &c.*

b Eadem item lectio *ad Sexta* (ita scribebant) in Luxoviensi.

Digitized by Google

xit Jesus voce magna: Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Tunc diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. Dixerunt ergo ad invicem: Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit. Ut scriptura impleatur dicens: Diviserunt sibi vestimenta mea, & in vestem meam miserunt sortem. Et sedentes servabant eam. Et inposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam; Hic est Jesus rex Judæorum. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, & unus à sinistris. Et adimpleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas; salva temetipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum inludentes cum scribis & senioribus dicebant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. Si Rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei. Confidit in Domino; liberet nunc eum si vult. Dixit enim quia filius Dei sum. Idipsum autem & unus de his qui pendebant latronibus blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac temetipsum & nos. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Miser, neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es! Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus: hic vero nihil mali gessit. Et dicebat ad Jesum: Domine memento mei, cum veneris in regnum tuum. Et dixit illi Jesus: Amen, amen dico tibi, quia hodie mecum eris in paradyso.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem, qua legitur ad Nona. a

A Sexta hora tenebræ factæ sunt super universa terra usque ad horam nonam. Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna dicens: Heli, Heli, lima sabactani. Hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes dicebant: Heliam vocat iste. Continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, & posuit [in] arundine, & dabat ei bibere. Ceteri vero dicebant: Sine, videamus an veniat Helias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum; & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis. Centurio autem, & qui cum eo erant custodientes Jesum, viso terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Dei filius erat iste. Et omnis turba eorum, qui simul aderant, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. Stabant autem omnes noti ejus à longe. Erant enim ibi & mulieres multæ, quæ secutæ erant Jesum à Galilæa, ministrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Joseph mater, & mater filiorum Zebedæi. Judæi ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora Sabbato, erat enim magnus dies ille Sabbati, rogaverunt Pilatum, ut frangerentur

a Hæc lectio deerat in codice mutilo Luxoviensi.

Digitized by Google

torum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, & vidissent eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura: sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua. Et qui vidit, testimonium perhibuit, & verum est ejus testimonium. Et ille scit quia vera dicit, ut & vos credatis. Facta sunt enim hæc ut scriptura impleatur: Os ejus non comminuetis ex eo. Et iterum alia scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt. Cum sero autem factum esset, venit quidam homo dives ab Arimatia, nomine Joseph, qui & ipse discipulus erat Jesu. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus ejus. Venit autem & Nicodamus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam murræ & aloës, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, & ligaverunt eum linteis cum aromatibus, & posuerunt illud in monumento novo, in quo nondum quisquam positus erat. Et adposuerunt saxum magnum ad hostium monumenti, & abierunt. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

DIE SABBATO.

Mane.

ALtera autem die, quæ est post Parasceven, convenerunt principes Sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium: ne forte veniant discipuli ejus, & furentur eum nobis dormientibus, & dicant plebi: Surrexit a mortuis; & erit novissimus error pejor priori. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus.

Incipit Precis de eodem die.

Insidiati sunt mihi adversarii mei magis gratis. Tu Pater sancte miserere, & libera me. Portatus sum, ut agnus innocens, ad victimam; captus ab inimicis, ut avis in muscipola. *a* Mag.

Aperuerunt omnes ora sua contra me: dentibus fremuerunt, quærentes deglutire me. Sibilantes clamabant, & movebant capita, tractantes de me proferre falsum testimonium. Mag.

Suspensum cruce damnant fixum clavis ferreis, venditum a Judæis propter xxx argenteos. In latere *b* confossus gladio honorifico, illic confluit aqua cum sanguine inoxio. Mag.

Omnes inundaverunt sicut aqua super me dimersum in sepulcrum, adposuerunt lapidem. Mag.

Intende, pie Pater, & succurre miseris, pro quibus tam *c* acerbis adfligor suppliciis. Magis gratis tu Pater sanctem. l.

Item alia de eadem die.

Vide Domine humilitatem meam: quia erectus est inimicus. Miserere Pater juste, & omnibus indulgentiam dona.

A Patre missus veni perditos requirere, & hoste captivatos sanguine

a Repetitio est versiculi primi, *Magis gratis, tu Pater sancte &c.* quæ repetitio pluries fit in consequentibus.

b Legendum *confossus gladio horrifico.*

c Scribitur in exemplari, *acerves*, & supra, *pulsantes*, & alia similia.

redimere. Plebs dira abjecit me. Miserere Pater juste.

Prædictus à Prophetis natus sum ex Virgine : adsumpsi formam servi dispersos colligere ; venantes ceperunt me.

Mihi pro bonis mala reddita sunt plurima : adversus me iniqua dederunt consilia, venditus pecunia.

Spineam coronam posuerunt capiti, sputis sordidatum inluserunt impie, adflictum crudeliter.

Cum noxiis latronibus suspensus patibulo, amaro cibo pastus & acerbo poculo, traditus suppliciis.

Quos veni liberare accusaverunt me, flagellis verberatum cruci adfixerunt me : lancea percusserunt me.

Dimitte illis noxam, Pater clementissime: cuncta dele peccata, & relaxa crimina, ignorant quid faciunt.

INCIPIUNT [a] ORATIONES IN VIGILIIS PASCHÆ.

I.

INter prima celebrandæ Paschæ sollemnia, votorum consecratio ex gratiarum actione sumat exordium : ut passum & immolatum pro nobis Christum credentes, & sacri ministerii principem confitentes, consono ore prosequamur.

II. *Oratio pro his qui custodiarum vinculis & captivitate detenti, Pascha interesse non possunt.*

Dei Patris omnipotentis clementiam, carissimi, deprecemur, ut eos quos invidus diabolus captivitatis servitio premit, Dei nostri misericordia in statum pristinum libertatemque constituat.

III. *Pro Sacerdotibus ac ministris Ecclesiæ.*

Deum ac Dominum nostrum Jesum-Christum pro Sacerdotibus ac ministris Ecclesiæ suæ, fratres carissimi, supplices deprecemur : ut ingressi Sancta sanctorum, totiusque participes altaris, spiritalium gratiarum donis abundantiaque multimoda repleamur.

IV. *Pro Virginibus.*

Deum Patrem omnipotentem, fratres carissimi, supplices oremus: ut in fratribus ac sororibus nostris, qui sanctam & maxime acceptabilem Deo virginitatem dicarunt, bonæ conceptum mentis propositum tenentes ; immaculati jugiter perseverent.

V. *Pro his qui eleemosynas faciunt.*

Deum Patrem misericordiæ suppliciter oremus : ut in sanctos & hujus sæculi pauperes effusa largitio in cælestium divitiarum opes refluat, & carnalium participatio societatem possit munerum spiritualium promereri.

VI. *Oremus pro Peregrinantibus*

Cælestium & terrestrium Deum Patrem supplices deprecemur : ut omnes fratres nostros, qui peregrinationum necessitatibus subjacent, potentia auxilii sui protegat atque defendat.

VII. *Pro Ægrotis.*

Universæ salutis Dominum deprecemur pro fratribus & sororibus nostris, qui secundum carnis infirmitatem diversis ægritudinum vexantur incommodis : ut is qui solus potest, pro sua pietate omnibus adesse dignetur.

VIII. *Pro Pænitentibus.*

Deum spei nostræ, fratres carissimi, deprecemur : ut temeratæ præceptionis reos, reversos in viam rectam, ab aspectu serenitatis suæ non rejiciat, neque in adventu suo a

[a] Hujusmodi orationes totidem hac die in Gothico itidem habentur, sed paullo diversæ ab his, quæ hoc loco referuntur.

regni

regni cælestis janua condemnandos excludat.

IX. *Pro unitate Ecclesiæ.*

Bonorum omnium fontem, auctorem humanæ salutis Dominum deprecemur: ut unitatem Ecclesiæ inviolatam custodire dignetur, ut in præsenti protectionem, & in futuro perennis vitæ stipendia consequi mereamur.

X. *Pro pace populi & Regum.*

Deum ac Regem universæ conditionis Dominum suppliciter oremus: ut Regibus ac Potestatibus hujus mundi, eorumque ministris, supplicem inter se amorem & concordiam largiatur.

XI. *Pro spiritibus pausantium.*

Deum Patrem omnipotentem, fratres carissimi, pro commemoratione defunctorum supplices oremus: ut eisdem Dominus, adtenuatis quæ merito aspera sunt culpæ piaculis, clementissime remissionis suæ refrigeria largiatur.

XII. *Pro Competentibus.*

Dei Patris misericordiam pro Competentibus, fratres carissimi, supplices deprecemur, ut eos Dominus omnipotens ad fontem suæ regenerationis euntes omni cælestis misericordiæ auxilio prosequatur.

Collectio.

Auctor univerlitatis ac Domine te deprecamur & quæsumus, ut mortificatos terrenis vitiis in novum hominem tibi servire patiaris per resurgentem a mortuis Dominum nostrum Jesum-Christum.

a BENEDICTIO CEREI

Sancti Augustini episcopi, cum adhuc Diaconus esset cecinit, dicens.

Exultet jam angelica turba cælorum: exultent divina mysteria, & pro tanti Regis victoria tuba intonet salvatoris. Gaudeat se tantis illius inradiata fulgoribus, æterni Regis splendore lustrata, totius orbis se sentiat amisisse caliginem. Lætetur mater Ecclesia tanti luminis ornata fulgore, & magnis populorum vocibus hæc aula resultet. Qua adstantibus vobis, fratres carissimi, ad tam miram sancti hujus luminis claritatem una mecum quæso Dei omnipotentis misericordiam invocate: ut qui nos dignatus est adgregare, luminis sui gratiam infundente, cerei hujus laudem implere percipiat. Sursum corda. Dignum & justum est invisibilem Dominum, omnipotentem Patrem. Filiumque unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, toto cordis ac mentis affectu & vocis ministerio personare. Qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit; & veteris piaculi cautionem pio cruore detersit. Hæc sunt enim festa Paschalia, in quibus verus ille Agnus occiditur, ejusque sanguis postibus consecratur, in qua primum scire tempus & horam, in qua Christus ab inferis resurrexit. Hæc nox est, de qua scriptum est: Et nox ut dies inluminabitur, & nox inluminatio mea in deliciis meis. Hujus igitur sanctificatio noctis fugat scelera, culpas lavat, & reddit innocentiam lapsis, mæstis lætitiam: fugat odia, concordiam parat, & curvat imperia. In hujus igitur noctis gratiam suscipe sancte Pater, incensi hujus sacrificium vespertinum, quod in hac cerei oblatione sollemni per ministrorum manus de operibus apum sacrosancta reddit Ecclesia. Sed jam columnæ hujus præconia novimus, quam in honore Dei rutilans ignis accendit. qui licet divisus in partes, mutuati lu-

a Idem titulus in Gothico. Multa hic mendosa, sed cuivis facile emendanda.

Digitized by Google

minis detrimenta non novit. Alitur liquantibus ceris, quas in substantia pretiosæ hujus lampadis apis mater eduxit. Apis ceteris quæ subjecta sunt homini animantibus antecellit, cum sit minima corporis parvitate, ingentes animas angusto versat in pectore, viribus inbecillis, sed fortis ingenio. Hæc explorata temporum vice, cum canitiem pruinosa hiberna posuerunt, & glaciale senium verni temporis moderata deterserit, statim prodeundi ad laborem cura succendit: dispersæque per agros libratim paululum pinnibus, cruribus suspensis insidunt, parte ore legere flosculos, oneratis victualibus ad castra remeant; ibique aliæ inæstimabili arte, cellulas tenaci glutino instruunt. Aliæ liquantia mella stipant, aliæ vertunt flores in ceram, aliæ ore natos fingunt, aliæ collectis e foliis nectar includunt. O vere beata & mirabilis apis, cujus nec sexum masculi violant, nec filii destruunt castitatem: sicut sancta concepit Maria, Virgo peperit, & virgo permansit. O vere beata nox, quæ expoliavit Ægyptios, ditavit Hebræos. Nox, in qua terrenis cælestia junguntur. Oramus te Domine ut cereus iste in honorem nominis tui consecratus, ad noctis hujus caligines destruendas indeficiens in odorem suavitatis acceptus supernis luminaribus misceatur, flammasque ejus Lucifer matutinus inveniat. Ille inquam Lucifer, qui nescit occasum. Ille qui regressus ab inferis, humano generi serenus inluxit. Precamur ergo Domine, ut nos famulos tuos, omnem clerum, & devotissimum populum, quiete temporum concessa, in his paschalibus conservare digneris.

a Idem titulus etiam in Gothico, sed orationes diversæ.

a *Ad Christianum faciendum.*

Deus caritatis totius confirmator & conditor, qui maculas mundi mortem fugandam fecisti, te oramus & quæsumus, ut custodias animam famuli tui ill. ut calcato diabolo conrobores eum: ut primi parentis detersis tenebris, christianum nomen fide percipiat.

Item alia.

Deus qui perdita reparas, & reparata conservas; Deus qui opprobrium gentilitatis signare sub titulum nominis tui præcepisti, ut ad fontem Baptismi pervenire mereantur,

Item alia.

Domine sancte Pater omnipotens æterne Deus, qui fecisti cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt; respicere digneris ad preces humilitatis meæ pro famulo tuo ill. per invocationem nominis tui confirmes eum, inlumines vultum claritatis tuæ super eum. Benedicere & sanctificare digneris; sicut benedixisti domum Abraham, Isaac, & Jacob. Adsigna ei angelum pacis, angelum misericordiæ, qui eum perducat ad vitam æternam, adjuvante Spiritu-sancto, & de faucibus inimici liberes eum, & per signum Jesu Christi tempus vitæ suæ religiose consistat. Per.

Deus qui es, & qui eras, & permanes usque in finem sæculi, cujus origo nescitur, nec finis comprehendere potest; te oramus & quæsumus, ut custodias animam famuli tui ill. quem liberasti de ore gentilium, & a conversatione pessima. Dignare exaudire eum, qui tibi cervices suas humiliat & perveniat ad baptismum fontis regeneratione ex aqua & Spiritu-sancto,

qui cum Patre & Filio vivit & regnat.

Facis signum † in eum & dices symbolum.

Accipe signum crucis tam in fronte, quam in corde. Semper esto fidelis. Templum Dei ingredere; idola derelinque. Cole Deum Patrem omnipotentem, & Jesum-Christum filium ejus, qui venturus est judicare vivos & mortuos, & sæculum per ignem, cum Spiritu-sancto in sæcula sæculorum.

Post hæc insufflabis in os ejus ter, & dices: Accipe Spiritum-sanctum, & in corde teneas.

INCIPIT ORDO BAPTISMI.

a EXorcidio te creatura aquæ in nomine Dei Patris omnipotentis, & in nomine Domini nostri Jesu Christi filii ejus, & Spiritus-sancti, ut omnis virtus adversarii, omnes exercitus diaboli, omnes incursus, omne fantasma eradicare & effugare ab hac creatura aquæ, ut sit omnibus, qui in eam descensuri sunt, fons aquæ salutaris in vitam æternam: ut cum baptizatus in ea quisquis fuerit, fiat templum Dei vivi in remissione peccatorum in nomine Dei Patris omnipotentis, & Christi Jesu filii ejus & Spiritus-sancti, qui judicaturus est sæculum per ignem, per hoc signaculum quod permanet in sæcula sæculorum.

Oratio.

b Omnipotens sempiterne Deus, adesto magnæ pietatis tuæ mysteriis, adesto sacramentis, & creandis novis populis, quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte: ut quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio, tuæ virtutis compleatur effectu. Deus qui invisibili potentia sacramentorum tuorum mirabiliter operaris effectum, & licet nos tantis mysteriis exsequendis simus indigni, tu tamen gratiæ tuæ dona non deserens, etiam ad nostras preces aures tuæ pietatis inclina. Deus cujus spiritus super aquas inter ipsa primordia ferebatur, ut etiam tunc virtutem sanctificationis aquarum natura conciperet.

Collectio sequitur.

Deus qui nocentis mundi crimina per aquam abluens, regenerationis speciem in ipsa diluvii effusione signasti; libera ab omni impugnatoris incursu, & totius nequitiæ purgata discessu. Sit vivis aqua regenerans, unda purificans: ut homines hoc lavacro salutem in eis Spiritu sancto purificati, perfectæ purificationis indulgentiam consequantur. Unde benedico te creatura aquæ per Deum † verum, per Deum † sanctum, qui te in principio verbo separavit ab arida, & in quattuor fluminis terras rigare præcepit: qui te in deserto amarum suavitate indita fecit esse potabilem, & sitiente populo de petra produxit: † benedico te per Jesum-Christum, filium ejus unicum dominum nostrum qui te in Chana Galileæ, signum † admirabile, sua potentia convertit in vinum: qui pedibus super te ambulavit, & ab Johanne in Jordane baptizatus est: qui te una cum sanguine de latere suo produxit, & discipulis suis jussit, ut credentes ..... baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, qui vivit & regnat.

Sursum corda. Dignum & justum est omnipotens Deus: qui aperuisti nobis fontem vitæ æternæ, & regenerans nos per Spiritum tuum san-

a Ita etiam legitur in veteri Missali Gallicano, passim a pag. 361.

b Ita in Gallicano Missali pag. 361.

ctum, quem ducem esse hujus sancti lavacri in remissione peccatorum, & fieri lavacrum aquæ in Spiritu-sancto: per quem omnem maculam tollens à nobis, exuis nos mortem, & induis nos vitam: tibi adsistentis in gloria laudamus Patrem semper in cælis, & recipientis ex initio virtutem per dominum nostrum Jesum-Christum. Per quem te Deum Patrem omnipotentem deprecamur, ut hic Spiritum-sanctum in aquam hanc supermittere digneris, ut quoscumque baptizaverimus in nomine tuo & filii tui Dei ac domini nostri Jesu Christi & Spiritus-sancti, purificans ac regenerans accipias eos in numero Sanctorum tuorum, & consummes in Spiritu tuo sancto in vitam æternam in sæcula sæculorum.

Deinde in Fonte chrisma decurrente, signum † facis & dicis.

INfusio chrismæ salutaris Domini nostri Jesu-Christi, ut fiat fons aquæ vivæ salientis cunctis venientibus in vitam æternam.

Post hæc dices.

Admitte quæsumus, omnipotens Deus, familiam tuam ad fontem salutis æternæ: ut quos de tenebris ad lucem redire jussisti, nullus decipiatur fraudibus inimici.

Incipit exorcismus hominis, antequam baptizetur.

Exorcidio te spiritus inmunde, per Deum Patrem omnipotentem, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt: ut omnis virtus adversarii, omnes exercitus diaboli, omnes incursus, omne fantasma eradicetur ac fugetur ab hoc plasmate, ut fiat templum Dei sanctum, in nomine Dei Patris omnipotentis & Jesu-Christi filii ejus, qui judicaturus est sæculum per ignem in Spiritu-sancto in sæcula sæculorum.

Tangis nares, deinde dicis.

Effeta, effecta est hostia in odorem suavitatis.

Ungis eum de oleo sanctificato, dicens.

Ungo te de oleo sanctificato, sicut unxit Samuhel David in regem & prophetam.

Tangis nares, & aures, & pectus.

Operare creatura olei, operare, ut non lateat hic inmundus spiritus nec in membris, nec in medullis, nec in uno conpagine membrorum: sed operetur in te virtus Christi filii Dei altissimi & Spiritus-sancti per omnia sæcula.

Interrogas nomen ejus dicens.

Quis dicitur? Ill. Abrenuncias satanæ, pompis ejus, luxuriis suis, sæculo huic?

Resp. Abrenunciat. *hoc ter dices.*

Interrogas nomen ejus, Quis dicitur? Ill.

Credit in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli & terræ? *Resp.* Credat.

Credit & in Iesum-Christum filium ejus unicum, dominum nostrum, conceptum de Spiritu-sancto, natum ex Maria virgine, passum sub Pontio Pilato, crucifixum & sepultum. Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis: ascendit in cælos, sedit ad dexteram Dei Patris omnipotentis inde venturus judicare vivos ac mortuos? *Resp.* Credat.

Credit in Spiritum-sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum; carnis resurrectionem, vitam habere post mortem, in gloriam Christi resurgere? *Resp.* Credat.

Baptizas eum, & dicis, Baptizo te in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, unam habentem substantiam,

Digitized by Google

ut habeas vitam æternam, partem cum Sanctis.

Suffundis chrisma in fronte ejus, dicens. Deus Pater Domini nostri Jesu-Christi, qui te regeneravit per aquam & Spiritum-sanctum, quicquid tibi dedit, remissionem peccatorum per lavacrum regenerationis & sanguinem, † ipse te liniat chrismate suo sancto in vitam æternam.

Superindues eum dicens, Accipe vestem candidam, quam inmaculatam perferas ante tribunal Christi.

Collectio ad a pedes lavandos.

Ego tibi labo pedes, sicut dominus noster Jesus Christus fecit discipulis suis, ita tu facias hospitibus & peregrinis.

Dominus noster Jesus-Christus de b linteo quo erat præcinctus, tersit pedes discipulorum suorum; & ego facio tibi: tu facies peregrinis, hospitibus, & pauperibus.

Post Baptismum.

Laudes & gratias Domino referamus, fratres dilectissimi, quod augere dignatus est Ecclesiæ suæ congregationem per caros nostros, qui modo baptizati sunt. Petamus ergo de Domini misericordia, ut baptismum sanctum quod acceperunt, inlibatum, inviolatum, & inmaculatum perferant ante tribunal Christi.

Item alia.

Domine Deus omnipotens, famulos tuos, quos jussisti renasci ex aqua & Spiritu-sancto, conserva in eis baptismum sanctum quod acceperunt, & in nominis tui sanctificationem perficere dignare: ut proficiat in illos gratia tua semper, & quod te ante donante susceperunt, vitæ suæ integritate custodiant.

---

c *Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.*

FRatres, bona gloriatio vestra in Christo Jesu. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova consparsio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque sollemnitatem celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

VEspere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria videre sepulcrum. Ecce terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cælo, & accedens revolvit lapidem, & sedebat super eum. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, & vestimentum ejus sicut nix. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, & facti sunt velut mortui. Respondens auem Angelus dixit mulieribus: Nolite timere vos. scio enim quod qui Jesum crucifixus est quæritis. Non est hic, surrexit sicut

a Hujus item lotionis, sed post albæ vestis impositionem, mentio est in Missali Gothico & in Gallicano; nec non in duobus Cæsarii episcopi Arelatēsis sermonibus, qui in Appendice tomi V. Augustiniani habentur ordine CLXVIII. & CCLVII atque in sermone ad Neophytos, relato in Appendicem tomi VI. col. 291. Hæc lotio apud Hispanos abrogata fuit in Concilio Eliberitano; nec fiebat in ecclesia Romana, ut patet ex libro tertio de Sacramentis, quod opus Ambrosio tribuitur: in Africana vero fiebat die Cænæ, ex Augustini epistolis LIV & LV. Ecclesia Gallicana hoc in ritu conveniebat cum Mediolanensi, de qua vide Ambrosium in lib. de Mysteriis cap. VI.

b In exemplari constanter scriptum *lenteo*.

c Hæ lectiones sunt pro missa sequente de vigilia Paschæ.

dixit : venite & videte locum ubi positus erat Dominus : & cito euntes dicite discipulis ejus, quia surrexit & præcedit vos in Galilæa; ibi eum videbitis. Ecce dixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore & magno gaudio, currentes nunciare discipulis ejus. Et ecce Dominus Jesus occurrit illis dicens: Avete. Illæ autem accesserunt & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt. Tunc ait illis Dominus Jesus: Nolite timere, ite nunciate fratribus meis ut eant in Galilæa : ibi me videbunt. Quæ cum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem, & nunciaverunt principibus Sacerdotum omnia quæcumque facta fuerant. Et congregati cum senioribus, consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus, dicentes : Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt, & furati sunt eum nobis dormientibus. & si hoc auditum fuerit à Præside, nos suadebimus ei, & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti : & devulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in monte ubi constituerat illis Dominus Jesus. Et videntes eum adoraverunt, quidam autem dubitaverunt. Et accedens Dominus Jesus locutus est eis dicens : Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus-sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.

Missa in vigiliis Paschæ.

OMnipotens sempiterne Deus qui hanc sacratissimam noctem per universa mundi spatia gloriosæ Dominicæ resurrectionis inlustras, conserva in nova familiæ tuæ progenie sanctificationis spiritum quem dedisti, ut corpore & mente renovati, puram tibi animam & purum pectus semper exhibeant.

Collectio.

Deus qui hanc sacratissimam noctem gloriosæ dominicæ resurrectionis inlustras, conserva in nova familiæ tuæ progenie adoptionis spiritum quem dedisti, ut corpore & mente puram tibi exhibeant servitutem.

Post nomina.

Deus, cujus munere adoranda baptismatis sunt adimpleta mysteria, concede populo tuo originalis delicti errore mundato, post sacratissimum fontem, terram tuæ promissionis intrare : ut dulcia sacramentorum tuorum alimenta percipiant.

Ad Pacem.

Suscipe Domine preces populi tui cum oblationibus hostiarum ut Paschalibus initiata mysteriis, ad æternitatis nobis medillam te operante proficiant.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus, te quidem omni tempore sed in hac potissimum nocte gloriosius prædicare, cum Pascha nostrum immolatus est Christus : Ipse enim verus est Agnus, qui abstulit peccata mundi, qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparavit. Propter ea profusis paschalibus gaudiis totus in orbe terrarum mundus exultat. Sed & supernæ virtutes atque angelicæ concinunt potestates, hymnum gloriæ sine cessatione dicentes.

Digitized by Google

a *Lectio Apocalypsis sancti Johannis. Apostoli.*

REvelatio Jesu-Christi quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quæ oportet fieri cito, & significavit mittens per Angelum suum servo suo Johanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Jesu-Christi quæcumque vidit. Beatus qui legit, & qui audit verba prophetiæ, & servat ea quæ in ea scripta sunt. Tempus enim prope est. Johannes VII ecclesiis quæ sũt in Asia: gratia vobis & pax à Deo qui est, & qui erat & qui vẽturus est, & a septem spiritibus, qui in cõspectu throni ejus sunt, & ab Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nostrum regnum sacerdotes Deo & Patri suo: ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum. Ecce veniet in nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent super eum omnes tribus terræ, etiam amen. Ego sum Alfa & Ω, principium & finis, dicit Dominus qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens. Ego Johannes frater vester & particeps in tribulatione & regno & patientia Jesu; fui in insula quæ appellatur Pathmos propter verbum Dei & testimonium Jesu: fui in spiritu in Dominico die, & audivi post me vocem Agni tamquam tubæ dicentis: Quod vides scribe, & mitte septem ecclesiis, id est Ephesum, Zmirnam, & Pergamum, & Tiathiriæ, & Sardis, & Fiadelfiæ, & Laudiciæ. Et converti me ut viderem vocem quæ mecum loquebatur. Conversus vidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorum similem Filio hominis, vestitum tunicam talarem, & præcinctus erat ad ubera zonam auream. Caput autem ejus & capilli albi tamquam nix, & oculi ejus ut flamma ignis: pedes ejus sicut uricalco turino, projecto de camino ignis. Vox ejus sicut vox aquarum multarum, & habebat in dextera manu stillas VII, & de ore ejus gladius ex utraque parte acutus procedens; & facies ejus sicut sol lucet in virtute sua. Et ut vidi illum, cecidi ad pedes ejus tamquam mortuus, & posuit super me manum suam dexteram dicens: Noli timere, ego sum primus & novissimus, ego sum qui vivo semper, qui fui mortuus, & ecce vivens sum in sæcula sæculorum, amen.

Lectio b *Actuum Apostolorum.*

PRimum quidem sermonem feci de omnibus, o Theofile, quæ cœpit Jesus facere & docere usque in diem, qua præcipiens apostolis per Spiritum-sanctum, quos elegit, adsumptus est. Quibus præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies XL apparens eis, & loquens de regno Dei. Et convescens præcepit eis ab Hierusolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis per os meum: quia Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu-sancto non post multos hos dies. Igitur qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc

a Hæ lectiones item pro Missa sequente. nam lectiones ex Apocalypsi & ex actis Apostolorum a die Paschæ incipiebant.

b Augustinus in sermone quarto de Paschate: *Modo incipit liber iste legi: hodie cœpit liber, qui vocatur* ACTUS APOSTOLORUM.

restitues regnum Israël? Dixit autem eis: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem supervenientem in vos, & eritis mihi testes in Hierusalem, & omni Judæa, & Samaria, & usque ad ultimum terræ.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

a TEmpore illo, una sabbati, valde diluculo, venerunt ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata: & invenerunt lapidem revolutum a monumento; & ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. Et factum est dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt juxta illas in veste fulgenti. Cum timerent autem, & declinarent vultum in terra, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit. Recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, dicens, quia oportet filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & tertia die resurgere. Et recordatæ sunt verborum ejus, & egressæ sunt a monumento, nunciaverunt hæc omnia illis undecim & ceteris omnibus. ERAT AUTEM Maria Magdalene, & Johanna, & Maria Jacobi, & ceteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc: & visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista; & non credebant illis. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum, & procumbens vidit linteamina posita, & abiit, secum mirans quod factum fuerat.

a Idem Evangelium ad Missam Paschæ in Lectionario Luxoviensi, ita incipiens: *Diebus illis una Sabbati &c.*

MISSA PRIMA DIE PASCHÆ.

DEum ac Dominum nostrum Jesum Christum, fratres carissimi, suppliciter exoremus, qui tertia die dum resurrexit a mortuis, multorum sanctorum corpora suscitavit de sepulcro: quem cum Maria plorans quæreret ad monumentum, dicitur ei ab Angelis, quod jam surrexisset a mortuis. Fundebat Maria pro affectu flumina lacrimarum, eo quod non invenisset in monumento Dominum. Plangebat in horto dominicæ resurrectionis; invenit sepulcrum patentem, & expavit. Illic enim excubiæ Angelorum super lapidem revolutum cantabant de resurrectione dominica hymnum novum, præclara legio Angelorum: illa fundebat [lacrimas] ante sepulcrum. Dicitur ei ab Angelis, quod jam resurrexisset a mortuis. Dum ista audit, efficitur quem quærebat corpus Domini Salvatoris. Clamabat jam gaudens: Tu es Dominus meus, qui in ligno pependisti, & in sepulcro pro toto mundo jacuisti. Noli mihi indignari: etsi hortulanum putavi, tamen Dei filium non negavi. Plorans ploravi ad te ante sepulcrum, & ibi vidi sudarium vultus tui [in] salutem. Sepultura enim non tuis meritis, sed nostris peccatis [debebatur,] unde Maria tergeret oculos luctus. Sub illud enim sudarium, id est in sepulcro, reliquerat, ut testimonium perhiberet de resurrectione.

Collectio.

Deus qui per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum devicta morte reserasti: da nobis quæsumus, ut qui [nos] resurrectionis dominicæ annua

sollemnitate

solemnitate lætificas, concede propitius, ut per temporalia quæ agimus, pervenire ad gaudia æterna mereamur. *Post nomina.*

Omnipotens sempiterne Deus, qui resurgens a mortuis, passione cassata, potentiorem te tuis discipulis reddidisti: concede propicius, ut nos quoque apud majestatem tuam in hoc paschali sacrificio in bonis operibus efficiat promptiores, & gratiæ tuæ pietatis adquirat.

Ad Pacem.

Deus omnipotens, qui & vitæ nostræ auctor es & salutis, exaudi supplicum voces, atque eos quos sanguinis tui effusione redemisti, præsta, & per te vivere, & perpetua facias sensuum incolomitate gaudere.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, te quidem in omni tempore, sed præcipue die, quo tua resurrectio celebratur, omni festivitate laudare, benedicere & prædicare, quo Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem potestas tartarea cecidit, inferni sunt vincola resoluta, cyrographum est antiquæ prævaricationis extinctum; aculeus mortis obtritus; nos quoque de servitutis jugo damnationis ægyptiæ per spiritales aquas educens, triumphans resurrexit in gloriam, & libertatem nobis misericordiæ suæ munere redonavit Jesus-Christus dominus noster. Per quem.

Item Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus per Christum Dominum nostrum. Cujus sanguine fuso pax in cælo terraque firmata est. O vere preciosa est conventio pacis, quæ facta est oblatio sancti cruoris! non auro, neque argento; non gemmis; aut margaritis; sed cruore effuso latere Salvatoris. Sanguis effusus cælum lætificavit, terram mundavit, inferos conturbavit. Viderunt Angeli, acceperunt lætitiam: viderunt homines, & luce gavisi sunt magna. Per q. m. l.

Lectio Apocalypsis sancti Johannis Apostoli.

EGo Johannes vidi ostium apertum in cælo, & vox prima, quam audivi, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc. Statim fui in spiritu, & ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis hiaspidis; & sardinis, & hiris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ; & in circuitu sedis sedilia XXIIII. & super thronos XXIIII seniores sedentes, circum amicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronas aureas. Et de throno procedunt fulgora, & voces, & tonitrua; septem lampades ardentes ante thronum quæ sunt spiritus Dei: & in conspectu sedis tamquam mare vitreum, simile crystallo: & in medio sedis & in circuitu sedis quattuor animalia, plena oculis ante & retro. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis; & quartum animal simile aquilæ volanti. Et quattuor animalia singula eorum habebant alas senas; & in circuitu & intus plena sunt oculis. Et requiem non habent die & nocte dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiæ.

a *Lectio actuum Apostolorum.*

DIebus illis reversi sunt apostoli in Hierusolyma, a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Hierusalem, sabbati habens iter. Et cum introissent in cænacolum, ascenderunt ubi manebant Petrus & Johannes, Jacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus Alfei & Simon Zelotes, & Judas Jacobi. Hii omnes erant perseverantes unianimiter in oratione, cum mulieribus & Maria matre Jesu, & fratribus ejus.

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

VNa sabbatorum Maria Magdalene & Maria Jacobi valde diluculo venerunt ad monumentum, orto jam sole. Et dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valde. Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem a dextris, coopertum stolam candidam, & obstipuerunt. Qui dicit illis: Nolite expavescere. Jesum quæritis Nazarenum crucifixum. Surrexit, non est hic. Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, & dicite discipulis ejus & Petro, quia præcedit vos in Galilæa. Ibi eum videbitis, sicut dixit vobis.

ITEM MISSA PASCHALIS

DEus qui unigenitum Filium tuum de cælis pro nobis misisti, ut intoleranda sustinuit, crucifixus pendi voluit, ut nos a perpetuis cruciatibus liberaret: tumulo suo, ut credimus, peccata nostra sepelivit, avaras inferni fauces interiora penetravit: nobis quoque famulis suis jubeat in prima resurrectione esse participes.

Collectio.

Deus qui paschalium [gaudiorum] nobis remedia contulisti; populum tuum cælesti dono prosequere: ut inde post in perpetuum gaudeat, unde nunc temporaliter exultat.

Post nomina.

Suscipe Domine propicius munera & vota famulorum: ut confessione tui nominis & baptismate renovati, sempiternam beatitudinem consequantur.

Ad Pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, cui resurgenti a mortuis sacrificia paschalibus gaudiis immolamus, quibus Ecclesia tua mirabiliter & renascitur, & nutritur.

Contestatio.

Veredignum & justum est omnipotens Deus, te quidem omni tempore laudare, benedicere, & prædicare, quo Pascha nostrum immolatus est Christus. Per quem [in] æternam vitam filii lucis oriuntur, fidelibus regni cælestis atria reserantur, & beati lege commercii divinis humana mutantur. Quia nostrorum omnium mors cruce Christi redempta est, & in resurrectione ejus omnium vita surrexit. Quem in susceptione mortalitatis Deum majestatis agnoscimus, & in divinitatis gloriam Deum & hominem confitemur, Qui mortem nostram moriendo destruxit, & vitam resurgendo restituit Jesus-Christus Dominus noster. Quem laudant.

Lectio Apocalypsis sancti Iohannis.

EGo Johannes vidi nubem candidam, & supra nubem sedentem fi-

a Hæ lectiones pro sequentibus diebus paschalibus diversæ ab eis quæ assignantur in Luxoviensi Lectionario, ubi tamen desumuntur etiam ex Apocalypsi & ex Actis,

milem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alter Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam, & mete: quia venit hora ut metatur, quoniam matura est messis terræ. Et misit qui sedebat supra nubem falcem suam in terram, & messa est terra. Et alius Angelus exivit de templo, quod est in cælo, habens & ipse falcem acutam. Et alius Angelus de altari, qui habet potestatem supra ignem, & clamavit voce magna, qui habet falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros terræ, quoniam maturæ sunt uvæ ejus. Et misit Angelus falcem suam in terram, & vindemiavit vineam terræ: & misit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra civitatem, & exivit sanguis de lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.

Lectio Actuum Apostolorum.

TEmpore illo Saulus adhuc spirans minarum & cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas: ut quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Hierusalem. Et cum iter faceret, contigit ut adpropinquaret Damasco: & subito circumfulsit eum lux de cælo, & cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris? Et dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego sum Jesus quem tu persequeris. Sed surge, & ingredere in civitatem, & dicetur tibi quæ te oporteat facere. Viri autem qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes. Surgens autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manum autem illum trahentes, introierunt Damascum: & erat tribus diebus Saulus, & non manducavit, neque bibit.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

DIebus illis post [a] resurrectionem, cum fores essent clausæ, ubi erant discipuli propter metum Judæorum, venit Dominus Jesus, & stetit in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis. Et hoc cum dixisset, ostendit eis manus & latus. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino. Dixit ergo eis iterum: Pax vobiscum. Sicut misit me Pater, & ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit, & dicit eis: Accipite Spiritum-sanctum; quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Dominus Jesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, & mittam manum meam in latus ejus, non credam. Et post dies [a] octo iterum erant discipuli ejus intus; & Thomas cum eis: Venit Dominus Jesus januis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis. Deinde dixit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & vide manus meas; & affer manum tuam, & mitte in latus meum; & noli esse incredulus

[a] Hoc Evangelium bene convenit octavo diei post Pascha, quo die in Ordine Romano assignatur. Vocatur Dominica *in albis* seu *ad albas deponendas*. In codice Vallicellano affertur ad hanc diem ad albas deponendas *Oratio quam debet Sacerdos dicere super infantes, quando eis sincusare* vult, id est albas exsuere.

ſed fidelis. Reſpondit Thomas & dixit ei : Dominus meus, & Deus meus. Dixit ei Jeſus : Quia vidiſti me, & credidiſti : beati qui non viderunt,& crediderunt. Multa quidem & alia ſigna fecit Dominus Jeſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt ut credatis, quia Jeſus eſt Chriſtus filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.

ITEM MISSA PASCHALIS.

OMnipotens ſempiterne Deus, qui populum tuum Unigeniti tui ſanguine redemiſti, ſolve vincula peccatorum noſtrorum : ut qui æternam vitam in confeſſione tui nominis ſunt adepti, nihil debeant mortis auctori.

Collectio.

Præſta quæſumus omnipotens Deus, ut hujus paſchalis feſtivitatis mirabile ſacramentum & temporalem nobis tranquillitatem tribuat, & vitam tribuat ſempiternam.

Poſt nomina.

Reſpice quæſumus Domine, & peccatorum noſtrorum tenebras averte : ut quos exercet devotio ſollemnitatis paſchalis, inluſtrent gaudia piæ cognitionis ; & nomina quæ recitata ſunt, in cæleſti pagina conſcribi præcipias.

Ad pacem.

Concede quæſumus omnipotens Deus, ut feſta Paſchalia, quæ devotione colimus, moribus exſequamur ; & pacem quam per omnia cuſtodire juſſiſti, non tantum oſculis, ſed animis conſervare nos jubeas : ut ſpiritalibus donis inſtituti, apoſtolica præcepta ſervemus.

Conteſtatio

Vere dignum & juſtum eſt omnipotens Deus per Chriſtum Dominum. Cujus mors humanæ vitæ facta eſt reparatio, deſtructio mortis, ablatio peccati, venia offenſis, redemtio hominum, reconciliatio mundi, & tuæ Pater pietatis mira placatio. De morte enim Chriſti reſurrectio noſtra venit in mundum, qui ſicut ovis ad occiſionem pro nobis ductus eſt ; & ut agnus coram tondente ſine voce, ſic non aperuit os ſuum. Hic enim eſt agnus Dei unigenitus Filius tuus, qui tollit peccata mundi : qui ſe pro nobis offerendo non deſinit, noſque apud te perpetua advocatione defendit : quia numquam moritur immolatus, ſed ſemper vivit occiſus. Quem laudant &c.

Item conteſtatio Paſchalis.

VEre dignum & juſtum eſt omnipotens Deus, cujus a mundi origine inæſtimabilis erga hominum genus dilectio perſeverat ; dum juſtos per viam rectam gradientes cæleſtem ducit ad patriam, & peccatores ab iniquitate converſos paternam reportat ad gratiam. Hinc ergo eſt omnipotens Deus, quod Dominus noſter Jeſus-Chriſtus ſicut paſſione ſua exſpoliat inferos, ita etiam reſurrectione ſua manubiis, quibus tartarea vincla nudaverat, veſtivit potentialiter cælos. Per quem majeſtatem tuam.

---

a *Epiſtola Pauli apoſtoli ad Philippenſes.*

FRatres, hoc ſentite in vobis quod in Chriſto Jeſu, qui, cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu.

a Sequentes duæ lectiones ſubſequenti feſto inventæ Crucis conveniunt.

Digitized by Google

inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus illum exaltavit, & donavit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

SImile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendidit universa quæ habet, & emit agrum illum. Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas. Inventa autem una preciosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam. Iterum simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti: quam cum impleta esset, educentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum, & mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & stridor dentium.

MISSA IN a INVENTIONE SANCTÆ †.

VEnerabilem toto mundo de inventione sanctæ Crucis sacratissimum diem sollemniter celebrantes, gratias agamus divinæ potentiæ, qui tantæ salutis vexillum, quod Judaica nobis abscondebat malitia, cælestis hodie revelavit clementia. Nam etsi gens perfida Dominum nostrum in sepulcro retinere non potuit, vel ipsa Crucis indicia voluit sub fossa celare. Quid enim illa mens perfida poterat excogitare de cruce, quæ jam sacrilegium commiserat in auctorem? Itaque sicut in Christi resurrectione calliditas Judæorum damnata est, ita est in crucis manifestatione virtutis confusa.

Secreta.

Deum creatorem & redemtorem nostrum, qui in carne, quam sumpsit de Virgine, pro totius mundi salute admirabilis hostia immolatus est in crucis altari; & propter expellendum venenum, quod in Adam fuerat suasione serpentis infusum, preciosi sanguinis porrexit antidotum, ut criminis antiqui peccatum tam novo sacrificio purgaretur; & mors, quæ processit gustando de scientiæ ligno, moreretur per lignum; supplices deprecamur: ut nos, quos eripuit de inferno per hujus signi patibulum, ejusdem protectione perducat ad regnum.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus: qui genus humanum prævaricatione sua in ipsius originis radice damnatum, per florem virginalis uteri reddere dignatus es absolutum; & hominem recreari, ut diabolus, qui Adam in fragili carne devicerat, conservata justitia a Deo carne redderetur adsumpta, cum perfectum Dominum Jesum Christum in utraque substantia hostis temtaret humilem, sed agnosceret præpotentem. Nam adversarius noster nec a solo Deo certari poterat, nec a solo homine debellari. Sed cujus provocatus visibili corpore, victus est invisibili potestate. Dic igitur hostis antique, quo tua fraus, quo argumenta, quo serpentina consilia

a Habetur item Missa de ea in Gothico, sed diversa. Observa hic nullas assignari Missas pro Dominicis post Pascha: quia Paschales repetebantur.

Digitized by Google

ſunt vorata? Ecce deceptor deceptus es, & qui triumphaveras conculcaris. Nam caro, quæ tibi fuit in Adam cibus, factus eſt in Chriſto interitus: & unde prius eſca, inde ſucceſſit penuria. Sed videamus ubi contigit pœna, de qua tenemus victoriam: & adoremus crucis ſignaculum, per quod ſalutis ſumſimus ſacramentum. Ecce crux venerabilis evacuatio vulneris, reſtitutio ſanitatis, fidei oraculum, ſpei ſuffragium, victoriæ firmamentum. In hac Dominus noſter manus ſacras pugnaturus inſeruit: in hac ut nobis palmam tribueret, ſuas palmas Redemtor aptavit; & quaſi in ſtatera ſe ipſum pro precio noſtro penſavit, ut vitâ venditâ fieret mors captiva. In hac ne mundus gravem lapſum gemeret, ſanctos pedes Chriſtus adfixit, & contra fortem fortior totum corpus triumphaturus extendit. Hoc tamen plus eſt mirabile, quia quod toto mundo profecerit, in uno ſtans ſtipite curſum victor implevit. O crux admirabili virtute præcellens, muneris precioſi largitrix, quæ reddis cives de peregrinis, felices de naufragis, liberos de ſubditis, vivaces efficis de peremtis! Ad cælos ducis de tartaris, amicos revocas ex offenſis, adoptivos facis de perditis, heredes inſtituis de damnatis. Vere ſummis digna præconiis, quæ viduato inferno dotaſti paradiſum, & virtus quæ illum ſubdidit, hunc erexit. Tu noſtri capitis galea, lateris palma, pectoris es lorica; & quicquid tota membra popoſcerint, ſola ſufficis præmunire. Ecce factum eſt nobis ſignum crucis in bonum per Chriſtum Dominum noſtrum.

In Letanias a legenda.

Lectio Johel Prophetæ.

HÆc dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde veſtro, in jejunio, & fletu, & in planctu: ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra; & convertimini ad Dominum Deum veſtrum, quia benignus & miſericors eſt. Canite tuba in Sion, ſanctificate jejunium, vocate coetum, congregate populum, ſanctificate eccleſiam, vocate ſenes & ſugentes ad ubera. Inter veſtibulum & altare plorabunt Sacerdotes miniſtri Domini, & dicent: Parce Domine: populo tuo, & ne des hereditatem tuam in opprobrium. Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, vinum & oleum, & replebimini eo, & non dabo vos ultra in opprobrium in gentibus, quia dedi vobis Doctorem juſtitiæ, & deſcendere faciam ad vos imbrem matutinum & ſerotinum, ait Dominus Deus.

Lectio ſancti Evangelii ſecundum Matthæum.

DIebus illis dixit Dominus Jeſus diſcipulis ſuis: Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, orate pro perſequentibus & calumniantibus vos: ut ſitis filii Patris veſtri qui in cælis eſt, qui ſolem ſuum oriri facit ſuper malos & bonos, & pluit ſuper juſtos & injuſtos. Si enim diligatis eos qui vos

a Diverſæ & prolixiores lectiones aſſignantur in Luxovienſi Lectionario: ſed hæ pro Miſſa, aliæ extra Miſſam. Porro Litaniæ Rogationum Romæ non receptæ ſunt ante pontificatum Leonis tertii, qui Pontifex *conſtituit, ut ante tres dies Aſcenſionis Dominicæ Letaniæ celebrentur*, teſtante Anaſtaſio.

diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facietis? nonne ethnici hoc faciunt? Estote ergo perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est.

Item alia. Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

IN illo tempore convocatis Dominus Jesus discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, & non habent quod manducent: & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot panes habetis? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ ut discumberet super terra; & accipiens septem panes & pisces, gratias agens, fregit, & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt populo: & comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de a fragmentis tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt quattuor milia hominum, extra parvulos & mulieres.

Item alia.

Vespere autem facto, accesserunt ad Jesum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, & hora jam præterit; dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas. Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire, date illis vos manducare. Responderunt ei: Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis: Adferte illos mihi huc. Et cum jussisset turbam discumbere supra fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piscibus, aspiciens in cælum, benedixit, & fregit, & dedit discipulis suis panes, discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum, exceptis mulieribus & parvulis.

MISSA IN LETANIAS DICENDA.

MIsericors Domine, cujus miserationes sunt super omnia opera ejus, fratres carissimi, supplicemus, ut reliquiis populi sui, quem ruina mundi labentis ac prætereuntis oppressit, in variis adflictionum ejus succurrat angustiis, quo singulis adque universis tribulationum suarum pondus non ira delendi sint, sed eruditio * convertendi.

Secreta.

Deus nostrum refugium in laboribus, virtus in infirmitatibus, adjutorium in tribulationibus, solamen in fletibus; parce Domine, parce populo tuo, ne tradas bestiis animas confitentes tibi.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus Expectantes ergo misericordias tuas, ante oculos tuos extensum humilitatis nostræ fine infusione tuæ benedictionis expetimus. Parce Domine miseris, & ante tuum conspectum parce prostratis; nec afferant nobis nostra delicta reatum, sed tribuat tua dulcedo consolationis remedium. Verumtamen, omnipotens & misericors Deus, te obsecramus, ut voluntariam nobis conferas pluviam, & ne secundum peccata nostra tribuas nobis, nec ea qua meremur austeritate nos judices, quia tu reples omnem animam benedictione per Christum dominum nostrum.

a In exemplari *fraumentis*; & in subsequente alia lectione *fraumentorum*.

Lectio Apocalypsis a sancti Johannis.

VIdi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum in conspectu Agni, amicti stolas albas, & palmæ in manibus eorum. Et clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedit super thronum, & Agno. Et omnes Angeli stabant in circuito throni, & seniorum, & quattuor animalium: & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, amen.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

DIebus illis stetit dominus Jesus in medio discipulorum suorum, & dicit eis: Pax vobis, ego sum, nolite timere. Conturbati vero & conterriti, existimabant se spiritum videre. Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ipse ego sum. Palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi optulerunt ei partem piscis assi, & favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. Et dixit ad eos: Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc [essem] vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, & dixit eis, quoniam sic scriptum est: & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis die tertia, & prædicari in nomine ejus pænitentiam & remissionem peccatorum in omnibus gentibus, incipientibus ab Hierusolyma. Vos autem estis testes horum: & ego mitto promissum Patris in vos. Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtutem ex alto. EDUXIT AUTEM EOS FORAS in Bethanea, & elevatis manibus suis in cælum, benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cælum. Et ipsi adorantes regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno. Et erant semper in templo, laudantes & benedicentes Dominum.

MISSA IN ASCENSIONE DOMINI.

MIrabilis in excelsis Dominus Deus noster, qui ascendisti super cælos cælorum ad orientem, inter Angelorum ministeria carnis trophæa sustollens, cum ad occursum tuum cæli potestates occurrunt; pone quæsumus ascensiones in cordibus nostris: ut etiam nos te sequentes, illuc tendamus fide, ubi scimus ad Dei Patris dexteram te regnare.

Secreta.

Ascensionis Domini sacramentum, quo advocatus Dominus noster Jesus-Christus ad Patrem nobis missurus

a Sequentes lectiones festo Ascensionis conveniunt. Augustinus in sermone tertio de Ascensione ait lectum fuisse ex Apocalypsi, *Vicit Leo de tribu Juda*. In sermone quinto mentionem facit lectionis ex libro Actuum Apostolorum: quæ prima est lectio ex tribus in Lectionario nostro Gallicano.

ascendit

ascendit, fidei nostræ gaudia multiplicata concelebret: ut promissionis suæ memorata interpellet pro nobis, ut in secundo ejus adventu mereamur occurrere læti.

Contestatio. a

Vere dignum & justum est omnipotens Deus per Christum dominum nostrum. Qui mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter justificationem nostram. Qui solutis inferni nexibus æreas portas ac ferrea claustra confregit: deinde resurgens à mortuis, quadraginsimo die, videntibus cunctis discipolis, ad cæles ascendit: quia ipse est expectatio nostra, quem expectamus venire de cælis, ut conformet corpus humilitatis nostræ corpori gloriæ suæ. Quem laud.

b *Lectio Apocalypsin sancti Johannis Apostoli.*

Veni, ostendam tibi sponsam uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de cælo à Deo, habentem claritatem Dei. Lumen ejus simile lapidi precioso, tamquam lapidi jaspidis, sicut cryſtallum. Et habebat murum magnum & altum, habens portas XII. & in portis Angelos XII. & nomina inscripta, quæ sunt nomina XII. tribuum filiorum Israel. Ab Oriente portæ tres: & ab aquilone portæ tres: & ab austro portæ tres; & ab occasu portæ tres. Et murus civitatis habens fundamenta XII. & in ipsis XII. nomina Apostolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram; harundinem auream, ut metiretur civitatem, & portas ejus, & murum. Et civitas in quadrato posita est, & longitudo ejus tanta est, quanta & latitudo. Et mensus est civitatem in harundine per stadia XII. Longitudo & altitudo æqualia sunt. Et mensus est murus ejus CXLIIII. cobitorum mensura hominis, quæ est Angeli. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide: ipsa vero civitas auro mundo, simile vitro mundo. Fundamenta muri civitatis omni lapide precioso ornata. Fundamentum primum jaspis: secundus sapphirus: tercius calcidonius: quartus zmaragdus: quintus sardonix: sextus sardinus: septimus chrysolitus, octavus beryllus, nonus topasius, decimus chrysoprassus, undecimus hyacinthus, duodecimus amethystus: & duodecim portæ duodecim margaritæ sūt per singulas. Qui habet aurem audiat quæ spiritus dicat.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis: Qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora horum faciet, quia ego ad Patrem vado: & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam. Si diligitis me, mandata mea servate: & ego rogabo Patrem, & alium c Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. Non relinquam vos orphanos, veniam ad

a Eadem contestatio in Gothico usque ad hæc verba, *Qui solutis inferni* &c.

b Lectiones pro festo Pentecostes, quod absolute *Quinquagesimum* infra non semel appellatur.

c Sic *Paraclitus*, non *Paracletus*, in vetustissimo exemplari.

Digitized by Google

vos. Adhuc modicum, & mundus me jam [non] videt : vos autem videbitis me, quia ego vivo & vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis. Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

MISSA IN QUINQUAGINSIMO.

TE datorem Spiritus-sancti, Domine Christe, in hac die celeberrima, quo tuos Apostolos charismatum donis Spiritus-sancti igni ditasti, provoluta ac submissa prece rogamus : quo adveniente Trinitas coruscavit, quinquaginsima dies emicuit ; in quo Pascha adimpleta est, mysterii tui sollemnitatem concludimus obsecrantes : ut corda nostra purifices, a quo discipulorum corda quasi ferrum ad capiendum ignisti.

Collectio.

Spiritus-sanctus tuus Paraclitus, quæsumus Domine, a peccatis nostris emundans continuam nobis tribuat claritatem ; quique quasi ignis super Apostolos advenit, dispergens dona ; super nos quoque infirmos te concedente vel aliqua portione suæ dignationis adveniens, & peccata deleat, & pietatis dona largiatur.

Post nomina.

Virtute sancti Spiritus, Domine munera nostra continge : ut quod sollemnitate quinquaginsimæ suo nomini dedicavit, & intelligibile nobis faciat & æternum.

Collectio ad Pacem.

Munera nostra, quæsumus Domine, sancti Spiritus tui dignatione sacrentur, per quæ & a peccatis omnibus absolvantur, & adoptionis tuæ filii renascantur.

Contestatio.

a Vere dignum & justum est, omnipotens, Deus te laudare in hoc præcipue die, quo sacratissimum Pascha quinquaginta dierum mysteriis tegitur, & per sua vestigia recursantium dierum spatiis colligitur, & dispersio linguarum, quæ in confusione facta fuerat, per Spiritum-sanctum adunatur. Hodie namque de cælis repente sonum audientes Apostoli, unius fidei Symbolum exceperunt, & linguis variis Evangelii tui gloriam Gentibus tradiderunt per Christum Dominum nostrum.

IN DEI NOMINE INCIPIUNT LECTIONES cottidianas.

Lectio de Hieremia Propheta.

HÆc dicit Dominus : Quærite pacem civitatis, & orate pro ea ad Dominum, quia in pace illius erit pax vobis. Hæc dicit Dominus : Non vos seducant prophetæ vestri, qui sunt in medio vestri, & divini vestri ; & ne attendatis ad somnia vestra, quæ vos somniatis : quia falsum vobis ipsi prophetant in nomine meo,

a Eadem in Gothico est Contestatio pag. 169.

Digitized by Google

& non misi eos, dicit Dominus. Visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos, cogitationes pacis, & non adflictionis: ut dem vobis finem & pænitentiam. Invocabitis me, & vivetis; orabitis me & exaudiam vos; quæretis me & invenietis. Cum quæsieritis me in toto corde vestro, inveniar a vobis, ait Dominus: & reducam captivitatem vestram, & congregabo vos de universis gentibus, & de cunctis locis, ad quæ expuli vos, ait Dominus.

Epistola Pauli apostoli ad Philippenses in sancti Iohannis a Missa.

FRatres, gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus, Dominus enim prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Jesu. De cetero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ; si qua virtus, si qua laus; hæc cogitate; quia & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me. Hæc agite, & Deus pacis erit vobiscum.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

FUit in diebus Herodis Regis Judææ Sacerdos quidam, nomine Zaccharias, de vice Abia, & uxor illi de filiabus Aaron, & nomen ejus Elizabeth. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & justificationibus Domini sine querella; & non erat illis filius, eo quod esset Elizabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret ingressus in templum Domini, & omnis multitudo erat populi orans foris hora incensi. Apparuit autem illi Angelus Domini stans a dextris altaris incensi, & Zaccharias turbatus est videns, & timor inruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zaccharia, quoniam exaudita est deprecatio tua, & uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Johannem, & erit gaudium tibi, & exultatio; & multi in nativitate ejus gaudebunt, & erit magnus coram Domino & vinum & siceram non bibet, & Spiritu-sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, & multos filiorum Israël convertet ad Dominum Deum ipsorum. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Heliæ, ut convertat corda patrum in filios, & incredibiles ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zaccharias ad Angelum: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriël, qui adsto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare, & ecce eris tacens, & non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs exspectans

a Id est festo, uti colligitur ex Missa sequente *post sancti Iohannis Missam*. Quo nomine festum apud veteres significari, notius est quam ut probari sit necessarium.

Zachariam, & mirabantur quod tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos: & cognoverunt quod visionem vidisset ipse in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus. Et factum est ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam. Post hos autem dies, concepit Elizabeth uxor ejus, & occultabat se mensibus quinque dicens: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. Elizabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Audierunt vicini & cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est in die octavo venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris ejus Zacharia. Et respondens mater ejus dixit: Nequaquam, sed vocabitur Johannes. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri ejus quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem, scripsit dicens: Johannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. Apertum est autem ilico os ejus, & lingua ejus, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, & super omnia montana Judæ divulgabantur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo dicentes: Quid putas puer iste erit? etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater ejus impletus est Spiritu-sancto, & prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Israël. Puer autem crescebat & confortabatur spiritu, & erat in deserto usque in diem ostensionis suæ ad Israël.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum, quæ legitur post sancti Johannis Missam.

Diebus illis, cum venisset Dominus Jesus in templum, accesserunt ad eum docentem principes Sacerdotum, & seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis, & quis dedit tibi hanc potestatem? Respondens Jesus dixit illis: Interrogabo vos & ego unum sermonem, quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismum Johannis unde erat? e cælo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se, dicentes: Si dixerimus, E cælo; dicet nobis: Quare ergo non credidistis illo? si autem dixerimus, Ex hominibus; timemus turbam. Omnes enim habebant Johannem sicut prophetam. Et respondentes Jesu, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio. Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios, & accedens ad primum dixit: Fili, vade hodie operari in vinea mea. Ille autem respondens ait: Nolo. Postea autem pænitentia motus abiit. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens ait: Eo domine, & non ivit. Quis ex duobus fecit voluntatem Patris? Dicunt ei, Novissimus. Dicit illis Jesus: Amen dico vobis, quia publicani & meretrices præcedunt vos in regno Dei. Venit enim ad vos Johannes in via justitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem videntes nec pænitentiam habuistis postea ut crederetis ei.

Post Prophetiam.

Aperi Domine claustra oris nostri, non solum linguam, sed & men-

Digitized by Google

tem, secundum servi tui Zachariæ prophetæ, ut omnibus diebus vitæ nostræ te laudare possimus, & remissionem peccatorum consequi mereamur in via pacis æternæ. Per.

a MISSA SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

OMnipotens sempiterne Deus, qui hunc nobis honorabilem diem in beati Johannis Baptistæ nativitate fecisti insignem, quæsumus ut tuus Præcursor, qui inter natos mulierum omnibus major surrexit, nostram fragilitatem tuæ pietati commendet.

Collectio.

Deus qui hunc diem nativitatis beati Johannis Baptistæ incomparabilem hominibus consecrasti: præsta nobis de ejus meritis, illius nos calceamenti sequi vestigium [qui se ad solvendam Salvatoris] corrigiam prædicavit indignum.

Post nomina.

Tua Domine muneribus b salutaria cumulamus, beati Johannis Baptistæ nativitatem honore debito celebrantes, qui Salvatorem mundi cecinit ad salutem.

Ad pacem.

Præsta quæsumus Domine, ut populus tuus ad plenæ devotionis effectum, beati Johannis Baptistæ natalitiis imbuatur, quem præmisisti Filio tuo plebem parare perfectam.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus, in die festivitatis hodiernæ, quo beatus ille Johannes exortus est, qui vocem Matris Domini nondum editus sensit, & adhuc clausus utero adventum salutis humanæ prophetica exultatione gestivit: qui & genetricis sterilitatem conceptus abstersit, & patris linguam natus absolvit, solusque omnium Prophetarum, Redemtorem mundi, quem prænunciavit, ostendit: & ut sacræ purificationis effectum aquarum natura conciperet, sanctificandis Jordanis fluentis ipsum baptismatis lavit auctorem Jesum Christum Dominum nostrum. Per quem.

c *Lectio libri Sapientiæ Salomonis De uno justo.*

BEatus vir qui inventus est sine macula, & qui post aurum non abiit, nec speravit in pecunia & thesauris. Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua. Quis probatus est in illo, & perfectus inventus est, & erit illi gloria. Qui potuit transgredi, & non est transgressus; & facere mala, & non fecit: ideo stabilita sunt bona illius, & eleemosynas illius enarrabit ecclesia Sanctorum.

Lectio sancti Evangelii secundum Marcum.

IN illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Jesu, tenuit Johannem, & alligavit eum, & posuit in carcere propter Herodiadem uxorem fratris sui. Dicebat enim illi Johannes: Non licet tibi habere eam. Et voluit illum occidere: timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant. Die autem natalis saltavit filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi. Unde cum juramento

a Hæc præpostere posita, quæ præcedere debuerant superiora *post Missam sancti Johannis.*

b In Romano, ubi hæc collectio fere eadem refertur, legitur *alitaria.*

c Sequentes lectiones assignantur pro subsequente Festo passionis sancti Johannis Baptistæ.

Digitized by Google

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

DIebus illis ambulans Dominus Jesus juxta mare Galileæ, vidit duos fratres, Simon, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare, erant enim piscatores, & ait illis: Venite post me, & faciam vos piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus suis secuti sunt eum. Post hæc dicit Jesus Petro: Simon Johannes diligis me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei iterum: Simon Johannes diligis me? At ille ait: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei tertio: Simon Johannes, amas me? Contristatus Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? Et dicit ei: Domine, tu nosti omnia, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas. Cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte esset clarificaturus Deum.

MISSA IN NATALE PETRI ET PAULI.

DEus qui hunc [diem] beatorum tuorum Petri & Pauli martyrio consecrasti; Ecclesiam tuam eorum quæsumus magisterio gubernare [digneris] per quos sumpsit inicium.

Collectio.

Apostolorum Domine beatorum Petri & Pauli desiderata sollemnia recensemus: præsta quæsumus, ut eorum supplicatione muniamur, quorum regimur principatu.

Post nomina.

Largiente te Domine natalicia Petri & Pauli lumen effulsit: concede quæsumus, ut hodierna gloria passionis sicut illis magnificentiam tribuit sempiternam, ita nobis veniam largiatur optatam.

Ad Pacem.

Munera quæ deferimus Domine benignus adsume: ut qui nostris inpedimur offensis, Apostolorum precibus adjuvemur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens, te gloriosum in sanctis tuis, te mirabilem in tuis discipolis declamare. Te enim verum Deum deprecantes Apostoli in omnem terram sonum præbuerunt, & in fines orbis terræ verbum sancti certaminis tradiderunt. Ex quibus beatum Petrum in fundamentum Ecclesiæ conlocasti, cujus fide in omnium discipulorum tuorum gaudio confortasti. Huic gentium Magistrum tradidisti collegam, novissimum quidem in cursum, sed æqualem ad præmium. Plus enim omnibus laborat in prædicatione, qui plus in persecutione præsumpserat: & quem Saulum persequentem a nominabat, Ecclesia prædicantem Paulum appellat. Par efficitur Petro in passione, ut credatur ejus particeps esse in remuneratione. Hæc tu omnia Domine operaris, qui a Prophetis demonstraris, ab Angelis adoraris, & ad omne sæculum Apostolorum lumine declararis. Et ideo cum Angelis & Archangelis conlaud.

a Legendum videtur *nominabas*.

Digitized by Google

Lectio Apocalypsis sancti Iohannis. in Sanctorum a legenda.

Vidi, & ecce unus de senioribus dicens mihi : Hi qui amicti sunt stolas albas, qui sunt & unde venerunt ? Et dixi illi : Domine mi tu scis. Et dixit mihi : Hi sunt qui veniunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in templo ejus; & qui sedet in throno habitabit super illos. Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus æstus : quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & abstergет Deus omnem lacrimam ex oculis eorum.

Epistola Pauli apostoli ad Hebraeos.

Fratres, Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum.

Videns Dominus Jesus turbas, ascendit in montem : & cum sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus, & aperiens os suum docebat eos dicens. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos, mentientes, propter me : gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.

MISSA IN SANCTORUM MARTYRUM.

Deus, qui in Sanctorum tuorum cordibus sancti caloris tui ignes accendens, usque ad martyrii eos gloriosa certamina sustulisti, ut in supplicio constituti, persecutores tuos te vincente despicerent, pœnas te confortante contemnerent, præmia te remunerante perciperent in gloria: per illorum te Domine triumphum deprecamur, ut nobis remissionem tribuas peccatorum.

Secreta.

Omnipotens Deus noster, tu tribue ut intercessio beatissimorum Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum, & Sacerdotum, omniumque Sanctorum, nostrarum profectus sit animarum, & cultus, quem illis deferimus ad honorem, nobis proficiat ad salutem : ut intercessione eorum gratiam tuam & pacem in nobis facias permanere.

Immolatio Missæ.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus. Tibi enim, Domine, festa sollemnitas agitur, tibi dies sa-

a Hic incipit Commune (ut vocant) sanctorum. Quæ vero sequuntur lectiones conveniunt sanctis Martyribus, de quibus est Missa sequens. nam nihil de Communi Apostolorum, nequidem in Gothico. Quamquam nomine Martyrum etiam Apostolos comprehensos fuisse patet ex Missa sequente, quæ videtur esse de omnibus Sanctis.

Ad Pacem.

Oramus te, Pater sancte, ut nos servos tuos beatissimi Martyris tui ill. jubeas esse consortes, in confessione participes, in fide stabiles, in persecutione firmos, in tribulatione patientes, in consummatione victores: ut si nos dies persecutionis invenerit, jungat consummatio virtutum, par præmium, & corona cælestis.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, dedicator martyrii, inspector belli, largitor triumphi. Qui inter spiritalium agonum, non effusione sanguinis, non morte hominis, sed præconio veritatis, & pio in te caritatis officio delectaris, adtestantibus meritis beatissimi Martyris tui ill. Cujus hodie gloriosam passionis victoriam recolentes, sperantes per ejus suffragia, ut nostras quoque voces admittere jubeas cum sanctis Angelis adque Archangelis tuis, qui tibi hymnum perpetim supplice confessione dicentes, Sanctus.

Lectio a *Hieremiæ Prophetæ.*

HÆc dicit Dominus: Benedictio Domini super caput justi. Eleemosyna illius non erit in oblivione: omnia opera ejus sicut lux in conspecto Dei fulgebunt. Manus suas aperuit pauperibus, fructum autem porrexit inopi. In fortitudinem & decorem indutus est, & lætatus est in diebus novissimis. Os suum aperuit in prædicatione, & ordinem posuit linguæ suæ: cibos autem pigros comedit. [Omnia] factus est omnibus, ut omnes salvos faceret.

Epistola b *Pauli apostoli ad Titum.*

FRatres, timor Domini custodit animam justi, & spiritus sapientiæ erudivit illum. Tenens psalterium & cytharam, lætatus est ad vocem organi. Et quia dulcis fuit in ore ejus decantatio laudis; ideoque in die obitus sui gavisus est, eo quod suscepit illum dextera Dei.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum.

IN illo tempore dixit Dominus Jesus discipulis suis: Quis putas est fidelis servus & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illi cibum in tempore? Beatus ille servus, quem, cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

MISSA DE UNO CONFESSORE.

PRopiciare nobis Domine ovibus tuis interveniente beatissimo Confessore tuo ill. & quia tui est muneris, ut quæ præcipis impleamus, gratiæ tuæ lumen emitte.

Collectio.

Omnipotens sempiterne Deus, cui cuncta famolantur elementa, interpellante pro nobis beatissimo Confessore tuo ill. exaudi propicius orationem nostram, & tribue nobis misericordiam tuam: & quæcumque præcipis ut agamus, ipse adjuva ut implere possimus.

Post nomina.

Sancti Domine Confessoris tui ill.

a Immo centones ex variis Scripturæ locis. Nam *benedictio Domini sup. caput justi* ex Prov. 10. 6. *Eleemosyna illius*, &c. ex Eccli. 3. 15. Alia ex aliis locis, quod etiam in sequenti lectione observandum.

b Nihil in sequenti lectione ex Pauli apostoli epistola ad Titum: sed varia sunt loca ex Scripturis, neque ad verbum, neque etiam ad sensum relata. Hæ lectiones pro uno Confessore.

Digitized by Google

tribue nobis supplicationibus foveri: ut cujus depositionem colimus, obsequio ejus apud te intercessionibus, & meritis commendemur. Proficiant hæc quæ offerimus pro incolumitate viventium, & pro requie defunctorum.

Ad Pacem.

Omnipotens sempiterne Deus, da nobis in præsenti festivitate beatissimi confessoris tui ill. congrua devotione gaudere, ut & potentiam tuam in ejus glorioso continentiæ cultu laudemus, & divinum obtineamus auxilium.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, te adorare in Sanctis, in quibus glorificatus es Domine vehementer, qui tibi adhærentes calcaverunt superbientem excellentiam mundi virtute Spiritus-sancti, contemnentes blanditias & inlecebras mundi hujus & frivolas pompas. Ex quibus beatus tuus confessor ill. emicuit, mundum contemtui crucis postponens. Propterea nunc requiescit in pace tua, nihil inlecebrosum, nihil jam metuens adversum. Cui inspira, misericors Deus, intercedere tibi pro nobis: ut quem fecisti de sua felicitate securum, facias pro nostra liberatione sollicitum, per Christum Dominum nostrum.

NOTA.

Lectio Hieremiæ Prophetæ in depositione a sancti Martini Episcopi.

BEnedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus. Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, & non timebit cum venerit æstus. Et erit folium ejus viride, & in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum. Pravum est cor omnium & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, & probans renes, qui do unicuique juxta viam & juxta fructum adinventionum suarum. Solium gloriæ à principio locus sanctificationis nostræ, expectatio Israël Dominus. Omnes qui te derelinquunt confundentur, recedentes in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum. Sana me Domine, & sanabor; salvum me fac, & salvus ero: quoniam laus mea tu es Domine Deus meus.

Epistola Pauli apostoli ad Timotheum.

FRatres, Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum in justitia, ut perfectus sit omnis homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Testificor coram Deo & Christo Jesu, qui judicaturus est vivos & mortuos, per adventum ipsius & regnum ejus, prædica verbum, insta oportune, inportune. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistæ, ministerium tuum imple. Ego enim jam libor, & tempus resolutionis meæ instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solum mihi, sed & his qui diligunt adventum ejus.

a Ita post commune Confessorum sequitur Missa de sancto Martino in Gothico Missali: ubi tamen diversa est de eo Missa præter Contestationem, quæ utrobique est eadem.

Digitized by Google

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

HOmo quidam proficiscens vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua. Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem, & profectus est statim. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, operatus est in eis, & lucratus est alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terra, & abscondit pecuniam Domini sui. Post multum vero temporis, venit dominus servorum illorum, & posuit rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque dicens: Domine quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus ejus, Euge serve bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium domini tui.

MISSA S. MARTINI EPISCOPI.

SAnctum in mirabilibus, mirabilem Deum in Sanctis suis & Confessore suo Martino [fratres carissimi, deprecemus:] ut cujus venerabilem diem celebramus, mereamur ejus esse participes. Hic vir, quem adnumerandum Apostolis, Martyribus adgregandum proxima ita in rem tempora protulerunt. Dubium enim non est ut sit Martyr in cælo, qui fuit Confessor in sæculo: cum sciamus non Martinum martyrio, sed martyrium defuisse Martino. Oremus qui in tantum Domini potuit æquare virtutes, dignetur in tribulatione defendere, qui potens fuit mortuos suscitare.

Collectio.

Deus, cujus per summum antistitem & confessorem tuum Martinum fulgoris tui lumen effulsit; cujus hodie felicem transmigrationis diem celebrantes, clementiam tuam supplices exoramus: ut Ecclesiam tuam conversantem in tribulatione dignetur defendere, cui a te satis larga pietate concessum est etiam mortuos suscitare.

Post nomina.

Largam Dei Patris omnipotentis misericordiam, fratres carissimi, deprecemur: ut intercessione sancti ac beatissimi antistitis sui Martini, cujus hodierna die officium commemorationis impendimus, ejus interventu per misericordiam Domini indulgentiam consequi mereamur.

Ad Pacem.

Exaudi Domine preces nostras, quas in sancti confessoris & sacerdotis episcopi tui Martini commemoratione deferimus, & præsta: ut sicut ille in conspectu tuo qui tibi digne meruit famulari clarus semper extitit, ita ejus nos supplicatio in bonis actibus adjuvet. Per.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus, te in Martini tui laudibus honorare, qui sancti Spiritus tui dono succensus, ita in ipso tirocinio fidei perfectus inventus est, ut Christum texisset in paupere; & vestem, quam egenus acceperat, mundi Dominus induisset. O felix largitas, in qua divinitas operitur! o clamydis gloriosa divisio, quæ militem texit & Regem! inæstimabile donum est quod vestire Deum meruit Deitatis. Digne huic confessionis tuæ præmium commisisti; digne Arrianorum non subjacuit feritati; digne tantum amore Martinus perse-

cutoris tormenta non timuit securus: quia tanta est glorificatio passionis, ut per quantitatem vestis exiguæ vestire Christum meruit & videre. O animæ imitanda benignitas! o virtutum veneranda potentia! sic egit suscepti pontificatus officium, ut per formam probabilis vitæ observantiam exegerit disciplinæ. Sic apostolica virtute sperantibus contulit medicinam, ut alios supplicationibus, alios visu salvarit. Hæc tua est Domine veneranda potentia, cui cum lingua non suppleat, meritis exorat, per Christum Dominum.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis. Existimo autem hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? noli quærere solutionẽ. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorẽ. si autẽ acceperis uxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccabit: tribulationem carnis habebunt hujusmodi, ego autem vobis parco. Hoc itaque dico, fratres, tempus breve est. Reliquum est, ut qui habent uxores, tamquam non habentes sint; & qui flent, tamquam non flentes; & qui gaudent, tamquam non gaudentes; & qui emunt, tamquam non possidentes; & qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura hujus mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & divisus est. Et mulier innupta, & virgo cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore & spiritu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

SImile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso & sponsæ. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Sed quinque fatuæ acceptis lampadibus non sumserunt oleum secum: prudentes vero acceperunt oleum in vasis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes & dormierunt. Media autem nocte, clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades suas. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur. Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis & vobis, ite potius ad vendentes, & emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus; & quæ paratæ erant intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua. Novissime venerunt reliquæ virgines dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

MISSA UNIUS VIRGINIS.

PRopitiare Domine supplicationibus nostris, & flammam in nobis tuæ caritatis accende: ut sanctæ tuæ virginis ill. vel martyris, quæ sexum cum sæculo vicit, cujus nos fecisti esse imitatores, jubeas esse consortes.

Collectio.

Deus qui candidatam tuam ill. virginitate pariter & martyrio in fonte vivi certaminis abluisti, ut confessionis gloriam roseo sui sanguinis decore ornata, spe caneret victoriæ,

Digitized by Google

& mundum in suis dormientem peccatis ad confessionem tui nominis excitaret; da ejus patrocinio peccatis nostris indulgentiam, qui dedisti certanti coronam.

Post nomina.

Supplicationibus nostris, Domine, propiciatus intende, quas in sanctæ tuæ ill. virginis & martyris commemoratione deferimus; & hoc sacrificium super inlatum ita dignanter adtende: ut qui fiduciam de propria justitia non habemus, ejus quæ tibi placere meruit precibus adjuvemur. Per.

Ad Pacem.

Exaudi Domine preces nostras in die sollemnitatis magnifico sanctæ virginis & martyris, quæ mundum vicit cum fragili sexu, & dona ejus apud te interventu placatus, ut cuncti qui adsistimus, ejus memoriam frequentantes, pacis & caritatis vinculo colligemur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus in virgine decorosa te palma laudare. Et ideo pro martyre tua ill. vel virgine decorosa honoris obsequium persolventes, supplices clementiæ tuæ fundimus preces, rogantes ut nos exaudire digneris, & in sanctæ ill. sollemnitate lætifices, quo sancta ill. virgo dum humanas nuptias tempsit, sponsum sibi, qui perpetuus immortalitatis præmio esset, adjunxit: cui confessionis testimonio se elegit sanguinis martyrio consecrare, ut virginalis integritas eo esset in sponsa præclarior, quo sanguinis rosea diadema micabat. In hujus ergo tale gloriosum certamen votorum tibi hostias immolamus, laudes tibi cum Angelis concinunt dicentes, Sanctus.

a *Lectio post Prophetiam in dedicatione Ecclesiæ.*

BEnedicite Deus sancte Israël, qui cælestem Hierusalem cottidie multipice ædificas congregatione sanctorum, respice super domum hanc, cujus natalis est hodie, quæ in honore martyrum tuorum ill. condita est, & præsta, ut omnes invocantes te in ea inveniant salutem, infirmi medicinam, vulnerati remedium, mærentes gaudium, reditum captivi, pænitentes indulgentiam, rei veniam, vincti solutionem, orantes præsidium.

Item alia ejusdem.

Ascendat oratio nostra per manus sancti Angeli tui ad divinum altare tuum, Domine, cum odore suavitatis tuæ, commendante advocato Domino nostro Jesu-Christo, cum quo tibi est imperium, potestas, honor, laus, majestas, gloria, æternitas, cum Spiritu-sancto in sæcula sæculorum.

Epistola Jacobi apostoli ad Gentes pro Infirmis.

FRatres, infirmatur aliquis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum? ungentes eum oleo in nomine Domini; & oratio fidei salvabit infirmum, & allevabit eum Dominus; & si in peccatis sit, dimittetur ei. Confitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro invicem, ut salvemini. Multum enim valet deprecatio justi adsidua. Helias erat homo similis

a Hic deficit Missale Gothicum, in quo post commune Confessorum & Missam de sancto Martino sequuntur sex Missæ dominicales; tum *Missa Romensis cottidiana*, quæ mutila est.

Digitized by Google

nobis passibilis, & oratione oravit ut non plueret super terram: & non pluit annos tres & menses sex. Et rursus oravit, & cælum dedit pluviam, & terra dedit fructum suum.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

IN tempore illo Dominus noster Jesus-Christus introivit in domum Petri: socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus. Et rogaverunt illum pro ea. Et stans super illam, imperavit febri; & dimisit illam. Et continuo surgens ministrabat illis. Cum sol autem occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens . . .

MISSA PRO ÆGROTIS.

OMnipotens sempiterne Deus, qui fragilitatem conditionis nostræ infusa virtutis tuæ dignatione confirmas, ut salutaribus remediis pietatis tuæ corpora nostra & membra vegetentur: super famulum tuum ill. propicius intende, ut omni necessitate corporeæ infirmitatis exclusa, gratia in eum pristinæ sanitatis perfecta reparetur. Per.

Collectio.

Virtutum cælestium Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem & omnem infirmitatem præcepti tui potestate depellis: adesto propitius famulo tuo ill. ut fugatis infirmitatibus, & viribus reparatis, nomini sancto tuo instaurata protinus sanitate benedicat.

Post nomina.

Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, & hanc oblationem pro incolomitate famuli tui ill. oblatam sanctificans, tu qui es humanæ fragilitatis singulare præsidium, auxilii tui ostende virtutem: ut ope misericordiæ tuæ adjutus, ad omnia sanitatis reparetur officia.

Ad Pacem.

Sacrificia, Domine, tibi cum Ecclesiæ precibus immolanda, quæsumus, corda nostra purificent, & indulgentiæ tuæ nobis dona concilient, & de adversis prospera sentire perficiant.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, te Dominum totius misericordiæ in necessitatibus invocare, qui dominaris vitæ & morti, qui es medicus animarum. Sanctificans ergo hanc oblationem pro incolomitate famuli tui ill. oblatam, quæsumus ut respicias propitius de præparato habitaculo tuo super eum, qui diversa ægritudine continetur, & visites eum visitatione tua cælesti, sicut visitare dignatus es socrum Petri, puerum Centurionis, & Sarram ancillam tuam. Alleva eum Domine de strato doloris sui, ut salvus atque incolomis in Ecclesia tibi ore David dicere possit: Castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me, per Christum Dominum nostrum.

Lectio libri Genesis legenda in Dedicatione ecclesiæ.

a TEmpore illo egressus Jacob de Bersabee, pergebat Aram. Cumque venisset ad quemdam locum, & vellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus, quos subponens capiti suo dormivit in eodem loco: viditque in somnis scalam stantem super terram, & cacumen

a Hæc lectio item assignatur in Lectionario Luxoviensi pro dedicatione, de qua superius assignatæ sunt Collectiones.

men ejus tangens cælum, & Angelos quoque Dei ascendentes & descendentes per eam, & Dominum innixum scalæ dicentem sibi: Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac. Terram in qua dormis, tibi dabo & semini tuo: eritque semen tuum quasi pulvis terræ. Dilataberis ad occidentem & orientem, septemtrionem & meridiem; & benedicentur in te & semine tuo cunctæ tribus terræ, & ero custos tuus quocumque perrexeris. Et reducam te in terram hanc, nec dimittam nisi complevero universa quæ dixi. Cumque evigilasset Jacob de somno, ait: Vere Dominus est in loco isto, & ego nesciebam. pavensque, Quam terribilis, inquit, est locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei & porta cæli. Surgens ergo mane tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulum, fundens oleum desuper; appellavitque nomen urbis Bethel, quæ prius Luza vocabatur. Vovit etiam votum dicens: Si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via qua ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestem ad induendum, reversusque fuero prospere ad domum patris mei; erit mihi Dominus in Deum, & lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei; & cunctorum quæ dederis mihi, decimas offeram tibi.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

FRatres, Dei sumus adjutores, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. Alius autem superædificat: unusquisque autem videat quomodo superædificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem superædificat supra fundamentum, aurum, argentum, lapides preciosos; ligna, fœnum, stipulam; uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim declarabit, quia in igne revelabitur, & uniuscujusque opus: quale sit, ignis probabit. Si cujusque opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse tamen salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Dominus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

DIebus illis facta sunt encænia in Hierusolymis, & hiems erat. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam. Respondit ei Jesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meæ vocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & secuntur me, & ego vitam æternam do eis; & non peribunt in æternum, & non rapit eas quisquam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est, & nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego & Pater unum sumus. Sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus: Multa opera bona ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blas-

phemia ; & quia tu homo cum sis, facis te ipsum Deum. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi scriptura : quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum ? Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi ; si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite : ut cognoscatis & credatis, quia in me est Pater, & ego in Patre.

Missa in Dedicatione

Deum qui templorum condidit ornamenta, qui Martyribus suis atque Confessoribus sacra dedicavit altaria, fratres dilectissimi, affectu piissimo veneremur, prona humilitate poscentes : ut templa, quæ nomini suo dedicata sunt, munere spiritali respersa nostris artibus inserantur : ut dum diem festivitatis hujus annuis recursibus honoramus, ipsi templorum cælestium pares effici mereamur. Precemur etiam ut beatissimorum Martyrum intercessione salvemur, quorum in hoc loco [a] reliquias pio amore veneramur.

Collectio.

Deus qui ad cultum tuum pro salute credentium loci istius amplitudinem consecrasti, ubi cottidiana invocatione nominis tui, cælestis consolatio non deesset : quæsumus pietatem tuam, ut memoriæ quæ sacris inferuntur altaribus, devotis mentibus ad remedium præparentur animarum & supplicem familiam tuam, quæ tibi in templo gloriæ tuæ sacrificium laudis gratulantes immolant votis, in illa sancta Hierusalem inter electa cælestis regiæ ornamenta constituas.

Post nomina.

Gloria tibi Domino Deo nostro, sæculorum Regi, hominum conditori, qui in cultum perpetim templi hujus ambitum cum sanctorum Martyrum patrocinio consecrasti, ubi cottidiana devotione præstaris e cælis, quod petebaris in terris. Introeat ergo Domine postulatio nostra coram te hodie, & in conspectu majestatis tuæ oratio contriti cordis ascendat ; ac singulorum votis in templo hoc, cujus natalis est hodie, pro benignitatis tuæ serenitate responde, & fidem credentis effectu concesso petitionis amplifica. Per.

Ad Pacem.

Deus qui nobis per singulos annos sancti hujus templi tui consecrationis reparas diem, & sacris semper mysteriis repræsentas incolomes ; exaudi preces populi tui & præsta, ut si quis hoc templum beneficia petiturus ingreditur, cuncta se impetrasse lætetur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, pro annua Dedicatione tabernaculi hujus, gratias honoremque referre, cujus virtus magna, pietas copiosa. Respice quæsumus de cælo, & vide, & visita domum istam : ut si quis in ea nomini tuo supplicaverit, libenter exaudias, & satisfacientibus clementer ignoscas. Hic tibi sacerdotes tui sacrificium

[a] Pecularis dedicationis ritus erat olim in ecclesia Romana, saltem diversus ab eo, quem Mediolani servari mos erat, ut ex Ambrosii epistola L I I intelligimus. *Cum ego* ait, *basilicam dedicare vellem, multi tamquam uno ore interpellare cœperunt dicentes : Sicut in Romano, sic basilicam dedices. Respondi : faciam si Martyrum reliquias invenero.* Ita ille ad Marcellinam.

laudis offerant : hic fidelis populus vota persolvat : hic peccatorum onera deponantur : hic fides lapsa reparetur: hic ipse inter bonum malumque discernens, cum causam interpellatus judicaveris quam non ignoras, hinc simplicitas absoluta redeat, hinc impietas emendata discedat. Inveniat apud te, Domine, locum veniæ quicumque ad domum istam satisfactionis confugerit, & conscio dolore victus, ad altaria tua, rivis suarum laverit lacrimarum : ubi si quando populus tuus tristis mæstusque convenerit, adquiesce rogari, & rogatus indulge. Custodi etiam sub gubernatione nominis tui. Per Christum Dominum nostrum.

Item Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, ut altare hoc sanctis usibus præparatum cælesti dedicatione sanctifices : ut sicut Melchisedech sacerdotis oblationem dignam, ita novo huic altario munera semper accepto ferre digneris : ut populus tuus ecclesiæ domum sanctam conveniens, super hæc pura libamina cælesti sanctificatione animarum quoque suarum salutem perpetuam consequatur, per Christum Dominum nostrum.

Lectio a Apocalypsis sancti Johannis.

FActum est prœlium in cælo, Michaël & Angeli ejus prœliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli ejus : & non valuerunt, neque locus inventus est eorum amplius in cælo. Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit universum orbem, projectus est in terram, & Angeli ejus cum illo missi sunt. Et audivi vocem magnam in cælo dicentem : Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus, quia projectus est accusator fratrum nostrum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte : & ipsi vicerunt illum propter sanguinem Agni. Qui habet aurem, audiat quid . . . . .

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis, adsumpsit Dominus Jesus Petrum, & Jacobum, & Johannem fratrem ejus, & duxit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos. Et resplenduit facies ejus sicut sol ; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses & Helias cum eo loquentes. Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum : Domine bonum est nos hic esse. Si vis, hic faciamus tria tabernacula, tibi unum, & Moysi unum, & Heliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens : Hic est filius meus dilectus, in quo mihi conplacuit, ipsum audite. Et audientes discipuli ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valde timore magno. Et accessit Jesus, & tetigit eos, dixitque eis : Surgite, & nolite timere. Levantes autem oculos, neminem viderunt, nisi solum Jesum. Et descendentibus illis de monte, præcepit Jesus dicens : Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat.

a Hæc lectio recte convenit festo sancti Michaëlis : sed quomodo Evangelium eidem aptari possit, non facile intelligitur.

Digitized by Google

Missa in honore sancti Michahel.

ÆTerne, omnipotens Deus. Qui universam in principio creaturam, Verbo cooperante, ex nihilo condidisti, quique angelicam substantiam splendore conspicuo potentialiter adornasti, te supplices quæsumus & oramus: ut in hac sollemnitate, quam sub tui nominis invocatione in honore archangeli Michahelis [celebramus,] nostras preces exaudire digneris. Per.

Secreta.

Preces populi tui Domine dignanter exaudi, quas in culto templi hujus ob honorem sancti archangeli tui Michahelis.... & ita tibi pro ejus sollemnitate oblatio nostra fiat accepta.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, in die festivitatis hodiernæ, quo in honore beati archangeli Michahelis dedicata nomini tuo loca sacris sunt instituta mysteriis, omnium societate sanctorum ipsa fides, quæ illos tibi fecit amicos esse, pro nobis apud te faciat advocatos. Illorum corona, nostra sit venia; imitatio nos esse faciat sine pœna, illorum oratio salutem nobis conferat sempiternam per Christum Dominum.

Epistola Pauli apostoli ad Ephesios.

FRatres, videte quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt *a* ....

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaum.

IN quamcumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit; & ibi manete donec exeatis. Intrantes autem in domum salutate eam; & si quidem fuerit domus digna; veniat pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra ad vos revertatur. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes foras de domo vel de civitate, excutite pulverem de pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorreorum in die judicii, quam illi. Qui habet aures audiendi, audiat.

Missa pro iter agentibus.

ADesto Domine supplicationibus nostris, & viam famoli tui ill. in salute & prosperitate dignare dirigere: ut inter omnes vitæ hujus varietates, tuo semper auxilio protegatur.

Collectio.

Exaudi Domine quæsumus preces nostras, & profectioni famuli tui ill. misericordiam semper & ubique prætende: ut in omnibus tua defensione justorum desideriorum potiatur effectibus, ut de incolomitate ipsius adque victuria tibi Domino semper gratias referamus. Per.

Post nomina.

Deus qui diligentibus te in nulla es regione longinquus, dirige viam famolorum tuorum ill. in voluntate tua: ut te protectore, te duce per justitiæ tuæ semitas sine offensione gradiantur.

Ad Pacem.

Suscipe Domine propicius orationem nostram pro famolo tuo ill. qui in longa terrarum spatia detinetur, pro quo majestati tuæ supplices fundimus preces, ut dirigas ei Angelum pietatis tuæ, qui eum ad domicilium

a Hic lacuna seu spatium quinque versuũ in exemplari vacuum est.

suum salvum & incolomen repræsentet.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus. Qui properante Jacob sub felicitatis gratia commoda itenera direxisti; cuique tu ipse cursum, curam, sollicitudinemque gerere dignatus es; necnon & Thobiæ famolo tuo angelum tuum ducem prævium præstitisti. Quapropter omnipotentiam tuam Domine humiliter postolamus, ut ita profectionem famolorum tuorum dirigere eos in itenere & custodire digneris: quatinus nullum pericolum [sentiant] per spatia terrarum, aut juga montium: vel coangusta vallium, vadaque fluminum, venena serpentium, vel impetum bestiarum, aut infestorum hominum: sed sub tui nominis defensione ad locum destinatum perveniant, & oportuni temporis iteracto repetito, ad propria habitacula revertendo suffragii tui mereantur adipisci custodiam per Christum Dominum nostrum. Cui merito.

a *Epistola Jacobi apostoli ad* XII. *Tribus.*

FRatres mei dilecti, sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. Ita enim viri justitiam Dei non operatur. Propter quod abicientes omnem inmundiciam & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas nostras. Si quis autem putat se religiosum esse, & non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio. Religio munda & inmacolata apud Deum & Patrem hæc est, visitare popillos & viduas in tribulatione.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

QUis ex vobis homo qui habet centum oves, & si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, ponit in humeros suos gaudens: & veniens domum, convocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pænitentiam habente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pænitentia.

MISSA QUOMODO SACERDOS *pro se orare debet.*

SUppliciter te Deus Pater omnipotens, qui es creator omnium rerum, deprecor, ut dum me famolum tuum coram omnipotentia majestatis tuæ graviter deliquisse confiteor, munus misericordiæ tuæ ut mihi porregas: quatinus dum hanc oblationem tuæ pietati offero, quod nequiter admisi, clementissime digneris absolvere.

Collectio.

Deus misericordiæ, Deus pietatis, Deus indulgentiæ, indulge quæso & miserere mei: sacrificium quoque, quod pietatis tuæ gratia humiliter offero, benigne dignare suscipere, & peccata quæ labentibus viciis contraxi, pius & propicius ac miseratus inmus.

a Incertum est, an hæ lectiones duæ ad superiorem, an ad subsequentem Missam pertineant. Sed quia Missam solent præcedere lectiones, potius ad sequentem revocamus. Quamquam in Missis Dominicalibus lectiones secundo loco post Missam positæ sunt infra.

dulgeas, & locum pœnitentiæ ac flumina lacrimarum, concessam veniam, à te merear accipere.

Post nomina.

Deus qui vivorum es salvator omnium, qui non vis mortem peccatoris nec lætaris in perditione morientium; te suppliciter deprecor, ut concedas mihi veniam delictorum, ut admissa defleam, & in postmodum non admittam: & cum mihi extrema dies finisque vitæ advenerit, emundatis delictis omnibus, me Angelus sanctitatis suscipiat. Per.

Ad Pacem.

Deus caritatis & pacis, qui pro salute generis humani crucis patibolum pertulisti, & sanguinem tuum pro redemtione nostra fudisti, preces nostras placatus & benignus suscipe; & hoc sacrificium, quod tuæ gratiæ offero, sereno vultu digneris respicere, & misericordiam tuam mihi concedas: ut quando de corpore me exire jusseris, pars iniqua in me non habeat potestatem, sed Angelus tuus inter sanctos & electos conlocet: ubi lux permanet, & vita regnat in sæcula sæculorum.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui pro amore hominum factus in similitudinem peccati, formam servi Dominus adsumpsit & speciem: vulneratus medicus ambolavit, hic nobis dominus & minister salutis, advocatus, judex, sacerdos, & sacrificium. Per hunc te, sancte Pater, suppliciter exoro, ut dum reatum conscientiæ meæ recognosco, & in præceptis tuis prævaricator perstiti, & per delictorum facinus conrui in ruina; tu me Domine erige elisum, quem lapsus peccati prostravit: inlumina cæcum, quem terræ peccatorum caligines obscuraverunt: solve conpeditum, quem vincola peccatorum constringunt. Præsta per sanctum & gloriosum & adorandum dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum, quem laudant Angeli atque Archangeli, Cherubin quoque ac Serafin.

Epistola a *Jacobi apostoli ad* XII. *Tribus.*

FRatres, si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis est & justus Dominus, qui nobis peccata dimittat, & emundet nos ab omni iniquitate. Sed si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Jesum-Christum: & ipse est propiciatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus. Si quis dicit se nosse Deum, & mandata ejus non custodit; mendax est; in hoc veritas non est. Qui autem servat verbum ejus, vere in eo caritas Dei perfecta est in Christo Jesu.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis cum transiret Dominus Jesus vidit b hominem sedentem in teloneo, Matthæum nomine, & ait illi? Sequere me. Et surgens secutus est eum. Factum est cum accumberet Dominus Jesus in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Jesu & discipuli ejus. Erant enim multi qui & sequebantur eum. Et Scri-

a Immo Johannis apostoli prima.

b Super hanc vocem legitur *Levin Alfei.*

bæ & Pharisæi videntes quia manducaret cum peccatoribus & publicanis, dicebant discipuli ejus : Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? Hoc audito Jesus ait illis : Non necesse habent sani medicum, sed qui male habent. Non enim veni vocare justos, sed peccatores.

MISSA OMNIMODA.

OMnipotens æterne Deus, tuæ gloriæ pietatem supplici devotione deposco, ut omnium malorum meorum vincula solvas, cunctisque meis criminibus atque peccatis clementer ignoscas : ut quia me indignum & peccatorem ad ministerium tuum vocare dignatus es, sic me idoneum tibi ministrum efficias, ut sacrificium de manibus meis placite ac benigne suscipias; electorum sacerdotum me participem facias, & de præceptis tuis in nullo aberrare permittas.

Collectio.

Adtende Domine propicius meæ servitutis obsequium, & miserere fidelibus famulis tuis ill. ut cunctis eorum sceleribus amputatis, ita sint tuæ miserationis defensione protecti, ut in observatione mandatorum tuorum mereantur esse perfecti : quatinus & in hac vita universa facinora caveant, & ante conspectum gloriæ tuæ quandoque sine confusione perveniant.

Post nomina.

Accipe, Deus piissime, tuorum supplicum vota, & nomina quæ tuo coram altario conspicis recenseri, in æterno vitæ libro conscribe. Concede etiam mihi in digno & omnibus, pro quibus te supplex postulo : perpetuam requiem tribue famulorum tuorum ill. vel omnium fidelium defunctorum, ut in Abrahæ gremio conlocati, illic pœnas evadant inferorum, & resurrectionis tempore cœtibus eos sociari jubeas Angelorum.

Ad Pacem.

Deus, qui caritatis es auctor, & puræ pacis ac dilectionis amator, suscipe offerentium oblationem, & omnium infirmorum Christianorum sana languores ill. quo te medicante salutem recipiant, & tuis semper sani jussionibus appareant. Id denique obnoxius quæso, ut omnes metu territos, inopia afflictos, tribulatione vexatos, morbis obrutos, suppliciis deditos, debitis obligatos, in captivitate & peregrinatione constitutos, cunctos indulgentia tuæ pietatis absolvat, morum emendatione relevet, & miseratio quotidiana confoveat.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Verum pontificem & solum sine peccati macula sacerdotem; per quem te æterne Pater & Domine omnimoda intentione deposco, ut oblationem hanc, quam pro famulis tuis offerimus ill. benigne suscipias, ægrotantium medellam sanitatis inpertias, locum lucis & refrigerii animabus defunctorum in pace vocatis tribuas, nostram omnium humilitatem intendas, crimina relaxes & peccata dimittas; simulque oratione exaudias, & ubique nos protegendo custodias : ut eruti adversitatibus mundi, hîc & in æternum sanctificati, te incessabiliter cum Angelis & Archangelis conlaudemus ita dicentes, Sanctus.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, obsecro vos per Dominum nostrum Jesum Christum & per caritatem Spiritus-sancti, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Dominum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa, & obsequii mei oblatio

tum ejus perficias. Præsta omnipotens Deus supplicantibus nobis indulgentiam postulanti, veniam poscenti. Protege ei nomen Dei Jacob, mitte ei auxilium salutis de sancto, & de Sion tu erige eum. Memor esto misericors Deus sacrificium ejus, & holocaustum ejus ante conspectum omnium sanctorum tuorum pingue fiat. Per Christum Dominum nostrum.

Lectio libri Sapientiæ Salomonis.

FIli, si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis & stulta promissio: sed quodcumque voveris, redde. Multoque melius est non vovere, quam post votum, promissa non reddere. Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam, neque dicas coram angelo: Non est providentia. ne forte iratus Deus super sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. Ubi multa sunt somnia, plurima vanitas, & sermones innumeri; tu vero Deum time.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

DIebus illis dixit Jesus: Quis vestrum habet amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum. Et ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere & dare tibi. Dico vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quod amicus ejus sit; propter inportunitatem tamen ejus surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego vobis dico, Petite & dabitur vobis, quærite & invenietis, pulsate & aperietur vobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit invenit, & pulsanti aperietur.

MISSA VOTIVA.

SUscipe Domine, supplicantis servi tui ill. votivum tibi munus oblatum, & multiplici fenore gratiarum, ut quæ te fidelissimis votis petit, tu ei, piissime, miseranter indulge.

Secreta.

Redemtor [& naturæ] humanæ conditor Deus, da ut servus tuus ill. vota adipiscatur, & impetrare mereatur quod exoptat.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui nobis votum quo placeris inspiras, & votiva nos inspiratione remuneras, te obsecramus supplici prece, ut hanc servi tui ill. oblationem dignanter accipias, & in ejus humilitatem intendas, peccata deleas, orationem accipias: ut liberatus ab omni adversitate, & hic & in æternum justificatus, cum Angelis sine fine conlaudet dicens, Sanctus.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Deus autem patientiæ & solatii det vobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum, ut unianimes uno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Jesu-Christi. Propter quod suscipite invicem, sicut & Christus suscepit vos in honore Dei.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

IN illo tempore Dominus noster Jesus-Christus cum adpropinquasset Hiericho, cæcus quidam sedebat secus viam mendicans. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret. Clamavit dicens: Jesu fili David, miserere mei. Et qui præibant increpabant ei ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat: Fili David miserere mei. Stans autem Jesus jussit eum adduci ad se. Et cum adpropinquasset, interrogabat eum dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine ut videam. Et Jesus ait illi: Respice, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

ITEM MISSA VOTIVA.

DEum cui acceptiora sunt vota fidelium quam munera, fratres carissimi, supplices deprecemur, ut hanc oblationem famuli sui ill. dignanter accipiat. Tribuat ei magna pro parvis, pro temporalibus præmia sempiterna. Det ei auxilium sive præsidium gratiæ suæ, ut quod humiliter implorat, Domino largiente suscipiat.

Secreta.

Omnipotens & misericors Deus, cui redditur votum in Hierusalem, exaudi preces famuli tui, memor esto sacrificii sui, fiant holocausta sua [pinguia :] tribue ei devotionis gratiam, comple in bonis desiderium suum, & corona eum in misericordia. Tibi Domine quando fideli devotione famuletur, ignosce facinora; & ne lugenda committat, paterna pietate castiga.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus te laudare, te benedicere, teque glorificare, tuæ majestati ac voluntati semper obtemperare, in quo est salus omnium populorum. Cui Abel munera obtulit, cui Abraham holocaustum offerre decrevit: cui Jacob votum vovit, & reddidit; miserere Domine servo tuo ill. qui in honore sanctorum ill. votorum munera offert per suffragia orationum Sanctorum tuorum: te protectorem suum semper agnoscat, & sui auxilii opem indesinenter inveniat: illum glorietur recipere præmium, qui devoto pectore ad alta contemplatione suspendere . . . Tu es enim Deus, qui nullum tibi perire vis, sed omnibus reddis magna pro parvis, pro morte vitam, pro pœna gloriam, pro votorum officio præmia tribuis sempiterna, per Christum Dominum nostrum.

ITEM MISSA VOTIVA.

DEus qui vulnere passionis & crucis nostrorum vincula solvis [peccatorum,] votivam hanc servo tuo ill. suscipe precem in omnibus, pro quibus te popofcerit fideli devotione, exaudire digneris.

Dicitur Secreta.

[*Contestatio.*]

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, qui ob hoc peccatorum non renuis postulata; pro quo te Domine supplices postulamus, ut huic servo tuo ill. delectabiles petitiones impleas, & perseverantiam in bonis operibus tribuas per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam laudant Angeli.

Digitized by Google

Epistola Pauli apostoli ad a Colossenses.

FRatres, qui sub potestate Domini sumus, mandatum Dei custodire debemus. Qui custodiunt præcepta Domini, habent vitam æternam: & qui negant mandata ejus, adquirunt ruinam, & in hoc secundam mortem. Præceptum Domini hoc est: Non perjuraberis. Non furtum facies. Non adulterabis. Non falsum testimonium dices. Non accipies munera contra veritatem, nec per potestatem. Qui habet potestaté. & abnegat veritatem. abnegabitur illi regnum Dei, & conculcabitur in infernum. Ibi non egreditur bis. Quomodo sumus fragiles & prævaricatores agentes peccatum. Non per singulos dies pænitemus, sed per singulos dies peccatum super peccatum facimus. Ut sciatis hoc, fratres carissimi, quia opera nostra scriptum est in hoc libro, in commemoratione erit nobis in die judicii. Ibi nec testes, ibi nec pares, ibi nec per munera judicabitur: quia non est melior quam fides, veritas, castitas, jejunium, & eleëmosyna, quæ extinguit omnia peccata. Et quod tibi non vis, alio non facias. Stipola regnum Dei, & accepit coronam, quod est in Christo Jesu Domino.

Evangelium superius dicitur.

MISSA PRO VIVIS ET DEFUNCTIS.

MAjestatem tuam, clementissime Pater, exoramus pro fratribus & sororibus nostris, seu omnibus benefactoribus nostris, vel qui se in nostris orationibus conmendaverunt, tam pro vivis, quam & solutis debito mortis, quorum eleëmosynas erogandas suscepimus, vel quorum animas ad memorandum conscripsimus, vel quorum nomina super sanctum altarium scripta adest evidenter: concede propicius, ut hæc sacra oblatio mortuis prosit ad veniam, & vivis proficiat ad salutem; & fidelibus tuis, pro quibus oblationem offerimus, indulgentia tuæ pietatis succurrat.

Dicitur Secreta alia.

Preces nostras, clementissime Deus, benignus exaudi: suscipe propicius oblationem adque libamina pro fratribus ac sororibus nostris quam tibi offerimus, seu cunctis benefactoribus nostris, tam pro vivis, quam mortuis, vel fidelibus tuis, pro quibus oblationem offerimus: ut cunctis proficiat ad salutem.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, ad vota humilium manum dexteræ tuæ majestatis extende, ut animabus famulorum famularumque tuarum, tam pro vivis, quam & solutis debito mortis, quorum animas ad memorandum conscripsimus, fidelium catholicorum orthodoxorum, qui tibi placuerunt, quorum conmemorationem agimus, vel quorum nomina super sanctum altarium scripta adest evidenter, remissionem peccatorum, indulgentiam quam semper optaverunt, piis supplicationibus consequantur, per Christum Dominum nostrum. Cui.

b *Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.*

DIebus illis dixit Dominus Jesus turbis similitudinem homi-

a Sequens lectio non legitur in epistola ad Colossenses, neque in libris sacris: sed est farrago ex Scripturæ verbis contexta.

b Hoc Evangelium videtur potius referendum ad Missam sequentem, quam ad superiorem de mortuis.

nis cujuſdam divitis. Uberes fructus ager attulit, & cogitabat intra ſe dicens : Quid faciam, quod non habeo quo fructus meos congregem ? Et dixit : Hoc faciam. Deſtruam horrea mea, & majora faciam ; & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi, & bona mea ; & dicam animæ meæ : Anima, habes multa poſita in annos plurimos. Requieſce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus : Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem paraſti, cujus erunt? Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum dives. Dixitque ad diſcipulos ſuos : Ideo dico vobis, nolite ſolliciti eſſe animæ quid manducetis, neque corpori quid veſtiamini. Anima plus eſt quam eſca, & corpus quam veſtimentum. Conſiderate corvos, quia non ſeminant neque metunt, quibus non eſt cellarium neque horreum ; & Deus paſcit illos. Quanto magis vos pluris eſtis illis ?

MISSA IN a DOMO CUJUSLIBET.

PRotector in te ſperantium Deus, & ſubditarum tibi mentium cuſtos, habitantibus in hac domo famolis tuis ill. propicius adeſſe dignare. Veniat ſuper eos ſperantes à te benedictio, ne ſubvertas : ut pietatis tuæ repleti muneribus, in tua gratia & in tuo nomine læti ſemper exultent.

Secreta.

Suſcipe Domine quæſumus preces & hoſtias famulorum tuorum ill. & muro cuſtodiæ tuæ hanc domum circumda : ut omni adverſitate depulſa : ſit hoc ſemper domicilium incolomitatis & pacis. Per.

Conteſtatio.

Vere dignum & juſtum eſt omnipotens Deus, benignus indultor in ſecretis officiis noſtris, & in hanc domum manentibus præſentiæ tuæ concede cuſtodiam, familiæ tuæ defenſor, ac totius habitaculi hujus habitator appareas.

LECTIONES DOMINICALES.

Lectio Hiezechiel Prophetæ.

FActum eſt verbum Domini ad me dicens. Quid eſt quod inter vos parabolam vertitis in proverbium iſtud in terra Iſraël dicentes : Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obſtupeſcunt ? Vivo ego, dicit Dominus Deus, ecce omnes animæ meæ ſunt. Ut anima patris, ita & anima filii mea eſt. Anima quæ peccaverit ipſa morietur. Et vir, ſi fuerit juſtus, & fecerit judicium & juſtitiam, de rapina non comederit, & oculos ſuos non elevaverit ad idola domus Iſraël, & uxorem proximi ſui non violaverit, & ad mulierem menſtruatam non accedat, & hominem non contriſtaverit, pignus debitori reddiderit per vim nihil rapuerit ; panem ſuum eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento ; ad uſuram non commodaverit & amplius non acceperit ; ab iniquitate averterit

a Moris aliquando fuiſſe, ut in domibus privatis, ſive pro infirmis, ſeu pro alijs cauſis ſacra celebrarētur, teſtis eſt præter alios Paulinus in libro de vita ſancti Ambroſii, qui Romæ trans Tiberim apud quamdam clariſſimam matronam invitatus, ſacrificiū in domo obtulit.

manum suam, judicium verum fecerit inter virum & proximum; in præceptis meis ambulaverit, & judicia mea custodierit ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus.

Epistola Pauli apostoli ad Galatas.

FRatres, fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, *a* continentia. Adversus hujusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis, accedens unus de Scribis ad Dominum Jesum, & dicit illi: Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam? Qui dixit ei: quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata. Dicit illi: Quæ? Jesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices; honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adulescens: Omnia hæc custodivi, quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, & vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni, sequere me. Cum audisset autem adulescens verbum, abiit tristis. Erat enim habens multas possessiones. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum. Auditis autem his discipuli mirabantur valde, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse? Aspiciens autem Jesus dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus dixit ei: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis? Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël. Et omnis qui reliquit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi.

MISSA DOMINICALIS.

Collectio post b *Prophetiam.*

DOmine Jesu-Christe, spes & salus humani generis, qui ad nos veniens ex alto visitare dignatus es, & de antiqua morte peccati per

a Hic novem tantum fructus Spiritus-sancti, ut in Græco; in Lectionario Luxoviensi decem, ubi *patientia*, *longanimitas*.

b Hinc colligitur, Missam, si non semper, saltem aliquando, inchoatam fuisse a lectione Prophetiæ, quemadmodum in Parasceve incipit Missas Præsanctificatorū. Confer tres alias Missas Dominicales inferius, ubi similiter Præfatio post Prophetiam.

Contestatio.

Vere dignum & justum est Domine Rex cælestium, Rex regum, Deus deorum, & Dominus dominorum, tibi gratias agere, laudum hostias immolare. Exaudi orationem & deprecationem famulorum famularumque tuarum; auribus percipe lacrimas eorum Abba Pater. Imple nominis tui officium super famulos & famulas tuas: tu eos rege, tu protege, tu conserva, tu sanctifica, tu guberna, tu consolare. Sicut non es dedignatus congregare & vocare eos; ita tuo inflammentur amore, ut a te non despiciantur Domine clementissime, & piissime Pater. Oro te Domine non pereat in nobis factura redemtionis & vocatio tua: sicut vocasti errantes, ita custodi in hoc ovili habitantes. Precamur te Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, exaudi famulos tuos, quia benigna est misericordia tua. Concede eis, ut tuo sancto Spiritu inflammentur, tua virtute firmentur, tuo splendore inluminentur, tua gratia repleantur, cum tuo adjutorio proficiant. Dona eis Domine fidem rectam, caritatem perfectam, humilitatem veram. Concede Domine, ut sit in nobis simplex affectus, patientia fortis, obedientia perseverans, pax perpetua, mens pura, rectum & mundum cor, voluntas bona, conscientia sancta, compunctio spiritalis, virtus animæ, vita inmaculata, inreprehensibilis: consummatoque viriliter cursu, in tuum feliciter mereamur intrare regnum. Cui merito.

a *Lectio Apocalypsin sancti Johannis.*

EGo Johannes vidi sedentem super thronum, & in dextera sedentis super thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem: Et vidi Angelum fortem, prædicantem voce magna, & dicentem: Quis est dignus aperire librum, & solvere signacula ejus? Et nemo poterat. Et ego flebam multum, quia nemo dignus inventus est aperire librum, & videre eum. Et unus de senioribus dicit mihi: Ne fleveris. Ecce vicit Leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & septem signacula ejus. Et vidi, & ecce in medio throni & quattuor animalium & in medio seniorum Agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt spiritus Dei missi in omnem terram. Et venit, & accepit librum: & quattuor animalia, & viginti quattuor seniores ceciderunt coram Agno; & cantant novum canticum, dicentes: Dignus es aperire librum, & signacula ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo. Et omnes audivi dicentes: Sedenti in throno & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum amen. Qui habet aurem audiat, quid Spiritus dicat ecclesiis.

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios.

FRatres, cum ergo Christus prædicatur quod a mortuis resurrexit, quomodo dicunt quidam in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem non resurrexit, sine causa est ergo & prædicatio nostra, & fides vestra vacua. Invenimur autem falsi testes Dei; quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit. Si enim mortui non resurgunt, neque

a Hæc est illa Prophetia, de qua superius mentio.

Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, sine causa & fides vestra est, & adhuc estis in peccatis vestris. Ergo & qui dormierunt, in Christo perierunt. Si in hac vita sola in Christo sperantes sumus tantum, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quoniam in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthaeum.

DIebus illis, convocatis ad se Dominus Jesus turbis, dixit eis: Audite & intelligite. Non quod intrat in os, coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem. Tunc accesserunt discipuli ejus, & dixerunt ei: Scis quia Pharisaei, audito hoc verbo, scandalizati sunt. At ille respondens ait: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur. Sinite illos, caeci sunt, duces caecorum. Caecus autem si caeco ducatum praestet, ambo in foveam cadunt. Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis? non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum mittitur? quae autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae; haec sunt quae coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem. EGRESSUS INDE DOMINUS JESUS secessit in partes Tyri & Sidonis: & ecce mulier Chananea, a finibus illis egressa, clamavit, dicens ei: Miserere mei Domine, fili David; filia mea male a daemonio vexatur. Qui non respondit ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicentes: Dimitte eam, quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait: Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israël. At illa venit, & adorabat eum dicens: Domine adjuva me. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit: Etiam Domine, nam & catelli edunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

MISSA DOMINICALIS.

OREmus, fratres carissimi, unianimes atque concordes, ut Ecclesiam suam Dominus in pace constituat, Clerum suum caelesti benedictione circumdet, plebem suam donis repleat spiritalium gratiarum: ut quietam vitam agentes, aeterno Domino inlibate serviamus.

Collectio.

Sempiternum Dominum, infinitum, ingenitum, inmortalem, devotae mentis, desideriorum cordis habitatorem deprecemur, ut Ecclesiam sanctam catholicam perpetua defensione tueatur.

Post nomina.

Domine Deus dilectionis & pacis, in cujus dextera salus nostra est, praesta ut ad te non ore tantum, sed & corde vigilemus. Timorem tui nominis nostris emitte visceribus, & amorem infunde pectoribus. Per.

Ad Pacem.

Praesta nobis Domine in domo tua sancta unanimitate viventibus pacem habere quam tradimus; pacem servare quam sumimus.

Contestatio

Digitized by Google

Conteſtatio.

Vere dignum & juſtum eſt omnipotens Deus, per Chriſtum Dominum noſtrum. Cujus vocem Adam audivit, & timuit ipſius aſpectum; Abel quæſivit, & meruit. Cujus nomen Enoch credidit, & vocavit; ipſius gratiam Noe juſtificatus invenit. Cujus benedictionem Abraham vocatus accepit: ipſius caritatem Iſaac probatus agnovit. Cujus ſanctificationem Jacob electus emeruit: ipſius ignem Moyſes miratus inſpexit. Cujus ducatum Jeſus ſibi conſcius adoravit: ipſius ſuavitate Debbora cantavit in voce. Cujus potentiam Gedeon probavit in vellere: ipſius fortitudinem Samſon oſtendit in crine. Cujus majeſtatem Samuhel vidit in ſancto: ipſius magnitudinem David exultavit in tympano. Cujus honorem Salomon glorificavit in templo: ipſius aſcenſionem Helias præfiguravit in curro. Cujus dono vidua benedixit in oleo: ipſius vivificationem Heliſeus vidit in ſepulcro. Cujus patientiam Hieremias docuit in lacum: ipſius miſericordiam Zerobabel prædicavit in reditum. Cujus opus Patriarcharum forma diſtinxit: ipſius propiciationem Sacerdotum præparatio declaravit. Cujus longanimitatem Judicum æquitas protulit: ipſius ſapientiam Regum vita deſervit. Cujus ſpiritum Prophetarum veritas adprobavit: ipſius adventum Zaccharias caſtigatus oſtendit. Cujus introitum Johannes præcurſor admonuit: ipſius nativitatem Virgo protulit, ſtella præceſſit. Angelorum vox ſacra cecinit, paſtorum pervigil ſollicitudo pervidit, Magorum tripertita oblatio muneris honoravit. Cujus paſſionem mundus non ſuſtinuit, ſol refugit. Cujus reſurrectionem adſiſtentes ſuſtentaverunt Angeli, cum reſurgentem glorificaverunt ſancti. Cujus regnum univerſum cæleſtium & terreſtrium infernorumque concentum, animalium, ſeniorum, ſignatorum, inceſſabile voce proclamabant dicentes, Sanctus.

Lectio Malachiæ Prophetæ, Dominicalis legenda.

Hæc dicit Dominus: inferte omnem decimam in horreum meum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus. Si non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem uſque ad abundantiam: & increpabo pro vobis devorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ, nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum. Et beatos vos dicent omnes gentes. Eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum. Invaluerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus, & dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis: Vanus eſt qui ſervit Deo. Convertimini, & videbitis, quid ſit inter juſtum & impium, & inter ſervientem Deum & non ſervientem ei. Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus, & erunt omnes ſuperbi & omnes facientes impietatem ſtipula, & inflammabit eos dies veniens. Et orietur vobis timentibus nomen meum ſol juſtitiæ, & ſanitas in pinnis ejus. Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & terribilis. Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne forte veniam & percutiam terram anathemate, ait Dominus Deus.

Epiſtola Pauli apoſtoli ad Romanos.

Fratres, non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore, ut obediatis concupiſcentiis ejus. Sed

neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato : sed exhibete vos Deo tamquam ex mortuis viventes, & membra vestra arma justitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? peccabimus quoniam npn sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Nescitis cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati in mortem, sive obeditionis ad justitiam? Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis. Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ, per Jesum Christum Dominum.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Simile factum est regnum cælorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit. Cum autem crevisset herba & fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autẽ servi patrisfamilias dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? unde ergo habet zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit. Servi autem dixerunt ei: Vis imus, & colligimus ea? Et ait illis: Non, ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem; & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum : triticum autem congregate in horreum meum. [a] Locutus est dominus Jesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem : Aperiam in parabolis os meum, eructuabo absconsa a constitutione mundi. Tunc dimissis turbis venit in domum; & accesserunt ad eum discipoli ejus, dicentes: Dissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait. Qui seminat bonum semen, est Filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum vero semen hii sunt filii regni. Zizania autem filii sunt nequam. Qui seminavit ea, est diabolus. Messis vero consummatio sæculi est : messores autem Angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igne comburuntur : sic erit in consummatione sæculi. Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus & stridor dentium. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

MISSA DOMINICALIS.

Collectio post Prophetiam.

BEnedicte sancte Deus Israël, visita plebem tuam, benedic populum tuum, & libera eum a peccatis eorum, & præsta Domine virtutum, ut de manibus inimicorum nostrorum liberemur, & tibi soli servire mereamur cum justitia & sanctitate omnibus [diebus] nostris: & dirige pedes nostros in via pacis, ut voluntatem tuam in omnibus implere possimus. Per.

[a] Hæc lectio est sine titulo in exemplari, ubi primus hujus lectionis versus minio descriptus est, ut tempe esset indicio, hæc non consequenter legi apud Matthæum in cap. XIII.

Digitized by Google

Præfatio.

Oremus Dominum dilectissimi nobis, quia amara nobis adveniunt tempora & periculosi adproximant anni. Mutantur *a* regna, vocantur Gentes: excidit caritas, exsurgit iniquitas: increvit cupiditas, prævaluit impietas; & in * miserorum creaturæ fugit. Dum ergo tempus est, convertamur ad Dominum, flectamus genua, curvemus cervices, rogemus Deum Pattem omnipotentem, qui clamantes ad se clementer exaudit, & sperantes in se non derelinquit.

Collectio.

Quam magna est misericordia tua, Domine, subvenire captivis, miseris parcere, indulgere peccantibus, peregrinos consolari, oppressos sublevare, rogantes audire; non habentibus dare, veniam peccantibus dare, gentes barbaras ad invocationem nominis tui convertere. Ad illam misericordiam converte nos, quam rogantibus nobis pius & misericors Deus exaudire digneris per interventum sanctæ Mariæ.

Post nomina.

Cælestium vitæ æternæ adoremus Dominum, fratres carissimi, suppliciter deprecemur, ut populum suum semper ubique custodiat, protegat atque defendat, Principes mitiget, potestates gubernet, judices regat, nocentes reprimat, hostes repellat, laborantibus opem ttibuat, oppressos liberet, vinctos dimittat, captivos revocet, lapsos restituat, contritos foveat, languidos curet, cunctis misericordia subveniat, pius & misericors Deus preces nostras propiciatus exaudiat.

Ad Pacem.

Deus Pater omnipotens, bonus ac mitis es, qui Dominum nostrum Jesum-Christum *b* hoc sedem lætitiæ cum ergo quis ascensurus es in cælum pacem suam dare nobis, pacem suam relinquere servis suis. Respice Domine, sanctæ Ecclesiæ tuæ catholicæ signum pacis inpone. Fiat in virtute quod de ea dicitur, & quo titulus inpleatur. Pacem teneant Sacerdotes, pacem habeant divites, pacem habeant pauperes, pace gaudeant locupletes; pace mitescant barbaræ nationes: pacem videant liberi, pacem sentiant servi: pacem cogitent Reges, pacem faciant Principes, pacem tuam omnipotens da nobis, per intercessionem beatissimi Johannis Baptistæ mereamur accipere.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, qui cum patribus nostris veniam supplicantibus ...... te Domine quia tempus est necesse pænitendi, ut non egrediamur alieni. O magnam vallem Josaphat, ubi omnes ad judicium venient, ubi erit discussio inter justos & injustos: ut cognoscantur mendaces & veraces in illo die judicii, ubi nulla est accusatio nec excusatio, ubi nec fides datur, nec fides repellitur; ubi justi solvuntur, & peccatores ferro fixi tenentur. O magnum Regem, qui de profundo bonos adducit, & malos repellit. Justi eligendi sunt, peccatores torquendi, justi ad vitam, peccatores ad gehennam. Nec pater filium, nec filius patrem lugebit: se unusquisque lugebit, nec ullus ullum requiret, quia omnis cupiditas requiescet! O magnum diem judicii,

a Hæc fortasse dicta sunt, cum vel Franci in Galliam, vel Langobardi in Italiam irruperunt.

b Locus corruptus. Forte legendum, *ob fidem lætitiæ nobis reliquisti, cum is ascensurus in cælum voluit pacem* &c.

ubi neo tortores deficiunt, nec mortui moriuntur! Timeamus dum vacat, ne timeamus ubi non vacat. Timeamus gehennam, quæ est in æternum malum: cum Deo vivamus, quod est in æternum bonum per Christum Dominum nostrum, cui merito.

Item contestatio Dominicalis.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, te glorificare, & tibi cum timore & tremore immensas laudes canere, Deus noster, qui per filium tuum Dominum nostrum genus humanum judicare disposuisti. O quam magna & alta sapientia factum est hoc, ut ille Dominus noster Jesus-Christus venerabilis statu, & pretiosus forma judicaret, quam crudelissima plebs Judæorum præsumsit sauciare. Ille venturus est judicare qui pœnam sustinuit, ille venturus est judicare qui crucem portavit, ille venturus est judicare, cujus latus Judaica perfidia vulneravit. Ille venturus manus tendit ad judicandum, ubi clavi confixi sunt, & ipsa signa permanent in æternum, sicut scriptum est: Videbunt quem transfixerunt, & plangent se cunctæ Tribus terræ. Ibi erit tribulatio, & impiis condemnatio: ibi erit justis exultatio, & impiis condemnatio: ibi erit justis jocunditas, & impiis verecundia: ibi erit justis gratia defusa, & plebs Judæorum erit confusa. O quam gravis & laboriosa est dies illa! o quam terribilis & horribilis est dies illa, dies iræ, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris: ubi cælum cum terra contremiscit, & omnes justi terribiliter conturbantur: ubi omnis causa ventilatur, & unicuique secundum opera sua dispensatur, per Christum Dominum nostrum, cui merito &c.

Epistola Pauli apostoli ad Colossenses. Dominicalis legenda.

Fratres, mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, inmunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulacrorum servitus: propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis. In quibus & vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis. Nunc autem deponite vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri in invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitione secundum imaginem ejus qui creavit eum, ubi non est gentilis & Judæus, circumcisio & præputium, barbarus & Schyta, servus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

Diebus illis dixit Dominus Jesus discipulis suis. Cum venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo; tunc sedebit super sedem majestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut Pastor segregat oves ab hœdis. Tunc dicet Rex his qui a dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare; sitivi, & dedistis mihi bibere; hospes eram, & collegistis me; nudus, & operuistis me; infirmus, & visitastis me; in carcere eram, & venistis ad me. Tunc respondebunt ei justi dicentes: Domine quando te vidimus esurien-

Digitized by Google

tem, & pavimus; sitientem & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te; aut nudum & cooperuimus? aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te? Et respondens Rex dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui a sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis ejus. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare; sitivi, & non dedistis mihi potum; hospes eram, & non collegistis me; nudus, & non operuistis me; infirmus & in carcere, & non visitastis me. Tunc respondebunt & ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, vel in carcere, & non ministravimus tibi? Tunc respondebit illis dicens: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis. Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam.

ITEM MISSA DOMINICALIS.

Collectio post Prophetiam.

Dirige, omnipotens Deus Dominator, gressus nostros in via pacis, & sensus nostros corrobora in mandatis tuis: visitet nos Oriens ex alto, & inluminet eos qui in tenebris & umbra mortis sedent: ut te adorent propter misericordiam tuam, te sequantur propter veritatem tuam, teque desiderent propter dulcedinem tuam, qui es benedictus Dominus Deus Israël in unitate Spiritus-sancti in sæcula sæculorum.

a *Missa Dominicalis.*

Pronis mentibus & totius corporis devotione porrecti omnipotentem Dominum deprecemur, ut omnes incolas suos unumque corpus Ecclesiæ trina & unita plebem suam custodiat. Sacerdotibus pacem & concordiam, & universo clero perpetis ministerii gratiam largiatur, defensionem pupillis, solatium viduis, continentiam monachis, mercedem operantibus; esurientibus victum, vestitum nudis, ægrotantibus sanitatem, vinctis absolutionem, peregrinantibus patriam, navigantibus portum dignatus impertiat: humilitatem superbis, maleloquentibus emendationem, pænitentibus delictorum finem, peccatoribus veniam, in hæretico errore viam veritatis ostendat.

Collectio.

Deum ineffabilis potentiæ, bonitatis immensæ, fratres carissimi, deprecemur, ut sacerdotes, clerum ac populum suum visitet, & tueatur: illuminet totam plebem suam, & illa quâ redemit pietate, sua miseratione conservet.

Post nomina.

Respice Deus omnipotens ad precem familiæ tuæ, quæ misericordiam tuam sinceritatis officio & studio caritatis obtinere desiderant, atque muneris tui donum te adjuvante percipiant.

Ad Pacem.

Pacem tuam nostris temporibus, bone Jesu, inlabere, in qua est plenitudo dilectionis tuæ, & præsta, ut pacem, quam nunc ore proferimus, semper spiritali sensu conservare mereamur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omni-

a Legendum *Præfatio dominicalis*. Ita enim vocabatur illa adhortatio post prophetiam, ut supra in prima Missa Dominicali.

potens Deus, qui peccato primi Parentis hominem à salutis finibus exulantem, pietatis indulgentia ad veniam vitamque revocasti, mittendo nobis Unigenitum tuum salvatorem nostrum, per quem languores nostros curares, peccata dimitteres, potentiam hostis antiqui contereres, infernorum nexus resolveres, paradisi portas aperires, fidem innovares, vitam mortuis redderes, Dei filios faceres, & ad cælestia regna perduceres Dominus noster Jesus-Christus. Cui merito.

Alia Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus per Christum Dominum nostrum. Qui videns humani generis fabricam, hostis antiqui extinguentis fallaciam, in terra descendit Dominus noster Jesus-Christus, utero conceptus est virginali, Deus & homo processit. Homo videtur in corpore, Deus autem manifestatus est in virtute. Homo fuit, quando cum Judæis ambulavit: Deus autem manifestatus est, quando paralyticum XXXVIII annorum solo verbo curavit. Homo fuit ad frequentiam nuptiarum: Deus autem manifestatus est, quando aquas convertit in vinum. Homo fuit, quando ad piscinam Siloë cum discipulis venit: Deus autem manifestatus est quando cæcum à nativitate inluminavit. Homo fuit quando mulier peccatrix lacrymis pedes lavit: Deus autem manifestatus est, quando eam à profluvio sanguinis liberavit. Homo fuit, quando in nave dormivit: Deus autem manifestatus est, quando ventibus in mare ut quiescerent imperavit. Homo fuit, quando Maria & Martha pro fratre eum rogabant: Deus autem manifestatus est, quando Lazarum quatriduanum de monumento resuscitavit. Homo fuit, quando in cruce pependit: Deus autem manifestatus est, quando tertia die resurrexit à mortuis, sedit ad dexteram Patris, interpellat pro peccatis nostris. Quis non timeat talem Dominum Regem æternum, aut quis non prostratus adoret? cui merito.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos. Dominicalis legenda.

FRatres, hoc est verbum fidei quod prædicamus: quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui crediderit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Judæi & Græci. nam idem Dominus omnium, dives in omnibus qui invocant eum. Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

OMnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite eis. Hæc est enim Lex & Prophetæ. Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta & arta via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam. Adtendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem [sunt] lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? sic omnis arbor bona fructus bonos facit; mala autem arbor fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Omnis

arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Non omnes qui dicent mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum; sed qui faciunt voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipsi intrabunt in regnum cælorum.

Incipit Apologia.

ANte oculos tuos, Domine, culpas quas fecimus, & plagas quas excepimus conferimus. Minus est quod patimur, majus est quod meremur. Peccati pœnam sentimus, & peccati pertinaciam non vitamus. In flagellis tuis, Domine, fragilitas nostra vincitur, & iniquitas non mutatur. Mens ægrota torquetur, & cervix dura non flectitur. Vita in dolore suspirat, & in opere non inmendat. Si expectas Domine, non corrigimus: si vindicas, non duramus. Confitemur in confractione quod læsimus. Si oppresseris manum, facienda promittimus: si suspenderis gladium, promissa non facimus. Si ferias, clamamus ut parcas: si iterum peperceris, te provocamus ut ferias. Si angustia venerit, tempus petimus pænitendi: si misericordia venerit, abutimur pænitentia ab misericordia. Te volumus observare quod jusseris: te nolumus obaudire quod feceris. Habes Domine confitentes reos. Parce, quia pius es, quia tibi multa miseratio perabundat. Præsta Domine sine merito quod rogamus, qui fecisti ex nihilo qui rogarent: quia [justis] præmia tribues, & peccatoribus veniam non negasti. Rogo inclite Pater . . . . . .

MISSA DOMINICALIS.

Præfatio.

DEum ac Dominum nostrum fratres carissimi deprecemur, ut custodiat in nobis opus redemtionis suæ: & qui vitam nostram emere sua morte dignatus est ad æternam nobis beatitudinem consequendam, donet pacem temporibus nostris, castitatem cordis & corporis; decessum vitiorum, successionem virtutum, desiderium futurorum. Per.

Collectio.

Domine Deus noster, suscipe preces supplicum, & famolorum tuorum orationes benignus exaudi. Debemus deferre ad publicum crimina, si ad judicium nolumus sustenere tormenta. Debemus humiliari coram hominibus, si volumus coram Angelis gloriari. Debemus lugere in sæculo, si volumus regnare cum Christo. Debemus honorem expernere temporalem, si obtenere volumus gloriam sempiternam. Timeamus Deum occultum in conscientia testem, & publicum in examinatione censorem. Non ille quærit pro ignorantia confessionem, sed pro misericordia confessorem. Fratres carissimi, Dominum deprecemur, ut sic absolvat pietas humiles, ut non puniat severitas contumaces. Per.

Post nomina.

Offerentes Deo, fratres carissimi, spiritalia munera, divinam clementiam deprecemur, ut has oblationes, quas in commemoratione sanctorum & pro salute omnium credentium offerimus, plena pietatis suæ dignatione suscipiat, nostrum omnium preces exaudiat.

Ad Pacem.

Deus vita credentium, regio vivo-

rum, expectatio fidelium, resurrectio mortuorum; captivorum redemtio, æternitas redemtorum, benignus indultor supplicantium preces accipe, suffragantium intercessionibus mitigare, confitentium peccata dimitte: & quos redemere dignatus es humilitate corporea, protegere digneris virtute divina.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: cujus verbo universa creata sunt; cujus spiritu omnia *a* nunciantur, una divinitas, & trina majestas; natura inseparabilis, persona individua; Deus unus & solus, unitas triplex, inconprehensa conjunctio, indivisa distinctio, quem unum insubstantialiter, trinum personaliter nominamus, credimus, confitemur. Tu es enim Deus, & non est secundum opera tua. Tu fundasti terram super aquam: tu legem creaturis omnibus posuisti: qui in uno trinus appares, in tribus unus agnosceris: Pater ingenitus, Filius unus est generatus, Spiritussanctus unus est ex *b* Patre procedens, Patri & Filio coæternus. Una tamen in tribus virtus & dignitas, potestas, atque ita conjuncta divisio: quæ tibi esset gloria in cælis, potentia in aquis, sapientia in terris, virtus in abyssis, claritas in Angelis, dignitas in Prophetis, sublimitas in Evangelistis, auctoritas in Apostolis; pietas in præceptis, placabilitas in templis, festivitas in holocaustis, largitas in ministris, per Dominum nostrum. Cui angelicus flammiferus chorus terribile exhibet obsequium: quem Cherubin & Serafin aurigam sedentem pavida subjectione mirantur: ante cujus conspectum sex quaterni seniorum mirificus ordo splendifluam nitentium gemmarum coronam capitis vertice gestantium; animalium, quoque diversis numinum vultibus variataque terga Evangelia una se jungentes, perenne jubilatione conlaudant dicentes, Sanctus.

Contestatio de Abraham.
Incipit Contestatio dominicalis dicenda.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, qui Abrahæ famolo tuo unicum filium, quem ipse dederas, in sacrificium tibi victimam esse jussisti. O Domine in promittendo fidelis, in perficiendo liberalis, nunc per sterilem senem fecundasti; sed ut devotio conprobaretur in patre, affectio postponeretur in sobole, & qua futurum nesciebat affectum. Plus siquidem gavisus est offerens tibi filium, quam promissum crediderit nasciturum. Pro hoc enim non sibi, sed tibi filium genuisse, quem sic festinabat offerre, e regę devotus pater: cum sacrificio jam parato ibat & devotus filius cum sacerdote perfecto. Ita enim utrumque sibi vota contexerant, ut nec pater de filii voluntate esset suspect. s, nec filius de patris voluntate esset sollicitus. Consulit victima sacerdotem, & percussorem suum moriturus interrogat: Ecce adest ignis & ligna, ubi est ovis quæ est ad victimam! O expectaculum dignum Deo! o invictum devotionis triumphum, & magnum & inviolabile sacramentum. Devotio dicebat, Percute: pietas clamabat, Parce. Illa provocabat, ista revo-

a Forte legendum, *muniuntur*.

b Hinc patet hanc Missam usitatam fuisse ante additamentum *filioque*, quod jam superius vidimus in expositione Symboli pag. 313.

cabat

cabat. Filius tamen moriturus jacebat, non vincolis arduis inretitus, sed officium pietatis indutus. Totis ergo pater visceribus in sua viscera feriturus insurgit; & nullam devotionis suæ afferre patitur tarditatem, nec ex tarditate perdidit mercedem. Sed ecce divinitas, quæ jusserat ut feriret, iterum dicebat: Parce, parce, inquit, devote pater, parce religiose percussor, parce sine crimine parricida. Ego libens victimam tuam acceptavi; votum non reprovo, sacrificium laudo, fidem non repello. Tu quidem non perimes filium, sed facti tui per sæcula manet exemplum. O qualem rem! nec filius timuit victima, nec pater inventus parricida: quoniam adventum Domini nostri Jesu-Christi expectabat, ante cujus conspectum omnes Angeli atque Archangeli.

Item Contestatio Dominicalis.

Vere dignum & justum est credentium populum semper Deo dicere laudes, & in Christo dominicæ sublimitatis præferre virtutem, & in filio misericordem prædicare pietatem, per quem cuncta protulit, universa restituit. Sublata sunt omnia quæ propheticis vocibus a te mandaveras; perfecta sunt cuncta, quæ de adventu tuæ sublimitatis ante prædixeras. Tu es Leo de tribu Juda fortis in prœlio; tu catulus leonis resurgens victor a mortuis; tu verus agnus Dei, diu quæsitus ad victimam, per cujus sanguinem placata sunt omnia; tu lapis angularis ædificantibus spretus, in Ecclesiæ capite constitutus, admirabilis postmodum effectus. Tu Sacerdos excelsus & verus minister. Tu virga de radice Jesse prolata. Tu templum vetum, quod pro nostra redemtione prostratum est. Tu post triduum resurgens vivus a mortuis. Tu igitur in Noë rector arcæ, non solum Noe, sed Ecclesiæ gubernator. In Abraham fidelissimus Patriarcha, in Isaac gloriosissima hostia patris, in Jacob summæ patientiæ magister, in Joseph misericordiæ prædicator, in Moyse laudabilis dux, in David patriarcha præclarus, in Salomone abundantissimus fons sapientiæ, in Isaia auctor omnium prophetarum, in Johanne primus baptista, in Stephano primus martyr, in Petro negantium fides, in Paulo Spiritus sanctus Paraclitus. Quod merito tibi, Domine, conlaudant opera illa, viginti quatuor seniores, & quatuor animalia senas alas habentes, dicentes Sanctus.

Item Contestatio Dominicalis.

Vere dignum & justum est omnipotens verbum veritatis & lumen claritatis. Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, die, in qua natus est Dominus. Die sancto dominico baptismum introivit. Die sancto dominico resurrexit Dominus. Die sancto dominico fecit mirabilia in Cana Galileæ, aquas in vina convertit. Die sancto dominico de quinque panibus & duobus piscibus quinque milia hominum pavit. Die sancto dominico siccatum est mare ante populum Moysis. Die sancto dominico ordinatus est Petrus *a* secundum Apostolus in novo testamento. Die sancto dominico mare pedibus ambulavit. Die sancto dominico respexit in terra Babylonis, & vidit tres civitates ardentes, una Babilla, secunda Babylonis, tertia Landoglado. Babilla cedunt pedes peccatorum: Babylonis cedunt pedes for

a Sic habet vetus exemplar.

nicatorum : Landoglado cedunt qui contradicunt verbo Domini. Ibi sonat ossa *a* morigena peccatorum, & linguas aridas. Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari & in abyssis. Descendit ad infernum & exinde tulit Adam, & direxit eum in paradisum, & restituit eum una cum patriarchis. Merito tibi Domine omnis terra adorat te & confitetur.

b *Item Contestatio dominicalis.*

Vere dignum & justum est, omnipotens Deus, te Angelorum aptare licet illa in cælestibus, te in personis trinum, unum Deum in Trinitate sine cessatione conlaudantes demonstrant. Sed nostra exiguitas, terrigeno pulvere circumsepta, quomodo poterit de tuis ineffabilibus operibus, saltim paucissima, in laudes promere verba? præsertim cum cælum tibi sedes sit, terra autem scabellum pedum tuorum : & cuncta visibilia & invisibilia pugillo concludens, polum reples sanctorum Angelorum catervis, tellurem per gradus hominum locatim disponis mirifice. Sic namque te ordinante regalis potentia principatum gerit in mundo, quatinus in cunctis te Deum Dominum & auxiliatorem suum semper esse cognoscat. Proinde, Domine, subnixe deposcimus, ut prolixa per tempora isto in sæculo pacifice & feliciter Principi nostro concedas regnare, & quandoque post annorum multa curricula peracta, tecum æterno aptes in regno per Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum, cui merito omnes Angeli &c.

c MISSA PRO PRINCIPE.

REgem regum, atque cunctorum regnantium Dominum Deum omnipotentem, sub cujus nutu & virtute universa regna terrarum pia moderatione subsistunt, fratres dilectissimi, unianimiter deprecemur : ut Principem nostrum tali jugiter tueatur auxilio, quali Abraham quondam cum trecentis decem & octo vernaculis suis de quinque Regibus cum phalangis prostratis victoriam referentem mirabiliter salvavit cum triumpho. Ut nepotem suum Loth, & prædam gaudens propria reduceret ad loca : ita Principem nostrum semper victorem contra cunctos adversarios vivificet, salvum tueatur, conservet inlæsum : qui Melchisedech & Abraham æterno tempore feliciter regnare [fecit] in mundum. Per Dominum.

Collectio.

Domine Deus omnipotens, qui per sapientiam inæstimabilem, qua ita disposuisti mundum, ut absque Regibus & Principibus nulla cum pace subsisterent climacteta sæculi, quatinus bonorum florente justitia, cuncta subacta tabescerent perfidorum nequitia. Unde Domine te supplices deprecamur, tibique devotis mentibus in hac die fundimus preces pro fideli famulo tuo Principe nostro ill. atque pro universo exercitu illius. Ita eum, Domine, per dexteram virtutis tuæ contra omnes adversarios semper esse

a An legendum, *os Amorrhæi, genas peccatorum*,

b Hoc loco anteponitur secunda quidem sed antiquissima manu, Missa pro Regibus: quam post sequentem Contestationem, in qua de Rege agitur, referimus.

c Hunc titulum, qui in exemplari deest, atque alios ejusdem Missæ titulos supplevimus. In hac Missa semper sermo est de Principe, non de Rege.

Digitized by Google

jubeas cum triumphis victorem, sicut quondam auxiliatus es Moysi, dum adversus inimicos suos dimicans, Hur brachia illius sustentaret usque ad vesperam; illeque lumina levans ad cælos, mox te auxiliante Domine usque ad internecionem suos percussit atque prostravit adversarios. Proinde te Domine subnixe deposcimus, ut taliter Princeps noster in cunctis tuo jugiter fultus auxilio, innumeros per annos feliciter vigeat in regno. Per Dominum.

Post nomina.

Dominator Domine, qui superstites atque defunctos, sicut volueris, misericors tuo tenes in nutu, adesto precibus nostris: ut Sanctorum nominibus recensitis, illorum meritis adjuvemur, atque hæc sacrificia, quæ tibi offerimus, & viventibus proficiant ad salutem, & defunctis opitulentur ad requiem æternam. His inlatis muneribus Princeps noster & universus exercitus illius in omnibus victor ope potiatur divina deprecantibus nobis. Et sicut olim Josue dum septies cum tubis moenia circuit Hierico, ruentibus muris ilico victoriam cepit de urbe: ita, Domine omnipotens Deus, orantes deposcimus, ut si qui fortassis conati fuerint Principis nostri contraire imperiis, sub pedibus illius tabescant feliciter prostrati. Præsta Deus omnipotens. *Ad Pacem.*

Mediator cæli & terræ, omnipotens Deus Jesus-Christus, qui pacata atque pacifica hominum diligis corda, te supplices deprecamur: ut pax illa, quam tenendam tuis reliquisti Apostolis, jugiter perseverans nostris vigeat in cordibus: & sicut David quondam forti manu spurio percusso Golia pacem Saulis fecit in populo, ita Princeps noster te opitulante universis devictis undique gentibus pacifice innumeros per annos suo feliciter splendeat in regno.

Contestatio.

Dignum & justum est Domine Deus omnipotens laudes vocum nostrarum, si fas est, concentibus Angelorum aptare, licet illi in cælestibus te in personis trinum, unum Deum in Divinitate sine cessatione conlaudantes demonstrent. Sed nostra exilitas terrigeno pulvere circumsepta, quomodo poterit de tuis ineffabilibus operibus saltim paucissima *&c. ut supra pag.* 378.

LEGENDIS COTTIDIANIS.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, rogo vos ut observetis eos qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conteret satanan sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu-Christi vobiscum.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

IN illo tempore, factum est una dierum sedebat Jesus docens, & erant Pharisæi sedentes, & legis doctores qui venerant ex omni castello Galileæ & Judæ & Jerusalem: & virtus erat Domini ad sanandum eos. Et ecce viri portantes hominem in lecto, qui erat paralyticus, &

quærebant eum inferre, & ponere ante eum. Et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum per tegulas, & submiserunt illum in medio ante Jesum. Quorum fidem ut vidit, dixit: Homo remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quis est a hic? quid loquitur? blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Cognovit autem Jesus cogitationes eorum, & respondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata, an dicere, Surge & ambula? ut autem sciatis quia filius hominis potestatem habet in terra dimittere peccata, ait paralytico: Tibi dico surge, & tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et confestim surgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat, & abiit in domum suam magnificans Deum, & stupor adprehendit omnes, & magnificabant Deum.

MISSA COTTIDIANA DOMINICALIS.

PLacatus Domine quæsumus quicquid meremur averte, nec apud te delicta nostra plus valeant, sed misericordia tua semper nos peccatores præveniat: & per precem supplicem ita nos dignare respicere, & a cunctis iniquitatibus nostris emunda.

b *Secreta.*

Præsta populo tuo Domine quæsumus consolationis auxilium, da veniam peccatis nostris, & ab omni nos iniquitate custodi: & quia humana fragilitas incessabiliter meretur offensa, celerius in tua misericordia gaudeamus.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, te semper cultu servitutis humanæ laudare, qui divinis muneribus tuis, & cælestibus beneficiis in nostra humilitate largus ad lucem nos de tenebris revocasti: ut qui ante in deserta & arida solitudine tenebamur, vitæ patefacto salutari spiritu, rigaremur misso nobis Jesu-Christo filio tuo Domino Deo, Rege & Salvatore nostro, qui in se delicta nostra suscipiens, & quicquid homo antea peccaverat, sanguine suo abluens, nativitatem novam credentibus & ad se confugientibus patefecit: in cujus ineffabili gratia gloriantes quæsumus Domine ut statuas in via recta, quos firmasti per gratiam per Christum Dominum nostrum.

MISSA ALIA.

Epistola Apostoli ad Galatas.

FRatres, omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis sui prout gessit, sive bonum, sive malum. Quæcumque enim seminaverit homo, hæc & metet: quoniam qui seminat in carne, de carne & metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Bonum autem facientes non deficiamus. Ergo dum tempus habemus, operemur bona ad omnes homines, maxime autem ad domesticos fidei, in Christo.

Lectio sancti Evangelii secundum Matthæum.

DIebus illis interrogavit Dominum Jesum unus Pharisæus.

a Non dubito quin legendum sit ut in Vulgata, *Quis est hic qui loquitur blasphemias.* Nihil tamen mutare visum est.

b Secretæ ejusmodi orationes sunt ex ritu Romano, ut superius observatum.

legis-doctor tentans eum : Magister, quod est mandatum magnum in lege ? Ait illi Jesus : Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet & prophetæ. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus dicens : Quid vobis videtur de Christo ? cujus filius est ? Dicunt ei, David. Ait illis : Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ? Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est ? Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

ITEM MISSA DOMINICALIS.

OMnipotens sempiterne Deus, cui potestas est sine fine miserendi, respice propitius ad humilitatis nostræ supplicem servitutem, quam ante te per precem subjectam prætendimus, & præsta ut tibi subditas mentes perpetuum defensionis servet auxilium.

Secreta.

Deus *a* in te sperantium fortitudo, adesto propitius invocationibus nostris : & quia sine te nihil potest mortalis infirmitas, præsta auxilium gratiæ tuæ, ut in sequendis mandatis tuis, & voluntate tibi & actione placeamus.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, per quem Moyses famulus tuus populum suum eduxit in Christi triumphum per baculum crucis. Unde & baptismum ejus significavit in mundo. INDE Maria canebat in tympano, unde passio Christi veneranda *b* depingitur. INDE Jonas vaticinavit inclusus, unde Ecclesia margarita te fecundant. INDE David psallebat in cythara, unde Paulus Apostolus prædicabat : Fundamentum aliud nemo potest ponere nisi Christus Jesus. INDE Petro mergenti manus porrigitur, ubi titubantis fides munitur, , ibi caput Ecclesiæ confirmatur. INDE Lazarus de sepulcro proditur, unde resurrectio Christi gloriosa laudatur. Gaudentes Angeli & exultantes Archangeli, Cherubim quoque ac Seraphim.

ITEM ALIAS LECTIONES COTTIDIANAS.

Ad Titum.

FRatres, hæc loquere & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos Principibus & Potestatibus subditos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos ; omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim & nos aliquando insipientes & increduli, errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes. Cum autem benignitas & humanitas apparuit salutaris nostri Jesu-Christi....

a Hæc ex Sacramentario Gregoriano ad Dominicam primam post Pentecosten.

b An *depingitur*. Et paullo infra forte, *Ecclesiam margarita fecundant* : vel, *Ecclesia margaritis fecundatur.*

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

TEmpore illo ibat Dominus Jesus in civitatem quæ vocatur Naim, & ibant cum illo discipuli ejus & turba copiosa. Cum autem adpropinquaret portæ civitatis, & ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ. Et hæc vidua erat, & turba civitatis multa cum illi. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hii autem qui portabant steterunt. Et ait: Adulescens tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui: & dedit illum matri suæ. Accepit autem timor omnes, & magnificabant Deum dicentes, quia propheta magnus surrexit in nobis, & quia Deus visitavit plebem suam.

ITEM LECTIONES COTTIDIANÆ.

Epistola Pauli apostoli ad Colossenses.

FRatres, induite vos, sicut electi Dei, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes invicem, & donantes vobis ipsis, si quis adversus aliquem habet quærelam. Sicut & Dominus donavit, ita & vos. Super omnia autem hæc caritatem, quod est vinculum perfectionis, & pax Christi exultet in cordibus vestris.

Lectio sancti Evangelii secundum Lucam.

IN diebus illis, factum est cum redisset Dominus Jesus, excepit illum turba. Erant enim omnes expectantes eum. Et ecce venit vir nomine Iaïrus, & ipse princeps erat synagogæ; & videns eum procidit ad pedes ejus, & deprecabatur eum multum dicens, quoniam filia mea in extremis est; veni, inpone manum super eam, ut salva sit, & vivat. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa. Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo dicentes: Quia filia tua mortua est, quid ultra vexas Magistrum? Jesus autem verbo quod dicebatur audito, ait archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admisit quemquam sequi se nisi Petrum & Jacobum & Johannem fratrem Jacobi: Et veniunt in domum archisynagogi, & vidit tumultum, & flentes & ejulantes multum. Et ingressus ait eis: Quid turbamini & ploratis? puella non est mortua, sed dormit. Et inridebant eum. Ipse vero ejectis omnibus, adsumsit patrem & matrem puellæ, & qui secum eraut. Et ingreditur ubi erat puella jacens, & tenens manum puellæ ait illi: Tabita cumi, quod est interpretatum, puella, tibi dico, surge. Et confestim surrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum XII. Et obstipuerunt stupore maximo, & præcepit illis vehementer ut nemo id sciret.

MISSA COTTIDIANA.

QUæsumus omnipotens Deus, ne nos tua misericordia derelinquat, quæ & terrores nostros amoveat, & noxia cuncta depellat.

Secreta.

Munda nos Domine sacrificii præsentis effectu, & perfice miserator in nobis, ut ejus mereamur esse participes.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, verus homo carnem sumsit de Virgine, verus Deus non abstulit virginitatem: verus homo

Digitized by Google

positus in præsepio : verus Deus Magis stellam ostendit. Verus homo baptizatus à Johanne : verus Deus aquas Johannis sanctificavit. Verus homo ad nuptias fuit : verus Deus aquas in vinum convertit. Verus homo dormiebat in nave : verus Deus sedavit tempestatem. Verus homo fidem miratur Centurionis : verus Deus sanavit puerum ipsius. Verus homo super aquas pedibus ambulavit : verus Deus Petro mergenti manum porrexit. Verus homo super Lazarum flevit : verus Deus una voce Lazarum ab inferis suscitavit. Quis non timeat talem Dominum, Regem æternum ? cui merito. Sanctus.

ITEM LECTIONES COTTIDIANAS.

Epistola Pauli apostoli ad Philippenses.

FRatres scio vos gaudii mei omnes [socios] vos esse. Testis enim mihi est Dominus, quomodo cupiam vos omnes in visceribus Christi Jesu Domini nostri.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

SIc enim dilexit Deus mundum : ut Filium suum unigenitum daret in illo, ut omnes qui credunt in eum non pereant, sed habeant vitam æternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur, qui autem non credit in eum, judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus. Qui facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera [ejus,] quia in Deo sunt facta.

Item alia secundum Johannem.

AMen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora horum faciet ; & quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si diligitis me, mandata mea servate. Qui audit mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me : qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum.

ITEM MISSA COTTIDIANA DOMINICALIS.

a DEus qui diligentibus te bona invisibilia præparasti, infunde in cordibus nostris tui amoris effectum : ut te in omnibus & super omnia diligentes, promissiones tuas quæ omne desiderium superant consequamur.

Secreta.

Respice Domine quæsumus adflictionem populi tui ; & quos justitia corripis, misericordia consolari dignare : ut te custode servati, ab omnibus periculis hujus vitæ liberemur.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus, clemens & misericors, qui januam fidelibus tuis per studium pacis, & caritatis munimine patere voluisti ; respice in nobis, & miserere nostri Deus, qui ad æternam vitam in Christi resurrectione nos reparas. Custodi opera misericordiæ tuæ : ut cum in majestate sua Unige-

a Hæc Collectio habetur in Romano Dominica post Pentecosten quinta.

Digitized by Google

nitus tuus advenerit, ad immortalitatis gloriam resurgamus per Christum Dominum. SANCTUS.

LEGENDA IN DEPOSITIONE SACERDOTIS.

Epistola Pauli apostoli ad Titum.

FRatres de *a* dormientibus nolumus vos ignorare, ut non contristemini sicut ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet eum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non prævenie mus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu & voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquemur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aëra, & sic semper cum Domino erimus.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

DIxit Dominus Jesus ad turbas: Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit, sed transit à morte in vitam. Amen amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint vivent. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem ejus: & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala gesserunt, in resurrectionem judicii.

MISSA SACERDOTIS DEFUNCTI.

PRæsta Domine quæsumus, ut anima sacerdotis tui ill. quem in hoc sæculo commorantem sacris muneribus coronasti, cælesti sede gloriosa semper exultet.

Collectio.

Deus qui confitentium te portio es defunctorum, preces nostras quas in Sacerdotis tui ill. depositione deferimus, propitius exaudi: ut qui nomini tuo ministerium fidele dependit, perpetua Sanctorum societate lætetur.

Post nomina.

Deus qui universorum creator & conditor es, cum sis tuorum beatitudo sanctorum, præsta nobis petentibus: ut depositionem sacerdotis tui & corporis nexibus absolutum in prima resurrectione facias præsentari.

Contestatio.

Vere dignum & justum est, mysteriorum cælestium consecrator æterne Deus, custos Ecclesiæ, sacerdotum decus, & laus omnium certa Pontificum, eminentiam majestatis tuæ, excelsum nomen orare, ut hæc sacra mysteria, quæ tuæ pietati offerimus pro anima & spiritu sacerdotis tui ill. cujus hodie depositionem celebramus, inter sanctorum consortium in libri vitæ jubeas paginam intimare, per Christum Dominum nostrum. Cui.

a Augustinus in sermone CLXXIII ad populum ait, nos debere hanc lectionem in mente habere, *quando celebramus dies fratrum defunctorum*. Quantum vero defunctis prosit Sacrificium, idem testatur in sermone præcedente.

LECTIONES

LECTIONES PRO DEFUNCTIS.

Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

FRatres, nemo vestrum sibi vivit, & nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur. Sive enim vivimus, sive morimur Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum, & vivorum dominetur.

Lectio sancti Evangelii secundum Johannem.

IN illo tempore Dominus noster Jesus-Christus loquebatur discipolis suis dicens: Hæc est voluntas ejus qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Hæc est enim voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Et resuscitabo eum in novissimo die.

MISSA PRO DEFUNCTIS.

OMnipotentem Dominum, fratres carissimi, deprecemur, ut animā famoli tui ill. quam de corporis carcere absolutam in illud sempiternum & inviolabile sæculum migrare præcepisti, in Abrahæ sinum eum digneris excipere, & in consortio primæ resurrectionis suscitare jubeas.

Collectio.

Domine salvator noster, qui de fluctibus hujus sæculi bonorum animas suscipere dignatus es; animam quoque famoli tui ill. adsumere digneris, ut eum ad portum æternæ quietis admittas: ut cælestibus fruatur bonis, & gaudeat se malis evasisse tormentis.

Post nomina.

Rogamus etiam, Domine, pro anima famoli tui ill. quam in pace dominica adsumere dignatus es; ut locum refrigerii teneat, vitæ merita consequatur æterna, ibique eum statuere digneris, ubi est omnium beatitudo justorum: & cum dies ille judicii advenerit, inter sanctos & electos tuos eum facias suscitari.

Ad Pacem.

Judex superstitum pariter atque paulantium, pro fidelium omnium defunctorum spiritibus te deprecamur, sed maxime pro hujus anima famoli tui ill. ut pro meritis & operatione justorum motus in eo animadversionis *a* exageres, & omnia ei pro clementia tuæ pietatis indulgeas.

Contestatio.

Vere dignum & justum est omnipotens Deus. Tu Domine, cui omnia adsunt, cui vivunt omnia: qui vocas ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt: æterne miserator, qui non secundum iniquitates nostras retribuis nobis; & si iniquitatem observaveris Domine, quis sustinebit? atque ideo deprecamur majestatem tuam omnipotens Deus, ut remittas famolo tuo ill. quos in hac vita habuit carnis errores. Tribuas ei Domine delictorum suorum veniam in illo secreto receptacolo, ubi jam non est locus pænitentiæ. Non intres in judicium cum servo tuo. Quis enim in conspecto tuæ justitiæ justus appareat? Non se ei opponat leo rugiens, & draco devorans, miserorum animas rapere consuetus. Non accusationem exequatur adversus eum. Non obiciat quicquid semper * suadendum cum ipso est. Tu autem Christe recipe animam famoli tui ill. quam dedisti, & demitte ejus debita magis quam ille demisit debitoribus suis: ut ab omni metu pœnæ adque ab æterni

a An legendum, *non exaggeres.*

judicii terroribus absolutus, in bonis tuis demoretur in pace per Christum Dominum nostrum. Cui merito. Sanctus.

ORATIONES AD DEFUNCTOS.

PIæ recordationis affecto, fratres carissimi, commemorationem faciamus cari nostri ill. quem Dominus de temtationibus sæculi adsumpsit, obsecrantes misericordiam Dei nostri, ut ipse tribuere ei dignetur placitam & quietam mansionem. Remittat omnes lubricæ temeritatis offensas: ut concessa plenæ indulgentiæ venia, quicquid in hoc sæculo proprius error attulit, ineffabile pietate ac benignitate sua indulgeat.

Item alia.

Tu nobis, Domine, auxilium præstare digneris, tu per misericordiam largiaris, animam quoque famoli tui ill. a vinculis corporalibus liberatam in pace sanctorum tuorum recipias, & gehennæ ignis evadat.

Item alia.

Deus qui justis supplicationibus semper præsto ades, qui pia vota dignaris intueri, da animæ famoli tui ill. cujus transitus hodie officia præstamus, cum sanctis adque electis tuis beati muneris portionem.

Item alia.

Antiqui memores chirographi, fratres dilectissimi, quo primi hominis peccato & corruptione addicta est humana conditio, sub cujus lege id sibi unusquisque formidat, quod alia investigavit videatque, omnipotentis Dei misericordiam deprecemur pro anima cari nostri ill. cujus hodie depositionem celebramus: ut eam in æternam requiem suscipiat, & beatæ resurrectioni repræsentet.

Item alia.

Te Domine sancte Pater, omnipotens Deus, supplices deprecamur pro anima cari nostri ill. quem ab hoc sæculo arcessiri jussisti. Dona ei Domine locum lucidum & refrigerium. Liceat ei transire portas inferorum & vias tenebrarum, maneatque in mansionibus Moysi, Eliæ, & Simonis, & Lazari, cunctorumque sanctorum, & in luce quam promisisti Abraham & semini ejus: ut cum dies tremendus ille resurrectionis advenerit, resuscitari eum præcipias ad indulgentiam, & non ad pœnam.

EXORCISMUM.

Ad salis sparsum faciendum.

EXorcizo te creatura salis in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti; qui te per Eliseum in aquam mitti jussit, ut sanaretur sterilis, qui divina oris sui voce ait, Vos estis sal terræ: & per Apostolum suum, Sit sermo noster sale conditus. Ideoque efficere sal exorcizatum, ut ubicumque fueris aspersa, præstes omnibus sanitatem mentis in protectionem salutis, ad expellendas & excludendas omnes dæmonum temtationes per Dominum nostrum Jesum-Christum, qui venturus est judicare sæculum per ignem.

Benedictio salis.

Virtutis tuæ invictissimam fortitudinem deprecor Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui inter cuncta quæ procreari jussi-

Digitized by Google

ti, non minimam gratiam conferre dignatus es sali, ut ex illo possint universa condiri, quæ hominibus ad escam per filium tuum Dominum nostrum dignatus es largiri: per quem Domine supplices exoramus, ut hoc sal digneris sanctificare, ut ex vultu majestatis tuæ virtutem contra omnes inmundos spiritus possit accipere. Expellat à tabernaculis famolorum tuorum quicquid potest esse pestiferum: exhibeat plenum salutis effectum, detergat omnes præstigias inimici, & omnia monstrorum genera longius faciat effugere: gravedines omnes fantasiasque compescat, & tranquillitatis in omnibus conferat gratiam. Per signum Crucis filii tui Domini nostri tutellam fidelissimam desiderantibus præstes.

Exorcismum aquæ.

Exorcizo te creatura aquæ per Deum vivum, per Deum creatorem, qui te in principio e terra separavit, & in quatuor fluminibus dividere dignatus est, ut ubicumque potata vel asparsa fueris, effugetur & expugnetur inimicus & omnis putredinis vis, ut sis proprie Deo dicata.

Benedictio aquæ.

Deus qui ad salutem generis humani maxima sacramenta in aquarum substantia dedisti, adesto supplicationibus nostris, & elemento huic multimodis purificacionibus præparato virtutis tuæ benedictionem infunde: ut hæc creatura mysteriis tuis serviens, ad ablegandos dæmones morbosque repellendos divinæ gratiæ sumat effectum; & quicquid in domibus fidelium hæc unda asparserit, careat inmunditia, liberetur à noxia: non illic resideat spiritus pestilens, non aura corrumpens: abscedant omnes latentes insidiæ inimici, omnesque inquietudines procul aufugiant: & si quid est quod incolomitati habitantium invideat aut saluti, adsparsione aquæ hujus abscedat, ut salubritas per invocationem sancti nominis permaneat inpugnatione defensa.

Benedictio salis & aquæ.

Domine Deus omnipotens, institutor omnium elementorum, te per Dominum nostrum Jesum-Christum filium tuum supplices exoramus: ut has creaturas salis & aquæ benedicere & sanctificare digneris, ut ubicumque asparsæ fuerint, omnis spiritus inmundus ab eo loco confusus abscedat atque recedat, nec ulterius in eo loco commorandi habeat potestatem: per virtutem Domini nostri Jesu-Christi, qui tecum Deus Pater omnipotens, & cum Spiritu-sancto æqualis semper vivit & regnat in sæcula sæculorum.

Oratio in domo.

BEnedic Domine domum istam, & omnes habitantes in ea per intercessionem Sanctorum tuorum benedicere & sanctificare digneris, & bonis omnibus amplificare: tribuas eis de rore cæli & de pinguedine terræ abundantem vitæ substantiam, in bonis omnibus desiderium ad effectum suæ miserationis perducat. Per Dominum &c.

Ordo ad consecrandas monachas.

OMnipotens sempiterne Deus, pater Domini nostri Jesu-Christi: tu Domine adjuva voluntatem ancillarum tuarum, quæ meliorem portionem elegerunt; & præsta eis gratiam spiritalem, ut sobrie, pu-

dice viventes, hæc semper faciant quæ tibi sunt placita. Dignare etiam, Domine, lampadas earum inextinguibiles servare usque in finem: ut sponso veniente lætæ occurrere possint, atque regna cælestia intrare: inclusæ gratias tibi referant in regione vivorum hoc signum Filii tui bajulantes † qui vivit & regnat &c.

Ad velandam virginem.

Hæc sunt, Domine, capitis consecrati splendidiora velamina. Nullus hic candidissimæ vestris ornatus cum quo errore decepta iter . . . . . sequatur Agnum; ita lumen Ecclesiæ atque, inmaculata virgo uni Domino nupta beatam sedem requirat.

Benedictio Abbatissæ.

Omnipotens Domine Deus, apud quem non est discretio sexuum, nec ulla sanctarum disparilitas animarum: qui ita viros ad spiritalia certamina conroboras, ut feminas non derelinquas: pietatem tuam humili supplicatione deposcimus, ut huic famolæ tuæ ill. quam sacrosancto gregi virginum, nostrarum impositione manuum & hoc velaminis tegumento in cœnobio ill. Matrem fieri optamus: clementia tua roboratrix perpetua non recedat. Da ei, Domine, fortitudinem spiritalia bella gerendi, ut nec honesta delaceret, nec inhonesta delectet: atque ita a te inluminata, sibi creditam multitudinem animarum tuo sancto nomini jugiter admonendo faciat inservire, ut de nullius perditione confusa, tuæ Genitricis adjungatur cœtibus lætabunda, cum suis omnibus feliciter coronanda. Per &c.

Benedictio super viduam veste mutandam.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui in tantum humano generi miserationis tuæ curam inpendis, & ita virginitatis devotionem amplecteris, ut viduitatis professionem clementer accepies: te quæsumus Domine precibus inploramus, te supplices deprecamur: ut famolam tuam ill. quæ ob timorem tui nominis casto timore sibi prospiciens, viduitatis indumentum per nostræ humilitatis manus percipere postulavit, tuo auxilio contra inlecebras carnis atque insidias inimici munias, præsidio ac defendas, ut sit famola tua ill. Annæ filiæ Fanuhelis similis in vigilis, in abstinentia, in orationibus atque elecmosynis prompta.

Benedictio thalami [a] *super nubentes.*

Deum, qui ad multiplicandam humani generis prolem benedictionis suæ dona largiri dignatus est, fratres carissimi, deprecemur, ut hos famulos suos ill. & ill. quos ad conjugalem copulam ipse præelegit, ipse custodiat. Det eis sensus pacificos, pares animos, mores mutua caritate devinctos. Habeant quoque optatas ejus munere soboles, qua sicut donum ipsius tribuit, ita ipsius benedictione consequantur, ut hi famoli sui ill. & ill. in omni idem cordis humilitate deserviant. Per.

Item alia.

Te deprecamur, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, super hos famolos tuos ill. & ill. quos ad gratiam conjugii venire jussisti, qui per nostram licet precem aut vocem benedictionem tuam

a Hoc est quod ait Ambrosius in epistola xx.v ad Vercellenses, *ipsum conjugium velamine sacerdotali & benedictione sanctificari oportere.*

Digitized by Google

desiderant. Ttribue eis Domine fidele consortium caritatis. Induant caritatem Sarræ, pænitentiam Rebeccæ, amorem Rachel, gratiam & caritatem Susannæ. Descendat super hos famolos tuos ill. & ill. sicut descendit ros pluviæ super faciem terræ: manus tuæ sentiant actum, & Spiritus-sancti tui percipiant gaudium sempiternum.

Oratio super eos qui a secundo nubunt.

Antiphona. Benedictio Domini super vos Beati omnes.

DEus, qui multimoda subsidiorum remedia fragilitati humanæ beneficia confers, & tribuis incrementum; ut natura non defraudetur a semine, per quod geminata propago crescat in progenies. Sic temporibus priscis Ruth Moabitem benedixisti, sic in novissimis per Apostolum tuum secunda matrimonia concessisti. Da eis ergo, Domine, famolis tuis procreandorum filiorum unianime desiderium, ut faciat Dominus hanc mulierem ill. quæ ingreditur in domum tuam, sicut Rachel & Lia, quæ ædificaverunt domum Israël, & sit exemplum virtutis in Ecclesia Dei. Per.

Benedictio omni quod in Ecclesia offertur.

DEus, cujus verbo & potentia facta sunt omnia, cujus dono percipimus quæ ad vitæ remedium possidemus; supplices te nixis precibus exoramus, ut de sede majestatis tuæ hujus oblationis sanctificator accedas. Suscipe de manibus famulorum tuorum ill. munus oblatū, quod a tua clementia benedictum in usum sanctuarii tui ill. maneat consecratum Sint hæc in conspectu tuo libente accepta, sicut quondam Abel pueri tui munera tibi ipsa placuerunt, & quia ob honorem amoris tui Ecclesia tua offerit, reconpensa ei pro parvis magna: ut devotionem ejus aspiciens, peccata dimittas, fide repleas; indulgentia foveas, misericordia protegas. Per Dominum.

Benedictio calicis, & patenæ, & b Turris.

Deus omnipotens, qui cum Moyse famolo tuo in Chore montem servando populo tuo præcepta disponeres, templum sanctum tuum qualiter ædificaret, instituisti. Precamur te Domine tuam majestatem, ut hunc calicem, patenam & turrem, in quo celebraturi sumus sacro-sancta mysteria, cælesti benedictione sanctifices atque benedicas, ut sanctis vasculis tuis acceptabilem deferat famulatum. Per.

Benedictio super eum qui in ecclesia primitus tondetur.

Manda Deus benedictionem & vitam famolo tuo ill. ut unguentum quod descendit in capite & in barbam illius Aaron, toto maneat & in corpore, ut sit eodem famolo tuo ill. perfectio ad hanc quæ se juvenilem gaudet pervenisse ætatem, & quod in tuo nomine suo celebrat voto, a tua clementia toto corde benedictionem exspectet.

Benedictio super puteum.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui Abraham, Isaac & Jacob patres nostros puteos fœ-

a Antiquissima est in Ecclesia benedictio super nubentes, super secundo nubentes rarior.

b Singularis est hæc *benedictio Turris*, de qua fit mentio apud Gregorium Turonensem & Fortunatum. In testamento sancti Remigii Remorum episcopi: *Jubeo*, inquit, *turriculam & imaginatum calicem fabricari.* De hac alias fusius.

Digitized by Google

mine, semper a bona creas.

Benedictio ad mensam.

Benedicantur nobis Domine dona tua, quæ de tua largitate sumturi sumus, qui vivis & regnas.

Benedictio post mensam levatam.

Gratias tibi agimus omnipotens, æterne Deus, qui nos de tuis donis satiare dignatus es, per famolos ill. Redde illis Domine pro parvis magna, pro temporalibus præmia sempiterna, qui vivis & regnas.

Orationes vespertinæ.

OMnipotens sempiterne Deus, vespere & mane & meridie majestatem tuam suppliciter deprecamur: ut expulsis de cordibus nostris peccatorum tenebris, ad veram lucem, quæ Christus est, facias nos pervenire.

Item alia.

Deus qui inluminas noctem, & lumen post tenebras facis; concede nobis ut hanc noctem sine inpedimento satanæ transeamus, adque ad matutinis horis ad altare tuum revertentes, tibi Deo gratias referamus.

Item alia.

Inlumina quæsumus Domine tenebras nostras, & totius noctis insidias repelle propicius. Per.

Alia.

Tuus est dies Domine, & tua est nox: concede solem justitiæ tuæ permanere in cordibus nostris ad repellendas cogitationum tenebras iniquitatum.

Item alia.

Vespertinæ laudis officia persolventes, clementiam tuam Domine humile prece poscimus: ut nocturni insidiatoris fraudes te protegente vitemus.

Item alia.

Propiciare Domine vespertinis supplicationibus nostris, & fac nos sine ullo reatu matutinis tibi laudibus repræsentari. Per.

Oratio de matutinis.

Gratias tibi agimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui nos transacto noctis spatio ad matutinas horas perducere dignatus es: quæsumus, ut dones nobis diem hanc sine peccato transire, quatenus ad vesperum gratias referamus.

Alia.

Doni tui est, Domine, quod quievimus: muneris tui est quod ad te diluculo vigilamus. Dona desiderabilem fontem lucis post tenebras noctis: ut perfusi rore cælesti, tota die refrigeriis medicinalibus foveamur.

Alia.

Exsurgentes de cubilibus nostris, auxilium gratiæ tuæ matutinis precibus imploramus: ut discussis tenebris vitiorum, ambolare mereamur in luce virtutum.

Alia.

Matutina supplicum vota, Domine propicius intuere, & occulta cordis nostri remedio tuæ clarifica pietatis: ut desideria tenebrosa non teneant, quos lux cælestis gratiæ reparavit. Per.

Alia.

Te lucem veram & lucis auctorem Domine deprecamur: ut digneris nobis tenebras repellere peccatorum, & clarificare nos luce virtutum.

a Hæc verba extrema sunt canonis missæ, in qua olim hæc benedictio fiebat per hæc verba, teste Udalrico in lib. 1. Consuetud. Cluniac. cap. xxxv.

Exorcismum olei.

EXorcizo te, spiritus inmundissime per Deum Patrem omnipotentem & Jesum-Christum filium ejus Dominum nostrum : ut omnis virtus adversarii, omnes exercitus diaboli, omne phantasma eradicetur & effugiat ab hac creatura olei ; & sit ei, qui ex hac creatura olei contingitur, ubicumque in membris illius tetigerit, vel perfusus fuerit, Domino auxilante benedictionem percipiat, & vitam æternam percipere mereamur.

Benedictio olei.

Rex gloriæ majestatis tuæ, Domine, Deus benedic hanc creaturam olei, & sanctifica eam. Infunde illam a rore cælesti spiritu sanctitatis : ut cujuscumque corpus vel membrum ex eo fuerit linitum vel perfusum, salutaris gratiam, & peccatorum veniam, & sanitatem cælestem consequi mereatur. Per Dominum nostrum Jesum-Christum. *a*

IN DEI NOMINE.

Incipit Judicius pænitentialis.

I SI quis clericus homicidium fecerit, & proximum suum occiderit, x annos *b* exsol pæniteat. Post hos recipiatur in patriam cui conmisit, satisfaciat parentibus ejus quem occidit.

II Si quis *c* ruina maxima ceciderit, & filium genuerit, VII ann. pæniteat.

III Si quis autem fornicaverit, sicut sodomitæ fecerunt, x annos pæniteat, tres in pane & aqua, & numquam cum alio dormiat.

IV Si quis vero homicidium casu fecerit, non volens, V annos pæniteat, tres in pane & aqua.

V Si quis ad homicidium faciendum consenserit, & non factum fuerit, tres annos pæniteat, duos in pane & aqua.

VI Si quis perjuraverit, septem annos pæniteat, tres in pane & aqua, & numquam juret postea.

VII Si quis coactus aut nesciens perjuraverit, tres annos pæniteat, unum in pane. *d*

VIII Si quis furtum capitale fecerit; quadrupedia vel casas fregerit, quinque annos pæniteat, tres in pane.

IX Si quis maleficio suo aliquid perdiderit, decem annos pæniteat, tres in pane.

X Si quis pro amore veneficium fecerit, & neminem perdiderit, tres annos pæniteat, unum in pane & aqua.

XI Si quis mulieri partum deceperit, sex quadragenas agat in pane.

XII Si quis clericus vel superio gradus, qui uxorem habuit, & post honorem iterum eam cognoverit, sciat

a Post hanc orationem sequitur alia benedictio olei secunda manu. Frequens olim usus olei erat ad morbos sanandos. Unde Episcopi numquam sine oleo peregre proficiscebantur, ut varia exempla probant, quæ alias retulimus.

b Ita scriptum est pro *exsul.*

c Id est qui grave crimen carnale commiserit, si recte conjicimus.

d Supplendum videtur hic & in sequentibus, *& aqua.*

Digitized by Google

ſciat ſe adulterium commiſiſſe. Clericus *a* quatuor, diaconns ſex, ſacerdos ſeptem, epiſcopus duodecim, ſinguli in pane & aqua juxta Ordinem ſuum.

XIII. Si quis cum ſanctæmoniale vel Deo devota fornicaverit, unuſquiſque ſuperiore ſententia juxta Ordinem ſuum pæniteat.

XIV. Si quis vero propter concupiſcentiam vel libidinem ſeipſum fornicaverit, unum annum pæniteat.

XV. Si quis ſepulcrum violaverit, quinque annos pæniteat.

XVI Si quis concupiſcit mulierem, & non vult eum ſuſcipere, unum annum pæniteat.

XVII. Si quis euchariſtiam, corpus Domini, neglexerit aut perdiderit, unum annum pæniteat. Si per ebrietatem aut voracitatem illum vomerit, tres quadrageſimas in pane & aqua. Si vero per infirmitatem, una hebdomada in pane & aqua.

XVIII Si quis clericus, aut uxor ſua, vel cujuſcumque infantem oppreſſerit, tres annos pæniteat, unum in pane.

XIX. Si quis vero maleficus inmiſſor tempeſtatis, ſeptem annos pæniteat, tres in pane & aqua.

XX. Si quis autem membrum voluntate truncaverit, quinque annos pæniteat.

XXI. Si quis autem *b* uſuras unde cumque exegerit, tres annos pæniteat, unum in...

XXII. Si quis per poteſtatem aut quodlibet ingenium res alienas malo ordine invaſerit, ſuperiore ſententia pæniteat.

XXIII. Si quis ſacrilegium fecerit, quod aruſpices vocant, ſi per aves aut aguria colunt, vel ad divinationes eorum vadunt, quinque annos pæniteat, tres in pane & aqua.

XXIV. Si quis clericus proximum ſuum percuſſerit, & ſanguinem fuderit, uno pæniteat anno.

XXV. Si quis malo ordine cupidus, aut avarus, aut ſuperbus, aut tenebroſus, aut fratrem ſuum [odio] habuerit, tres annos pæniteat.

XXVI. Si quis ſortes *c* ſanctorum contra rationem invocat, vel alias ſortes habuerit, tres annos pæniteat, unum in pane & aqua.

XXVII. Si quis ad arbores vel ad fontes aut cancellos, vel ubicumque, niſi in eccleſia, votum voverit, aut ſolverit, tres annos pæniteat, unum in pane & aqua, quia hoc ſacrilegium eſt. Et qui ibidem comederit aut biberit, unum annum pæniteat.

XXVIII. Si quis clericus, *d* poſtquam ſe Deo voverit, iterum ad ſæculum reverſus fuerit, vel uxorem duxerit, duodecim annos pæniteat, ſex in pane & aqua, & numquam in conju-

a Locus obſervatione dignus de continentia clericorum, etiam eorum, qui conjugati erant. Concilium Africanum, a Zacharia pontifice relatú in epiſtola IX ad Pipinum, cap. XI. minores Clericos ad continentiam non cogit, *ſed ſecundum uniuſcujuſque eccleſiæ conſuetudinem obſervari debere* ſancit. Concilium Matiſconenſe can. XI, *honoratiores* tantum *clericos*, id eſt majores, ad id adſtringit. Fortaſſe hic clericorum nomine ſubdiaconi cenſentur, de quibus videnda Gregorii M. epiſtola XLII. lib. I. Confer Petri Damiani Opuſculum VII a cap. X. & num. XXVIII infra.

b Et hic locus obſervandus contra uſuras, nulla mentione facta ſolorum clericorum. Confer pænitentiale Cummeani cap. VIII. ubi uſuratiis quatuor anni pænitentiæ imponuntur. Exſtat cum operibus Columbani editionis Lovanienſis an. M DC LXVII.

c Sortes ejuſmodi fiebant per ſacros codices, ut notum eſt.

d Hæc iiſdem ferme verbis reperies in Pænitentiali Cummeani cap. III.

gio copuletur. Quod si noluerint, sancta Sedes apostolica separavit eos à communione sanctorum. Similiter & mulier postquam se Deo vovit, & tale scelus admiserit, similiter faciat.

XXIX. Si quis falsitatem commiserit, septem annos pæniteat, tres in pane.

XXX. Si quis cum quadrupedia fornicaverit, si clericus, duos annos, diaconus quinque, Presbyter septem, Episcopus decem.

XXXI. Si quis Kalendas Januarias in cervolo, vel *a* vicola vadit, tres annos pæniteat.

XXXII. Si quis mulier avorsum fecerit voluntarie, tres annos pæniteat, unum in pane & aqua.

XXXIII. Si quis per invocationem dæmonum hominum mentes tulerit, quinque annos pæniteat.

XXXIV. Si quis virginem vel viduam raptus fuerit, tres annos pæniteat, unum in pane & aqua.

XXXV. Si quis dilaturas fecerit, quod detestabile est, superiore sententia subjaceat.

XXXVI. Si quis servum vel qualemcumque hominem in captivitatem duxerit, tres annos pæniteat, unum in pane.

XXXVII. Si quis domum vel aream cujuscumque igne cremaverit, superiore sententia pæniteat.

XXXVIII. Si quis aliquid de ministerio sanctæ ecclesiæ fraudaverit vel neglexerit, septem annos pæniteat, tres in pane.

XXXIX Qui pruritu voluntatis fluvium patitur seminis, & per somnum pollutus peccaverit, surgat & oret ad Deum, cantet septem psalmos, & die illo in pane & aqua vivat; & iterum canat triginta psalmos in cruce, & ad altare non accedat usque mane.

XL. Si per somnum peccaverit quasi cum femina, viginti quinque psalmos cantet.

XLI. Si ex cogitatione per somnum pollutus fuerit, quindecim psalmos dicat.

XLII. Si ex corpore repleto pollutus fuerit, psalmos duodecim dicat, & die illo jejunet.

XLIII. Si quis sacrificiũ per negligentiam perdiderit, uno anno pæniteat.

XLIV. Et qui neglexerit sacrificium, & a vermibus *b* consumatur, dimidio anno pæniteat in pane & aqua. Et ipsum in igne comburatur, & abscondat cineres sub altare.

XLV. Qui autem *c* miserit per neglectum in sacrificium, quadraginta diebus pæniteat.

XLVI. Sacerdos qui offert, & ceciderit de manibus ejus Eucharistia in terra, & non invenerit eam, scopa munda scopet & comburat igne, & abscondat cineres ejus sub altare in terra, & dimidium annum pæniteat. Si autem invenerit locum, similiter faciat, & pæniteat quadraginta diebus. Si autem usque ad altare ceciderit, uno die pæniteat. Si vero declinaverit in terra, lingua sua lingat. Si fuerit tabula, radat. Si non fuerit, mittat tabulam, ut non conculcetur sanguis Christi, quadraginta

a Legendum videtur, *vitula* pro *vitulo*, ut in variis locis. In sermone tamen sancti Pirminii a nobis edito, qualis est in codice Einsidlensi, legitur *vehiculas* tomo IV Analect. pag. 586. Forte quod prohiberentur vectationes in vehiculis, quæ ab hominibus in speciem pecorum compositis trahebantur. In præfatione de Assumtione Deiparæ supra pag. 301 legitur *veicolum* pro *vehiculum*.

b Vel hinc patet, Eucharistiam per ea tempora, id est ante mille annos, in Viaticum infirmorum asservatam fuisse.

c Locus obscurus. Crederem legendum *amiserit sacrificium*, nisi articulus XLIII. alter suaderet.

diebus. Si autem super altare ceciderit stilla, sorbeat illam, & tres dies pœniteat. Si exegerit per linteum ad alium, sex diebus pœniteat in pane; & si ad tertium, septem diebus pœniteat; ita ut ponat calicem sub linteamina, effundat aquam tribus vicibus, & bibat. Si quando infert calicem, & effuderit in terram, decem diebus pœniteat in pane & aqua.

XLVII. Si *a* tutoaverit sacerdos super Oratione Dominica, die uno in pane & aqua. Qui autem communicaverit *b* inconsius, septem diebus pœniteat. Qui per ignorantiam communicaverit, sex diebus pœniteat.

Oratio super pœnitente.

Deum omnipotentem ac misericordem, qui non vult mortem peccatorum, sed ut convertantur & vivant, fratres carissimi, deprecemur: ut ad veniam rectam famulus tuus ill. misericordiæ veniam propiciatus indulgeat, si qua sunt culparum suarum omnium vulnera, quæ post sacri lavacri undam contraxit, ita in hac publica confessione delicta sanentur, ut nulla cicatricum signa remaneant. Per Dominum nostrum.

Item alia.

Salvator Redemtorque noster, qui non solum pœnitentibus, sed etiam omnes qui nec ante venire cupiunt, veniam propitius & miseraror indulges, supplices quæsumus: ut hunc famulum tuum ill. ad corporis & sanguinis tui communionis, indulta venia, cælestem benedictionem perducat. Per.

---

c *Ratio institutionis. Cursuum ecclesiasticorum.*

Audivimus dicente scriptura pro quali virtute cantantur omnes cursus.

Nocturni cantantur pro illa virtute, quam fecit Dominus quando ostendit primogenita Ægypti, & quando eduxit Paulum, & Sileam de carcere clauso foras. Et de hoc dixit Evangelista: Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit exite obviam ei.

. . . . cantus pro hoc cantatur quando negavit sanctus Petrus ad passionem Domini, & recordavit postea ad . . . . . . corpore sani . . . . .

[Matutinum] pro hoc cantatur, quia Dominus mane surrexit, & dixit Evangelista: Prima autem sabbati Maria Magdelene venit mane, cum adhuc tenebræ essent: tertia die resurrexit quæ lucescit ad prima sabbati. Quia & angeli, & homines, & aves, quæ jussit super terram, omnes in illa hora Deum conlaudant. & tunc animas justorum qui in inferno erant, in ipsa resurrectione liberavit, quia mane surrexit.

Prima autem pro quid cantatur? Quia tunc fuit consilius datus contra Filium Dei, quomodo eum perderent Judæi.

a Id est, si cantando titubaverit. Cummeanus in cap. XIII. *Si titubaverit Sacerdos super Orationem Dominicam, quæ dicitur periculosa* &c. Pœnitentiale vero Columbani, *Si decantans Psalmum titubaverit* &c.

b Quasi diceret conscius: cui ignorans opponitur. Cummeanus in fine cap. XIII: *Qui communicaverit sacrificium inconscii, septem dies pœniteat. Quicumque alicui capitale crimen admittens communicaverit, septem dies pœniteat.*

c Hunc titulum, qui in codice legi non potest, de nostro apposuimus.

Tertia vero crucifigitur. Et hora tertia sic descendit Spiritus-sanctus super Apostolos, quando dixit Dominus : Accipite Spiritum-sanctum, quorum demiseritis peccata, demissa sunt ; & quorum retinueritis, retenta sunt.

Sexta vero hora sic ascendit Dominus in crucem, sic tenebræ factæ sunt usque ad horam nonam. Et tunc vocavit Dominus Saulum quando persecutor erat Christianorum, & dixit : Saule, Saule quid me persequeris ? Et tunc venit vox ad Cornelium quando dixit, Corneli exaudita est deprecatio tua, & eleemosynæ tuæ ascenderunt coram me.

Nona vero hora sic emisit spiritum, & sic ostensum est vas sancto Petro, ubi habebat omnia munda & immunda, sic dixit Angelus : Surge Petre, comede.

Undecima vero sic cænavit cum Apostolis : quando jejunavit quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

Duodecima vero sic ascendit Dominus in montem Oliveti orare, & quia gutta sanguinis in sudore cecidit, propter illud quod ad Adam dictum fuerat : In sudore vultus tui vesceris panem. EXPLICIT.

Symbolum Apostolorum cum magna cautela collectum, & credentibus adsignatum.

PEtrus dixit : Credo in Deum Patrem omnipotentem. Johannes dixit : Credo in Jesum-Christum filium ejus unicum, Deum & Dominum nostrum. Jacobus dixit : Natum de Maria virgine per Spiritum-sanctum : Andreas dixit : Passum sub Pontio Pilato, crucifixum & sepultum. Philippus dixit : Descendit ad inferna. Thomas dixit : Tertia die resurrexit. Bartholomæus dixit : Ascendit in cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Matthæus dixit : Inde venturus judicare vivos & mortuos. Jacobus Alphæi dixit : Credo in Spiritum-sanctum. Simon Zelotes dixit : Credo in Ecclesiam sanctam. *a* Judas Jacobi dixit : *b* Per Baptismum sanctum remissionem peccatorum. Matthias dixit : Carnis resurrectionem in vitam æternam. Amen.

Hoc est quod ad duodecinarium numerum Apostolorum cum magna cautela collectum est, & credentibus adsignatum †. Quia fides sanctarum Deo ad hominibus * nominibus nomen est fides divini numeris portio est : fides Deo hominem sociat : fides præsentia & futura conjungit : fides etiam quæ invisibilia sunt, facit videre : fides post sepulcrum generis cælum atque tegna cælorum promittit. Ideoque qui in tali confessione permanserit, a superveniente ira timere non potest. †

INCIPIT CAPITULUS DE VETERE [TESTAMENTO] CANONIZATUS.

LIber Genesis, Exodum, Leviticum, Numeri, Deuteronomium, Josue, Judicum.

Libri mulierum Ruth, Sterh, & Judith.

Maccabeorum libri duo, Job & Thobias, libri singuli. Regum quat-

a Omittitur *Sanctorum communionem*, uti & apud Augustinum, maximum Taurinensem, Petrum Chrysologum, & alios nonnullos. Habetur tamen supra in traditione Symboli. pag. 312.

b Apud Cyprianum, *remissionem peccatorum per sanctam Ecclesiam*, in epistolis ad Magnum & ad Liberalem.

Digitized by Google

tuor, Prophetarum libri sexdecim. Daviticum *a* quinque. Salomon tres. *b* Proverbiorum, Ecclesiastes, & Cantica canticorum, Esdra unus. Fiunt libri veteris numero quadraginta quatuor.

De novo, Apostolorum libri, [Pauli] quatuordecim Epistolæ; Petri duæ, Johannis tres. Jacobi & Judæ singulæ, Apocalypsis uno, Actus Apostolorum uno. Evangelia libri quatuor. *c* Sacramentorum uno. De novo sunt libri viginti octo.

Fiunt in summa libri septuaginta duo.

EXPLICIT CODEX BOBIENSIS.

a Olim apud veteres Psalterium dividebatur in quinque partes seu libros, quorum singuli desinebant in Psalmis, quorum finis est, *Fiat fiat.*

b Hi tres libri alia manu, sed antiquissima adjecti, nempe Proverbia, Ecclesiastes, Cantica, erant in veteri canone Hebræorum.

c Observa hic in numero librorum sacrorum recenseri librum Sacramentorum: quo nomine veteres eum librum designabant, qui Collectiones & Præfationes ad Missas continebat.

INDEX
TOMI I. MUSEI ITALICI.

Digitized by Google

Digitized by Google

N

O

P

Q & R

T

V

Z

Digitized by Google